

Institut za filozofiju i
društvenu teoriju

R 3

Institut za filozofiju i društvenu teoriju

**DRUŠTVENI
POKRETI
I POLITIČKI SISTEM
U POLJSKOJ
(1956 – 1981)**

dokumenti

Beograd 1985.

100,00

»Filozofija i društvo«, knjiga 5.

Naučno veće

Dušan Breznik, Nikola Čobeljić
Zagorka Golubović, Andrija Krešić
Zdravko Kučinar, Mihailo Marković
Dragoljub Mićunović, Nebojša Popov
Svetozar Stojanović, Ljubomir Tadić
Miladin Životić

Urednik

Dragoljub Mićunović

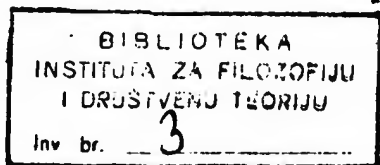
Univerzitet u Beogradu / Institut društvenih nauka

Centar za filozofiju i društvenu teoriju

DRUŠTVENI POKRETI I POLITIČKI SISTEM U POLJSKOJ (1956—1981)

Priredio i napisao pogovor

VLADIMIR LAY

Beograd 1985.

Štampanje ove knjige finansijski je pomogla
Republička zajednica nauke SR Srbije

Društveni pokreti i politički sistem u Poljskoj
(1956—1981) — Recenzenti: dr Miroslav Janićijević,
dr Miroslav Pečujlić — Izdavač: Univerzitet
u Beogradu, Institut društvenih nauka, Centar za
filozofiju i društvenu teoriju, 11000 Beograd, Narodnog
fronta 45 — Lektor: Mile Bavrić — Oprema: M. Josić
— Tiraž: 1.500 primeraka — Štampa: Zavod za izdavačku
delatnost »Filip Višnjić«, Beograd, Ustanička 25,
maj 1985.

U V O D

Zbirka dokumenata na kojoj je rad započet pod inicijalnim tematskim određenjem, zadanim naslovom »Društveni pokreti i politički sistem u Poljskoj 1956—1981. godine«, zamišljena je kao *građa* za potprojekt »Usporedno istraživanje različitih koncepcija socijalizma«, a posebice za temu »Suvremene evropske koncepcije socijalizma — 'Realni socijalizam' kao koncepcija istočnoevropskih zemalja i nove tendencije«.

U toku prikupljanja, analize, prevođenja i konačnog odbira dokumenata došao sam do zaključka da su dokumenti o novim tendencijama, bilo u obliku idejnih strujanja, bilo u obliku zrelih društvenih pokreta, kao opći protivstav (poljskom) etatizmu posebno značajni za analitičara društvenih odnosa, ideologija i ideja u poljskom društvu.

Pretpostavio sam da će čitalac raspolagati sa osnovnim znanjima o političkom sistemu u Poljskoj kao i sa osnovnim informacijama o kronologiji tzv. »društvenih previranja« u Poljskoj u razdoblju od 1956. god. (pa i odranije, npr. od 1939) do 1981. god. (pa i do danas, do 1984).** Stoga se oko dokumenata koji bi pružali saznanja i informacije toga karaktera nisam zadržavao.

Dokumenti su jedan, ako ne cjelovit, a ono opsežan i reprezentativan *pisani trag o jednom historijskom iskusvu* traganja za alternativama etatizmu evropskog, poljskog tipa unutar socijalističkog demokratskog horizonta (ne samo takvog, ali dominantno takvog), koji zato za-

* Ovaj potprojekt je dio zajedničkog projekta pod naslovom »Aktuelni problemi savremene filozofije i društvene teorije«, koji u razdoblju 1981—85. realizira Centar za filozofiju i društvenu teoriju Instituta društvenih nauka u Beogradu.

** Zainteresirane za kronologiju događaja u Poljskoj upućujem na svima pristupačne domaće časopise »Gledišta« i »Naše teme«. U časopisu »Gledišta«, Beograd, 5—6/1981, str. 164—179, Frano Cetinić je priredio (unutar teme broja »Poljske alternative«) prilog pod naslovom »Prijedlog za jednu kronologiju poljske krize« (1764—1981). U časopisu »Naše teme«, Zagreb, 1/1981, str. 105—123, Branka Balkovac-Kereškani je priredila (u kontekstu »Dosijea o Poljskoj«) prilog »Kronologija događaja 1917—1981. godine«.

vređuje znanstvenu i društvenu pažnju. Oblici društvene prakse i ideje su isprepletni u prezentiranim dokumentima. Za navedeni potprojekt i temu posebno su značajne ideje koje dokumenti u sebi sadrže. Ocjenjujem da ova građa u sebi krije potencijale za tematski različito usmjerene znanstvene analize, kao i za interpretacije i teorijska tumačenja koja se, dakako, mogu kretati sa različitim, međusobno i nesukladnih polazišta.

*

Prije čitanja samih dokumenata još nekoliko napomena čitaocu. Zbirka dokumenata podijeljena je na tri razdoblja. To su: 1956—1975, 1976—1979. i 1980—1981. Smatrao sam da se razdoblje 1980—81. može tretirati zasebno — kao razdoblje nastajanja i djelovanja, u historiji »realnog socijalizma« do sada jedinstvenog, globalnog i artikuliranog društvenog pokreta koji je, u cjelini gledano, imao karakter demokratske, dominantno socijalističke alternative etatizmu, a čija je osnovna socijalna snaga bio tzv. Nezavisni samoupravni sindikat »Solidarnost«. (Do toga vremena o tako zreom, općem i snažnom društvenom pokretu ne bi se moglo govoriti. Pokret radničkih savjeta 1956—1958. imao je također opći značaj i veliku snagu, ali nije imao onaj karakter koji je imao društveni pokret 1980—81. god.).

Razdoblje 1976—1979, kako je pokazao širi, a potom kako to pokazuje i uži, ovdje prezentirani odbir dokumenata, karakterizira nastajanje niza grupa i pokreta koji svoje ideje artikuliraju u protivstavu etatizmu. To razdoblje uslijedilo je nakon »radničkih nemira« u Radumu, Ursusu i u nekim poduzećima u drugim gradovima. Na određen način, ono se može tretirati kao razdoblje bujanja i artikulacije različitih ideja — protivstava etatizmu, te kao razdoblje pripreme društvenog pokreta koji je uslijedio 1980—81. Stoga sam smatrao da se razdoblje 1976—1979. može izdvojiti u zasebnu cjelinu. Razdoblje 1956—1975. nisam diferencirao. To tim više što broj dokumenata za ta dva decenija nije velik. Ukoliko ovakva podjela dokumenata, iz bilo kojih razloga, ne odgovara, ona se, bez ikakve štete po same dokumente, može zamijeniti nekom drugom periodizacijom.

Odgovori na pitanja koja otvaraju neki dokumenti, na određen način se nerijetko nalaze u nekom drugom, koji slijedi. Korisno je stoga pročitati dokumente u cjelini.

Također smatram potrebnim upozoriti da dokumenti, a posebno oni koji se odnose na razdoblje 1980—81, sadrže u sebi terminologiju čijoj interpretaciji valja pristupiti s određenim oprezom. Naime, očigledno je da nedostaju termini kada se pokušava objasniti novina poljskog iskustva iz tog razdoblja. Događaji iz tog razdoblja bez sumnje su okrenuti ka budućnosti i dokle god se krećemo u okvirima starog konceptualnog aparata, na neki način ih smještamo u prošlost.*

U prilogu zbirci dokumenata nalaze se podaci o izvorima iz kojih su dokumenti preuzeti i prevedeni.

Na kraju zbirke dat je pogovor, koji ima karakter komentara (objašnjenja i tumačenja) dokumenata, a cilj mu je da doprinese većoj informacijskoj vrijednosti dokumenata, te njihovom boljem razumijevanju.

U Zagrebu, decembar 1983.

Vladimir Lay

---

* Na nužnost stvaranja novog jezika u vezi s tim ukazala je Zaga Golubović u svom tekstu "Istorijske pouke socijalnog pokreta u Poljskoj 1980—1981", Revija za sociologiju, Zagreb, 1—2/1981, str. 43—55.

SPISAK DOKUMENATA

I. 1956—1975.

1. Vladislav Gomulka: Izvodi iz govora u CK PURP-a, 20. X 1956, nakon što je izabran za prvog sekretara
2. Vladislav Gomulka: Izvodi iz govora stanovništvu Varšave, 24. X 1956.
3. Zakon o radničkim savjetima, 19. XI 1956.
4. Zakon o radničkoj samoupravi u Poljskoj, 1. I 1959.
5. Izvod iz Otvorenog pisma članovima osnovnih organizacija PURP-a i Saveza socijalističke omladine Varšavskog univerziteta, J. Kuron — K. Modzelewski, juli 1965.
6. Zahtjev studenata Varšavskog sveučilišta, 11. III 1968.
7. Proglas studenata Krakova stanovnicima Krakova, 11. III 1968.
8. Zahtjev nuladih radnika tvornice »Ursus«, mart 1968.
9. Edvard Gjerek: Izvodi iz razgovora sa štrajkačima — radnicima Brodogradilišta u Ščećinu, 24. I 1971 (uključeni su zahtevi štrajkača u 11 tačaka)

II. 1976—1979.

10. Poljska narodna pobuna u junu 1976.
11. Pismo trinaestorice, juli 1976.
12. Pokret za zaštitu ljudskih i građanskih prava: poziv poljskom društvu, 25. III 1977.
13. Izjava Komiteta za zaštitu radnika (KOR), 10. V 1977.
14. Studentski komitet solidarnosti: načela i ciljevi nezavisnog studentskog pokreta, 25. V 1977.
15. Idejna deklaracija Konfederacije nezavisne Poljske, 1977.
16. Tadeusz Podgorsky: Poljska radnička klasa u borbi za demokraciju i socijalnu pravdu

17. Letak o listu »Robotnik« (praktično — prvi broj), septembar 1977.
18. Rast studentskog pokreta, oktobar 1977.
19. Iz jednog dokumenta KOR-a, 1977.
20. Deklaracija Osnivačkog komiteta slobodnih sindikata obalnih područja, april 1978.
21. Komiteti seljačke samozaštite, juni 1978.
22. Rezolucija Komiteta seljačke samozaštite, septembar 1978.
23. Akcioni program poljske opozicije — Komitet društvene samozaštite (KOR), 10. X 1978.
24. Misli o akcionom programu — J. Kuron, 1978.
25. Situacija u zemlji i program opozicije — nekoliko bilješki, J. Kuron, 1979.
26. Lista radničkih prava — Dokument broj 1, grupa radnika širom Poljske, 1979.
27. Letak — rudari u bazenu Katovice, novembar 1979.
28. Govor M. Plonske, predstavnice Komiteta za osnivanje Slobodnog sindikata obalnih područja, decembar 1979.

III. 1980—1981.

29. Dezintegracija poljske privrede (Deklaracija KOR-a), juli 1980.
30. Komplet od 13 brojeva + vanredni dodatak tzv. Štrajkačkog informativnog biltena »Solidarnost«, Brodogradilište u Gdanjsku, 23. VIII 1980—31. VIII 1980. Iz ovog biltena (34—43):

Kako je započeo štrajk:

- 1) Kalendar štrajka u Brodogradilištu »Lenjin« u Gdanjsku
- 2) Što zahtijevati, kako štrajkati?
- 3) Pismo Sekretarijata CK PURP-a, 19. VIII 1980.
- 4) Pismo sekretara Vojvodskog komiteta PURP-a Gdanjska
- 5) Bez komentara
- 6) Apel poljskih intelektualaca
- 7) S čime početi? (stavovi grupe »Iskustvo i budućnost«)

- 8) Seljaci radnicima u štrajku
- 9) Govor Edvarda Gjereka na IV plenumu CK PURP-a, 19. VIII 1980.
31. Zapis dijela pregovora vladine komisije i Međutvorničkog štrajkačkog komiteta u Gdanjsku, avgust 1980.
32. Iz protokola Sporazuma zaključenog između vladine komisije i Međutvorničkog štrajkačkog komiteta u Brodogradilištu u Gdanjsku, 31. VIII 1980.
33. Protokol utvrđenih zaključaka i zahtjeva Međutvorničkog štrajkačkog komiteta i vladine komisije u Ščećinu, 30. VIII 1980.
34. Protokol Sporazuma zaključenog između vladine komisije i Međutvorničkog štrajkačkog komiteta, u rudniku kamenog uglja »Julski manifest«, 3. IX 1980.
35. Zahtjevi u vezi s poljoprivredom, avgust 1980.
36. Kominike Vrhovnog sinoda Poljskog episkopata, 27. VIII 1980.
37. Deklaracija Centralnog vijeća sindikata, 4. IX 1980.
38. S. Kanja: Izvodi iz govora u CK PURP-a, 5. IX 1980, nakon što je izabran za prvog sekretara
39. Zbigniew Bujak: Što je to nezavisni i samoupravni sindikat, septembar 1980.
40. Krzysztof Pomian: Duga borba poljskih radnika i intelektualaca, oktobar 1980.
41. Rukovodioci »Solidarnosti« i odnos prema vlasti, intervju, novembar 1980.
42. Adam Michnik: Što želimo i što možemo, novembar 1980.
43. Principi sindikalne demokracije, decembar 1980.
44. Jan Szczepanski: Traženje razumnog izlaza, januar 1981.
45. Revolucija koja samu sebe ograničava, razgovor sa dr J. Staniszkis, mart 1981.
46. Pravci djelovanja sindikata u sadašnjoj situaciji u zemlji (osnovne vrijednosti, politički izvori krize, privredni problemi, garancije budućnosti, život radnika), april 1981.
47. Osnivanje Seoske solidarnosti, intervju sa J. Kulajem, mart 1981.

48. Solidarnost i demokracija, razgovor sa Jacekom Kurczewskim, Marcinom Krolom i Janom Olszewskim, maj 1981.
49. Program NSS »Solidarnost« s aneksima, usvojen na I zemaljskom kongresu delegata NSS »S«, oktobar 1981.
50. Tko su bili delegati Kongresa »Solidarnosti«, oktobar 1981.
51. Deklaracija o raspuštanju KOR-a, oktobar 1981.
52. Tekst objave ratnog stanja — W. Jaruzelski, 13. XII 1981.
53. Neki rezultati anketnih istraživanja — izvodi iz knjige »Poljaci 1980.«, PAN — Institut za filozofiju i sociologiju, 1981.
54. Izvodi iz općepoljskog istraživanja stavova članova NSS »Solidarnost«, Središte društvenih istraživanja NSS »Solidarnost«, Varšava, regija Mazovše, avgust 1981.
55. »Solidarnost« iznutra — J. Kurczewski, izvodi iz rezultata istraživanja o socijalnom i profesionalnom sastavu članstva NSS »Solidarnost«, 1981.
56. Pravci djelovanja »Solidarnosti« u narednoj godini, stavovi članova NSS »S«, oktobar 1981.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that proper record-keeping is essential for the integrity of the financial system and for the ability to detect and prevent fraud. The text notes that without reliable records, it would be difficult to verify the accuracy of financial statements and to identify any irregularities.

2. The second part of the document focuses on the role of internal controls in ensuring the reliability of financial information. It describes how internal controls are designed to prevent errors and to detect any unauthorized transactions. The text highlights that internal controls should be tailored to the specific needs of the organization and should be regularly reviewed and updated to reflect changes in the business environment.

3. The third part of the document discusses the importance of transparency and accountability in financial reporting. It notes that stakeholders, including investors, creditors, and the public, rely on financial statements to make informed decisions. Therefore, it is crucial for organizations to provide clear, accurate, and timely information about their financial performance. The text also mentions that transparency and accountability are key factors in building trust and confidence in the financial system.

4. The fourth part of the document addresses the challenges of financial reporting in a complex and rapidly changing environment. It identifies several key challenges, including the increasing volume and complexity of transactions, the need for real-time reporting, and the impact of technological advancements. The text suggests that organizations should adopt a proactive approach to address these challenges by investing in robust information systems and by fostering a culture of continuous improvement.

5. The fifth and final part of the document provides a summary of the key points discussed and offers some recommendations for improving financial reporting. It emphasizes that a strong foundation of accurate records, effective internal controls, and transparent reporting is essential for the success of any organization. The text concludes by noting that ongoing monitoring and evaluation are necessary to ensure that financial reporting remains a reliable and trustworthy source of information.

I

1956—1975.

1
1938-1939

Vladislav Gomulka:

**IZVODI IZ GOVORA U CK PURP-a, NAKON ŠTO JE
IZABRAN ZA PRVOG SEKRETARA**

(20. X 1956)

Radnička klasa je nedavno održala mučnu lekciju partijskom rukovodstvu i vladi. (...) Izlazeći na ulicu, poznanjski radnici nisu protestovali protiv narodnih Poljaka, protiv socijalizma. Protestovali su protiv zla koje je uzelo maha u našem društvenom poretku i mućilo ih, protiv izvrtanja osnovnih principa socijalizma koji je njihova ideja. Radnička klasa vezuje za ideju socijalizma sve nade u bolji život. Ona se od prvog dana borila za socijalizam. I kad je tok istorije omogućio njenim predstavnicima da preuzmu kormilo vlasti u Poljskoj, trudbenici su se svim svojim entuzijazmom i svom svojom snagom posvetili ostvarivanju socijalističke ideje. Radnička klasa je naša klasa, naša nesavladiva snaga. Radnička klasa smo mi sami. Bez nje, tj. bez poverenja radničke klase, nijedan od nas ne bi mogao da reprezentuje ikog drugog osim sebe samog.

Nespretnan pokušaj da se bolna poznanjska tragedija prikaže kao delo imperijalističkih agenata i provokatora bio je, stvarno, politički vrlo naivan. (Misli se na propagandu SSSR-a, prim. red.). Agenti i provokatori mogu da deluju uvek i svuda, ali nikad i nigde ne mogu određivati držanje radničke klase. (...)

Razlozi za poznanjsku tragediju i za duboko nezadovoljstvo u radničkoj klasi leže u nama samima, u vođama Partije, u vladi. Eksploziv se nagomilavao godinama. (...)

Ubeđen sam da poznanjski radnici ne bi štrajkovali, da ne bi demonstrirali po ulicama, da se nijedan radnik među njima ne bi latio oružja i prolio bratsku krv, radničku krv, da je Partija, tj. rukovodstvo Partije stvarno reklo celu istinu. Od istine se ne može pobeći. Potisnemo li je, ona će se pojaviti kao preteća utvara koja uliva strah, onespokojava, revolucioniše i besni. Ipak, partijsko

rukovodstvo je prezalo od nje. Neki su se bojali odgovornosti za rezultate svoje politike, drugi su se osećali jače vezani za svoje udobne pozicije nego za trudbenike kojima jedino i mogu da zahvale za te pozicije, a neki su — i njih je bilo najviše — strahovali da trudbenici neće biti kadri da razumeju celu istinu koju zahtevaju od svojih predstavnika i da neće biti u stanju da valjano protumače pozadinu i izvore grešaka, nepravilnosti i provokacije. Nedostatak vere u radničku klasu naročito se jasno ispoljio u centralnom i pokrajinskom aparatu Partije. (...)

Vladati jednom zemljom — to znači da radnička klasa i masa trudbenika poklanjaju poverenje svojoj vladi. Jedino to predstavlja moralnu bazu za vršenje vlasti u ime trudbenika. Njihovo poverenje se može ponovo steći samo pod uslovom da se trajno ispunjavaju obaveze prema onima koji su to poverenje pokionili. Izgubiti poverenje radničke klase znači izgubiti moralnu bazu vršenja vlasti. Zemljom se može vladati i u takvim uslovima, ali ta vladavina nimalo ne вреди, jer se mora oslanjati na birokratiju, na kršenje zakona, na silu. U takvim uslovima gubi smisao suština diktature proletarijata kao najšire demokratije za radničku klasu i za masu trudbenika. Radnička klasa bi prema izvesnim ljudima mogla pokazati nepoverenje. To je normalno. A normalno je takođe da takve osobe napuste svoja mesta. (...)

U Poljskoj su se zbile tragične stvari, nevini ljudi su poslani u smrt. Mnogi drugi, među njima i komunisti, često su više godina, iako nevini, bacani u zatvor. Mnogi su morali da pretrpe bestijalna mučenja. Vladali su teror i demoralisanost. Tom sistemu je došao kraj, jednom zauvek. Veliku zahvalnost dugujemo XX kongresu Komunističke partije SSSR-a zato što nam je pomogao da likvidiramo taj sistem. Iako je kult ličnosti nastao u Sovjetskom Savezu, to ne znači da se sve ono loše što se dogodilo u Poljskoj može pripisati Staljinu, ili Komunističkoj partiji Sovjetskog Saveza, ili Sovjetskom Savezu. Imali smo svoja vlastita izopačenja tipa Berije. (...)

Od mnogih parola koje su preplavile zemlju, naj-snažnije deluje ona koja zahteva demokratizaciju našeg života, koja traži da se stane na put sistemu kulta ličnosti.

Moramo reći da partijsko rukovodstvo nije uvek reagovalo dovoljno brzo, da nije zajedno s Partijom stalo na čelo pokreta i vodilo ga. (...)

(I-18)*

Vladislav Gomulka:

IZVODI IZ GOVORA STANOVNIŠTVU VARŠAVE

(24. X 1956)

U toku proteklih godina nagomilalo se mnogo loših stvari, nepravедnosti i bolnih razočarenja. Ideje socijalizma, povezane s duhom ljudske slobode i poštovanja građanskih prava, u praksi su uveliko izopačavane. Reći nisu odgovarale delima. Veliki napor radničke klase i cele nacije nije urodio očekivanim plodovima. Duboko sam ubeđen da su te godine prošle zauvek. Osmi plenum CK Ujedinjene radničke partije doneo je istorijski obrt. Postavio je kamen-međaš za početak jednog novog perioda u našem radu, u istoriji socijalističke izgradnje Poljske i u istoriji ove nacije. (...) Vodstvo Partije je radničkoj klasi i celoj naciji reklo istinu, nimalo ne prikrivajući ekonomsku i političku situaciju, teškoće koje valja prebroditi ako želimo da napredujemo i da trajno poboljšamo život radnog stanovništva. Partijsko rukovodstvo ne želi da daje naciji prazna obećanja, niti će ih davati. (...)

Radnici i službenici svih grana narodne privrede, pomozite Partiji i vladi u velikoj stvari poboljšanja socijalističke privrede, zahtevajte inicijativu u svojim fabrikama, zajedno s nama tragajte za najboljim oblicima učešća radničke klase u upravljanju fabrikama! Podignite produktivnost rada, borite se protiv rasipanja i smanjujte proizvodne troškove! Koristite svaku mogućnost za povećanje industrijske i poljoprivredne proizvodnje, za što potpunije zadovoljavanje rastućih potreba masa! (. .)

* Podaci o izvornom (I) dokumentu nalaze se na kraju

Osmi plenum je izborom novog vodstva Partije započeo odlučnu borbu protiv svih prepreka koje su u prošlosti ometale socijalističku demokratizaciju života. Partija će od svojih vođa zahtevati potpunu odgovornost za izvršenje obaveza koje su im poverene. Ljudi koji su se diskreditovali nesposobnošću i teškim greškama, ne mogu da zauzmu odgovorna mesta. Odlučujuću ulogu u maršu ka demokratizaciji mora igrati pre svega širenje radničke demokratije, posredstvom povećanog direktnog učešća osoblja u upravljanju preduzećima i povećanog učešća gradske i seoske radničke klase u vladavini narodnom državom. Nikom nećemo dopustiti da te reforme zloupotrebi za ciljeve suprotne socijalizmu. (. . .)

(I-18)

ZAKON O RADNIČKIM SAVJETIMA

(Dana 19. XI 1956)

U cilju realiziranja inicijative radničke klase u pogledu njenog neposrednog učešća u upravljanju poduzećima, odlučuje se slijedeće:

Član 1.

U državnim industrijskim i građevinskim poduzećima, kao i na državnim poljoprivrednim dobrima, formiraju se radnički savjeti, ako se za to izjasni većina zaposlenih u njima.

Član 2.

1. Radnički savjet, u ime kolektiva, upravlja poduzećem koje je općenarodna imovina;

2. radnički savjet radi na osnovi obaveznih pravnih propisa i zadataka koji proizlaze iz narodnog privrednog plana, težeći razvoju poduzeća, povećanju proizvodnje,

pojeftinjenju proizvoda i poboljšanju njihovog kvaliteta, kao i poboljšanju uvjeta rada i života kolektiva;

3. radnički savjet donosi odluke u okviru ovlaštenja koja poduzeću daje Ministarski savjet.

Član 3.

Nadležnost rada radničkog savjeta obuhvaća posebno:

1. davanje mišljenja o projektima godišnjih pokazatelja planskih zadataka;

2. donošenje godišnjih planova poduzeća na osnovi pokazatelja koji proizlaze iz narodnog privrednog plana;

3. donošenje operativnih planova poduzeća;

4. određivanje strukture i organizacione sheme poduzeća;

5. određivanje pravaca razvoja poduzeća;

6. određivanje osnovnih direktiva za poboljšanje proizvodnje, a posebno za racionalizaciju tehnoloških procesa, poboljšanje kvalitete i estetskog izgleda proizvoda, povećanje proizvodnosti rada, poboljšanje higijensko-tehničke zaštite na radnom mjestu, štednju materijala i goriva;

7. ocjenu privredne djelatnosti poduzeća, kao i potvrđivanje godišnjih bilanca, pošto ih primi nadležni nadzorni organ;

8. odlučivanje, na osnovi mišljenja direktora, o prodaji suvišnih mašina i uređaja;

9. određivanje, u okviru ovlaštenja poduzeća, a također i na osnovi kolektivnog ugovora, radnih normi, tarifnih pravilnika i pravilnika o premijama;

10. odlučivanje o namjeni dijela dobiti koji pripada poduzeću u svrhe povezane s privrednom djelatnošću poduzeća;

11. odlučivanje o podjeli fonda poduzeća ili dijela dobiti koji pripada kolektivu;

12. donošenje unutrašnjih pravilnika poduzeća.

Član 4.

1. Odluke radničkog savjeta o plaćama, fondu poduzeća, materijalno-socijalnim pitanjima, higijensko-tehničkoj zaštiti na radu, kao i unutrašnjim pravilnicima podu-

zeća, treba da se donose u sporazumu sa sindikalnim odborom;

2. u slučaju da se ne postigne sporazum, odluku donosi kolektiv na način predviđen statutom.

Član 5.

1. Radnički savjet je odgovoran za svoj rad pred kolektivom poduzeća i podnosi mu izvještaje;

2. termine i način održavanja sastanaka na kojima se podnosi izvještaj određuje statut radničkog savjeta;

3. pitanja od principijelnog značaja za poduzeće, a posebno kada je riječ o raspodjeli fonda poduzeća ili dijela dobiti koji pripada kolektivu, treba da budu razmatrana na savjetovanjima ili skupovima kolektiva;

4. u posebno opravdanim slučajevima radnički savjet može u kolektivu sprovesti referendum.

Član 6.

Broj članova radničkog savjeta određuje kolektiv.

Član 7.

1. Radnički savjet se bira iz redova radnika, inženjera, tehničara, ekonomista i drugih zaposlenih u poduzeću;

2. po mogućstvu, dvije trećine članova radničkog savjeta treba da sačinjavaju radnici;

3. direktor poduzeća ulazi u sastav radničkog savjeta po službenoj dužnosti;

4. izbor radničkog savjeta vrši se tajnim glasanjem, prema pravilniku o izborima koji donosi kolektiv;

5. pravilnik o izborima treba da odredi mandat radničkog savjeta, a također i mogućnost i način opozivanja cijelog savjeta, ili pojedinih njegovih članova i prije isticanja mandata.

Član 8.

1. Radnički savjet bira iz svog sastava predsjednika i njegovog zamjenika;

2. predsjednik, a isto tako i njegov zamjenik, ne može biti direktor poduzeća, a ni zamjenik direktora;

3. statut radničkog savjeta može predviđati da radnički savjet formira svoje predsjedništvo i da na njega prenese dio svojih ovlaštenja;

4. direktor poduzeća je po službenoj dužnosti član predsjedništva.

Član 9.

1. Radnički savjet i njegovo predsjedništvo donose odluke isključivo na sjednicama;

2. odluke se donose prostom većinom glasova i pravosnažne su ako je sjednici bila prisutna najmanje jedna polovica članova;

3. članovi radničkog savjeta izvan sjednica savjeta imaju u poduzeću ovlaštenja koja proizlaze isključivo iz radnog odnosa;

4. direktor poduzeća je obavezan pripremati i podnositi materijal i izvještaje potrebne za rad radničkog savjeta.

Član 10.

Svaki član kolektiva ima pravo da prisustvuje sjednici radničkog savjeta.

Član 11.

1. Vršenje mandata člana radničkog savjeta ne oslobađa ga od ispunjavanja obaveza koje proizlaze iz njegovog radnog odnosa u poduzeću;

2. rad u radničkom savjetu je društvenog karaktera; međutim, član radničkog savjeta ima pravo na naknadu izgubljene zarade u poduzeću ako je do toga došlo uslijed vršenja dužnosti člana radničkog savjeta.

Član 12.

1. Radni odnos sa članom radničkog savjeta za vrijeme trajanja njegovog mandata ne može biti raskinut bez suglasnosti radničkog savjeta;

2. premještanje člana radničkog savjeta na novo radno mjesto može uslijediti samo na osnovu odluke radničkog savjeta.

Član 13.

1. Direktora poduzeća i njegove zamjenike postavlja i smjenjuje nadležni državni organ, nakon što je o tome postignuta suglasnost sa radničkim savjetom;

2. radnički savjet ima pravo istupati s prijedlogom za postavljanje i smjenjivanje direktora i njegovih zamjenika.

Član 14.

1. Direktor poduzeća rukovodi radom poduzeća i snosi za svoj rad pravnu odgovornost, a odgovara za to i pred radničkim savjetom i pretpostavljenom jedinicom;

2. nadležnost rada direktora obuhvaća posebno:

- a) organiziranje proizvodnog procesa;
- b) izdavanje naredaba i preporuka o radu poduzeća u skladu s planom i odlukama radničkog savjeta, kao i naredbama pretpostavljene jedinice;
- c) predstavljanje poduzeća i davanje izjava u njegovo ime, pridržavajući se pri tom obaveznih pravnih propisa;
- d) odlučivanje o kadrovskim pitanjima poduzeća;
- e) u radnom odnosu, direktor je pretpostavljeni zaposlenima u poduzeću.

Član 15.

1. Direktor poduzeća je obavezan obustaviti izvršenje odluke koju donese radnički savjet ako se ona kosi s pravnim propisima ili obaveznim planom. Obavezan je, međutim, odmah o tome obavijestiti radnički savjet i nadležnu pretpostavljenu jedinicu koja će donijeti odluku;

2. po odluci pretpostavljene jedinice, radničkom savjetu i direktoru poduzeća pripada pravo obraćanja ministru (rukovodiocu centralne uprave), a kada je u pitanju lokalno poduzeće — predsjedništvu nadležnog narodnog odbora.

Član 16.

U hitnim slučajevima direktor poduzeća može donositi odluke nužne za normalan rad poduzeća, a za koje je inače nadležan radnički savjet, ali je obavezan na prvoj sjednici radničkog savjeta odluku podnijeti na odobrenje.

Član 17.

U poduzećima u kojima su formirani radnički savjeti nije obavezna odredba člana 14, toč. 1. i 4. Dekreta o državnim poduzećima od 26. X 1950. godine (Dziennik ustaw, br. 49, stav 439).

Član 18.

Statut radničkog savjeta donosi kolektiv poduzeća.

Član 19.

Odredbe ovog zakona koje se odnose na poduzeća primjenjuju se analogno i na državna poljoprivredna dobra.

Član 20.

Ministarski savjet može naredbom proširiti primjenu propisa ovog zakona i na državna poduzeća koja nisu navedena u članu 1.

Član 21.

Ovaj zakon stupa na snagu danom objavljivanja.

Predsjednik Državnog savjeta:
A. Zavadski

Sekretar Državnog savjeta:
St. Skžeševski

Roman Fidelski: O radach robotniczych,
izd. K i W, 1956, str. 56—61.

(I-4)

ZAKON O RADNIČKOJ SAMOUPRAVI U POLJSKOJ

U cilju osiguranja kolektivima podruštvljenih poduzeća učešća u upravljanju poduzećem, uticaja na poboljšanje ekonomskih rezultata poduzeća i organizacije rada, kao i u cilju povećanja odgovornosti kolektiva za ekonomiku poduzeća, odlučuje se:

Odjeljak I

ULOGA I ZADACI RADNIČKE SAMOUPRAVE

Član 1.

1. Kolektivima u državnim, industrijskim, građevinskim i poljoprivrednim poduzećima pripada pravo vršenja kontrole i nadzora nad cjelokupnom djelatnošću poduzeća, kao i odlučivanja o osnovnim problemima koji se odnose na djelatnost i razvoj poduzeća određenih ovim zakonom;

2. u skladu s točkom 1. kolektivi realiziraju pravo učešća u upravljanju poduzećem preko organa radničke

samouprave koji rade na principima određenim ovim zakonom.

Član 2.

Ministarski savjet može, u suglasnosti s Centralnim vijećem sindikata, svojom odlukom proširiti odredbe ovog zakona u cjelini ili djelomično i na poduzeća koja nisu spomenuta u članu 1, točki 1.

Član 3.

Zadatak radničke samouprave je:

1. da osigura pravilno funkcioniranje i razvoj poduzeća u općedruštvenom interesu i u vlastitom interesu kolektiva;

2. da u kolektivu razvija djelatnost kojoj je cilj poboljšanje ekonomičnosti, jačanje radne discipline, jačanje proizvodne aktivnosti, poboljšanje sigurnosti i kulture rada, povećanje odgovornosti zaposlenih za privredne rezultate poduzeća.

Član 4.

1. Organi radničke samouprave su: konferencija radničke samouprave, radnički savjet poduzeća, njegovo predsjedništvo i pogonski (sektorski) radnički savjeti;

2. organi radničke samouprave su odgovorni pred kolektivom i najmanje dva puta godišnje podnose izvještaj o svojoj djelatnosti na sastancima pogona ili općim sastancima kolektiva poduzeća.

Odjeljak II

KONFERENCIJA RADNIČKE SAMOUPRAVE

Član 5.

1. Konferencija radničke samouprave je glavni organ samouprave, ona može odlučivati o svim problemima koji spadaju u nadležnost radničke samouprave;

2. konferencija koordinira djelatnost organa samouprave u pitanjima koja spadaju u njihovu nadležnost.

Član 6.

1. U sastav konferencije radničke samouprave ulaze: članovi radničkog savjeta poduzeća, tvorničkog komiteta (sindikalne uprave) i komiteta Poljske ujedinjene radničke partije;

2. konferencija radničke samouprave može, na prijedlog jedne od organizacija koje ulaze u njen sastav, da svoj sastav proširi predstavnicima omladinske organizacije i tehničko-naučnih udruženja;

3. direktor poduzeća po službenoj dužnosti sudjeluje u sastancima konferencije radničke samouprave.

Član 7.

1. U oblasti vršenja nadzora i kontrole nad privrednom djelatnošću poduzeća konferencija:

a) razmatra godišnje bilance poduzeća zajedno sa završnim računom;

b) razmatra kvartalne, polugodišnje i godišnje izvještaje o djelatnosti poduzeća koje podnosi direkcija;

c) utvrđuje osnovne pravce i forme kontrole djelatnosti poduzeća, njegovih pojedinih pogona i sektora, i utvrđuje smjernice u ovoj oblasti za radnički savjet poduzeća i pogonske radničke savjete.

2. U oblasti utvrđivanja osnovnih pravaca razvoja poduzeća:

a) davanje mišljenja o pokazateljima godišnjih planova i projektima višegodišnjih planova poduzeća;

b) usvajanje godišnjih i višegodišnjih planova poduzeća na osnovi smjernica i pokazatelja utvrđenih na bazi narodnih privrednih planova;

c) donošenje odluka o većim investicijama iz decentraliziranih fondova.

3. U oblasti poboljšanja privredne djelatnosti poduzeća:

a) utvrđivanje osnovnih pravaca poboljšanja tehnoloških procesa, poboljšanja organizacije i povećanja produktivnosti rada, kadrovske politike, poboljšanja kvali-

teta proizvodnje, uštede materijala, mašina, alata i goriva, poboljšanja uvjeta higijensko-tehničke zaštite na radu;

b) utvrđivanje organizacione strukture poduzeća;

c) utvrđivanje formi i pravaca razvoja radnog takmičenja, pronalazaštva i racionalizatorstva, kao i školovanja kolektiva;

d) jačanje društvene discipline i njegovanje socijalističkog odnosa prema radu i društvenoj imovini.

Član 8.

U isključiva ovlaštenja konferencije radničke samouprave spadaju:

1. usvajanje pravilnika o radu poduzeća u okviru smjernica koje su utvrdili Ministarski savjet i Centralno vijeće sindikata;

2. donošenje odluke o raspodjeli fonda poduzeća ili prepuštanje tog problema odluci kolektiva;

3. utvrđivanje pravilnika o priznavanju premija iz sredstava fonda poduzeća;

4. odlučivanje o problemima stambene izgradnje poduzeća, kao i socijalnih i kulturnih ustanova u granicama fondova namijenjenih u te svrhe;

5. potvrđivanje izbora predsjednika i sekretara radničkog savjeta, a u slučaju osnivanja predsjedništva radničkog savjeta — potvrđivanje predsjedništva.

Član 9.

1. Zasjedanja konferencije radničke samouprave treba da se održavaju najmanje jednom u tri mjeseca;

2. odluke konferencije radničke samouprave donose se većinom glasova, uz učešće najmanje polovine članova konferencije.

Odjeljak III

RADNIČKI SAVJET PODUZEĆA I POGONSKI RADNIČKI SAVJET

Član 10.

1. U poduzećima obuhvaćenim ovim zakonom mogu raditi radnički savjeti poduzeća;
2. u osnovnim pogonima (sektorima) velikih poduzeća i u povezanim manjim pogonima (sektorima) tih poduzeća mogu također djelovati pogonski (sektorski) radnički savjeti.

Član 11.

1. U radnički savjet može biti izabran svaki radnik ili službenik poduzeća;
2. radnički savjet treba da sačinjavaju najmanje 2/3 radnika;
3. glavna uprava odgovarajućeg sindikata može, na prijedlog konferencije radničke samouprave, suglasiti se s odstupanjem od principa određenog točkom 2. u odnosu na poduzeća s velikim učešćem tehničke inteligencije u sastavu kolektiva, koje proizlazi iz profila proizvodnje. Međutim, broj radnika u radničkom savjetu ne može biti manji od jedne polovine sastava savjeta.

Član 12.

1. Kolektivi biraju radničke savjete tajnim glasanjem. Izbore sprovode odgovarajući sindikati.
2. U poduzećima određenim članom 10, točkom 2. kolektivi pogona biraju pogonske radničke savjete.
3. U poduzećima određenim članom 10, točkom 2. radnički savjet poduzeća čine članovi pogonskih radničkih savjeta. U opravdanim slučajevima, koje određuje Centralno vijeće sindikata, radnički savjet poduzeća mogu sačinjavati predstavnici pogonskih radničkih savjeta.

4. Osim lica izabраниh po članu 12, točki 2. i 3, ulaze:
a) u sastav radničkog savjeta poduzeća — predsjednik ili drugi predstavnik tvorničkog savjeta i sekretar ili drugi predstavnik tvorničkog komiteta (biroa) Poljske ujedinjene radničke partije;

b) u sastav pogonskog radničkog savjeta — predsjednik ili drugi predstavnik pogonskog savjeta i sekretar ili drugi predstavnik pogonskog biroa Poljske ujedinjene radničke partije.

5. Na zasjedanju radničkog savjeta poduzeća učestvuje po službenoj dužnosti direktor poduzeća.

6. Na zasjedanju pogonskih radničkih savjeta učestvuju po službenoj dužnosti rukovodioci odgovarajućih pogona.

Član 13.

1. Radnički savjet poduzeća bira iz svojih redova predsjednika i sekretara;

2. radnički savjet poduzeća može, prema potrebi, donijeti odluku o stvaranju predsjedništva;

3. u poduzećima spomenutim u članu 10, točki 2. predsjedništvo radničkog savjeta čine: predsjednik i sekretar radničkog savjeta, predsjednici pogonskih radničkih savjeta osnovnih pogona, predsjednik ili drugi predstavnik tvorničkog savjeta i sekretar ili drugi predstavnik tvorničkog komiteta (biroa) Poljske ujedinjene radničke partije;

4. u ostalim poduzećima u sastav predsjedništva radničkog savjeta ulaze: predsjednik i sekretar radničkog savjeta, izabrani članovi, predsjednik ili drugi predstavnik tvorničkog savjeta i sekretar ili drugi predstavnik tvorničkog komiteta (biroa) Poljske ujedinjene radničke partije;

5. direktor poduzeća sudjeluje po službenoj dužnosti na zasjedanjima predsjedništva radničkog savjeta.

Član 14.

Pogonski radnički savjet bira predsjednika iz svojih redova.

Član 15.

Odluke radničkog savjeta donose se većinom glasova, uz učešće najmanje jedne polovine članova radničkog savjeta, a odluke predsjedništva — uz učešće najmanje 2/3 članova predsjedništva.

Član 16.

Radnički savjet poduzeća može donositi odluke o svim pitanjima koja spadaju u nadležnost radničke samouprave, ukoliko ona nisu razmotrena na konferenciji, izuzev pitanja određenih članom 8.

Član 17.

U oblast djelatnosti radničkog savjeta poduzeća i njegovog predsjedništva posebno ulazi:

1. organiziranje izvršenja odluka konferencije radničke samouprave u oblasti za koju je ovlašten radnički savjet, kao i nadzor nad izvršenjem odluka konferencije od strane direkcije poduzeća;

2. razvijanje u kolektivu djelatnosti usmjerene na osiguranje izvršenja proizvodnih planova, povećanje produktivnosti rada, jačanje radne discipline, poboljšanje kvalitete proizvodnje, smanjenje troškova proizvodnje, korištenje proizvodnih rezervi poduzeća i poboljšanje higijensko-tehničke zaštite na radu;

3. da zajedno s tvorničkim savjetima i uz učešće direkcije organizira savjetovanja o proizvodnji;

4. kontrolisanje privredne i finansijske djelatnosti poduzeća;

5. usvajanje tromjesečnih i mjesečnih planova u skladu s obaveznim godišnjim planom poduzeća i zaključcima konferencije radničke samouprave;

6. pokretanje sporedne proizvodnje i potvrđivanje njenih planova;

7. da, u skladu s obaveznim propisima, odlučuje o prodaji suvišnih strojeva i uređaja;

8. usvajanje, uz suglasnost tvorničkog savjeta u okviru kolektivnog ugovora o radu i obaveznih propisa — uputstava koja se odnose na primjenu kolektivnog ugovora, radnih normi, tarifnih pravilnika i sistema plaćanja.

Član 18.

U oblast djelatnosti predsjedništva radničkog savjeta ulazi:

1. davanje mišljenja o imenovanju i otpuštanju direktora;
2. utvrđivanje prijedloga dnevnog reda zasjedanja konferencije radničke samouprave i radničkog savjeta poduzeća i pripremanje neophodnih materijala za određenu oblast;
3. kontrola ugovora o isporukama, radovima i uslugama sklopljenim sa zanatlijama, domaćom radinošću, privatnim poduzećima, zanatskim nabavno-prodajnim zadrugama, radnim zadrugama i drugim fizičkim i pravnim licima koja nisu u državnom sektoru;
4. kontrola prodaje i kupovine na privatnom tržištu;
5. kontrola ugovora o honorarnim radovima;
6. kontrola fonda plaća, platnih naloga, kao i nagrada i premija isplaćivanih u poduzeću.

Član 19.

U oblast djelatnosti pogonskog radničkog savjeta spada:

1. organiziranje u pogonu izvršenja odluka konferencije radničke samouprave, radničkog savjeta poduzeća i njegovog predsjedništva;
2. razvijanje u kolektivu pogona djelatnosti usmjerene na poboljšanje rada pogona, postizanje najboljih proizvodnih i ekonomskih rezultata i jačanje radne discipline;
3. razmatranje proizvodnih planova i poduzimanje mjera koje osiguravaju njihovo izvršenje;
4. iznošenje prijedloga višim organima radničke samouprave koji se odnose na djelatnost pogona i poduzeća;

5. organiziranje savjetovanja o proizvodnji zajedno s pogonskim radničkim savjetima i uz učešće rukovodstva pogona, razmatranje s kolektivom odluka konferencije radničke samouprave, načina i rokova njihovog izvršenja i razmatranje drugih pitanja povezanih s radom pogona i djelatnošću pogonskog radničkog savjeta, kao i s razvojem radnog takmičenja.

Član 20.

Radnički savjet može biti raspušten na zahtjev većine kolektiva ili kada je njegova djelatnost izrazito oprečna interesima poduzeća i narodne privrede.

Odjeljak IV

RADNIČKA SAMOUPRAVA I RUKOVODSTVO PODUZEĆA

Član 21.

1. U skladu s principom jednonačalija, službena naređenja u poduzeću mogu izdavati samo direktor i službenici koje on ovlasti;

2. u pitanjima koja ulaze u nadležnost radničke samouprave direktor poduzeća je izvršilac odluka samouprave;

3. direktor poduzeća je obavezan pripremati i davati na uvid materijale i izvještaje nužne za rad organa radničke samouprave.

Član 22.

1. Direktor poduzeća je obavezan odložiti izvršenje odluke konferencije radničke samouprave ili radničkog savjeta ako je ona oprečna pravnim propisima ili obaveznom planu, upoznavajući s tim radnički savjet;

2. u slučaju odlaganja izvršenja odluke radničkog savjeta od strane direktora, radnički savjet ima pravo žalbe konferenciji radničke samouprave;

3. u slučaju odlaganja izvršenja odluke konferencije radničke samouprave, konferencija, ili radnički savjet, ili njegovo predsjedništvo mogu problem iznijeti pretpostavljenom privrednom organu, koji će donijeti odluku zajedno s opunomoćenim predstavnikom glavne uprave odgovarajućeg sindikata, i to u roku koji je utvrđen s tim sindikatom.

Član 23.

1. U slučaju spora između konferencije radničke samouprave i pretpostavljenog državnog organa problem razmatra arbitražna komisija koja radi pri odgovarajućem ministarstvu ili pri predsjedništvu odgovarajućeg vojvodskog narodnog odbora (narodnog odbora grada izdvojenog iz vojvodstva);

2. u sporazumu sa Centralnim vijećem sindikata, Ministarski savjet će propisom odrediti ovlaštenja, sastav i način postupka arbitražne komisije.

Odjeljak V

RADNIČKA SAMOUPRAVA I INSTANCE SAVEZA SINDIKATA

Član 24.

Centralno vijeće sindikata i odgovarajući savezi sindikata brinu se o pravilnom funkcioniranju radničke samouprave i koordiniraju njenu djelatnost u okviru pojedinih privrednih organa.

Član 25.

1. Način sprovođenja izbora za radničke savjete, broj članova savjeta i njihovih predsjedništava, mandat rad-

ničkih savjeta i način opoziva članova savjeta određuje Centralno vijeće sindikata;

2. posebne uvjete za raspuštanje radničkog savjeta u slučajevima spomenutim u članu 20. i način podnošenja i razmatranja prijedloga u ovoj stvari odredit će Centralno vijeće sindikata;

3. pravilnik konferencije radničke samouprave i radničkog savjeta usvaja konferencija radničke samouprave u skladu s ovim zakonom i u okviru smjernica koje odredi Centralno vijeće sindikata.

Član 26.

Centralno vijeće sindikata određuje sastav i način osnivanja konferencije radničke samouprave i njenih organa u poduzećima u kojima nije izabran radnički savjet ili u kojima nema uvjeta za osnivanje radničkog savjeta.

Odjeljak VI

ZAVRŠNE ODREDBE

Član 27.

1. Vršenje funkcije u organima radničke samouprave ima društveni karakter. Vršenje tih funkcija ne oslobađa radnika od izvršenja obaveza koje proizlaze iz radnog odnosa u poduzeću;

2. radnik ima pravo na nadoknadu izgubljene zarade u poduzeću ako je gubitak nastao uslijed vršenja funkcije u organima radničke samouprave.

Član 28.

Poduzeće ne može bez suglasnosti radničkog savjeta otkazati ili prekinuti radni odnos članu radničkog savjeta, čak i ako je u pitanju slučaj koji daje poduzeću pravo raskidanja radnog odnosa bez otkaza — u skladu s Dekretom od 18. I 1956. godine o ograničavanju prava

raskidanja ugovora o radu bez otkaza i o osiguravanju kontinuiteta rada (Dziennik ustaw, br. 2, stav 11). U slučaju raskidanja ugovora o radu bez otkaza sa članom radničkog savjeta, direktor poduzeća o tome obavještava predsjedništvo radničkog savjeta poduzeća ili predsjednika savjeta.

Član 29.

Odredbe Zakona koje se odnose na pogone poduzeća i pogonske radničke savjete koji u njima djeluju, primjenjuju se na odgovarajući način i na druge takve organizacijske ćelije poduzeća i radničke savjete stvorene u tim ćelijama.

Član 30.

Organi radničke samouprave koji postoje na dan stupanja na snagu Zakona o poduzećima koja nisu obuhvaćena odredbama člana 1, točke 1, i dalje rade na dosadašnjim principima — do trenutka donošenja izvršnih odredaba ovog zakona.

Član 31.

Zakon o radničkim savjetima od 19. XI 1956. godine (Dziennik ustaw, br. 53, stav 238) prestaje važiti.

Član 32.

Zakon stupa na snagu 1. I 1959. godine.

(I-4) Samozrad robotniczy. Tekst ustawy — Dokumenty — wykonawze — Przemowienia w dyskusji sejmowej, Warszawa, 1959, Wydawnictwo Zwiazkowe, s. 17—28.

J. Kuron — K. Modzelewski:

**OTVORENO PISMO ČLANOVIMA OSNOVNIH
ORGANIZACIJA POLJSKE UJEDINJENE RADNIČKE
PARTIJE I SAVEZA SOCIJALISTIČKE OMLADINE
VARŠAVSKOG UNIVERZITETA**

(Juli, 1965)

(Izvod)*

X. PROGRAM

Pokazali smo da je revolucija grobar starog društva. Istovremeno je stvaralac novog. Pred nama je pitanje da li je radnička klasa, koja je po samoj svojoj prirodi glavna i rukovodeća snaga revolucije, sposobna ponuditi valjani program?

Valjan je program one društvene klase čiji posebni klasni interes ponajbolje koincidira sa zahtjevima ekonomskog razvoja i sa zadovoljavanjem potreba drugih klasa i društvenih slojeva: ili, drugim riječima, čiji program omogućava ostvarenje interesa društva kao cjeline. Klasni interes radnika zahtjeva ukidanje birokratskog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. To ne znači da plaće radnika moraju biti jednake ukupnoj vrijednosti proizvoda njihovog rada. Dostignuta razina razvoja proizvodnih snaga suvremenog društva čini nužnom podjelu rada koja omogućuje postojanje i neproizvodnih sektora, koji se izdržavaju zahvaljujući materijalnom proizvodu samih radnika.

---

* *Prethodna napomena priređivača:*

Ovaj dokument ima oko 60 stranica, a sadrži slijedeća poglavlja: Uvod, I. Birokratska država, II. Plaća, višak vrijednosti i vlasništvo, III. Klasni cilj proizvodnje, IV. Izvor sistema, V. Ekonomska kriza sistema, VI. Proizvodni odnosi u poljoprivredi i sadašnja kriza, VII. Prva antibirokratska revolucija, 1956—1957, VIII. Opća društvena kriza sistema, IX. Međunarodni problemi revolucije, X. Program, XI. Protuargumenti. Ovdje prezentiramo X poglavlje.

U radničkoj demokraciji će također biti potrebno oduzimati od ukupnog proizvoda radnikova rada jedan dio za akumulaciju, za održavanje i razvijanje zdravstvenih usluga, školstva i kulture, te za socijalna davanja, administraciju i aparat vlasti. Međutim, sve će se to ostvarivati do onog opsega koji će radnička klasa ocijeniti kao potreban za svoje interese. Eksploatacija se zaista ne sastoji u tome što radnička plaća čini tek jedan dio proizvedene vrijednosti, već u tome što se višak vrijednosti otkida i koristi u svrhe koje su tuđe i protiv radnika. Neproizvodni sektor služi održavanju i jačanju dominacije birokracije (također i buržoazije) nad proizvodnjom, društvom i društvenim životom radničke klase. Ukidanje eksploatacije, prema tome, znači izgradnju takvog sistema u kojem će organizirana radnička klasa biti gospodar svojega rada i proizvoda rada, pošto će ona sama određivati ciljeve društvene proizvodnje i odlučivati o raspodjeli nacionalnog proizvoda. Odlučivat će o obimu i cilju investicija, o izdacima za socijalna davanja, o zdravstvenim troškovima, te troškovima za odgoj i kulturu, o visini troškova aparata vlasti i troškova njegovog svakodnevnog funkcioniranja. Radnička klasa će vršiti ekonomsku, društvenu i političku vlast u državi.

1) Sada dostignuta razina razvoja proizvodnih snaga pretpostavlja društvenu podjelu rada u kojoj je funkcija proizvodnje razdvojena od funkcije upravljanja. Neophodni su i radnici i rukovodioci. U procesu proizvodnje na radničkoj klasi je ne da upravlja, već da proizvodi. Da bi upravljala, radnička se klasa mora organizirati po sebi i pomoću sebi primjerene državne organizacije.

Ako nema radničke demokracije u tvornici, još je manje ima u državi. Samo u tvornici su radnici u svom elementu, budući da tamo vrše svoju bitnu društvenu funkciju. Ako su radnici robovi svoga rada, sloboda izvan takva njihova rada je samo »sloboda nedjeljom«, dakle, fiktivna sloboda. Radnička klasa ne može gospodariti svojim radom i proizvodnjom ukoliko ne raspolaže kontrolom nad uvjetima i ciljevima svoga rada u tvornici. U tom cilju ona se mora organizirati stvarajući radničke savjete za upravljanje poduzećima. Direktor mora biti podređen radničkom savjetu, koji će ga kontrolirati, zapošljavati i otpuštati iz službe.

Danas vlada nameće sve ključne odluke o upravljanju poduzećima. U takvim uvjetima radnički savjeti su praktično lišeni svake vlasti. Po samoj prirodi svoje funkcije, direktor je blisko povezan s upravljačkim centrima, pa tako i sa centralnim aparatom privredne administracije. U takvim uvjetima radnički savjeti imaju neizbježno tek značaj drugorazrednog rukovodstva, koje se uspoređuje s autonomnim radničkim konferencijama. Da bi radnički savjeti mogli upravljati poduzećima, radnička klasa ih mora učiniti nezavisnim od poduzeća. Tako bi bili stvoreni preduvjeti za radničku demokraciju, te bi bile dane nove smjernice za ostvarivanje istinskih klasnih ciljeva proizvodnje. (Kao što smo rekli u III poglavlju, centralizacija je potrebna za organizaciju sektora sredstava za proizvodnju, dok organizacija potrošnje zahtijeva decentralizaciju).

Na taj način bi radnička klasa, ostvarujući prve korake programa, dosegla ono što je izvanredno napredno u programu tehnokracije: nezavisnost tvornica. Ali radnička klasa i tehnokracija daju tom pojmu sasvim različit društveni sadržaj. Za tehnokraciju nezavisnost tvornica znači da je sva vlast u rukama rukovodstva. Za radnike to znači, pak, nezavisnost samih radnika. Zato se radnička klasa ne može ograničiti na zahtjeve za upravljanje poduzećem putem radničkih savjeta. U tom slučaju bi, doista, ostvarivala samo program tehnokracije i time bi se podvrgla novom jarmu.

Glavne odluke u pogledu raspodjele i korištenja nacionalnog dohotka imaju, po definiciji, opći ekonomski karakter, tj. postavljaju se na razini nacionalne ekonomije. Donose se samo na razini centralne vlade. Ako, pak, te odluke ostanu izvan kontrole radničke klase, ona tada ne može zagospodariti proizvodnjom i vlastitim radom. Radnička autonomija ograničena na poduzeće nužno postaje fikcija iza koje se skriva vlast tvorničke direkcije i dominacija nove birokracije, povezane u državnom aparatu s tehnokracijom. Eksploatacija bi se nastavila i prijašnji razdor bi se pojavio u novom obliku.

2) Stoga je nužno da radnička klasa, pored radničkog savjeta u poduzeću, organizira i delegacije poduzeća u nacionalnom okviru, tj. da organizira savjete radničkih delegata sa centralnim savjetom delegata na čelu. U tak-

vom sistemu savjeta radnička klasa će odlučivati o ciljevima društvene proizvodnje, donositi potrebne odluke i u svakom trenutku nadgledati ostvarenje plana. Savjeti će na svim razinama postati organi ekonomske i političke, izvršne i zakonodavne vlasti. Oni će biti stvarno izborni organi radnika organiziranih po poduzećima, budući da će birači svoje predstavnike moći u svakom trenutku otpustiti i zamijeniti novim delegatima, bez obzira na redovne izbore. Na taj način će delegacije radnika poduzeća postati temelj proleTERSKE države.

3) Ako će radnički delegati u centralnom savjetu delegata imati na raspolaganju samo jedan jedini projekt o raspodjeli nacionalnog dohotka, koji predlaže vlada ili sama rukovodeća partija, njihova uloga će se ograničiti na puko mehaničko glasanje. Monopolistička vlast ne može imati proleTERSKI karakter; ona neizbježno postaje diktatura nad radničkom klasom, birokratska organizacija koja služi tome da rascijepi radnike i cijelo društvo, te da ih drži u pokornosti.

Da bi sistem savjeta postao izraz volje, mišljenja i djelovanja radničkih masa, *radnička klasa se mora organizirati na temelju pluraliteta partija*. Sto praktično znači pluralitet radničkih partija? Pravo svake političke grupe, koju priznaje radnička klasa, da objavljuje svoje novine, predočava svoj program putem modernih sredstava informiranja, organizira kadrove i vrši agitaciju, ukratko, da bude partija. Postojanje više od jedne partije zahtijeva slobodu govora, štampe i udruživanja, uklanjanje preventivne cenzure, potpunu slobodu znanstvenih istraživanja, te literarnog i umjetničkog stvaralaštva. Bez slobode izražavanja različitih struja mišljenja u štampi, znanstvenim istraživanjima, u književnim i umjetničkim radovima, bez potpune slobode stvaralaštva nema radničke demokracije.

Postojanje više od jedne radničke partije će omogućiti da različite partije na centralnom savjetu delegata iznose svoje prijedloge o raspodjeli nacionalnog dohotka. Tako će biti stvoreni uvjeti za razlikovanje stvarnih elemenata izbornog programa. Sve to moralo bi koristiti kako predstavnicima u centralnim organima radnika tako i masama koje izabiru i opozivaju delegate. Pluralizam radničkih partija ne znači da je pristup dozvoljen samo

radnicima. Proleterski karakter partija odražava sam karakter državne vlasti organizirane prema sistemu savjeta. U tim okolnostima partije bi mogle utjecati na političku vlast samo ako imaju podršku radničkih masa.

Iz istih razloga smo protiv parlamentarnog sistema. Iskustvo dvaju razdoblja od dvadeset godina pokazuje da taj režim ne predstavlja nikakvu garanciju protiv diktature, te da ni u svojoj najsavršenijoj formi ne predstavlja vladavinu naroda. Partije u parlamentarnom sistemu vode borbu za glasove izbornog tijela: onog trenutka kada se glasački listić ispuni, izborni program se može baciti u koš. U parlamentu se poslanici osjećaju odgovorni jedino rukovodstvu partije koje ih je imenovalo za kandidate. Glasačko tijelo je podijeljeno na izborne okruge po sasvim formalnom kriteriju i na taj način atomizirano. Pravo opoziva poslanika je puka fikcija. Učešće građana u političkom životu zemlje nije ništa drugo nego čitanje izjava rukovodilaca datih štampi, radiju ili TV, te pojavljivanje na izborima svake četvrte ili pete godine kako bi izabrali partiju koja će njima vladati. Sve drugo se događa na temelju mandata, ali bez učešća birača. Osim toga, parlament vrši samo zakonodavnu vlast. Aparat izvršne vlasti u tim uvjetima postaje jedina stvarna vlast, vlast nad onima koji nadgledaju materijalnu snagu, to znači, vlast nad viškom vrijednosti.

Parlamentarni sistem, stoga, predstavlja takav sistem u kojem su radnička klasa i cijelo društvo, osim čina glasanja, lišeni bilo kakva utjecaja na vlast. Formalnom glasanju svake četvrte ili pete godine protustavljamo permanentno sudjelovanje radničke klase organizirane, po sistemu savjeta, u političke partije i sindikate: radnici bi preuzeli korekcije i nadzor nad političkim odlukama na svim razinama. U kapitalističkom sistemu buržoazija, raspolažući s viškom vrijednosti, stoji iznad parlamenta. U birokratskom sistemu iza parlamentarnog paravana samostalno vlada centralna politička birokracija. U sistemu radničke demokracije, pak, bude li zastupanje građana preuzelo parlamentarni oblik, radnička klasa će se naći iznad parlamenta, organizirana u savjete i raspolažući materijalnom osnovicom postojanja društva — proizvodom svoga rada.

4) Radnička klasa ne može izravno odlučivati o raspodjeli proizvoda svoga rada, već preko svoga centralnog političkog predstavništva. Uostalom, radnička klasa, kada je riječ o njenim interesima, nije apsolutno homogena. Sukobi između odluka radničkih delegacija i interesa i težnji radnika u pojedinim tvornicama su neizbježni. Sama činjenica razdvajanja funkcija upravljanja i proizvodnje krije u sebi mogućnost kristalizacije neke vrste izabrane vlasti s određenim stupnjem nezavisnosti, i to kako na razini poduzeća, tako i na razini države. Ako će radnici biti lišeni — pored prava glasanja — i mogućnosti samoobrane od odluka njihova predstavničkog sistema, sistem će se izroditi i djelovati protivno interesima onih koje treba da zastupa. Ako će radnička klasa biti lišena mogućnosti da se brani od svoje države, radnička demokracija će postati fikcija. Mogućnost obrane mora se osigurati posredstvom *sindikata apsolutno nezavisnih od države i takvih koji imaju pravo organiziranja ekonomskih i političkih štrajkova*. Različite političke partije će se boriti za održanje proleterskog karaktera sindikata, nastojeći da na njih vrše utjecaj.

5) Da se organi radničke demokracije ne bi pretvorili u nekakvu fasadu iza koje će se obnoviti čitav »stari nered«, neophodno je da formama demokracije korespondira živ sadržaj djelovanja radničkih masa. Za administratore, specijaliste i političare javni poslovi predstavljaju profesiju. Imaju, dakle, dovoljno vremena i potrebnog znanja da se time bave. Radnik je izvršitelj u procesu proizvodnje, njegov posao je da opslužuje stroj. Da bi mogao sudjelovati u javnom životu, potrebno je da mu se pruži barem minimum vremena i naobrazbe.

U tu svrhu potrebno je da nekoliko sati tjedno, određenih kao plaćeno radno vrijeme, bude posvećeno općoj radničkoj naobrazbi. U okviru tih sati radnici će, podijeljeni već prema proizvodnim jedinicama, razmatrati varijante ekonomskog plana zemlje, vojvodstva i poduzeća, koji će predložiti različite političke partije. Nije riječ o nekom veoma teškom zadatku, i nerazumljivom za obična čovjeka, osim ako se ne pokuša prikriti klasni smisao izvršene raspodjele nacionalnog dohotka. Predstavnicima različitih političkih partija će, sudjelovanjem u tečajevima

radničke izobrazbe, približiti radničku klasu svojim programima, a ne same programe radničkoj klasi.

6) Politička policija i redovna vojska ne mogu opstati ni u jednom obliku u radničkoj demokraciji. Protudemokratski karakter političke policije je jasan. Oko koncepta redovne vojske vladajuće klase splelo se bezbroj mitova, koje je cijelo društvo do neke mjere prihvatilo.

Što je to redovna vojska? To je organizacija u kojoj su stotine tisuća mladih muškaraca, istrgnutih iz njihove prirodne sredine, izolirani u barakama, gdje im brutalnim metodama oduzimaju nezavisnost mišljenja i gdje ih uče mehaničkom ispunjavanju svake naredbe hijerarhijske i profesionalne komandantske strukture. To je temelj oružane snage države. Ta od društva otcijepljena snaga je takva da u bilo kojem trenutku može doći u sukob s društvom. Stoga nije dovoljno promijeniti oficire. Kao i politička policija, redovna vojska je u svojoj suštini oruđe protunarodne diktature. Dok postoji vojska, nekoliko generala se stalno može izdići nad neku partiju ili vijeće.

Kažu da su redovne vojske neophodno potrebne za obranu naroda. To vrijedi za sistem protunarodne diktature, gdje je teško prisiliti velike mase u borbu za obranu države koja im ne pripada; to je moguće postići zastrašivanjem i terorom koji podupire redovna vojska. Naoružavanje masa izvan okvira te organizacije predstavlja za sistem smrtnu opasnost. Zato su redovne vojske jedini način na koji diktatura organizira oružane snage.

Primjeri revolucionarnih ratova u Vijetnamu. Alžiru i na Kubi govore da naoružani radnici i seljaci nisu ništa slabiji od redovne armije kada znaju zašto se bore i poistovjećuju svoje interese i interese revolucije. To, prije svega, vrijedi za manje zemlje koje su plijen kontrarevolucionarne agresije tuđih sila. Ukoliko takve zemlje budu napadnute od redovnih armija, efikasno se bore samo po metodama narodnog rata. Redovne armije su potrebne agresorima za njihove kolonijalističke ratove i intervencije; protunarodnim diktaturama su, pak, potrebne zato da mase drže u pokornosti. Najjasniji primjer je Latinska Amerika, gdje vojske imaju ulogu interne, unutrašnje policije.

To samo vrijedi posvuda gdje postoje redovne vojske, a također i za Poljsku, kako pokazuju poznanjski događaji. Redovne vojske su oruđa brutalne prevlasti nad radničkom klasom i društvom, bilo da dođe do sukoba ili ne, kao što je kijača oruđe za mlaćenje (vršidbu), bilo da je vlasnik upotrebljava ili ne. U radničkoj demokraciji redovna armija ne bi sprečavala kontrarevoluciju. Nasuprot, ona bi sama postala kontrarevolucionarni instrument. Stoga ona mora biti ukinuta.

Radnička klasa mora biti naoružana kako bi onemogućila rušenje svoje demokratske vlade. Prije svega, moraju biti naoružani radnici u velikoj industriji, koji svugdje moraju biti organizirani u radničke milicije, podređene savjetima. Vojni stručnjaci moraju djelovati kao učitelji i odgovorni su i podređeni savjetima. Na taj način će vojna represivna snaga države biti usko povezana s radnicima, koji će biti stalno spremni da brane svoju vlast i revolucionarno oružje u svojim rukama. Značajno je iz tehničkih razloga da se održavaju stalne specijalne jedinice (raketne, avijacija, flota, itd.). Vojnici tih jedinica moraju biti regrutirani među radnicima u tvornicama serijske industrije, a za vrijeme služenja vojnog roka moraju ostati u dodiru s radnicima tih tvornica i očuvati prava radnika.

7) Poljoprivredna proizvodnja i seljaštvo igraju isuviše značajnu ulogu u privredi i društvu da bi radnički program mogao zaobići pitanja sela.

Budućnost seljaštva nalazi se, nesumnjivo, u velikim specijaliziranim i industrijaliziranim državnim kombinacijama. Tehnička osnova takve organizacije poljoprivredne proizvodnje može se stvoriti samo industrijalizacijom sela. To, pak, traži velika ulaganja, čija će realizacija neosporno zahtijevati duži period. Pri postojećim tehničkim i ekonomskim uvjetima, svaki pokušaj opće kolektivizacije značio bi eksproprijaciju seljaka i, stoga, mogao bi se jedino sprovesti metodama policijske diktature nad seljacima.

To bi vodilo propasti poljoprivredne proizvodnje i povratku na sistem policijske diktature nad radničkom klasom. Kolektivizacija koja je izvršena u takvim okolnostima može se jedino pomiriti s birokratskim sistemom. Za radničku demokraciju značila bi smrt i zato je ko-

lektivizacija neprihvatljiva. Postojeće strukture poljoprivrede, gdje i dalje postoji privatno vlasništvo nad zemljom, dovele bi do uspostavljanja farmi kapitalističkog tipa ako bi slobodno, bez ikakva ograničenja, djelovao zakon tržišta. Budući da su raštrkana, mala gazdinstva nemaju mogućnosti za investiranje, dakle, nemaju ono što je neophodno za njihov razvitak. I, tako, najveći dio investicija otpada na najkrupnija gazdinstva. Racionalizacija seljačkih posjeda znači, dakle, duboku krizu, stečaj najsiromašnijih posjednika, odsustvo perspektiva i propast sitnih seljaka.

Za radničku klasu u tvornicama to znači povećanje cijena najnužnijih namirnica i nezaposlenost. Ta je mogućnost prihvatljiva za tehnokraciju — prirodnog pristaju tendencije ka poljoprivrednoj koncentraciji — ali je neprihvatljiva za vladavinu radničke demokracije.

8) Cilj proizvodnje radničke klase je razvoj potrošnje širokih masa, koje danas imaju tek minimum za život. Birokracija smanjuje potrošnju većine seljaštva i ispod tog životnog minimuma, seljačko gospodarstvo lišava njegovih viškova, a samo seljaštvo svih perspektiva razvitka, jer nastoji da smanji što je više moguće stvarnu vrijednost radne snage, a društvenu potrošnju prihvaća kao nužno zlo.

Radničkoj klasi je u interesu da potisne taj tip odnosa između seljaštva i države. Interes radničke klase zahtijeva racionalan razvitak poljoprivredne proizvodnje — osnova potrošnje — putem razvitka velikog broja malih i srednjih individualnih gazdinstava, kao i povećanje njihovih mogućnosti investiranja i potrošnje. To je zapravo ono što radničku klasu čini tumačem interesa većine seljaka i, istodobno, uspostavlja osnovu istinskog savezništva s njima. Da bi se realizirali zajednički interesi radničke klase i ogromne većine seljaka, potrebno je:

Prvo: smanjiti razlike u cijeni koje birokratska vlast vještački održava i tako lišava, poglavito mala i srednja, gazdinstva materijalne osnove njihova daljeg razvoja. Osim toga, potrebno je nametnuti progresivno oporezivanje najvećih gazdinstava.

Drugo: vratiti dio proizvoda rada seljaka, koji država uzima u obliku poreza ili na neki drugi način, na selo — po odbitku troškova za održavanje administracije —

u vidu društvenih i kulturnih investicija ili državne ekonomske i tehničke pomoći koja je, u prvom redu, namijenjena intenziviranju produktivnosti manjih i najmanjih gazdinstava.

U tome cilju, seljaštvo se mora organizirati na ekonomskim osnovama i politički predstaviti; ono mora stvoriti svoje vlastite organizacije proizvodnje. To je odlučujuće u stvaranju perspektiva za 60% seljaka, koliko ih sada vegetira na malim gazdinstvima i predstavlja višak radne snage. Istodobno, ne treba dopustiti pretjerani porast investiranja u industriju.

Sve to zahtijeva da se ta suvišna radna snaga iskoristi za dodatnu intenzivnu proizvodnju: gajenje stoke, uzgajanje voćarskih i povrtarskih kultura, te prerađivačku industriju. Vrlo je teško, gotovo nemoguće, stvoriti prerađivačku industriju s raštrkanim snagama malih gazdinstava. Preduvjet uspjeha je, dakle, stvaranje udruženja malih i srednjih gazdinstava koja raspolažu dovoljnim viškom radne snage. Ta udruženja bi, zahvaljujući obradivoj zemlji koju posjeduju, kooperaciji u radu i državnoj pomoći (država bi trebalo da pruža kredite uz nisku kamatnu stopu, da participira u manjim investiranjima, da preuzima odgovornost za promet, itd.), uspostavila mala prerađivačka postrojenja i organizirala raspodjelu i prodaju. To je najekonomičniji način da se poveća proizvodnja prehrambenih proizvoda kojima danas oskudijevamo, da se prevaziđu zastoji u industriji potrošačkih dobara, da se intenzivira učinak malih i najmanjih gazdinstava koristeći na licu mjesta suvišak radne snage.

Na seljačkim gazdinstvima potrebno je stvoriti uvjete za specijalizaciju proizvodnje, bez koje nema racionalne privrede. Istodobno, u odnosima s državnim organizacijama otkupa, seljaci se moraju organizirati da bi se obranili od vještačkog smanjenja cijena njihovih proizvoda. Izolirani seljak-proizvođač, kada zaključuje »slobodne« ugovore s državnim organizacijama, nemoćan je spram državnog monopola na tržištu. Zato, nezavisno od stvaranja proizvodnih organizacija, seljaštvo mora također stvoriti svoju opću organizaciju za distribuciju i prodaju. S takvim tipom odnosa, najveća gazdinstva — iako malobrojna, ali igraju važnu ulogu zbog svoje veličine i ekonomske moći — ne bi imala mogućnost da se pretvore

u kapitalističke farme, jer bi im nedostajalo radne snage i jeftinog zemljišta, upravo onoga što nastaje iz procesa uništenja najslabijih gazdinstava. Ipak, naj snažnija gazdinstva imala bi mogućnost uvećavanja svoje proizvodnje zahvaljujući vlastitim investicionim sredstvima ili, pak, u mjeri u kojoj budu uspjela nadoknaditi nedostatak radne snage pomoću mehanizacije.

Budući da je industrija odlučujući sektor proizvodnje, odluke koje se tiču razvitka industrijske proizvodnje određuju i opću liniju razvitka cijele nacionalne ekonomije. Radnička klasa, raspoložuci proizvodom svoga rada, određivat će opći okvir razvitka drugih sektora pa, prema tome, i seljaštva. Ali, u općem okviru cijele ekonomije, određenom nivoom, strukturom i razvitkom industrijske proizvodnje, seljaštvo mora imati kontrolu nad proizvodom svoga rada. Država ne smije jednostavno predlagati seljaštvu planove o razvoju sela, podjeli ekonomske državne pomoći, procjeni društvenih i kulturnih investicija na selu. U tom slučaju bi, u stvari, nad seljaštvom vršio vlast razvijeni i izolirani aparat, koji bi praktički izišao ispod kontrole radničke klase i mogao joj nametnuti svoju vlastitu kontrolu.

Konvergenција interesa radničke klase i većine seljaka omogućuje političku autonomiju seljaštva, autonomiju koja je također potreba radničke demokracije. Ekonomske organizacije seljaka-proizvođača, o čemu smo prije govorili, neće biti dostatne da im osiguraju kontrolu nad onim dijelom njihove proizvodnje koji odlazi državi i treba da im bude vraćen u formi različitih vrsta neposrednih finansijskih ulaganja i ekonomske pomoći. Ta zadaća se može izvršiti samo preko političkog zastupništva proizvođača-seljaka na nacionalnoj ravni, stvorenog uz podršku ekonomskih organizacija i seljačkih političkih stranaka. Upravo zato je radnička klasa duboko zainteresirana za nezavisnost seljačkog pokreta, koja jedina dopušta zastupanje interesa većine seljaka, a ne samo uskog sloja najkrupnijih posjednika.

9) Ne mislimo da je protubirokratska revolucija isključivo poljski posao. Ekonomske i društvene protivurječnosti koje smo analizirali su sazrele u svim industrijskim birokratskim zemljama — u Čehoslovačkoj. Nje-

mačkoj Demokratskoj Republici, u Mađarskoj i u Sovjetskom Savezu.

Ne mislimo, također, da je revolucija isključivo stvar radničke klase u zemljama birokratske diktature. Birokratski sistem, koji zvanične propagande Istoka i Zapada poistovjećuju sa socijalizmom, kompromitira socijalizam i u očima narodnih masa razvijenih kapitalističkih zemalja.

Međunarodna birokracija i njena vodeća snaga Sovjetski Savez boje se svih pravih revolucionarnih pokreta u svijetu, budući da ugrožavaju monopol njenog sistema u međunarodnim razmjerima, kao i unutrašnju monolitnost koja omogućava vršenje diktature nad vlastitom radničkom klasom. Budući da birokracija želi međunarodnu i unutrašnju stabilizaciju na temelju podjele interesnih sfera s kapitalizmom, ona guši revolucionarne pokrete na svom prostoru, a utičući na komunističke partije drugih zemalja, koči pokrete u Latinskoj Americi, Africi i Aziji. To je dio sovjetskog revolucionarnog pokreta.

Kao sve revolucije, tako i ova ugrožava ustaljeni red i okružena je snagama koje taj red brane. Međunarodna birokracija je dovoljno snažna da uguši pobjedonosnu revoluciju u zemljama u kojima se prvo pojavi. Zapadni imperijalizam će pokušati da se okoristi našom revolucijom, te će birokratsku diktaturu zamijeniti diktaturom kapitalističkih monopola, što, dakako, nije nikakvo poboljšanje.

Naši saveznici protiv intervencije sovjetskih tenkova su ruska, ukrajinska, mađarska i češka radnička klasa. Saveznik protiv pritisaka i prijetnji imperijalizma je radnička klasa industrijaliziranog Zapada i narastajuća antikolonijalna revolucija u nerazvijenim zemljama. Protiv urote međunarodne birokracije i međunarodne kapitalističke buržoazije podižemo historijsko geslo proleterske borbe: »Proleter i svih zemalja, ujedinite se!«

Radnička klasa mora izvršiti sve te revolucije, izvršiti ih na svim područjima — na ekonomskom i društvenom, da bi ostvarila svoj klasni cilj, tj. da bi postala gospodarom svojega rada i proizvoda rada. Da li je taj njen program valjan?

U prvoj etapi njegove realizacije, s dodjeljivanjem autonomije poduzećima, radnička klasa stvara potrebne uvjete za prilagođavanje proizvodnje potrebama, za uklanjanje rasipanja viška vrijednosti, za iskorištavanje intenzivnih činilaca ekonomskog rasta. Tehnokracija bi to isto učinila. Ali, cilj proizvodnje za radničku klasu jeste potrošnja na najširoj društvenoj osnovi, a ne luksuzna potrošnja za privilegirane slojeve. Stoga, dominacija radničke klase nad proizvodnjom osigurava na najradikalniji način prevazilaženje osnovne ekonomske suprotnosti koja koči današnji ekonomski i društveni razvitak: suprotnost između razvijenog proizvodnog potencijala i niske razine društvene potrošnje. Rezultat toga je da proizvodni odnosi utemeljeni na radničkoj demokraciji otvaraju najšire perspektive razvitka privrede i društva. Radnici sa svojim jedinstvenim klasnim interesom istovremeno predstavljaju interese mase slabo plaćenih namještenika, te malih i srednjih seljaka, ukratko — interes ogromne većine seoskog i gradskog stanovništva. Ropstvo radničke klase glavni je izvor ropstva drugih društvenih klasa i slojeva; oslobađajući sebe samu, radnička klasa oslobađa i cijelo društvo.

Da bi se oslobodila, radnička klasa mora svršiti s političkom policijom i tako osloboditi društvo diktature i straha;

— mora ukinuti redovnu armiju i tako osloboditi vojnike okrutnog života u barakama;

— mora uvesti pluralizam političkih partija i tako društvu dati političku slobodu;

— mora ukinuti preventivnu cenzuru, uvesti potpunu slobodu štampe, znanstvenog i kulturnog stvaralaštva, te stvaralačkih tokova društvene misli; tako bi oslobodila pisce, umjetnike i novinare i stvorila uvjete inteligenciji da na najpotpuniji način ostvaruje svoju pravu društvenu funkciju;

— administrativni aparat mora podvrći stalnom nadzoru i stalnoj odgovornosti demokratskim organizacijama, što znači da mora izmijeniti vladajuće odnose u aparatu; tako će osloboditi obične činovnike od feudalne i ponižavajuće zavisnosti od birokratske hijerarhije;

— seljacima mora garantirati nadzor nad njihovom vlastitom proizvodnjom, te ekonomsku, društvenu i po-

litičku samostalnost; tako će ih osloboditi njihove vječne nemoćne zavisnosti od svake vlade i tako će postati aktivni organizirani građani koji će sudjelovati u odlukama kojima se određuju njihovi životni i radni uvjeti.

Radnici u neposrednoj proizvodnji imaju najnepovoljniji položaj. Zato više od bilo koje druge klase u društvu radnička klasa treba demokraciju. Svako negiranje demokracije se, prije svega, sveti radnicima.

Radnička demokracija je društveno najširi oblik vladavine i stvara najbolje uvjete za potpuni razvoj društva.

Specifičan klasni interes radnika, dakle, najviše odgovara potrebama ekonomskog razvoja i stoga predstavlja najpotpuniji oblik svih društvenih interesa. Program radničke klase je, dakle, valjan. Da li će biti ostvaren?

To zavisi od stanja ideološke i organizacijske spremnosti radnika u trenutku revolucionarne krize i, prije svega, od toga što rade danas oni koji program radničke demokracije smatraju svojim.

(I-12)

ZAHTEJEV STUDENATA VARŠAVSKOG SVEUČILIŠTA

Mi, studenti Varšavskog sveučilišta, okupljeni 11. III 1968. u Auditorijumu Maximumu, potreseni incidentima koji su se nedavno dogodili na fakultetima i na ulicama, imajući na srcu građanske slobode, izjavljujemo:

Aktualna situacija na varšavskim fakultetima posljedica je kršenja osnovnih demokratskih sloboda, osnovnih prava čovjeka i normi društvenog života.

Izražavamo naš protest protiv kršenja Ustava, protiv miješanja snaga javne sigurnosti u život Sveučilišta, protiv brutalnog postupka policije i organiziranih građana nad studentima, protiv svakog pokušaja da se unese razdor u javno mišljenje i posebno protiv pokušaja da se stvori neslaganje između radničkih masa i studenata, osuđujemo i svaku antisemitističku manifestaciju.

Izjavljujemo:

da su se studenti na skupštini od 8. III 1968. ponašali razborito i uravnoteženo. Odbacujemo pokušaj varšavskih novina da predstave događaje na fakultetima kao djelo razmažene omladine i razbijača.

Zelimo znati:

1. tko je pozvao organizirane grupe koje su se 8. III postrojile ispred glavne zgrade Sveučilišta prije početka zбора;

2. tko je tim grupama naoružanim batinama dao dopuštenje da provale u zgradu Sveučilišta;

3. tko je odgovoran za brutalno ponašanje policije;

4. tko je napisao tendenciozne novinske članke o incidentima.

Tražimo:

1. da se vrate sva akademska prava studentima koji su udaljeni sa Sveučilišta odlukom Ministarstva prosvjete, koja je neosnovano donijeta, i da se arhiviraju svi disciplinski procesi koje su disciplinske komisije otvorile iz političkih razloga. Studenti, naši drugovi koji su žrtve represija i o kojima novine šire lažne informacije, članovi su naše zajednice;

2. da se odmah oslobode svi studenti i asistenti zatvoreni nakon posljednjih događaja;

3. da se odmah i sa svojim nužnom strogošću kazne odgovorni za upad policije i organiziranih grupa u zgradu Sveučilišta;

4. da se nadoknade materijalne i moralne štete koje su nanesene žrtvama događaja;

5. da se u novinama isprave lažne vijesti koje se tiču događaja, te da se štampaju imena osoba odgovornih za represivne mjere protiv studenata;

6. da se daju institucionalne garancije da će se poštovati princip slobode nastave i akademskih sloboda.

Tražimo da se vrati pravo na obranu u slučaju disciplinskih mjera i osigura javnost rada disciplinske komisije. Tražimo da se službeno garantira poštivanje autonomije fakulteta. Svjesno smo ispunili i ispunit ćemo svoje studentske dužnosti. Nećemo iznevjeriti povjerenje javnosti, branit ćemo slobodu i sve tekovine socijalizma.

Upućujemo ovu izjavu sveučilišnim vlastima, Parlamentu, predsjedniku Ministarskog savjeta, Ministarstvu prosvjete i varšavskim novinama.

Ova izjava prihvaćena je u prisustvu Senata i asistenata. Za nju je glasalo oko tri tisuće studenata, s jednim glasom protiv i jednim uzdržanim.

(I-9)

PROGLAS STUDENATA KRAKOVA

STANOVNICIMA KRAKOVA!

Mi, studenti Krakova, želimo da cijela zemlja zna za naše zahtjeve i za događaje posljednjih dana u Krakovu.

1. Potpuno podržavamo društvene i političke transformacije u Poljskoj u posljednjih dvadeset godina. Podržavamo i priznajemo da je vanjska politika NR Poljske jedina moguća u trenutnoj situaciji.

2. Djelujemo samostalno imajući na srcu razvoj demokratskih sloboda u našoj zemlji.

3. Svaka optužba prema kojoj djelujemo u interesu neprijateljskih snaga socijalističke Poljske, *lažna je*.

4. Protestiramo protiv lažnih informacija o studentskim pokretima koje je proširila štampa. One mijenjaju motive, činjenice i ciljeve naših pokreta.

5. Tvrdimo da sa naše strane ne postoje razmimoilaženja između težnji radnika i studenata. Istovremeno odlučno protestiramo protiv pokušaja da se stvore suprotnosti i lažne barijere između ovih dviju društvenih kategorija.

6. Tražimo da se poštuju slobode koje garantira Ustav.

7. Osuđujemo i tražimo da se kazne policajci i članovi radničke milicije koji su krivi za brutalni postupak prema studentima Varšave i Krakova.

8. Solidarni smo sa pokretom studenata drugih univerzitetskih centara.

9. Tražimo da se oslobode svi studenti koje je policija zatvorila za vrijeme pokreta.

10. Tražimo da se sa ovim zahtjevom javno mnijenje upozna preko štampe, radija i televizije.

(I-9)

Krakov, 11. III 68.

ZAHTJEV MLADIH RADNIKA TVORNICE »URSUS«

Mi, mladi radnici »Ursusa«, duboko potreseni posljednjim događajima u raznim gradovima i odlučni da branimo socijalističku demokraciju, sa punom odgovornošću — podržavamo stanovište studenata koje otvara put velikim društvenim i ekonomskim promjenama.

Ne vjerujemo u tvrdnju prema kojoj je ovaj društveni pokret vođen grupicom cionističkih provokatora i »propalih političara«. Tu tvrdnju je opovrgnula masovnost protestnog pokreta. Smatrajući da je naša dužnost obrana uspjeha i plodova »Poljskog oktobra«, tražimo:

1. Da se poštuje Ustav NR Poljske, posebno članovi 71. i 72, koji su osnova demokratskih sloboda.

2. Da se oslobode svi koji su uhapšeni 8. III zbog učešća u studentskim i radničkim manifestacijama i da se kazne odgovorni za akciju policije i radničke milicije protiv studenata.

3. Da se zaustavi kampanja protiv najvećih poljskih pisaca.

4. Da se zaustave pokušaji stvaranja konflikta između radnika, studenata i intelektualaca, saveza koji je osnova naše zemlje.

5. Da se opozove zabrana prikazivanja drame »Preci« u režiji Dejmeke u kazalištima Poljske. »Preci« svjedoče o starom prijateljstvu i odnosima između ruskog i poljskog naroda.

6. Oštro protestiramo protiv metode nasilnog organiziranja zborova u poduzećima za vrijeme kojih se —

protiv volje većine prisutnih i uz teške moralne pritiske — donose zahtjevi koji bi trebalo da predstavljaju naša mišljenja o posljednjim događajima. Nije tajna kako se organiziraju takvi zborovi. U našoj tvornici, u odjelu PC, radnicima se oduzimaju kartice da bi se spriječili da nakon svog turnusa odu kućama, te da bi se tako prisilili da prisustvuju zboru. U odjelu PD bila je zatvorena svlačionica. Zbor je bio sazvan u 11.30 — na prijelazu između dviju smjena. Aplauzi iz predsjedništva nisu odražavali naše osjećaje, nego osjećaje »radničke aristokracije« koja je tamo sjedila.

Sa punom sviješću potpisujemo ovaj dokument, koji želi izraziti našu podršku onima koji su dobro vidjeli i pokazali gdje je zlo.

Živjela Poljska!

Živio socijalizam!

Živio savez radnika i studenata!

(I-9)

Edvard Gjerek:

**IZVODI IZ RAZGOVORA SA ŠTRAJKAČIMA
— RADNICIMA BRODOGRADILIŠTA U SĆECINU**

(24. I 1971) (uključeni su zahtevi štrajkača u 11 tačaka)

Predsedavajući: Dajem reč predsedniku Štrajkačkog komiteta, kolegi Palugi, koji treba da iznese predloge našeg osoblja.

Paluga: Zahtevi štrajkača:

Tačka 1. Zahtevamo da se cene životnih namirnica vrate na nivo od 12. XII 1970.

Tačka 2. Shodno volji osoblja koja je izražena na svim javnim skupovima odeljenja, zahtevamo neodložno i zakonsko sprovođenje izbora za rukovodstvo sindikata. radničkih saveta kao i, po želji većine članova Partije, demokratske izbore u partijskim organizacijama i omila-

đinskim organizacijama na nivou odeljenja i pogona. Zahtevamo jamstvo da će uprave vojvodstava navedenih organizacija tu tačku prihvatiti s terminom koji treba tačno odrediti.

Tačka 3. Zahtevamo jamstvo da će štrajkačima biti plaćene nadnice za vreme štrajka.

Tačka 4. Tražimo da uprave pogona i državni organi učesnicima u štrajku i članovima Štrajkačkog komiteta jamče da neće zbog toga snositi nikakve posledice, kao i potpunu sigurnost u pogonu i u gradu. (...)

Tačka 6. Zahtevamo pošteno informisanje o političkoj i ekonomskoj situaciji u Brodogradilištu i u zemlji, kao i korekciju (proizvodnih) obaveza koje je pneumatski pogon preuzeo 11. I 1971.

Tačka 7. Ispravku treba da objave ona ista sredstva masovne komunikacije koja su tada objavila takvu vest. To treba učiniti do 25. o. m.

Tačka 8. Zahtevamo da se preduzmu mere protiv onih ljudi koji su odgovorni za objavljivanje informacije o obavezi pneumatskog pogona 11. I 1971. preko sredstava masovne komunikacije.

Tačka 9. Zahtevamo da lokalni masovni mediji do 25. I o. g. objave naše zahteve.

Tačka 10. Tražimo da partijsko i sindikalno rukovodstvo vojvodstva, kao i rukovodstvo pogona obezbedi radničkoj komisiji, proizašoj iz Štrajkačkog komiteta, mogućnost učešća u radu saveta pogona i radničkog saveta sve do zakonskog izbora tih organa, o kome je bilo reči u tački 2.

Tačka 11. Mogućnost učešća u tom radu za članove radničke komisije treba da obuhvati, pre svega:

a) jamstvo lične bezbednosti na području pogona i u gradu;

b) isključivo pravo raspolaganja radom fabrike, odnosno ljudima koji su odgovorni za tehničko opsluživanje i staranje o njima;

c) oslobađanje članova radničke komisije njihovih obaveza da bi mogli da nadgledaju sprovođenje tačke 2. ovih zahteva.

Tražimo da organi bezbednosti odmah prestanu da šikaniraju, zastrašuju i hapse radnike koji učestvuju u štrajku. Štrajk nije zločin, pošto nigde ne piše da je zabranjen.

Štrajkački komitet

(Dugotrajan aplauz)

Predsedavajući: Molim prvog sekretara CK PURP-a, druga Gjereka, da uzme reč. (Aplauz)

Gjerek: Drugovi, pre nego što odgovorim na vaše zahteve, molim vas da pokažete malo strpljenja i razumevanja...

Vidite, situaciji koja je nastala kako ovde u Brodogradilištu, tako i u Ščecinu i mnogim drugim gradovima naše zemlje, ... doprineli su, između ostalog, ... i subjektivni ... i objektivni razlozi. (...)

Kakvi su to bili razlozi? Pa, pre svega, to što se u našoj Partiji, usled ogromnog ličnog autoriteta prvog sekretara CK, druga Gomulke, kome se ukazivalo neograničeno poverenje, razvilo nešto što je, po našem ubeđenju, loše. Naime, to što je sve ono što bi drug Gomulka predlagao dugo vremena smatrano pametnim, ... nečim što treba prihvatiti. Prosto je nekritički prihvatano mnogo toga, i to prilično dugo. (...)

To su već lične greške druga Gomulke, čoveka koji je sigurno u jednom određenom periodu učinio vrlo mnogo za svoju zemlju, ali u poslednje vreme, poslednjih godina, precenjujući sebe, nije uvek donosio pravilne odluke, odnosno donosio je odluke koje katkad nisu uzimale u obzir najhitnije razvojne potrebe naše države, najhitnije potrebe našeg naroda, našeg društva.

(...) Najtragičniji period u životu naše Partije bile su ove poslednje tri godine. Pa, recimo, '67, '68, '69. godina, to jest čak i nešto više od tri godine. U to vreme se, drugovi, više nije moglo reći da tako više ne ide, da se mora... drugačije. (...) Naročito je stav prema društvenim potrebama bio krajnje negativan. (...)

Nemamo nikakve rezerve koje bi nam dopustile nekakvo manevrisanje da bismo životni standard podigli

brže nego što je to sada slučaj. Zaista ih nemamo! U čorsokaku smo iz koga se ne možemo iščupati tako kako to želimo. (...)

U ovoj privrednoj godini nedostaju nam dva i po miliona tona žita, drugovi! Dva miliona tona žita prodaće nam Sovjetski Savez. Za ostalih pola miliona još nemamo novca. A ako tih pola miliona tona žita ne budemo imali, opašće nam, drugovi, fond svinja, opašće nam stočarstvo uopšte, pa će opet nastati teškoće s mesom. (...)

A najvažnije je — kažem vam to, drugovi, uz punu odgovornost — najvažnije je da našu privredu, naše pogone, potpuno iskoristimo, tako da se iz naših pogona izvlači znatno više nego do sada. A za to nam je bezuslovno nužan svaki radni dan, svaki čas solidnog rada. (...)

Morate nam verovati da mi, ni kao Poljaci, ni kao komunisti, nemamo u životu nijedan drugi cilj osim da svojoj domovini služimo bolje, da stvari naroda služimo bolje, da stvari socijalizma služimo bolje. Drugovi, imam 58 godina. Čujte: još godinu, dve, tri, pa ću u penziju. Mogu dobiti penziju i iz Francuske, iz Belgije. Rekao sam vam da sam tamo radio 18 godina. Samo shvatite, hteli bismo da ovu zemlju ostavimo makar u napola racionalnom stanju. Da bi oni koji dolaze posle nas... mogli da nastave taj rad. Hteo bih da vam kažem da još nije savršeno ono što smo dosad učinili u rukovodstvu. Sigurno će se morati još popravljati, sigurno valja tu i tamo još ponešto izglacati. Sigurno će biti nužno iz našeg života, iz Partije i države — racionalno, mirno i u atmosferi zakona — odstraniti sve one koji su naučili da samo sprovode uputstva odozgo, koji su zadovoljni time što ne moraju da razmišljaju i raduju se što ne snose odgovornost za ono što im je naredeno. Oslobođićemo se tih ljudi. To nije proces od danas do sutra, to je duži proces, jer ne može se za nekoliko nedelja likvidirati nešto što je narastalo u toku mnogih godina. To što smo dosad učinili, to je u ovom trenutku maksimum koji sebi možemo dozvoliti. Kako u pogledu tih promena, tako i u pogledu drugih stvari, ... to je maksimum.

Obećavam vam da ćemo otići znatno dalje, obećavam vam da ćemo otići dalje u pogledu uključivanja radnika

u upravljanje državom, ... u tom pogledu možete biti sigurni. Jer nije dobro kad se događaju takve stvari koje svedoče o tome da smo na krivom putu kad je posredi ono što se naziva narodnom vlasti. Nije tako uvek, ali u mnogim slučajevima je tako. Uradićemo to, ali, drugovi, istovremeno ćemo se pobrinuti da to što menjamo, ne ugrozi naš sistem, da ne ugrozi socijalizam i naše odnose sa socijalističkim zemljama. (...)

Jer upravo su sovjetski drugovi bili ti koji su, kad su se stvari zaoštrile, kad je zategnuta situacija u Poljskoj dostigla ogromne razmere, upravo je drug Brežnjev telefonirao drugu Gomulki i opomenuo ga. Rekao je: kod vas ima konflikata, rešite ih političkim putem, ubeđivanjem. (...)

Vi zahtevate vraćanje cena životnih namirnica na nivo od 12. XII 1970. (...)

Drugovi, ne može se natrag! Vi se sa mnom ne možete složiti, a ja vam otvaram srce i kažem da se ne može natrag, ne može se! A rad ... molim! Što više budete dali, drugovi, više će biti za raspodelu. Slažem se s vama i možete biti uvereni da će se to što uradite vratiti vama, vratiće se narodu, ... potpuno odgovaram za ovo što vam kažem. (...)

Druga tačka vaših zahteva tiče se demokratskih, novih izbora u sindikatu, radničkim savetima i u Partiji. Ja sam apsolutno za to! Molim! (Aplauz)

Molim! Neka uđu takvi drugovi u savet pogona, u KSR (samoupravni komitet u kome su zastupljeni direkcija i osoblje). Molim, neka uđu mnogi od vas koji sede u ovoj sali. Neka uđu, bez obzira na to da li su u Partiji ili nisu. Molim! (Aplauz)

A kad ti drugovi uđu u ove instance, izabrane demokratskim putem i u skladu sa intencijama osoblja, vi se tada morate pokoriti tim instancama. I bez tih instanci ne smete da činite stvari kojima opet potkopavate njihov autoritet. (Aplauz). Ako je tako, onda se slažemo u ovom pitanju. (...)

Tačka šest: »Zahtevamo pošteno informisanje o političkoj i ekonomskoj situaciji...« Da li je dovoljno ono što sam vam rekao? (Glasovi iz sale, velika graja). (...)

O radu Politbiroa i Sekretarijata daćemo informacije. Toga nikad nije bilo u istoriji naše Partije. Drugovi, mi ćemo to učiniti. Osim toga, kažem vam da će po odluci predsednika vlade u najskorije vreme biti postavljen čovek koji će davati zvanične informacije o radu vlade i o svim koracima koje preduzima naša vlada, naše vlasti. (...) Što se tiče Partije, mi dajemo takve informacije; shvatite, drugovi, da u poslednje vreme ima gotovo previše informacija. (Glasovi iz sale). Trenutak! Trenutak! Drugovi, šta znači pogrešnih, pogrešnih! Ne govorim o pogrešnim, nego o onim koje mi objavljujemo! Da li je pogrešno ono što mi objavljujemo? (...)

Glasovi iz sale: Reč je o lokalnoj štampi!

Gjerek: Vama nije toliko stalo do informacija o političkoj, ekonomskoj situaciji u zemlji, nego o onome što se događa u okviru vašeg brodogradilišta i u gradu. Mi smo za davanje informacija, ali nismo za informisanje o pojedinostima za koje bi poneki hteli da se bezuslovno objave. Postoje određene granice u kojima se moraju čuvati neke tajne! Ne želim da kažem da obim informacija ne treba proširiti. Samo, ne zahtevajte demokratiju za sve! I za neprijatelje i za prijatelje! Takvu demokratiju ne zahtevajte! Informisaćemo o onome što se odnosi na ljude, recimo, na vaš život, itd., dok ono što zanima naše neprijatelje nećemo objavljivati. (...) (O tački 10). O tome, drugovi, mislim sledeće: (...) Sledećih dana valja pristupiti izboru novih organa Partije, sindikata i omladinske organizacije, a ... biće nužno i izvestan broj drugova iz Štrajkačkog komiteta kooptirati u radnički savet, ili možda neke druge drugove koji će ne samo obezbediti realizovanje tih zahteva nego će ih i sami realizovati. Reč je o ovome: treba da se osećate odgovornima za ono što se događa u pogonu. Treba da se osećate odgovornima za ono što zaradite i za ono što treba raspodeliti.

Pri tome vas, drugovi, opominjem: ne verujte da možete skinuti zvezde s neba. Govorio sam vam o teškoćama. Raspoloživim sredstvima mora se ekonomisati tako da se sve iskoristi. Isto je i sa sindikatom. (...)

Drugovi su ovde takođe govorili da je 14 godina isuviše dug period i pitali da li se mandat može skratiti? Ja, drugovi, kažem ... da ću pokušati da započnem s tim

da se — kako se to u šali kaže — kralj ne ostane doveka. Nema kralja doveka ... neće tako biti, shvatite da će prvi sekretar ili umreti ili će ga preplaviti plima. Ove godine ćemo sazvati vanredni partijski kongres, da bismo izabrali novi Centralni komitet. Hteo bih da se održi taj partijski kongres. Ako Centralni komitet odluči da još neko vreme ostanem na čelu CK, ja ću se, drugovi, u svakom slučaju — s obzirom na svoje zdravlje, jer sam bolestan čovek, i s obzirom, recimo, na druge stvari — potruditi da taj period sigurno ne potraje dugo. Uostalom, pričekajmo, pa ćemo videti. U svakom slučaju, možete biti uvereni da ću sigurno ja prvi s tim započeti! (Aplauz)

(I-18)

II

1976—1979

11

11-11-11

POLJSKA NARODNA POBUNA U JUNU 1976.

Radom

Nemiri su počeli 25. VI 1976. štrajkom u svim pogonima u Radomu. U 6 sati ujutro radnici odjeljenja P-6 u poduzeću »General Walter« (industrija naoružanja) odlučili su da se priključe ostalim odjeljenjima i izašli su na ulicu. Radnici ovog poduzeća su polomili vrata od skladišta oružja da bi se naoružali, ali uzalud. Skladište je bilo prazno. Noć prije je uprava poduzeća iz predostrožnosti premjestila sve zalihe oružja na vojni aerodrom u Radomu.

Radnici »Waltera« su u urednoj koloni izašli na ulicu, noseći bijelo-crvene zastave i crvene zastavice, te pjevajući Internacionalu. Demonstranti su se priključili radnicima drugih radomskih tvornica: među njima radnicima Radoskora (tvornice obuće), tvornice telefonskih aparata, cigareta, radnicima na željeznici i radnicima još nekih manjih pogona.

Neka manja poduzeća, čiji radnici nisu izašli na ulice, također su se pridružila generalnom štrajku. U nekim od njih, npr. u tvornici materijala otpornih na vatru, radnici su istukli partijskog sekretara. U drugim su, pak, nastradali predstavnici uprave.

Demonstranti, kojima se priključila školska omladina i stanovništvo, uputili su se pred zgradu Vojvodskog partijskog komiteta na Prvomajskoj cesti. Tražili su razgovor sa partijskim vodstvom: međutim, vojvodski sekretar je odbio da dođe pred zgradu. Malo kasnije je iz zgrade izašao drugi sekretar Adamczyk. Na poziv iz mase, da radnici hoće govoriti s partijskim vodstvom, odgovorio je da s ruljom neće pregovarati. Tada je jedna žena s djetetom istupila naprijed. Rekla je da je udovica i da troje djece mora prehraniti, a zaraduje 2200 zlota na mjesec. Do sada je plaća bila dovoljna, nastavila je, za šećer i kruh, a nakon poskupljenja neće biti dovoljna ni za to. Konačno je upitala: »A kakva su Vaša primanja, druže sekretaru?« Partijski sekretar Adamczyk je odgo-

vorio protupitanjem: »Ako Vam je sudbina Vaše djece tako pri srcu, zašto ih vučete sa sobom, umjesto da ih ostavite kod kuće?« Ženi su popustili živci, skinula je cipelu da bi ga udarila po glavi. Vrlo uznemireni sekretar je predložio da sastave delegaciju. S njom će pregovarati. Na to je jedna druga žena povikala: »Tako! Delegaciju! Da biste znali koga treba zatvoriti. No, dobro, onda sam ja delegacija i pregovarati ćemo sada i ovdje!«

Sa svih strana su dolazili povici i smijeh koji je bio upućen partijskom sekretaru i cijeloj Partiji. Uzrujani Adamczyk je stalno iznova ponavljao da s ruljom neće pregovarati. Onda je jedan od radnika »Waltera« stupio naprijed, pokazao svoje radno odijelo i ustvrdio da jednom godišnje dobiva novo, mada mu pripadaju najmanje četiri. Pokazao je na Adamczykovo odijelo: »Koliko stoji vaše odijelo? Gotovo 6000 zlota, ako ne i više!«

Tada su iz mase povikali: »Svucite ga! Svucite ga!« Dva mlada radnika su prodrla naprijed i prisilila Adamczyka da se svuče. U donjem vešu je bježao u zgradu, dok su ljudi po njemu bacali otpatke. Pao je, ali se brzo pribrao i otkotrljao dalje. Prema nepotvrđenim glasinama, doživio je težak srčani napad i odvezen je u bolnicu.

U blizini partijske zgrade upalili su veliku vatru na koju su radnici koji su bili članovi Partije, stavljali svoje partijske knjižice. Potom, pošto se ulazna vrata nisu mogla otvoriti na silu, dovezli su tri traktora: na jedan su učvrstili sajlu i, zakačivši je na vrata, razvalili su ih. Pomoću drugog traktora su isto učinili s prozorskim okvirima, pošto su stakla prethodno razbili kamenjem. Treći traktor su zapalili i usmjerili na otvorena vrata zgrade: ušao je u nju i potpalio požar.

Kroz otvore gdje su bili prozori, mladi ljudi su se popeli u zgradu, privukli tepihe pred otvore i pokazali masi. Demonstranti su odgovorili razjarenim povicima i tepisi su leteli van na ulicu.

Provalili su u smočnicu kantine partijskog komiteta: tamo su pronašli velike količine svih vrsta skupih kobasica i drugih prehrambenih artikala. Sve su to složili ispred zgrade. Potom su podložili vatru i u ostalim prostorijama partijske zgrade. Prizemlje i prve dvije etaže su bile u plamenu, treći kat je još bio pošteđen. U među-

vremenu su kućne fasade u Radomu bile izlijepljene plakatima. Moglo se pročitati: »Dolje s potkupljivim PURP-om!«, i slično. Velika masa ljudi je opkolila zgradu gradske i vojvodske uprave i susjedne komande milicije vojvodstva.

Policija nije koristila streljačko oružje: zabarikadirala se u skupinu zgrada i bacala na masu suzavac. Iz opkoljenih zgrada su fotografirali ljude na ulici. Neki posebno aktivni među demonstrantima su prekrili lice rupcima. Iznad ulice je kružio policijski helikopter iz kojeg su milicajci snimali masu.

S izuzetkom opsjednute skupine zgrada, cijeli Radom se nalazio u rukama vlastitih stanovnika. Počeli su graditi barikade. Na Prvomajskoj cesti su zaustavili četvora vatrogasna kola koja su se uputila da gase požar u partijskoj zgradi. S tim vozilima su postavili barikade i njima blokirali cestu koja dolazi iz smjera Ilza i Zešova. Postavljanjem barikada je rukovodila neka mlada žena...

Na ulicama Radoma mogli su se opaziti brojni pripadnici vojske. Slijedili su događaje i promatrali bitke s milicijom. Razgovjetno se vidjelo da su na strani stanovništva i da se solidariziraju s njim. Ni u jednom slučaju nisu poduzeli mjere protiv demonstranata, niti su im se suprotstavljali.

Pred zgradom partijskog komiteta, gradske uprave, policije i organa sigurnosti gorili su službeni automobili i automobili uglednika. Nakon napada na tvornicu mesnih prerađevina u Radomu iz skladišta su stanovništvu podijelili tone konzervi sa šunkom, koje su bile uglavnom namijenjene za izvoz.

Okolo devet sati Radom je bio odsječen od međunarodne telefonske mreže. Na ulicama je bilo postavljeno nekoliko tuceta barikada. Penzioneri su pozivali mlade na demonstracije i borbu protiv policije. Moglo se čuti: »Danas, ili poslije dvije ili pet godina — ovako ili onako — morat ćete nastupiti protiv njih. Dakle, idemo! U borbu!«

Situacija je bila nesigurna. Jednom policajcu koji se autom dovezao pred partijsku zgradu i kojeg su zasuli kamenjem, nije uspjelo — prema nepotvrđenim gla-

sinama — da pravovremeno napusti automobil i on je u njemu izgorio. Jednog drugog su zatukli njegovim vlastitim pendrekom.

Oko 12 sati partijsko vodstvo je uspostavilo zračni most: na vojni aerodrom u Radomu su stigle policijske jedinice i jedinice službe sigurnosti iz podoficirske škole iz mjesta Pilo s posebnim naoružanjem za ulične borbe. Posebne jedinice su stigle u četvoromotornim avionima tipa »Ukrajina« i s dvomotorcima. Policijske kolone iz Lublina, Žešova, Tarnobžega i drugih gradova su s preko 100 km/h i s ugašenim svjetlima brzale u smjeru Radoma. Mnogo kasnije je stigla posebna policijska jedinica iz Golendinova.

Oko 17 sati je masa željna bitke počela pljačkati trgovine duž glavne ceste. Ubrzo je opljačkano robe u vrijednosti nekoliko desetaka milijuna zlota. Nije isključeno da su pljačku potakli agenti službe sigurnosti da bi dezorganizirali obranu na barikadama.

Usporedo sa stalno narastajućom premoći policijskih snaga, ulične borbe su se u večernjim satima pretvorile u ubilački pogrom stanovništva. Posebnu ulogu su pri tome imale posebne jedinice iz Golendinova, čiji su pripadnici uglavnom regrutirani iz osuđenih kažnjenika (nekima je bila dana mogućnost da kaznu odsluže u službi u policijskim i sigurnosnim jedinicama).

Zasigurno su ih pred akciju opskrbili alkoholom. Brojni iskazi su potvrdili da normalni ljudi ne bi mogli s takvom razjarenošću i bijesom tući žene i manju djecu. Bili su u stanju ubilačkog užitka.

Oko 23 sata su sigurnosne snage i Partija bili gospodari situacije u Radomu. Nekoliko tisuća ljudi bilo je zatvoreno. Iz Varšave, Kjelca i Koźnjenjica su prisilno dovezli noćne brigade građevinaca, koji su zajedno sa »Dobrovoljačkim radnim grupama« (OHP) stacioniranim pri Radomu doveli ceste u red, popravili fasadu partijske zgrade, odstranili parole neprijateljske prema Partiji i odvukli izgorjele olupine automobila.

Prema glasinama koje su se širile među stanovništvom, bilo je oko 17 ubijenih civila, među njima vjerojatno i jedno dijete, jedna žena u drugom stanju i 25-godišnji liječnik. Pokopali su ih u strogoj tajnosti (slično kao žrtve decembarske pobune 1970. godine) u noći

od 26. na 27. VI, na mjesnom groblju... Zvanični komunističke Partije je govorio o dvije mrtve osobe koje su ubili vlastiti borbeni drugovi.

Potrebno je još dodati da je među ispitivanim neposredno nakon nemira ubijeno još nekoliko osoba; nekoliko dana kasnije na provincijskoj cesti pronađen je leš nekog mladića, na kojem se vidjelo da je mladić prije toga bio uhapšen.

Gubici u redovima snaga sigurnosti i milicije nisu poznati; sigurno je da su nekoliko dana kasnije (tačno: 30. VI) pokopali nekoliko policajaca, čemu su prisustvovali policijske delegacije iz Varšave; 75 policajaca i pripadnika snaga sigurnosti je bilo ranjeno, osam među njima teže.

Tada je započelo zatvaranje i obračunavanje sa stanovništvom. Obuhvatilo je nepoznat broj stanovnika. Među ostalima bio je zatvoren jedan mladi muškarac kod kojeg su našli tri kutije cigareta, mada je policajcima tvrdio da ih je kupio u kiosku. U subotu, oko podneva, počeo je raditi sud. Presude su često glasile — do deset godina zatvora. Kao najvažniji »dokazi« su vrijedile izjave sigurnosnih i policijskih funkcionera. Sudišta su činili »sudac« i zapisničar. Osudene su smjesta razmjestili po različitim zatvorima države.

U ponedjeljak je u akciju stupilo pet upravnih kolegija za donošenje kazni, koji su dnevno rješavali približno 700 slučajeva. Misli se da su ti kolegiji do 4. VII osudili oko 5000 osoba. Najčešća kazna je bila — tri mjeseca zatvora i 5000 zlota globe.

Sve do danas je teško utvrditi kakve su razmjere poprimile represalije protiv radnika i, preko njih, protiv stanovništva Radoma nakon štrajka i demonstracija 25. VI 1976. Broj uhapšenih toga dana ocijenjen je na 1000. Poznato je da su hapšenja nastavljena i u prvim danima jula.

Sa zatvorenima su pri hapšenju i policijskom saslušanju brutalno postupali. Jedan radnik je zbog mučenja na saslušanju umro. Nešto nakon 25. VI nepoznati počinioci su pretukli župnika R. Kotlarza; bio je duhovni pastir u psihijatrijskoj bolnici i opslužitelj župe Pelgov kod Radoma. On je u toku demonstracija, zbog prolijevanja krvi, pružao odrješenje *priculo mortis*. Zbog toga

je kasnije bio saslušan pod optužbom da je blagoslovljavao demonstracije. Nekoliko dana poslije toga je žena koja je svako jutro dolazila da pospremi njegov stan, našla slomljena ulazna vrata i demoliranu sobu, a župnika u nesvjesnom stanju, s jasnim tragovima udaraca. Neposredno nakon što je doveden u bolnicu, ne doživši svijesti, on je umro.

Vrlo tipično za pravnu atmosferu u Radomu je ono što se u tom gradu desilo šestorici mladih ljudi iz Varšave. 26. IX oni su kao gledaoci prisustvovali javnim procesima pred radomskim regionalnim sudom. Kada su po završetku posljednjeg procesa napuštali dvoranu, u hodniku ih je opkolila skupina policajaca koju je predvodio funkcionar sigurnosne službe u civilu. Svih šestoro je zadržano u prostoriji koja je bila namijenjena za zatvorenike. Funkcionar sigurnosne službe je od njih zahtijevao da mu predaju magnetofonski aparat i traku na koju su, tobože, snimali tok rasprave (pri tome treba podsjetiti da je bila riječ o javnom procesu). Zatim su ih u liscama i pred očima mnogobrojne publike odveli kroz hodnike suda do vojvodske policijske komande. Saslušavali su ih do kasnih sati (posljednjeg su pustili oko 0,30 sati).

U toku saslušanja su im prijetili i pogrešno ih informirali o njihovim pravima. Jednog od mladića su pretukli, davili i vrijeđali antisemitskim psovkama.

Sljedećeg dana pristup raspravama regionalnog suda u Radomu više nije bio slobodan. Mada nije bilo zvaničnog isključenja javnosti, milicajac nikoga nije puštao u dvoranu za rasprave. Lista rasprava također nije bila oglašena.

Ursus

U jutarnjim satima 25. VI je gotovo sve osoblje Mašinske tvornice URSUS (tvornica traktora) stupilo u štrajk. Prvo su radnici na području tvornice čekali na predstavnike uprave, oko 9 sati su to mjesto napustili i uputili se ka zgradi direkcije. Zahtijevali su savjetodavne pregovore s predstavnicima najviših instanci. Pošto je direkcija odbila taj zahtjev, radnici su izašli na

željezničke tračnice koje prolaze u blizini i zaustavili željeznički promet na prugama Varšava—Kutno (međunarodna veza Moskva—Varšava—Berlin—Pariz) i Varšava—Skernevice. Namjera te akcije je bila da što više ljudi stupi u štrajk.

Neko vrijeme je protestna akcija tekla prilično mirno. Milicija nije intervenirala, mada su velike jedinice bile u stanju pripravnosti. Izvodila je stalno helikoptersko promatranje.

Od najvažnijih događaja spomenimo: prvog sekretara Ursusovih tvornica je, nakon što je u svojim govorima kritizirao štrajkače, ošamarila jedna radnica. Zaustavili su viakove — neki od njih su bili međunarodni. Demontirali su željezničke tračnice. Pomoću acetilenskog aparata su pokušali — ali uzalud — da prerežu tračnice.

Neka lokomotiva je skliznula u rupe između tračnica. Zaplijenili su teretni vagon s jajima i razdijelili ih radnicima i prolaznicima. Zaustavili su vagon sa šećerom i dio njegovog tovara podijelili.

Oko 20 sati radnici su slušali televizijski govor prvog ministra, u kojem je obavijestio da se povišenje cijena opoziva. Štrajkači su počeli odlaziti kućama. Upravo u tom trenutku su jedinice milicije prešle u napad; na radnike koji su odlazili kućama ispaljivali su patrone i zasuli ih suzavcem, te ih tukli pendrecima i udarali nogama.

U toku napada milicije upalio se — vjerojatno zbog ispaljene patrone — vagon-restoran. Tvornička zaštita je pokušala ugasiti vatru, ali je ta akcija zbog stalnih napada milicije bila otežana; vagon-restoran i dio putničkog vagona su bili uništeni. Zatim je milicija u cijelom mjestu priredila pravi lov na ljude. Ljude na ulicama, posebno omladinu, brutalno su tukli. Uniformirane i neuniformirane jedinice milicije su lovile ljude u blizini tvorničkog prostora, na glavnim ulicama grada, na periferiji: to je zadesilo i prolaznike koji nisu sudjelovali u demonstracijama.

Uhvaćene su tukli palicama, automobilskim ključevima i kopčama od remena, udarali su ih pesnicama, često do nesvijesti. Akcija je trajala do jutarnjih sati.

Poznato je da su nekima koje su zatvorili slomili rebra. Iza zgrade su aranžirali »put liječenja«: uhapšeni su morali trčati ukруг pod udarcima palicama.

Do danas nije poznat nijedan primjer zatvorenog kojeg nisu tukli. Ukupno je te noći bilo privedeno 200—300 ljudi. Privedene su zatim dovezli u palaču Mostowskog (glavna komanda policije u Varšavi). One koji zbog pretučenosti nisu mogli hodati, odvukli su i bacili ih u policijski auto. U palači Mostowskog su ih fotografirali i uzeli im otiske prstiju.

Zatim su svjetlom ultraljubičastih zraka tražili tragove baruta kojim su bile napunjene patrone milicije u akciji pacifikacije. U komandi su počela prva saslušanja, a potom su uhapšene odvezli u Rakowiecku ulicu (zatvori u Varšavi).

U subotu, 27. VI 1976. počeo je da radi kolegij za donošenje kazni. Zatvorene su optužili da su napali miliciju, da nisu poštivali naredbu o razilaženju i da su demolirali trgovine. U većini slučajeva to su bile lažne optužbe. Kao svjedoci najčešće nisu nastupali oni isti policajci koji su optužene priveli; rasprave su proticale na osnovu pisanih izjava odsutnih svjedoka optužbe. Gotovo sve optužbe su bile potvrđene i izrečene su osude. To su bile novčane kazne (1500—5000 zlota), »radne kazne« (nekoliko tuceta sati rada bez nagrade) ili odgojne zatvorske kazne. Većina osuđenih radnika je nakon 48 sati puštena.

U ponedjeljak, 28. VI 1976. pušteni radnici su opet počeli da rade. Mnogi od njih su zbog zadobivenih rana morali ostate kod kuće. Nakon nekoliko dana bili su bezuvjetno otpušteni svi oni koje su zatvorili — kao osnovu za otpuštanje su spominjali član 52, paragraf 1. Zakona o radu. Oni koji su stanovali u samačkom domu, morali su se još istog dana iseliti.

Posao nisu izgubili samo oni koji su bili zatvoreni; otpuštanja su zahvatila širu skupinu. Kao osnovu za otpuštanja su koristili fotografske snimke koje je napravila milicija, izjave voditelja pogona i denuncijanata. Pri tome su na drastičan način kršili radnu praksu. Samo dva primjera:

1. bezuvjetno otpuštanje radnika koji je duže vremena bio u bolnici i imao je o tome zdravstvenu potvr-

du; zbog bolesti, spornog — 25. VI uopće nije bio u tvornici;

2. bezuvjetno otpuštanje radnika koji je u vrijeme nemira u »Ursusu« bio na dopustu.

Budući da su 25. VI gotovo svi radnici u »Ursusu« štrajkali, lako su izbačeni iz tvornice svi oni koji se nisu sviđali tvorničkom vođstvu.

Potpuni broj radnika koji su u »Ursusu« dobili otkaz, nije poznat. Međutim, neki izvještaji govore o 250 radnika, dok drugi govore o 1500 otpuštenih. Do danas nam nije uspjelo da pojasnimo te razlike, no ipak se čini da će biti vjerovatno potvrđen drugi broj.

(I-12)

PISMO TRINAESTORICE

(Juli 1976)

20. VII 1976. vojvodski sud u Varšavi oglosio je presudu u procesu protiv 7 učesnika demonstracija 25. VI 1976. u tvornici traktora »Ursus«.

Učesnici te demonstracije — jedne od mnogih, u znak protesta protiv drastičnog poskupljenja prehrambenih namirnica — osuđeni su na kazne od tri do pet godina zatvora.

Rasprava je tekla u uvjetima koji su u suprotnosti s osnovnim načelom javnosti sudskih rasprava.

Naša dužnost je da se suprotstavimo karakterizaciji radničkih protesta, koji su bili upereni protiv nepravedne socijalne politike i autoritarnih metoda vlade, kao huliganskih ispada. S obzirom na to da su sudske rasprave bile tajne, teško je odgovoriti na predbacivanja — optužbe. Potrebno je svom odlučnošću upozoriti da je državna uprava odgovorna za prekoračenje zakonskih ovlaštenja u vezi s događajima u »Ursusu« u Varšavi i u drugim poljskim gradovima. Svojom aktivnošću vlast je uništila osnove radničke demokracije koja je djelovala u radničkim savjetima nastalim u oktobru 1956, odgo-

vorna je također za preobrazbu sindikata u mrtve, fiktivne, državnom aparatu podređene organe.

Smatramo da put budućeg sprečavanja sličnih događaja ne vodi preko represalija protiv učesnika štrajkova i drugih radničkih demonstracija, već radnicima treba vratiti prava. Borba poljskog društva za ta prava, borba koja se manifestira i u masovnim protestima protiv značajnih promjena Ustava NR Poljske, jeste borba za demokratski socijalizam, i u skladu je s riječima Karla Marxa — borba »protiv prilika u kojima je čovjek ponižen, savladan, napušten i prezren«.

Pozivamo sve one koji su branili progonjene u Čileu, Španiji, ČSSR-u, SSSR-u. Obraćamo se Jean-Paul Sartru, A. Malrauxu, E. Ionescu, L. Aragonu, J. M. Domenacqu, C. Royu, J. Danielu i L. Schwartzu. Obraćamo se G. Grassu, H. Boellu, A. Milleru, S. Bellowu, E. Montaleju, I. Siloneju, S. Spenderu i R. Conquestu.

Obraćamo se svim ljudima koji se solidarno izjavljavaju za borbu za slobodu radnika cijelog svijeta.

Zahtijevajte slobodu za učesnike radničkih protesta u Poljskoj!

S. Baranczak, J. Bochenski, K. Brandys, A. Kijowski, S. Kisielowski, R. Knjnicki, E. Lipinski, J. J. Lipski, A. Michnik, H. Mikolajska, M. Nowakowski, J. Strykowski, J. Zieja.

Varšava, krajem jula 1976.

(I-12)

Pokret za zaštitu ljudskih i građanskih prava:

POZIV POLJSKOM DRUŠTVU

(25. III 1977)

10. XII 1948. godine Generalna skupština OUN prihvatila je Opću deklaraciju o pravima čovjeka. Taj do-

kument zahtijeva od vlasti da zaštiti slobodu i dostojanstvo ličnosti. Deklaracija je oglasila poštivanje osnovnih čovjekovih sloboda za jednu od neotuđivih konstanti sadašnjeg i budućeg svjetskog poretka, koji danas gradimo.

Osnaženje toga načela u svjetskom društvu nacija predstavlja Međunarodni dokument o čovjekovim pravima koji je 16. XII 1966. prihvatila Generalna skupština OUN, a koji ima važnost međunarodnih pravnih normi, obaveznih za vlade država koje su ga ratificirale. Deklaracija je stupila na snagu početkom 1976. godine, nakon što ju je ratificirao potreban broj od 35 država. U Poljskoj je ovaj dokument stupio na snagu 3. III 1977, nakon što ga je Poljska ratificirala.

Činjenicu da je Državni savjet NR Poljske ratificirao ovaj dokument o čovjekovim pravima, prihvaćamo sa zadovoljstvom i izjavljujemo da on odgovara najdubljim očekivanjima poljskog naroda. Fundamentalna načela koja su stoljećima nalazila svoj izraz u takvim aktima kao što su »*Neminem captivabimus*«, »*Nihil novi*«, Varšavska konferencija, Ustav od 3. maja, te također u geslu »za vašu i našu slobodu« — čine kroz mnoge generacije neotuđivi dio nacionalne svijesti i opće su priznata kao neizostavan činilac našeg društvenog života. Zbog toga, zajedno sa cijelom svjetskom javnosti izjavljujemo da su ljudska i građanska prava nedodirljiva, neotuđiva i neporeciva. Društvo čiji se članovi odriču važnosti svojih prava i borbi za njih, ne može u punoj mjeri biti slobodno, kao što su to pokazala povijesna iskustva, a među njima iskustva Poljske i Poljaka.

Zbog toga, dolje potpisani, uzimajući u obzir da:

— stoljetno poštivanje i zahtjevi za ispunjavanje ljudskih prava i sloboda spadaju u najdragocjenije tradicije i dostignuća poljske kulture,

— danas svugdje priznaju u Općoj deklaraciji — pravima čovjeka određene osnovne garancije slobode i čovjekovog dostojanstva za jedno od osnovnih dostignuća naše civilizacije,

— zaključni dokument Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji potpisan 31. VII 1975. u Helsinkiju obavezuje sve države učesnice da se ponašaju u skladu s ciljevima i načelima Osnivačkog dokumenta OUN i

Opće deklaracije o pravima čovjeka, te da realizaciju u njima određenih prava i sloboda ličnosti stave u ravan normi kojima se organiziraju međunarodni odnosi na našem kontinentu,

— Ustav NR Poljske oglašava također da priznaje svim građanima slobode koje sadrži Opća deklaracija o pravima čovjeka: sloboda savjesti, govora, štampe, okupljanja i demonstracija, te zatim slobode udruživanja; praktična realizacija tih ustavnih normi postala je hitna ne samo za duhovni život ljudi, već čini nezaobilazan uvjet pravilnog razvoja nacionalne ekonomije i kulture. Prihvaćamo se zajedničke i solidarne aktivnosti s ciljem:

1. ispunjavati i brinuti za ispunjavanje svih čovjekovih i građanskih prava, te prava njegovog dostojanstva;

2. saopćavati javnom mnjenju i odgovarajućim organima vlasti primjere gaženja čovjekovih prava i sloboda, te također nuditi — u okviru naših mogućnosti — pomoć i zaštitu žrtvama;

3. propagirati u društvu i zahtijevati od državnih vlasti promjene u sadašnjem zakonodavstvu, u izvršnim aktima, upravljenim na stvarne i neuništive garancije prava i sloboda određenih u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka i u Međunarodnom dokumentu o čovjekovim pravima;

4. propagirati hitnu potrebu da Međunarodni dokument o čovjekovim pravima prihvate sve evropske države i tako stvore opću političko-pravnu platformu za razvoj autentičnog popuštanja napetosti i uzajamnog razumijevanja u Evropi;

5. sudjelovati u svim međunarodnim organizacijama koje štite ljudska prava, a posebno u Komisiji za ljudska prava OUN, kako bi ideja slobode pobijedila u cijelom svijetu.

Ne stvaramo ni organizaciju niti asocijaciju. Našu djelatnost diktira oštra društvena nužda. U Poljskoj se formirao snažan društveni pokret — **POKRET ZA ZAŠTITU LJUDSKIH I GRAĐANSKIH PRAVA**. Obraćamo se svim ljudima u Poljskoj s pozivom za moralnu podršku, za uzajamno djelovanje i pomoć, a posebno za informacije o kršenju ljudskih i građanskih prava koje su za našu djelatnost nužno potrebne, za informacije o nast-

janju i razvoju sličnih pokreta u svim društvenim, sindikalnim i vjerskim krugovima.

Sastavljeno 25. III 1977.

Osnivači:

M. B. Spiechowycz, Zakopani
A. Czuma, Varšava
K. Glogowski, Lođ
K. Janusz, Varšava
M. M. Neselowski, Lođ
A. Pajdak, Varšava
B. Papernik, Lođ
Z. Sekulski, Lođ
Z. Seminski, Zalesje Gurne
P. Typjak, Varšava
L. Wisznewski, Lublin
A. Woiczehowski, Varšava
A. Woznicki, Lođ
J. Zeja, Varšava
W. Zembinski, Varšava

(I-12)

IZJAVA KOMITETA ZA ZAŠTITU RADNIKA

(Varšava, 10. V 1977)

... Nužno je potrebna društvena solidarnost. Hitno je potrebna društvena samozaštita. Svako kršenje ljudskih i građanskih prava koje je ostalo skriveno i nije izazvalo suprotstavljanje, svako kršenje o kojem javnost nije bila obaviještena, okrenut će se protiv nas, mada se danas nas neposredno ne tiče. Svako skriveno nasilje rađa jedno novo nasilje. Svako prešućivanje nasilja stvara od nas njegove sukrivce.

Zbog snažno razvijene pojave nezakonitosti, Komitet za zaštitu radnika smatra da je hitno potrebno osnovati Biro pomoći. Sakupljat će podatke o kršenju ljudskih i građanskih prava i o njima izvještavati javnost. Koliko je moguće, pokušat će pomagati onima koji su pretrpjeli štetu od poduzeća, sindikata, organa državne administracije, milicije, sigurnosnih i sudskih organa: gdje je moguće — pravnu pomoć, gdje je hitno potrebno — medicinsku, gdje je krajnje nužno — financijsku. U vezi s tim je jednako tako hitno potrebno osnovati stalan fond društvene samozaštite koji će omogućiti stalnu pomoć žrtvama progona i kršenja zakonitosti. Fond će biti osnovan neposredno po prijedlogu financijskog izvještaja Komiteta za zaštitu radnika. Za izradu načela funkcioniranja fonda i njegovog upravljanja osnivamo Savjet u slijedećem sastavu: J. Kalianowski, E. Lipinski, J. J. Lipski, J. Ryvicki, G. Mikolajska, W. Zawadzki, J. Zeja.

Komitet za zaštitu radnika se obraća svima s pozivom da se odupru svakojakim pojavama kršenja zakonitosti. Pozivamo vas da nam dojavite vjerodostojne informacije o primjerima kršenja zakonitosti koji su vam poznati. Komitet za zaštitu radnika izražava ubjeđenje da se samo široka i svjesna aktivnost cjelokupne javnosti može oduprijeti nasilnim aktima i odbaciti strašan proces nekažnjelog kršenja ljudskih i građanskih prava u našoj zemlji. Protiv nezakonitosti možemo nastupiti samo s vlastitim snagama i na temelju zakona.

(Slijede potpisi 24 člana Komiteta)

Komitet za zaštitu radnika

(I-12)

Studentski komitet solidarnosti:

NACELA I CILJEVI NEZAVISNOG STUDENTSKOG POKRETA

(25. V 1977)

Studentski komitet solidarnosti nije organizacija. Naše djelovanje ima karakter širokog društvenog pokreta kojem je cilj nadzor nad oblicima i osnovnim načelima ispunjavanja prava (ona pripadaju svakome u skladu s ustavom i drugim pravnim normama) koja vrijede u našoj zemlji, a posebno prava studenata. Taj nadzor je prirodno pravo i dužnost svakog od nas.

Studentski komitet solidarnosti ne uvodi formalno članstvo za osobe koje žele u njemu sudjelovati. Nastao je iz samonikle pobude studenata.

Predstavnici komiteta nemaju nikakvih formalno-pravnih ovlaštenja u odnosu na studente i — posebno — ne nastupaju kao rukovodeći organ. Postojanje predstavnika izvire iz nužnosti da se koordiniraju prijedlozi i inicijative koji proizlaze od svih studenata kao cjeline.

Studentski komitet solidarnosti nije u suprotnosti sa zakonom društva i djeluje u potpunom suglasju s duhom slova na 84. strani Ustava NR Poljske i na 22. strani Međunarodnog dokumenta o građanskim i političkim pravima, koji su vlasti naše zemlje ratificirale 3. III 1977. Ta prava glase:

»Svaki čovjek ima prava na slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo za osnivanje sindakata i uključivanje u njih radi zaštite svojih interesa« (str. 22, stav 1).

Studentski komitet solidarnosti smatra da je kritička analiza Statuta i oblika djelatnosti Socijalističkog saveza poljskih studenata (SZPŠ) opravdana i svrhovita. Naša kritika temelji se na slijedećem: to je organizacija koja u svom programu sadrži funkcije koje su u društvenom životu naše države razdijeljene između političke partije i sindikata.

Na takav način ova organizacija predstavlja interese svih studentskih sredina, a istovremeno je politička organizacija koja od svojih članova traži prihvaćanje određenog svjetonazora i političke orijentacije. Samim tim, Socijalistički savez poljskih studenata daje sebi pravo da predstavlja sve one koji se iz različitih razloga (npr., zbog drugačijeg svjetonazora ili religiozne pripadnosti) ne slažu s njenim ideološkim načelima. Polazeći od člana 7, str. 14. Ustava NR Poljske, lako ćemo utvrditi da je djelatnost te organizacije na bilo kojem području (znanstvenom, kulturnom i sl.) podređena, prije svega, strogo određenoj ideološkoj orijentaciji, što ne može pomoći slobodnom razvoju stvaralaštva.

Posljedica navedenih postavki je »društveni mentalitet« članova te organizacije, o čemu svjedoči njihova podrška različitim aktivnostima studenata, u vezi s čim se organizacija sama opredijelila za politiku šutnje (npr., pismo Sejmu o amnestiji osuđenih u događajima 25. VI 1976; izjava o obaveznom plaćanju jamstva od strane stanovnika studentskih domova; pismo Glavnoj upravi Socijalističkog saveza studenata Poljske o tezama za Drugi kongres te organizacije.

Socijalistički savez studenata Poljske je zavisan od drugih organizacija ili društvenih institucija (str. 1—2) i tako nema mogućnosti da ispunjava svoju statutarnu dužnost — da predstavlja interes studentske omladine pred tim organizacijama (str. 3), te djelatno nije sposoban da nastupi kao glasnik i zaštitnik studentskih prava pred zaključcima visokoškolske administracije, pošto je za rušenje tih funkcija nužno potrebna nezavisna organizacija.

Osnov praktične djelatnosti ove organizacije je u suštini načelo centralizma, koje dovodi do male zamjenjivosti rukovodećih kadrova i prouzrokuje s njihove strane određeni odnos prema običnim članovima. Pojava takve elite produbljuje provaliju između vodstva organizacije i studentskih masa. Odatle izvire nužna potreba za zasnivanjem širokog nezavisnog studentskog pokreta, otvorenog za sve s obzirom na svjetovni nazor i političku orijentaciju. Takav pokret lako može postati platforma za opću diskusiju među studentima i lako bi postavio svoje predstavnike koji bi štitili realne interese studenata. Za konstruktivne promjene u školama mora se boriti auto-

nomna organizacija, čijem će osnivanju pripomoći Studentski komitet solidarnosti.

Dozrela je nužna potreba za poduzimanje dubokih promjena koje vode ka demokratizaciji života u školama i osiguranju realnih mogućnosti da većina utječe na školske programe u duhu Opće deklaracije o pravima čovjeka:

»Obrazovanje mora biti usmjereno na potpuni razvoj čovjekove ličnosti i na povećanje poštovanja čovjekovih prava i temeljnih sloboda...«

Autonomiju škole kao društvene institucije i znanstvenog udruženja treba nadopuniti autonomijom studentskog života, nakon što smo položili temelje za normalnu djelatnost visokih škola.

Studentski pokret se ne može ograničiti samo na životne probleme studenata. Naš položaj je uvjetovan stanjem društva kao cjeline, na koji ćemo utjecati samo u slučaju da odbacimo organizacijsko-institucionalnu ovisnost. Zato moramo biti vrlo pažljivi prema ispunjavanju prava svakog građanina garantiranih u Ustavu NR Poljske, te u Deklaraciji o građanskim i političkim slobodama. U sadašnjem času je posebno značajna 19. str. Deklaracije, na koju želimo upozoriti:

»Svaki čovjek ima prava da se slobodno udružuje s drugima, uključujući pravo osnivanja sindikata i uključnja u njih radi zaštite vlastitih interesa« (str. 22).

Nije moguće kršiti ta fundamentalna načela, a da se ne unište najvažniji životni interesi naroda.

Krakov, 25. V 1977.

Studentski komitet solidarnosti

(I-12)

IDEJNA DEKLARACIJA KONFEDERACIJE NEZAVISNE POLJSKE

Generacija smo koja u kontinuitetu stupa na mjesto prethodne. Već više od 200 godina, od Konfederacije

naovamo, narod tisućugodišnje Poljske se bori za nezavisnost svoje države. Minulo je već gotovo 40 godina otkako je pod udarcima hitlerovske Njemačke i komunističke Rusije pala poljska država. Približava se 35-godišnjica sramotnog jaltskog sporazuma kojim su zapadne države, nasuprot prethodno izraženim velikim geslima međunarodne pravednosti i demokracije, ozakonile posljednju podjelu Poljske i njenu podređenost sovjetskoj hegemoniji. NR Poljska, koju isključivo vodi PURP, predstavlja suvremeni oblik ozakonjenja ruskog gospodstva nad Poljskom.

Danas se poljski narod ponovo budi i diže od sužanjstva savijenu kičnu. Ulazimo u novo razdoblje naše povijesti. Od nas samih, prije svega, zavisi kada će Poljska biti nezavisna, a poljski narod sposoban da samostalno rješava svoju sudbinu. Povijesna tradicija Poljske je bila u tome da se narod u odlučnom trenutku digne u obranu svojih prava i domovine. Osnivanje Konfederacije nezavisne Poljske je odgovor na rukavicu koju Poljacima baca epoha. Naziruća mogućnost osnivanja nezavisne i demokratske treće Poljske ne mora krenuti po zlu. Jedini put koji vodi ka tome cilju je likvidacija sovjetskog gospodstva, likvidacija PURP-a.

Konfederacija nezavisne Poljske sjedinjuje aktivnosti i nastojanja koja su usmjerena na dosizanje nezavisnosti. Ona udružuje različite skupine ljudi s obzirom na ideološke, ekonomske i političke nazore, a vjerne višem cilju nezavisnosti. Usmjerena je na ujedinjenje svih onih kojima je drago opće ubjeđenje, da:

1. je nezavisna Poljska jedini oblik koji u suvremenom svijetu osigurava nužno potreban opstanak, mogućnost razvoja, te ostvarenje nacionalnih i osobnih težnji Poljaka;

2. se osnivanje Poljske temelji na ispunjenju načela samoodređenja nacije i, prije svega, zavisi od volje i djelatnosti Poljaka;

3. je samoodređenje nacije u slobodnom izrazu volje naroda u odnosu na:

- međunarodni suverenitet države,
- društveno i državno uređenje,
- vlasti koje vode državu;

4. su osnova općedemokratskog uređenja — neuništiva ljudska i građanska prava, uzajamno poštovanje, poštovanje prava drugih ljudi; da se općedemokratsko uređenje izražava u oblikovanju državne uprave samo na temelju društvenog mandata, povjerenja i aktivnosti tih vlasti u točno određenim granicama mandata, te dokle uživaju društveno povjerenje;

5. hitna potreba osiguranja društvene pravednosti i stvarne jednakosti svih građana zahtijeva sudjelovanje radnih ljudi u vođenju narodnog gospodarstva i opću kontrolu opće svojine — uz priznanje uloge ekonomije na području koordinacije i praktičnog djelovanja;

6. je uvjet pravilnog funkcioniranja Poljske, blagostanja naroda i svakog građanina ispunjenje za sve jednakih obaveza prema sebi, prema drugim ljudima, prema bratskim narodima s kojima nas ujedinjuje historija i zajednička egzistencija na ovoj zemlji, prema Poljskoj i prema čovječanstvu; da se osjećaj dužnosti izražava u služenju višim idealima koji nas prosvjećuju, i domovini; to služenje formira samoodricanje i požrtvovnost;

7. je izgrađeno povijesno nacionalno jedinstvo koje udružuje prošle, sadašnje i buduće generacije Poljaka, uvećava društvene snage, a u njegovim okvirima se ostvaruju i težnje pojedinih članova društva; da se nacionalna svijest Poljaka oblikovala u tisućugodišnjem procesu razvoja društva i države, i da se u dobrim i lošim danima osjetila prisutnost katoličke crkve; da su neotuđive karakteristike te svijesti:

- ubjeđenje da je država — Poljska — opća svojina svih građana,
- shvaćanje da je nacionalno samopožrtvovanje u ime viših ciljeva, koje je zajedničko za sve Poljake, nužno potrebno,
- predanost svijetu vrijednosti koje je izgradio katolicizam i načelima kršćanskog morala;

8. iz naše prošlosti i nacionalnih tradicija izvire osjećaj opće odgovornosti za slobodu i blagostanje bratskih naroda s kojima nas je ujedinila povijest, da oni imaju prava da rješavaju svoju sudbnu samoodlučivanjem;

9. je čast naroda i Poljske opća vrednota i opća dužnost svih državljana;

10. Poljska, zajednička svojina i potreba svih državljana, pripada samo njima — djelujući za njene interese, služimo čovječanstvu.

Djelatnost Konfederacije nezavisne Poljske i skupina koje ulaze u njen sastav temelji se na navedenim osnovnim načelima. Svaka skupina koja se nalazi u Konfederaciji odlučuje o posebnim ciljevima prema vlastitom programu.

Oglašavajući KONFEDERACIJU NEZAVISNE POLJSKE, pozivamo sve Poljake u domovini i izvan nje da se udruže u sluzenju zajedničkoj stvari za dobro slobode i nezavisnosti.

(I-12)

Tadeusz Podgorsky:

POLJSKA RADNIČKA KLASA U BORBI ZA DEMOKRACIJU I SOCIJALNU PRAVDU

Mjesto i uloga radničke klase u Poljskoj

Današnja Poljska se u političkom, ekonomskom i socijalnom pogledu potpuno razlikuje od predratne. Pred rat Poljska je bila agrarna i seljačka zemlja s nekoliko industrijskih središta u centralnom i zapadnom dijelu države. Rezultat II svjetskog rata je bio taj da je Poljska na istoku izgubila velika područja i osjetno se pomakla na zapad. Za vrijeme intenzivne industrijalizacije, na što je komunistička vlada posebno »ideološki« pazila, brzo se mijenjala struktura društva: većina stanovništva je postalo gradsko nauštrb dojučerašnjih seljaka. Stanovništvo Poljske se povećalo od 23,6 miliona 1946 godine na 34,5 miliona 1976. godine. Upravo se tih godina broj najamnih radnika povećao od 3 miliona na 13,5 miliona, tj. više nego 4 puta. Te godine su seljaci, koji su pred rat činili većinu produktivnog stanovništva, brojali 4 miliona, tj. petinu ekonomski aktivnog stanovništva. Brojnost radničke klase se povećala od približno 3 miliona

na gotovo 9 miliona. Među njima je bilo 3 844 000 radnika teške industrije, a građevinaca 1 100 000.

Moglo bi se reći da se u prvom poslijeratnom razdoblju pod komunističkom vlašću radnička klasa formirala nanovo. Bilo je to formiranje strukture i karakteristika radničkih masa u mnogo težim ekonomskim i političkim uvjetima ako uzmemo u obzir da je u ratu Poljska bila potpuno razrušena i uključena u sferu sovjetskog utjecaja, što je prouzročilo dodatne deformacije i zaplete.

U ovoj raspravi, prije svega, želimo prikazati položaj radničke klase u Poljskoj i njenu borbu za demokraciju i socijalnu pravdu. Ta tema nije aktualna samo za Poljake, pošto štošta govori da su poljski radnici pokazali uspješne oblike borbe za svoja prava u uvjetima totalitarne diktature. Treba podsjetiti da jednopartijska vlast u Poljskoj, kao i u drugim komunističkim zemljama, opstaje kao »vlast radnika« u ime radnika i u interesu radničke klase. Ipak, odlučni nastup radničke klase Poljske nije uspjela zatrti i proglasiti za »kontrarevoluciju«, kao što je to uspjelo u slučaju mađarskog ustanka 1956. i u slučaju »praškog proljeća« 1968. Poljski nastupi radnika su pokazali svoju moć i narastajuću organiziranost: juna 1956. u Poznanju, oktobra 1956. u Varšavi, Vroclavu, Lođu, Krakovu i mnogim drugim mjestima, decembra 1970. u Gdanjsku, Gdini, Elblongu, Ščećinu i Slupsku, januara 1971. u Ščećinu i Gdanjsku, februara 1971. u Lođu, marta u Novoj Huti i u rudnicima u okolici Čenstohove, juna 1976. u više od tri tisuće poduzeća u Radomu, Ursusu, Plocku i mnogim drugim mjestima.

Stvarni vođa poljske radničke klase kroz sve generacije između dva rata bila je Poljska socijalistička partija (PPS), vjerna načelima radničke demokracije i nacionalne nezavisnosti; te tradicije su preživjele u radničkoj klasi do danas.

»Poljska ujedinjena radnička partija« (PURP), tipična diktatorska partija, prije rata je bila po strani političkog života i kao sekcija Kominterne uvijek je bila spremna podrediti se Kremlju. Upravo zahvaljujući toj spremnosti, dobila je iz ruku Crvene armije vlast u zemlji. Zapravo, utjecaj i autoritet PURP-a su ništavni i Partija se održava uz pomoć sile i uz potporu Moskve.

PURP je u odnosu na radničku klasu iskusio različita sredstva: juna 1956. u Poznanju pucali su na radničke demonstrante, kao što se to dogodilo u Novočerkasku 1961. godine. U januaru 1971. je prvi sekretar PURP-a Gierek, zamjenivši Gomulku, kojeg su radnici odbacili, započeo pregovore s radnicima — štrajkačima u Ščećinu i obećao im ispunjenje njihovih osnovnih zahtjeva. U pregovorima s radničkim komitetom, radi većeg jemstva, sudjelovao je ministar-predsjednik Jaroszewicz.

U Poljskoj stalno raste pritisak radnika na vlast i vjerojatno će i dalje rasti. To diktira PURP-u da uvjete rada i života poboljšava brže nego što je to utvrđeno u petogodišnjim planovima. Radnička klasa je, mađa još nehomogena po radničkoj svijesti, tradicijama i spremnosti, postala snažan politički faktor u borbi ne samo za životni standard, već i za nacionalnu nezavisnost i socijalnu pravdu.

Uvjeti rada i života u Poljskoj

Kada su poljski komunisti stigli na poljsko tlo kao pratnja Crvene armije, radničkoj klasi su obećali društveni napredak, demokraciju, brzi razvoj ekonomije i opće blagostanje. Bučno su obećavali da će djelovati za blagostanje radničke klase i odgovarajuće državne interese, za »poljski *ratio* življenja«. Stvarno su, pak, državu podredili politici Kremolja i uspostavili diktaturu po sovjetskom uzoru. Dakako, to je štetilo međusobnom sporazumijevanju Poljaka i Rusa, poljske i sovjetske radničke klase.

Odmah od sedamdesetih godina na dalje možemo opaziti izrazite pojave poštene suradnje i iskrenih poljsko-ruskih simpatija. One se odnose na izmjenu iskustava između demokratskog pokreta otpora u Poljskoj i disidentskih aktivista u Sovjetskom Savezu. Izrazite analogije između početaka slobodnih sindikata koji su na podstrek Vladimira Klebanova osnovani u januaru 1978. u Moskvi, te nastajanja komiteta slobodnih sindikata u februaru i aprilu 1978. u Katovicama i Gdanjsku, govore o tome da poljski i sovjetski radnici imaju zajedničkog

protivnika — doktrinarnu diktaturu nad proleterijatom.

Treba napomenuti da je PURP po preuzimanju vlasti, koju nitko nije nadzirao, oštro — nasuprot svega — snizio životni standard radničke klase. Vlast je iskoristila teškoće poratnog vremena i realnu plaću radnika utvrdila u visini od 40% predratne. Lokalne vlasti je o tome na zasjedanju u Pruškovu obavijestio tadašnji prvi sekretar Komunističke partije — »Poljske radničke partije« (PRP). Na snižavanje životnog standarda u tim godinama utjecala je i činjenica da se poslije rata u industriju slila ogromna masa seljaka, koji su ostali bez posla i koji su prihvatili nekvalificirani rad za pretjerano nisku plaću. Zahvaljujući tome, na osnovi nasilno snižene razine plaća, u prvim godinama poslije rata se čini da je porast nominalne i realne plaće, što se moglo opaziti u godinama vladanja PURP-a, povoljan.

Danas, pri kraju sedamdesetih godina, uvjeti rada i života poljske radničke klase su u razini slabo industrijaliziranih zemalja Zapadne Evrope, malo bolji nego u Grčkoj, a malo slabiji od onih u Španjolskoj. Precizne komparacije nisu moguće zbog nekonvertibilnosti valuta komunističkih zemalja i zbog razlike u cijenama različite robe i usluga na Zapadu i Istoku. I bez toga je očito da poljski rudari, koji se ubrajaju u »privilegirane«, ne dosežu takvu razinu življenja kao engleski rudari, koje u Evropskoj ekonomskoj zajednici utrajaju u najslabije plaćene. Poljski rudar mora za kilogram mesa raditi dva puta dulje nego engleski. Dakako, poljske radnike — rudare ne može utješiti činjenica da žive bolje od sovjetskih radnika. Poljaci imaju pred očima činjenice o predratnom životu i živi primjer zemalja Zapadne Evrope. Prije rata, dok nije bilo komunističke vlasti, radnici su živjeli i zarađivali jednako kao austrijski i talijanski radnici; danas su njihovi uvjeti rada i života postali osjetno slabiji od austrijskih i talijanskih.

Približno isti je slučaj s Česima i Mađarima. Prije rata je njihov životni standard bio sumjerljiv onom u Belgiji i Danskoj. Sada je najmanje dva puta niži nego što je bio pod vlašću »buržoazije« u tim zemljama. Zvanični podaci ne odražavaju stvarne razine radničkih plaća. Tako je, prema statistici iz 1978. godine, izlazilo da je prosječna mjesečna plaća u Poljskoj 4510 zlota,

dok je u stvarnosti malo tko, čak i među visokokvalificiranim radnicima, imao toliku plaću. Za trideset godina je prosječna plaća u sumjerljivim vrijednostima narasla od 529 zlota (podsjetimo da je to bilo 40⁰/₀ predratne plaće) na 3394 zlate 1976. godine. Prema izvještaju zvanične statistike, narodni dohodak je od 1950. narastao više nego 6 puta.

Poljski radnici shvaćaju da im se ne plaća dovoljno za njihov rad. Znaju da su tome najmanje dva razloga: prvi, ogromni izdaci za kapital, koji su se za trideset godina povećali 12 puta (17 puta investicije u osnovna sredstva. Koliko puta su se povećali troškovi za naoružanje i policiju?). Drugi, rasipnost gospodarenja i neracionalnost partijsko-državne ekonomije, koja je izgrađena po načelu jedinstvenog državnog koncerna. Stalno represiranje kupovne moći ljudi normalno izvire iz sistema budući da je cijela ekonomska politika usmjerena na zadovoljavanje potreba države, dok se interesi radnika potiskuju u pozadinu.

U takvom sistemu je potpuno zakonito da su plaće poljskih, čehoslovačkih, mađarskih i sovjetskih radnika pretjerano niske u usporedbi s plaćama radnika u Zapadnoj Evropi. Dodajmo kao primjer da radnik u Poljskoj za kilogram svinjetine, koja je po državnoj cijeni teško dostupna, radi tri i pol sata (po tržišnoj cijeni čitavih pet sati), dok u srednje razvijenim kapitalističkim zemljama najviše pola sata. U Zapadnoj Njemačkoj čistačica za kilogram piletine (4 marke) radi sat i 15 minuta, visokokvalificirani električar u Poljskoj radi tri sata. Dobro muško odijelo košta engleskog radnika tri do četiri dana rada, Poljaka približno dva tjedna. U Poljskoj prodavačica za običnu bluzu radi dva dana, njena danska kolegica najviše pola dana.

Analogno je ako usporedimo cijene namještaja, stanova ili automobila. Inače, gotovo svaka poljska obitelj ima u inostranstvu svoje bližnje, s kojima se dopisuje i njeguje kontakte, mnogi Poljaci putuju rođacima u inozemstvo, utjecaj tih primjera (življenja u otvorenim društvima Zapada na zatvorene, diktatorske režime) je širok i promjenjiv. Stoga se ne treba čuditi općem nezadovoljstvu radničke klase s vlašću PURP-a.

Prema zvaničnim podacima za 1977. godinu, radnici su u Sejmu imali 44,9⁰/₀ predstavnika, a u vojvodskim vijećima 26⁰/₀. Ni u Sejmu ni u vojvodskim vijećima se ne pretresaju stvarne potrebe radnika, tako da to predstavništvo služi vlastima za obračun i propagandu. Tamo nema ni riječi o zahtjevima za povećanjem cijene rada. Iz toga proizlazi da su u komunističkom sistemu radnici takva vrsta »vladajuće klase« koja ne pretendira na dostojnije cijene rada i zadovoljava se zaradom koja je manja od prosječne u zemlji. Radnička klasa Zapadne Evrope, koja nije vladajuća, radi drugačije — bori se i štrajka, zahtijeva dostojne plaće. Normalno bi bilo očekivati sudjelovanje sindikata u rješavanju ovih pitanja u Poljskoj. Međutim, sindikat samo uzima na znanje izvještaje i stavove državno-partijskih institucija, od kojih je zavisn, iako je sâmo iskustvo pokazalo da borba poboljšava položaj radnika. Komunistička »narodna« vlast do »poljskog oktobra 1956« nije dovoljno vrednovala izvanredno teške i nesigurne uvjete rada rudara. Do poboljšanja je došlo nakon masovnih nastupa u vrijeme poststalinističkog »otopljanja«. Upravo tako su ubrzo nakon decembarskih nastupa lučkih radnika u Pribaltiku (u Gdanjsku, Gdinji i Ščećinu, decembra 1970) osjetno poboljšani uvjeti rada i plaće u brodogradilištima. Napokon, nastup tekstilnih radnika u Lođu 1971. je također prisilio vladu na modernizaciju tekstilne i lake industrije i poboljšanje životnih uvjeta tkalaca. Usporedni podaci o stupnju rasta produktivnosti rada i plaća od 1971. do 1975. u SSSR-u i Poljskoj pokazuju slijedeće:

	SSSR	Poljska
Prosječni godišnji stupanj porasta dohotka	5,4 ⁰ / ₀	9,8 ⁰ / ₀
Prosječni godišnji stupanj porasta realne plaće	3,7 ⁰ / ₀	7,2 ⁰ / ₀
Povećanje plaće u petoljetki 1971—1975.	20,0 ⁰ / ₀	42,0 ⁰ / ₀
Isto za godinu 1971.	3,7 ⁰ / ₀	20,0 ⁰ / ₀

[Ovo su zvanični podaci iz »Radničkog kalendara« za 1976. godinu. Kao što vidimo, povećanje plaća u petoljetki je doseglo 40% nakon radničkog nastupa u decembru 1970. Dva puta je premašilo iznos koji je PURP planirao za dotičnu petoljetku (17—18%, kao što je to bilo u SSSR-u)].

Nakon štrajka radnika poljskog Pribaltika plenumi CK PURP-a je zvanično priznao da su postojale »pogrešne metode planiranja i upravljanja« koje su »vodile do porasta ekonomske napetosti«. U izvještaju Prezidija Centralnog vijeća sindikata na plenumu te organizacije 24. i 25. februara 1971. godine se čak spominje da se državno-partijsko rukovodstvo »trudilo da odstrani pogreške napravljene u upravljanju ekonomijom na račun sniženja kupovne moći stanovništva i time prebaci posljedice lošeg upravljanja na leđa radnika«. U takvom obliku to je zvanično priznalo nakon što je masovni stihijski nastup radnika protiv takvih namjera države doveo do smjene u visokom partijskom rukovodstvu. Nastao je novi tip odnosa između vlade i radničke klase pod komunističkom vlašću. Na istom plenumu je priznato i rečeno slijedeće: »Radnička klasa, snažna po svojim revolucionarnim tradicijama i visokoj društveno-političkoj svijesti, kao i po stupnju osposobljenosti i profesionalnoj kvalifikaciji, odlučno nas je podsjetila na to da kao napredna snaga društva želi u većoj mjeri nego do sada sudjelovati u vlasti zemlje, ne samo poduzeća.«

A. Raikewicz, jedan od savjetodavaca PURP-a za socijalna pitanja, izjavio je da je jedan od uzroka dubokog nezadovoljstva radnika u lukama i na dokovima, koje je 1970. dovelo do pobune u poduzećima, »stagnacija koja je nastupila u šezdesetim godinama i čak nazadak u nekim područjima socijalne opskrbe«.

Nakon iskustva niza protesta i akcija poljski radnik zna cijenu svoga rada i hoće postići da ga bolje plaćaju. Stoga se nepoštivanje radničkih zahtjeva od strane administracije nužno odražava na smanjenje porasta produktivnosti rada, a u pojedinim slučajevima i na apsolutno smanjenje produktivnosti. Krajem 1975. godine, kada je napetost u industrijskim poduzećima počela ponovo rasti, prof. J. Pajestka, jedan od vodećih članova Glavne planske komisije, ustvrdio je da »razilaženje između uvjeta

rada i života vodi zaustavljanju društveno-ekonomskog napretka«. Naglasio je da je »primitivno življenje... nespojivo sa stvaralačkim sudjelovanjem u suvremenoj ekonomiji«.

Poljski radnici znaju jasno izraziti svoj stav prema administraciji i ekonomskoj politici. Docent J. Kulpinska je, proučavajući zahtjeve radnika u proljeće 1976. u Lođu, zapazila kritičan odnos tekstilnih radnika (uglavnom žena) prema »samodržačkom« (autokratskom) načinu vođenja poduzeća.

Kakav je sadašnji odnos radnika prema vlasti? Ne-povjerljivi su prema svakoj vladinoj izjavi, od državno-partijske vlasti otvoreno zahtijevaju polaganje računa o socijalnom i ekonomskom radu. Propagandne izvještaje o ekonomskom razvoju zemlje radnici uspoređuju sa situacijom na tržištu i sa stvarnim, trajno teškim položajem radnika, posebno onih s brojnom djecom.

S tim u vezi bi svestrana istraživanja — i publikacije — o društvenim strukturama pod komunističkom vlašću bila upravo krajnje korisna. Postojeća istraživanja su ili previše apstraktna ili akcijska. Dakako, to nije slučajno. Državnom upravljačkom vrhu je dobro poznato da otkrivanje tragičnosti položaja najsiromašnijih slojeva društva u usporedbi s položajem najbolje obezbijedenih, povezanih s vladajućom elitom, nije u skladu sa slikom idealne »radničke države«. Na taj problem je u Poljskoj ukazao poznati sociolog Andrzej Timowsky, no tada njegovi zaključci nisu zanimali državne sindikate. Samo su priznali da privilegirane skupine od siromašnih, ili čak krajnje siromašnih u nekim skupinama, iz različitih razloga uzimaju veliki dio fondova društvene potrošnje, iz tzv. »ponovne raspodjele«, u obliku posebnih privilegija, kao što su dodjele automobila, stanova ili namještaja utjecajnim osobama iz državno-partijske elite.

Određenu predstavu o stupnju oskudice koja muči veliki dio poljskog proletarijata pruža diskusija vodena nekoć u uredništvu političko-teorijskog glasila državnih sindikata »Sindikalni pregled«, u zimu 1971. godine, i to upravo u razdoblju poraza središnjih tijela »narodne vlasti«. U toj diskusiji je bilo spomenuto da je do 1970. godine u NR Poljskoj na granici krajnje oskudice živjelo

preko 3 milijuna radničkih obitelji, tj. približno 9 milijuna ljudi. Dakako da su opće povećanje plaća i mirovina, te u cijelosti bolja društveno-ekonomska situacija smanjili opseg bijede. Ipak stoji činjenica da se siromaštvo ustrajno taji od javnosti i da to potvrđuje da je ta socijalna skupina još uvijek brojna.

Tri puta su se povećale minimalne plaće i mirovine — to također govori o postojanju velikog socijalnog sloja na rubu dubokog siromaštva u NRP, koji je vlastima poznat. Vlast se trudi da spriječi da taj sloj krajnje siromašnih postane uzrok bilo kakve slijedeće erupcije nezadovoljstva radničke klase.

Treba ovdje podsjetiti da je u ovoj »socijalističkoj« državi održan ničim opravdan odnos između minimalne i najveće plaće u razmjeru 1 : 20. To su zvanično priznali kako na zasjedanju državnih sindikata tako i u znanstvenim krugovima, uzrujanim tom pojavom. Razumljivo je da pri takvim razlikama u plaćama ljudi s minimalnim plaćama životare u teškoj oskudici. Socijalna, klasna usmjerenost vlasti PURP-a jasno razotkriva način oporezivanja plaća. Pri oporezivanju se sve plaće uzimaju po kakvoći za jednake. Plaće do 8 tisuća zlota su prije bile oslobođene poreza na dohodak. Sada su oslobođene plaće u visini od 11 000 zlota na mjesec. Osobe s minimalnim plaćama nisu tim ništa dobile. Oni koji primaju prosječnu plaću, dobili su tim oslobađanjem nekoliko stotina zlota, zavisno od profesije. Zato su, pak, slojevi privilegiranih činovnika i radnika administrativnog aparata dobili tim oslobađanjem nekoliko tisuća zlota mjesečno. Već to svjedoči o klasnoj naravi poljske vlasti, a ne njene teorijske rasprave. Ovaj primjer pokazuje kakve mogućnosti iskorištavanja »pravečnosti« ima birokratska vladajuća elita.

Treba reći da je veliki dio ekonomskih postignuća koja su radnici iznudili od vlasti bio anuliran skrivenim rastom cijena. Nakon što je sa svojim pokušajem podizanja cijena PURP doživio poraz, pribjegao je manipulacijama s cijenama osnovnih produkata. Zvanično se te cijene načelno nisu povećavale od 1971. godine. Ipak, opskrba tržišta robama po utvrđenim cijenama ne zadovoljava. Zato su pred trgovinama, posebno mesnicama,

veliki redovi. Istovremeno se povećala opskrba trgovina koje prodaju po višim cijenama. To su trgovine s delikatesama i tzv. komercijalne trgovine koje prodaju pakirano meso i šunku po takozvanim komercijalnim cijenama, izračunatim na temelju »respektiranja kvalitete«. Mreža takvih trgovina se iz godine u godinu povećava. Sve to prouzrokuje prikriveni statistički rast troškova života i inflaciju.

Značajno je da državni sindikati uopće ne reagiraju na te manipulacije s cijenama, mada je nakon lekcije u decembru 1970. bilo izjavljano da sindikatu ne može biti svejedno koliko zarađuju njegovi članovi i da sindikat mora reagirati na rast cijena. Vojska od 6 000 javnih sindikalnih kontrolora trgovina i usluga uopće »ne vidi« ta povećanja cijena. To svjedoči o maloj vrijednosti državnog sindikata za radnike.

Na sreću, poljski radnici imaju jasnu predstavu o toj zapletenoj situaciji i slušajući o »vlasti radnika«, istovremeno vide oštre klasne podjele, i to u obliku tzv. »zatvorenih, racioniranih trgovina« u administrativnim poduzećima ili vojvodskim sjedištima milicije, trgovina koje obično nisu slabo opskrbljene i koje trguju po utvrđenim cijenama. I to upravo u vrijeme dok slabije plaćeni državljani sate i sate stoje u redovima za osnovne produkte ili za njih moraju plaćati znatno više na crnoj burzi. Komercijalne trgovine su izraz klasne podjele društva, prodaju robu po višim cijenama, imaju po kvaliteti bolju robu, te su dostupne onima koji sebi lako mogu priuštiti tu raskoš.

Da je to sve rezultat centraliziranog planiranja, nema dvojbe, jer su trgovine za vladajuću elitu dobro opskrbljene, dok trgovine za obične građane nemaju dovoljno robe. Zvanični partijski časopis je krajem marta 1970. godine uspješno progovorio: »Takvo neorganizirano tržište vodi tome da se ljudi loše osjećaju, o tome svjedoči njihov stvarni materijalni položaj, troše više novca nego što je potrebno...«

Nakon ovoga što je rečeno jasno je zašto se u Poljskoj osjeća pomanjkanje nezavisnih sindikata koji bi se borili za svakidašnje interese radnih ljudi.

Sindikati i radničko samoupravljanje

Monopolizirani i državno-partijskoj doktrini podređeni Udruženi sindikati NRP obuhvaćaju praktično sve radnike. Ipak se taj povoljan visoki stupanj organiziranosti, visoki formalni status ne pokazuje u konkretnoj aktivnosti zaštite osnovnih interesa radnika. U praksi je sindikat »ular« u rukama državne vlasti. Zadatke i ciljeve sindikalne aktivnosti ne sastavljaju slobodno izabrani predstavnici radnika, već Politbiro PURP-a. Doduše, tako je i u drugim zemljama Bloka. To je takozvano načelo »demokratskog centralizma«, koje nema ništa zajedničko s demokracijom i interesima radničke klase.

Kritika podržavljelog, potpuno »popartijnjenog« sindikata se pojavljuje u svim stihijskim radničkim nastupima, kako u konfliktima u pojedinim poduzećima, tako i u periodičnim velikim uličnim demonstracijama. U takvim trenucima masovne sindikalne organizacije se raspadaju u prah. U otvorenim sukobima između radničkih kolektiva i administracije sindikalni aparati praktično nemaju što reći radnicima. Događa se da dođu neki sindikalni ili čak partijski aktivisti — kao što je bio slučaj decembra 1970. s radnicima u brodogradilištima — u slobodno izabrane štrajkačke komitete radnika i otvoreno se distanciraju od aparata državnih sindikata, koji su izgubili sav autoritet.

Izbor Prezidija i Sekretarijata CSS (državnih sindikata, op. prev.), te vojvodskih vijeća sindikata izvodi PURP, »izabiru« se, pak, po »preporuci« Partije.

Armija nadzornika nad radnicima, koji se prikazuju za »radničke predstavnike«, broji po državnoj nomenklaturi približno 20 000 ljudi koji su plaćeni iz blagajne sindikata, te preko 60 000 funkcionera koji primaju plaću iz fonda poduzeća. Izbori u sindikalne komitete poduzeća su obično dvostepeni, nisu direktni. Prvo se biraju delegati za konferenciju poduzeća, a potom se na konferenciji izabiru sindikalni komiteti. Sistem tih izbora je pripremljen na najvišoj razini — u Politbirou, te kolektivima otežava postavljanje vlastitih kandidata u rukovodstvo. Oblici prepreka su različiti, od izbora liste kandidata na uskom aktivu CSS do posebnih komisija koje očigledno pripremaju prijedloge kandidata pod državno-partijskim

nadzorom. Ipak, u atmosferi opće kritike i snažne radničke opozicije vladajući aparat mora kandidate birati tako da mase previše ne razdraži. To praktično znači da kandidati za CSS i za predsjednike sindikalnih komiteta moraju imati relativno povjerenje radnika. Drugim riječima, partijski aparat nameće radnicima svoje kandidate koji su u očima radnika izgubili povjerenje. Potpuno zanemarivanje mišljenja radnika moguće je samo na najvišoj ravni. Na čelo »izabranog« vodstva CSS Partija uvijek stavlja jednog od članova Politbiroa. Tako su za to mjesto određivani ljudi koji su radnicima potpuno tuđi. Takvoj vrsti funkcionera pripada i sadašnji šef CSS, poznati staljinist i tvrdoglavi dogmatik. W. Kruczek. Na to mjesto je bio kooptiran iz reda sindikalnih funkcionera nekoliko tjedana nakon poznatih nastupa, štrajkova i demonstracija brodogradilišnih i pristanišnih radnika, kao što je bio njegov prethodnik, poznati gomulkovac Loga-Sowinsky, potpuno diskreditiran.

Imenovanje sadašnjeg urednika središnjeg glasila CSS »Glas rada« je primjer ignoriranja volje širokih masa — članova sindikata. Prema volji partijskog aparata, na to mjesto je stupio W. Rogowsky, novinar koji je januara 1971. bježao iz Ščecina pred radnicima brodogradilišta, a potom je, kao što se saznalo, u dogovoru s partijskim aparatčicima varao radnike zapadnog primorja i svjesno ih zavodio u zabludu.

Tada je na plenumu CSS izašlo na svjetlost dana da su »prije sindikalnim aktivistima preporučali sudjelovanje u radu različitih komisija koje su pripremale odluke suprotne interesima radnika...« Tadašnji predsjednik CK sindikata, radnik državnih i zadružnih poduzeća, W. Pavlik je — misleći na šefa CSS Kruczeka — izjavio da »sindikati nisu u cijelosti ispunili svoje obaveze da predstavljaju radnike...«. Doduše, on se opravdavao: »Ako je sindikalni aktivist i poslanik imao u Sejmu teškoće u predstavljanju interesa kolektiva, lako sebi možemo predstaviti što je čekalo one iz naših sindikata koji su postavljali takva pitanja.« Sve to se odnosilo na kritičko raspoloženje radnika prema odlukama vlasti.

Drugi radnici i aktivisti su 1971. izvještavali o takvim činjenicama: »Na plenumu CSS su prihvaćene od-

luke koje su bile uperene protiv interesa kolektiva; partijsko-vladina administracija je ignorirala odluke Vrhovnog suda o poznatim radničkim sukobima; sindikalni faktori su nemoćni pri uspostavljanju potrebnog stupnja porasta plaća, bave se beznačajnim poslovima (npr., sindikalnim sportom) u vrijeme kada su se radnici zbog povećanja cijena našli pred problemima naglog sniženja životnog standarda; sindikalna tijela imaju u poduzeću administrativnu funkciju; odluke značajne za radničku klasu skrivaju se od radnika, itd.«

Na kraju treba reći da je tadašnji šef CSS izjavio, navodeći riječi sindikalnog aktiviste gdanjskog brodogradilišta, da su poljski radnici našli načina da utječu na rukovodioce u sindikalnom komitetu: »Četrdeset ljudi zbije redove, i tada brzo riješi svoje pitanje.« Kada je središnje rukovodstvo sindikata opominjao zbog zanemarivanja interesa radnika, rekao je: »Kada im dođe do grla, pokazaće nam.«

Tako sindikalni aparat, pokoran državi i Partiji, dobro zna da djeluje protiv interesa radnih ljudi. Zbog toga je svake tri godine, u vrijeme sindikalnih izbora, poraženo od 30 do 50 sindikalnih aktivista PURP-a koji su kolektivima nametnuti. Dakako, to nisu slobodni izbori, ali čak i na takvim — kontroliranim izborima funkcioneri kompromitirani u očima radnika dobivaju toliko glasova protiv da ih Partija ne može nametnuti. Dobijamo specifične karakteristike unutrašnjih odnosa u poljskom poduzeću: partijski aktiv pridržava pravo odlučujućeg glasa, ali je zbog kritičkog stanovišta kolektiva prisiljen da poštuje zahtjeve radnika. Na drugoj strani, to znači da se radnici podređuju podržavljenom sindikalnom aparatu, a aparatčici žive u stalnom strahu od stihijnih erupcija napetosti radnika.

Nešto je drugačije sa sindikatima u Mađarskoj. I tamo su sindikati podržavljani i »popartijsjeni«, ali drugačije. Rukovodeća mjesta u sindikalnom aparatu su u rukama partijskih funkcionera najvišeg ranga. Zato imaju mogućnost da bolje poštuju i zadovoljavaju interese radnih ljudi, posebno kada osjete da nezadovoljstvo lako može dovesti do stvarnog radničkog konflikta. (O jugoslavenskim radničkim savjetima govorit ćemo kasnije).

U Poljskoj je utjecaj sindikata na vlasti koji mu je dala Partija, za rang niži nego u Mađarskoj i stoga nije položio ispit. Unatoč svemu, visoka društveno-politička razina i poznata kritičnost poljske radničke klase dovele su do toga da se čini da su sindikati u zemlji po stilu rada liberalni, ako ih, npr., usporedimo sa sovjetskim sindikatima.

Valja podvući da je naročito u razdoblju 1956—1958. posebnu ulogu odigralo radničko samoupravljanje, uglavnom u obliku radničkih savjeta.

Radničko samoupravljanje je niklo stihijno iz njedara samih radnih kolektiva odmah po erupciji nezadovoljstva poznanjskih radnika u junu 1956. godine. Tadašnji ministar-predsjednik Jaroszewicz ga je nazvao »lijekom protiv izopačivanja socijalizma«. Neko vrijeme su radnički sindikati bili protuteža sindikalnim organizacijama ovisnim od države. Neko vrijeme su stvarno utjecali na rukovodstva poduzeća, dovodili do osjetnog poboljšanja uvjeta rada i života. Premda je njihova uloga — kada je PURP-u uspjelo protiv njih okupiti snage partijskog i državno-sindikalnog aparata u poduzećima — bila ograničena zakonom, odlukom Sejma od 20. XII 1958. radnički savjeti su podređeni rukovodstvu državnih sindikata. Bio je uveden novi oblik »radničkog samoupravljanja« pod nazivom »komiteti radničkog samoupravljanja«, koji su bili sastavljeni od tri, a s vremenom od pet dijelova: partijskog komiteta poduzeća, sindikalnog komiteta i radničkog savjeta iz radničke sredine. Dodani su im omladinska organizacija (slična Komsomolu) i inženjersko-tehnički radnici.

Društvena uloga radničkih savjeta je u granicama takvog zakona okrnjena i postepeno »svedena na nulu«, kao što je kasnije (1968. godine) priznao Gierek, tadašnji partijac na visokom položaju u Katovicama. U zimu 1976. je čisto administrativnim mjerama tiho likvidirana većina radničkih savjeta.

Danas kao relikti postoje samo u nekoliko poduzeća, gdje radnički kolektivi nisu dozvolili da ih unište. Za Partiju, radničko samoupravljanje — to su spomenuti »komiteti radničkog samoupravljanja«, koje je 1977. godine jedno od glavnih partijskih glasila otvoreno novinarski nazvalo »samoupravljanjem administrativaca«.

Za radnike je zaključak iz iskustva podložnosti partijskoj vlasti potpuno jasan: totalitarna vlast ne trpi nezavisno radničko samoupravljanje, a ako se ono samo od sebe, unatoč njene volje, rađa, ona se trudi da ga što prije uništi tako što ograničava opseg njegovih ovlaštenja, a zadržava ime radi izgleda. Ustrajno i svim sredstvima se trudi da ga uništi. Za poljske radnike to je bila još jedna lekcija da radnička klasa može računati samo na moć svoje organizacije, a ne na državne sindikate i njima podređene »komitete radničkog samoupravljanja«.

Aparat CSS je 3. VII 1978. uveo direktnu i otvorenu kontrolu ovih »komiteta«. Na taj dan je sazvana tzv. konferencija radničkog samoupravljanja. Okupljenim delegatima je Gierek namijenio dugi dvoiposatni govor. Govorio je o tome kakve im zadatke postavlja Partija i vlada i pri tome naglasio da mimo radničkog samoupravljanja opstoji još »samostalno rukovodstvo« u osobi direktora. Kao što je poznato, direktora izabiru i imenuju partijska tijela s nomenklaturnom potvrdom. Ako se prisjetimo da su radnički savjeti, koji su nestali ubrzo nakon »otopljenja« 1956, opozivali ili jednostavno uklanjali direktore poduzeća i imali odlučujući utjecaj na imenovanje novih, postaje očigledno kardinalno ograničavanje prava radnika. Na konferenciji radnički savjeti nisu ni spomenuti, a njihovim predstavnicima nisu dozvolili da stupe na tribinu.

Sadašnje samoupravljanje u poduzećima u zemlji je praktično postalo svojevrstan privjesak gospodarsko-administrativnom partijskom aparatu, slično TDPS (»trajno djelujućim proizvođačkim savjetima« u velikim poduzećima u SSSR-u). Na njega radnička klasa ne računa. Nakon pouke u decembru 1970. i junu 1976. radnici traže kontakte i razumijevanje sa skupinama i udruženjima intelektualaca koji se bore protiv svakog kršenja prava građana od strane vlasti i protiv propagande laži koja prikriva zlorabe. Ti kontakti su bili impulsi za stvaranje slobodnih sindikata koji se temelje na demokratskom pokretu građana.

Realizam radničke samozaštite

U uvjetima demokracije radnici otvoreno štite svoje interese. Zaštita se vrši nezavisnim sindikalnim pokretom, koji njegovi članovi kontroliraju. U autoritarnim režimima sindikati su direktna transmisija državno-partijskog aparata, svojevrsan »ular« i imaju birokratsku, a ne predstavničku strukturu. U takvoj situaciji u kojoj postoji velika potreba za zaštitom njihovih interesa, radnici traže drugačije oblike odupiranja i pri tome se oslanjaju na svijest radničke solidarnosti.

U Jugoslaviji ulogu ovlaštenog zaštitnika interesa radnika igraju u velikoj mjeri relativno nezavisni radnički savjeti, koji imaju prava kontrole u poduzeću. Radnički savjeti utječu na stvarne administrativne odluke i ograničavaju diktatorske, tehnokratske namjere direkcije. U određenim uvjetima radnički savjeti čak pozivaju na kratke, upozoravajuće štrajkove, koje u Jugoslaviji nazivaju »prekid rada«.

U Poljskoj radnički savjeti iz razdoblja »poststalinističke oktobarske revolucije« 1956—1958. nisu zadobili tako značajna ovlaštenja, mada su tih godina snažno utjecali na smjenjivanje direktora...

Glavni instrument za zatiranje radničkog samoupravljanja je bila doktrina »rukovođeće uloge Partije«.

Politbiro CK PURP-a je 22. V 1978. potvrdio »teze« o radničkom samoupravljanju, koje su potom usvojene na »konferenciji radničkog samoupravljanja« 3. VII 1978. Tako je partijski aparat prvo pritisnuo, a kasnije ugušio organizacije radničkog samoupravljanja, kojima je nametnuo vlastitu doktrinu birokratskog upravljanja.

Radničko samoupravljanje se u Poljskoj može obnoviti, ali pod posebnim uvjetima.

Drugačiju pouku su radnicima dali događaji iz decembra 1970. godine. Tada se pokazalo da velika odjeljenja oružane milicije nisu sposobna slomiti masovne štrajkove u poduzećima i započela je borba za mijenjanje karaktera sindikata. Radilo se o zamjeni postojećeg sistema državnih sindikata sistemom radničkog predstavnništva. Ta borba nije donijela značajne rezultate, ali je mnogo donijela u smislu spoznaje i iskustva. Pokazala je da neka, obično niža sindikalna tijela lako rješavaju

velika pitanja ukoliko na njih pritišću ujedinjeni i nezavisni radnički kolektivi. Najbolje rezultate u vezi s tim dale su radničke komisije koje su iznikle odozdo. Uglavnom su nastale kao direktna tijela štrajkujućih da bi nadgledale kako vlast ispunjava obećanja dana štrajkačima. Te komisije nisu radile jednako uspješno. Postojale su takve komisije koje su bile sposobne da poboljšaju sistem vođenja poduzeća, pa čak i takve koje su uspjele prisiliti administraciju da prihvati odluke, pri čemu je poštivala volju masa. Najmoćnija je bila štrajkačka radnička komisija Brodogradilišta u Ščecin, koja je nadgledala ispunjavanje obećanja koja je štrajkačima dao Gierek i pred kojom je, na sreću, pobjegao u Varšavu sadašnji urednik glasila državnih sindikata Rogowski. Ipak, toj komisiji tada nije uspjelo da postane stalno djelujuće tijelo sistematskog nadzora administracije.

Veliki značaj su imale, također, druge komisije u drugim brodogradilištima i pristaništima, ali sve su djelovale dok se PURP nije povratio od poraza koji su mu zadali radnici i dok nije postao sposoban za nove napade na radnike.

Treba, također, spomenuti radničke komisije u rudnicima u blizini Čenstohove i Nove Hute, gdje je pod njihovim vođstvom izvedena smjena rukovodstava svih odjelnih partijskih komiteta (mart 1971).

Bez obzira na te uspjehe, daljnji opstanak otvoreno djelujućih i nezavisnih radničkih komisija bio je nemoguć. Državno-partijski činovnici su različitim metodama pritiska znali likvidirati te komisije ili ih raščiniti na drugovrsne komisije koje surađuju s centralnim vlastima.

Ipak, umjesto komisija koje je vlast oduzela radnicima, rađale su se različite aktivne grupe koje se još nisu jasno oblikovale. Činile su ih osobe s određenim moralnim i radnim osobinama, cijenjenim u očima okoline. S prenosom iskustva autoritativnih i harizmatičkih ljudi, u radničkim kolektivima su se oblikovale grupe građana za pritisak, čija stajališta je vlast u velikoj mjeri morala poštovati.

Tako je nastala svojevrsna nepostojana ravnoteža između snaga društva i snaga države, između radničke klase i državnog aparata, i to određuje klimu odnosa u poduzećima. To je otvorilo mogućnost izlaska iz konflikt-

nih situacija: za radnike bez žrtava, za administraciju bez gubitka prestiža. Državno-partijsko rukovodstvo je dobilo respektiranja vrijednu lekciju, dok u junu 1976. ta ravnoteža nije bila narušena. Tada je država pred radnike htjela postaviti činjenicu općeg i osjetnog povećanja cijena. O namjeravanom povećanju bio je u »zapečaćenom pismu« prethodno obaviješten samo partijski aktiv.

Pokušaj povećanja cijena je izazvao odlučan otpor radnika: štrajkovi i demonstracije su obuhvatili više od tri tisuće poduzeća, prije svega u Radomu, Ursusu i Plocku.

Vlast je ustuknula, te je opozvala objavljeno povećanje cijena, u strahu da će uznemirenje zahvatiti cijelu zemlju. Nakon završenih štrajkova vlast se pokušala revanširati za svoj poraz, kazniti »buntovnike«. Počela su brojna hapšenja, otpuštanja s posla zbog »kršenja radne discipline«. Da bi prestrašili radničku klasu, izveli su »procesе huliganima«.

Zbog sudjelovanja u štrajkovima i demonstracijama 25. VI 1976. u Radomu je uhapšeno 2 000 ljudi, u Ursusu približno 500. Krajem 1977. su izrečene presude za 261 radnika iz Radoma i 112 radnika iz Ursusa. Presude su glasile: od pola do više od devet godina lišavanja slobode.

Otpuštanje s posla bilo je dopunjeno zabranom zapošljavanja u drugim poduzećima. Taj oblik progona je obuhvatio nekoliko tisuća radnika u cijeloj zemlji. Samo u gdanjskom brodogradilištu je na osnovu kazne otpušteno 300 radnika.

Ali, računati danas s takvim sredstvima u Poljskoj je pogreška. Radnici su odgovorili masovnim peticijama vlastima i smanjenjem proizvodnje na radnim mjestima. Represija je samo dolila ulje na vatru. Izazvala je masovne proteste u zemlji i izjave protesta vlastima, prije svega vodstva crkve na čelu s kardinalom Wyszynskim. Poznati predstavnici poljske javnosti su podržali borbu radnika za svoje drugove. Kao odgovor na represije i osude, zahtijevali su formiranje komisije Sejma za preispitivanje cijelog tog problema, a ne pak razmravljenih akata »huliganstva« i »kršenja radne discipline«.

Glavni državni tužilac Szubynski je izjavio da hapšenja i progoni zbog kršenja discipline »potpuno odgovaraju zakonu«. Tada niz znanstvenih, literarnih i crkve-

nih radnika protestira protiv takvog tumačenja zakona, budući da kodeks Zakona o radu ne predviđa zabranu štrajkova. Utjecajna skupina intelektualaca osniva društveni Komitet za obranu radnika (KOR). O KSS-KOR-u treba nešto podrobnije reći.

KOR je nastao 23. IX 1976. Osnovala ga je grupa ljudi poznatih u Poljskoj i inozemstvu (po abecedi):

- J. Andrzejewski, poznati pisac
- S. Baranczak, pisac i znanstveni radnik
- W. Zeja, svećenik
- L. Kon, pravnik i nezavisni javni radnik
- J. Kuron, znanstveni radnik i nezavisni javni radnik
- E. Lypinski, poznati znanstvenik, ekonomist
- A. Macerewicz, novinar i pisac
- A. Paidak, pravnik i nezavisni javni radnik, socijalista
- J. Rylicki, filozof i nezavisni javni radnik
- A. Scteinsberg, pravnik i nezavisna javna radnica, socijalista
- A. Sczyperski, profesor, socijalista.

Ti poznati znanstveni i javni radnici su otvoreno objavili svoju solidarnost sa štrajkačima i zbog progona radnika iznijeli stav da je nužno potrebno da javni komiteti štite radnike, budući da su birokratizirani sindikati nemoćni i da su državna tijela ravnodušna prema tragičnom položaju radnika. Komitet je izjavio da će uhapšenim i progonjenim radnicima, kao i njihovim obiteljima nuditi svoju moralnu, pravnu i materijalnu pomoć. Komitet je javnosti uputio poziv za skupljanje sredstava za potrebe radnika koje progoni vlast.

897 radnika montažnog poduzeća »Ursus« je 4. XI 1976. potpisalo pismo »vrhovnoj vlasti«, naslovljeno na Gierka. Zahtijevali su da se u poduzeće vrate svi oni koji su bili otpušteni zbog sudjelovanja u štrajkovima i uličnim demonstracijama.

KOR je naišao na strasnu podršku i razumijevanje u najširim masama naroda. Bez obzira na progone i prijetnje kaznenog aparata koji je svim silama htio slomiti tu društvenu akciju pomoći uhapšenima i otpuštenima, za godinu dana sabrano je i razdijeljeno među 945 obitelji u Ursusu, Radomu, Plocku, Gruđijazu i Gdanjsku 3 250 000

zlota (broj je preuzet iz obračuna Državne komisije 29. IX 1977. godine). Uspjeh te akcije je pokazao da se lako, temeljeći se na slovu zakona, uspješno djeluje i da je moguće pritisnuti aparat totalitarne diktature uza zid. Organi državne sigurnosti su snažno pritisli članove KOR-a, ali su ovi pokazali narodu kako izgleda odvažnost. Njihov primjer i stanovište pravne zaštite su izazvali inicijativu mnogih drugih grupa ljudi. Jula 1977. vlast je oslobodila osuđene radnike i primila na posao sve otpuštene (time se stvar zamrsila).

Tako su radnici ustrajali na svojem i prisilili tvrdoglavu partiju na uzmak. Kada su radnici bili oslobođeni, KOR je ispunio svoj osnovni zadatak — preimenovao se u Komitet društvene samozaštite, kraće KSS-KOR. Reorganizirao se, i sada je u njemu 30 ljudi, ima regionalna predstavništva u nekim mjestima i podržava sve akcije građanske i radničke samozaštite.

Aktivisti KSS-KOR-a nastupaju javno. Sakupljaju i objavljuju podatke o samovolji i kršenju zakonitosti od strane vlasti (između ostalog, objavili su i instrukcije cenzorima i administrativne poslanice miliciji). Komitet se ne smatra organizacijom, već udruženjem ljudi dobre volje koji su odlučili da brane prava čovjeka u bilo kojim okolnostima i bez obzira na posljedice za njih osobno. Za pravnu osnovu svoga djelovanja proglasili su Ustav, Opću deklaraciju o pravima čovjeka, međunarodne sporazume o čovjekovim pravima i zaključni sporazum Helsinške konferencije o sigurnosti i suradnji.

U Poljskoj su osnovana dva komiteta slobodnih sindikata: jedan u Katovicama, drugi u Gdanjsku. Mada ne moraju postati otvoreni konkurent državnom sindikatu, čini se da su sposobni posredovati informacije o značajnim pitanjima za radne ljude i najšire mase. To počinje, između ostalog, s nezavisnom samoizdavačkom revijom »Robotnik«, koja od septembra 1977. izlazi dva puta mjesečno. U uredničkom kolegiju »Robotnika« je pet radnika (po jedan iz Radoma, Krakova, Loda, Głowica i Grudijaza), novinar (iz Varšave) i dva znanstvena suradnika (iz Varšave i Sopota).

Članovi uredničkog kolegija su objavili svoja imena, pošto su ubijedjeni da će ih zamijeniti drugi. Urednici nastupaju otvoreno, bez obzira na sistematske progone

milicije i organa sigurnosti. KGB sprečava raspačavanje revije, ali to ne izaziva strah, već čak još više snaži podršku radničkih masa. Tako su prvi brojevi »Robotnika«, opsega 4 stranice, izašli u nakladi od 8 000 primjeraka, raspačavani u nekoliko većih industrijskih središta. Naredni brojevi (govorimo o maju 1978) imali su nekoliko područnih varijanti, s ukupnom nakladom 8—10 tisuća; dvanaesti broj (april 1978) je izašao u nakladi od 16 000 primjeraka.

Nastala je nova situacija u PURP-u, teža na međunarodnom području onoliko koliko se međunarodni sindikalni pokret zanima za borbu poljskih radnika i njihova prava i nudi im svoju moralnu podršku, te isto tako i za inicijativnu skupinu radnika kojoj je na čelu Vladimir Klebanov, a koja je nastala u SSSR-u.

Perspektive nezavisnog radničkog pokreta

Uzalud bi bilo odgonetati kako će se dalje razvijati događaji u konfliktu između rada i birokratskog aparata u Poljskoj. U nacrtu tako nečega možemo tek ustanoviti objektivne činjenice i procese.

1. Sa svakom daljnjom decenijom je stupanj obrazovanja i kvalifikacija radnika sve viši. U skladu s tim se povećavaju i zahtjevi svijeta rada. Obrazovani radnik, koji je svjestan svoga dostojanstva, kao uostalom bilo koji građanin, zahtijeva od države priznanje svoje društvene uloge, a ne samo dostojne životne uvjete. Poljski radnici su također svjesni da radnici u zemljama Zapadne Evrope imaju i veće socijalno-političke slobode i viši životni standard nego što je to u uvjetima jednopartijske vlasti.

2. Tradiciju poljskog svijeta rada karakteriziraju dvije značajne crte: njegova solidarnost u teškim životnim i nacionalnim situacijama i njegova odlučnost u sukobima s tuđom i neželjenom vlašću. Poljska radnička klasa je nastala u vatri borbe za nacionalnu nezavisnost i istovremeno — za socijalnu pravdu, svijest o toj baštini živi u radničkoj klasi.

3. Pogrešno i uzalud su »funkcioneri diktature proletarijata« očekivali da će poljski radnici odjednom iz-

gubiti svoje sociodemokratske tradicije i svijest i da će svoje nazore prilagoditi jednopartijskom sistemu, a također i to da će seljaci bez zemlje, koje su preselili u industrijska središta, osjećati zahvalnost prema vlasti zbog rješenja njihovog »agrarnog pitanja«. U stvarnosti su radnici, dojučerašnji seljaci, neko vrijeme popustljiviji prema administrativnom pritisku, manje sposobni za solidarne akcije, ali oni također preuzimaju tradiciju borbe radničke klase.

4. Radnička omladina — u industrijskim poduzećima ona predstavlja 40—70% zaposlenih — više ne osjeća strah pred mašinerijom terora PURP-a. U uvjetima represije protiv pristalica radničkog kursa demokratizacije državni aparat dobiva rezultat suprotan onom koji je predviđen. Pažnja cijele zemlje okrenuta je sukobu koji je nastao, raste društvena aktivnost i shvaćanje da je borbom moguće prisiliti komunističku vlast da prizna socijalno-životna i društveno-politička prava ljudi.

Omladina ne želi čekati da se njeni zahtjevi zadovoljavaju puževom brzinom, koja je predviđena u planovima CK PURP-a. Ona nastoji da poboljša životne i radne uvjete na sadašnjem stupnju ekonomskih mogućnosti i da konkretno, a ne samo na riječima, proširi prava radnika.

5. Kontakt radničkih masa i tehničke inteligencije se širi u skladu s povećanjem broja inženjersko-tehničkih radnika. Omladina iz radničkih obitelji koja je stekla ili stiže obrazovanje, postaje živa spona između radničke klase i inteligencije u akademskim krugovima.

6. Aktivnost poljskih radnika ukazuje na usavršavanje oblika uspješnog radničkog otpora. Između ostalog, znak toga je sposobnost oblikovanja kolektivnih zahtjeva socio-životnog karaktera, razumijevanje izražavanja nezadovoljstva, zbog odluka i inicijativa vlasti, kolektivnim i općim sniženjem proizvodnje, što je u povijest svjetskog radničkog pokreta još u godinama prije rata ušlo pod nazivom poljski štrajk: spremnost da se radi solidarnosti radnički sukob proširi na sva poduzeća (u životno važnim pitanjima, kao što je na primjer pitanje cijene prehrambenih artikala za cijelu Poljsku), nastajanje štrajkova kao podrške već započetim štrajkovima, realnost pred oštrim akcijama represivnog aparata i, ko-

načno, nezavisna radnička štampa. Najzad, iz godine u godinu praktično se šire prava radnika i jača pritisak na vlast u smjeru sve većeg ispunjavanja građanskih prava, zapisanih od strane vlasti u Ustavu...

Narasta interesovanje i sudjelovanje u izdavanju i raspačavanju samoizdavačke literature koja ne priznaje državnu cenzuru. Veliko je interesovanje za borbu za radnička prava u drugim zemljama. Prisiljavaju se partijski i privredni funkcioneri poduzeća da u određenoj mjeri poštuju interese radnika; takvim funkcionerima se pomaže pri promocijama i izborima.

Razumiju se nacionalni interesi i koordiniraju socijalna životna pitanja s državnim ciljevima, s »*ratiom* življenja« shvaćenim u patriotskom, a ne državno-doktrinarnom smislu.

Sve to radnim ljudima u NRP osigurava određeni dio građanskih sloboda i ispunjavanja niza značajnih zahtjeva radnika naspram vlasti. U društvu i u radničkim masama su zastupljeni svi politički smjerovi i tokovi. Lako možemo ustvrditi da je velika većina poljskih radnika zbog sadašnje društveno-ekonomske stvarnosti zemlje privržena socijaldemokratskim nazorima. Na to utječe i postupno približavanje socijaldemokratskih koncepcija čudorednoj i odgojnoj ulozi Crkve, koja je stupila u obranu progonjenih studenata u martu 1968. i radnika u junu 1976.

O uticaju društveno-političkih događaja u Poljskoj na tok događaja u drugim zemljama Bloka govori, između ostalog, činjenica da je poljsko-sovjetska granica sa strane velikog i bratskog susjeda strogo kontrolirana. U Kremlju se očigledno boje da se poljsko iskustvo otpora diktatorskoj vlasti ne raširi na Istok. U smislu obrane građanskih prava od državne samovolje Poljaci su vjerojatno osvojili inozemstvo, što je za opoziciju pravne zaštite u Sovjetskom Savezu nedostižno, gotovo čak idealno.

Daljnji tok događaja u Poljskoj ne zavisi samo od poljskog naroda, od pozicija i aktivnosti radničke klase i ponašanja intelektualaca. Ovisan je, također, od sistema odnosa u svjetskoj politici, od svjetske borbe za prava čovjeka i od društveno-političkih promjena u SSSR-u. Jasno je da se događaji u Poljskoj zrcale na samim ka-

rakteristikama sovjetske države; s druge strane, svaki, i mali korak u borbi za prava čovjeka u Sovjetskom Savezu pomaže se promjenama u našoj zemlji.

Borba za oslobođenje od totalitarne diktature ima općesvjetski značaj; u granicama sovjetskog bloka on zavisi od prilika u samim njegovim članicama. To, također, pojašnjava strah Kremlja pred bilo kojim erupcijama u Poljskoj, a posebno pred masovnim nastupima radnika. Neki slojevi i skupine sovjetskog društva prate sa saosjećanjem i razumijevanjem iskustva i uspjehe Poljaka u njihovoj borbi za prava i slobode. Za radnike Sovjetskog Saveza je iskustvo uspješne borbe radnika Poljske za njihove interese od posebne važnosti. Slobodno bratstvo poljskih i sovjetskih radnika može se pokazati kao odlučujući faktor u borbi svjetske demokracije protiv totalitarizma.

(I-12)

LETAK O LISTU »ROBOTNIK« (»RADNIK«)

(Varšava, 29. IX 1977)

»Robotnik« je časopis u kome će radnici moći objaviti vlastita, nezavisna mišljenja, izmijeniti iskustva i uspostaviti odnose s radnicima drugih tvornica.

Namjera mu je da podrži razne inicijative za:

- obranu radničkih interesa;
- veće učešće radnika u odlučivanju o plaćama, uvjetima i ritmu rada, o socijalnim i stambenim uvjetima;
- formiranje radničkih nezavisnih predstavništava koja teže tome da u budućnosti zamijene prazne sindikalne institucije.

Prvi broj »Robotnika« sadrži brojne proteste koji dolaze iz raznih tvornica, informacije o štrajkovima, između kojih i o štrajku u tvornici žarulja iz Pabnica. Daju se informacije o borbama za povratak na rad radnika otpuštenih nakon juna 1976. U jednom napisu

(»Prekršeni paragraf«) napada se sadržaj člana 52. Zakona o radu, definiranog kao zakon protiv štrajka. Prvi broj završava se proglasom:

»Časopis 'Robotnik' stvoren je i može djelovati isključivo uz suradnju predstavnika radnika različitih položaja.

Pozivamo vas da stupite u vezu s nama da biste surađivali u uređivanju časopisa, slali vijesti i obavijesti. Također vas želimo upoznati s teškoćama sa kojima se susrećemo. Vjerujemo da ćemo ih zajedničkom akcijom moći savladati.«

Pročitaj — pokaži drugima — nemoj baciti — dodaj primjedbe!

(I-9)

RAST STUDENTSKOG POKRETA

Kad se 15. V 1977. u Krakovu formirao Studentski komitet solidarnosti (SKS), shvatilo se da se u studentskom pokretu dešava nešto od velike važnosti. Dotad nije postojao pravi studentski pokret, iako su brojni studenti bili angažirani u protestu protiv represija nad štrajkačima iz juna. Napokon, slučaj radnika izazvao je moralnu reakciju i nije bio potreban politički i ideološki program za iskazivanje podrške uhapšenima i traženje vraćanja na posao otpuštenih.

U početku se činilo da je glavni cilj SKS obrana od mogućih represija nad studentima koji su učestvovali na pogrebnim manifestacijama za Stanisława Pyjasa. Aii, nakon nekoliko dana, pojavljivanje programatskog teksta *Utemeljenje i ciljevi nezavisnog studentskog pokreta* — sa zahtjevima za demokratizaciju škole, za obranu prava i potreba studenata, za formiranje nezavisnih studentskih predstavništava — pokazalo je da minimalni program — solidarna obrana od represije — više nikom nije dovoljan.

U ovom i drugim programatskim tekstovima studenti su suočili svoje probleme sa zahtjevima čiji značaj

nadilazi univerzitetsko područje. Na primjer, banalna je tvrdnja da ograničenje slobode istraživanja osakaćuje na neki način cijelo društvo. Studenti, uz pomoć asistenata, sposobni su da vlastima nametnu poštovanje principa slobode istraživanja.

Nakon radnika, studenti su najčvršća grupa Poljske. Ono što se događa na višim školama od simboličnog je značaja i treba da se interpretira kao pokazatelj situacije cijelog društva. Zbog toga, jedan nezavisan studentski pokret ima mogućnost da bude primjer društvene aktivnosti. SKS koji nastaju, proklamiraju vlastitu nezavisnost. Mislim da je reč o nezavisnosti i s obzirom na službenu vlast i s obzirom na KOR, na Pokret za obranu ljudskih i građanskih prava i na demokratski pokret. Univerzitet ne smije postati mladenački privjesak političkog pokreta poljske opozicije. Studenti moraju sami doprinijeti političkim promjenama i učestvovati u aktivnosti opozicije kao samostalna i nezavisna snaga.

U slijedećim mjesecima u univerzitetskim centrima formirat će se SKS ili organizacije slične po karakteru i programu. Ne vidim na koji bi način političke, policijske i akademske vlasti mogle zaustaviti razvoj nezavisnog studentskog pokreta. Sigurno ne uz pomoć represije, kao što su pokazali događaji iz juna i jula ove godine. Osim toga, stupanj političke svijesti studenata dovoljno je visok da bi mogao podnijeti pokušaje praznjenja pokreta putem taktičkih koncesija sa strane vlasti.

(Iz Glosa, broj 1, oktobar 1977)

(1-9)

IZ JEDNOG DOKUMENTA KOMITETA ZA OBRANU RADNIKA (KOR)

21. IX u Varšavi je stvoren Komitet za obranu radnika, koji je sebi stavio u zadatak da pruži finansijsku, liječničku i pravnu pomoć radnicima, žrtvama represije poslije 25. VI 1976. Komitet je stvoren inicijativom desetina grupa studenata i intelektualaca; me-

đutim, uskoro se oko njega okupilo više tisuća ljudi koji se trude da daju i skupljaju novac, da sakupe informacije, da pišu i raspačavaju izvještaje i druge materijale Komiteta. Aktivnost društvenog pokreta, koji se stvorio oko Komiteta za obranu radnika, pokazala je stvarne dimenzije i oblike terorističkih metoda koje je vlast upotrijebila protiv štrajkačkog pokreta, i dirnuvši javno mnjenje u zemlji i inostranstvu, prisilila vladu na djelomično povlačenje.

Ovo iskustvo je nesumnjivo prvi korak na putu ostvarivanja suradnje intelektualaca i radnika. Ipak, da bi se omogućili daljnji koraci, potrebno je postići sporazum između malih grupa radnika u odjelima i sektorima. Potrebno je postići sporazum i proslijediti zahtjeve, ali podvucimo — *solidarnost je važnija od zahtjeva*. Ako vlasti najprije popuste, a potom otpuste s posla one koji su se najviše izložili, tad se vraća natrag na područje koncesija, te će biti sve teže djelovati. Ako ne popuste, a radnička organizacija ostane, tad će ona, prije ili kasnije, uspjeti postići ostvarenje zahtjeva radnika. Zbog toga bi sad najvažniji, ako ne i jedini zahtjevi trebalo da budu — primanje na posao svih radnika koji su otpušteni poslije 25. VI, održavanje kontinuiteta rada i potpuna amnestija za sve koji su optuženi nakon junjskih događaja. U vezi s ovim zahtjevima trebalo bi da se sporazumiju razni odjeli; da se stvori istinsko radničko predstavništvo. *Najvažniji su solidarnost i sporazum*. Citirajmo ovdje izjave Komiteta za obranu radnika od 5. XI:

»4. XI 76. radnici mehaničarskih odjela 'Ursusa' poslali su pismo vlastima NR Poljske:

»Mi, radnici AM 'Ursusa', zahtijevamo da se vrate na posao svi koji su otpušteni nakon štrajka i manifestacija od 5. VI 76. Smatramo da je ovaj cilj neophodan, imajući u vidu tešku situaciju u zemlji, napetost koja postoji u našoj tvornici i teškoće s kojima se, ostvarujući plan, suočavamo zbog nedostatka stručnih radnika. Tražimo da se vrate na posao pod istim uvjetima, sa svim pravima koja potječu iz kontinuiteta rada, i da im se da naknada za cijeli period koji su proveli bez posla.

Uvjereni smo da ćemo samo pod takvim uvjetima biti u stanju suočiti se, zajedno sa svim Poljacima, s teš-

kom ekonomskom situacijom u kojoj se nalazi naša domovina.«

Zahtjev je potpisalo 889 radnika »Ursusa«.

Komitet za obranu radnika sasvim je solidaran sa zahtjevima ovog pisma. Događaji od 25. VI pokazali su još jednom nesposobnost sindikata da obavlja funkciju predstavništva. Nisu bili u stanju izraziti ni najslabiji protest protiv represije, dapače, bili su spremni surađivati. Zbog toga, radnici sami moraju uzeti u svoje ruke obranu svojih interesa.

Represija koja je slijedila junske događaje protegla se na radnike mnogih poduzeća u cijeloj zemlji. Akcija solidarnosti radnika »Ursusa« daje primjer svim radnicima koje je pogodila represija. Spontani preporod zajedničke obrane prvi je korak na putu stvaranja jednog autentičnog predstavništva radnika.

Poslije decembra 70. tu ulogu je prihvatila Radnička komisija koju su stvorili sami radnici Brodogradilišta u Šećinu. Rođenje i aktivnost ovog oblika predstavništva stvara nužni uvjet za rješenje trenutne ekonomske i društvene krize naše zemlje.

Otpor seljaka mora se čini prije organizirati u pokrajinama i u cijeloj zemlji u jedno autentično predstavništvo seljaka — individualnih proizvođača. Da bi se taj zadatak realizirao, potrebna je pomoć intelektualaca, prije svega onih koji potječu sa sela i za nj su još vezani. Treba apelirati na agrarne ekonomiste, na sociologe sela, agronome, pravnike i liječnike koji nisu zaboravili svoje porijeklo, da se ujedine, razrade program seljačkog pokreta i organiziraju ga.

Za aktivnost ove vrste potrebna je neovisna znanstvena misao, politička misao, potrebni su visokokvalificirani borci koji će djelovati unutar svih društvenih pokreta. Zbog toga, pokret intelektualaca i studenata mora postati čim popularniji: s jedne strane, kreirati uvjete za razvoj znanosti, publicistike, neovisne političke misli; s druge strane, surađivati sa svim društvenim pokretima. Najhitnija stvar jest borba za autonomiju sveučilišta i, općenitije, znanosti. Bez takve autonomije znanstveni život umire i društvena aktivnost studenata biva ugušena.

Već je pokrenut jedan neovisan izdavački projekt. Izvještaj i izjave Komiteta za obranu radnika kruže šapirografirani. Kruže bilteni sa informacijama, programatski dokumenti i publicistički članci.

Da bi se stvorili i aktivirali društveni pokreti, najvažnija je informacija. Zbog toga se ovi dokumenti moraju umnožiti i raspapati, treba sakupiti i prenijeti informacije, učiniti podruštvljenim rezultate diskusija različitih grupa i vlastita mišljenja. Društvo lišeno informacija mora se braniti.

Nije mi namjera ovdje citirati sve moguće i nužne društvene pokrete. Svaki problem koji ljudi dobre volje smatraju za vlastiti, može stvoriti prigodu za stvaranje društvenog pokreta. Ono što je važno jest da se društvo organizira u društvene pokrete koji će međusobno surađivati i koji će izražavati misao svih. Prema tome, ovaj program stavlja u zadatak stvaranje, putem društvenih pokreta, jedne Treće Poljske, odnosno Poljske zasnovane na brizi i društvenoj aktivnosti.

(I-9)

DEKLARACIJA OSNIVAČKOG KOMITETA SLOBODNIH SINDIKATA OBALNIH PODRUČJA

Sindikalni pokret u Poljskoj prestao je postojati prije 30 godina. Likvidiranje PPS (Poljska socijalistička partija), PPR (Poljska radnička partija) i ostalih nezavisnih društvenih zastupnika dovelo je, zajedno sa preobražajem sindikata, do zastupanja monopolističkog poslodavca, a ne zaposlenih.

Ujedinjena poljska radnička partija stvorila je iz sindikalnog rada produžetak vlastite strukture i poslušno oruđe organiziranog eksploatiranja svih društvenih slojeva. Društvo uskraćeno u svojim prirodnim i neotuđivim oblicima vlastite samozaštite moglo se obraniti samo na najelementarniji način. Jaki ispadi socijalnog nezadovoljstva prijete izbijanjem revolucije, sa nepredvidivim tokom i posljedicama: 1956, 1968, 1970, 1976. Vlada je

ponekad ustuknula (juni 1976), ili je izvela taktičke zaokrete (1956, decembar 1970), ali se pokazala nesposobnom da demokratizira društveni život. Ta nesposobnost dovodila je svakog dana do sve dublje ekonomske i socijalne krize, a time i do krize države. Široka demokratizacija danas je apsolutna nužnost, društvo mora izboriti pravo da se njegovom državom demokratski rukovodi. Svi društveni slojevi moraju imati mogućnost samoorganiziranja i stvaranja društvenih institucija koje ostvaruju njihova prava. Samo autentični sindikati i društvene asocijacije mogu spasiti državu, jer samo kroz demokratizaciju vodi put ujedinjenja interesa i dotre volje građana i interesa države. Ovu zadaću danas već ispunjavaju takve institucije kao Komitet za društvenu samozaštitu (KOR), Pokret za obranu ljudskih i građanskih prava, Društvo za znanstvene kurseve ili Studentski komitet solidarnosti.

U sjećanju na tragična iskustva iz decembra 1970, oslonjeni na očekivanja brojnih grupa i krugova na baltičkom priobalju, preuzimamo inicijativu sa Šljonska da stvorimo slobodni sindikat (na Šljonsku je neposredno prije osnovan inicijativni komitet za stvaranje slobodnih sindikata).

Danas, dan prije 1. maja, koji simbolizira preko 80 godina borbe za prava radnika, sazivamo Osnivački komitet slobodnih sindikata na obali. Cilj slobodnih sindikata je organiziranje zaštite ekonomskih, pravnih i humanih interesa radnika.

Slobodni sindikati garantiraju svoju pomoć i socijalnu zaštitu svim radnicima, bez obzira na njihovo uvjerenje ili kvalifikaciju. Osnivački komitet djeluje otvoreno preko svojih zastupnika i prepušta svojim suradnicima i simpatizerima punu slobodu da daju odlučujuće izjave.

Time što se identificiramo s načelima časopisa »Robotnik«, namjeravamo u njemu vlastitim napisima formirati o svome radu. Pozivamo sve zaposlene: radnike, inženjere i službenike da stvore nezavisna radnička zastupništva. Put tom cilju može voditi i preko izbora nezavisnih zastupnika u radničke savjete. Zastupnika koji svoje birače pošteno predstavlja i koji će za-

stupati njihove interese. Želimo da naša inicijativa bude podstrek za raznolike društvene aktivnosti.

Obraćamo se svim nezavisnim društvenim institucijama s molbom da nas podrže i široko informiraju o našoj inicijativi. Pozivamo sve na solidarnost i borbu za bolju budućnost.

Za Osnivački komitet:
Andrzej Gwiazda, Gdanjsk
Krzysztof Wyszowski, Gdanjsk
Antoni Skolowski, Gdanjsk

30. IV 1978.

(I-13)

KOMITETI SELJAČKE SAMOZAŠTITE

(30. VI 1978)

Mi, seljaci lublinskog kraja, iz sela Zalešje, Kajetanovka (slijede imena 16 sela) i drugih, koji smo se 20. VII 1978. okupili na javnom skupu u selu Ostruvek, kao mnoštvo od dvije stotine glava, zahtijevamo da se iz našeg područja odstrane suradnici sigurnosti, da se ponište pozivi za plaćanje mirovinskog doprinosa, te da se opozovu sudski izvršioци.

Prošle godine je Sejm (Skupština) NR Poljske potvrdio Zakon o mirovinskom osiguranju seljaka i njihovih porodica. Taj zakon obavezuje seljake da plaćaju mirovinski doprinos. U našim selima nismo svugdje plaćali te doprinose. Vlasti su pa to reagirale slanjem sudskih izvršilaca, koji su zaplijenili inventar i opremu seljaka. Istovremeno je državna sigurnost mnoge od nas saslušavala zbog neplaćanja doprinosa. Kada smo se našli u takvom položaju, započeli smo seljački štrajk i nekoliko dana prestali smo isporučivati mlijeko. U štrajku su sudjelovala slijedeća sela: Zalešje, Vulka, Lanjuhovska, Cehanki Lanjuhovska, Ostruvek, Salaš Ostruvek, Subčin, Ključ, Salaš Gurne, Kajetanovka. U tim selima su štrajkali gotovo svi seljaci. Tako je, na primjer, na

zbirno mjesto u selu Cehanki, gdje je svaki dan dostavljano 3 500 l mlijeka, u danima štrajka dostavljano 160 l.

Upozoravamo da nastavljanje akcije protiv naših sela može prouzročiti daljnje štrajkove, s učešćem još više sela. Istovremeno zahtijevamo da se ukine valjanost Zakona o mirovinama dok se ne izvrši njegovo autentično proučavanje, pošto su prijašnje konsultacije bile fiktivne. Tada nam nije pružena mogućnost da se upoznamo sa cijelovitim tekstom zakonskog nacрта, te stoga nismo mogli zauzeti neke određene stavove. Kada smo odmah odbili plaćanje prvih doprinosa, očekivali smo da će doći predstavnici vlasti da bismo s njima proučili Mirovinski zakon i situaciju na selu. Umjesto toga, došli su nam sudski izvršioци i pripadnici državne sigurnosti.

Našim štrajkom želimo upozoriti vlasti na niz problema:

1. ne može se provesti zakon o promjenama u životu seljaka, a da se za to ne dobiju posebna ovlaštenja od seljaka — birača;

2. cijeli zakon, zajedno s propisima o njegovom usvajanju, morao bi se prethodno staviti na raspravu, a potom bi se morale poštivati izrečene primjedbe birača;

3. današnji položaj seljaštva je takav da se seljaci moraju izjasniti o državnoj politici u odnosu na selo i o katastrofalnim posljedicama te politike;

4. vlasti moraju narediti kraj politici policijskog zastrašivanja društva.

Na današnjem zborovanju smo izabrali predstavnike seljaka našeg kraja. Osnovali smo Privremeni komitet seljačke samozaštite (slijedi spisak 16 članova Komiteta).

Ovlašćujemo Komitet da pregovara s vlastima o štrajku koji je u toku, o njegovim posljedicama i o položaju seljaka u našem kraju.

Obavezujemo Komitet da u slučaju mogućih represalija organizira samoodbranu.

Zaključujemo da ni jedno selo neće odvojeno pregovarati s vlastima.

Pozivamo sve seljake Poljske da se povežu s nama.

Nepravedan zakon koji selu nanosi štetu, lako ćemo promijeniti ako tu promjenu zahtijevaju svi seljaci zajedno. Ako želimo nešto dobiti, moramo djelovati zajed-

no, moramo se međusobno dogovarati, te izabrati komite-
tete koji će naše zahtjeve predlagati vlastima.

Jednoglasno prihvaćeno.

Na znanje: poljskom primasu, Sejmu NR Poljske, Državnom savjetu, Komitetu društvene samozaštite, KZD, Pokretu za ljudska i građanska prava, Klubu starješina seljačkog pokreta.

(I-12)

REZOLUCIJA KOMITETA SELJAČKE SAMOZAŠTITE

(Septembar 1978)

Zbroša Duza, 9. IX 1978. «Za bilo koje carstvo nema ničeg pogubnijeg od oštih i nepravednih zakona, pošto na takva carstva pada nepoštedan bijes Gospoda, njega sljedeće ljudska nesreća.»

Sjećajući se tih riječi Šetra Skarge, sina gruečkog kraja, mi, seljaci tog istog kraja, okupili smo se 9. IX 1978. na javnom skupu u Zbrošoj Duzi upravo zato da bismo iskazali svoj protest i da bismo se suprotstavili oštrim zakonima. Na našem zboru su bili predstavnici sela Obšani, Juzerfov, Zbroša (slijede imena 13 sela).

Nakon što su razmotrene takve teme kao što su Mirovinski zakon za seljake, opskrba sela prehrambenim artiklima i inventarom, seljačka samouprava, socijalni položaj seljaka i drugo, zbor je zaključio slijedeće:

1. Naš kraj je pretrpio velike nepravde i pritiske u toku bitke za izgradnju crkve u Zbroši. Te nesreće se još nismo riješili. Ne želimo da joj se pridruži neka nova.

2. Mirovinski zakon je nepravedan i treba ga promijeniti.

3. Odluke o selu se donose bez sudjelovanja seljaka. Ni o čemu za nas ne može se odlučivati bez nas.

4. Opskrba sela prehrambenim artiklima i inventarom nije nikakva, i još nikada nije bilo takve opasnosti od gladi kao sada.

5. Socijalni položaj seljaka slabi iz godine u godinu. Ako se to nastavi, socijalna katastrofa je neizbježna.

Za neposrednu budućnost zbor je zaključio:

— da neće plaćati mirovinske doprinose u sadašnjem obliku, te da će se suprotstaviti pokušajima da im se ti doprinosi uzmu administrativnim putem;

— da će se truditi za bolju opskrbu sela.

Zbor je izabrao nezavisno predstavništvo naših sela. To predstavništvo je uzelo ime — Komitet seljačke samozastite grueckog kraja (slijede spisak 22 člana Komiteta i 188 potpisa učesnika zbora).

(I-12)

AKCIONI PROGRAM POLJSKE OPOZICIJE

(Varšava, 10. X 1978)

Društveni komitet za samoodbranu/Komitet za odbranu radnika (KSS/KOR)

Protest radnika u junu 1976. godine razotkrio je duboku krizu ekonomskog i društvenog života zemlje. Dve godine koje su od tada prošle, bile su dovoljno dugo vreme u kome su vladajuće snage mogle dati bar nagoveštaj pravca u kome bi se kriza mogla rešiti. Na žalost, uzroci tih protesta nisu uklonjeni za ove dve godine, a umesto toga, nastali su novi izvori napetosti. Rastuća dezorganizacija i iscrpljivanje razaraju ekonomski, politički, društveni i kulturni život zemlje.

U ovoj ozbiljnoj situaciji mi smatramo za svoju dužnost da se obratimo poljskom narodu sa svojom ocnom stanja i da mu predložimo mere za pomoć koje su u domenu njegovih mogućnosti. Naša deklaracija ujedno je i opomena vladajućim snagama da ne nastavljaju svoju politiku suštinskog potcenjivanja stvarnih društvenih problema i da ne izbegavaju njihovo rešavanje. Re-

zultati jedne takve politike već su se više puta pokazali kobnim za društvo, a celokupna odgovornost za to leži na organima vlasti.

I. SITUACIJA U POLJSKOJ

1. Povišenje cena namirnica, koje je 1976. godine narod odbacio, zamenjeno je prikrivenim povišenjem cena. Svagde se praktikuje metod da se na tržište iznose skuplji artikli sa novim oznakama, a da se povlače jeftiniji artikli. Ta taktika primenjena je na mnoge industrijske artikle i na većinu namirnica, ne izuzimajući ni hleb. Porast cena u državnoj trgovini odrazio se i na privatnu trgovinu, tako što je u njoj prouzrokovao višestruko povišenje cena voća i povrća. Razmere ovog skoka cena teško se mogu proceniti, ali zajedno sa oficijelnim promenama cena, inflacija je znatno veća nego što to proizlazi iz oficijelnih podataka.¹

Teškoće u snabdevanju rastu postojano, podjednako za industrijsku robu, kao i za namirnice. Postalo je nemoguće kupiti određene artikle bez čekanja u redu, bez ogromnog utroška vremena, bez protekcije ili podmićivanja.

Problem snabdevanja stanovništva mesom do sada nije rešen. Kao rešenje ne može se prihvatiti izgradnja jedne trgovačke mreže u čijim prodavnicama cena jednog kilograma kobasica dostiže prosečnu dnevnu nadnicu jednog radnika (150—200 zlota za kg). Nedavno je u nekoliko desetina industrijskih preduzeća uvedeno racioni-

¹ Prema oficijelnim podacima iz Statističkog godišnjaka za 1978. godinu (Rocznik Statystyczny 1978), cene su se kretale ovako:

Cene na malo u državnoj trgovini potrošnim robama (1970 = 100):

	1975.	1976.
Namirnice	103,5	112,7
Ostala roba široke potrošnje (odeća, nameštaj)	113,0	125,2
Tržišne cene poljoprivrednih proizvoda	136,9	180,7

Navodna stabilnost cena mesa i masnoća očito je izmanipulisana. To proizlazi iz snažnog rasta cena ovih roba u privatnoj trgovini (v. tržišne cene poljoprivrednih proizvoda). Protiv državnih podataka govori i oficijelno diskutovana otkudica u snabdevanju poljskog stanovništva proizvodima od mesa.

ranje mesa (npr., u preduzeću Huta Varšava, u preduzeću »Roza Luxemburg«). Mi ne znamo da li je racioniranje mesa danas neophodno. Sve dok državni organi ne objave potpuni bilans snabdevanja mesom (proizvodnja, izvoz, potrošnja), nemoguć je definitivni stav o ovom pitanju. Nesumnjivo je da eventualni sistem racioniranja treba da važi za celokupno društvo, a odluke o tome mora, takođe, da potvrđuje celo društvo. Prikriveni rast cena i teškoće u snabdevanju prouzrokuju drastičan rast troškova života, što u prvom redu pogađa najsiromašnije slojeve stanovništva.

2. Situacija u zdravstvu je alarmantna. Tu se godinama premalo investira i rezultat je da je i inače nedovoljan broj bolničkih ležaja dalje opao (psihijatrijske klinike, porodilišta; vidi: Rocznik Statystyczny — Statistički godišnjak, 1977). Usled nedostatka prostora i tehničke opreme najvećeg dela bolnica, koje od rata nisu obnavljane, sanitarni uslovi su u mnogim bolnicama postali opasnost za pacijente. Rdava ishrana i nedostatak medikamenata u bolnicama i na tržištu dodatne su smetnje lečenju.

Na toj pozadini, izgradnja jedne moderne vladine bolnice za funkcionere, u Mjendilešju i poseban uvoz medikamenata za tu bolnicu, može se tumačiti samo u tom smislu da su vladajuće snage svesne stanja u društvenom zdravstvu. Prikupljanje priloga za zdravstveni fond deluje potom kao cinizam.

3. Poslednjih godina nije došlo ni do poboljšanja stambene situacije, koja se dramatično zaoštrila. Broj onih koji traže stan, raste iz godine u godinu, a takođe raste i vreme čekanja na stan. Istovremeno, rastu izdaci za kirije i opterećuju kućni budžet porodice (kirija + otpлата kredita u stambenim zadrugama dostižu 3 000 zlota).

4. Vlasti pokušavaju da privrednu dezorganizaciju reše rastućom eksploatacijom radnika. Za mnoge grupe radnika radno vreme se često produžava. Vozači, rudari, građevinski radnici i mnoge druge profesionalne grupe rade 10 do 12 časova dnevno.

Radi izravnjanja vremena za rad, rudarima se oduzimaju slobodne subote, oni se moraju obavezivati da rade nedeljom, a sistem plaćanja za izostanak iz razloga

koji se ne priznaju za opravdane (bolest, smrtni slučaj u porodici), smanjuje mesečnu platu za 20% — to su stvari koje se mogu porediti samo sa eksploatacijom radnika u ranom kapitalizmu.

5. Poređenje radničkih nadnica sa cenama u prodavnicama otkriva jednu dalju uznemiravajuću činjenicu: rastuće društvene razlike. Razlike u platama i penzijama (nezavisno od kvalifikacija) veoma su velike. U Poljskoj postoje porodice koje žive pod ekstremno teškim uslovima, kao i jedna manjina koja nema nikakvih materijalnih briga. Dodatni faktor društvenih nejednakosti su privilegije za moćnike: posebno snabdevanje, posebne zdravstvene službe, dodela stanova i placeva za izgradnju, dodela deviza, posebna odmarališta — to su samo neke od privilegija vladajućih grupa.

Posledica je društveno otuđenje tih grupa, one više ne vide realne društvene probleme. Kada vidimo da se sredstva za razvoj poljoprivrede koriste za podizanje vladinog centra u Bješčadiju i da se zbog toga preseljava lokalno stanovništvo (selo Volosate), onda to moramo posmatrati kao dokaz za to da su vladajuće snage izgubile svaku vezu sa realnošću.

Sve češće doživljavamo da deca nasleđuju privilegovane pozicije svojih roditelja. Princip jednakih uslova u startu za mlade postao je iluzija.

U situaciji kada je ekonomska kriza obuhvatila celo društvo, a naročito siromašne, privilegije onih koji vladaju izazivaju moralni revolt i gnev.

6. Presudan element ekonomskog, društvenog i političkog stanja zemlje u poslednjim godinama bilo je zaoštavanje krize u poljoprivredi. Posledice politike diskriminacije i razaranja privatne poljoprivrede, koja je vođena u poslednjih trideset godina, izašle su na videlo. Uprkos tome, na jednom hektaru zemlje koja se nalazi u porodičnom posedu proizvodi se više nego na jednom hektaru zemlje u državnom posedu. I dalje se ulažu ogromna investiciona sredstva u PGR² preduzeća i proizvodne kooperative, premda cena koštanja PGR preduzeća premašuje vrednost njihovih proizvoda.

---

² PGR — Państwowe Gospodarstwo Rolne (Državno poljoprivredno dobro).

Poslednjih godina sa naročitom oštrinom su se javile teškoće u snabdevanju, koje su proizašle iz opšte privredne krize: oskudica u uglju, nestašica đubriva, stočne hrane, poljoprivrednih mašina i građevinskog materijala. Time su investicione mogućnosti privatne poljoprivrede radikalno ograničene, a tu je i razlog za odlazak omladine iz poljoprivrede.

Dezorganizacija i korupcija u državnim centrima za snabdevanje imaju za posledicu da se poljoprivredni proizvodi rasipaju.

Sa nedavnim uvođenjem penzionog osiguranja za zemljoradnike, plaćanja privatnih poljoprivrednika državi prevazilazila su često polovinu njihovog prihoda. Odbijanje više od 250 000 seljaka da plaćaju premije za osiguranje, najbolje karakteriše odnos sela prema državnoj poljoprivrednoj politici.

7. Kršenje pravnih principa do koga je došlo u vreme junskih događaja (1976) javlja se od tada kao uobičajena opšta praksa. Nije nikakav pojedinačan slučaj da uhapšeni bivaju pretučeni od milicijskih službenika, to je samovolja milicije koju viši organi pokrivaju.

Dokumentacija koju je sakupio Biro za intervencije KSS/KOR-a, i objavio pod naslovom »Dokumenti bespravlja«,³ dokazuje da su milicija i snage bezbednosti prošli potpuno nekažnjeno. Čak i funkcioneri koji su ubijali uhapšene, ostali su nekažnjeni. U slučaju Zbrozyna, glavni svedok je umro u tamnici, a proces je okončan presudom na dugogodišnju tamnicu dveju osoba čija krivica nije dokazana; jedini cilj celog postupka bio je da se zaštite osobe koje su bile odgovorne za ubistvo u zatvoru. Kolegijum za prekršajne delikte, čija kompetencija je znatno proširena na račun pravosuđa, nije zadržavao ni privid pravnosti. Nasuprot zakonskim propisima, državni javni tužilac nije reagovao na žalbe koje su mu stizale, a Ministarski savet, Sejm i Ministarstvo pravosuđa pravili su se slepi i nemi na sve znake rastućeg izopačavanja i anarhije u policiji i pravosuđu.

8. Partija je uzurpirala vođstvo zemlje i donošenje odluka u svim oblastima života, što je posebna opasnost

³ Vidi o tome i izveštaj KOR-a u njegovom »Informacionom biltenu o aktualnim zbivanjima u javnom životu«, broj 8. vanredni broj (»Radom juna 1976«) od februara 1977. godine.

za nauku i kulturu Poljske. Drastična ograničenja u naučnom istraživanju, što se odnosi i na slobodu objavljivanja rezultata, naročito u humanističkim naukama, kao što su filozofija, ekonomija, sociologija i istorija, zatim strogi zahtevi nameštene doktrine koja je već odavno izgubila svoj ideološki karakter i sastoji se iz zbirke dogmi i pravila koje diktiraju vladajuće snage, postavljanje naučno nekompetentnih, ali poslušnih ljudi iz političkog aparata na akademske položaje — sve to zadalo je udarac poljskoj kulturi; ne samo da koči njen razvitak, nego i onemogućava očuvanje i negovanje tekovina prošlosti.

Književnost, pozorište, film — oblasti u kojima dominira reč — naročito su ugroženi kada se guši sloboda mišljenja i osujećuje svaka kreativna aktivnost. U takvim uslovima kultura umire. Književnost, životno važan faktor u duhovnom životu (iako njen uticaj nije merljiv), reducira se na ulogu izvršnog organa vladajućih snaga i prisiljava da raskine sa istinom o realnosti u kojoj živimo — ili se toleriše kao nevini »čičak u runu«. Pre par godina pokrenuta je inicijativa za samoodbranu kulture, koja je publicistički delatna izvan državne kontrole i slobodna je od deformišuće lažljivosti.

Sistem prethodne cenzure pogađa ne samo kulturu i nauku, nego i društveni i ekonomski život kao celinu. Cenzura guši ne samo svaku kritiku, ona zaprečava svaku autentičnu informaciju koja bi — protiv volje Partije — omogućavala stanovništvu da sâmo sudi o postojećoj situaciji. »Knjiga primedbi i preporuka« GUKPPiW (organa cenzure), koju je objavio KSS/KOR, pokazuje kako snažno cenzura prožima sve oblasti života. U stalno rastući prostor ćutanja, koji stvara diskriminacija celokupne žive kulture, prodire jedan monstruozni, sveprisutni, kulturnom politikom podržani erzac proizvod — zabava u svim formama, bezbrojni festivali šlagera, bedna erzac kultura. Njena funkcija je da guši dublje kulturne težnje društva i sistematski snižava nivo duhovnih potreba.

Radovi najistaknutijih predstavnika nauke i kulture isključeni su iz objavljivanja. Filmovi koji obećavaju, ne puštaju se u distribuciju, čitavi periodi naše istorije se preskaču ili falsifikuju. Poljski primas, najveći moralni

autoritet u zemlji, upozorio je na ovu pojavu. On u njoj vidi pretnju nacionalnom i kulturnom identitetu našeg društva. Ugrožavanje kulture i umetnosti cenzurom bilo je predmet savetovanja Poljskog saveza pisaca i Poljskog sociološkog društva, kao i povod za jedan protest poljskog PEN-kluba.

Sistem dezinformacija počiva na jednom zatvorenom krugu koji šteti i vladajućim snagama koje su ga razvile. Prema jednom izveštaju lista Zycie Warszawy, 65% statističkih podataka koje daje Glavni statistički biro su lažni, a čak se i ta ocena smatra optimističkom. Nemoгуće je donositi ispravne odluke na osnovu lažnih podataka. Time se obogaljuje sveukupni život zemlje.⁴

Vladajući krugovi koji se plaše svog sopstvenog društva ne mogu tom društvu saopštiti istinu o savremenoj situaciji. Takozvani »privredni manevar«, koji se progira kao izlaz iz krize, pokazuje se kao suma kratkoročnih, proizvoljnih i nekoordiniranih intervencija u privredni život zemlje. Posledica je dezorganizacija privrede:

— Zamrzavanje investicija prouzrokovalo je milion-ske gubitke zbog odustajanja od već započetih građevinskih projekata.

— Drastična ograničenja uvoza izazvala su obustavu proizvodnje za vreme od više nedelja u fabrikama širom Poljske.

— Pljačkaški izvoz namirnica zaoštrio je domaću oskudicu.

— Raspadanje planskog privrednog sistema, uz istovremeno odbijanje tržišne privrede i uz nastavljanje anahroničnog sistema uprave preduzećima naredbama iz centrale, lišilo je privredu svakog mehanizma upravljanja.

Sistem samovoljnih i neopozivih odluka vladajućih iz Partije i vlade, koji pretenduju na nepogrešivost, do-

---

⁴ Za to je aktualan jedan običan izveštaj predsednika Vrhovnog kontrolnog organa Poljske, Mieczysława Moczara, štampan u Zycie Literackie, a u izvodima i u Polityka od 25. XI 1978. god.: »... u našoj upravi, pre svega u poljoprivredi, na žalost, odomaćilo se da se žonglira sa probranim faktima, primerima i brojevima. Pri tome je posebno štetno to što se pretpostavljenima u raznim oblastima i statistikama često daju lažni podaci.«

veo je do bezmernih pustošenja u društvenoj svesti naroda. Neprijateljstvo prema svim nezavisnim mišljenjima, insistiranje na neograničenoj pokornosti svim merama, stvaraju licemerje, konformizam, poniznost i karijerizam. Te karakterne osobine preporučuju za rukovođenje položaje. Onome koji je u stanju da nezavisno misli i koji donekle razume svoj posao, uskraćuje se mogućnost napredovanja, često ne može dobiti ni radno mesto.

U društvu veoma rasprostranjeni nihilizam ima za posledicu alkoholizam, prepredenost, korupciju i prezir prema poštenom radu.

Temeljne privredne reforme su neminovne. Ipak, ni najbolje ideje, ni najdoslednije reforme neće doneti ni najmanje poboljšanje ako nailaze na barijeru društvene ravnodušnosti i apatije.

Konferencije, od PURP-a zavisnih, radničkih samouprava neće oživeti privredu. Komiteti za društvenu kontrolu, koje vladajući krugovi pokušavaju da ožive i koji su zavisni od tih krugova, teško da će napasti na izvore rasipništva, korupcije i bezakonja. Jedini rezultat će biti dalja dezorganizacija života u zemlji.

II. FORME OTPORA

Postoje u poljskom društvu znatne rezerve inicijative, akcije i energije, koje mogu rešiti savremenu krizu. Ali, one će biti oslobođene tek onda kada sve društvene snage budu stvarno zastupljene. Objavljivanje tačnih i potpunih informacija o ekonomskom i društvenom stanju u zemlji je, takođe, jedan bitan uslov. Tek kad budu ostvareni ti uslovi (saradnja između onih koji vladaju i onih kojima se vlada), biće moguće izraditi jedan detaljan program za poboljšanje ekonomskog sistema socijalne situacije. Taj program treba da bude prihvaćen na osnovi najširih diskusija i uz učešće nezavisnih stručnjaka. Bez ostvarenja tih uslova, svi pokušaji da se sa društvom uspostavi kontakt ostaju samo dijalog onih koji vladaju sa samima sobom.

1. Iskustva decembra 1970. i juna 1976. pokazala su da je moguće sredstvima društvenog pritiska iznuditi

ustupke od vladajućih krugova. Uspeši su, ipak, bili kratkoročni. Oni koji vladaju, vrlo brzo su vratili ono što su ustupili dezintegrisanom društvu. Tome se može suprotstavljati samo jedan trajan, širok i organizovan pritisak.

Krajem 1975. godine dat je na diskusiju jedan nacrt promena poljskog Ustava, koji je predložilo rukovodstvo. Predlozi koji su stizali od građana, u formi pisama i peticija, novi su pokušaj u pravcu nezavisnog društvenog delovanja. Cilj je obezbediti slobodu mišljenja, slobodu govora i informacija, slobodu zbora i udruživanja, slobodu štampe i odgovornost državnih organa pred društvom. Delovanja koja teže ka tome treba da grade one društvene pretpostavke koje su uništene u sistemu monopolisane i centralizovane vlasti. To treba da bude započeto nezavisno od oficijelnih organizacionih struktura.

Ne nemoćno očajavanje, nego trajno, odlučno i dostojanstveno insistiranje na poštovanju svojih prava može unaprediti društvo i otvoriti put ka jednoj boljoj Republici. Kao izraz ovog ubeđenja, u oktobru 1977. god. bio je objavljen nacrt društvenog programa, pod naslovom »Deklaracija demokratskog pokreta«, izrađen u krugovima bliskim KOR-u i potpisan od preko sto osoba (Glos, Nr. 1).

Program društvene samoorganizacije, koji je skiciran u Deklaraciji, alternativa je rastućoj opasnosti spontanih društvenih pobuna koje zemlju mogu dovesti u stanje nacionalne katastrofe.

Mnoge nezavisne društvene inicijative koje su od tada nastale, dale su za pravo tom programu:

— Odbranu interesa radnika preuzeo je list *Robotnik*, koji izlazi dvonedeljno.

— Pošto su oficijelni sindikati diskreditovani, u Gdjni i Šljonsku obrazovane su grupe koje se zalažu za slobodne sindikate.

— Krajem jula 1978. god. osnovan je »Privremeni komitet za samoodbranu seljaka« u oblasti Lublina, a početkom septembra 1978. god. »Komitet za samoodbranu seljaka« u oblasti Grojeca. Ti komiteti su nezavisni predstavnici 16 sela u Lublinskom vojvodstvu i 20 sela u Radomskom vojvodstvu. Problemima sela bavi se nezavisni list *Gospodarz*, koji izlazi dvonedeljno.

— Razlog za nastajanje Biroa za intervencije NSS/KOR-a bio je da razotkriva kršenja prava i pomaže onima kojima je nanosena nepravda.

— «Studentski komiteti solidarnosti» koji su osnovani na visokim školama u celoj zemlji, postavili su sebi cilj da razbiju monopol oficijelnog Socijalističkog saveza studenata i stvore jedan nezavisan pokret koji će zastupati interese studenata i visokih škola.

— Nastajanje «Društva za visokoškolske kurseve» bilo je odgovor na podjarmljivanje i lažljivost nauke. Grupa od nekoliko desetina istaknutih naučnika organizovala je u protekloj godini semestralna akademska predavanja na kojima je preko sto studenata moglo da doživi nauku u jednoj atmosferi ozbiljnosti i časnosti, neograničenu ikakvom cenzurom ili političkom frazeologijom.

— Državni monopol na publikacije probijen je nezavisnom štampom koja se sve više širi i razvija. Društveno-politički listovi, «Nezavisna izdavačka kuća» koja objavljuje autore koje su vladajući krugovi osudili na čitanje — sve su to znaci preporoda kulturnog života.

To nije mnogo, ali je dovoljno da pokaže da je moguće nezavisno, organizovano, delotvorno društveno delovanje. Ukoliko su veće nezavisne organizacije, utoliko je manja opasnost da njihovi članovi budu izloženi represiji i utoliko će njihove aktivnosti biti delotvornije.

III. POZIV NA SAMOORGANIZACIJU

Poslednjih godina preporodeno samoodgovorno društveno delovanje sastoji se od organizacije jednog autentičnog javnog mnjenja, odbrane od represija, formulisanja realističkih zahteva društva i od probijanja državnog monopola u informativnoj delatnosti. U tome može učestvovati svako.

1. Neophodno je da se o društvenoj i ekonomskoj situaciji u zemlji povede najšira moguća diskusija. Nju neće otpočeti vladajući krugovi, nego:

a) Svaki građanin može i treba da podiže svoj glas na javnim skupovima, da iznosi činjenice koje su mu poznate i da insistira na tome da se od onih koji vladaju dobiju informacije, da iznosi zahteve i predlaže ih skupo-

vima da ih razmotre. Na taj način su ovog leta radnici nekoliko fabrika uspeli da postignu isplaćivanje prosečnih plata za vreme u kome fabrika nije radila zbog grešaka uprave. Na taj način je poljsko društvo 1956. god. vodilo diskusiju širom zemlje i prinudilo vladajuće krugove da učine dalekosežne ustupke.

b) Svaki građanin može i treba da za diskusiju o uslovima života i rada i o ekonomskoj i političkoj situaciji u zemlji mobilise ljude sa kojima radi i živi. Te diskusije treba da vode do postavljanja istinskih zahteva koji se odnose na promene na radnom mestu, i da iniciraju aktivnosti u okviru jednog programa za poboljšanje organizacije države. One, takođe, treba da budu početak aktivnosti u okvirima postojećih oficijelnih struktura, ali da idu i dalje od toga.

c) Svaki građanin može i treba da učestvuje u tome da se razbije informacioni monopol države. Na primer, on može širiti nezavisne listove i informisati nezavisne institucije o problemima koji se odnose na njegovu neposrednu okolinu, o svojim zahtevima i potrebama.

2. Neophodno je organizovati se da bi se branila svoja prava. Samo organizovani ljudi mogu birati svoje prave zastupnike. Svi građani koji su članovi sindikata ili odgovarajućih poljoprivrednih proizvođačkih udruženja imaju mogućnost da na sve nivoe sindikata biraju svoje istinske predstavnike i iznesu jedan program za odbranu radničkih interesa. Na primer, rudari koji uzalud čekaju na to da se ukinu prinudne smene nedeljom, ili dvanaestočasovni radni dan, mogu to da postave kao zahtev na sindikalnim izborima i biraju samo one kandidate koji se obavezuju da će se boriti za te zahteve. Građani koji nemaju mogućnost da deluju u većinom kompromitovanim oficijelnim organizacijama, mogu pozivati na to da se osnivaju nove, kao što su seljaci u oblastima Lublina i Grojeca stvorili »komitete za samoodbranu seljaka«, da bi branili svoje interese. Takva delovanja moguća su u svim društvenim oblastima.

3. Sve je lakše organizovano se boriti. Svaki štrajk, svaka zajednička peticija zaposlenih u fabrici ili stanovnika sela biće uspešni ako delujemo solidarno i disciplinovanano. To je naročito važno u vremenu u kome nasilja vladajućih krugova izazivaju revolt, gnev i očajanje. Lju-

de koji učestvuju u zajedničkoj borbi treba braniti sa još većom odlučnošću od one sa kojom se brane postavljene zahtevi. Bez organizovanja i solidarnosti nećemo postići ništa.

4. »Međunarodni ugovor o građanskim i političkim pravima« u članu 10. proglašava: 1. Svaki građanin ima pravo da bez ograničenja zastupa svoje sopstveno mišljenje. 2. Svaki građanin ima pravo da svoje mišljenje slobodno izražava; ovo pravo uključuje slobodu da svaku informaciju i svako mišljenje, bez obzira na državne granice, usmeno, pismeno ili štampano, u formi umetničkog dela ili na drugi način, koji on određuje, traži, dobija i širi. Član 22: Svaki građanin ima pravo da se udružuje sa drugim građanima, uključujući pravo da osniva sindikate i pristupa im kako bi zastupao svoje interese.

Ovaj ugovor ratifikovan je od strane Državnog saveta u martu 1977. god. i važeće je pravo za sve. Tek kada poljsko društvo bude u stanju da se organizuje u odbrani svojih prava, počće prevladavanje društvene, ekonomske i političke krize. Istinski razlog zbog koga naša zemlja doživljava krizu je u tome što su građani lišeni svojih prava, a država svog suvereniteta.

Komiteet za društvenu samoodbranu (KSS)
Komiteet za odbranu radnika (KOR)

(I-12)

Jacek Kuron:

MISLI O AKCIONOM PROGRAMU

Koliko je duboka sadašnja privredna, politička i društvena kriza dobro je poznato. Cijela zemlja trpi zbog nedostatka prehrambenih artikala, posebno mesa i mesnih preradevina. Jednako vrijedi za ugljen, elektriku, itd. Čuje se da seljaci još nisu počeli gajiti prasiće, tako da se situacija na prehrambenom području, posebno na tom sektoru, vjerovatno neće poboljšati u toku iduće godine. Opće je poznato da vlasti kupuju velike količine mesa u

inozemstvu. Te kupovine povećavaju našu već sada veliku zaduženost u inozemstvu, a bitno ne pomažu razrješavanju prehrambene krize.

Već dugo vremena vlada ističe kako su potrebne reforme da bi ekonomija zadovoljavajuće funkcionirala. Najznačajnija bi bila izmjena sistema cijena. 24. VI 1976. objavljeno je radikalno povećanje cijena, koje je bilo opozvano zbog pritiska, kao što su štrajkovi, masovne demonstracije i javni nemiri. Kasnije (13. VII 1976) predloženi nacrt s manje drastičnim poskupljenjima je također bio opozvan, očigledno u nastojanju da se ugodi raspoloženjima u državi. Istovremeno je vlada izjavila da najmanje godinu dana neće poduzimati nikakve dugoročne promjene.

Od tada je iz raznih izjava prvog sekretara (Partije) postalo jasno da vladina tijela i organi sigurnosti nisu uvijek slijedili upute vodstva. Strašna kampanja koja je počela neposredno nakon junskih događaja je dobar primjer za to: samovoljno određivanje žrtava i opća usmjerenost represivnih mjera ukazuju na to da su organi sigurnosti daleko prešli svoje kompetencije. Nedavno je kampanja popustila pod pritiskom javnog mnjenja u Poljskoj i inozemstvu. To se odigralo tako nejedinstveno i tako očigledno pod pritiskom, da se time omiljelost vlade nije povećala.

Mediji koji pripadaju državnoj vlasti nisu o stvarnim problemima ništa raspravljali, u zvaničnim vijestima ovi problemi nisu bili ni spominjani. Narodu je bilo rečeno kao da je sve u redu i ne samo da je vladina politika pravilna već da je javnost ocjenjuje kao pravilnu. zbog čega je bez zadržke podržava. Čini se da su te otvorene laži još više izazvale javni gnjev, kao i svakodnevne teškoće koje je prouzrokovala ekonomska kriza.

Jednostavno rečeno, sloboda vladine akcije je osjetno pogođena pritiskom razjarenog naroda. Zemlja koja izražava duboko nepovjerenje u vladu, nije više spremna prihvaćati uvjete koje joj ta vlada nameće. Pritisak koji je nužno povezan s takvom situacijom, prijeti katastrofom i nebrojenim dugoročnim posljedicama.

Politička opozicija je postala sve aktivnija od ustavne rasprave 1966/67. godine. Sada mora preuzeti određeni stupanj političke odgovornosti, osobito jer su vlasti već

pokušale prebaciti na opoziciju krivicu za tragične posljedice vlastite politike. To su uvjeti pod kojima je, za nas, jedino moguće početi izradu programa koji bi ponudio izvodljiva ekonomska, društvena i politička rješenja krize.

Opoziciji pripadaju ljudi s različitim pogledima, s različitim idejnim zaleđem i različite političke pripadnosti. Jedno im je zajedničko: svi su protiv našeg sadašnjeg političko-ekonomskog sistema. Nastupajuća kriza nije prolazna pojava, već nužna posljedica sistema.

Zato moramo započeti s općim određenjem sistema. Nadovezujući se na to, prodiskutirat ćemo ciljeve opozicije i analizirati uvjete pod kojima mora djelovati. Nadam se da ću lako pokazati da je u čitavom poratnom razdoblju postojao opći djelatni otklon. S njim je bila povezana jasna svijest o stalnoj vanjskoj prijetnji, koja je bila opasna posebno u kritičnim situacijama. Posebno želim pokazati način te prijetnje tokom sadašnje krize. U zaključku bih pokušao formulirati neke prijedloge za program koji bi pomogao da se prebrodi kriza, a da isuviše ne naraste opasnost od vanjskog miješanja.

U posljednjih 20 godina moje misli o određenim značajnim točkama su se znatno promijenile. U međuvremenu — kako sam postao svjestan glavnih vrednota za koje želim da vladaju, moji su se pogledi o najboljem i najizvedljivijem načinu za postizanje naših ciljeva također promijenili.

Totalitarizam i suverenitet

Sadašnji poljski društveno-ekonomski sistem možemo opisati kao sumu uvjeta koji što prikladnije osiguravaju Partiji i vladi apsolutnu vlast nad ljudskim životinjem. Barem teoretski, zemljom upravlja centralna vlast do zadnjih detalja. Toj centralnoj vlasti je podređen radni vijek svih, čak i seljaka koji posjeduju zemlju. Ta ista vlast posjeduje radio, televiziju, štampu, izdavačku djelatnost, škole, policiju, sudove, univerzitete, istraživačke institute, sportska udruženja i sve ustanove za organizirano provođenje slobodnog vremena. Toj istoj centralnoj vlasti smo podvrgnuti u vrijeme rada i u slobodno vri-

jeme, a pored toga, i dok čitamo i gledamo. Ti uvjeti su ovdje vladali posljednjih 30 godina i mnogi ih smatraju neizbježnim i trajnim. To ubjedenje ne temelji se samo na promatranju političke stvarnosti, već također i na iskustvima koja stičemo obavljanjem rutinskih zadataka u industriji, poljoprivredi i domaćinstvu i koja se uopćavaju u vezi s društvom. Svi takvi zadaci su obrazloženi jasnim ciljem i tekućim postupkom, s kojim su dobro upoznati oni koji određeni posao obavljaju. U takvim okolnostima uloga vođenja sastoji se u tome da vrši podjelu rada i da nadgledava njegovu realizaciju. Jasno je da se u takvoj situaciji ne bi moglo ništa postići kada bi svako obavljao posao na svoj način.

Jedva da treba naglasiti da je politički život neke zemlje čisto nešto drugo. Pri tome uopće nije riječ o rutinskom radu. U nekom društvu zajedničko djelovanje pojedinaca treba da svakome od njih pruža mogućnost da, barem u osnovi, ostvaruje svoja vlastita htijenja. Drugim riječima, sudjelovanje u društvu je prilika koju svaki član (tog društva) ima za ostvarivanje svojih ciljeva. Po sebi se razumije da se htijenja pojedinaca znatno razilaze, da su međusobno protivurječna. Dok društvena kooperacija dobro funkcionira, svi članovi društva imaju mogućnost da utječu na opću politiku. Neki zajednički društveni identitet se uspostavlja samo tada kada svi pojedinci smiju učestvovati u formiranju preduvjeta sudjelovanja. Kakvi su ti uvjeti?

Prije svega, svi pregaoci moraju potpuno poznavati ciljeve i htijenja drugih. Svakome moraju stajati na raspolaganju sredstva za objavljivanje osobnih stanovišta i pogleda.

Nadalje, određeni stupanj suglasja između ljudi sa suprotnim pogledima moguć je tada kada je uporediva njihova relativna moć. Dogovor nije moguć ako sredstva javnog informiranja šire samo one poglede koje zastupa vlada, koja je istovremeno svakome poslodavac, kao što je to sada slučaj u našoj zemlji. Kakve mogućnosti opstaju za suglasje dok, s jedne strane, uvjete postavlja država (u ulozi poslodavca, sindikata, partije, zakonodavca ili izvršne vlasti), a s druge strane, pojedinac ima samo jednu ulogu, i to ulogu posloprimaoca?

Monopol države u pogledu zapošljavanja, informacija i organizacije stvara uvjete koji joj omogućavaju da potpuno ima u rukama život svakog čovjeka. U daljnjem razmatranju ću sistem koji je tako utemeljen nazivati totalitarizmom.

U totalitarnom sistemu vlast je odvojena od naroda. Svu vlast ima isključivo vlada, bilo da je riječ o uvođenju nečeg novog, bilo da je u pitanju mišljenje ili odlučivanje. Narodu je namijenjeno da postane bezoblična masa koja nema nikakvih osobnih prava. Taj sistem ugrožava naš opstanak kao nacije i, ako pod nacionalnim suverenitetom smatramo sposobnost nacije da odlučuje o vlastitoj budućnosti, onda se takav sistem nužno mora uništiti.

Totalitarni sistem su Poljskoj prije trideset godina nametnule oružane snage Sovjetskog Saveza, uz tiho odobrenje zapadnih sila, posebno Sjedinjenih Država i Velike Britanije. Stabilnost sistema garantira već tri puta pokazana spremnost Sovjetskog Saveza da svaku zemlju koja se pokuša osloboditi silom u tome onemogući. Moramo dodati da stvarni razlozi podupiru mišljenje da poljska vlada mora dobiti odobrenje od sovjetskog rukovodstva za sve značajne odluke. Poljska država nije suverena, i to je, po mišljenju našeg naroda, osnovno zlo našeg političkog života.

Veća suverenost naroda unutar države dovela bi do veće suverenosti same države. Vlada svake pojedine zemlje je samo do one mjere suverena do koje zavisi od vlastitog naroda. ako apstrahiramo sve vanjske faktore Borba protiv sistema i za veću slobodu naroda unutar države znači više nezavisnosti ne samo za narod već i za državu. Svakako je moguće povećavati nezavisnost totalitarne države bez odgovarajućeg povećanja suvereniteta naroda.

Možda valja na ovom mjestu opet naglasiti da je sam totalitarni sistem uzrok društvenog zla ako ograničava htijenja pojedinaca i ako vodi u lokalno ograničenu ekonomsku, društvenu i političku krizu. S obzirom na ovo, nema nikakve razlike da li se to prihvaća u Varšavi ili Moskvi.

Da sažmem: u mojim očima postoji politička opozicija pojedinaca koji se stvarno i s voljom suprotstavljaju totalitarnom sistemu i koji se bore za nezavisnost naroda

i države. Ovdje ne ubrajam one koji žele doseći isključivo nezavisnost države, a da se istovremeno kao mi ne suprotstavljaju totalitarnom sistemu.

Ciljevi opozicije

Samo temeljita analiza naših namjera vodi k promišljenom planu. Opća definicija naših ciljeva dana je u prethodnim odlomcima: opozicija se bori za suverenitet poljskog naroda i poljske države. U ovom trenutku želimo zadržati ovu definiciju, mada se slažem sa onima koji govore da se sada naši ciljevi ne mogu potpuno ostvariti, s obzirom na naš geografski i politički položaj. To ne znači da valja odustati od toga da ciljeve sada formuliramo. U svakom slučaju se, kao što smo prije rekli, suverenitet naroda dostiže samo onda kada sav narod učestvuje u borbi. »Pametna« narod, koji je spreman odreći se svake misli o slobodi u ovom trenutku, ustanovit će da ju je nemoguće doseći ponovo u budućnosti: jednom izgubljena svijest narodne pripadnosti teško se ponovo pronalazi. Nismo spremni prihvatiti takvu sudbinu i stalno tražimo program koji bi bio primjeren da nas dovede do nezavisnosti.

Naše prijedloge ne smijemo ograničiti na definiranje ciljeva; to se odnosi i na vanjske i unutrašnje uvjete koji su potrebni za sticanje nezavisnosti. To bi bilo dovoljno za vladu koja planira reforme; mi moramo stvoriti više. Moramo odrediti zadatke kojih se moguće danas latiti uz opće učestvovanje. Pošto je društveni sistem koji smo predlagali takav da što veći broj ljudi učestvuje u odlučivanju o političkom djelovanju, morali bismo sada poduzeti korake u tom smjeru i iz toga proizlazeći prijedlozi bi morali biti rezultat opće debate. Nijednoj pojedinoj skupini i ni jednom pojedincu ne bi bilo dozvoljeno da nameće drugima neki gotov program. Svatko bi morao učestvovati u diskusiji i rado bih vidio tko bi ta razmišljanja smatrao za moj doprinos.

Da bih točnije odredio uvjete za nacionalni suverenitet, oslonit ću se na diskusiju o ustavnim problemima, koja je 1976/77. godine okupila javnost oko protestnog pokreta protiv predlaganih ustavnih promjena. Glavni

prigovori su se odnosili na formalno priznavanje rukovođe uloge koju Partija igra u državi, a Sovjetski Savez unutar Istočnog bloka. Drugačije rečeno, javno mnjenje se okrenulo protiv formalnog priznavanja ne-suverenosti poljske države i poljske nacije. »Pismo pedeset devetorice« smatram najznačajnijim dokumentom toga pokreta, za koji je bilo rečeno da ga aktivno podržava oko 40 000 ljudi. Taj pokret je izdao niz dokumenata, dok je navedeno pismo najpotpunije izrazilo njegove osnovne misli, mada je formalno odražavalo samo mišljenje potpisnika.

Zbog njegovog suštinskog značaja, navest ću ga u cjelini:

»Smjernicama za 7. kongres Poljske ujedinjene radničke partije su predložene određene ustavne promjene.

Na Helsinškoj konferenciji su poljska vlada i vlade druge 34 države svečano potvrdile ljudska prava. Smatramo da bi u vezi s tim naša vlada trebalo da uvede osnovne građanske slobode. U povijesti našeg naroda i u životu pojedinaca počelo bi novo poglavlje. Ta prilika je za nas vrlo značajna i smatramo da je potpuno nužno da se slijedeće prihvati u Ustavu i u pratećem zakonodavstvu:

Sloboda savjesti i sloboda vjeroispovijesti — sada nema garancije za ove slobode, sada su određeni ljudi samo zbog toga izgubili mogućnost da budu na višim položajima u javnim ustanovama i u upravi u društvenim organizacijama i u ekonomskom životu države što su javno priznali pripadnost vjeroispovijesti ili, pak, što imaju drugačije poglede od zvanično dozvoljenih. Takve službe bi morale biti dostupne svim državljanima, a imenovanja bi mogla zavisiti samo od profesionalne sposobnosti, primjerenosti i osobnog poštenja. Svim vjerskim grupama mora biti omogućeno slobodno izražavanje njihove vjere i izgradnja vjerskih objekata.

Sloboda rada

Ova sloboda ne postoji, budući da je država jedini poslodavac, a sindikati podređeni Partiji koja u praksi vrši političku vlast. Pod tim uvjetima svaki pokušaj odbrane radničkih interesa vodi lako u stvarne nemire i

prolijevanje krvi, kao što se pokazalo 1956. i 1970. godine. Položaj radnika se može poboljšati tako da slobodno biraju svoja vlastita zastupnička tijela koja bi bila nezavisna od države i Partije. Isto tako, mora biti garantirano pravo na štrajk.

Sloboda govora i informiranja

Bez toga ne može biti nikakvog slobodnog razvoja nacionalne kulture. Štampana riječ je kao i prije podvrgnuta preventivnoj cenzuri: izdavačka djelatnost i mediji su podređeni državi. Prema tome, javnost nije u situaciji da dobije informirano mišljenje o vladinim zvaničnim mjerama. Državni monopol nad objavljivanjem i preventivna cenzura imaju posebno težak utjecaj na društveni značaj literature i umjetnosti. Od suštinskog je značaja da se otvori mogućnost vlastitog objavljivanja kako sindikata tako i udruženja umjetnika, pisaca i vjerskih udruženja. Preventivnu cenzuru treba ukinuti. Krivičnu odgovornost zbog prekoračenja s obzirom na Zakon o štampi neka presuđuju sudovi.

Sloboda istraživanja

Ova sloboda ne postoji, sada izbor istraživačkog kadra i određenje predmeta istraživanja leži u rukama vlasti koje postupaju s obzirom na političke prosudbe. Visokoškolskim ustanovama treba vratiti samoupravu; akademskoj zajednici treba dati pravo na samoupravljanje.

Potvrda građanskih sloboda nije spojiva s predlaganim ustavnim priznanjem vodeće uloge jedne partije unutar državnog sistema. Takvo priznanje bi se pretvorilo u to da bi se nekoj stranci prepustila uloga vladinog organa koji narod ne nadzire, niti bi tom organu ta stranka bila odgovorna. U tom okviru Sejm (parlament) ne bi bilo moguće smatrati suverenim, vladu najvišom izvršnom vlasti, a sudstvo nezavisnim.

Pravo svih građana da imenuju i izabiru svoje zastupnike na općim, neposrednim, jednakim, tajnim proporcionalnim izborima mora se ostvariti. Sudstvu mora

biti zagarantirana nezavisnost u odnosu na egzekutivu, a Sejm mora postati stvarno suverena zakonodavna vlast.

Smatramo da nepoštivanje građanskih prava lako vodi ka rušenju kolektivne samosvijesti, raspadanju društvenih veza i, napokon, raspadu zajedničke pripadnosti i slomu nacionalne tradicije. To nepoštivanje predstavlja pretnju korijenima egzistencije naroda.

Svoje mišljenje i svoje zahtjeve smo predstavili u vjeri da smo svi odgovorni za sudbinu naše zemlje. Priznavanje građanskih prava i njihova potvrda na Helsinškoj konferenciji ima međunarodni značaj: ako nema slobode, ne može biti nikakvog mira i sigurnosti.«

*

Navedeni dokument poimenice ne spominje jednu od osnovnih sloboda: slobodu udruživanja. Ipak, u njemu se traži sloboda okupljanja u interesu radnika, sloboda štampe i objavljivanja. Govori o općem, direktnom, jednakom, tajnom i proporcionalnom izbornom sistemu. »Proporcionalni izbori« znače da svaka politička stranka dobiva broj sjedišta u neposrednom razmjeru s brojem glasova koji su joj dani. Jasno je da proporcionalno izborno pravo pretpostavlja slobodu udruživanja.

Jasno je da »Pismo pedeset devetorice« predlaže društveno-politički sistem koji je poznat kao parlamentarna demokracija.

Taj sistem počiva na podjeli vlasti između zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. Na slobodnim izborima izabrana legislativa nadzire načela i ciljeve društvenog života do one mjere do koje ga zahvaća i organizira država. Pripadaju joj članovi koji zastupaju različita politička udruženja, od kojih svako ima svoj vlastiti program. Stranke izražavaju međusobno različite i u odnosu na druge suprotne struje u društvu, a to je samo zato jer moraju imati u određenoj mjeri javnu podršku za svoj program. Egzekutiva — od parlamenta imenovana vlada s programom koju odabire i nadzire parlament — organizira snage društvene kooperacije. Vlada ima usko omeđena prava, a suprotstavljena su joj, isto tako, precizno opisana prava biračkog tijela. Ona se vrše kroz prava parlamenta i sudstva. Vlada je izvršna snaga par-

lamenta, parlament je forum političkih stranaka i sva tri čuvaju slobodu govora, okupljanja i izbora.

Prema tome, parlamentarnu demokraciju ćemo opisati kao sistem u kojem se izražavaju protivurječna htijenja članova društva u uvjetima slobode govora i udruživanja kroz slobodne izbore. Društvena kooperacija funkcionira zadovoljavajuće tako dugo dok različite političke grupe zajednički izražavaju želje društva, a suprotnosti rješavaju kroz kompromise koji su za sve prihvatljivi. U takvom sistemu parlamentarna kriza znači društvenu krizu.

Totalitarni sistem ne može riješiti nikakve društvene krize: on ih prikriva i na taj način onemogućava dugoročna rješenja.

U Evropi se došlo do parlamentarne demokracije nakon što su je stoljećima tražili mnogi politički pokreti. Neki naši vlastiti ustavni pokušaji u 15, 16. i krajem 18. stoljeća (posebno s Ustavom iz 1791. godine) su predstavljali bitan doprinos zajedničkim naporima. Nedvoismisleno, parlamentarna demokracija nije idealna. Ipak, ona je gotovo najbolji od svih do sada iskušanih političkih sistema ako bi bili ostvareni uvjeti za htijenja svih i ako bi bila ostvarena osnova za društveno sudjelovanje.

Praktično ostvarenje htijenja pojedinaca i efikasnost sistema su najuspješniji na području potrošnje. Drugim riječima, parlamentarnoj demokraciji je uspjelo ostvariti uvjete za ispunjenje želja pojedinaca. Nije joj uspjelo to postići za pojedinca kao radnika. Ubijeđen sam da je rješenje preostalih problema od odlučujućeg značaja za čovječanstvo. Želio bih naglasiti da bih ja osobno u parlamentarnom sistemu bio za direktnu demokraciju i učestvovao bih u svakom pokretu koji bi očekivao njeno uvođenje. Ovdje moramo misliti na to da je bez parlamentarne demokracije svaki pokušaj uvođenja oblika direktne demokracije bio izložen na milost i nemilost države.

Ako govorimo o određenim uspjesima pri razrješavanju otuđenja na radnom mjestu, onda se to dogodilo u parlamentarnoj demokraciji. Totalitarni sistem uništava svu slobodu pojedinca, bio on radnik ili građanin. Parlamentarna demokracija stvara, na drugoj strani, uvjete za slabljenje faktora koji ograničavaju osobnu slobodu.

U zvaničnoj propagandi poljske vlade, koja je istovremeno jedini vid političkih informacija dostupnih javnosti, parlamentarna demokracija stalno je opisivana kao »građanska demokracija« i njene pristalice se često napadaju da žele obnoviti privatnu svojinu nad sredstvima za proizvodnju. Ne znam da li su taj i slični slučajevi dezinformacija namjerni ili su rezultat potpunog neznanja; međutim, svakako su takve tvrdnje daleko od istine.

Prvo, privatna svojina nad sredstvima za proizvodnju nije ni na kakav način povezana s parlamentarnim sistemom. Međutim, težnja da se ispune htijenja pojedinih ljudi je jedan od njenih sastavnih dijelova. Da bi, npr., bilo omogućeno vraćanje teške industrije u privatno vlasništvo, morala bi većina izraziti takvu želju. Svakako da postoje neki koji bi rado postali privatni vlasnici željezare ili rudnika; međutim, samo po sebi je razumljivo da ne postoji nikakva mogućnost da dobiju snažnu podršku.

Drugo, u visokoindustrijaliziranim državama, koje neki zovu »kapitalističkim«, u privatnom vlasništvu nalazi se vrlo malo produktivne imovine. Industrijom vladaju velike organizacije koje stalno pripadaju grupi ljudi, a koju vodi netko drugi.

Uvođenje parlamentarne demokracije u Poljskoj bi nas prisililo da se postavimo pred posve novi problem, naime: kako upravljati industrijom koja sada pripada narodu samo po imenu. Držim da većina odgovornih poljskih privrednih stručnjaka predlaže decentralizaciju upravljanja privredom, te također da njihovo razmišljanje proizlazi očigledno iz toga što u zadnjoj instanci vlast leži u rukama centralne vlasti. Tko je vrši? Izvršni organi centralne vlade? Nedvosmisleno bi podržavljeno vlasništvo stvarno postalo toliko više narodno koliko bi bila jača vlast naroda u odnosu na izvršne vlasti. U tim uvjetima izvršni organ, kao poslodavac svih radnika, ne bi ovladao zakonodavstvom, a time ni sindikatima, političkim grupama i, konačno, cjelokupnom zajednicom. Strah od takve situacije vjerovatno je diktirao rješenja koja predlažu sastavljači jednog od mnogih programa koji sada kruži po državi — »Programa 44«. U njemu se zahtijeva dijeljenje vođenja privrede i utjecanje na privredu kako od strane izvršne tako i zakonodavne i

sudske vlasti. Ti zanimljivi prijedlozi daju povoda određenim dilemama, kao i plan u kojem se predlaže da industriju vode opunomoćenici općinske uprave i radničkih savjeta. Ovdje ne želim nuditi nikakva točno određena rješenja tog pitanja. Ne samo to pitanje već i niz drugih moraju i nadalje dugo biti predmet diskusije, provjere i dokazivanja. Rado bih ponovio da ćemo utoliko vjerojatnije dobiti poglede cjelokupnog naroda ukoliko bude veći broj učesnika pri izradi prijedloga za budućnost zemlje.

Otpor totalitarnom sistemu i nacionalni pokreti otpora

Ubijeden sam da je najznačajnija karakteristika vladajućeg totalitarnog sistema njegova težnja za sveobuhvatnom vlasti nad ljudskim življenjem. Ta u osnovu sistema ugrađena težnja postaje snažnija zbog okolnosti u kojima djeluje. Pošto je utjecaj naroda na politiku po samoj definiciji vrlo ograničen, smanjuje se njegovo aktivno učestvovanje u društvenom životu zemlje. Iz toga slijedi da je postojeća kooperacija potpuno zavisna od inicijative i neposrednog vođenja centralne upravne vlasti.

Otpor lako nastupa u obliku ilegalnog djelovanja koje je organizirano radi osobne koristi i koje obuhvaća prevarantske financijske manipulacije i korupciju. Štampa nas obavještava da je takvo djelovanje posvuda na dnevnom redu i da su ljudi na rukovodećim položajima podvrgnuti oštrom pritisku od strane kriminalaca.

Otpor također lako izražava želju za većom privrednom samostalnošću i zahtjev za većim udjelom u narodnom bogatstvu. Ovaj oblik otpora se javlja od strane lokalnih uprava i privrednih ustanova. One manipuliraju s budžetima njima podređenih ustanova.

Po mogućnosti krivotvore godišnje rezultate i prikazuju veći opseg raspoloživih rezervi ustanova nego što je istina. Iskorištavaju za osobnu korist i igraju političke igrice s vlastodršcima.

Postoji, ipak, drugačiji oblik otpora, a to je otpor organiziranog protesta. S njim ću se opširno pozabaviti.

Prvi od opisanih oblika otpora je, razumljivo, društveno destruktivan. Ljudi koji mu pribjegavaju da bi se suprotstavili totalitarnoj vlasti, istovremeno štete cijelom društvu. Isto vrijedi za drugi oblik ponašanja. Treća metoda, pak, temelji na solidarnosti. Dok je u prvom i drugom slučaju riječ o suprotstavljanju časti i morala pojedinca i naroda, u trećem obliku ponašanja riječ je o načinu narodne samoodbrane. Preciznije, protest koji zahvaća određeni broj centara, udružuje zemlju i postaje društveni pokret.

Društveni pokret je oblik zajedničkog djelovanja u kojem svaki učesnik ostvaruje svoje ciljeve tako što je aktivan u maloj nezavisnoj grupi. Te manje grupe udružuje zajednički razlog. Tako se ujedanjuju za zajedničku akciju i pridružuju nekoj organizaciji trajno ili samo za vrijeme jedne akcije. Društveni pokreti u određenim okolnostima imenuju vlastito vodstvo. Njega biraju svi članovi, u pojedinim primjerima se jedna od ustanovljenih grupa formira kao komitet za određenu namjenu. Te manje grupe saučesnika stalno brane pravo da postanu aktivne prema vlastitoj pobudi. Mogu se podrediti izabranom vodstvu, ali bi to učinile samo onda kada bi smatrale da se ono zauzima za ostvarenje njihovih vlastitih ciljeva. Izabrani odbori ne mogu diktirati nikakve uvjete: moraju se truditi za zajedničku podršku kako bi organizirali aktivnosti pokreta. Recimo drugačije: društveni pokret je, u krajnjoj instanci, povezan na osnovu inicijative odozdo, čak i kada formira hijerarhijsku strukturu. Veliki broj društvenih zadataka bi mogao preći u sferu odgovornosti društvenih pokreta. Parlamentarna demokracija omogućava slobodan razvoj takvih pokreta i bez njih je bez značaja. Totalitarni sistemi su skloni tome da razbiju društvene pokrete tako da ih preoblikuju u državna zastupstva s obzirom na njihovu namjenu: ako hoće brinuti za djecu ili ako hoće braniti interese radnika.

Iskustvo iz posljednjih trideset godina govori da se društveni pokreti koji su nastali iz protesta protiv totalitarne države, uspješno suprotstavljaju pokušajima vlasti da posve ovlada životom pojedinaca.

Protest poljskih seljaka protiv podržavljenja zemlje bio je primjer uspješnog pokreta takve vrste. Ranih pe-

desetih godina vlada je pokušala podržaviti svu zemlju, tako da je seljake posjednike zemlje silila da stupe u zadruga. Velike količine svojih proizvoda seljaci su morali prodavati gotovo budžašto; time je uništeno seljaštvo cijele države. Seljaci su se suprotstavili pojedinačno i u seoskim zajednicama, dok se nije razvio nacionalni pokret koji se temeljio na zajedničkim razlozima. Kada je 1956. godine demokratski pokret ograničio državnu vlast, seljaci su iz vlastitih pobuda raspustili zadruga. Nedavno se vlada opet vratila idejama o podržavljenju zemlje i ovoga puta planira da pravo na zemljišni posjed preoblikuje u državni posjed. Neposredni uzrok sadašnjeg pomanjkanja prehrambenih artikala je u ograničenjima kojima su bili podvrgnuti seljaci na privatnom posjedu. U proljeće 1976. godine Sejm je pretresao zakon koji je predviđao prisilni otkup zemljišnog posjeda od onih seljaka koji nisu proizveli dobit. Sam izbor seljaka bio bi prepušten lokalnoj upravi. Biskupije su oštro protestirale protiv tog zakonskog prijedloga, a seljaci u nekim mjestima su se opirali davanju proizvoda državnim otkupnim stanicama. U međuvremenu je bojkot dosegao vrlo veliki opseg, te je doveo do vlastitog organiziranja u određenim dijelovima države. To je posebno važno za predjele u kojima su još bila živa sjećanja na seljački štrajk iz 1937. godine.

Seljački pokret je nastao iz posebnih i privatnih interesa, zastupao je privatni posjed i reprezentirao, također, nezavisnost seoskog življenja. Seljaštvo se štiti od nadolazećih pustošenja: to koristi cijelom društvu.

Na protestni pokret radnika i obranu njihovih realnih plaća gledam kao na društveno pozitivan pokret. Dosta često izbijaju u pojedinim gradovima štrajkovi; međutim, nitko ne zna zbirni, ukupan broj tih štrajkova, osim vjerojatno politička policija. Policija, koja je oslonac Partiji, vladi i sindikatima, brzo je zatrla te štrajkove. Pri tome se po navici događa slijedeće: vlasti priznaju neposredne zahtjeve, zatim pakupe na ulici voditelje štrajka, koji na kraju budu stavljeni pod policijski nadzor. Izolirani štrajkovi pojedinih smjena ili u pojedinim pogonima nemaju nikakav veći utjecaj i nemaju nikakvog većeg učinka na organizirane snage koje im se suprotstavljaju.

Ti društveni pokreti postaju značajni tek u takvim prilikama kada država napadne cijelu zajednicu. Čak i tada često sve prođe kao ulična demonstracija, budući da između pojedinih tvornica ne postoji dalekosežna povezanost. Ipak su štrajkovi u proteklih 30 godina u tri navrata dosegli opseg društvenog pokreta: 1956/57, 1970/71. i 1976. Radnici su u sva tri slučaja plaćali visoku cijenu, ali su na kraju bili pobijedeni.

Kao što smo prije rekli, pravi razlog za privredne krize u totalitarnom sistemu je taj da je utjecaj pojedinih članova društva na opću politiku ograničen; u slučaju industrijskih radnika rezultat takvih ograničenja je i taj da se smanjuje njihovo interesovanje za rad. To, dakako, vodi u neravnotežu između proizvodnje i potrošnje. Kada radnici štrajkuju i prisiljavaju vlasti na popuštanje, oni vrše društveni utjecaj na način njima jedino dostupan — na način koji im u sadašnjim uvjetima, naravno, kada je vlast paralizirana, nije dostupan. Nije nikako slučajno da su jedina razdoblja relativnog prosperiteta, 1956—1960. i 1971—1975, slijedila iza snažnih valova štrajkova.

Treći primjer društvenog protestnog pokreta je djelatnost vjernika u obrani katoličke crkve. Mislim na posjetioce misa, učešća u procesijama i hodočašćima, na mjesne aktivnosti, te na demonstracije i nemire za obranu crkve i crkvenih područja (npr., demonstracije u Novoj Huti 1959), kao i na ilegalnu izgradnju crkava. Protivcrkvena politika države je gotovo javna, mjere protiv prakticirajućih katolika su brojne, a protiv aktivista u pokretu stroge.

Ipak je crkva u Poljskoj stvarno nezavisna, pošto predstavlja masovni društveni pokret, što nije slučaj sa crkvama u drugim državama Istočnog bloka. I pošto je nezavisna, crkva lako efikasno nastupa protiv države. To ne znači da je crkva katkad u proteklih 30 godina slijedila političke ciljeve. To znači da se crkva mora suprotstaviti sistemu koji ograničava slobodu pojedinca, što je jedan od osnovnih kršćanskih stavova, a i jedna od osnovnih pretpostavki naše zajedničke kulture. Katolički pokret se bori za obranu slobode savjesti i za obranu ljudske časti, za univerzalne vrijednosti na kojima počiva naša nacionalna kultura.

Cetvrti i posljednji primjer nam daju pisci, znanstvenici i umjetnici koji stvaraju nacionalnu kulturu i koji se zauzimaju za nezavisnost mišljenja i istraživanja. Njihov rad zahtijeva da budu svjesni svoje vlastite svijesti, kao i stvarnosti koju opisuju. Svaki među njima je podvrgnut cenzuri. Kao grupa bore se za svoje proganjane kolege i za radove kojima je bilo zabranjeno objavljivanje. Mnogi mladi ljudi, studenti i pripadnici intelektualnih profesija pripadaju tome pokretu. Bave se društvenim idejama koje se temelje na nezavisnosti i proganjanom nacionalnom povijesti koju država krivotvori kako u školskim programima za učenike tako i u svojim medijima. Taj pokret ima vlastitu vrijednosnu skalu koja se razlikuje od zvanične. U njoj važe istina, hrabrost i neprilagođenost.

Naša literatura, istraživačka djelatnost i u određenom opsegu naš film (manje nepošteni od odgovarajućih ustanova u drugim zemljama Istočnog bloka) uvjetovani su postojanjem i snagom tog pokreta. Ipak, stalna nužnost da pišeš tako da prođeš kroz cenzuru ima neke nezostavne posljedice u tome da smanjuje mogući značaj naše nacionalne kulture, koja je predstavljena nejasno, u nagovještajima i u uskim okvirima.

Poljska emigracija koja živi u demokratskim državama uradila je mnogo za smanjenje te opasnosti, a posebno Literarni institut u Parizu i njegov mjesečnik »Kultura«. Na žalost, njihova izdanja dolaze do Poljske samo u vrlo rijetkim izvodima, čime je ograničen njihov učinak.

Prikazao sam 4 različita pokreta otpora: svaki od njih djeluje na vlastiti način na vlast totalitarne države s vidljivim uspjehom. Ali, nijedan od njih ne bi bio tako uspješan ili barem toliko uspješan kada bi morao biti aktivan sam za sebe. Međusobna ovisnost svih četiriju i njihovo trajanje od 1956. su suštinska karakteristika naše društvene stvarnosti.

Gledano s toga stanovišta, neuspjeh studentskog pokreta i inteligencije 1968. godine je vrlo poučan. Vlastima je uspjele izolirati pokret i na taj način ga poraziti. Još veći poraz je doživjela sama Partija, koja je sada pokušala reformirati sistem da bi bio prihvatljiv. Predlagali su vrstu nacionalnog totalitarizma koji je bio antisemit-

ski i izgrađen na militarističkoj podlozi. Imao je populistički prizvuk (bio je uperen protiv intelektualnih profesija i garniran s brojnim militarističkim parolama). Donio bi stabilnost, pošto se oslanjao na moć policije i opću upotrebu represivnih mjera. Partija je vjerovala da tako može dozvati stvarne osjećaje, kao što su ljubav prema domovini, klasna svijest i društveni angažman, koje bi potom dovela do toga da bi se izmetnuli u neprijateljstvo — najdestruktivniji od svih izuma. Postupak je bio dobro poznat i iskušan posebno u fašističkim pokretima u prošlosti. Bio je i opasan; kako opasan — pokazalo se na pažnji studenata koji su mu se pokušali suprotstaviti. Unatoč njihovom neuspjehu, uspjelo im je da raskrinkaju nacionalističke totalitariste, tako da studentski pokret nije bio bez studentskog značaja.

Unatoč tome, to je bio jedini pokret koji je u konačnici bio neuspješan nakon 1956. godine, i neki gubici do dan-danas nisu nadoknađeni. Postoje ljudi koji navode mart 1968. da bi stekli odvažnost za druge pokrete otpora. Stvarno je velika pouka poratnog razdoblja da samo dobro organizirani, svjesni pokreti masovnog otpora mogu obraniti našu nacionalnu egzistenciju i kulturu pred uništenjem od strane totalitarizma.

Politička opozicija i opasnost od vanjskog miješanja

Moja definicija političke opozicije uključuje sve one koji su uključeni u različite pokrete otpora, a kojima je konačni cilj poraz totalitarizma, te ustanovljavanje nezavisnog naroda i nezavisne države.

Pripadnici opozicije djeluju u svim pokretima koje sam opisao, i smatram da je većini jasno da je, zapravo, zlo protiv kojeg se bore sastavni dio sistema koji je zemlji bio nametnut i koji u životu drži tuđa sila. Djelatnost četiriju pokreta se ne ograničava na politiku. Svaki ima i druge, nepolitičke ciljeve. Da živimo u parlamentarnoj demokraciji, ti bi ciljevi bili ostvarljivi. Posebno je značajno da se podsjetimo nepolitičkih ciljeva crkve. Različite snage unutar i izvan nje su pokušale iskoristiti njen autoritet u političke svrhe. U svakom slučaju, rezultat je škodio crkvi i državi.

Iskustvo iz posljednjih trideset godina govori da je moguće uspješno suprotstaviti se totalitarnom sistemu. Tu i tamo se može raditi na tome da se pokuša doseći nacionalna suverenost. Time je određen program opozicije: ona mora pozivati u život društvene pokrete otpora, organizirati ih i koordinirati njihovo sudjelovanje. Stupanj opozicijske djelatnosti određuje na jednoj strani društvena reakcija, a na drugoj spremnost SSSR-a na vojnu intervenciju. Nitko ne može znati kada će biti doseguta kritična točka i sigurno je bolje prestati mnogo ranije nego samo jedan trenutak prekasno.

Ipak, da li će nas u sadašnjim okolnostima rezignacija od otpora očuvati od intervencije?

Meni je jasno da je prijetnja vrlo stvarna; ipak smatram da nije moć, već više slabost opozicije ta koja lako može dovesti do intervencije. Najneposrednija opasnost leži u potpunoj anarhiji koju bi omogućio raspad državne vlasti. Sadašnja situacija se čini najopasnijom u cijelom poratnom razdoblju.

Trenutna kriza nije posve nova. S njom smo živjeli od 1953. godine naovamo. Demokratski pokret od 1955. do 1957. je to dokazao: o njemu je pisano, njegovi uzroci su bili analizirani, raspravljalo se o rješenjima. U ovom spisu sam osnovne argumente ponovio u poglavlju u kojem je opisan totalitarni sistem. Ako pravi uzrok krize leži u ograničenjima koja su bila nametnuta ljudima u njihovom učešću u ostvarenju nacionalne politike, ona se da riješiti samo tako da se ograničenja ukinu i da se ostvare demokratske ustanove koje bi osigurale trajnost poboljšanja. Oktobarski pokret iz 1956. godine je izradio program privredne decentralizacije, uspostavljanja radničkih savjeta, nezavisnih sindikata i parlamentarnog sistema. Ti prijedlozi su bili ostvareni. Zemlja ih je prihvatila kao učinak novog vodstva pod Gomulkom. Međutim, tom novom rukovodstvu u stvari je uspjelo, nakon što je pokret riješio najnužnije probleme, da s političkom podrškom sovjetske intervencije u Mađarskoj razbije pokret i da zaustavi društvene promjene koje je on uveo.

Novi totalitarni sistem je bio ustoličen, umjesto socijalizma s ljudskim likom. Sigurno je da je riječ o humanom obliku u usporedbi sa staljinizmom. Novi sistem je težio da ga zemlja prihvati, te je unutar svojih granica

čonio određeni stupanj privrednog prosperiteta i slobode. To je bila naša »mala stabilizacija«. Mađarsko iskustvo je govorilo da više nije bilo moguće. Sloboda i privredni prosperitet su bili rezultat oktobarskog pokreta, a ne djelovanja vlade, te stoga nisu preživjeli pokret. Konačno su u martu 1968. minule sve iluzije o slobodi, a one o privrednom prosperitetu su pale u vodu u decembru 1970. Sistem se branio pred studentskim pokretom pendrecima i lažima, a protiv radničkih nemira masovnim tučnjavama i promjenama taktičke naravi u vrhu. Kratkoročni radnički zahtjevi su bili prihvaćeni, a veliki inozemni kredit je osigurao daljnje kratko razdoblje privrednog rasta. Decembarski pokret je bio slabiji i manje udaran od onog iz oktobra 1956, i poredak koji je poslije njega uslijedio bio je kraći. Gierек i njegovi ljudi su došli na vlast na štrajkačkom valu koji su izazvala povećanja cijena, a posebno mesa. Njihov dolazak je omogućilo obećanje stabilnih cijena, i to razdoblje je trajalo sve dok su mogli držati niske cijene. Svaki pokušaj velikog povećanja cijena je morao dovesti do oslobađanja napetosti.

Januara 1971. Gierек se sastao sa Štrajkačkim komitetom Brodogradilišta u Ščećinu i apelirao je na njega da pristane na povećanje cijena koje je predloženo decembra 1970. Istovremeno je pristao na to da Štrajkački komitet postane radnički odbor. Njegov zadatak je bio čia nadzire izbore u sva radnička zastupstva na području Brodogradilišta... Dva tjedna kasnije radnice tkaonice u Lođu su stupile u spontani, neorganizirani štrajk. Tamo nije bilo komiteta s kojim bi vodstvo pregovaralo i pošto se vlada uplašila opće erupcije nezadovoljstva, popustila je i opozvala povećanje cijena. Cijelu 1971. godinu se Partija usredotočila na to da razbije radničko zastupništvo u Ščećinu. To joj je konačno uspjelo brutalnom silom, nagovaranjem, korupcijom i provokacijama. Tada je zemlja naučila lekciju: tim ljudima, toj vladi ne smije se vjerovati u pregovorima; ona je popustila samo pred prijetnjama svojoj vlasti.

25. VI 1976. više nije bilo nikoga s kime bi vlada pregovarala, i opet je popustila. Totalitarni sistem s ljudskim likom je bila prevara koja se temeljila na iluziji da će vlada imati što ponuditi zemlji u zamjenu za siromaštvo. Stvarno je bilo upravo suprotno: vlada je dala

zemlji ono što je zemlja oduzela stvarnom neposlušnošću, stari prevarantski trik je mogao još jednom uspjeti. Politička kriza u kojoj živimo pokazuje se kao paraliza državne vlasti i rezultat je očiglednog neuspjeha upotrebljavanih metoda vladanja od strane Partije od 1957. godine naovamo.

Kriza se može riješiti samo ako je vlada spremna na poštene pregovore s narodom. Prvo moraju početi pregovori s radničkim zastupnicima o plaćama i cijenama, te sa seljačkim zastupnicima o najboljem načinu osiguranja odgovarajuće proizvodnje prehrambenih artikala i o realističnim dugoročnim promjenama strukture seljaštva.

Ako bi vlada bila spremna da pregovara o tim točkama, dužnost opozicije bi bila da podrži pregovore. Opoziciji bi u tom trenutku bilo posebno stalo do određenih ciljeva rasprave.

Nedvojbeno je da su sovjetskom rukovodstvu jasne opasnosti koje prijete od vojne intervencije u Poljskoj. Sovjetsko vodstvo mora računati s privrednim teškoćama u cijelom Istočnom bloku, kao i sa ovisnošću od SAD i zemalja ZET-a. Nemiri, a ne reforme, lako bi naveli SSSR na intervenciju. Zato reforme znače jedini put za uklanjanje opasnosti.

Na nesreću, ništa ne govori da bi vlast bila spremna da uvede reforme. U vezi s tim, u državi svakog dana raste napetost i miroljubiva rješenja postaju sve teža. Ukoliko vlada ne želi poduzeti tražene korake, jedina mogućnost da zemlju branimo od najgoreg je ta da se ljudi pridruže dovoljno snažnom pokretu, tako da vlada bude prisiljena da ostvari pregovore. Zatim bi, čak u slučaju da se dogodi najgore, samo postojanje takvog pokreta značajno smanjilo opseg katastrofe.

Što moramo uraditi?

Opozicija mora odmah početi sa uspostavljanjem određenog broja međusobno povezanih skupina u kojima će biti zastupljen što širi spektar pogleda.

Prije svega, koristimo organizirano zastupstvo industrijskih radnika, a posebno onih koji rade u velikim po-

dužecima. S organiziranjem treba početi na nivou tvornice i iz nje se širiti dalje. Njeni zahtjevi moraju biti podržani pomoću stručnih savjeta privrednih stručnjaka, inženjera, pravnika i sociologa. Zahtjeve treba javno iznijeti u Poljskoj i inozemstvu. U pripreme će spadati i kontakti sa studentima i inteligencijom.

21. IX 1976. u Varšavi je osnovan Odbor za odbranu radnika. Taj odbor organizira pomoć za žrtve represivnih mjera koje su uslijedile poslije 25. VI. Nastao je iz jezgra studenata i intelektualaca i u kratko vrijeme je stekao podršku tisuća. Suradnici sakupljaju novac i informacije, umnažaju i dijele objave toga odbora. Aktivnost Odbora je rasvijetlila novi stupanj brutalnosti vladinih mjera protiv štrajkača. Širenjem informacija, te uvjeravanjem javnosti u Poljskoj i inozemstvu Odbor je prisilio vladu da opozove represivne mjere.

To je značajan korak na putu ka suradnji između radnika i inteligencije. Da bi se ona mogla nastaviti, sada se moraju organizirati manje grupe radnika u svakom pogonu i u svakoj radionici u cijeloj državi. Te grupe bi trebalo da djeluju kao prethodnice suradnje i solidarnosti. U ovom trenutku je solidarnost važnija od zahtjeva. Ako vlasti popuste pred zahtjevima i ubrzo zatim otpuste radničke vođe iz njihovih službi, lako će opozvati svoja obećanja, kao što se to događalo u prošlosti. Međutim, suočivši se s tijesno povezanom radničkom organizacijom morale bi, prije ili kasnije, kapitulirati.

Najvažniji, možda jedini u ovom času, nužan konkretan zahtjev je onaj za potpunu rehabilitaciju radnika koji su otpušteni nakon 25. VI i za amnestiju onih koji su bili osuđeni u vezi s junskim događajima. Da bi ti zahtjevi uspjeli i da bi im se izašlo u susret, moraju uz njih stati sve radničke organizacije u cjelokupnoj industriji.

Navest ću izjavu Odbora za odbranu radnika od 6. XI. Toga dana su radnici tvornice »Ursus« poslali slijedeći apel vladi:

»Mi, radnici tvornice Ursus, zahtijevamo rehabilitaciju svih naših prijatelja koji su bili otpušteni u vezi sa demonstracijama i štrajkom od 25. VI.

Držimo da je to potrebno s obzirom na težak položaj zemlje, s obzirom na napetu atmosferu u tvornicama

i s obzirom na teškoće s kojima se suočavamo pri ispunjavanju plana s neiskusnom radnom snagom.

Zahtijevamo da se potpuno rehabilitiraju otpušteni radnici i da zadrže sva prava koja proističu iz zaposlenosti. Isto tako, treba da dobiju neprimljene plaće za razdoblje u kojem nisu bili zaposleni.

Tek tako ćemo se lako pridružiti ostalome ljudstvu i suočiti se s teškim privrednim položajem države.←

Taj poziv je potpisalo 889 ursusovih radnika.

Odbor se potpuno slaže s naznačenim zahtjevima u pismu. Junski događaji su potvrdili da sindikati nisu sposobni ili nisu voljni zastupati interese radnika. Ne samo da oni nisu protestirali protiv represivnih mjera, već su se s time složili i preuzeli pri tome aktivnu ulogu. Zato radnici moraju sami zastupati svoje interese.

Represivne mjere koje su uslijedile po junskim događajima su obuhvatile radnike u brojnim tvornicama u državi. Solidarnost ursusovih radnika neka bude primjer za sve tvorničke grupe koje su zahvaćene represivnim mjerama. Spontano narastanje organizacije za samoodbranu je prvi korak ka potpunijem i istinskom zastupništvu radničkih interesa.

Takva je bila uloga koju je po decembarskim događajima 1970. godine odigrao Radnički odbor u Ščećinu. Postojanje takvog zastupništva je životno nužno ako želimo riješiti sadašnju privrednu i društvenu krizu.

Pokret otpora seljaka morao je brzo dozvati u život mjesne jedinice da bi zastupale interese pojedinih seljaka — zemljoradnika. Koristit će pomoć intelektualaca. Oni među njima koji su seljačkog porijekla i koji imaju veze sa seljačkim životom, najprimjereniji su za pomoć pri tome. Seljačke organizacije će koristiti pomoć stručnjaka za selo, sociologa specijaliziranih za seoske probleme, znanstveno obrazovanih agronoma, pravnika i liječnika koji će biti spremni pomagati pri izradi programa pokreta i pri organizacijskim detaljima.

Da bi se aktivizirao cijeli pokret, on mora među svojim pripadnicima imati političke mislioce, novinare i visokoškolske učitelje. Pokret koristi suradnju najsposobnijih zastupnika. Narastanje organizacije grupe intelektualaca i studenata mora ići u dva smjera: prije svega, moraju se izboriti za bolje uvjete za sebe, za slobodu

istraživanja, za slobodu objavljivanja i političkog mišljenja, a zatim moraju aktivno sudjelovati u svim drugim pokretima. Jedna od najvažnijih točaka je ponovno zadobijanje autonomije visokoškolskih ustanova, koja je u sadašnjim uvjetima osuđena na smrt. To ne vrijedi samo za učenje i istraživanje već i za slobodu studenata da se učestvuje u političkom životu.

Nezavisni pokret za širenje informacija je otpočeo. Prikazi i izjave Odbora za odbranu radnika su u opticaju u tipkanom i na sličan način štampanom obliku. Leci, politički programi i osobne izjave se također šire.

Pouzdana, iz širokih opsega dostupne informacije su nužno potrebne za daljnji napredak pokreta. Značajno je da se zapišu političke diskusije i prijedlozi i da se postojeće pretpostavke još više šire. Predugo je u zemlji bio onemogućen pristup informacijama o djelovanju i diskusijskim platformama KOR-a.

Moja namjera nije da nabrojim sve vrste organizacija koje sada koristimo; međutim, njima treba zahvaliti za sve prilike javnog značaja. Također je značajno da se društvo organizira u društvenim pokretima koji su među sobom povezani i koji uzajamno, koliko je to samo moguće, izražavaju želje svih. To je program za ostvarenje neke treće Poljske kroz društvene pokrete ili, bolje, jedne jedinate Poljske, one Poljske koja je u srcu svakog građanina i koja je u temelju svake društvene akcije: zemlje u kojoj se socijalna misao i djelovanje prekrivaju.

Tek kada se narod bude posve organizirao u dobrovoljne društvene okvire, bit će moguće da se u odnosu prema vlastitoj državi i prema tuđim silama naredi potrebna samoograničenja radi vlastite suverenosti. Moramo težiti k tome da dosegne status sličan onom koji ima Finska: parlamentarnu demokraciju s ograničenom nezavisnošću na području vanjske politike tamo gdje se ona dotiče neposrednih interesa Sovjetskog Saveza. Ako državu gledamo u njenom današnjem stanju, doseganje takvog statusa se može činiti teškim; međutim, sa stanovišta uspješno integriranih društvenih pokreta, »finlandizacija« Poljske mora izgledati kao umjeren program.

Jacek Kuron:

SITUACIJA U ZEMLJI I PROGRAM OPOZICIJE

(Nekoliko bilješki)

1. Fundamentalna pretpostavka koja je u osnovi ovih razmišljanja je — strah da nam prijeti eksplozija narodnog gnjeva, u razmjerima većim čak od ukupne snage juna 1956, decembra 1970, juna 1976. i marta 1968. Kao što znamo, takva jedna eksplozija može lako postati nacionalna tragedija — po svoj vjerojatnosti borba protiv eventualne sovjetske oružane intervencije.

Otkuda potiče taj moj strah, i da li je on samo moj?

Mi smo u posljednje vrijeme svjedoci opadanja životnog standarda stanovništva, koje se može usporediti samo sa onim iz 1953, kada je propao šestogodišnji plan. Osim toga, društvena situacija je fundamentalno različita od one koja je tada prevladavala. U to vrijeme neograničeno je vladao teror, koji je praktički dostizao svaku sferu društvenog života. Zajedno s tim terorom vladao je strah, nesposobnost ljudi da međusobno kontaktiraju. Očekivani životni standard bio je ograničen još uvijek svježim sjećanjem na ratnu i neposredno poslijeratnu bijedu (a za mnoge i predratnu), zajedno s nepostojanjem pristupačnih primjera prosperitetnih društava. Veliku većinu radnika činile su pridošlice sa sela, i oni su osjećali napredak koji je ta promjena predstavljala, a isto tako im je nedostajala bilo kakva tradicija radničke borbe. Ono što je prožimalo svijest te grupe a također, kako izgleda, i drugih — bila je još uvijek aktivna vjera u realna ili pretpostavljena dostignuća novog sistema, bez obzira da li su njegove učinke vidjeli kao potpuno negativne ili kao potpuno pozitivne. Društvena elita — a ja imam ovdje na umu sve stvaraoc tipova i nijansi mišljenja, kao i one koji su željeli i bili sposobni da se angažiraju u političkoj aktivnosti, ili da igraju neku ulogu u javnim poslovima — bila je u tim godinama ili razbijena ili je podržavala novi poredak.

Ja pišem tako mnogo o tom periodu zato što su svi drugi nasrtaji na životni standard (ekonomske krize) izazivali oštru opoziciju u društvu i eksplozije na više ili manje lokalnoj skali. Sadašnji napad je najveći do sada i mi proživljavamo našu najdublju krizu. Nema terora, a zaista postoji sjećanje na sve uspjehe postignute radničkom borbom, uključujući najnovije — koji su uglavnom ostvareni bez prolijevanja krvi. Još više, svaki od tih uspjeha ostavio je iza sebe talog mržnje i žed za osvetom.

Mi smo društvo koje je dovoljno otvoreno da na njega generalno utječu zapadni obrasci životnog standarda, ojačani (kao što jesu) — mitom. Relativno povećanje realnih nadnica na početku sedamdesetih godina povećalo je apetite i probudilo nadu u prosperitet. Takse sadašnji izazov osjeća sa utoliko većim bolom. Posljednjih godina, počevši od juna 1976, radikalno diskreditiranje vlasti *kao vlasti* prodrlo je u narodnu svijest: ljudi su potpuno izgubili vjeru u sposobnost vlasti da upravlja društvenim životom. Postoji mnogo dokaza koji pokazuju da ovo gledište ima čvrstu osnovu. Danas je vlast paralizirana, a društvo anarhizirano kao nikada do sada.

Odsustvo terora čini mogućim stvaranje društvenih elita. I izgleda da gotovo svi oni za koje se može smatrati da pripadaju tim elitama, sada imaju negativan stav prema partijskoj i državnoj vlasti. Ovo uključuje i članove Partije, a vjerojatno i dijelove aparata. Onaj realni faktor po kome se sadašnja situacija razlikuje od svih prethodnih kriza je — univerzalna svijest u društvu o organiziranoj aktivnosti protivnika sistema. Ja ne mislim ovdje na direktan utjecaj tih društvenih pokreta, koji je još uvijek vrlo ograničen, već jednostavno na znanje o njihovom postojanju. Dok direktni utjecaj naznačuje metode za postizanje zahtjeva, i tako ograničava eksploziju, svijest o postojanju opozicije ne pruža takve metode; ona jednostavno smanjuje strah i mobilizira ljude protiv vlasti — i tako pomaže vlasti. Analognu funkciju je imao neuobičajeni trijumf crkve — izbor poljskog kardinala za papu. Vlast čini sve što je moguće da u očima društva učini crkvu priznatim protivnikom sistema. Kao posljedica toga pobjeda crkve se opaža kao poraz vlasti.

Tržišna situacija je, usprkos svemu, bolja nego ukupna situacija u zemlji. Vlast pokušava zaustaviti pad životnog standarda i, čineći to, ona slabi tempo ekonomskog života. Mogućnosti takve politike nesumnjivo će se iscrpiti do kraja ove godine. Uvjeti života će se brzo pogoršavati.

Činjenica je da je događaje iz decembra 1970. i juna 1976. direktno prouzrokovalo povećanje cijena. Te odluke su predstavljale jedinstven napad na cijelo društvo i, u vezi s tim, bile su signal za procese koji su se zatim odvijali. Moguće je da vlast ovog puta neće donijeti takvu odluku, i tako neće dati znak. Bojim se da se, usprkos tome, ništa neće izmijeniti.

Kao što sam ranije napomenuo, sadašnji napad na životni standard podnosi cijelo društvo, i on se naglo snižava. U tim okolnostima signal mogu predstavljati brojni događaji, koji se stalno ponavljaju: štrajk u velikom poduzeću gdje vlast odbije da popusti, nered ispred prodavaonice, prva brutalna intervencija policije ili, kao što se dogodilo u Tihima, pokušaj da se ukloni križ iz centra grada. Dovoljno je da takav ili bilo koji drugi incident označi početak lokalne pobune, i požar će zahvatiti cijelu zemlju. Samo ako vlast odstupi, može se lokalna eksplozija — kao ona koja se dogodila u Tihima — zaustaviti. To, s druge strane, dalje priprema teren za slijedeću eksploziju, i tako u cijeloj zemlji.

Ja mogu vidjeti i druge, manje važne uzroke neke eksplozije. S druge strane, ja ne mogu vidjeti ništa što bi je spriječilo, osim činjenice da ljudi obično više vole mir i vlastiti svagdašnji način života, koji ne bi željeli izgubiti, niti ga mijenjati. To je stalni faktor, pa ipak se, usprkos tome, povremeno događaju ustanci, pobune i revolucije.

2. Ja ne sumnjam da svi mi vidimo pobunu kao zlo koje treba pokušati spriječiti. Ne uzimajući u obzir prijetnju društvene (tako u izvoru — prim. prev.) intervencije, vlast Narodne Republike Poljske, kao što svjedoče decembarški događaji, neće prezati od pokolja naroda, i ona još može naći snage da ga izvrši. Ja ne sumnjam da cijela demokratska opozicija želi ostvariti svoje aspiracije prema parlamentarnoj demokraciji i nezavisnoj državi — postepeno, miroljubivim sredstvima. Pokušaje da

se upravo sada uništi sistem, ako nismo na to prisiljeni (vidi točku 7. ovih bilježaka), smatram avanturističkim. Neosporni su ogromni društveni troškovi takvog jednog poduhvata. Nacionalna tragedija je više nego vjerojatna, dok je uspjeh neizvjestan.

3. Program za društveno samoorganiziranje — tj. za organizaciju poljskog društva u nezavisne društvene pokrete, sa institucijama kao što su Komitet seljačke samobrane, slobodni sindikati, studentski komiteti solidarnosti — sada je jedini način za ostvarivanje ciljeva opozicije i težnji naroda. U isto vrijeme to je i sredstvo za ograničavanje eksplozije. Pa ipak, iako snažno stimulirano situacijom o kojoj pišem, samoorganiziranje se odvija, i mora se odvijati, daleko sporije nego rast društvenog gnjeva. Postoje brojni razlozi za to, ali dovoljno je ovdje navesti jedan: da bi se razvilo samoorganiziranje, moraju se prevladati osjećanja koja se uopće ne pojavljuju u emocijama masa, a to su strah i nepovjerenje u efektivnost djelovanja. Jednom riječju, eksplozije kojih se sada plašimo, neće biti zaustavljene samoorganiziranjem.

4. Što može opozicija učiniti da spriječi eksploziju? Ja to pitam ne samo zato što vjerujem u takvu mogućnost, već i zbog toga što takav poduhvat smatram elementarnom patriotskom humanom dužnošću svakog građanina. Oprostite zbog ovih velikih riječi, koje ne upotrebljavam u svakodnevnom govoru. Ali, osjećam da se opozicija danas nalazi u situaciji koju je Pilsudski analizirao u odnosu na PPS¹ godine 1905. Naš autoritet je mnogo veći od naših organizacionih mogućnosti. Pokušavam pokazati da može biti kasno prije nego što se te mogućnosti povećaju. Mi ćemo spriječiti takvu eksploziju samo ako — bez obzira na naše organizacione mogućnosti — iskoristimo naš autoritet i izradimo i populariziramo obrasce aktivnosti koje može svatko slijediti.

Mislim da se takvi uvjeti postižu pritiskom društva, organiziranog u oficijelne strukture, na vlast — primoravajući je na taj način na popuštanje. Riječ je o tome da gotovo svaki građanin naše zemlje pripada različitim oficijelnim organizacijama, uključujući PURP, i da učestvuje na njihovim sastancima. Ako možemo postići da

---

¹ PPS — Poljska socijalistička partija.

desetine ili stotine takvih sastanaka donesu rezolucije koje postavljaju konkretne zahtjeve i ako ta činjenica postane općepoznata, onda možemo čekivati da tim putem krenu drugi sastanci i organizacije. Protesti protiv odreda koje organizira Socijalistički savez poljske omladine (SZMP), koje upućuju ćelije tih istih saveza, službenih akademskih društava i univerzitetskog osoblja, pokazuju da je mišljenje koje ovdje izlažem — realističko. Rezolucija takvog sastanka može postati izborni program upravnih organa tih organizacija, na primjer sindikata, kako predlažu izdavači »Robotnika«. Čak i ako se ne pobijedi na izborima, a to je još uvijek moguće, to predstavlja koristan izvor pritisaka na centar. Govor na sastancima, i to u ime najjasnijih zadataka radnika, ne zahtijeva ni djelić one hrabrosti koja je potrebna za pridruživanje nezavisnim društvenim pokretima. I prilikom glasanja za rezolucije na tim sastancima, čak i najopreznija osoba može se ubijediti da pruži podršku. Ako ljudi osjećaju da su ugroženi njihovi najosnovniji interesi, onda obrasci takve aktivnosti imaju mogućnost da se šire.

Pa ipak, može li takav pritisak, o kojem ovdje govorim, zaista osujetiti pobunu?

Pokret koji postavlja zahtjeve u okviru službenih struktura, oblik je organizacije društva. Ako može postati masovni pokret, onda on radikalno ograničava opasnosti od eksplozije. Nasuprot pobuni, on na drugačiji način oblikuje zahtjeve za većom nadnicom — što je najvjerojatnije — posebno kada, pod postojećim pritiskom, mi nemamo program — onda će ustupci od strane vlasti brzo postati nemogući ili neefikasni, zato što će povećanje nadnica ubrzati rast cijena. Ovdje leži opasnost pogoršanja ekonomske krize. Ali, u isto vrijeme, takav pritisak primorava vlast da obznani stanje ekonomije i tako oglasi početak javne rasprave o metodama za njegovo poboljšanje. Takve rasprave su dodatno sredstvo pritiska i, zajedno sa pokretom rezolucija i zahtjeva, one nagone vlast. ili strože govoreći — jedan odjeljak vlasti, da objavi program obnove. U isto vrijeme oni joj naturaju elemente takvog programa.

Postavimo ovo pitanje jasno. Na takav način započet pokret za pritisak postaje društvena baza za onakvo

grupiranje unutar Partije čiji program najpotpunije priznaje zahtjeve društva. Ja ovdje imam na umu podršku specifičnom programu zahtjeva, koji ne formulira demokratska opozicija, već širi društveni pokret. Kada se takav program (ili programi) deklariraju, onda će opozicija prema njemu morati zauzeti stav. U svakom slučaju, to će morati biti kritičan odnos, s obzirom na stanovište parlamentarne demokracije i nezavisnosti.

5. Problem — da li takva vrsta aktivnosti predstavlja učešće u igri partijskih struja — nije nov. Ali je naivan. Od mog prvog pokušaja opozicione aktivnosti — a za dvije godine slaviti ću 25-godišnjicu te aktivnosti — slušao sam te prigovore. Jednom je moja aktivnost služila pristalicama čvrste ruke u Partiji, zato što im je davala izgovor za politiku čvrste ruke. U drugim prilikama su moje aktivnosti navodno pomagale partijskim liberalima, tako što su organizirale društvenu pozadinu za njih. Sve je ovo, naravno, istina — osim da ne postoji neka javna aktivnost u našoj zemlji koja ne bi postala objekt klikaške aktivnosti u vladajućim krugovima Partije. Objekt ovih borbi je upravo javni život, a osnovni način za donošenje odluka u ovim stvarima je borba klika. Ako želimo dobiti ustupke od vlasti, mi moramo računati sa činjenicom da će društveni pritisak koji organiziram upotrijebiti neke grupe u Partiji za svoje vlastite ciljeve. Od toga su, na kraju krajeva, zavisile naše šanse da uspijemo u oslobađanju radnika iz Radoma, ili Switona,² u ograničavju represije protiv aktivista nezavisnih društvenih pokreta, a da ne govorimo o pravu na štrajk, omogućavanju razvoja poljoprivrede ili pozivanju na odgovornost onih iz represivnog aparata koji su odgovorni za kršenje zakona. Mi moramo biti svjesni toga, zato što nema smisla od naivnosti praviti vrlinu.

Sve u svemu, mi ne znamo koja grupa koristi naš pritisak i protiv koga, pa zato nema smisla na to obraćati bilo kakvu pažnju. Samo kada jedna frakcija objavljuje svoj program o stvarima iz realnog života koje se tiču društva, samo tada zaista moramo zauzeti stav u odnosu na to, na isti način kao što zauzimamo stav o važnim odlukama vlasti. Programatsko odbijanje svih aktivnosti

---

² Kazimierz Switon — vođa slobodnih sindikata na Sljonsku.

koje pomažu nekim grupama u Partiji, bilo bi moguće samo onda kada bi se pokušalo uništenje sistema, ili kada bi se pretpostavljalo da se neće dogoditi eksplozija — čime se pretpostavlja da je za protivnike sistema bolje ono što je gore za zemlju. Ja sam iznio svoj odnos prema programu revolucije. Program koji bismo mi nekako ispetljali, ne može biti osnova jednog društvenog programa, a parola »što je sada gore, to će biti bolje« istovremeno je nemoralna i glupa.

6. Ja sam se izjasnio u korist iniciranja pokreta društvenog pritiska — revindikacije u okviru službenih struktura. Sama ta činjenica određuje karakter programa tog pokreta. On mora raditi na poboljšanju sistema, a ne na njegovoj promjeni. Program poboljšanja ne može donijeti opozicija, zato što ona ne želi i ne može prihvatiti postojeći sistem.

Ja sam dokazivao da pokret revindikacije može biti uspješan čak i kada ne predložimo njegov program. Nemoguće je, međutim, inicirati društveni pokret, a ne reći zašto i što treba činiti. Vidim dva moguća rješenja ove dileme: a) da se kao minimalni zahtjevi postave — da vlast razotkrije postojeće ekonomsko stanje i da donese program za poboljšanje, započinjući širom zemlje raspravu o tim pitanjima; ovaj program mora biti povezan sa programom za obranu životnog standarda; na primjer, povećanje nadnica da bi se nadoknadilo povećanje cijena, koje se određuje sporazumima sa različitim grupama radnika, koji će s tim ciljem izabrati i ovlastiti delegate; b) da se donese — zajedno sa točkama spomenutim pod a) — takav program poboljšanja sistema koji u isto vrijeme može biti minimalni program opozicije. Vjerujem da takav program mora obuhvatiti tri grupe zahtjeva. Prva mora uzeti u obzir slobodu profesionalnog i korporativnog tipa: sindikata, seljačkih organizacija, umjetničkih organizacija, onih koji se bave obrazovanjem, potrošača, lokalnih organizacija, itd. Na ovom mjestu treba spomenuti pravo na štrajk, ukidanje člana 52. Zakona o radu, pravo na okupljanje, pravo na demonstracije, pristup sredstvima komunikacija. Važno je imati na umu da pokret za pritisak već sadrži praktičku realizaciju tih zahtjeva, a još više to sadrže zahtjevi da radnici imaju

pravo pregovarati o povećanju nadnica koje bi pokrivalo porast troškova života.

Druga grupa zahtjeva ticala bi se društveno-ekonomskih uvjeta za prevladavanje krize. To su nezavisnost različitih industrijskih poduzeća, uvjeti za razvoj i rast seljačke poljoprivrede, kao i uvjeti za razvoj privatnog zanatstva, trgovine i male privrede.

Treća grupa treba da se bavi izvršavanjem zakona od strane vlasti; između ostalog, zahtijevati jedan administrativni sud — povezano sa zahtjevom za smjenjivanje sudaca. Treba podvući da zahtjevi iz druge i treće grupe imaju šansu da budu ostvareni tek kada se ostvare oni iz prve grupe.

U slučaju da minimalni program opozicije postane program pokreta revindikacije, ovaj pokret bi imao veću kontrolu nad frakcijom koja bi pokušala dobiti njegovu podršku i veću šansu da zadobije svoju nezavisnost. Uspjeh pokreta revindikacije, bilo sa minimalnim programom ili bez njega, bio bi ogroman uspjeh za opoziciju.

(1-8)

LISTA RADNIČKIH PRAVA

Dokument broj 1

Zato što:

- su građani lišeni prava da učestvuju u odlučivanju o stvarima koje su od važnosti za njih same;
- su ograničena osnovna prava zaposlenih, kao što je pravo na siguran rad koji donosi penziju, pravo na pravednu nadnicu i na odmor;
- društvene nejednakosti i nepravde postaju sve dublje;
- ne postoje institucije koje bi štatile zaposlene — službeni poljski sindikat nije takva institucija;
- su radnici lišeni osnovnog prava na obranu — prava na štrajk;

— društvo mora platiti cijenu svake greške koju vlast napravi, uključujući cijenu tekuće krize.

Mi poduzimamo akciju čiji je dugoročni cilj stvaranje sistema samoobrane zaposlenih, na prvom mjestu — nezavisnih sindikata.

Mi želimo započeti sa problemima koji nam sada izgledaju, barem djelomično, rješivi.

1. NADNICE

— Plaće treba da rastu najmanje ukorak sa troškovima života; dodatak za *troškove života* je od suštinskog značaja;

— svakome treba da bude osigurana minimalna nadnica od koje se može živjeti; ekipe stručnjaka treba da odrede taj minimum i da ga prilagođavaju rastu cijena; porodice koje žive ispod tog nivoa treba da primaju odgovarajući dodatak;

— moraju se pokušati eliminirati prevelike i neopravdane razlike u zaradama;

— obustava rada, promjene kvota itd. ne smiju dovesti ni do najmanjeg smanjivanja nadnica;

— radnici koji rade isti posao pod istim uvjetima treba da zarađuju u skladu sa standardnim skalama koje su nezavisne od oblasti u kojima su navedeni radnici zaposleni.

2. RADNO VRIJEME

— Nedopustivo je da prekovremeni, dodatni i rad na zajedničkim akcijama bude prisilni; rudari moraju imati slobodne nedjelje i praznike;

— *slobodne subote* sadašnjeg sistema moraju biti svakome pravno garantirane;

— mora se pokušati sa uvođenjem *40-satne radne nedjelje bez smanjenja nadnica*.

3. ZAŠTITA NA RADU

— Standardi i propisi o zaštiti moraju se sprovoditi *bez izuzetka*; ove treba da nadgleda specijalna komisija, sa širokim ovlaštenjima, koja uključuju pravo da se zatvori tvornica; komisije koje kontroliraju sigurnost i zaštitu na radu, komisije koje ispituju nesreće, kao i tvornički liječnici, moraju institucionalno biti nezavisni od tvorničkih uprava;

— niko kome je zdravlje narušeno zbog loših radnih uvjeta ne može biti lišen dotadašnje plaće ili prihoda;

— neophodno je revidirati postojeću listu profesionalnih oboljenja;

— mora se ukinuti *noćni rad za žene*; ne smije se dozvoliti da žene obavljaju težak fizički rad.

4. PRIVILEGIJE

— Primanja zaposlenog i njegovo unapređenje ne smiju zavisiti od partijske pripadnosti, političkih stavova i pogleda;

— beneficije, kao što su premije, stanovi ili odmori, moraju se javno dodjeljivati; način njihovog dodjeljivanja i imena onih koji su ih dobili moraju se objaviti;

— mora se prestati sa davanjem privilegija grupama koje su povezane sa vladom (policija, partijski funkcioneri): posebni dodaci u dobrima za kojima postoji najveća potražnja, kao što su stanovi, zemljišne parcele, građevinski materijal, automobili, posebna medicinska njega, luksuzne vikendice, posebna mirovinska prava, itd.

5. PRISILA DA SE POSTUPA PROTIV SVOJE SAVJESTI

— Niko ne smije biti prisiljavan na nemoralne čine — da daje obavještenja Partiji ili tajnoj policiji, da sudjeluje u napadima na nepoželjne osobe;

— ljudi ne smiju biti prisiljavani da proizvode nesolidnu robu, da obavljaju poslove koji ugrožavaju nji-

hovu ili tuđu sigurnost, da prikrivaju nesreće, prave lažne izvještaje, itd.

ZAKON O RADU

Zakon o radu koji je na snazi od 1975, mora se radikalno izmijeniti. Njegove odredbe su nepovoljne za radnike. Njegovi članovi su dvosmisleni i zato se u određenim situacijama mogu, a često se i interpretiraju u korist uprave. To se posebno odnosi na:

— član 52. mora se izmijeniti; on se upotrebljava kao zakon protiv štrajka (na njemu su bila zasnovana brojna otpuštanja poslije juna 1976); pravo na štrajk mora biti *garantirano zakonom*;

— ako je netko otpušten, uprava mora pismeno obrazložiti razloge za otpuštanje; radnik treba da nastavi raditi sve dok njegov slučaj prolazi sukcesivne legalne instance; za vrijeme cijelog procesa on treba da ima pravo na pomoć advokata;

— sindikalni službenici koje izaberu radnici moraju biti zakonom zaštićeni od otpuštanja, a i određeno vrijeme poslije prestanka ove službe.

Mi mislimo da ostvarenje ovih zahtjeva zavisi od nas samih. Veliki okršaji 1956, 1970. i 1976, kao i pojedinačni štrajkovi, pokazuju da radnici mogu natjerati vlast i uprave poduzeća da učine ustupke.

U toku nekoliko posljednjih mjeseci mi na svojoj vlastitoj koži osjećamo posljedice krize. Snabdijevanje i saobraćaj su sve gori, nadnice sve niže, a cijene sve više, u velikim tvornicama radno vrijeme se produžava i na račun »slobodnih subota«, sve je više i više obustava. Ako mi sami ne počnemo braniti svoje vlastite interese, naš položaj će se još i pogoršati.

Međutim, da bismo pobijedili, mi se moramo potpuno osloboditi osjećaja nemoći, moramo prestati da se pasivno mirimo sa ograničavanjem naših prava i pogoršanjem uvjeta života i moramo tražiti najefikasnije oblike akcije. Postoji veliki broj mogućnosti.

A. Štrajk je nesumnjivo najefikasniji oblik akcije, čak i kad štrajkovi nisu masovni. Uopće uzevši, međutim, štrajk je efikasan samo kratkoročno. Da ne bi izgu-

bili ono što su postigli štrajkom, učesnici moraju izabrati predstavnike koji će nadgledati ostvarenje njihovih zahtjeva. Ako radnici znaju kako treba solidarno postupati i ako se ne plaše, oni mogu upravu prisiliti na ustupke čak i samom prijatnijom štrajka, podnoseći peticije ili šaljući delegacije.

B. Mnogo se može postići i samim širenjem informacija. Neophodno je otvoreno i glasno govoriti i protestirati kada se nekom nanosi nepravda; neophodno je javno govoriti o akcijama klika i o davanju privilegija, nedostacima i rasipanju, kršenju pravila o sigurnosti i zaštiti na radu i zataškavanju nesreća. Neophodno je da se o tome govori kolegama i na sastancima. Treba zahtijevati da se vlasti o tome izjasne. O tome treba obavještavati nezavisne društvene institucije i nezavisnu štampu.

C. Postoje mnogi problemi u radnim odnosima koji se mogu riješiti uz pomoć službenih sindikata. Sigurno je da bi za nas bilo bolje kada oni ne bi bili tako mrtvi kao što su, u stvari, sada. Mi moramo zahtijevati da tvornički savjeti brane interese radnika, moramo upotrijebiti sindikalne sastanke za diskusije i postavljanje zahtjeva i moramo u tvorničke savjete birati ljude koji će ostvarivati te zahtjeve.

D. Jedan od uvjeta da naše akcije budu nešto više od *ad hoc* i slučajnih postupaka je — postojanje grupe radnika koji su u stanju stalne pripravnosti. Ta grupa, čak i ako je u početku neformalna, može izraditi program aktivnosti — da organizira seriju akcija, formira javno mnjenje i da, s vremenom, nastupi javno kao nezavisan radnički komitet.

E. Gdje god postoje snažne organizirane zajednice radnika koje su sposobne da brane svoje predstavnike od otpuštanja s posla i hapšenja, treba da se osnivaju komiteti slobodnih sindikata. Iskustvo zaposlenih u zapadnim demokracijama pokazuje da je to najefikasniji način za obranu radničkih interesa.

Samo nezavisni sindikati, podržavani od radnika koje predstavljaju, imaju izgleda da se suprotstave vlastima. Samo će oni predstavljati snagu sa kojom vlasti moraju računati i koja s njima može biti na ravnoj nozi.

Mi, potpisnici, obavezuje se da ćemo raditi prema stavovima iz Povelje radničkih prava.

Mi također ustanovljujemo Fond za pomoć i obavezuje se na stalne priloge za njega. Sredstva koja Fond prikupi upotrebljavaće se kao pomoć osobama otpuštenim s posla zbog učešća u aktivnostima nezavisnih sindikata.

DODATAK

Naše aktivnosti su u skladu sa zakonom. Potpisujući međunarodni Pakt o radu i Konvenciju 110, vlada Narodne Republike Poljske priznaje... (slijede citati iz navedenih dokumenata o pravu radnika da stvaraju udruženja i o pravu na štrajk).

Gdanjsk: Bogdan Berusewicz, Andrzej Bulo, Jeanna Duda-Gwiazda, Andrzej Gwiazda, Andrzej Koledziej, Zenon Meskal, Alina Pienkowska, Andrzej Skowren, Bernard Wachewicz, Anna Walentynowicz, Lech Walesa, Blazej Wyszowski, Krzysztof Wyszowski, Jan Zapolnik
Gizike: Henryk Wiurge, Slawomir Karelik, Leszek Lechewicz, Mieczyslaw Malitka

Gljivice: Andrzej Gerdzewski, Andrzej Spyra

Grudąd: Maksymilian Mozdrzynski, Edmund Zadzrezyński

Katovice: Kazimierz Switen, Jan Switona

Krakov: Franciszek Grabczyk, Zygmunt Kaleta

Lazi: Jerzy Grzebieluch

Leđ: Jadwiga Szczesna, Stanislaw Szaredzki, Jozef Sreniewski, Leszek Witkowski

Miřkov: Jan Lasek, Ireneusz Maliglowka

Nova Ruda: Stefan Kewalczyk

Pobjanice: Marek Chwalewski

Přemisl: Stanislaw Frydlewicz

Radom: Anna Ostrowska, Ewa Sobol

Ruda Slaska: Mieczyslaw Kubiczek

Skavina: Mieczyslaw Majdek

Šćecin: Danuta Grajek, Andrzej Jakubcewicz, Tadeusz Kocielowicz, Stefan Kozłowski, Zdislaw Podolski, Jan Witkowski, Mirosław Witkowski

Tarnov: Waclaw Mojek, Zbigniew Stanuch

Torun: Mirosława Sedzikowska, Stanislaw Smigiel

Valbžih: Jacek Pilichowski

Vladislav Slaski: Boleslaw Cygan
Varšav: Henryk Bak, Teodor Klincewicz, Mieczysław Ksiezczak, Dariusz Kupiecki, Jan Lytynski, Witold Luczywe, Wojciech Onyzkiewicz, Henryk Wujec
Wroclav: Krzysztof Grzejczyk, Jacek Malec, Ludwik Werle
Zabže: Jacek Wiewierski

(I-8)

LETAK

(dijeljen u rudarskom bazenu Katowice, poslije tri uzastopne nesreće u rudnicima)

U toku samo jednog mjeseca na Šljonsku su se dogodile tri velike nesreće u rudnicima. Nekoliko desetina rudara je poginulo, ali točan broj je nepoznat, pošto je cenzura spriječila objavljivanje istinitih podataka. Očigledno, partijski funkcioneri se boje da otkriju postojanje rudnika u koje je uveden sistem 4 smjene, usprkos protesta samih rudara. Taj sistem ne ostavlja vremena za neophodne popravke i osiguranje vaše sigurnosti, on vas lišava slobodnih nedjelja i dezorganizira slobodno vrijeme i porodični i religiozni život. Vi, majke i žene rudara, najbolje to znate. Vi, rudari, shvaćate da naš sistem nema ništa zajedničko sa socijalizmom, da je to državni kapitalizam, u kome nema mjesta za brigu o blagostanju radnika. Rudari su nevažni, jedino što je važno jest ugljen koji se može prodati za dolare. Crvena buržoazija zarađuje na vašem znoju, vašim povredama, često i na vašim životima. Na račun radnog naroda oni sebi grade palače opremljene modernim spravicama uvezenim sa Zapada. Oni podižu luksuzne partijske zgrade po cijeni tisuću stanova, na koje vi morate godinama čekati. Partija se opravdava nedostatkom sredstava, ali ne štedi novac za jačanje milicije koja regrutira zdrave mladiće da šire strah i bezakonje u društvu, umjesto da ih zaposli na korisnim poslovima. Nema novca, međutim, koji

bi se potrošio za zaštitu na radu. Tretiraju vas kao crno roblje.

Ne dozvolite da vas eksploatiraju! Ne čekajte na partijske sindikate, čija je dužnost da vas štite: oni samo — za vaš novac — pomažu državi da vas eksploatira! Mi imamo pravo na slobodne, nezavisne sindikate. Ovo pravo garantira poljski Ustav i Međunarodni ugovor o političkim i građanskim pravima.

Samo snažni i dobro organizirani slobodni sindikati mogu vas uspješno štiti od državne eksploatacije. Samo oni mogu izvesti zemlju iz sadašnje krize.

Komiteti slobodnih sindikata postoje u Gdanjsku, Katovicama i Ščečinu. Uspostavite vezu sa Slobodnim sindikatom u Katovicama, Ul. Mikolovska 30 m. 7, gdje se svakog četvrtka u 6 po podne sastaju aktivisti i pristalice. Pozivam sve kojima je potrebna pomoć i koji osjećaju potrebu da djeluju u obranu svojih prava. Samo zajedno možemo natjerati vlasti da poštuju ljudska i građanska prava.

*Kazimierz Switon, Ul. Mikolovska 30 m. 7, Katowice.
Katovice*

10. XI 1979.

(1-8)

GOVOR MARYLE PLONSKE, PREDSTAVNICE KOMITETA ZA OSNIVANJE SLOBODNIH SINDIKATA BALTIČKE OBALE

(Prilikom ceremonije polaganja kite cvijeća
u Gdanjsku, 18. XII 1979, za obljetnicu Decembra)

Zovem se Maryla Plonska, govorim u ime članova Slobodnog sindikata baltičke obale koji su bili uhapšeni prije ove ceremonije. Okupili smo se ovdje da odamo počast u spomen ljudi ubijenih u decembru 1970. Unatoč obećanjima, nema spomenika ni ploče decembarskim žrtvama, nema mjesta gdje bismo se sakupili za ovu obljetnicu. Polazemo svoje cvijeće, palimo svijeće na

ulici ispod mitnica, trijemova, tamo gdje su ljudi pali. Kao i prošlih nekoliko godina, naša ceremonija se održava u jednom opsadnom stanju, pod prijetnjom milicije i Službe sigurnosti. U našoj vlastitoj zemlji, koja se naziva demokratskom Poljskom, nezavisnom i narodnom, vođenom od partije koja se naziva radničkom, nama je zabranjeno da spominjemo jednu radničku akciju. Povijest Narodne Republike Poljske nisu samo petogodišnji planovi i uzastopni partijski kongresi, to je također staljinski teror, radnički juni u Poznanju, studentski mart, decembar na baltičkoj obali i juni u Radomu i Ursusu. To je, također, povijest našeg naroda, moramo je poznavati da bismo se sjećali i izvukli pouke. Ako bismo dozvolili da se precrta naša uspomena na decembar 1970, moglo bi se kazati da su žrtve onih koji su pali i koji su mrtvi bile uzaludne. Ovu uspomenu im dugujemo, dugujemo je samima sebi. Iz onog što se dogodilo na obali unatrag deset godina moramo izvući pouke. Naučiti da se organiziramo, zaštitimo vodeće radnike, zatražimo i osiguramo revindikacije koje ne dozvoljavaju samo trenutačna poboljšanja, nego zajamčuju prava i za budućnost. Mi imamo pravo da se javno, legalno organiziramo u slobodne sindikate za zaštitu naših interesa. Mi ne dozvoljavamo da nam se to pravo oduzme. Danas, obogaćeni prošlim iskustvima, naučili smo da se borimo za svoja prava. Mirno, nepopustljivo i solidarno. Dakle, trebalo je izići na ulicu da bismo se uvjerali da smo brojni u mišljenju o istoj stvari. Ali, nepopustljivost i solidarnost skupo su završili u uličnim pobunama. Ljudi su uzvikivali da se poslije krvavih pobuna vlast izmijenila, da je sama izvukla prikladne pouke. Nije bila osigurana zaštita za članove štrajkačkog komiteta. Štrajk je bio kaotičan, tako da se nije mogla stvoriti organizacijska struktura koja može upravljati akcijom na duži rok. Time se odmah onemogućilo stvaranje nezavisnih radničkih predstavništava, koja bi morala braniti svoje članove i interese radnika. Nije tu riječ o prevelikim cijenama, jer su se sve cijene već popele. Riječ je o konsultacijama, ali s aktivistima koji su prihvatljivi za sve. Nema spomen-ploče. Tko je dao obećanje za to? Organizatori štrajka učinili su mnogo grešaka, no vlast je učinila zločin. Zločin je bio u tome što se dalo naređenje da se puca na

nenaoružane ljude, što im se oduzelo pravo na riječ, na neometano organiziranje. Eto, u to smo uvjereni. To je, dakle, dao Decembar? Dali smo ga mi, svjesni svoje snage, svojih prava i svega onog što je vlast u stanju učiniti. Za tu svijest neki su platili najveću cijenu, vlastitim životom. Slava uspomeni na njih! Održimo minutu šutnje za spomen mrtvima.

(I-2)

III

1980—1981.

III

1801-1891

DEZINTEGRACIJA POLJSKE PRIVREDE

(Deklaracija KOR-a)

Početak jula 1980. Poljsku je zahvatio val radničkih štrajkova, izazvanih povećanjem cijena mesa i suhomesnatih proizvoda. Poskupljenje je objavljeno 1. jula, nakon deset godina odlaganja. Posljednji, iznenadni pokušaj najave povećanja cijena prehrambenih proizvoda, juna 1976, doveo je do burnih protesta. Radnička pobuna u Radomu je brutalno ugušena, a poskupljenje opozvano.

Novo rukovodstvo, na vlasti od februara 1980, provodi istovremeno politiku ustupaka i nepopustljivosti. Tokom proljeća vlasti su, suočene sa privrednom situacijom, otvoreno okarakteriziranom kao »teškom«, pozivale narod na konsolidaciju i pripremale ga na nužnost »korigiranja« cijena. Nova vlada M. Babiucha se, jednako kao i stara, oglušila na prijedloge reformi koje su predlagale različite struje opozicije.

Događaji iz 1976. ostali su radnicima u sjećanju. zahtjeve i odlučni su da ih brane u samim tvornicama. Sada se, međutim, radnici organiziraju, precizno određuju. Također, važan nov element je solidarnost i povjerenje između radnika štrajkača i organizirane opozicije. KOR, osnovan nakon revolta 1976, ni u kojem slučaju ne namjerava preuzeti ulogu radničkog pokreta ili prigrabiti njegove tekovine. Štoviše, pomaže mu informativnom djelatnošću (časopis »Robotnik«), te pravno i finansijski podržava žrtve represije.

U trenutku zaključenja ovog broja — krajem jula — nemoguće je predvidjeti ishod novog preispitivanja snaga.

Vrtuljak cijena

1. jula, bez ikakve najave, vlasti donose odluku o povećanju cijena mesa i suhomesnatih proizvoda. Sutradan direktor kooperative Społem objavio je tu odluku

na televiziji, navodeći, ipak, daleko manji broj proizvoda zahvaćenih poskupljenjem. 4. jula ti proizvodi se u pojedinim regijama prodaju po starim cijenama u tvornicama i nekim dućanima, dok su se u drugim regijama primjenjivale nove cijene. Evo jednog primjera takvih promjenljivih cijena: u poduzeću »Varšava« 1. jula važe nove cijene; 3. jula, između 10 i 12 sati, pojavile su se stare cijene; između 12 i 14 sati ponovo važe nove cijene; poslije 14 sati i cijelog 4. jula važe opet stare cijene; 5. jula opet su nove cijene.

Na skupštini održanoj 9. jula odgovorni partijski i privredni organi donose odluku da povećanje cijena ostaje na snazi, ali se smanjuje broj poskupljenih proizvoda na dvije kategorije mesa, suha rebra, neke vrste peradi i konzerve. Istovremeno je najavljeno povećanje dječjeg doplatka i najnižih plaća.

Strajkovi

Nestabilnost cijena i nova vladina obećanja su rezultat radničkih pobuna, zahtjeva, prijetnji štrajkovima i, konačno, samih štrajkova. Ovog trenutka stižu nam vijesti o štrajkovima u 14 poduzeća: u Varšavi, Zešovu, Mjlecju, Svidnjiku, Čevu, Pjasečno i Dabrova Gornjiča. Njih pet zahtijeva da se opozove povećanje cijena, osam ih traži povećanje plaća, a jedno (F. S. O. — tvornica automobila u Varšavi) zahtijeva istovremeno povećanje plaća i smanjivanje cijena.

Radnicima je obećano da će se udovoljiti njihovim zahtjevima za povećanje plaća. U tri sektora »Ursusa« osnovane su radničke komisije, a uprava poduzeća izjavila je napismeno da neće progoniti nijednog štrajkača.

Strajkovi se nastavljaju u cijeloj zemlji.

Deklaracija KOR-a

U Deklaraciji KOR-a od 2. jula stoji slijedeće:

Komiteta za društvenu samoodbranu (KOR) se potpuno solidarizira sa štrajkačima i podržava njihove zahtjeve. Ukoliko radnici žele braniti vlastite interese, kao

i interese cijelog društva, najefikasniji i najsigurniji način je samoorganizacija u poduzećima, te demokratski izbor nezavisnih radničkih predstavništava ovlaštenih da formuliraju zahtjeve, vode pregovore sa vlastima, te odlučno i odgovorno rukovode akcijama. Radnici moraju biti svjesni da će samo solidarnom borbom ostvariti željene ciljeve. Bitno je spriječiti vlasti da vrše progone, te onemogućiti svaku represiju protiv štrajkača i vođa radničkog pokreta.

Rasipništvo i neefikasnost

Sadašnji privredni kaos je rezultat anarhičnog investiranja 70-ih godina, te poljoprivredne politike koja je dovela do krize na tržištu prehrambenih proizvoda. Drugi važan faktor je proizvoljan sistem cijena, oprečan ekonomskim zakonima, a na snazi je već desetak godina. Moguće ga je, međutim, promijeniti samo radikalnim mijenjanjem cjelokupnog privrednog sistema. Sadašnji privredni sistem vodi u rasipništvo i neefikasnost, koči napredak i demoralizira radnike. Radnike okrivljuju za loš radni učinak, nemar pri radu i lošu organizaciju radnog vremena. Međutim, nije uopće riječ o njihovoj volji za radom, već o privrednom sistemu, a posebno sistemu nagrađivanja. Radnici nisu krivi za prekide radnog procesa koji nastaju zbog redukcije struje ili nedostatka sirovina. Partija želi prebaciti odgovornost za vlastite greške, inkompetenciju i nesposobnost na društvo. Povećanje cijena, da bi bilo prihvaćeno, mora biti jedan od elemenata radikalne privredne reforme. Vladina politika je najvažniji uzrok krize: odluke su se donosile samovoljno, a umjesto reforme, pribjegavalo se privremenim mjerama. Posljedice, međutim, snosi narod, a posebno najobespravljeniji slojevi.

Hitne mjere

Neophodno je hitno poduzeti slijedeće mjere da bi se zemlja spasila od propasti:

1. Radikalno mijenjati privredni sistem i sistem od-

lučivanja — ukoliko se odluke tiču cijelog društva. Komitet za obranu radnika (KOR) ne želi iznijeti svoj stav o orijentaciji reforme. Smatra da u rješavanju tog pitanja mora sudjelovati cijela nacija, a na toj osnovi valja razmotriti i projekte reformi koje je KOR izradio tokom posljednjih godina. Vlada treba da razradi program reformi, te da planira njihovo izvršenje. U protivnom, stanovništvo će na vladine »hitne mjere« odgovoriti vlastitim.

2. Budući da je kriza na tržištu prehrambenih proizvoda, posebno mesa, ishodište sadašnje napetosti, nužno je odmah mijenjati politiku usmjerenu protiv individualnih proizvođača, koji su najvažniji snabdjevači tržišta prehrambenim proizvodima.¹ Treba zagarantirati privatno vlasništvo nad zemljom i slobodnu trgovinu. Svi oblici poljoprivredne proizvodnje (porodična, kooperativna, nacionalna) moraju imati jednaka prava na opskrbu, prodaju, kredite, cijene, poreze i zakonsku zaštitu. Individualnim proizvođačima treba povećati doplatu na krmino i opremu.

3. Sve dok se ne počnu ostvarivati rezultati nove poljoprivredne politike, vlasti moraju osigurati opskrbu mesom po »normalnoj« cijeni u svim prodavaonicama. Ukoliko je to nemoguće, treba ukinuti »komercijalne« cijene² i uvesti racioniranje mesa po starim cijenama, od prije 1. jula.

4. Sve podatke o privrednoj situaciji, a posebno o dugovima prema inozemstvu, te o stanju na tržištu mesa (ukupna proizvodnja, individualna i zajednička potrošnja, izvoz) treba dati javnosti na uvid.

5. Pregovori i diskusije moraju se odvijati u mirnoj atmosferi, a njihovi zaključci treba da budu stvaran odraz mišljenja svih slojeva stanovništva. Vlasti neće moći izbjeći pregovore, a od njihovog stava uglavnom ovisi da li će se oni odvijati u mirnoj ili napetoj atmosferi.

¹ Nakon neuspješne kolektivizacije sela 1958. Poljska je jedina država socijalističkog bloka u kojoj je poljoprivreda uglavnom u rukama individualnih poljoprivrednih proizvođača.

² Ova mjera odnosi se na dvostruke cijene mesa. U državnim prodavaonicama vrijede »normalne cijene«, međutim, mesa nema; u tzv. »komercijalnim« državnim prodavaonicama mesa ima, ali po visokim cijenama.

ri. U skladu s tim ciljevima, KOR upozorava na nužnost primjene osnovnih građanskih prava, kao što je zagarantirano konvencijama o pravima čovjeka koje je Poljska priznala.

Treba dozvoliti postojanje radničkih i službeničkih komisija, nezavisnih sindikata i drugih organizacija koje štite radničke interese. Građanima se mora dozvoliti organiziranje radi obrane vlastitih prava, utvrđivanja i ostvarivanja inicijativa koje su u interesu cijelog društva. Zato je nužno modificirati Zakon o radu, posebno član 52, stav 1, koji omogućuje otpuštanje s posla zbog učestvovanja u štrajkovima. Zakonom se mora zagarantirati pravo na štrajk.

Javne rasprave

Nužno je stvoriti uvjete za nacionalnu raspravu o aktuelnoj situaciji i mogućim rješenjima. Cenzura i monopol u sredstvima informiranja su, pored specifičnih ekonomskih faktora, još jedan bitan uzrok sadašnje krize. Oni onemogućuju ne samo javno mišljenje, već i mišljenje objektivnih stručnjaka. Sredstva informiranja moraju biti otvorena stručnjacima, te objavljivati stavove radnika i nezavisnih organizacija. Treba prekinuti s progonima neslužbene štampe i nezavisnih izdanja. Ukidanje cenzure i donošenje zakona o štampi koji će precizirati zakonske i sudske postupke pri zaštiti vojnih tajni i privatnih prava, u interesu je cijelog društva. Nužno je ukinuti represiju protiv učesnika alternativnih društvenih i političkih aktivnosti, ograničiti kompetenciju snaga milicije i sigurnosti, vratiti sudovima nezavisnost, a političke zatvorenike osloboditi.

Već dugo postavljamo ove minimalne zahtjeve. Njihovo prihvaćanje je neophodan uvjet za javnu raspravu o sadašnjoj situaciji i za povezivanje društva i vlasti. KOR poziva poljski narod da podrži njegove prijedloge. Posebno apelira na radnike da izađu s ovim istim zahtjevima u slijedećim pregovorima s vlastima. Djelomični ustupci više nas ne mogu zadovoljiti. Samo ustupcima neće se poboljšati životni standard stanovništva, a nasdasve najugroženijih slojeva. Nije riječ samo o očuvanju

životnog standarda, već valja zaustaviti proces dezintegracije države i društva. Neodgovornost vlasti ne može nas lišiti vlastite odgovornosti spram naše zemlje. U skladu s ovim ciljevima, KOR će podržati sve štrajkače, žrtve represije.

KOR

Varšava, 11. juli 1980.

(I-1)

KALENDAR ŠTRAJKA U BRODOGRADILIŠTU »LENJIN« U GDANJSKU

14. VIII 1980 (četvrtak)

— 6.00: prestaju raditi odjeli K-1 i K-3, a zatim se priključuju C-5 i odjel za proizvodnju mašina. Grupe radnika obilaze brodogradilište s transparentom »Zahtijevamo povratak Anne Walentynowicz, povišicu od 1 000 zlota, dodatak na skupoću«.

— 9.00: započinje štrajk, nastaje Štrajkački komitet koji iznosi zahtjeve: povratak na posao A. Walentynowicz i L. Walesa (članovi Osnivačkog komiteta baltičkih slobodnih sindikata i članovi Štrajkačkog komiteta 1970. godine), podizanje spomenika žrtvama 1970, garanciju da neće biti represalija prema štrajkačima, povišicu za 2 000 zlota, novčanu pomoć kakvu prima milicija. Na eskalator u blizini bolnice brodogradilišta penje se L. Walesa. Od tada on vodi štrajk.

Uprava se slaže s povratkom na posao A. W. i L. W., sa izgradnjom spomenika i garancijom sigurnosti štrajkača.

— Interpress (novinska agencija za inozemne novinare) osporava da je u brodogradilištu započeo štrajk.

— Uvečer se sastaje Vojvodski komitet PURP-a za Gdanjsk s članom Politbiroa Kaniom. U većini diskusija su elementi historije. Govori se o teroru koji provodi Štrajkački komitet, o anarhiji i antisocijalističkim snagama. Kontraadmiral Janczysz tvrdi da vojska neće učiniti ništa što bi moglo škoditi njenim vezama s društvom.

15. VIII 1980 (petak)

— Štrajku se priključuje Brodogradilište »Pariska komuna« u Gdini. Na čelu štrajka je Andrzej Kolodziej, koji je tu radio dva dana nakon otpuštanja iz gdanjskog brodogradilišta zato što je dijelio list »Robotnik«.

U štrajk ulaze sva ostala, manja brodogradilišta i remontni zavodi, luke, komunikacije, te poduzeća koja kooperiraju s brodogradilišnom industrijom.

— U 12.00 su blokirane telefonske veze Trograda (Gdanjsk—Gdinja—Sopot) s centrima vojvodstava u Poljskoj.

— Cijelog dana traju pregovori s upravom. Na prijedlog uprave priključuju se po podne predstavnici odjela. Dio tih ljudi je neodlučan, a neke su poslali iz same uprave. To slabi pozicije štrajkača.

— Već drugi dan radi radnička straža, strana lica ne pušta na teren brodogradilišta i provjerava da nitko ne unosi votku.

— KSS/KOR izdaje saopćenje u kojem se solidarizira sa štrajkačima i protestira protiv prekida telefonskih komunikacija.

16. VIII 1980 (subota)

— Ujutro vlada raspoloženje očekivanja. Uprava se slaže s povišicom, a u vezi s drugim zahtjevima ne osjeća se kompetentnom. Razgovori se prekidaju pošto uprava ne želi garantirati povišicu napismeno.

— Oko 15 sati Lech Walesa (izglasan od većine) oglašava da se štrajk završava, jer su ispunjeni slijedeći zahtjevi: izborna je povišica od 1 500 zlota i dodatak na skupoću nazvan brodograditeljskim. Po izlasku iz konferencijske sale Walesa vidi da značajan dio kolektiva hoće štrajkati dalje, solidarizirajući se s ostalim poduzećima. U drugim poduzećima radnici još ništa nisu bili izborili. Walesa opoziva prekid štrajka, ali radio-čvor na kojem je pokušao govoriti, više ne radi. Iz drugih megafona direktor poziva radnike da napuste poduzeće do 18 sati. Većina radnika odlazi. Noću u brodogradilište

dolazi delegacija 21 poduzeća u štrajku. Nastaje MKS (Međutvornički komitet štrajkača). Formulira se provizorna lista zahtjeva.

— Poljska agencija PAP informira o prestanku štrajka u brodogradilištu.

17. VIII 1980 (nedjelja)

— U 9.00 misa u brodogradilištu. Učestvuje 4—5 tisuća ljudi iz brodogradilišta i 2 tisuće ljudi iza kapije. Poslije mise pred kapijom broj dva, gdje je 1970. bilo krvoproliće, ukopava se križ.

— U Gdinji u brodogradilištu na misi u 11 sati sudjeluje oko 5 tisuća ljudi, a 1,5 tisuća iza kapije.

18. VIII 1980 (ponedjeljak)

— Vraćaju se radnici koji su bili napustili brodogradilište. Direktor blokira MKS-u pristup radio-uređajima brodogradilišta. Odsijeca krug koji snabdijeva strujom dio brodogradilišta kod kapije 2. onemogućujući time električnu bolnicu brodogradilišta. Ponavlja apel za povratak na rad. Leci u kojima se poziva na prekid štrajka bacani su iz aviona.

— Zbor pred direkcijom. Govor direktora Gniecha je izviždan.

— MKS se sastoji od predstavnika 156 poduzeća. Već je riječ o općem štrajku. Prezidij MKS-a se povećava kooptiranjem. On ima 18 članova.

— Na zahtjev štrajkačkih komiteta brodogradilišta Gdanjsk i Gdinja lokalne vlasti zabranjuju prodaju alkohola.

— Slobodna tiskara brodogradilišta Gdanjsk izdaje letke. Upućuje ih građanima Trograda.

— U govoru na televiziji Gierek odbacuje većinu društvenih zahtjeva i uzima udio u radu CRZZ (Centralno vijeće saveza sindikata).

— KSS/KOR i redakcija "Robotnika" izdaju apel svim radničkim kolektivima u Poljskoj, pozivajući, između ostalog, na stvaranje autentične reprezentacije zaposlenih — slobodnih nezavisnih sindikata.

Opaska:

(Izvod od početka štrajka do ponedjeljka — kada je štrajk od lokalno-brodograditeljskog postao u Trogradu — opći). U utorak MKS je okupljao 253 poduzeća. Kasnije još i više.

(I-15)

ŠTO ZAHTIJEVATI, KAKO ŠTRAJKATI?

Najefikasniji način obrane radnika je štrajk. Prije odluke o početku štrajka treba ipak biti svjestan koje će zahtjeve kolektiv podnijeti upravi poduzeća. U dosadašnjim štrajkovima to su bili ekonomski zahtjevi. Povišenje plaća — u odnosu na neprestani porast cijena — bilo je, jest i bit će najvidljiviji i najosnovniji zahtjev zaposlenih. Važno je, pak, da se traži povećanje stalnog dijela prinadležnosti (plaće), a ne npr. premija, koje za mjesec ili dva uprava, pod bilo kojim izgovorom, može oduzeti.

Treba tražiti povišicu za određenu svotu, npr. za 1 000 zlota, a ne procentualnu povišicu, od koje se napose koriste oni koji već ionako mnogo zarađuju. Treba tražiti dodatak na poskupljenja kojim se prati porast cijena. Taj dodatak nužno je uključiti u porodičnu pomoć. Prilikom zahtjeva u vezi s plaćama valja pokrenuti pitanje vrlo kompliciranog sistema plaća. Tako je puno različitih tabela, grupa razlikovanja, specijalnih dodataka. »majstorskih« fondova i sl. da se teško orijentirati kolika je i za što plaća. To dozvoljava da vlast vara zaposlene. Sistem plaća treba da bude jednostavan, jedinstven i razumljiv za sve.

Iz analize toka dosadašnjih štrajkova proizlazi da su u zahtjevima općenito mimoideni problemi uvjeta rada, dolaska-odlaska na posao i stanovanja. Iako ta pitanja, mada su često vrlo mučna, nisu tako teška za rješavanje. Ljudi se po sili navika mire sa svakodnevnim tegobama i čak ne zahtijevaju izmjenu. Treba, npr., tražiti sređivanje dolazaka — raspored PKP i PKS (autobusna, tran-

sportna i željeznička državna poduzeća u Poljskoj — prim. prev.) ne odgovara satu početka i završetka posla. Zakašnjenja vlakova i autobusa su stalna. Treba tražiti ispravku stanja fonda zdravstvenog i penzijskog osiguranja, postavljati upravi rokove za uklanjanje takvih osnovnih uzroka zapuštenosti, kao što su: loše organiziran unutrašnji transport (u poduzeću), nedostatak klimatizacije i zaštite protiv buke, nedostatak radnih odijela, loše stanje sanitarnih uređaja, nedostatak ormara za odijela, nedostatak pojačanih obroka tamo gdje su radnicima potrebni.

Štrajkački komitet treba, također, da ima upravu za korišćenje fonda BHiP poduzeća. Zahtjevima treba dodati zahtjeve da se uprava pismeno obaveže da nitko neće biti represiran zbog učestvovanja i uzimanja udjela u štrajku.

★

Grupa ljudi koja se odlučila na djelatnost treba da popiše zahtjeve i da s njima obiđe sve dijelove poduzeća. Ako kolektiv bude saglasan da treba nastupiti protiv uprave, svaka brigada. »gnijezdo« ili njegova jedinica izabire svog delegata. Tako izabrana delegacija ide do uprave i tamo iznosi napisane zahtjeve i zahtijeva stav uprave. Ako vodstvo uprave odbija bilo kakve ustupke i razgovore, ili ako zavlaci s odgovorom, daljnje postupanje zavisi od stava uprave.

Najbolje rješenje je suglasnost uprave na razgovor s kolektivom i odluka o ispunjavanju zahtjeva u opsegu koji proizađe iz tih razgovora. Tada neophodnost štrajka otpada. U protivnom slučaju, delegacija se preimenuje u štrajkački komitet, a kolektiv obustavlja rad. Jedino nije moguće prekidati rad na onim radnim mjestima gdje bi to prouzrokovalo velike gubitke, npr. na visokim pećima u čeličanicama, ili bi otežalo život stanovnika, npr. rad u toplinama. Štrajk traje sve dok se zahtjevi ne ispune. Zaposleni regularno dolaze u poduzeće, ali ne rade. Cijeli kolektiv u tom času predstavlja štrajkački komitet. On mora brinuti o redu u poduzeću, ne dopuštati huliganske ispade i alkoholna pića. Na kraju će vlast biti primorana da razgovara sa štrajkačima.

Obično štrajkači idu na određene ustupke i slažu se s ograničenjem nekih zahtjeva i tako se štrajk završava. Kao rezultat pregovora sa štrajkačkim komitetom, formira se lista zahtjeva prihvaćenih od vlasti i rokova njihove realizacije. Sve to mora biti napisano i predstavljeno kolektivu. Vlasti su već toliko puta prevarile društvo, da valja paziti da realizacija zahtjeva bude sukladna obećanjima. Zato se poslije štrajka štrajkački komitet preoblikuje u stalnu radničku komisiju koja se brine da kolektiv dobije ono što mu pripada. U slučaju neispunjavanja zahtjeva, ili bilo kakve represije poslije štrajka, komisija nastupa u ime kolektiva s protestom kod vlade. Možda je tada potrebno poslužiti se prijetnjom novog štrajka.

(I-15)

**PISMO SEKRETARIJATA CK PURP-a
ČLANOVIMA PURP-a
(19. VIII 1980)**

Primili smo tekst pisma Sekretarijata CK PURP-a od 19. VIII 1980, upućenog svim članovima Partije. Ovo pismo pokazuje odnos partijskih vlasti prema posljednjim štrajkovima. Ovdje, bez komentara, dajemo bitne fragmente iz tog pisma, budući da zaprepašćuje političkim sljepilom:

Oni antisocijalistički elementi koji su u brodogradilištima »Pariska komuna« (Gdinja) i »Lenjin« (Gdanjsk) prekinuli rad ulaze u štrajkačke komitete, formuliraju političke zahtjeve, neprijateljske parole i blokiraju upravu štrajkovima.

Te parole pogađaju osnove sistema NR Poljske, pogađaju u temeljne faktore naše sigurnosti i nacionalnog opstanka, pogađaju naše zajedničko djelo i najviše dobro — jedinstvo naše nacije izgrađeno s velikim teškoćama, u teškim uvjetima i uz cijenu tako mnogo žrtava.

Osnovne parole se tiču stvaranja tzv. slobodnih sindikata, izmjene izbornog zakona (takav zahtjev mi nismo

postavili — opaska red.), likvidiranja zabrane štampe, te oslobađanja političkih zatvorenika. Ovi zahtjevi imaju jedan cilj: stvaranje mostobrana, te potpunih sloboda za antisocijalističke djelatnosti suprotne najživotnijim interesima radničke klase i države...

Zahtjev za stvaranje tzv. »slobodnih sindikata« isturen je od strane političkih protivnika, ne u brizi za bolje reprezentiranje interesa zaposlenih, već zato da bi se u njihovim institucionalnim okvirima osigurala mogućnost antisocijalističke djelatnosti usmjerene protiv naše partije i države.

Zahtjev za izmjenu izbornog zakona zadire u konstitucionalne osnove naše države, one osnove na kojima se u poslijeratnom razdoblju temelji zajedničko djelovanje svih faktora, svih demokratskih i patriotskih snaga zemlje koje reprezentiraju cijeli narod...

Zahtjevi vezani za ukidanje kontrole štampe, u uvjetima kada postoje široke slobode štampe i riječi, smjeraju isključivo na legalizaciju antisocijalističkih publikacija i izdavaštva. Zahtjev za oslobađanje političkih zatvorenika temelji se na kleveti, pošto u našoj zemlji nema političkih zatvorenika...

Pridružuju se tome akti zastrašivanja i terora naspram onih koji se suprotstavljaju ili dovode u pitanje isturene zahtjeve. Antisocijalističke snage teže da zavedu vlastiti poredak u poduzećima u kojima su ovladale...

Svi mi moramo biti svjesni da nam naša sigurnost i naša nezavisnost nisu dane jednom zauvijek. One zavise isključivo od mudrosti, razboritosti i jedinstva našeg naroda, od njegovog rada i zbijenosti oko narodne vlasti...

Treba pomoći svim radnicima u javnim službama, radnicima milicije i službe sigurnosti koji bdiju nad redom i poretkom... Naša partija je partija rada i borbe... Danas smo pozvani na borbu. Nju moramo dobiti.

(I-15)

PISMO SEKRETARA VOJVODSKOG KOMITETA GDANJSKA CENTRALNOM KOMITETU PURP-a

(Potpisan Henrik Bratkowski, 24. VIII 1980)

(Objavljujemo povjerljivo pismo Vojvodskog komiteta PURP-a Gdanjska upućeno Centralnom komitetu Ujedinjene radničke partije Poljske (PURP). Ovo pismo analizira stanje u priobalnom području kako ga vide partijski aktivisti Trograda. Tu se osjeća metež i nemoć svih partijskih organizacija i konstatira se pomanjkanje njihovog kontakta s radnicima. Upućen plenumu CK PURP-a koji je održan jučer, ovaj tekst, po našem mišljenju, predstavlja apel (poziv) drugovima u Varšavi da pokažu razboritost, s ciljem da se zaključi brz i efikasan sporazum sa štrajkačima. Prema analizi Vojvodskog komiteta, samo realistične diskusije mogu stvoriti uvjete za brzo okončanje štrajka).

Politička i društvena situacija nije se bitno promijenila, dezorganizacija društvenog i političkog života traje i dalje. Sve se više postavlja pitanje: tko će okončati, i kada, to stanje neodgovornosti? Zašto odgovorni ne podnesu posljedice toga? Kritizira se govor druga Szydla na sastanku Vojvodskog savjeta sindikata, a naročito ono što je rekao o predmetu i subjektu vlasti. Raspodjela benzina koju vrši Međutvornički štrajkački komitet proširila se na cijelo vojvodstvo. Sve je teže popravljati poljoprivredne strojeve. Narod je sve više uvjeren da treba otpočeti konkretne pregovore s MKS. U poduzećima se stvaraju novi štrajkački komiteti. Sve su brojnije ustanove koje se solidariziraju sa zahtjevima štrajkača. Članovi MKS izjašnjavaju se protiv političkih parola. Raste broj poduzeća koja sakupljaju novac za štrajkače. Radnici štrajkači smatraju da u rukovodstvu Partije i vlade mora doći do promjena. Oni istovremeno izjavljuju da će gubitke koje trpi privreda nadoknaditi u dva do tri mjeseca radeći dvostrukom energijom. Narod je uvjeren da govoriti o gubicima koji su nastali zbog štrajka nije argument od velikog značaja. Jučer i danas

održane su mise u glavnim poduzećima Gdanjska i Gdinje. Također, jučer su radnici nastavili da vraćaju sindikalne karte u brodogradilištu Sjever, u sekcijama W1, W2, W4, W5. Svakodnevno se u cijelom vojvodstvu dijele leci (knjižice Međutvorničkog štrajkačkog komiteta). Diskusije po granskim sindikatima, organizirane na inicijativu vladine komisije, nemaju nikakav utjecaj na ponovno započinjanje rada. Nova poduzeća postavljaju zahtjeve i prijedloge. Sastanci Partije, administrativnog i egzekutivnog aparata PURP-a se nastavljaju. Individualne diskusije aktivista omladinske organizacije i članova sindikata s radnicima poduzeća u štrajku se nastavljaju. Rukovodstvo Vojvodskog komiteta pokušalo je prodrijeti u glavna poduzeća Trograđa, ali je samo djelomično u tome uspjelo. Jučer su održani razgovori u poduzećima: s jednim dijelom štrajkača brodogradilišta Sjever, sa skvevom za popravke u Gdanjsku, u Unimoru. No, nije bilo moguće prići upravi Gdanjske luke, prodrijeti u brodogradilište Nautaxili i druga poduzeća, zbog zabrane koju je izdao MKS (prema izjavama predstavnika Štrajkačkog komiteta). Kampanja objašnjavanja koju su zapodjenuli partijski aktivisti i administracija, postaje sve teža. Ponekad su neki od njih bili istjerani iz brodogradilišta, npr. jedan od direktora brodogradilišta Jahta. Prema informacijama sekretara Tvorničkog komiteta brodogradilišta »Pariska komuna« u Gdinji, jedan delegat Kongresa, drug Urbanek, dao je Tvorničkom komitetu brodogradilišta lične prijedloge, koji su navodno bili pridodani protokolu VIII kongresa Partije.

Politički rad na uvjeravanju radnika da je potrebno obustaviti štrajk postaje sve teži, jer se solidarnost radnika sa zahtjevima MKS-a širi. Jučer, za vrijeme partijskog sastanka, govorilo se o potrebi poboljšanja partijskog rada. Pojave našeg života trebalo bi smionije izražavati. Govorilo se da su članovi Partije slabo informirani. Za vrijeme partijskog sastanka u Oswiatu, aktivisti su uočili negativan utjecaj sadašnje situacije na formiranje ideja i ličnosti mlade generacije. Istovremeno, oni su dali neke prijedloge koji se tiču osobito nadnica. Također su tražili da se za početak školske godine utvrdi isti datum za sve škole. U gdanjskom Pruszczu jedan dio partijskih aktivista u poduzećima u štrajku prestrojio

se na pozicije MKS-a i solidarizirao se s njihovim zahtjevima.

Općenito, članovi Partije smatraju da treba što prije okončati ovu političku situaciju, kompliciranu i opasnu. Jučer navečer održan je sastanak vladine delegacije i MKS-a brodogradilišta »Lenjin«. Oko dvije hiljade stanovnika Trograda slušalo je pred vratima brodogradilišta pregovore, koji su prenošeni zvučnikom, i reagiralo na razne načine: krikovima, zvižducima, itd. Nakon razgovora s MKS, predstavnici Štrajkačkog komiteta objasnili su radnicima da vladina komisija nije bila pripremljena za diskusiju, ali da će se diskusija nastaviti. Istovremeno, oni su ponovo emitirali snimku diskusije na regionalnim stanicama, u brodogradilištima »Pariska komuna«, u Starogradu, itd. Početak pregovora smatra se uspjehom štrajkača.

Štampano u slobodnoj štampariji brodogradilišta u Gdanjsku.

(I-1 i 15)

BEZ KOMENTARA

Slijedeći tekst bio je poslan jučer, 28. avgusta, partijskim vlastima Gdanjska—Gdinje—Sopota. On izlaže stajalište Partije prema zahtjevu za nezavisnim sindikatima. Objavljujemo ga s nekoliko skraćivanja, koja nimalo ne mijenjaju njegovu stilističku nespretnost ili njegovu opće značenje. Mislimo da bi bilo kakav komentar bio suvišan.

Urednici

Kad bi mu bilo udovoljeno, zahtjev za osnivanje »nezavisnih sindikata«, koji je upravo stigao do nas, imao bi slijedeće posljedice:

1. Vodio bi rascjepu u sindikalističkom pokretu: barem dva centralna tijela koja predstavljaju različite frakcije radničke klase došla bi u igru. To bi dovelo do poticanja specifičnih profesionalnih ambicija; to bi pomoglo

frakcionašku djelatnost profesionalno utemeljenih grupa, slabeći tako sindikalistički pokret.

2. U postojećoj, vrlo teškoj ekonomskoj situaciji, rascjep u sindikalističkom pokretu, sa unutrašnjim podjelama i borbama između različitih profesionalnih interesa koje bi uslijedile, paralizirao bi djelovanje administrativnih tijela nacionalne ekonomije i spriječio bi rješavanje postojeće krize.

3. Otklanjajući klasni antagonizam, socijalizam također eliminira društveno-ekonomski temelj za opoziciju. U takvoj situaciji postojanje društveno-političke strukture nezavisne od vladajuće partije i državne vlasti bilo bi most za antikomunističke zapadne snage u našoj zemlji.

4. Ciljevi, isto tako kao i područja i metode djelovanja takozvanih »slobodnih sindikata«, izrađeni su od strane antisocijalističkih centara koji su izvukli profit iz činjenice da je Poljska ratificirala Konvenciju broj 87 Međunarodne organizacije rada, ali se ne slaže sa stvaranjem slobodnih sindikata. Promjene koje sada predlažemo za naše sindikate, u skladu su s tom konvencijom.

Profitirajući iz vrlo napete situacije u našoj zemlji, antikomunistički centri dali su jednom broju štrajkačkih komiteta ideju o stvaranju nezavisnih sindikata. U nekoliko štrajkačkih komiteta akciju su vodili pojedinci koji su godinama poznati po svojim antisocijalističkim tendencijama. Ti pojedinci su usko povezani s antikomunističkim centrima na Zapadu koji s njima upravljaju i financiraju ih; ti centri su glavne snage koje žele slobodne sindikate.

Takvi sindikati bi u praksi imali funkciju opozicione partije — inspirirane od strane antikomunističkih snaga, široko rasprostranjenih u suvremenom svijetu. Oni bi urodili situacijom dvostruke vlasti. Njihovo djelovanje bilo bi protivno našim najurgentnijim potrebama i također bi pogodilo naše državne interese, naše saveznike i s tim povezane sisteme snaga u Evropi i svijetu.

5. Jedino snažan sindikat koji je sposoban da radi sa vladom, jedino sindikat koji objedinjava sve zaposlene i koji postoji kao partner vlade može stvarno zajamčivati interese radnika. Ako bi se usvojio, zahtjev za slobodnim sindikatima isključio bi mogućnost takvog predstavljanja

svijeta rada. Konačno, nužno je objasniti još jednu stvar: na Zapadu slobodni sindikati su integralni dio (komponenta) političkog i ekonomskog sistema tih zemalja, i tamo oni imaju razloga da postoje. U socijalističkoj zemlji oni bi funkcionirali na sasvim drugačiji način: oni bi bili destruktivni element nasuprot političkom sistemu zemlje. Na Zapadu ako sindikalna organizacija nešto zahtijeva, ona se u principu obraća poslodavcu, bilo da je to privatni vlasnik ili uprava kompanije, a ne državi ili protiv države. U kapitalističkim zemljama nerealni zahtjevi i tvrdoglavost radnika vode ili mogu voditi bankrotu i nestajanju privatnog poduzeća. Stoga se nerealni zahtjevi ne postavljaju, jer bi uključivali rizik da se izgubi posao. U socijalizmu zahtjevi se upućuju direktno državi, koja dijeli nacionalni prihod na razini društva kao cjeline. Tako zahtjevi koji idu predaleko u jednom poduzeću, izravno su upereni protiv drugih poduzeća. To je potpuno kontradiktorno našem poimanju socijalne pravde i stoga se ne može dopustiti potpuna sloboda djelovanja sindikata. To je razlog što su antisocijalističke snage iza slobodnih sindikata u našoj zemlji. One žele da najprije cijela ekonomija bankrotira; a tada, oslobođene svake birokracije, svega formalizma i demagogije od strane sindikata koji surađuju s državom, umjesto da se bore protiv nje, kojima rukovodi jedna politička partija, umjesto nekoliko partija koje se bore jedna protiv druge, (...)

Potreba da Partija ima vladajuću ulogu u odnosu na sindikalistički pokret proizlazi iz postojanja različitih interesa u raznim regionalnim, profesionalnim i drugim grupama; a ta vodeća uloga predstavlja mehanizam koji zajamčuje mogućnost da se svi interesi harmoniziraju na razini interesa radničke klase kao jedinstvene cjeline i na razini interesa društva uopće.

Ideološko i obrazovno odjeljenje
Centralnog komiteta Poljske
ujedinjene radničke partije

APEL POLJSKIH INTELEKTUALACA

(21. VIII 1980)

Sadašnje razdoblje može biti kritično za našu zemlju. No nitko neće moći reći da je bio iznenađen događajima. Nisu manjkali znaci ekonomske i političke krize. Ignorirani su i, evo, kriza je izbila. Njoj su prethodile godine nepromišljenih ekonomskih odluka koje je donosila vlast, prožeta svojom nepogrešivošću, neodržanim obećanjima, ugušenim kritikama, preziranjem građanskim pravima. Ali još jednom se pokazuje da se ne može upravljati Poljacima, a da ih se ne sluša. Danas, poljski se radnici bore zrelo i odlučno za svoje i naše pravo na bolji i dostojanstveniji život. U toj borbi cijela progresivna inteligencija je na njihovoj strani. Takva je poljska tradicija i takav je imperativ sadašnjeg trenutka. Sada sve ovisi o izlazu koji će se naći iz te situacije. Apeliramo na vlast i štrajkače da izaberu put pregovora, put kompromisa. Nitko nema pravo da igra na sve ili ništa, niti da proigra šansu bolje budućnosti. Nitko nema pravo da krši zakon ili da se posluži silom, niti da izazove upotrebu sile. Nitko nema pravo da nas dovede do toga da ponovo doživimo tragediju od prije deset godina. Nitko nema pravo da izazove prolijevanje krvi. Najviši državni interes danas zahtijeva da odmah otpočnu pregovori između vladine komisije izabrane u tu svrhu i Međutvorničkog štrajkačkog komiteta koji su izabrali radnici priobalnih gradova. Nije dozvoljen nijedan jedini sat oklijevanja, jer bi to moglo izazvati nepopravljive akcije. Treba ne samo analizirati zahtjeve za povećanje nadnica i zagarantirati sigurnost svim štrajkačima, nego i prihvatiti pravo radnika da biraju autentična sindikalna predstavništva. Sloboda sindikata, zaštićena od svih vanjskih intervencija, osnovno je pravo radnika i mora biti poštovano u cijelom društvenom sistemu.

Ako želimo osujetiti užasne posljedice sadašnje situacije, moramo bez oklijevanja informirati društvo, i to potpuno, o stanju zemlje, započeti nacionalnu diskusiju

i stvoriti uvjete za zajedničko istraživanje načina da se to stanje popravi.

Svi smo mi, upravljači i upravljani, obavezni stalno imati na umu dobrobit Poljske.

U sadašnjoj situaciji treba se uzdržati od dijeljenja i razdraživanja društva nepromišljenim riječima i uvredljivim etiketiranjem. Pamtimmo dosta kampanja ocrnjivanja i mržnje. Naučimo se poštovati naše dostojanstvo.

U ovom teškom trenutku potrebna je umjerenost i mašta. Da bi se izašlo iz krize, mora se prestati smatrati da je svaki zahtjev za političkom reformom suprotan interesu države i da potkopava temelje sistema. Da bi se prevladala kriza, društvo također treba da dokaže umjerenost u borbi za svoja prava i bolje uvjete života. Ono mora razumjeti teški položaj zemlje.

Samo imaginacija i razum mogu dovesti do konsensusa u interesu naše zajedničke domovine. Povijest neće oprostiti onome tko bi pobjegao drugom rješenju. Pozivamo vas da putem konsensusa apeliramo na razum i maštu, uvjereni da u ovom trenutku nema važnijeg problema za Poljsku.

(Slijede 234 potpisa)

(I-1 i 15)

S ČIME POČETI?

(«Iskustvo i budućnost», Varšava, 22. VIII 80)

(Dokument čije dijelove ovdje prikazujemo, iznosi poglede osoba koje potječu s različitih profesionalnih i političkih horizonata, a koje su u novembru 1976. osnovale grupu »Iskustvo i budućnost« (DIP), stavljenju pod okrilje Znanstvenih kurseva. Isključivi cilj grupe bio je razvijanje slobodne diskusije o vitalnim pitanjima za budućnost naše zemlje i države. Na žalost, vlast je onemogućila svaku normalnu djelatnost i zbog toga je izvršena anketa članova te grupe o najvažnijim problemima. Iz toga su proizašla dva dokumenta, nazvana »Izveštaj o situaciji u Republici i putevi koji vode njenom ozdrav-

ljenju« i »Kako iz toga izaći?« Ti dokumenti, isto kao i ovi iz kojih donosimo isječke, pokušavaju ne samo analizirati ekonomsku i političku situaciju zemlje, nego također predlažu neka rješenja, za koja grupa DIP smatra da zavređuju da se o njima raspravlja).

Tokom ljeta 1980. Poljsku su potresli široki valovi štrajkova. Radničke manifestacije, pogotovo one na Baltiku, dokazivale su da sadašnja politika ne može više biti nastavljena. Bilo bi iluzorno svesti štrajkove na čisto ekonomsku dimenziju: oni su znak nepovjerenja prema sadašnjem upravljanju, ali i prema općim principima koji nadahnjuju odnose vlasti i društva. Bilo bi pogrešno i štetno prikazivati čitavu kritiku djelatnosti vlasti kao napad na principe poretka, pripisivati manjak zrelosti radničkoj klasi ili objaviti da je ona pod utjecajem antisocijalističkih snaga. Štrajkovi su danas postali jedini način izražavanja kojim raspolaže radnička klasa, jer ne postoje autentične institucionalne forme putem kojih bi se mogao izraziti javni život i koje bi dozvoljavale stvarnu diskusiju. Vlast je ta koja snosi odgovornost za sve što se dogodilo. Samo je ona izazvala krizu koja je mogla biti izbjegnuta. Čak se i danas pokušava pod raznim izgovorima izbjeći svaka direktna diskusija s autentičnim predstavnicima radničke klase (Međutovnički štrajkački komitet u Gdanjsku, na primjer). Pokušava se također manipulirati informacijama, što povećava društvenu napetost.

Danas nije više moguće odgadati za kasnije temeljne reforme koje se nameću. Evo kakve bi trebalo da budu te reforme prema učesnicima u anketi DIP-a:

a) Reći svu istinu naeiji. Radikalno promijeniti način informiranja društva i način dijaloga s njim.

b) Priznati nužnost dubokih promjena u odnosu vlasti i društva, naročito u slijedećim oblastima:

— odnosi s radničkom klasom: priznati radnicima pravo da osnivaju stvarne oblike profesionalnog predstavništva, priznati pravo na štrajk;

— odnosi sa selom: osigurati porodičnoj poljoprivredi punopravnu jednakost s ostalim oblicima poljoprivredne proizvodnje, u okviru sadašnjih ekonomskih struktura; razviti seljačko samoupravljanje;

— odnosi s vjernicima: ukinuti svaku diskriminaciju na planu vjerskih sloboda;

— odnosi s vanpartijcima: osigurati im punopravnu jednakost s članovima Partije i garantirati im učešće u političkom, socijalnom i ekonomskom odlučivanju;

— odnosi s intelektualcima, svijetom nauke i kulture: ograničiti i zakonom odrediti pravo cenzure;

— odnosi u Partiji: uvesti stvarnu demokraciju, likvidirati privilegije, partijski život učiniti javnim;

— priznati potrebu da se regulra i transformira pravni kadar, da bi se garantiralo poštovanje zakona, pravna jednakost, stvarna nezavisnost sudova i društvena kontrola sudskih ustanova.

c) Početi rad na reformi predstavničkog sistema naroda, kao i izbornog sistema. Najaviti reforme u funkcioniranju državnog aparata.

d) Započeti radove koji će dovesti do široke i duboke privredne reforme, dozvoljavajući slobodno izražavanje slojeva pučanstva.

Iz ankete DIP-a, kao i iz promatranja činjenica proizlazi da je kriza koja potresa zemlju, prije svega kriza povjerenja (. . .).

Ukoliko se situacija u zemlji, a prije svega ekonomska situacija, bitno ne poboljša u bliskoj budućnosti, što će biti stalni izvor napetosti i sukoba, posebno je važno da se postavi solidna osnova za razgovor između vlasti i društva. Bez toga bit će teško učiniti potrebne kompromise, naći kratkoročna rješenja i razmotriti dugoročne izlaze.

Sadašnja situacija pokazuje još jednom da se neće moći izaći iz krize ako vlast ne donese fundamentalne odluke koje će stvoriti atmosferu povjerenja. Vlast treba da stekne i učvrsti to povjerenje prikladnim garancijama, jer je već dva puta — nakon oktobra 56. i nakon decembra 70 — naše društvo bilo obmanuto. Bez takvih garancija nijedna deklaracija neće imati od sada ni najmanju uvjerljivost. Riječi više nisu dovoljne da učine da

se povjeruje da se ono što se sada događa neće ponovo dogoditi; danas su potrebne istinske činjenice.

Potpisali: Redakcioni komitet grupe
»Iskustvo i budućnost« (slijedi 18
potpisnika)

(I-1 i 15)

SELJACI RADNICIMA U ŠTRAJKU

(20. VIII 1980. Komitet za samoobranu seljaka Poljske i sve redakcije nezavisnih seljačkih publikacija zajedno su redigirali »Apel radnicima u štrajku«).

Članovi nezavisnih seljačkih ustanova prikazuju radnicima katastrofalnu situaciju poljskog sela. Oni tvrde da vlast favorizira državna dobra i poljoprivredne zadruge na štetu privatnih proizvođača. Oni opisuju svoje teškoće u nabavi stočne hrane i ostalih sredstava za proizvodnju i tuže se na troškove proizvodnje koji neprestano rastu, zloupotrebe vlasti i birokracije koje haraju na selu, nepravedni sistem penzija, proganjanja pravih seljačkih boraca.

»Moramo među sobom govoriti o jednoj neugodnoj stvari, piše u tom apelu. Vlada i Partija podstiču već 35 godina pučanstvo na mržnju protiv seljaka. Ne vide naš rad i našu ulogu hranitelja. »Prostaci«, »neotesanci«, »prosjaci« — to su neki od epiteta koje čujemo od stanovnika gradova. Primaju nas s prezirom u uredima, mrze nas kad stojimo u redu u gradskim prodavnicama, iako kod nas nema ničega osim kruha, šećera, soli i kaše. Građani se ljute na nas kad bilo što kupujemo. Pričaju se bajke o našim prihodima i bogatstvu, ali dovoljno je doći u bilo koje selo da se shvati da su to samo izmišljotine. Vlast nastoji da nas podijeli i da izazove međusobne svade; mi zato moramo sve učiniti da se ujedinitimo.

Sve što smo ovdje napisali predstavlja naš minimalni program promjena na selu. Nakon stabilizacije nacionalne ekonomije bit će potrebno sprovesti agrarnu reformu. Ne želimo novu podjelu zemlje, nego novo zakonodavstvo, nove autonomne institucije i istinsko zadrugarstvo. Seljaci moraju biti slobodni da odlučuju o svojoj zemlji, osim u pitanjima koja se tiču obrane zemlje. Inače će nam stalno prijetiti glad. Ako promjene ne budu išle u smislu naših prijedloga, bit će sve manje mladih u poljoprivredi i otuda sve manje i manje proizvodnje. Čim država i Partija postignu svoj strateški cilj, oni će uništiti porodičnu proizvodnju.

Briga za porodičnu proizvodnju je stvar cijele nacije. Vi koji ste u gradovima, tvornicama, vama nedostaje pravi sindikat, vaša prava se ne poštuju, ali s nama na selu postupa se kao s robovima. Vojvoda i sekretar vojskogradskog komiteta Partije imaju nad nama neograničenu vlast. Svakog trenutka mogu nam oduzeti našu zemlju, ekspropriirati nas, našu djecu premjestiti u udaljenu školu, mogu nam zabraniti da dovršimo izgradnju kuće, pozvati našeg sina u vojsku da bi ga poslali na rad u državno poljoprivredno dobro. Vojvoda odlučuje, umjesto nas, što ćemo uzgajati, kada moramo ubirati ljetinu, a da se ne brine za naš probitak. Često nam šalje državne mašine, bez naše prethodne suglasnosti. da bismo poznjeli žito dok još nije sazrelo. U nekim oblastima daju nam novu zemlju, a uzimaju našu. Mi ovisimo o raspoloženju vojvode čak i kad treba da kupimo jednu vreću cementa, jednu dasku ili druge materijale. Da bismo dobili svaku od tih stvari, moramo napisati zahtjev, odnijeti ga vojvodi, kupiti taksene marke. Gubimo trećinu vremena potrebnog za proizvodnju u ispunjavanju tih formalnosti, na čekanju u hodnicima. Praktično, nema nikakvog načina da kontroliramo vojvodu, nema priziva na njegovu odluku. On je u stanju da upropasti svoje vojvodstvo u roku od jedne godine, a mi se ne možemo žaliti.

Mi, seljaci, izražavamo potpunu solidarnost s vama, radnicima, i podupiremo vaše zahtjeve.

Podsjećamo na kraju da neće biti mesa niti bilo kakve hrane na trpezama Poljaka ako se nastavi s uništavanjem poljske poljoprivrede. Spasavanje porodične proizvodnje je zadatak svih Poljaka.←

Poziv radnicima u štrajku potpisali su: Komitet za samoobranu seljaka oblasti Gronjeck, KSS oblasti Lublin, KSS oblasti Žešov, Redakcija Biltena informacija Zbroša Duza, Placovka, Nezavisnog poljoprivrednika, Vjes Zešovska, Komitet Nezavisnog sindikata poljoprivrednika. Solidarnost, broj 7, 27. VIII 1980.

(I-1 i 15)

GOVOR SEKRETARA CK PURP-a EDVARDA GJEREKA NA IV PLENUMU CK PURP-a

Poštovani drugovi!

Sadržina odluka Plenuma CK naše partije odgovara ozbiljnosti trenutka, osjećanju najdublje odgovornosti za sudbinu Poljske.

Na početku rada Plenuma govorio sam kritički i samokritički, mada nepotpuno, o ključnim problemima koji proizlaze iz situacije u zemlji. U diskusiji su potvrđene ove ocjene i zaključci.

Tokom diskusije su izrečene oštre i bolne, ali pravedne riječi, teške istine o našim greškama, nedosljednostima i zakašnjenjima, kolebanjima i slabostima. Odlučili smo da ubrzo sazovemo V plenum i da ova pitanja temeljno i dublje analiziramo i na taj način dođemo do svih, bez izuzetka, uzroka ozbiljne političke i privredne krize koju danas preživljava naša zemlja.

Posebno su me potresle riječi drugova s Baltika, iz Gdanjska i Gdinje, Ščećina i Elblonga. One odišu složenom istinom koja djeluje vrlo snažno na mene kao na dugogodišnjeg radničkog aktivistu. Moramo pronaći izlaz iz ovog dramatičnog konflikta, putem sporazumijevanja s radničkom klasom i radnim ljudima. Smatram da će ovom pogodovati naši današnji zaključci i odluke.

Izvesti zemlju iz teškog položaja, uspostaviti normalan ritam rada i društvenog života, to je najhitnije pitanje i najvažnija obaveza. Suglasili smo se da je osnovni uvjet postizanja ovog cilja uklanjanje uzroka društvenog

nezadovoljstva, ponovno uspostavljanje klime uzajamnog povjerenja, koja je bila karakteristična za našu djelatnost u godinama poslije decembra 1970.

Izvršit ćemo bitan zaokret u politici Partije i države, prilagodit ćemo je zahtjevima današnjice.

Želim da još jedanput istaknem da smo već na Osmom kongresu uvidjeli potrebu za modifikacijom naše politike. Pretpostavljali smo da ćemo u narednim godinama ponovo uspostaviti privrednu ravnotežu i povećati efektivnost naše privrede. Međutim, pokazalo se da program ostvarivanja ovih ciljeva, koji je predstavila vlada, nije dobio društvenu podršku.

U takvoj situaciji, a uzimajući u obzir prijedloge radnih kolektiva, morali smo u hodu mijenjati taj program. Prijedlozi koje sam izložio prije sedam dana u svom govoru preko televizije, silom prilika nisu kompleksni. Ako hoćemo ozbiljno tretirati naše društvo, onda je još i danas rano za davanje kompleksnih prijedloga. Riječ je o dubokim promjenama u privredi o kojima moramo brižljivo razmisliti i pripremiti ih.

Već preuzete obaveze koje se tiču uvjeta života i rada radnih kolektiva moraju biti izvršene, mada to neće biti lako. To zahtijeva izmjene u privrednim planovima za naredno razdoblje. Ići ćemo dalje u ograničavanju investicija i u izmjenama proizvodne strukture u korist podmirjenja hitnih društvenih potreba. Zajedno s Ujedinjenom seljačkom strankom poduzet ćemo korake za podsticanje i povećanje poljoprivredne proizvodnje.

Vlada će izraditi i podnijeti potpun i podroban program koji će obuhvatiti i bitne reforme sistema upravljanja u nacionalnoj privredi. Projekt takvog programa u kome će se uzeti u obzir društvena mišljenja i osjećanja, a poslije akceptiranja u Centralnom komitetu, bit će dat na razmatranje Sejmu u jesen ove godine.

Pitanje sindikata zauzima značajno mjesto među prijedlozima isticanim u radnim kolektivima tvornica i poduzeća. Diskusija na Plenumu daje mi za pravo da konstatiram da u ovom pitanju Centralni komitet ima isto mišljenje kao Politički biro. Smatramo da je Centralno vijeće sindikata dužno razmotriti predloženo provođenje izbora za nove sindikalne organe u svim onim poduzećima i tvornicama u kojima to budu željeli radnici. Ti izbori

moraju biti potpuno demokratski, tajni i sa neograničenim brojem kandidata. Ako se pokaže da je trajan i solidan autoritet predstavništava koja su nedavno samoinicijativno izabrana u nekim poduzećima — onda nema sumnje da će se njihovi članovi vjerojatno naći u novoizabranim sindikalnim organima. Predstojeći kongres sindikata treba da postane reprezentativan forum poljskog radnog svijeta. On treba da donese odluke o ulozi, mjestu i oblicima rada sindikata za koje autentična odbrana interesa zaposlenih uvijek mora biti prioritarna funkcija. Već ove godine treba dati na općenarodnu diskusiju i podnijeti Sejmu na razmatranje projekt novog zakona o sindikatima.

Diskusija je potvrdila kritička mišljenja, formulirana na partijskim sastancima i na sastancima u tvornicama i poduzećima, koja se tiču mnogih nedostataka u metodama i formama našeg rada. Uklanjat ćemo odlučno te nedostatke.

Drugovi!

Centralni komitet izvršio je duboke personalne promjene u sastavu rukovodećih organa Partije i odlučio da predloži Državnom savjetu i Sejmu da i oni donesu odluke o vrlo dubokim promjenama u Prezidijumu Ministarskog savjeta. Ove promjene se tiču, prije svega, privrednog rukovodstva u zemlji, a i drugih važnih oblasti rada Partije i države.

Na odgovorne funkcije postavili smo i one drugove koji su ranije uočavali rastuće nepravilnosti i koji su nastojali suzbiti ih, ali čiji glas nismo na vrijeme poslušali.

Naš rad mora pratiti klima moralne obnove, klima visokih zahtjeva koji će se postavljati svima od gore do dolje, atmosfera razboritosti, čestitosti. Izlazeći u susret osjećanjima i težnjama radničke klase i cijelog naroda, naša partija odbacuje sve ono što koči razvoj i postaje izvor napetosti. Računamo na punu podršku društva.

Dragi drugovi!

U ime Centralnog komiteta obraćamo se članovima i aktivistima naše partije. Zbijmo naše redove. Idimo smjelo u mase, radnim ljudima. S pažnjom slušajmo njihova mišljenja, izvlačimo iz njih zaključke.

Izvršit ćemo značajne promjene u našoj politici u složenim uvjetima. Moramo djelovati odlučno, ali razbo-

rito. Prihvaćajući društvenu kritiku i pravilne prijedloge radnih ljudi, razjašnjavajmo strpljivo nespornosti, odbijajmo napade na osnovna načela našeg društva, na našu partiju.

Još jedanput ponavljam: samo socijalistička Poljska može biti nezavisna država, s trajnim granicama i međunarodnim autoritetom. Samo socijalizam osigurava danas uspješno naše državne i nacionalne interese. Odlučno ćemo braniti i čuvati ove prioritetne vrijednosti.

S ovog mjesta obraćam se svim stanovnicima naše zemlje.

Građani!

Polazeći od kritike i prijedloga radnika i cijelog društva, naša partija želi da pošteno korigira svoju politiku. Želimo stvarno proširenje učešća građana u odlučivanju o pitanjima poduzeća i tvornica, gradova i sela, cijele zemlje. U tom pravcu poduzeli smo već konkretne korake. Spremni smo dalje razgovarati o ovim pitanjima s društvom, a i s radničkim predstavnicima izabranim u vrijeme štrajka. Spremni smo izaći u susret istaknutim prijedlozima i zahtjevima. Međutim, ne možemo davati obećanja bez pokrića i ne možemo se složiti s prijedlozima koji pogađaju osnove života naroda i države.

U industrijskim centrima na Baltiku se već nekoliko dana vode razgovori između vladinih komisija i predstavništava kolektiva koji štrajkuju. Oni se tiču mnogih problema, a među njima i složenih, teških za brzo razjašnjavanje i rješavanje. Produžavanje prekida u radu svakim danom povećava materijalne gubitke i zaoštava političku opasnost.

S priznanjem i zahvalnošću mislimo o onim radnim kolektivima i sredinama koji su često, osjećajući ozbiljne boljke i potrebu za dubokom kritikom, diskutirali, isticali prijedloge, pa čak i zahtjeve bez prekidanja rada.

Cijenimo i to što su kolektivi koji štrajkuju uspjeli u svojim poduzećima osigurati red i mir i što nisu dozvolili da dođe do ozbiljnijih poremećaja, do uništavanja društvene imovine.

Zajedničko učešće i demokracija povezuju se s odgovornošću. Danas je riječ o najvažnijim pitanjima za sve Poljake. Našu zemlju moramo zajednički izvesti iz sadašnje krize. Možemo mnogo popraviti i mnogo promi-

jeniti, riješiti postepeno privredne probleme, razviti demokraciju, produbiti atmosferu uzajamnog poštovanja i suradnje. I pored nedostataka i grešaka, čiji su uzroci različiti, naš narod ima velika dostignuća u svim sferama života. Moramo ih povećavati i čuvati. Suglasan sam s mišljenjem izraženim u raznim sredinama društva da nitko ne smije staviti na jednu kartu sudbinu zemlje, niti upropastiti nade u bolju budućnost.

Mi Poljaci smo nebrojeno puta pružali dokaze o političkoj zrelosti. Danas postoji velika potreba za tom zrelošću.

Trybuna Ludu, 25. VIII 1980.

(1-3)

ZAPIS (S MAGNETOFONSKE VRPCE) PREGOVORA VLADINE KOMISIJE I MKS U GDANJSKU

(Neidentificiran glas, vjerojatno Jagielski): Dozvolite mi da još jednom objasnim svoje stanovište. (Mogu li, gospodine predsjedavajući?) — Što se suštinske točke tiče — koliko ja razumijem, to je točka broj jedan, zar ne? Mi govorimo o prvoj točki? Evo mog odgovora: vi ste čitali moj stav o tome sa subotnjeg sastanka, zar ne? Vi znate taj stav. Ta stvar je bila na diskusiji na posljednjem plenarnom sastanku Centralnog komiteta Partije... Ja sam rekao da je reforma sindikalne aktivnosti važan... zadatak. Plenum Centralnog savjeta sindikata se (mislim?) održava danas. Kažem — mislim — zato što i ja neprestano radim. Neophodno je da mi poduzmemo korake koji bi popločali put za radikalno poboljšanje situacije i koji bi omogućili da ojača klasni karakter sindikalnog pokreta, te da on ponovo zadobije svoje mjesto u masama. Planirano je odmah održati izbore za nova sindikalna rukovodstva u svim onim poduzećima gdje to radnici žele. (Nerazumljiva riječ) da se održi upravo takav izbor u cjelokupnom Trogradu, u roku od nekoliko dana ili nedjelja — kada vi mislite da treba. Ti izbori moraju biti demokratski, a glasanje tajno.

Na plenarnom sastanku Centralnog komiteta je naglašeno — a to će pokazati izbori, demokratski izbori: ako se pokaže da je prestiž predstavnika koji su nedavno spontano naimenovani na neke poslove, trajan — ti aktivisti će se sigurno naći u novom rukovodstvu. Naša partija — jer u tim stvarima ja ne mogu govoriti u ime vlade, pošto sindikati nisu podređeni vladi i tako ja ovdje govorim kao partijski radnik — naša partija smatra da je obrana radničkih interesa osnovna funkcija sindikata, iznad svih drugih. Stvarna aktivnost sindikalnog pokreta u izvršenju te funkcije je bitan faktor u sprečavanju deformacija državne ekonomske politike i u pravilnom uobličavanju odnosa između uprave poduzeća i radnika. (Nerazumljiva riječ). Dalje, i to je potvrđeno u stavu plenuma..., neophodno je usvojiti novi zakon o sindikatima; iskustvo pokazuje da bi zaista bilo korisno da se u taj zakon uključe pravila, normativna pravila, koja bi definirala uvjete i oblike obustava rada kao sredstva za postizanje radničkih zahtjeva u onim slučajevima kada su sva druga sredstva — koja su sa društvenog stanovišta profitabilnija i više odgovaraju — pretrpjela neuspjeh.

Jedan od gospode ovdje rekao mi je, sugerirao je — jer, naravno, ... mi još nismo donijeli zakon — i rekao je: možda bi Zakon o radu mogao da se mijenja. (Dobro?) Gospodin (nerazumljiva riječ) sam kaže: štrajk nije najbolje rješenje. Bolje je ne štrajkati, zar ne? Ja se slažem sa vama. (Nerazumljiva riječ). Ali, mi kažemo da ćemo morati zauzeti suprotno stanovište u tom zakonu. (Nerazumljiva rečenica). Ja mogu reći ovoliko: mislim da sam sve pošteno rekao i držim da u Partiji postoji promišljeno stanovište. Da li ono u suštini — u suštini — odudara od vaših težnji? Da li vi zaista tako mislite? Ja ne znam... Ne znam. Ja sam vrlo otvoreno govorio istinu... Jučer..., zbog različitih razloga, nismo mogli uspostaviti kontakt. Ja sam bio spreman. Bio sam spreman do jedan sat u noći. Ali, nekako nismo uspjeli uspostaviti kontakt... Što o tome mogu reći — u isto vrijeme kao predstavnik Partije — partijski aktivist — ne toliko predstavnik, već prije aktivist?...

(*Slijedeći govornik*)... svaka organizacija se može degenerirati. Ona može izvana biti manipulirana, ona

može iznutra biti manipulirana. Postoje bezbrojni primjeri. Jedini način da se suprotstavi degeneraciji je pravo stvaranja sindikata. To je točno. To može unijeti jedan element konfuzije... Mogu se stvoriti radikalni sindikati koji bi proglašavali štrajkove. Da, ali ja još uvijek mislim da se uvijek može naći rješenje. Poljski narod, a stanovništvo obale je jedan primjer, dokazao je da je razuman, hladnokrvan i zreo.

Riječi koje su ovdje izgovarane, tokom iznošenja pritužbi, također dokazuju da su ljudi sazreli. Ljudi ne vjeruju u brza poboljšanja. Ljudi su svjesni da samo ekonomski ustupci, samo povećanje plaća, neće riješiti stvar. Gospodine predsjedavajući, ne tako davno vekna kruha koja je koštala 50 groša bila je veća od šake. Sada se vekna koja košta 90 groša može držati u ruci. To su činjenice. Ako mi dobijemo tih 2 000 zlota, može se dogoditi da naše nadnice uskoro, čak i sa tih 2 000 zlota, vrijede samo polovinu sadašnjih nadnica. Ja sam izračunao... da je moja kupovna moć bila veća prvobitno nego što je sada — poslije 20 godina rada. Potpisat ću se pod ovo. To je zaista osnovno.

Da bi se zadobilo povjerenje radnika, što znači, da bi se zadobilo povjerenje radničke klase, ja mislim da se moraju osnovati novi sindikati. (Aplauz)... Jedan broj problema mora se ovdje prodiskutirati u tom kontekstu zbog legalne i pravilne procedure, na osnovu koje će sindikati — dva ili više njih, ako obnovimo bitni sadržaj konvencija koje u Poljskoj važe za nacionalnu organizaciju rada — surađivati između sebe. Gospodine predsjedavajući, vjerujem da zrelost poljskog naroda, upravo ovakva kakvu pokazuju stanovnici priobalja, mir pokazan u vrijeme posjete pape, dokazuju da su ovdje rješenja moguća. (Nerazumljiv odjeljak).

(Neidentificiran glas). Eto kako se bijes i tenzija šire i eto kako drugi niz događaja eksplodira. Mislim da je Poljacima dosta slušanja priča o greškama i nedostacima koji se ponavljaju (nerazumljiva riječ) (aplauz), tako da je neophodno praktički izvesti revoluciju u zemlji. Mislim da ako se sluša glas zajednice i ako se ne oglušuje o njega, onda ćemo biti sposobni da izbjegnemo obostrane greške. Ali, da bi se takav glas čuo, zajednica mora imati vlastitu organizaciju. (Nerazumljive riječi).

Radnici moraju imati slobodu govora, bez obzira da li su u pravu ili ne. Debata je samo onda moguća ako je dopušteno govoriti tko je u pravu u vlastitim poduzećima. (Aplauz). Pitanje je: tko treba da odluči tko je u pravu? Do sada su o tome odlučivale institucije. Eto zašto ja ponovo naglašavam da je želja zajednice obalske oblasti da se osnuju novi sindikati, nezavisni i slobodni.

Mi smo svjesni publiciteta koji će to vjerojatno prozurokovati i mi smo također svjesni da se takvi sindikati ne mogu stvoriti jednostavno na papiru, već moraju biti zaštićeni propisima i garancijama (nerazumljive riječi) (aplauz). Mi očekujemo od vlade deklaraciju i obećanje da novoosnovani sindikati neće imati problema. (Aplauz). Odmah poslije njihovog stvaranja mi ćemo početi izrađivati statute i registrirat ćemo se. (Aplauz).

Mislim da novi sindikati moraju učestvovati u podjeli nacionalnog dohotka na potrošnju i akumulaciju. Gospodine predsjedavajući, prema našim podacima, jedna četvrtina nacionalnog dohotka namjenjuje se zajednici. Ostatak se odlijeva u investicije za industriju. Dugoročno to nije moguće. Mi se razvijamo i investiramo 35 godina, dok je narod imao malo koristi od toga.

Zatim, sindikati imaju svoje vlastite zadatke koji se tiču životnih uvjeta naroda i radnih uvjeta radnika. Ali, oni također moraju biti sposobni da utječu i unapređuju planiranje. Činjenica da su sindikati bili lišeni tog prava značila je da su oni izgubili vezu s interesima naroda.

(*Jagielski*). Može biti korisno ako sva gospoda kažu što imaju. Može biti korisno ako govore sva gospoda koja to žele. Onda ćemo početi s diskusijom.

(*Neidentificiran glas*). Gospodine predsjedavajući, mi zaista ne razumijemo zašto vlada toliko pokušava reorganizirati stare sindikate, a ne želi se složiti sa stvaranjem novih. Stari sindikati su sada toliko diskreditirani da je čak naše članstvo u njima... nemoguće.

Mi ne želimo zamijeniti staro za novo: mi jednostavno želimo jedno potpuno novo tijelo... Mi smo spremni da komitete u poduzećima koji sada postoje, da štrajkačke komitete promijenimo u osnivačke komitete za nove sindikate. (Nerazumljiv odjeljak).

(*Neidentificiran glas*) Ja se zovem Wisniewski. Ja sam (običan?) čovjek u grupi (koja pripada građevinskoj

industriji)... Moje kolege — delegati radnika koji štrajkuju — povjerali su mi nalaženje rješenja za stvari o kojima smo mnogo puta diskutirali. Zato što su... građevinski radnici razbacani po cijeloj Poljskoj i rade na različitim mjestima, mi imamo specifične probleme. Ja ovdje izražavam glas građevinaru. Stavovi koje objavljuju mediji sporedni su i ne odražavaju istinu. Ja shvaćam da smo se susreli ovdje jer imamo povjerenja jedni u druge kao ljudi dobre volje. Ja to tako vidim... Što nas je dovelo ovamo?... To je prosto ekonomska kriza. Fundamentalni razlog za ekonomsku krizu je nepostojanje predstavništva radnog naroda kada se donose ekonomske odluke, posebno kada se one tiču podjele nacionalnog dohotka i društvenog proizvoda. Sada se samo 26% onog što je u Poljskoj proizvedeno namjenjuje društvenoj potrošnji. Sav ostatak proždire sama industrija... Iz toga se vidi da bez društvene kontrole industrija proizvodi prema vlastitim potrebama. Takvu kontrolu, na svim nivoima, mogu osigurati samo nezavisni sindikati. (Aplauz). Da budem precizan, posljednju vijest o 26% citiram iz »Trybuna Ludu« od 23. ovog mjeseca. (Nerazumljiv odjeljak).

Nezavršeni građevinski projekti stoje u divljini i ne rade. (Nerazumljiv odjeljak). Ja sam kvalificirani majstor u građevinskoj industriji. Završio sam kurs za kvalifikaciju, i tu sam sreo mnoge kolege. Mi smo diskutirali o nekim lijepim stvarima: ekonomiji, industrijskoj psihologiji, sociologiji — stvarima koje zaista garantiraju dobar rad. Ali, za ovaj naš moraju postojati potpuno opremljene radionice i gradilišta. Glas ljudi kao što smo mi, koji se svakodnevno bave tim stvarima, mora se zaista uzeti ozbiljno... Predložene tvornice za proizvodnju građevinskih elemenata imaju značaj. Mi smo mislili o njima. Postoje mnogi ljudi koji znaju za njih... Mi znamo da sadašnje tvornice građevinskih elemenata ne rade punim kapacitetom. (Nerazumljiv odjeljak).

Loša uprava košta više od štrajkova, i unapređenje ekonomije je suštinsko. (Aplauz). (Nerazumljive riječi). Vlasti i sadašnja vlada nemaju autoriteta među radnicima. Samo sa (aplauz) podrškom i učešćem nezavisnih, samoupravnih i slobodnih sindikata može se izvesti reforma. (Nerazumljiv odjeljak).

(Neidentificiran glas) Reforme u oblasti upravljanja i planiranja vrlo su potrebne. I ovdje, ponovo, slobodni sindikati — nezavisni i samoupravni sindikati — mogu postići te stvari...

(Neidentificiran glas) Prosta je činjenica da je poslije govora predsjednika Centralnog vijeća Saveza sindikata Szydłaka u gđanjskom Oblasnom savezu sindikata (40 poduzeća?) obustavilo rad... Sasvim jednostavno, oni su donijeli dobro odmjerenu odluku. Sasvim jednostavno, mi napuštamo postojeće sindikate. Mi ne želimo kršiti zakone. Mi ne raspuštamo sindikate, zato što nemamo pravo to učiniti. Mi ih napuštamo. Mi želimo stvoriti slobodne i nezavisne sindikate da bismo spasili svoj (profesionalni život?)... (Radnici?) imaju pravo to učiniti. (Aplauz).

(Neidentificiran glas) Zovem se Sobieszek... Ja se obraćam vašim srcima, gospodo. Vi ste Poljaci i... izražavanje takvog osjećaja može dovesti do štrajka širom Poljske. (Aplauz). Ja mislim da se treba obraćati razumu cijele Poljske i cijelog društva, objašnjavajući sve naše zahtjeve. Stvar je u tome da cijelo društvo može iznijeti pošteno mišljenje o tim zahtjevima, tako da se takav štrajk može izbjeći. Inače će se dogoditi tragedija. Mi ovdje nismo zabrinuti radi našeg blagostanja, gospodo; ovdje je u pitanju dobro Poljske, koje se tiče svih nas... (Aplauz). Želio bih ovdje dodati, da bi se izbjegao nesporazum, da se Poljaci ne žale samo zbog toga što ovaj ili onaj gospodin zauzima ovaj ili onaj položaj. Prijatelji, stvar nije u tome. Stvar je u tome da vi, gospodo, morate dobro raditi i predstavljati zdrav organizam, dozvoljavajući da povremeno budete kritizirani, pravedno ili nepravedno, i dopuštajući da se informacije pronose istinito i pošteno. Hvala. (Aplauz).

(Jagielski) Razumijem. Vi ste, gospodo, iznijeli svoja stanovišta o temi u skladu sa onim što je predsjedavajući rekao, pošto ste od teme slobodnih sindikata učinili principijelno pitanje. Nitko od vas nije mislio na prethodne (točke?).

Ali, ja moram reći da me je pogodilo ono što ste govorili. Ja sam samo čovjek. Došao sam ovdje kao predsjedavajući komisije (za područje obale?) i nemam kompetenciju da govorim o problemima cijele zemlje.

Nemam pravo na to. Ja danas ne mogu zauzeti stav o problemima cijele države. Ja nisam kompetentan da o tome danas govorim, pošto sam se koncentrirao na ovu misiju da dođem i razgovaram s vama o problemima obale. Je li tako? Ja ne želim izazivati zabrinutost. Naprotiv, otkako sam došao, želio sam djelovati u pravcu konstruktivnih rješenja problema.

Vaše stanovište je ispravno i prihvatljivo, ali vi znate da se odluka ne može donijeti u takvoj situaciji (nerazumljive riječi).

(Spiker u studiju) Poslije prekida vijećanje je nastavljeno. (Prijenos se nastavlja).

(Jagielski) (tako u izvoru). To je točno, i jedno i drugo. Razgovori su počeli i razgovori se nastavljaju, itd., itd. Ja shvaćam da ćemo se o sadržaju dogovoriti kao i ranije. Želio bih načiniti tri komentara od najveće važnosti. Ja shvaćam da su sva gospoda, koju smo slušali sa punom ozbiljnošću, u svojim govorima oštro kritizirala aktivnost sindikata. Vi ste naveli jedan broj konkretnih primjera, i općeg karaktera, i onih koji se tiču vaše specifične profesionalne aktivnosti, i koji naglašavaju važnost nedostataka u sindikalnoj aktivnosti. Što se tiče te kritike — i ja to mogu reći u ime drugih članova komisije — mi se slažemo, potpuno se slažemo. Nema razlika među nama. Lično, ja osjećam da nas inspiriraju isti motivi, tj. nastojanje da se sindikati obnove, tako da mogu igrati ulogu koju, po svojoj prirodi, treba da igraju. Ja se neću vraćati na ono što smo ranije rekli. Gospoda su saslušala stanovišta koja sam iznio. Mi smo saslušali stanovišta koja ste vi izrazili. Rekao sam da smo mi slušali sa velikom pažnjom. Vi ste u svojim govorima pokazali da je to u detaljnoj razradi vrlo težak problem. Ako se sjećam, gospodin Gwiazda je čak rekao da je to tema sa mnogo slojeva, koji zahtijevaju jedan broj detaljnijih razrada, itd. Ja bih želio učiniti slijedeću sugestiju: naime, umjesto, svako od nas — bez prekidanja našeg rada — između sebe po grupu od troje ljudi koji će raditi na pojedinačnim problemima detaljnije nego što je moguće na općim sastancima. Mi ćemo to odmah razmotriti, ovdje, ne zamarajući vas dalje, i uz pomoć telefona vojvode

Kolodziejskog, kojeg ćemo izabrati na našoj strani. I da ne bi gubili vrijeme, poslije kratke pauze ta će gospoda početi svoj rad.

(Neidentificiran glas) Vi još uvijek nastavljate da govorite o usavršavanju ili poboljšanju. Ono što nas zanima nije poboljšanje ili ozdravljenje. Ono što nas zanima je stvaranje potpuno novih sindikata. Eto zašto se mi potpuno ne razumijemo. (Aplauz).

(Jagielski) Razumijem (prekinut aplauzom). Gospodine predsjedavajući, ja razumijem da je ono što smo do sada govorili još uvijek samo jedno mišljenje i da ste i vi izložili jedno mišljenje. Ono o čemu je sada riječ jeste da se izrade određeni detalji, dok mi nastavljamo da razmatramo te probleme. Dalje, ja predlažem da utvrdimo slijedeći sastanak. Moramo se dogovoriti o vremenu slijedećeg sastanka...

(Neidentificiran glas) Moramo li razumjeti, znači, da je naš današnji sastanak završen?

(Jagielski) Ne bih rekao završen, već privremeno prekinut. Rad grupe stručnjaka treba da započne, zatim ćemo se složiti o vremenu slijedećeg sastanka. (Nerazumljiv odlomak).

(Neidentificiran glas) Mi ovdje predstavljamo stanovništvo obale. Gospodine predsjedniče, možete li nam dati jasan odgovor? Hoće li biti slobodnih sindikata ili usavršavanje postojećih? Mi se moramo razumjeti na ovoj točki. Mi moramo znati, na kraju krajeva, kako stoje stvari.

(I-11 i 16)

**IZ PROTOKOLA SPORAZUMA IZMEĐU VLADINE
KOMISIJE I MEĐUTVORNIČKOG STRAJKAČKOG
KOMITETA U BRODOGRADILIŠTU U GDANJSKU**
(31. VIII 1980)

U Sporazumu između dva partnera navedeno je slijedeće u odnosu na pojedine točke:

Uz točku I:

1. Sindikati u NR Poljskoj nisu ispunili nade i očekivanja. Zbog toga je potrebno ponovo oživiti nezavisne samoupravne sindikate, koji bi trebalo da budu autentični predstavnici radničke klase.

Ne postavlja se pitanje prava da se ostane u dosadašnjim sindikatima. U budućnosti će se vidjeti da li je moguća suradnja između tih dvaju sindikata.

2. Pri stvaranju novih nezavisnih samoupravnih sindikata Međutvornički štrajkački komitet pazit će na to da se očuvaju principi kako su utvrđeni u Ustavu NR Poljske. Novi sindikati branit će društvene i materijalne interese radnika i nemaju namjeru igrati ulogu političke partije. Stoje na stajalištu načela društvenog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Ovaj princip je osnova poljskog socijalističkog sistema. U tome što priznaju da PURP ima vodeću ulogu u državi i bez stavljanja u pitanje internacionalnog saveza, novi sindikati nastoje radnom čovjeku osigurati odgovarajuća sredstva kontrole. Izražavanja mišljenja i obranu njegovih interesa.

Vladina komisija ustanovljava da vlada novim sindikatima osigurava punu nezavisnost i samoupravu. To vrijedi kako za njihovu organizacionu strukturu, tako i za njihove funkcije na svim poljima djelovanja. Vlada potpuno osigurava djelovanje novih sindikata, kako bi se njihove funkcije u zastupanju radničkih interesa mogle ostvariti. Istovremeno garantira da novi sindikati neće biti diskriminirani.

3. Osnivanje i aktivnost nezavisnih sindikata odgovaraju konvencijama Međunarodne organizacije rada, koje je Poljska ratificirala, broj 67 — o slobodi sindikata i zaštiti sindikalnih prava, kao i broj 98 — o pravu da organiziraju i vode kolektivne pregovore.

Mnogostrukost sindikalnih zastupstava zahtijevat će odgovarajuće zakonodavne promjene. S tim u vezi, vlada se obavezuje da predloži nacрте zakona, posebice zakona o sindikatima, zakona o radničkom samoupravljanju, te zakona o radu.

4. Nastali štrajkački komiteti imaju mogućnost da postanu pogonski organi radničkog zastupništva, ili osnivački komiteti novih nezavisnih samoupravnih sindikata.

Međutvorničkom štrajkačkom komitetu tih sindikata stoji slobodan izbor jednog sindikata ili skupa sindikata za cijelo područje Baltika. Osnivački komiteti će raditi sve do izbora njihovih vodećih foruma.

Vlada se obavezuje da stvori uvjete za to da se novi sindikati ne upisuju u registar Centralnog savjeta sindikata.

5. Novi sindikati trebalo bi da imaju realnu mogućnost da bitne odluke o uvjetima života radnih ljudi uvrste u stvaranje javnog mnjenja. Time se misli na principe raspodjele nacionalnog dohotka na potrošnju i akumulaciju, podjelu fonda za društvenu potrošnju na različita područja (zdravstvo, obrazovanje, kulturu), osnovne karakteristike nagrađivanja i vođenja dohodovne politike, posebice osnove za automatske korekture dohotka pri inflaciji, dugoročne privredne planove, na usmjeravanje investicija i promjenu cijena. Vlada se obavezuje da osigura ispunjavanje tih funkcija.

6. Međutvornički štrajkački komitet postavlja radnu grupu za društveno-profesionalna pitanja, čija bi zadaća bila da napravi analize situacije u svijetu rada i istraži uvjete života, kao i način i vrstu reprezentacije njihovih interesa. Ta će grupa također napraviti ekspertize sa dohodovnog područja i indeks cijena i predložiti oblike izjednačavanja, te rezultate svojih istraživanja i ispitivanja objaviti. Kroz to će novi sindikati posjedovati svoje vlastite izdavačke organe.

7. Vlada osigurava poštivanje propisa iz čl. I, točka 1. Zakona o sindikatima iz 1949. god., koji kaže da se radnicima, namještenicima (činovnicima) garantira pravo slobodnog udruživanja u sindikate. Novonastali sindikati neće pristupiti udruženju koje reprezentira Centralni savjet sindikata. Polazi se od toga da novi zakon ovaj princip poštuje.

Istovremeno je sudjelovanje zastupnika Međutvorničkog štrajkačkog komiteta, ili osnivačkog komiteta samoupravnog sindikata, kao i ostalih zastupništava zaposlenih, zajamčeno pri izradi tog zakona.

Uz II točku Sporazuma dogovoreno je pravo na štrajk: Pravo na štrajk zagwarantirano je u zakonu o sindikatima, tj. zakon će obuhvatiti uvjete za poziv i orga-

nizaciju štrajka, metode za odlučivanje o spornim pitanjima i odgovornost za poštivanje tog prava. Prema učesnicima štrajka ne mogu se primijeniti članovi 52, 56. i 85. Zakona o radu. Do usvajanja zakona vlada garantira štrajkačima i osobama koje im pomažu ličnu sigurnost i zadržavanje dotadašnjih uvjeta rada.

Uz točku III, o štampi i slobodi mišljenja dogovoreno je:

1. Vlada će u roku od tri mjeseca donijeti u Sejmu nacrt zakona o kontroli štampe, publikacija i izvoda, koji poštiva slijedeća načela: Cenzura treba da štiti interese države. To znači zaštitu državnih i ekonomskih tajni, čije područje obuhvaća opće pravne propise, propise o pitanjima državne sigurnosti i o pitanjima važnih internacionalnih interesa. Tome pripada zaštita religioznih osjećaja i istovremeno osjećaja ljudi bez vjere, sprečavanje objavljivanja moralno štetnih sadržaja. Nacrt zakona obuhvaća i pravo protiv odluka organa da kontrolira štampu i publikacije i da ulaže tužbu vrhovnom sudu. To pravo će se poštovati prilikom obnove procesa pri upravnom sudu.

2. Korištenje mass-media od strane vjerskih zajednica na području njihove religiozne djelatnosti realizirat će se u obliku sporazuma između državnih organa i zainteresiranih vjerskih zajednica. U okviru razrađenog sporazuma sa Episkopatom osigurava vlada radio-prijenose nedjeljne mise.

3. Djelatnost radija i televizijskih programa, kao i štampa, treba da izražavaju različita stajališta i uvjerenja. Sve te aktivnosti treba da budu pod društvenom kontrolom.

4. Štampa, građani i njihove organizacije moraju imati pristup javnim aktima, posebno upravnim aktima, društveno-ekonomskim planovima — između ostalog, svemu što izdaju vlada i njezini upravni organi. Iznimke od načela javnosti djelovanja uprave ustanovit će se u zakonu u suglasnosti sa točkom I.

U detaljiziranim sporazumima *uz točku IV*, između ostalog, kaže se: Poimenično spomenute osobe moraju se pustiti na slobodu do kraja procesa. Oni radnici koji su

dobili otkaz nakon štrajka 1970. i 1976, ponovo treba da dobiju posao i, ako žele, treba da im se uzmu u obzir kvalifikacije koje su stekli u međuvremenu.

Posebno važnim čini se posljednji odjeljak u kome se kaže: puno poštivanje slobode mišljenja u javnom i poslovnom životu.

Važni poticaji za privrednu reformu sadržani su u obrazloženjima *uz točku VI*:

Držimo da je potrebno ubrzati radove na privrednoj reformi. U toku slijedećih mjeseci vodstvo će naznačiti i objaviti osnovne pretpostavke. Potrebno je omogućiti široko sudjelovanje u javnoj diskusiji o toj reformi. Sindikati treba posebno da surađuju na stvaranju zakona o socijalističkim privrednim organizacijama i radničkom samoupravljanju.

Privredna reforma treba da se orijentira, u osnovi, na veću samostalnost poduzeća i na stvarno učestvovanje radničkog samoupravljanja u vođenju poduzeća. Jer samo tako može društvo, koje raspolaže odgovarajućim i potpunim poznavanjem realiteta, biti inicijator i realizator programa za novi poredak u privredi.

Međutvornički štrajkački komitet s time u vezi zahtijeva:

Kontinuirane perspektive za razvitak seljačkih porodičnih posjeda — osnove poljske poljoprivrede, izjednačavanje pojedinih sektora u poljoprivredi kroz pristup svim produkcionim sredstvima, uključujući posjed. Stvaranje uvjeta za ponovno uspostavljanje seoskog samoupravljanja.

Dodaci koji su dogovoreni uz ostale zahtjeve (7—21) sadržavaju razrađena pravila, odn. suglasnost sa jednim općim katalogom socijalnih potreba.

S tim u vezi će se o pojedinačnim zahtjevima priložiti opširni dodaci, kao npr. uz točku 16 — o financijском i poboljšanom socijalnom položaju osoba zaposlenih u zdravstvu. U posebnim dogovorima uz točku 21. kaže se u završnom odjeljku:

Vlada se obavezuje da objavi cjelokupni tekst protokola tog dogovora po regijama u sredstvima masovnih komunikacija (štampa, radio, TV).

Međutvornički štrajkački komitet obavezuje se da okonča štrajk 31. VIII 1980. u 17 sati.

Dodatak uz ovu točku sadrži završni odjeljak: postoji zahtjev da vlada ispita postulate do 30. XI 1980.

(I-11 i 13)

SPORAZUM U ŠĆEĆINU

(30. VIII 1980)

Kao rezultat diskusija i ispitivanja podnijetih prijedloga i zahtjeva, postignut je slijedeći sporazum:

Osnovat će se samoupravni sindikati — koji će biti socijalistički po karakteru i u skladu s Ustavom Narodne Republike Poljske — i to na osnovu mišljenja stručnjaka u skladu sa slijedećim principima:

Čim se štrajk završi, Štrajkački komitet će postati radnički komitet, koji će organizirati — obavezno — opće, direktne i tajne izbore za rukovodeća tijela sindikalnih organizacija. Nastavit će se rad na pripremanju zakona, statuta i drugih odredaba koje predviđa član 3. Konvencije 87 Međunarodne organizacije rada. Za tu svrhu odredit će se odgovarajući rokovi. Vlada će izraditi poseban program snabdijevanja tržišta hranom i objaviti taj program u nacionalnim razmjerima do 31. XII 1980.

Objašnjeno je da će se postepeno podizati plaće svim grupama zaposlenih — a prije svega onima s najnižim nadnicama. Prihvaćen je princip da će se nadnice povećavati po pojedinačnim poduzećima i privrednim oblastima. Ta povećanja će biti u skladu sa posebnim uvjetima poslova i oblasti i podizat će primanja jednokratno, ili odgovarajućim povećanjem pojedinih komponenata nadnica ili grupnih klasifikacija. Službenicima u tvornicama plaća će se povećati jednokratno po njihovim platnim grupama.

Nivo tzv. društvenog minimuma bit će određen i objavljen do 31. XII 1980. Poslije analize mogućnosti državnog budžeta, najniže mirovine i rente podići će se do nužnog nivoa od 1. I 1981.

Prihvaćen je princip da zaposleni kojima je zbog obavljanja poslova na njihovim radnim mjestima narušeno zdravlje — primaju (na drugim poslovima) nadnice koje nisu niže od onih koje su prethodno imali.

U skladu sa dogovorenim principom, vlada će do 30. IX 1980. izložiti Sejmu prijedloge za promjenu članova 217. i 218. Zakona o radu.

Analiza mogućnosti države da dodjeljuje mjesečne prihode ženama u toku trogodišnjeg porođiljskog bolovanja bit će izvršena do 31. XII 1980. Nivo tih primanja bit će također utvrđen do tog datuma. Vlada će također do 31. XII 1980. podnijeti Sejmu prijedlog nacрта za izmjenu člana 186. Zakona o radu, koji regulira navedeni problem.

Porodični dodaci za sve grupe zanimanja bit će izjednačeni s onima koje imaju zaposleni u vojsci i miliciji. Izjednačenje treba sprovesti u tri jednake godišnje rate, a prva će biti 1. I 1981.

Objašnjeno je da će Povelju o ljudskim pravima UN i Završni dokument Helsinške konferencije objaviti sredstva informiranja Narodne Republike Poljske i da će oni ponovo biti štampani kao brošure.

Zaposleni koji štrajkaju, a posebno njihovi izabrani predstavnici, ni na koji način neće biti kažnjavani niti na neki drugi način proganjani za bilo koju aktivnost tokom trajanja generalnog štrajka, s izuzetkom kriminala.

Utvrđeno je da politički aktivisti neće biti kažnjavani ako njihova aktivnost na kriminalan način ne napada socijalistički sistem i osnovne interese Narodne Republike Poljske i ako ne učine kriminalna djela.

Mogu se stvarati organizacije u skladu sa zakonima Narodne Republike Poljske.

Primijećeno je da se uspješno odvija dijalog između Katoličke crkve i države. Omogućit će se veći pristup sredstvima masovne komunikacije.

Podići će se spomen-ploča kod glavnog ulaza (u šćecińsko brodogradilište) u spomen žrtava događaja iz decembra 1970. Oblik ploče i natpis bit će dogovoreni sa

upravom brodogradilišta, arhitektom grada Ščecina i mješovitom komisijom koju će imenovati vlada Narodne Republike Poljske. Rok za izvršenje je 17. XII 1980.

Postignut je dogovor da je neophodno dalje poboljšanje zdravstvene službe u Poljskoj, posebno u snabdijevanju lijekovima i standardizaciji plaćanja lijekova za osiguranike.

Za invalide, umirovljenike, željezničare i vojsku i dalje će lijekovi biti besplatni.

Neophodno je da se uspore porast cijena osnovnih proizvoda putem povećanja kontrole nad državnim i privatnim sektorom i, posebno, zaustavljanjem tzv. skrivenog povećanja cijena.

Prihvaćen je princip da se prodaja hrane u prodavaonicama po poduzećima i institucijama zasniva na istim principima.

Poboljšat će se snabdijevanje stanovništva mesom od 31. XII 1980.

Također će do 31. XII biti podniet program za poboljšanje snabdijevanja stanovništva mesom i za eventualno racioniranje mesa putem sistema kupona.

PEWEX prodavaonice neće prodavati osnovne proizvode domaće proizvodnje u kojima vlada nestašica.

Poduzet će se neophodne mjere da se objasne razlozi za sadašnju situaciju. Neophodni stavovi u vezi s tim bit će širom zemlje objavljeni i ubuduće će odgovori na postojeće nepravilnosti biti brzi i efikasni.

Vrlo je važno da se poboljša snabdijevanje svih poduzeća (državnih i kooperativnih).

Radnici koji su otpušteni zbog štrajkova između 1970. i 1980. bit će ponovo zaposleni kada individualne prijave budu individualno razmotrene od strane uprave i sindikata.

Metode ograničavanja djelatnosti cenzure u Narodnoj Republici Poljskoj bit će predočene do 30. XI 1980.

Principi i metode realizacije programa za uvođenje slobodnih subota ili za smanjenje broja radnih sati na neki drugi način — bit će pripremljeni i predočeni do 30. XI 1980.

Vlada će predočiti program za rješenje stambenog problema i garantirati da period čekanja (na stanove) neće biti duži od pet godina.

Prihvaćen je princip da će zaposleni koji se pokažu neuspješnim na upravnim poslovima biti premješteni na niže, a ne na iste poslove.

Putni doplaci bit će povećani od 1. I 1981. Prijedloge u vezi s tim vlada će predložiti do 30. XI 1980.

U škole za istaknute radnike i na kurseve za kvalifikacije mogu, na trošak poduzeća, biti slani samo oni zaposleni koji su se istakli na svom poslu, kao i oni koji su primorani da mijenjaju posao iz zdravstvenih razloga. Za te škole i kurseve radnike će birati sindikati, uz konzultacije tvorničke uprave.

Državne vlasti će do 31. XII 1980. izraditi novu povelju za brodogradilišne radnike, koja će sadržavati rješenja društvenih problema i druga rješenja navedena u povelji koja se tiču svih radnika zaposlenih u brodogradilištima.

Za vrijeme štrajka radnicima koji štrajkuju mogu se davati predujmovi u visini do 40% njihovih sadašnjih individualnih nadnica. Kada se vrate na posao, radnici će za period štrajka primiti 100% svojih individualnih sadašnjih nadnica (tj. preostalih 60%).

Zaključeni sporazum bit će u cjelini objavljen od strane lokalnih sredstava za informacije (štampa, radio i televizija) i bit će u cjelini dostavljen PAP-u za objavljivanje u informativnoj službi.

Završne odredbe

Kao rezultat rada vladine komisije i Međutvorničkog štrajkačkog komiteta u Šćećinu, sastavljen je i potpisan sporazum.

Predsjednik Ministarskog savjeta naimenovaće mješovitom komisiju sastavljenu od predstavnika vlade, radnika i vojvodskih oblasti (po pet osoba od svake strane). Komisiji će predsjedavati predstavnik vlade. Jedan zamjenik predsjednika bit će predstavnik radnika, a drugi će biti predstavnik vojvodskih vlasti. Njih trojica sačinjavat će predsjedništvo komisije.

Zadatak komisije bit će da nadzire primjenu sporazuma i da zaposlene u tvornicama obavještava o radu komisije i primjeni sporazuma.

U slučaju spornih pitanja, dvije strane moraju se konzultirati u predsjedništvu ili u komisiji prije nego što poduzmu bilo koji dalji korak.

Međutvornički štrajkački komitet apelira na sve tvorničke radnike da učine sve kako bi se što brže nadoknadili gubici koje je nacionalna ekonomija pretrpjela u toku obustave rada.

Za Međutvornički štrajkački komitet: 1) Marian Jurczyk, predsjednik Međutvorničkog štrajkačkog komiteta; 2) Kazimierz Fischbein, zamjenik predsjednika Međutvorničkog štrajkačkog komiteta; 3) Marian Juszczyk, delegat Međutvorničkog štrajkačkog komiteta.

Za komisiju vlade: 1) zamjenik predsjednika Kazimierz Barcikowski; 2) Andrzej Zabinski, kandidat za člana Politbiroa PURP-a i sekretar Centralnog komiteta; 3) Janusz Brych, prvi sekretar Vojvodskog komiteta PURP-a u Ściecinu.

P. B.

(I-11 i 16)

SPORAZUM NA ŚLJONSKU

(3. IX 1980)

Tekst Sporazuma između vladine komisije i Međutvorničkog štrajkačkog odbora zaključenog 3. IX 1980. godine u rudniku ugljena »Julski manifest«:

Kao rezultat rasprave i ispitivanja prijedloga i zah-tjeva koji su bili podneseni, došlo se do slijedećeg spozazuma:

Zajamčit će se potpuna sigurnost štrajkača i njihovih predstavnika u tvorničkim štrajkačkim komitetima i u Međutvorničkom štrajkačkom odboru. Ova odluka obavezuje od sadašnjeg trenutka i obavezivat će relevantna državna tijela i tvornice. Pretvaranje ljudi u žrtve pod krinkom legaliteta se zabranjuje; to se također primjenjuje na porodice prije spomenutih ljudi. Ukoliko se ova odluka ne bi poštivala, slučaj će ispitati mješovita komisija imenovana u skladu sa donesenim odlukama. Nakon raspuš-

tanja mješovite komisije, nova upravljačka tijela sindikata preuzet će funkciju zaštite prava štrajkača.

Utvrđuje se da su sredstva javnog informiranja objavila 30. VIII 1980. godine osnivanje Međutvorničkog štrajkačkog komiteta i održavanje štrajkova koji su počeli ili su se nastavili 29. VIII 1980. godine u rudnicima ugljena i tvornicama navedenim u prilogu broj jedan. Utvrđuje se da radna snaga ugljenokopa i tvornica koje su u štrajku potpuno podržava 21 zahtjev koji su podneli štrajkači u obalnom području, posebice zahtjev koji se odnosi na sindikate.

Zahtjevi koje su podnijele tvornice u obalnom području dopunjeni su zahtjevima poduzeća koja su u štrajku (u Šljonsku). Oni se odnose na plaće, životne i socijalne uvjete, upravljanje i organizaciju rada.

Zarade će se povećati u striktnoj proporcionalnosti s porastom troškova života; to će započeti u četvrtom kvartalu ove godine.

Ispunit će se zahtjev da se isplata svih premija izvršava poštujući njihovu svrhu, te u skladu s pravilima o premijama.

Uvest će se uniformni porodični dodaci za sve radne ljude s porodicama u Narodnoj Republici Poljskoj. To uključuje njihovo dodatno povećanje da bi se ti dodaci izjednačili s onima koje primaju oružane snage i milicija.

Uvest će se ograničavanje maksimalnih plaća i granice za minimalne plaće od 1. I 1981. godine.

Prihvata se princip da se, bez ikakvih izuzetaka, mora poštovati discipliniranost u isplaćivanju svih diferencijala (posebnih dodataka) koji se odnose na uvjete rada, te da se posebni dodaci moraju davati za određene poslove zbog štetnih radnih uvjeta u poduzećima koja se bave preradom. To se mora izvršiti od 1. X 1980, ali se mora uzeti u obzir i septembar.

Stabilizacijski dodatak koji se daje novoprimiteljnim uposlenicima, mora se protegnuti na takav period i po-visiti na takvu svotu da zadovolji nove zahtjeve Rudarske povelje. Zahtjev iz Rudarske povelje da se povećaju dodaci za uposlenike s 15 ili više godina radnog staža također će se zadovoljiti do 31. XII 1981. godine.

Prihvaća se princip da će se uposlenicima koji su u štrajku platiti za dane koje su štrajkali u skladu s njihovim osobnim platnim razredom i da oni neće izgubiti nikakve privilegije.

Sve subote i nedjelje bit će slobodni dani od 1. I 1981. godine, a princip dobrovoljnosti rada u dane koji su pravno slobodni, bez ikakvih izuzetaka, poštovat će se od 1. IX 1980. godine.

Sistem rada u četiri smjene (sistem rada na osnovu četiriju brigada) napustit će se u Jastžebiju, ZMP-u i rudnicima ugljena »Prvi maj« 15. IX 1980. godine. U drugim rudnicima ugljena napustit će se u skladu sa željama radne snage 1. X 1980. godine.

Vladina komisija prima na znanje zahtjeve Međuvorničkog štrajkačkog odbora da se dobna granica za odlazak u mirovinu onih uposlenika u rudnicima koji rade pod zemljom, smanji na 50 godina, a drugih zaposlenih za 5 godina, te da se prizna puna mirovina uposlenicima koji su radili pod zemljom 25 godina, bez obzira na njihovu dob. Ovi zahtjevi podnijet će se *Sejmu Narodne Republike Poljske*.

Povećat će se kontrola sindikata nad izvršavanjem zdravstvenih usluga i isplaćivanje svih premija za vorničke zdravstvene službe učinit će se zavisnim od njihove evaluacije od strane sindikata.

Uposlenici u rudnicima koji žive u rudarskim domovima ili u privatnom smještaju, dobivat će odgovarajuću naknadu za odvojeni život od porodice. Ministar rudarstva će podnijeti potrebne prijedloge koji se na to odnose i definirat će način njihovog provođenja do 31. XII 1980. godine. Od sadašnjeg trenutka zabranjuje se postavljanje regularno zaposlenih u pojedinim poduzećima da rade u bilo kojem svojstvu izvan svojih poduzeća.

Privilegije u obliku 14 (mjesečnih) plaća i dodatne Rudarske povelje neće ni na koji način biti ugrožene zbog usuglašene odsutnosti zbog smrtnog slučaja, odsutnosti zbog nesreće, perioda rekonvalescencije ili odsutnosti zbog bolesti uzrokovane nekim profesionalnim oboljenjem. Za uposlenike koji su zaposleni duže od dvije godine, navedeni problemi rješavat će se pojedinačno na prijedlog sindikata u slučajevima dugotrajne bolesti.

Od sindikata se traži da povećaju (dužinu) perioda odsutnosti zbog bolesti (isplaćivanje četrnaeste plaće zavisu od te odsutnosti) od sadašnjih 6 dana na onoliko dana koliko pripada svakom uposleniku kao godišnji odmor, kao i da ispituju mogućnost isplate četrnaeste plaće u mjesečnim obrocima. Pneumokonioza izazvana udisanjem ugljene prašine sada je klasificirana kao profesionalno oboljenje. Sindikati će odlučiti koje druge bolesti se mogu klasificirati kao profesionalne.

Usvaja se zahtjev da se ukinu kuponi koji njihovim nosiocima omogućuju kupovinu luksuznih dobara i da se poveća snabdjevenost takvim dobrima.

Prekovremeno se može raditi jedino dobrovoljno, i za to se mora plaćati u potpunosti. Ukoliko neki uposlenik odbije da radi prekovremeno, ne mogu se primijeniti nikakve kaznene ili disciplinske sankcije. Obaveza prekovremenog rada nastaje jedino ukoliko se moraju spašavati ljudski životi ili imovina tvornice.

Nadzorni radnici neće raditi više od osam sati, i u to vreme moraju izvršiti sve svoje dužnosti. Rukovodioci i viši uposlenici izuzeti su od ovog pravila, bez gubitka dodataka koji im pripadaju zbog njihovih funkcija.

Prodaja mesa u bilo kojem obliku vršit će se jedino u trgovinama koje pripadaju općoj trgovačkoj mreži. Snabdjevenost, izbor i kvaliteta mesa moraju se radikalno poboljšati i povećati.

Prihvća se princip da će svi uposlenici u odjeljenju rudarstva primati (besplatan) dodatak u ugljenu, bez obzira na to gdje žive. Vrsta zaposlenja i mišljenje sindikata odredit će koliki će taj dodatak biti u svakom pojedinačnom slučaju.

Broj zaposlenih u upravljačkim uredima analizirat će se i ograničit na neophodan nivo.

Prihvća se zahtjev da se sačini prijedlog prema kojem će novi zakoni o sindikatima omogućiti radnicima da predlažu kadrovske promjene u svojim poduzećima.

Prihvća se potreba za racionalnim upravljanjem zahtjevima ugljena kao istinskim nacionalnim bogatstvom.

Mora se poštivati zabrana zapošljavanja ljudi radi (osobne) koristi tvorničkih rukovodstava.

Završne odluke

Kao rezultat rada vladine komisije i Međutvorničkog štrajkačkog odbora u rudnicima ugljena »Julski manifest«, sastavljen je i potpisan sporazum. Predsjednik Ministarskog savjeta će imenovati mješovitu komisiju sastavljenu od predstavnika vlade, organa vojvodstva i Međutvorničkog štrajkačkog odbora. Komisija će nadgledati provođenje odluka iz ovog sporazuma i upoznavati radnike sa svojim radom i provođenjem sporazuma. Međutvornički štrajkački odbor će izabrati predstavnike radnika koji su u štrajku u mješovitu komisiju.

Vlada i organi vojvodstva bit će predstavljeni sa ukupno 10 članova, a Međutvornički štrajkački odbor će također biti predstavljen sa 10 osoba.

Čim se završi štrajk, tvornički štrajkački komiteti dobit će naziv tvorničkih radničkih komisija i zadržat će svoje prerogative korištenja tvorničkih razglasnih centara na isti način kao i druge organizacije.

Međutvornički štrajkački odbor postat će Međutvornička radnička komisija čim se završi štrajk. Predsjednik grada Jastžebija (oblast Katowice) osigurat će odgovarajuće prostorije u Jastžebiju za Međutvorničku radničku komisiju. Fondovi sadašnjih sindikata upotrijebit će se za plaćanje administrativnih troškova održavanja tih prostorija.

Tvorničke radničke komisije i Međutvornička radnička komisija raspustit će se čim se održe demokratski izbori u novim sindikatima, koji će djelovati u skladu s principima sadržanim u protokolu Sporazuma potpisanog u Brodogradilištu u Gdanjsku 31. VIII 1980.

Prije nego što se rasformiraju Međutvornička radnička komisija i tvorničke radničke komisije, poduzeća će isplatiti osobama koje su oni zapošljavali plaće izračunate na temelju prosječnih zarada u posljednja tri mjeseca. Mješovite komisije utvrdit će koliko osoba će sačinjavati pojedinačne komisije. Mješovite komisije imat će predsjedništvo sastavljeno od četiri člana: predsjednika, 2 potpredsjednika i delegata Međutvorničke radničke komisije.

U slučaju spornih pitanja, prije nego što poduzmu bilo kakvu akciju, dvije strane se moraju međusobno

konzultirati pod okriljem predsjedništva ili plenuma komisije. Sve prijedloge ili zahtjeve koje je primio Međutvornički štrajkački odbor za svojeg trajanja, ispitat će navedena komisija. Radnici na koje se to odnosi, bit će obaviješteni o načinu na koji će se sprovesti ti prijedlozi i zahtjevi. Prilog broj dva sadrži poimeničnu listu osoba kojima je data pismena garancija da neće biti kažnjene za štrajkačke aktivnosti.

Prilozi broj jedan i dva sastavni su dio protokola. (*Glos Pracy* od 6. i 7. avgusta ih ne sadrži). Međutvornički štrajkački odbor odlučuje da se štrajk obustavi i da se počne s radom 4. IX 1980. godine, s prvom smjenom. Međutvornički štrajkački odbor također apelira na sve radnike koji su u štrajku da učine sve što mogu kako bi se što prije nadoknadili gubici koje je nacionalna ekonomija pretrpjela kao posljedicu štrajka.

Odlučeno je da će se potpuni tekst završnog sporazuma objaviti u lokalnim sredstvima javnog informiranja — u štampi, na radiju i televiziji — i da će se predati PAP-u za publiciranje i za njezinu informativnu službu.

(*Potpisani*) Predsjedništvo Međutvorničkog štrajkačkog odbora: predsjednik Jarosław Sienkiewicz, potpredsjednik Stefan Palka, potpredsjednik Tadeusz Jedynek; članovi: Jan Jarlinski, Piotr Musiol, Andrzej Winczewski, Marian Kosinski, Roman Kempinski, Mieczysław Sawicki, Kazimierz Stolarski, Ryszard Kus, Waclaw Koludynski, Władysław Koldunski i Grzegorz Stawski.

Vladina komisija: predsjednik Aleksander Kopec, zamjenik premijera; članovi: Andrzej Zabinski, član Političkog biroa i sekretar Centralnog komiteta PURP-a; Włodzimierz Lejczak, ministar rudarstva; Wiesław Kiczan, sekretar Vojvodskog komiteta PURP-a u Katowicama; Mieczysław Głanowski, državni podsekretar u Ministarstvu rudarstva; Zdzisław Gorczyca, prvi pomoćnik vojvode Katowica; Jerzy Nawrocki, rektor Šljonske politehničke škole.

(I-11 i 16)

ZAHTJEVI U VEZI S POLJOPRIVREDOM

(Zahtjevi podneseni od strane 17 seoskih savjeta Stegne i ratificirani na generalnom sastanku delegata 24. VIII 1980. godine u Drevnici od strane 980 posjednika imanja)

1. Povećavanje količine dostupnog ugljena. Napuštanje raspoređivanja ugljena i koksa, kao i špekuliranja ugljenom.
2. Napuštanje raspoređivanja i ograničenja kupovanja poljoprivrednih mašina. Mašine moraju biti dostupne na tržištu po istim cijenama kao i za državna poljoprivredna dobra.
3. Smanjivanje cijene fertilizatora i insekticida barem za 40%, te oba moraju biti dostupna u općim robnim magazinima.
4. Zajamčivanje adekvatne količine potrebne stočne hrane odgovarajuće kvalitete za zemljoposjednike.
5. Refundiranje goriva koje zemljoposjednici troše vlastitim traktorima na temelju količine obradive zemlje, kao kompenzacija za povećanje cijene nafte — minimum od 50%.
6. Napuštanje raspoređivanja i ograničavanja građevinskog materijala i adekvatno snabdijevanje tim materijalima poljoprivrednih naselja.
7. Dopuštanje poljoprivrednicima da kupuju zemlju od državnih poljoprivrednih dobara ako njihova zemlja graniči.
8. Osnivanje sindikata poljoprivrednika u svrhu zaštite prava poljoprivrednika.
9. Snižavanje dobne granice za mirovinu, i to za žene na 50, a za muškarce na 55 godina, te snižavanje doprinosa za mirovinu za 50%.
10. Dopuštanje da najbliži srodnici poljoprivrednika nasljeđuju njegovu uštedu u slučaju njegove smrti, bez ikakvih pravnih komplikacija.
11. Povećavanje financijske pomoći hendikepiranim osobama u seoskim porodicama.

12. Aktiviranje medicinskih službi u poljoprivrednim područjima. Postoji pomanjkanje osoblja u klinikama koje su već osnovane.

13. Kategorički zahtijevamo eliminiranje nepotizma i podmićivanja u državnim službama i kooperativama.

14. Zahtijevamo da se omogući podučavanje religije u školama.

15. Povećavanje dostupnosti prehrambenih artikala u selima: mesa i mesnih preradevina, šećera i proizvoda od šećera, te šećera za pčele, pekarskih proizvoda, kemikalija, te željezne robe i alata.

16. Povećanje za 100% otkupnih cijena žitarica i sjemena, da bi se zajamčila njihova profitabilna proizvodnja.

17. Povećanje najmanje za 50% proizvodnih cijena za otkup mlijeka i prehrambenih proizvoda.

18. Izgradnja irigacionog sistema koji će obuhvatiti sve seoske posjede (posebno u Ziclaviju).

19. Omogućavanje poljoprivrednicima da biraju ugovaranje prodaje poljoprivrednih proizvoda (državi).

20. Smanjivanje cijena koje se zaračunavaju poljoprivrednicima za korištenje kombajna i žetelica.

21. Zahtijevamo uspostavljanje posebnih propisa u vezi s poplavama za područje Zulavi. Zulavi je nisko područje u kojem zemlja zadržava vodu. Zbog toga poljoprivrednici trpe velike gubitke, mnogo veće nego drugdje.

22. Zahtijevamo da se državne cijene primenjuju kao osnova za obračunavanje naknade za gubitke, i to državne cijene koje su na snazi u vrijeme kada je objavljeno da je gubitak nastao.

23. Reformiranje odredaba osiguranja koje su od interesa za poljoprivrednike.

24. Provođenje odluka o izgradnji seoskih cesta.

KOMINIKE VRHOVNOG SINODA POLJSKOG EPISKOPATA

(Varšava, 27. VIII 1980)

Na blagdan majke božje od Čenstohove 26. VIII 1980. godine sastao se na nacionalnom svetilištu na Jasnoj Gori Vrhovni sinod Poljskog episkopata na vanrednoj sjednici. Savjetovanje je vodio kardinal Stefan Wyszyński — poglavar poljske crkve.

I. Vrhovni sinod Episkopata dao je, iz duboke zabrinutosti za dobro nacije i države, a također i za dobro svakog pojedinog građanina, procjenu aktualnog stanja privrednih, socijalnih i političkih napetosti u zemlji. Uzroci tih napetosti su složeni. One su izraz dugogodišnjeg nezadovoljstva koje proističe iz počinjenih grešaka. Napetosti se mogu stišati samo u atmosferi mira i unutrašnjeg reda. Vrhovni sinod Episkopata smatra kako radnike, učesnike štrajka, i njihove komitete, tako i vladu zaslužnima što nije došlo do narušavanja javnog reda. To pokazuje građansku i političku zrelost. Dosadašnje držanje daje nadu da se u interesu cijele nacije sporni problemi mogu riješiti kroz konkretan dijalog između štrajkačkih komiteta i vladajućih instanci. Brzo rješenje ovih problema zahtjev je vremena. Zbog toga taj dijalog mora krasiti spremnost da se nadu rješenja koja mogu prihvatiti obje strane. Poljaci se međusobno moraju sporazumjeti i u vlastitoj kući sami riješiti svoje probleme. Postignuti sporazumi, potkrijepljeni odgovarajućim garancijama, morali bi okončati štrajkove kako bi se omogućilo normalno funkcioniranje nacionalne privrede i mir u društvenom životu. Sporazume treba postići u duhu principa *«Pacta sunt servando»*, a kojeg se obje strane moraju pridržavati.

II. Vrhovni sinod Episkopata upućuje, u okviru nacionalne pastoralne službe, cijelo društvo na djelovanje i vladanje u duhu Evanđelja: na principe ljubavi i socijalne pravde. Centralni savjet Episkopata poziva da se sačuvaju red, mir i razbor. Sinod podvlači da je uvjet unutrašnjeg mira poštivanje nepovredivih prava nacije.

U ta prava spadaju:

- pravo na vjeru,
- pravo na punu građansku slobodu i time na slobodu vjere i slobodno djelovanje crkve,
- pravo na faktičnu, a ne deklarativnu toleranciju uvjerenja,
- pravo na dostojnu egzistenciju svake obitelji, na obrazovanje i javni odgoj koji odgovaraju njihovom uvjerenju,
- pravo na istinu koja se, između ostalog, postiže konkretnom informacijom i poštenim dijalogom vlasti sa društvom,
- pravo na poznavanje cijele nacionalne povijesti i kulture, neograničeno raspolaganje i ispoljavanje istine i na slobodu misli,
- pravo na rad i njegovo obavljanje u skladu sa zahtjevima dostojanstva i slobode radnog čovjeka,
- pravo na individualno posjedovanje zemlje i njezino poljoprivredno korištenje. Primjena tog prava i stvaranje povoljnijih uvjeta razvoja za individualno gospodarstvo čini ga produktivnijim, učvršćuje porodicu i veže narod za rodnu grudu, a da sve to služi poljskom državnom interesu,
- pravo na odgovarajuću naknadu za obavljeni rad,
- pravo na udruživanje građana, na samostalnost zastupnika radnika i na samoupravljanje.

Na to upućuje Drugi vatikanski koncil:

Jedno od osnovnih prava ljudske ličnosti jeste pravo čovjeka u radnom odnosu da u punoj slobodi osniva organizacije koje ga zaista zastupaju i koje su sposobne da oblikuju privredni život i time daju djelotvoran prilog, pravo da u ovim organizacijama slobodno djeluje, bez opasnosti da zbog toga bude oštećen (*Gaudium et spes* 68). To su samo djelomična prava koja se naročito naglašavaju zbog aktualnog povoda.

III. Poljskoj naciji treba prava moralna i socijalna obnova da bi ponovo našla vjeru u sebe, u svoju budućnost, kao i povjerenje u vlastite snage, kako bi probudila moralnu energiju i socijalnu spremnost na žrtve, radi savladavanja poteškoća na području rada, kao i potrebnih ograničenja koja svima nama predstoje. Najveća je potreba izgradnja povjerenja između društva i vlade, da bi

zajedničkim naporima izgradili bolju budućnost domovine i osigurali interese nacije i države.

IV. Vrhovni sinod, u ime Konferencije Episkopata, traži u cijeloj domovini molitve za sretna i cijelu zemlju povoljna rješenja postojećih napetosti i teškoća. Vrijeme i oblik ovih molitvi određuje ordinarij.

(I-13)

DEKLARACIJA CENTRALNOG VIJEĆA SINDIKATA

(Svim radnim ljudima, članovima sindikata i sindikalnim aktivistima)

Drugovi!

Poljski sindikalni pokret sada djeluje u novoj situaciji. Ona je proizišla iz opće društveno-privredne krize u zemlji. Ovakvo stanje nas je zabrinjavalo već odavno. Zato smo radili na novom programu rada.

Posljednji događaji potvrdili su nužnost da se izvrše duboke promjene u našem pokretu. Svi mislimo o istom: kako što uspješnije braniti stvari radnih ljudi, kako rješavati njihove probleme. Radom moramo potvrditi da smo autonomna i samoupravna organizacija radnih ljudi, siguran reprezentant njihovih interesa.

U životnoj praksi moramo dokazati da ćemo ispuniti nade radnika — one današnje i one sutrašnje.

Klasno jedinstvo i solidarnost su najvrjednija dostignuća poljskog sindikalnog pokreta. Čuvanje tog jedinstva je prioritetan imperativ sadašnjeg trenutka. Ono je naša snaga i garancija radničkih prava. Naš klasni sindikalni pokret uvijek se borio za dostojanstvo radnog čovjeka, za što bolje uvjete rada i života. Ostvarivanje ovih ciljeva tijesno povezujemo s idealima socijalizma.

Mi smo pokret rođen u borbi za prava i interese radnih ljudi. Za nama je neosporno dostignuće 36 godina Poljske Narodne Republike — rezultat požrtvovanog rada miliona Poljaka. U tome je i učešće stotina hiljada sindikalnih aktivista. Ovo dostignuće se ne smije upropastiti.

Nikada nismo prikrivali naše greške i neuspjehe. Znamo da se nismo dovoljno suprotstavljali pogrešnim odlukama državne i privredne administracije. Znamo, također, da smo u mnogim slučajevima bili bespomoćni. Izvlačimo dalekosežne zaključke iz pravilne radničke kritike.

Kamo idemo i što želimo postići?

Realiziramo suštinsku obnovu našeg sindikalnog pokreta. To činimo oslanjajući se na radničku klasu — gospodara svoje organizacije.

— Radimo tako da naši sindikati budu potpuno autonomna, samoupravna organizacija koja će imati neosporna prava — masovna organizacija radnih ljudi. Radimo tako da bi ono što je deklarirano bilo i ostvareno, da praksa našeg rada gradi visoki autoritet sindikata.

— Naša glavna obaveza je odbrana interesa radnih ljudi. Realizirat ćemo je svim dostupnim sredstvima.

— Pitanja koja stavljamo u centar naše pažnje su: plaće, cijene, zaštita zdravlja, socijalna politika, stambena izgradnja. Moramo biti organizacija koja suodlučuje o svim pitanjima rada i života zaposlenih i njihovih porodica.

— Vršit ćemo stalnu društvenu kontrolu nad raspodjelom nacionalnog dohotka, djelatnošću državnih i privrednih organa u oblastima koje su bitne za interese radnih ljudi.

— Koristit ćemo pravo suprotstavljanja svim odlukama suprotnim interesima zaposlenih, a u neophodnim slučajevima i pravo na štrajk.

— Već danas u svakodnevnoj praksi koristimo sistem garancija koji osigurava ostvarivanje svih funkcija sindikata. On će naći potvrdu u novom zakonu o sindikatima, čiji ćemo projekat uskoro dati na diskusiju svim radnim ljudima.

Koja pitanja danas smatramo najvažnijim?

— Rad u korist rasta životnog standarda zaposlenih i njihovih obitelji;

— osiguranje dosljednog ostvarivanja zahtjeva koje su organizacije u poduzećima istakle u predizbornoj kampanji i obaveza koje je vlada preuzela u odnosu na kolektive koji su štrajkali;

— težnja da povećanje plaća, penzija, invalidnina i obiteljskih dodataka bude realizirano kompleksno — da obuhvaća sve radne ljude u svim granama i svim regijama zemlje, da se smanji razlika između najnižih i najviših plaća, da se likvidiraju disproporcije u plaćama;

— uspješno kontroliranje cijena;

— stalna i opća primjena principa rekompensacije za porast troškova života;

— značajno povećanje proizvodnja robe za tržište i traženje dopunskih izvora za poboljšanje opskrbe;

— izrada u svakom vojvodstvu realnih planova poboljšanja stambene situacije, proširenje mreže jaslica i predškolskih ustanova, poboljšanje saobraćaja za lakši dolazak na posao;

— izrada u svakom poduzeću lista najhitnijih pitanja povezanih s poboljšanjem uvjeta i sigurnosti rada i njihovo brzo rješavanje;

— likvidiranje takvih zloupotreba kao što su špekulacije stanovima, društveni parazitizam, korupcija, djelovanje klika i korištenje javnih položaja za bogaćenje na račun društva.

Što želimo izmijeniti u unutarsindikalom životu?

Sve ono što je ograničavalo našu autonomiju i nezavisnost, omogućavalo ingerenciju u unutrašnje stvari sindikata, kočilo naše djelovanje.

Mi ćemo:

— usavršavati strukturu sindikata i stil rada da bismo zajedno s radnim kolektivima brzo i uspješno reagirali na njihove potrebe;

— poštovati demokratičnost i tajnost izbora za sindikalne organe i nećemo ograničavati listu predloženih kandidata;

— osigurati javnom mnjenju potpunu informaciju o našem radu.

Svima koji iskreno žele obnovu sindikalnog pokreta kažemo:

— ako vam ne odgovaraju ljudi izabrani u sindikalna rukovodstva, organizirajte nove izbore, izaberite one ljude koji uživaju vaše povjerenje;

— ako smatrate da nedovoljno branimo vaše interese, učinite zajedno s nama napore da takvo stanje izmijenimo, i

— ako vidite nepravdu učinjenu radniku, branite ga zajedno s nama.

Nasljednici smo klasnih borbi sindikata za društveni napredak, protiv političke reakcije. Mi smo klasna, masovna i samoupravna organizacija radnih ljudi koja se temelji na načelima dobrovoljnosti učlanjivanja, slobode savjesti i govora, organizacija slobodna od svake diskriminacije.

U našim klasnim sindikatima je mjesto za svakoga tko želi pošteno i iskreno braniti interese radnih ljudi, kome je draga socijalistička domovina.

Savez sindikata u Poljskoj
Centralno vijeće sindikata

Glos pracy, 4. IX 1980.

(I-3)

Stanislav Kanja:

IZVODI IZ GOVORA U CK PURP-a

(5. IX 1980, nakon izbora za prvog sekretara)

Naš najvažniji zadatak je da povratimo poverenje stanovništva u narodno rukovodstvo, poverenje radničke klase i svih trudbenika u Partiju. Moramo uspostaviti jaku sponu između rukovodstva i stanovništva, koje nije bilo. A to je dovelo do izliva nezadovoljstva u tako širokoj i tako opasnoj razmeri. Svestan sam sve širine kritike raznih aspekata našeg života, kritike koja često prikriva krupna i neosporna dostignuća socijalističke iz-

gradnje za sve vreme narodne Poljske, pa i u ovoj poslednjoj deceniji. (...)

Teške greške u ekonomskoj politici i izopačenja u društvenom životu bili su dubok izvor ovog velikog talasa štrajkova koji je u julu preplavio Poljsku i još danas je preplavljuje. Te štrajkove smatramo izrazom nezadovoljstva radnika, radničkim protestom u čistom obliku, tipičnom za radnike.

Taj protest nije bio uperen protiv načela socijalizma, protiv naših saveza. To nije bio protest protiv vodeće istorijske uloge naše partije. Protest je bio uperen protiv izopačenja, protiv grešaka u našoj politici. Stoga je osnovna metoda za rešavanje društvenih konflikata koji imaju karakter štrajka bila dijalog, razgovori koje su strpljivo i istrajno vodili naši drugovi.

Kao rezultat smo postigli sporazume u raznim socijalnim, društvenim pitanjima, sporazume s predstavnicima osoblja koji su u većini štrajkačkih pogona sačinjavali štrajkačke komitete. Staraćemo se da se ostvare svi ti dogovori. Činjenica da smo našli političko rešenje tako oštrog društvenog sukoba predstavlja naš dragocen politički i moralni kapital, predstavlja svedočanstvo snažnog osećanja odgovornosti Partije i narodnog rukovodstva za zemlju, za budućnost nacije.

Sasvim dosledno ćemo ispitati izvore zategnutih odnosa. Otklonićemo ih, tako da nikad više neće nastati dramatična situacija. (...)

Partija će svoju politiku sprovoditi, pre svega, preko institucija koje reprezentuju stanovništvo (predstavničkih institucija) i na osnovu uloge koju im daje Ustav. Poći ćemo od tog principa i smatraćemo da nam je on smerica za naš rad: naime, od principa da demokratija nije gest rukovodstva prema stanovništvu, nego je velika i sve jača nužnost socijalizma. Zato se odlučno izjašnjavamo za potpuno očuvanje ustavne kompetencije parlamenta, kao i za proširenje kompetencija narodnih veća (regionalnih uprava), za stvarno obnavljanje sindikata, tako da oni uz punu samoupravu efikasno brane radničke interese i prava, kao partner nasuprot vladi. Staraćemo se da se i novi sindikati razvijaju u onom smislu u kome su se izjasnili njihovi organizatori, kao i da se poštuje načelo

da su to organizacije koje delaju na osnovama socijalizma i kao članovi socijalističke demokratije. (...)

Osnovni uslov za dobrobit naše zemlje i za prevladavanje teškoća koje iskrsavaju na putu našeg razvoja, za sporazumevanje sa radničkom klasom i za jačanje poverenja stanovništva u narodno rukovodstvo predstavljaju Partija i njen rad. Treba da se postaramo za to da se u celoj Partiji razvijaju uzori za funkcionisanje socijalističkog društva. Dakle, u skladu sa lenjinističkim normama demokratizma u radu Centralnog komiteta i svih partijskih instanci treba da postavimo visoke zahteve i da oštro reagujemo na nepravde, na kršenje moralnih načela, o čemu se danas govorilo u diskusiji. Moramo se postarati da svaki član Partije bude komunista, da uvek daje prvenstvo opštoj stvari.

Od danas se moramo starati da stil naše partije, naši običaji postanu jednostavniji i prirodniji. To se odnosi, pre svega, na sastanke, na diskusije pri raznim zvaničnim susretima. Manje ceremonije, a više objektivnosti i otvorenosti doprineće uprošćavanju našeg rada i pomoći će jamčenju veze Partije sa stanovništvom. (...)

Duboko sam ubeđen da će doći vreme kad će veliki broj radnika opet govoriti o Poljskoj ujedinjenoj radničkoj partiji: naša partija. Ne samo zato što ona vodi naciju putem socijalističkog razvoja, nego i zato što svoju vodeću ulogu ostvaruje takvim metodama koje je približavaju društvu, koje stvaraju poverenje, jačaju njen autoritet.

(I-18)

Zbigniew Bujak:

ŠTO JE TO NEZAVISNI I SAMOUPRAVNI SINDIKAT?

Nedavno smo opazili da su se stari sindikati koji su pripadali Centralnom vijeću obnovili i dali sebi ime »nezavisni«. Ta obnova se događala tako da su se cijeli sindikati, npr. udruženje učitelja, udruženje metalaca i dru-

ga, odvajali od CRZZ (Centralnog vijeća saveza sindikata). Za ta odvajanja su se odlučili, sukladno staroj praksi i djelovanju sindikalnog pokreta, na vrhu, a nisu ih izglasali na općim izborima. To prouzrokuje nespornost, te često ne znamo da li je taj sindikat doista nezavisan ili se takvim samo smatra, da li je nastao na osnovi Gdanjskih sporazuma ili je riječ, jednostavno, o starom sindikatu koji je promijenio ime.

Čini nam se potrebnim da ukratko kažemo od čega se sastoje pojmovi nezavisnost i samoupravljanje, kako ih razumiju sindikati na cijelom svijetu, a ne onako kako ih razumiju oni koji misle da je riječ samo o promjeni imena.

Nezavisnost, to naprosto znači da se ne podređujemo utjecaju drugih organizacija. Sindikat radnika Mazovša želi biti nezavisan od poslodavaca, Partije i vlade.

Zapamtimo! Riječ je samo o nezavisnosti sindikata, koji kao državljani NR Poljske, u skladu sa Gdanjskim sporazumima, priznaju vodeću ulogu Poljske ujedinjene radničke partije u državi, ali ne u udruženju nezavisnih sindikata. Poštujemo sve zakone koji su na snazi u našoj državi; u skladu s njima smo formulirali svoje statute. Kada govorimo da naši sindikati nisu ovisni od Partije i drugih organizacija, to znači, prije svega, da svaki član sindikata u svojoj djelatnosti djeluje samo u korist sindikata, a ne pak u korist neke društvene ili političke organizacije kojoj pripada.

Naš savez će doista, a ne samo na riječi, biti neovisan tek onda kada svaki sindikalista u svim aktivnostima bude upotrebljavao ta načela.

Osim toga, naši sindikati su nezavisni jer se ne podređuju utjecaju političkih stranaka, te je naš savez, u skladu sa Gdanjskim sporazumima, nepolitičan. To znači: politički problemi i problemi vođenja države su posao vlade i Partije. Vlada i Partija moraju, u skladu s temeljnim načelima našeg režima, bdjeti u korist cijele države i svih radnika. Događaji posljednjih godina su nam pokazali da to nije dovoljno. Potpuno neovisno moramo, najzad, bdjeti nad koristima svakog radnika, potpuno neovisno zato da veliki problemi ne bi prekrili jednako značajne probleme svakidašnjeg života. Svi odrasli, naime, znamo da je najvažnije svakidašnje življenje.

Naši sindikati su i samoupravni, a to znači da vladaju sami i da njima ne vlada njihovo vodstvo. Sindikat je naprosto skupnost radnika koji su osnovali sindikat. Da li to znači da sindikalci u svojem sindikatu vladaju sami? Značajno je, ali ne dovoljno ako kažemo da u sindikatu vlast ima opći zbor delegata. Tu deklaraciju možemo naći u svim statutima starih sindikata. Ako vrhovnu vlast ima opći zbor, ako su izbori slobodni i ako donose odluke većinom glasova, to znači da su sindikati demokratski, a to je onda samoupravljanje. Ako do sada u starim sindikatima neki sindikalni aktivist nije znao što je skrivio, ako je bio nepouzdan, obratio bi se višoj razini, a ona bi brižno provjerila da li je poslušan. Takvo upravljanje je suprotno samoupravljanju. U našim sindikatima koji žele u skladu sa Gdanjskim sporazumima biti samoupravljački, aktivist koji se nađe pred pitanjem koje ne može sam riješiti, obratit će se sindikalistima koji su ga izabrali, te će zajedno odlučiti što treba napraviti. Naravno, obavijestit će više organe sindikata, posavjetovati se.

Samoupravni sindikat se razlikuje od centraliziranog sindikata po tome da viša vlast sindikata ne može obesnažiti odluke niže vlasti na području njene djelatnosti. Funkcija sindikalne vlasti je, prije svega, posredovanje između sindikalista i poslodavaca. Sindikalne vlasti bdiju nad time da poslodavci u skladu s pravom poštuju sve društvene zakone i da savjesno i u dogovorenom roku poštuju zahtjeve u vezi s kojima su se sporazumjeli. Pri svim drugim problemima koji pogađaju radnike, sindikalne vlasti zajedno sa sindikalistima odlučuju o tome što treba učiniti.

To su, dakako, opća načela. Samoupravljanje ne znači neprestano sastančenje i nered. Birajmo ljude u koje imamo povjerenje i jasno recimo zašto je pri tom povjerenju riječ o neovisnim i samoupravnim sindikatima.

Vjerovat ćemo onima koji:

- budu djelovali samo u korist sindikata,
- budu provjeravali da djelatnost poslodavaca ne šteti koristima radnika.

Osobito ćemo vjerovati sindikalnim vlastima koje smo izabrali da će nas informirati o svakoj iskrenoj odluci i

da će se o svim značajnim problemima posavjetovati sa svim sindikalistima.

Vlasti naših samoupravnih sindikata se ponašaju u skladu s voljom onih koji su u bazi. Vlasti centraliziranih starih sindikata su se upravljale samo prema naredbama koje su dolazile odozgo. To se uvijek događa u sindikatima koji su »nezavisni i samoupravni« samo po imenu, a koji su stvarno ostali zavisni i centralizirani.

Varšava, 18. IX 1980.

(I-12)

Krzysztof Pomian:

DUGA BORBA POLJSKIH RADNIKA I INTELEKTUALACA

(5. oktobar 1980)

31. avgust 1980. označio je prekretnicu u sve dosad krvavoj povijesti sukoba između radnika i države. Prvi put, ne samo u Poljskoj već i u cijelom sovjetskom bloku, jedan štrajk, uz to još izričito politički, nije bio vojno ugušen, nego je okončan zaključenjem sporazuma. Sporazume su potpisali predstavnici štrajkača i Politbiroa PURP-a (Poljske ujedinjene radničke partije), kao kolektivni vlasnik poljske industrije. Vlada je samo egzekutivna instanca ovlaštena za vođenje državnih poslova i održavanje reda. Budući da je ceremonija potpisivanja sporazuma bila prenošena na televiziji, svi Poljaci su mogli pratiti taj nevjerojatan povijesni događaj, koji će ostati zabilježen u analima Poljske kao i cijelog međunarodnog radničkog pokreta.

Iako je tekst sporazuma objavljen u štampi i na radiju, te je svima dobro poznat, valja, ipak, podsjetiti na neke bitne točke: priznavanje prava osnivanja nezavisnih i samoupravnih sindikata i prava na štrajk (oba ova prava trebalo bi da uskoro uđu u zakon kojim bi se odredile i granice cenzure); priznavanje prava na vjero-

ispovijest u sredstvima informiranja, što je bilo zabranjeno od 1949; ponovno zapošljavanje osoba otpuštenih zbog učestvovanja u štrajkovima 1970. i 1976. god.; ponovni upis na sveučilišta studenata isključenih zbog uvjerenja; oslobađanje političkih zatvorenika. Zauzvrat, štrajkački komiteti, koji se transformiraju u osnivačke komitete novih sindikata, obavezuju se da će poštivati međunarodne veze Poljske, te Ustav, dajući ipak ključnom članu Ustava restriktivno tumačenje. Ustav, u stvari, priznaje PURP za »političku snagu koja vodi društvo u izgradnji socijalizma« (član 3, stav 1), dok je Sporazumima u Gdanjsku (član 2) utvrđeno da PURP vrši »rukovodeću ulogu u državi«. Značenje te promjene vrlo dobro su shvatili osnivači nezavisnog sindikata za Mazovše: »Kao sindikat smo nezavisni, jer kao građani Poljske priznajemo, u skladu sa Sporazumima iz Gdanjska, vladajuću ulogu PURP-a u državi, ali ne unutar sindikata.« (Zycie Warszawy, 25. IX 1980)

Nema konačne pobjede

Sporazumi iz Gdanjska su od sada, po mišljenjima radnika, obavezna dopuna i tumačenje Ustava, dajući mu legitimnost koja mu je bila neophodno potrebna. Međutim, ona će se ostvariti jedino ako se razriješi kontradikcija između člana Ustava kojim se potvrđuje vladajuća uloga PURP-a i onih članova kojima se građanima garantiraju osnovne slobode: sloboda govora, udruživanja, manifestacija, itd. Zaista, autonomno sindikalno povezivanje postaje pravno moguće ukoliko se vladajuća uloga PURP-a ograniči na državu. Da bi se ta mogućnost institucionalizirala, da bi se sačuvala nezavisnost sindikata i da bi se aparatu PURP-a nametnulo poštivanje zadane riječi, nužno je dalje se boriti. U svom sazrijevanju, sindikalni pokret će se morati braniti od provokacija, zamki, lukavstava, izboriti povlasticu za povlasticom, pridobiti jednu tvornicu za drugom. Tokom mjesec dana nakon potpisivanja sporazuma pokazalo se da će vlasti koristiti sve raspoložive mjere: odgode, prijetnje, podmićivanja, objavljivanje lažnih vijesti, služeći se pri tom uslugama susretljivih ili naivnih zapadnih

novinara; da će računati na umor, strah ili neznanje da bi suzbile sindikalni pokret. Ništa nije zauvijek definitivno dobiveno i nikada neće ni biti.

Borba duga četvrt stoljeća...

Sve je to vrlo dobro poznato poljskim radnicima koji, više ili manje uspješno, vode borbu već četvrt stoljeća. Od 1955. Poljska se počela oporavljati od šoka izazvanog ratom, uspostavljanjem nove vlasti pod sovjetskim patronatom i staljinističkim terorom. Od 1944. teror je zahvatio pokret otpora protiv Nijemaca, organiziran van Komunističke partije, a od 1949. sela, koja su pokušana kolektivizirati svim sredstvima, te tvornice i rudnike podvrgnute nemilosrdnom režimu »socijalističke radne discipline«, kao i Katoličku crkvu. Pobuna radnika u Poznanju, juna 1956, koja je potresla cijelu zemlju i nakon 4 mjeseca dovela do promjena u vrhu PURP-a i države, bila je samo najočitija manifestacija sveopćeg nezadovoljstva, izazvanog i podržavanog oskudicom potrošačkih dobara, niskim plaćama, represivnim zakonodavstvom, kao i vrlo često lošim društvenim odnosima i radnim uvjetima unutar poduzeća. Zato su u mnogim tvornicama u jesen 1956. i početkom 1957. radnici, vijerni jednoj staroj tradiciji, izbacivali na tačkama najomraženije predstavnike uprave. Bilo je i štrajkova.

Iluzije Gomulkinog perioda

Od 1956. do 1959. neki rukovodioci PURP-a, kao npr. Gomulka, imali su stvarni autoritet u zemlji, jer je službena ideologija ili, bolje rečeno, komunistička retorika, sačuvala moć uvjeravanja. O tome svjedoči uvjerenje, vrlo rašireno u tom periodu, da su radnički savjeti dobro rješenje za privredne teškoće i da mogu spriječiti događaje iz prve polovine pedesetih godina. Danas je, međutim, jasno da je iluzija o radničkim savjetima nespojiva sa zahtjevom za nezavisnim sindikatima i pravom na štrajk, jer proizlazi iz stava da su u socijalističkom uređenju radnici jedini vlasnici sredstava za proizvodnju.

Dokle god postoje radnički savjeti koji im omogućuju efikasno sudjelovanje u vlasti, nema potrebe za štrajkom ili organiziranjem nezavisnog sindikata. Ovaj stav, u stvari, pojednostavljena varijanta službene ideologije, bio je dovoljno čvrst da se odbaci zahtjev za slobodnim sindikatom i ne inzistira na pravu na štrajk. Zato ne začuđuje da je aparat PURP-a vrlo lako uspio lišiti radničke savjete svakog sadržaja, čak i prije nego li im je promijenio naziv i pretvorio ih u »konferencije radničkog samoupravljanja«.

Tokom 60-ih godina radnici su šutjeli. Državni aparat je ostao neprikosnoveni vlasnik tvornica, u kojima se površina svlačionica i kantina smanjivala u korist proizvodnih pogona i magazina, radno vrijeme produživalo, broj nesreća na radu povećavao, plaće ostajale niske, a mogućnosti napredovanja nikakve. Orijentaciju ekonomske i društvene politike, podvrgnute imperativu produktivnosti po svaku cijenu, nisu promijenili ni povremeni prosvjedi intelektualaca, koji se u tom periodu, štaviše, nisu bavili radničkim pitanjem, pa čak ni studentski nemiri maja 68. Bila je nužna radnička pobuna u Gdanjsku i Gdinj, ugušena u krvi, za kojom je, od decembra 1970. do marta 1971, uslijedio val štrajkova u cijeloj Poljskoj, da bi Gjerek i njegova vlada zamijenili Gomulku na čelu države. Pod prijetnjom novih pobuna, oni su poništili odluke prethodnika koje su bile povod događajima i konačno modificirali smjernice ekonomske i društvene politike.

Gjerekova obećanja

Politički sistem i sistem institucija ostali su nepromijenjeni, usprkos prodoru mladih dinamičnih kadrova i stvaranju prema inozemstvu, koje je zamijenilo autarhiju. Reforme koje je obećalo novo rukovodstvo, premda neznatne, ubrzo su zaboravljene. Radnici nisu imali ni politički program ni dovoljno snage da nametnu njihovu realizaciju. U razgovorima sa Gjerekom radnici iz Ščėćina su tražili provedbu niza reformi u sindikatima, vođenju ekonomije i sredstvima informiranja. Međutim, to su bile tek molbe, a ne zahtjevi formulirani u prego-

vorima. To dokazuje da se, usprkos svim događajima, još uvijek dovoljno vjerovalo vlasti i službenoj ideologiji. Gjerek je tako uspio okrenuti situaciju u svoju korist, služeći se pri tom svojim radničkim porijeklom i drugačijim nastupom nego Gomulka. Rukovodstvo PURP-a moglo se, bez ikakvih štetnih posljedica, hvaliti podrškom radničke klase, koja je na izgled tražila samo poboljšanje radnih uvjeta i materijalnog položaja. Vlasti su tu bile spremne na ustupke tokom nekoliko godina »obilja«, a zatim je nastavljena stara politika.

Radničke manifestacije 1976.

Pismo prof. E. Lipinskog Gjereku, napisano krajem aprila 1976, završava se ovim upozorenjem:

»Poljska se trenutno nalazi u teškoj situaciji. Poznate su nam ogromne ekonomske teškoće koje su rezultat sve većeg kaosa, inflacije i obaveze otplate naših dugova inozemstvu. Nemamo djelotvoran sistem upravljanja nacionalnom privredom, a politički sistem je zastario. Bitne promjene su nužne, ili ih barem treba pokušati provesti. Inače nećemo moći izbjeći tragediju, ili kao snažnu pobunu, ili kao povratak staljinističkim metodama.«

Događaji su mu dali za pravo: 25. juna iste godine, dvadeset godina nakon pobune u Poznanju, radnički štrajkovi i manifestacije u Ursusu, Radomu i Plocku prisilili su rukovodstvo da opozove, 24 sata nakon izglasavanja, nepravedno povećanje cijena. S jedne strane ustupci, sa druge represija: zbog sudjelovanja u štrajkovima i manifestacijama, nekoliko stotina radnika je zatvoreno, tisuće je otpušteno bez ikakvog prethodnog upozorenja, a tvornicama je zabranjeno da ih ponovno zaposle. Bezbrojni su slučajevi mučenja i maltretiranja.

Osnivanje KOR-a

Intelektualci su odmah uzeli u obranu žrtve tiranije. Krajem jula apelirali su na svjetsku javnost. Krajem septembra iste godine grupa od desetak članova osnovala je Komitet za obranu radnika, koji danas ima više od tridesetak članova i poznat je kao KOR u čitavom svijetu.

Opominjuće pismo prof. Lipinskog objavljeno je u burnom periodu, kakav poljski intelektualni krugovi ne pamte od uspostavljanja mira nakon studentskih neuspjeha marta 1968. Pokret je počeo u jesen 1975, nakon odluke Centralnog komiteta PURP-a kojom se u Ustavu potvrđuje »vladajuća uloga PURP-a« i »neraskidiva veza« Poljske sa Sovjetskim Savezom. Vlastima je upućeno na hiljade protestnih pisama. U prvom pismu, koje je potpisalo 59 intelektualaca, predloženi su amandmani Ustava, oprečni vladinim. Iste ideje nalazimo i u Sporazumima iz Gdanjska. Evo izvotka iz tog pisma:

»Sloboda rada ne postoji tamo gdje je država jedini poslodavac i gdje su sindikati podređeni partijskim organima koji, u stvari, imaju vlast. U takvim uvjetima, što dokazuju i iskustva iz 1956. i 1970, pokušaji obrane radničkih interesa dovode do prolijevanja krvi i ozbiljnih poremećaja. Zato se radnicima mora zagarantirati slobodni izbor sindikalnih predstavnika, neovisnih o partijskim i državnim organima, kao i pravo na štrajk.«

Izdavanje »Robotnika« (Radnika)

Amnestijom su, tek u ljeto 1977, oslobođeni posljednji štrajkači zatvoreni od juna 1976. Također su oslobođeni i neki članovi i suradnici KOR-a zatvoreni zbog organiziranja kako obrane osuđenima tako i pravne i financijske pomoći žrtvama i njihovim porodicama. Solidarnost je bila svakodnevna pojava. Tokom cijele godine stotine intelektualaca i studenata sudjelovalo je na razne načine u organiziranju takvih aktivnosti.

Od jeseni 1977. KOR, postavši KSS-KOR (Komitet za društvenu samoobranu), počeo je izdavati dvotjednik »Robotnik«. Koristeći razne veze, časopis je uspio prodrijeti u tvornice, usprkos svim naporima policije da spriječi distribuciju. Također, u suradnji sa KSS-KOR-om, formirani su osnivački komiteti slobodnih sindikata u Katovicama (u martu 1978) i na baltičkom području (u aprilu 1978). Konačno, zahvaljujući KOR-u, moglo se doznati za povremene štrajkove i za proganjanja angažiranih radnika i njihovih porodica. (Vidi: »Obnova radničkog pokreta u Poljskoj«, Comité international contre la repression, Paris, 1979).

Postepeno, pored KSS-KOR-a, osnovane su i druge nezavisne organizacije, katkad otvoreno političkog karaktera, katkad orijentirane na kulturne i obrazovne aktivnosti. Budući da ih vlasti nisu priznavale, a policija je progonima sprečavala svako djelovanje, sukobi su bili česti. Ipak, nisu ih uspjeli uništiti. Jedna od tih organizacija su i »Leteći univerziteti«, koji su okupljali intelektualne i sveučilišne krugove i čija je nekolicina članova u svojstvu stručnjaka učestvovala u pregovorima u Gdanjsku.

Jačanje utjecaja Katoličke crkve

Paralelno sa dubokim političkim, a nadasve moralnim i duhovnim promjenama druge polovine 70-ih godina, čiji su samo pojedini aspekti prodrijeli van Poljske, jačao je utjecaj Katoličke crkve, odnosno katoličanstva općenito.

Brojni katolici, a posebno članovi klera, bili su primjer nesebičnosti i požrtvovanja, nasuprot PURP-u, koji je gubio povjerenje i svakodnevno se kompromitirao. Korupcija i lakomost vladinih činovnika počele su se sada osuđivati čak i u službenoj štampi. Katolici su sudjelovali i još uvijek sudjeluju u svim oblicima opozicije. Izbor Vojtile za papu shvaćen je kao čin posvećenja Poljske crkve, kao otvaranje prema budućnosti u kojoj sve postaje moguće. Teško je točno odrediti učinak tog izbora, kao i značenje posjete Ivana Pavla II Poljskoj. Tih dana se u zemlji samoupravljalo, a održavala se takva sponšana disciplina kakvu će radnici ostvariti za vrijeme štrajka u Gdanjsku i ostalim gradovima. Sigurno je da su izbor Vojtile za papu i njegova posjeta izvršili dubok i trajan utjecaj. O tome svjedoče portreti Pape, te križevi koje su štrajkači vješali na zidove tvornica. Njihovu mirnu odlučnost, suzdržanost i mudrost mogli bismo sigurno objašnjavati željom da se izbjegnju krvavi sukobi kakvih je bilo u prošlosti. Međutim, riječ je i o osjećaju odgovornosti prema vlastitoj zemlji i njenoj slici u očima Zapada i kršćanstva, koji su joj dodijelili tu najvišu počast.

Štrajk u Gdanjsku, koji je zamalo završio generalnim štrajkom, značajan je na više razina. Prije svega, važan je za povijest radničkog pokreta, koji je svakako izvukao pouke iz prethodnih poraza, kao i za povijest drugačijih oblika disidencije i opozicije. Isto tako, značajan je i za povijest PURP-a i režima čiji je čuvar. Važan je za povijest laičke i katoličke inteligencije, ekonomije i, općenito, društva. Upravo je ova višeznačnost dala gdanjskom štrajku posebnu važnost, a Sporazumima značaj jednak značaju Ustava. Iako ništa još nije definitivno riješeno, a budućnost već nagovještuje teškoće i opasnosti, sigurno je od sada da je 31. VIII 1980. označio prekretnicu ne samo u povijesti odnosa radnika i države, već i u povijesti Poljske.

(I-1)

RUKOVODIOCI »SOLIDARNOSTI« I ODNOS PREMA VLASTI

U intervjuu, objavljenom 1. novembra 1980. u tjedniku »Polityka«, sudjeluju: Lech Walesa, Andrzej Gwiazda, Bogdan Lis, Bogdan Borusewicz i Alina Pienkowska. »Polityka« je, premda je službeno glasilo, poznata kao tjednik jedinstven u svojoj vrsti zbog relativno slobodnog načina pisanja. Svaki tjedan, npr., objavljuju se nekonformističke karikature iz političkog života. Glavni i odgovorni urednik je Mieczyslaw Rakowski, član Centralnog komiteta PURP-a. Od osnivanja tjednika, nakon 1956, nastavljajući u liberalističkom duhu iz Gomułkinog perioda, Rakowski je stekao reputaciju liberala, zahvaljujući svom oportunističkom ponašanju. U tom kontekstu se može objasniti i odluka da se intervjuiraju rukovodioci »Solidarnosti«. Sam način na koji su predstavljani sugovornici jasno pokazuje da nije riječ o »obasipanju cvijećem«, već prije o protunapadu. Odatle potječe i neslaganje sugovornika o tome da li se trebalo odazvati na razgovor ili ne. Intervju često sliči preslu-

šavanju, a u svakom slučaju svjedoči o stalnom sukobu između vlasti i »Solidarnosti«.

Tekst razgovora je autentičan, jer je prije objavljivanja dan sugovornicima radi autorizacije. Nasuprot tome, »Polityka« je dodala biografske podatke, koje intervjuirani nisu pročitali. Prenosimo ih ovdje sa redakcijskim nadopunama i korekcijama u zagradi, da bismo pokazali kako se može manipulirati s običnom rečenicom, poput »nije radio« u biografiji L. Walesa, i tako izmijeniti stvarne činjenice.

»L. Walesa, 36 godina, električar, radnik u Brodogradilištu 'Lenjin' u Gdanjsku od prvog dana štrajka. Prije toga izvjesno vrijeme nije radio. Predsjednik MKS (Međutvorničkog štrajkačkog komiteta), zatim MKZ (Međutvorničkog osnivačkog komiteta samoupravnih sindikata). Izabran je 17. septembra za predsjednika Savjetodavne nacionalne komisije 'Solidarnosti'. Član je vladine komisije zadužene za sastavljanje dekreta o sindikatima. Oženjen, šestoro djece.«

(Nakon događaja 1970. godine L. Walesa je bio u Savjetu brodogradilišta. Zatim je izabran za sindikalnog predstavnika, odnosno člana službenog sindikata, a s posla je otpušten upravo zbog djelovanja na toj funkciji. Slijede ponovna zapošljavanja i otpuštanja s posla, a nadalje nakon učestvovanja u radničkom pokretu 1976. U aprilu 1978. L. Walesa je bio jedan od osnivača »Robotnik Wybrzeza« — Radnik obalnih područja, osnovanog na poticaj varšavskog »Robotnika«, koji su uređivali ljudi bliski KOR-u).

»A. Gwiazda, 45 godina, elektrotehnički inženjer, zaposlen u Laboratoriju 'Elnor' u Gdanjsku. Učestvovao je u štrajku kao delegat svog poduzeća, i član je Predsjedništva MKZ. Oženjen.«

(A. Gwiazda je bio jedan od osnivača slobodnih sindikata Baltika).

»Bogdan Lis, 28 godina, radnik 'Elnora'. Bio je potpredsjednik u Savjetu poduzeća i potpredsjednik Saveza socijalističke omladine (dvije službene organizacije). Član je PURP-a. Potpredsjednik MKZ, odgovoran u sekciji specijalnih zaduženja, koja je, između ostalog, zadužena za kontakte sa vladom. Neoženjen.«

»Bogdan Borusewicz, 31 godina, diplomirao povijest na Katoličkom sveučilištu u Lublinu. Prije štrajka nije radio. Jedan od organizatora nezavisnih sindikata Baltika. Od 2. oktobra član je Predsjedništva MKZ. Neožejen.«

(Bogdan Borusewicz, član KOR-a, bio je jedan od osnivača slobodnih sindikata Baltika. Vlasti su se potrudile da mu se, zbog političkih stavova, onemogući bilo kakvo zaposlenje).

»Alina Pienkowska, 26 godina, bolničarka u dispanzeru Brodogradilišta 'Lenjin' u Gdanjsku. Delegat zdravstvenih radnika. učestvovala je u radu MKS. Rukovodilac Solidarnosti za kontakte sa zdravstvenim sektorom. Udovica.«

(A. Pienkowska je bila član redakcije »Robotnik Wybrzeza« — Radnik obalnih područja. Njen tekst »Komentar o točki 16. zahtjeva« u biltenu »Solidarnost«, broj 8, od 28. VIII 80, objavljen je u »Alternativama«, broj 7, str. 30).

Ovaj razgovor jasno pokazuje da je riječ o sukobu dviju koncepcija života i društva. Vidljivo je nastojanje novinara »Polityke« da zbune sugovornike kompleksnošću ekonomskih problema, da na njih prebace odgovornost za postojeću ekonomsku situaciju, te da ih navedu na političko generaliziranje, što oni odbijaju. Kao što je rekao L. Walesa: »Postavljate komplicirana pitanja i želite nas primorati da kažemo nešto sasvim drugo od onoga što smo rekli.«

Novinari, 3 člana redakcije »Polityke«, predstavnici vlasti, ponašaju se poput suda u malome, poput »gospode« koja treba da osvijesti »prostake«. Sve to neodoljivo podsjeća na staru, dobro poznatu, shemu kojom su se u poljskoj literaturi opisivali odnosi u društvu: postojali su »pany« i »chamy«, gospoda i prostaci.

Odgovori sindikalista imaju vrijednost dokumenta, jer iznose najvažnije principe pokreta: nikakav kompromis s vlastima, priznavanje vladajuće uloge Partije, te vlasti, reafirmacija socijalizma, odbijanje svake demagogije i želja za demokratizacijom pokreta, za javnim djelovanjem i nastupanjem.

Polityka: Naši čitaoci očekuju otvorene i objektivne intervjue, tako da vas nećemo štedjeti niti »obasipati cvijećem«, ali ćemo nastojati da vjerno prenesemo vaša mišljenja. Na taj način mi, novinari, želimo doprinijeti normalizaciji odnosa u zemlji, prikazujući bez ikakvog uljepšavanja ili iskrivljavanja društveni pokret koji je nastao na vašu inicijativu.

L. Walesa: Pogriješili smo, jer nije trebalo da pristanemo ni na kakav intervju prije nego što dobijemo pravo na vlastitih desetak minuta na televiziji. Unaprijed znam što će se govoriti: Intervjuira vas čak i »Polityka«.

A. Gwiazda: Ne slažem se. Moramo se boriti da svaki novinar smije napisati o nama istinu, bez ikakve cenzure. Naša vlastita izdanja su sasvim druga stvar.

Polityka: Vaše je pravo da odlučite da li ćete bojkotirati svu štampu sve dok ne budete imali vlastita izdanja.

A. Gwiazda: Mi smo se opredijelili za nepolitičke aktivnosti, a vi nas želite prevariti ustupivši nam prostor u »Polityki«.

L. Walesa: Ovdje imamo jedan dokument.

A. Pienkowska: Da li ga želite potpisati?

»Obavezujemo se, kao potpisnici i predstavnici tjednika »Polityka«, da ćemo tekst intervjua predati intervjuiranim osobama radi autorizacije. Obavezujemo se da ćemo u slučaju promjena nastalih nakon autorizacije zažriti ponovno odobrenje intervjuiranih osoba.«

Polityka: Potpisujemo dokument. Naše prvo pitanje glasi: Kako ocjenjujete primjenu Gdanjskih sporazuma?

A. Gwiazda: Loše.

B. Borusewicz: Da, uglavnom loše. Čak ni one točke Sporazuma koje su ostvarene, kao npr. sporazum o plaćama, ne odgovaraju zahtjevima radnika. U mnogim slučajevima odobrene su povišice plaća bez ikakvog dogovora s radnicima. Možda čak neiskusni radnici u tvornicama nisu to izričito ni zahtijevali. Prema rezultatima naših ispitivanja, 60% zaposlenih u poduzećima koji su primili povišice, nezadovoljni su.

Polityka: Nisu li možda nezadovoljni zbog toga što vlast želi isplaćivati prema određenoj platnoj skali, s ciljem da povišica bude ujedno i poticaj na rad, dok bi radnici radije željeli raspodjelu prema potrebama?

B. Borusewicz: Nije problem u tome.

Polityka: U čemu je onda problem? U premalim sumama ili u lošoj raspodjeli?

A. Gwiazda: Raspodjela je posljedica loših — birokratskih načela, tabela i vrijednosnih skala. Oni koji bi trebalo da dobiju 600 zlota, prešli bi to barem na platnoj skali. Predstavnici vlasti nisu uvijek skloni dogovorima, bez obzira da li je riječ o postocima ili određenim sumama namijenjenim za raspodjelu. Radnici traže izjednačavanje povišica, jer najsiromašniji ne mogu preživjeti.

Polityka: Možda je razlog djelomično i u žurbi? Novac se može brzo raspodijeliti, ali se ne mogu na brzinu promijeniti platne skale.

B. Lis: Ne možemo se s tim složiti. Na početku smo u brodogradilištu predložili jedan vrlo jednostavan sistem: do određene granice, povišica bi iznosila 1 000 zlota, iznad te granice 500 zlota. Za to nije nužna nikakva promjena platnih skala, a problem bi se u cijeloj zemlji riješio za nekoliko tjedana.

B. Borusewicz: Treba razlikovati namjere i mogućnosti. Mogućnosti su ograničene, a inflaciju ne možemo zaustaviti. Međutim, drugačije je s namjerama. Ovdje mislim na odluku Ministarskog vijeća 81—80 od 6. septembra. O toj odluci obaviješteni smo tek u oktobru, tako da uopće ne dovodim u pitanje raspodjelu ukupne sume, već donošenje odluke bez ikavog dogovora s nama.

Polityka: Da li svi treba da dobiju istu povišicu?

L. Walesa: Riječ je o dodatku na skupoću. Dodatak treba dati svima, onome tko zarađuje određenu vrijednost x , kao i onome tko zarađuje 5 puta manje od te vrijednosti.

Polityka: Odakle uzeti taj novac?

A. Gwiazda: Direktor Ministarstva za rad i financije postavio nam je isto pitanje. Odgovorio sam mu: «U blagajnama prodavaonica gdje svakog dana ostavljamo sve više novaca.» Predbacuje nam se da potpomozemo inflaciju. Dobro, neka idemo u inflaciju. Životni standard je ionako u stalnom opadanju.

Polityka: Željeli bismo razgovarati o pitanju zakonskog registriranja sindikata. Kakve su prepreke?

L. Walesa: Mislim da prepreke nisu pravne prirode, barem ih ja nisam primijetio u pismu suda.

B. Borusewicz: Riječ je o zamjerkama političke prirode.

Polityka: Nemaju li vaši osnovni dokumenti — projekti statuta politički karakter?

L. Walesa: Predali smo ih sudu radi razmatranja pravnih aspekata. Međutim, svih 10 zamjerki suda su političke prirode.

B. Lis: U dokumentima smo izjavili da priznajemo Ustav, i naveli smo sporazume sa vladom. Da li uopće ima svrhe to ponavljati? Riječ je o statutima, a ne o knjizi. I u Ustavu i u Gdanjskim sporazumima priznata je vladajuća uloga Partije.

A. Gwiazda: Sud stoji na stanovištu da naši statuti nisu u skladu sa zakonom. Ta zamjerka je sasvim neosnovana.

Polityka: O čemu je zapravo riječ?

B. Lis: O činjenici da će se sindikati proširiti u cijeloj zemlji.

Polityka: To, svakako, nije problem od primarnog značaja, u odnosu na pitanje rukovodeće uloge Partije?

A. Pienkowska: Ali sud nije uopće spomenuo problem rukovodeće uloge Partije.

Polityka: Da li bi to bile sve najvažnije zamjerke suda?

B. Lis: Da, samo najvažnije.

B. Borusewicz: Sud želi da i mi snosimo dio odgovornosti za funkcioniranje poduzeća i tvornica.

Polityka: Da li je to bio zahtjev suda?

L. Walesa: Nije bio zahtjev, već sugestija.

B. Borusewicz: To bi nas dovelo u isti položaj kao i stare sindikate: morali bismo prisiljavati ljude da rade.

Polityka: Zašto želite izbjeći tu odgovornost? Kakva je svrha ako jedni potiču na rad, a drugi se tome suprotstavljaju?

L. Walesa: Mi smo Poljaci, i to odgovorni Poljaci. Ne želimo vladati. Za to postoje stručnjaci, pravnici, a mi smo samo radnici, koji čak čine pravopisne greške. Ne želimo postati činovnici, već aktivisti koji žele pravo na kontrolu. Želimo raditi svoj posao i kontrolirati. Mnogi bivši radnici su napredovali i postali veliki direktori!

Polityka: To nije bilo dobro, ali...

L. Walesa: Vi nas želite usmjeriti u tom pravcu!

Polityka: Ne želimo nikoga usmjeravati. Zanima nas kako vi zamišljate organizaciju neke tvornice u kojoj djeluje jak nezavisan sindikat (pod pretpostavkom da su svi problemi oko registriranja riješeni), ali ne učestvuje u rukovođenju? Sami ste izjavili da, kao odgovorni Poljaci, ne biste dozvolili da tvornice propadnu.

L. Walesa: Točno.

A. Pienkowska: U cijelom svijetu sindikati štite radnike. Zašto nas odvrćate od naše uloge?

L. Walesa: Budući da smo svi odrasli u narodnoj Poljskoj, te da smo odgojeni u određenom duhu, mislimo drugačije nego sindikati na Zapadu. Ne možemo izbjeći da malo ne rukovodimo, ali samo sasvim malo.

Polityka: Što znači »sasvim malo«?

L. Walesa: Uzmimo, za primjer, neku tvornicu automobila. Pretpostavimo da na jednom automobilu tvornica zarađuje milijun zlota. Ako postoje mogućnosti, mogu se napraviti dva automobila i zaraditi dva milijuna zlota. Međutim, ako za to nema uvjeta, bolje je da radimo 4 sata i da zatim odemo brati gljive, bez pretvaranja da radimo i bez skrivanja pred šefovima. Ako bismo usvojili takav sistem rada, pokazalo bi se ubrzo da ima previše šefova, previše službenika i previše kontrolora. S obzirom da mi nismo pobornici otpuštanja s posla, ne treba ih otpustiti, već raspodijeliti na ona radna mjesta na kojima će biti korisni. Pa čak, neka češkaju radnike iza uha ako će tako brže raditi, ili neka nam nose potreban materijal, ili neka umjesto nas čekaju u redovima. Na taj način bi radnik izbjegao čekanje u redovima i imao bi vremena za porodicu. U svakom slučaju, oni žive na našim zaradama.

Polityka: Koliko je sve to realno?

B. Lis: Pokazat će se što je realno, a što nije.

Polityka: Sindikat učestvuje u rukovođenju neke tvornice već samim prihvaćanjem ili odbijanjem određenih prijedloga. Kako ćemo taj fenomen nazvati, uopće nije važno. Pretpostavimo da neka tvornica mijenja profil proizvodnje. Ukupni dohodak raste, ali se smanjuje zapošljavanje.

L. Walesa: Sve je dobro dok se ne snižavaju plaće.

B. Lis: Ne namjeravamo predložiti program privrednih reformi, jer za to postoje stručnjaci. Želimo jedino

da se, u slučaju donošenja takvog programa, dogovara s nama. Možda bismo predložili neke izmjene.

Polityka: U kojoj sferi djelovanja bi došlo do tih izmjena? Da li bi sindikat zaktupao samo interese radnika, jer mu je to primarna uloga? Na Zapadu je drugačija situacija. Sa jedne strane postoji sindikat, sa druge strane vlasnik, a država igra ulogu suca. Ako sindikat pretjera sa svojim zahtjevima, vlasnik će bankrotirati. Kako bi to funkcioniralo kod nas? Budući da tvornica nije privatno vlasništvo direktora, on može popustiti i udovoljiti zahtjevima radnika. To se već i događalo. Da li bi radnici drugih tvornica htjeli subvencionirati takvu tvornicu?

B. Borusewicz: Vaš primjer je dokaz izvjesnog dogmatizma, jer pretpostavljate da bi direktor sve više i više udovoljavao zahtjevima radnika. Zašto bi to bilo tako? U postojećem sistemu direktor daje onoliko koliko mu to pretpostavljeni dozvoljavaju. Međutim, postoje ograničenja i za direktora, tako da vaš model ne odgovara nikakvoj stvarnoj situaciji.

Polityka: Ali oni koji postavljaju zahtjeve, uopće o tome ne razmišljaju. Ljetos su se granice sve više i više pomicala.

B. Borusewicz: Vi tvrdite da se poduzeća samofinanciraju jedino na Zapadu. Smatram, međutim, da bi naš sistem trebalo mijenjati tako da direktor može reći radnicima: »Pripazite, momci, bankrotirat ćemo.«

L. Walesa: Potrebni su nam direktori koje imenuje država, ali koji će se ponašati i rukovoditi kao da je u pitanju njihovo privatno vlasništvo.

Polityka: Da li bi u našem sistemu trebalo da postoji mogućnost bankrota?

L. Walesa: Zapravo, ne mogućnost bankrota, ali direktor bi trebalo da zna što i koliko može učiniti.

Polityka: A što ako on to ne može i ako se dosegnu granice rentabilnosti?

L. Walesa: Ali, zašto i za koga je onda direktor? Da li mi treba da se prilagodimo sistemu koji neki ne žele promijeniti, ili ovaj sistem našim zahtjevima?

Polityka: Kako promijeniti sistem i što promijeniti?

L. Walesa: Da li mi, radnici, treba da ga mijenjamo?

B. Borusewicz: Po mom mišljenju, poduzeća treba da imaju veću autonomiju.

Polityka: Među autonomnim poduzećima neka će poslovati s profitom, a druga s gubicima. Postavlja se problem radnika koji rade u nerentabilnim poduzećima.

L. Walesa: Postoje kooperative i kolhozi. Neka im daju kredite.

Polityka: Gotovo svi se slažu da im je produktivnost niska. U posljednjem broju »Privrednog života« objavljene su brojećani podaci: kilogram mesa koji se proizvede u tim velikim privrednim organizacijama niske produktivnosti košta x puta više. Nadamo se da će se reformom, izrađenom uz vašu pomoć, to stanje popraviti.

L. Walesa: Reforma bi trebalo da popravi takvo stanje.

Polityka: Ali, uvijek će postojati poduzeća s većim zahtjevima nego mogućnostima.

B. Borusewicz: Zašto? Zato jer proizvode robu za koju ne mogu naći kupca? Lošeg direktora je moguće i zamijeniti.

Polityka: Plaće su iste, bez obzira da li je direktor dobar ili loš. To ne ovisi o njemu.

L. Walesa: Taj model nije dobar.

Polityka: Slažemo se. Međutim, zanima nas Poljska 80-ih godina i budući model. Kako zamišljate da će se ostvariti ravnoteža između snažnog sindikata koji ne želi učestvovati u rukovođenju tvornicom i uprave? Pretpostavimo ekstremni slučaj, kao što je bankrot. Tko bi trebalo da »spašava« tvornicu i radnike?

L. Walesa: Naš zadatak nije predlaganje privrednih reformi.

B. Borusewicz: Ono što sam malo prije rekao je samo moje vlastito mišljenje; međutim, vi nastojite nezakonito povezati dvije različite stvari: obranu interesa radnika i suodgovornost. Ne znači da sindikat nije odgovoran ako ne učestvuje u rukovođenju tvornicom. Sindikat djeluje odgovorno ako poštuje zadane granice svog djelovanja. To smo dokazali za vrijeme štrajka u avgustu. Međutim, ukoliko sindikat prihvati suodgovornost za rukovođenje, uloga će mu se svesti na onu dosadašnju. Postoje samoupravni organi koji treba da učestvuju u rukovođenju tvornicom.

L. Walesa: Bezbroj puta smo dokazali našu odgovornost. U trenutku kada se postavio problem fonda bivših sindikata i njegovog budućeg vlasnika, i kada se pobijalo naše stanovište, mogli smo lako utjecati na ljude da podignu svoj novac iz štedionice i da ga preliju na tržište. Ili, kada su nas klevetali i proglašavali antisocijalističkim snagama. Međutim, poznati su nam i naša politička situacija i položaj vlade. Da nismo bili odgovorni, igrali bismo na sve. Ali, mi pomažemo vladi, jer znamo da nema druge mogućnosti. Da li se može onda govoriti o pomanjkanju odgovornosti?

Polityka: U toku ovog razgovora nitko vam nije predbacio pomanjkanje odgovornosti.

L. Walesa: Predbacivalo nam se drugdje.

Polityka: Što Solidarnost misli o budućoj odgovornosti? Postoji opasnost od pojave novog dogmatizma: prihvaćate kontrolu, ali odbijate suodgovornost. Smatrate da su ljudi suzdržani, ali da im treba vjerovati. Da li mislite mehanizme zamijeniti povjerenjem?

L. Walesa: Pristali bismo da radimo samo za tanjur juhe kad bismo znali da radimo za sebe.

A. Pienkowska: Predbacuje nam se odgovornost za opominjući štrajk, ali se na sud ne pozivaju oni koji su odgovorni za sadašnju ekonomsku situaciju.

Polityka: Neki su ipak u svemu tome platili za svoju odgovornost.

A. Pienkowska: Nije dovoljno samo promijeniti osobe.

Polityka: Govori se o potrebi uvođenja demokratskih zaštita za vlast na vlasti. Neki danas smatraju da je potreban sličan mehanizam koji bi kočio djelovanje sindikata ako pretjeraju u zahtjevima. Što vi o tom mislite?

A. Gwiazda: Za mjesec dana nam je pristupilo 5—7 milijuna ljudi. Nismo stigli razmatrati pitanje privredne reforme, tako da o njoj imam samo vlastito mišljenje. Jedno poljsko poduzeće je sasvim drugačije od privatnog poduzeća. Naša je pogreška što smo na našu plansku ekonomiju htjeli primijeniti ekonomske teorije i zakone svojstvene kapitalizmu. Nema smisla tražiti modele u kapitalizmu. Odabrali smo pogrešno sredstvo.

Polityka: Tko bi trebalo da bude u samoupravnim organima?

L. Walesa: Netko iz Socijalističke omladine, netko iz Partije, netko tko ne pripada nijednoj partiji...

B. Borusewicz: Predstavnici partija i raznih organizacija, ukratko, predstavnici zajednice koji bi mogli donositi samoupravne odluke.

Polityka: Najviše će biti sindikalista, budući da je sindikat najbrojnija organizacija, i situacija će biti ista kao i u pregovorima između direktora i sindikata. Jedina razlika je u tome što će se moći pozivati na samoupravljanje.

A. Gwiazda: Trebalo bi razmotriti pitanje funkcija samoupravljanja. U našem ekonomskom sistemu situacija je apsurdna, jer su svi istovremeno i vlasnici i radnici.

Polityka: Kakvo rješenje predlažete?

A. Gwiazda: Najprije treba odrediti nadležnosti administracije. Sve dok nisu poznate administrativne nadležnosti, teško je govoriti o ovlaštenjima samoupravnih organa, sindikata, itd. Da li sindikat treba da preuzme na sebe rad parlamenta i vlade? Mislim da se treba brinuti za svoj vlastiti rad.

Polityka: Taj problem je nerješiv. Pretpostavimo da neka tvornica votke ostvaruje ogromne profite, a da izdavačko poduzeće za školske udžbenike nije rentabilno. Da li radnici tvornice votke smiju tražiti povišicu, a radnici izdavačkog poduzeća ne?

A. Gwiazda: Sada dotičemo problem ekonomije tržišta. Možemo i o tome razgovarati ukoliko ste to predvidjeli.

Polityka: Tok razgovora ovisi u jednakoj mjeri o vama kao i o nama. Da li pod apsurdom podrazumijevate činjenicu da nitko nije nadležan, ili da su svi vlasnici?

A. Gwiazda: U sadašnjem sistemu ta dva fenomena su u uskoj vezi.

Polityka: Kakvo rješenje predlažete? Ponovnu privatizaciju?

A. Gwiazda: Ne, nikako.

B. Borusewicz: Mogli bismo to nazvati područstvljenjem.

A. Gwiazda: Ne slažem se s tim. Radnici bi tada trebalo da odlučuju o proizvodnji. Takav sistem bio bi bolji od sadašnjeg sistema, ali bi imao nedostataka. Ne bi li od toga bila bolja efikasna administracija koja zastupa vlasnika? Neka vrsta socijalističkog trusta u kojem bi dioničari bili radnici.

Polityka: Prošle godine je bankrotirao Chrysler, i tada se naveliko raspravljalo da li vlada treba da ga subvencionira ili ne? U pitanju je bila sudbina nekoliko desetaka tisuća ljudi. Da li bi Poljaci htjeli toliko rizikovati?

A. Gwiazda: Mogu vam navesti još strašnije primjere. Sindikati australskih lučkih radnika su izborili takve povišice da su upropastili pomorstvo, usprkos subvencijama vlade.

Polityka: Kad smo postavili pitanje mehanizama koji bi kočili sindikate ukoliko pretjeraju u zahtjevima, imali smo u vidu upravo takve opasnosti.

A. Pienkowska: Ali, kako znati granice mogućeg? Od nas se zahtijeva da budemo umjereni, ali mi, međutim, ne poznajemo stvarno stanje ekonomije. Ne možemo se, valjda, oslanjati na podatke Statističkog zavoda!

B. Borusewicz: Uglavnom znamo da je situacija loša, ali ne znamo ništa konkretno. O tome se ne govori otvoreno. Vlada još uvijek nije predložila program za izlazak iz krize.

Polityka: Ne mislite li da je rok prekratak za donošenje razrađenog programa?

A. Gwiazda: Mislite li da je 35 godina prekratak rok?

Polityka: Mislimo na vrijeme nakon potpisivanja sporazuma. Danas je 15. oktobar, to znači da je proteklo tek 8 tjedana.

A. Pienkowska: 1970. godine smo vjerovali u obnovu. Danas imamo nešto iskustva i nećete nas prevariti.

Polityka: Sto onda učiniti? Vaše je nepovjerenje opravdano, ali zar su nužna uzajamna predbacivanja, pa čak i da su opravdana?

A. Pienkowska: 35 godina su nas uvjeravali da je radnička klasa na kormilu države. U tom slučaju trebalo bi da poznaje konkretne činjenice.

B. Lis: Zanima me, npr., kolika je naša ukupna proizvodnja ugljena i koliko ga se izvozi?

L. Walesa: Ili dugovi. Negdje sam pročitao da se nije smjelo zaduživati u inozemstvu.

Polityka: Da li se to odnosi na državu ili »Solidarnost«?

L. Walesa: Na sindikat. Što sad sa 20 milijardi duga? Danas nam novac stoji i čeka da nam se dozvoli otvaranje računa. Koji je cilj takvog koraka?

B. Lis: Jedini cilj je da naš sindikat ostane u okviru privremenog društvenog fenomena.

L. Walesa: Smatrate da možemo pretjerati sa zahtjevima, a da ne dijelimo odgovornost. Mi smo, međutim, dali svoje prijedloge. Svjesni smo da smo socijalistička zemlja i želimo to i ostati. Znamo i to da u Poljskoj ima mnoštvo nesocijalističkih elemenata. Koliko zarađuju ljudi u zdravstvu i obrazovanju? Oni su još važniji od nas radnika. Vladi smo na samom početku izjavili da treba brzo mijenjati društveni sistem.

Polityka: Zahtjevi za povišice su neizbrojivi!

L. Walesa: Upravo sam o tome želio nešto reći. Ako prihvatimo nove društvene konvencije, i radnici tvornice alkoholnih pića i osoblje bolnica znat će koliko im pripada i neće zahtijevati više.

Polityka: Sva štampa piše da treba mijenjati platnu skalu. Da li bi to bilo dovoljno?

A. Pienkowska: Već godinama se održavaju zastarjeli mehanizmi.

Polityka: Kako zamišljate budućnost? Kako će funkcionirati naša zemlja?

L. Walesa: Zamišljam to ovako: sindikati se ozakonjuju i ustupa im se prostor na televiziji i u štampi. Tada bismo rekli što smo dobili i založili bismo se za pokušaj obnove. Poljoprivreda i stambena politika bile bi za nas pitanje časti. Međutim, sve dok nismo registriрани, ne možemo ništa učiniti.

Polityka: Nismo mislili na opći model. Kakvo je vaše viđenje društva? U društvenom životu se pojavljuje nov i važan faktor — nezavisan sindikat. Kakvi će biti konflikti? Pretpostavimo da se obustavlja izgradnja jedne od »piramida« 70-ih godina, npr. željezare u Katovicama, te da je 10 000 ljudi pred otpuštanjem. Što biste učinili?

L. Walesa: Imamo koordinativnu komisiju i prodiskutirali bismo o problemu.

B. Lis: Vratimo se na početak. Nikada nije trebalo ni početi s izgradnjom jedne takve željezare.

Polityka: Nalazimo se pred gotovim činom i jedna je stvar pitanje nečije odgovornosti, a druga problem 10 000 radnika. Da li biste se složili sa emigracijom? Ili možda sa nezaposlenošću?

A. Gwiazda: Kako možete pitati sindikaliste da li se slažu sa nezaposlenošću?

Polityka: Da li je moguće odbijati sve neugodne stvari?

A. Pienkowska: Mi samo ne prihvaćamo odgovornost za ovu krizu, jer je mi nismo ni uzrokovali.

B. Borusewicz: Sindikat je protiv nezaposlenosti, ali nije protiv planske ekonomije. Ako smatrate da te dvije stvari nisu povezane, u tom slučaju bismo branili radnike od otpuštanja s posla.

L. Walesa: Nema straha od nezaposlenosti. Ljudi su potrebni u građevinarstvu, u poljoprivredi...

Polityka: Ali, u te poslove treba investirati. Međutim, novaca nema.

L. Walesa: Danas nema novaca, ali sutra...

Polityka: Sutra! Treba jesti danas.

L. Walesa: Zašto se provodi štednja tako da se radnici otpuštaju s posla? Rasipa se toliko opreme, materijala i energije, a ljudi ponekad rade 12 sati, ponekad 4.

Polityka: Na konferenciji za štampu u Varšavi ste izjavili da ćete od Poljske napraviti drugi Japan. Na koji način?

L. Walesa: To je moguće.

A. Gwiazda: Nalazimo se na početku razvoja koji sliči japanskom. Imamo mnogo izvrsnih stručnjaka, ljude koji žele savjesno raditi, jeftinu radnu snagu i entuzijazam u cijelom društvu.

Polityka: Objasnite što mislite pod tim da ljudi žele savjesno raditi? Da li žele sami raditi ili žele da se radi za njih?

A. Pienkowska: Nismo u istoj situaciji kao vi, gospodo! Mi održavamo direktne kontakte sa mnogim tvornicama i znamo da radnici žele dobro raditi.

Polityka: Kada nam se cipele raspadnu, teško je vjerovati da je tome uzrok samo loše upravljanje, pa čak i ako je samo zbog njega nestalo radne etike.

B. Borusewicz: To će se sada promijeniti. Elementi koji su kočili inicijativu, sada su malobrojni, iako možda nisu posve nestali.

A. Gwiazda: Već dvadeset godina radim u industriji i znam da li ljudi žele savjesno raditi ili ne. Izuzetaka uvijek ima, ali većina želi dobro raditi.

Polityka: Zar u tih dvadeset godina niste vidjeli slučajeve pijanstva, lažnih liječničkih uvjerenja, itd.?

L. Walesa: U tome nema ništa čudno. Ako rad nema smisla, zašto se onda truditi?

B. Borusewicz: Radnička klasa je neprestano upropaštavana: s jedne strane povećanjima cijena, s druge strane votkom.

A. Gwiazda: Ne postoji nijedan kulturni centar za radnike. Postoje samo diskoteke.

L. Walesa: Mi imamo rješenja i treba ih samo početi primjenjivati.

B. Borusewicz: Ljudi bi bolje radili kada bi postojala neka perspektiva. Ona se sada pomalo nazire, ali još uvijek nije jasna. Kad bi se sredili problemi plaća i kad bi bio predložen određeni program, perspektiva bi bila jasnija. Ali to se ne čini.

Polityka: Nije dovoljna samo dobra volja. Da li se možemo zadovoljiti sa vašim izjavama da »smo svi Poljaci« i »da ćemo razumno djelovati«?

B. Borusewicz: Sindikat može obuzdati pretjerane zahtjeve, ali mu je potreban stvaran program na temelju kojega bi mogao reći: »Stegnimo remen, za dvije godine će biti bolje.« Međutim, takav program nam nitko nije predložio. Sada prvenstveno nastojimo ne postavljati zahtjeve za povišice, a ne samo kočiti ih. Bilo je slučajeva da su se stari sindikati pokušavali nadmetati i zahtijevali su veće plaće nego mi, s ciljem da pridobiju ljude.

L. Walesa: U brodogradilištima nam je za vrijeme štrajka obećana povišica od 1 500 zlota. Taj novac smo odbili i odabrali smo sindikat. Novac ipak nije najvažniji.

B. Lis: Radnicima u javnom prevozu je ponuđeno čak 2 000 zlota da prekinu štrajk, a oni su to odbili. Ljudi traže i nešto drugo, osim novca.

Polityka: Možete li razuvjeriti nepovjerljive i dokazati da znate i stvaralački raditi, zato da bi vam dodijelili stalno mjesto u društvenom životu, u sredstvima informiranja, itd.?

A. Gwiazda: Ne molimo za svoje mjesto u društvu, jer smo ga sami izborili.

L. Walesa: Pitali ste nas za rješenja? Imamo ih! Budući da smo mi radnici, možda ih ne možemo predložiti, ali znamo ljude koji mogu. Često su u pitanju jednostavna rješenja, npr. prestati s upropaštavanjem poljoprivrede...

A. Pienkowska: Pokrenuti otvorenu diskusiju!

L. Walesa: Jedna grupa seljaka nam je rekla da imaju dovoljno prehrambenih proizvoda za cijeli Gdanjsk, ali da im je potreban veterinar i prostor na tržištu.

Polityka: To meso bi bilo strahovito skupo!

L. Walesa: Nipošto. Ne sjećam se točne cijene, ali je bila manja od državne cijene mesa.

Polityka: Nemoguće da bi netko prodavao meso jeftinije nego država, kad ga može prodavati skuplje!

L. Walesa: Jeftinije nego u »komercijalnim« državnim prodavaonicama.

A. Gwiazda: Na ta pitanja bi se moglo odgovoriti tek nakon što izađu na vidjelo sve laži i deformacije o našoj ekonomiji.

Polityka: Laži su počele izlaziti na vidjelo zahvaljujući vama i drugim radnicima. Ali, da bi se taj proces otkrivanja laži nastavio, ne može se neprestano predbacivati, bez obzira na opravdanost prigovora.

B. Borusewicz: Upravo zato zahtijevamo slobodu u sredstvima informiranja. Ovaj intervju ne može nadomjestiti našu vlastitu tribinu.

Polityka: Ukoliko ovaj razgovor doprinese boljem uzajamnom razumijevanju, bit će korak naprijed prema vašem cilju.

Niste samo vi nepovjerljivi prema vlasti. Postoje ljudi i izvan vlasti koji nemaju u vas povjerenja. Oni žele znati što mislite i kakve su vam namjere?

L. Walesa: Postavljate komplicirana pitanja i želite nas primorati da kažemo nešto sasvim drugo od onoga što smo rekli.

Polityka: Da li biste više voljeli da smo vam rekli: «Izuzetni ste, što nam želite reći?» Kakva bi bila korist od takvog razgovora? Postavljamo ona pitanja koja bi vam željeli postaviti ljudi.

L. Walesa: Ako ljudi žele znati naš stav prema vlasti, odgovorit ću da se moramo uzajamno pomagati da bismo preživjeli u ovim teškim trenucima.

A. Pienkowska: Tko nema u nas povjerenja? Ne napadamo ni naš sistem ni naše zakone, a imamo 7 milijuna članova. Kome pripadaju sredstva informiranja ako ne društvu?

L. Walesa: Nismo li dokazali umjerenost? Ne suzdržavamo li se od manifestacija koje bi mogle poslužiti provokatorima?

B. Borusewicz: Nijedan naš zahtjev nije potkopao temelje države. Nismo tražili ni ukidanje cenzure niti izmjenu izbornog zakona. (Zahtjevi koji su ipak postavljeni).

L. Walesa: Ne želimo srušiti socijalizam, niti bilo što drugo, razumni smo i čak spremni pomoći. Socijalizam je dobar put, ali neka bude poljski put.

Polityka: Da li je opominjući štrajk 3. oktobra, u trajanju od jednog sata, dao željene rezultate?

A. Pienkowska: Da. Dokazali smo stupanj naše organiziranosti. Štrajk je trajao točno jedan sat i nije se transformirao ni u šta drugo, premda je u nekim poduzećima bilo pokušaja produživanja.

L. Walesa: Tom prilikom su okončani neki štrajkovi koji su trajali otprije. Da li je onda nepovjerenje prema nama opravdano? Da nismo objavili štrajk i držali ga pod kontrolom, izbio bi u svakom slučaju, samo što bi izbio ranije i trajao dulje. jer je zahtjeva bilo mnogo. Na objavu štrajka nas je prisilila situacija. Isto se desilo i kad smo zakazali štrajk za 20. oktobar, koji, međutim, nije održan. Mi, zapravo, ne želimo štrajkati, jer znamo da štrajkom nećemo ispuniti plan. Ali, ako ne bude nikakvih rezultata, radnici će štrajkati sami, izvan naše kontrole.

Polityka: Imate dovoljno autoriteta da spriječite takve štrajkove.

A. Gwiazda: Mi ne vladamo društvom, već društvo vlada nama i nameće nam zahtjeve.

Polityka: Sedam milijuna članova ne diskutira o svakom zahtjevu posebno. Vi se bavite politikom, svjesni povjerenja vašeg brojnog članstva.

A. Gwiazda: To povjerenje je nesigurno i možemo ga izgubiti. Mi nemamo tenkove ni pendreke.

L. Walesa: Možemo izgubiti povjerenje i zbog jednog ovakvog intervjua.

Polityka: Vratimo se na pitanje štrajka.

A. Gwiazda: Da je u sredstvima informiranja bilo objavljeno vladino saopćenje i da nam je obećano ispunjenje točaka Sporazuma u nekom kasnijem roku, Walesa je mogao održati govor na televiziji i opozvati štrajk.

Polityka: O bitnim stvarima se odlučuje u napetoj atmosferi, žurbi i prekratkim rokovima. Zbog žurbe se pogriješilo pri rješavanju pitanja povišica. Sam gospodin Gwiazda smatra da su rokovi prekratki.

A. Pienkowska: Razumni smo. Sutra započinju pregovori sa ministrom za zdravlje. Svjesni smo da je nemoguće reformirati zdravstvo u roku od nekoliko dana, ali želimo pismenu izjavu od ministra da će u roku od 6 mjeseci biti predložen program mjera.

Polityka: Šest mjeseci nije mnogo vremena za jedan program, ali nekoliko tjedana je svakako prekratko vrijeme za donošenje privredne reforme.

A. Pienkowska: Za tri tjedna je trebalo biti riješeno samo pitanje plaća.

Polityka: To je nerealno.

A. Pienkowska: Ali je potpisano.

A. Gwiazda: Trebalo nam je saopćiti nakon dva tjedna da svi možemo dobiti povišicu od 400 zlota, a da će se za ostalo vidjeti nakon sređivanja računa.

Polityka: Smatrate da bi štrajk izbio i da niste preuzeli rukovodstvo. Priča se, međutim, da uspijevate ugušiti divlje štrajkove kad to smatrate potrebnim.

A. Gwiazda: Štrajk izbija kad radnici ne vide drugo rješenje.

Polityka: Nije li možda bilo i štrajkova samo zato da se slijedi primjer drugih, pod parolom: »Prvo štrajkujmo, a poslije ćemo raspravljati o zahtjevima«?

A. Gwiazda: To su bili štrajkovi solidarnosti. Radnici su razgovarali jedino za vrijeme štrajka. Prekidali su rad i diskutirali. Što se tiče »gušenja« štrajkova, bila

je dovoljna garancija da dođe netko iz Gdanjska i kaže: »Za to nam nije potreban štrajk.«

A. Pienkowska: Karakteristično je za divlje štrajkove da nije postojao dijalog između štrajkača i ministarstava ili, ukratko, vlasti. Predsjedništvo MKS (Međutvornički štrajkački komitet) pokušavalo je ostvariti takav dijalog.

Polityka: Da li su u tvornicama postojale uprave koje su vodile pregovore? Ili se htjelo otpustiti sve direktore?

A. Gwiazda: Ne, nitko nije zahtijevao promjenu uprave u Elnoru ili u Brodogradilištu u Gdanjsku.

B. Lis: Uprava je smijenjena samo u nekim tvornicama.

L. Walesa: Ja sam intervenirao i okončao štrajk u službi transporta Unutarnje trgovine u Poznanju. Radnici su počeli štrajkati nakon što im je direktor rekao: »Vi uopće nećete štrajkati, jer vam Gdanjsk to neće dozvoliti.«

Polityka: Nisu li radnici s nepovjerenjem prihvatili vašu intervenciju?

L. Walesa: Ljudi nam vjeruju kad čuju da smo iz Gdanjska.

A. Gwiazda: U svim poduzećima sam govorio da imenovanje direktora nije u nadležnosti sindikata, već administracije.

B. Lis: U nekim slučajevima se u radionicama odustalo od zahtjeva za smjenjivanje direktora. U jednom poduzeću za javne radove u Gdinji radnici su zahtijevali promjenu uprave zbog njenog ponašanja prema štrajkačima. Direktor je na silu izbacio jednog radnika iz poduzeća. Vidjevši da se radnik penje uz zid i vraća, direktor ga je počeo vući za nogu, a radnik ga je zatim udario nogom u glavu. Bijesan, direktor je pozvao policiju. To se desilo krajem avgusta, kada su pregovori već bili u toku, i policija mu je odgovorila da se snađe sam. Taj direktor je mogao izazvati i radničke demonstracije. Što se tiče zamjenika direktora, uvjerio sam radnike da ga ne treba otpustiti s posla.

A. Pienkowska: Mnogo važniji problem je, svakako, ukidanje savjeta u tvornicama i poduzećima koji nisu vršili svoje funkcije.

Polityka: U jednim novinama je pisalo da je 17 delegata Solidarnosti napustilo dvoranu za vrijeme sastanka sindikata knjižarskih radnika, na kojem se većina izjasnila za stare sindikate. Da li je to u skladu s vašim izjavama o suradnji sa vlastima?

A. Pienkowska: Bili su to delegati Gdanjska koji su željeli da se knjižarski radnici priključe MKS, dok je većina željela ostati u starom sindikatu, koji je promijenio samo ime. Svi radnici ne shvaćaju da je promjena imena samo paravan za očuvanje starih sindikata.

Polityka: Da li je zbog toga trebalo napustiti dvoranu? U svakom slučaju, imate nekoliko milijuna članova.

A. Pienkowska: U gdanjskom vojvodstvu 85% poduzeća ima svoj MKS. U samom Gdanjsku taj procenat je 90%, dok je nešto manji u Puku, Košjerzinu, itd. To ovisi o informiranosti i hrabrosti. U velikim gradovima ljudi su bolje informirani i hrabriji su. To vrijedi čak i za lokalne uprave, npr. za vatrogasce. U slučaju vatrogasaca najprije tražimo odobrenje nadležnih vlasti.

Polityka: Kako ocjenjujete suradnju sa vlastima u gdanjskom vojvodstvu?

B. Lis: Uglavnom dobro, jer šef vojvodstva i prvi sekretar nastoje da nam ne otežavaju stvari.

A. Gwiazda: Realno gledajući situaciju, dosta dobro.

B. Lis: U toku jednog tjedna posjetio sam različita poduzeća. Situacija je, npr., sasvim drugačija u regiji Gdanjska i Krakova nego u regiji Krosno. Tamo neprestano proganjaju aktiviste NSZZ (Nezavisnog i samoupravnog sindikata).

Polityka: To nisu isključivo sindikalni problemi, već su nadasve politički. Da li sindikat Solidarnost uopće može biti apolitičan? Gospodin Walesa je često isticao da nije političar i da ga politika ne zanima, ali nemoguće je zamisliti sindikalnu aktivnost a da nije ujedno i politička. To je pitanje definicije. Da li se smatrate apolitičnima zato što nemate stava o ratu između Irana i Iraka?

L. Walesa: Ne dovodimo u pitanje ni naše saveznike niti socijalizam, već poštujemo realnost situacije. Sigurno da je povratak na kapitalizam nemoguć. Također nećemo kopirati zapadne modele društva, jer smo u Poljskoj. Potrebna su nam poljska rješenja. Socijalizam

nije loš sistem i treba da ostane, ali kontroliran. Sindikati treba više da sudjeluju u poslovanju poduzeća. Molim vas da zabilježite da nećemo ni predlagati ni realizirati političke programe.

B. Borusewicz: Naravno da možemo imati vlastita mišljenja i antipatije.

B. Lis: Ja sam član Partije.

A. Gwiazda: Ne želimo da sindikat postane platforma za političko djelovanje pojedinaca ili grupa. Međutim, ljudima priznajemo pravo na vlastito mišljenje i prihvaćamo ih kao članove, a ne kao političare.

Polityka: Vi uistinu ne želite da sindikat postane platforma za razne političke aktivnosti?

L. Walesa: Ne želimo i nikada to neće ni postati.

Polityka: Zahvaljujemo vam na razgovoru.

(I-1)

Adam Michnik:

ŠTO ŽELIMO I ŠTO MOŽEMO

(Tekst govora u Varšavi 14. XI 1980. u Udruženju za znanstvene studije, tj. na »Letećem univerzitetu«)

Nijedna od dosadašnjih analiza historijskih korijena sadašnjih događaja u Poljskoj ne čini mi se dovoljno temeljita. Ubijeden sam, naime, da se treba vratiti mnogo dalje unatrag, do 1944. godine — do trenutka kada je našem društvu i našem narodu, koji je do tada bio uklješten između Njemačke i Rusije, nametnuta egzistencijska forma koja je i danas naša egzistencijska forma.

1944—45. Korijeni poljske drame

Što se dogodilo 1944. godine? Mikolajczyk, ministar-predsjednik vlade u izgnanstvu u Londonu i neosporni

vođa seljačkog pokreta, putuje u Moskvu da bi sa Staljinom pregovarao o modusu vivendi koji bi Poljskoj omogućio da živi na granicama Sovjetskog Saveza; takav kompromis koji bi Poljskoj dao mogućnost da u okviru manje-više potvrđenog saveza preživi kao narod. Simbolično je to da je na dan dolaska Mikołajczyka u Moskvu započeo proces protiv generala Okulickog, prijašnjeg zapovjednika »domovinske armije«, kao i protiv drugih voditelja. Iz te, dakako, nimalo slučajne koincidencije moguće je jasno razabrati cijelu poljsku dramu u posljednjih 36 godina. Ona naznačava na koji način će biti realizirane odluke sa Konferencije na Jalti. Sve što se potom događalo, moguće je svesti na razgovor o najefikasnijoj metodi — kako izvesti predstavu o vodećoj ulozi sovjetske poljske stranke u praksi. (Smijeh).

Mislim, dakle, da unatoč svoj nestrpljivosti, moramo prvo postaviti pitanje — što se 1944—45. dogodilo u Poljskoj. Socijalna revolucija koja je radnicima i seljacima dala državnu vlast, ili su nam, pak, nametnuti društveni odnosi s kojima se kao narod i društvo ne slažemo i kojih se od tada pokušavamo osloboditi.

Ako želimo shvatiti što su sa sobom donijeli voditelji Poljske radničke partije i saveza poljskih patriota — pri čemu, naravno, apstrahiramo njihove subjektivne motivacije u tome — moj bi odgovor bio da su ti ljudi bili samo nadstojnici staljinističke politike na poljskom tlu. Tada su komunisti morali napustiti svoje provjeravanje koje se tiče »patriotizma« — i to još i danas traje...

Podvrgavanje staljinizmu

Drugo presudno pitanje za razumijevanje poljskih prilika je pitanje — zašto su se Poljaci podredili, a nisu se branili pred Staljinovim pritiskom, pred onim što moj prijatelj Leszek Kolakowski imenuje procesom staljinizacije. Riječ »sovjetizacija« s tim u vezi nema nikakvo pežorativno značenje: ona najbolje određuje društveni i ekonomski sistem kakav je bio nametnut i čiji je temeljni princip u tome da mimo onih odnosa koje je odredila vlast ne smiju postojati nikakvi ljudski odnosi

i da je svaki čovjek vlasništvo države. Po mom mišljenju, odgovor na ovo pitanje ne smije se ograničiti na problem terora. Svatko zna da je teror počeo 1945. godine i da je, prije svega, zahvatio vojnike »domovinske armije« i drugih skupina vojnog otpora, kao i pripadnike drugih političkih stranaka, a u pedesetim godinama je konačno zahvatio sve one koji su u Poljskoj pokazali imalo nezavisnosti. Pa ipak, sam teror ništa ne pojašnjava. Ta nametnuta nam perspektiva je promašena. Sve poljske ideološke struje priznaju nužnost društvenih reformi i kritične bilance vremena između dva rata. Odgovor koji je bio dan 1944. godine na ta pitanja, bio je poput karikature. Komunisti — koji su doputovali na kraju rata, uspjeli su nametnuti pogrešne odgovore zato što su uspjeli nametnuti svoj jezik. Rekao bih čak da je sukob oko jezika bio centralni sukob — oko kojeg se vrti cijeli intelektualni život u posljednjih 36 godina. Ipak, borba za jezik zahtijeva tehniku koja omogućava imenovanje stvarnosti i koja određuje komunikaciju među ljudima. Uvjeren sam da je najveći dio društva tokom tih godina izgubio svoj jezik. Stvarnost je bila jeziva i puna sivila, te je više nije bilo moguće imenovati. Zbog toga sam ovdje rekao da do danas nemamo stvarne, uravnotežene i objektivne knjige o poljskom staljinizmu. Da smo postali svjesni tog pitanja jezika i da je teror popustio — to je omogućilo poljsko otoplavanje u oktobru 1956.

Otopljenje 1956. godine

U vezi s poljskim oktobrom 1956. ne zanimaju me ni mehanizmi koji su do njega vodili niti njegove karakteristike. Oba sklopa pitanja su relativno dobro analizirana. Ono što me zanima, što sadrži pojašnjenje avgusta 1980, jeste pitanje — zašto smo tada izgubili. Odgovor na to nije jednostavan. Svakako je moguće navoditi duboku potrebu društva za stvaranjem mitova — tada mita »Gomulka«, čovjeka kojeg je prestiž da je bio u staljinističkim zatvorima okružio svjetlošću sveca, za kojeg se činilo da je protivnik kolektivizacije, koji je vojnicima »domovinske armije« i drugima, npr. Wyszyn-

skom, otvorio vrata zatvora, koji je iskazao čast revoltiranim radnicima u Poznanju i koji je napose izjavio da savezništvo sa Sovjetskim Savezom garantira veza utemeljena samo na ravnopravnim odnosima. Sa svim tim stavovima Gomulka je bio zagovornik velike većine Poljaka. Smatram da je to u historiji narodne Poljske bio jedini trenutak kada je neki vodeći komunista istovremeno bio vođa cijelog naroda. Treba reći da je Gomulka uporno i oduševljeno radio na tome, da bi taj prestiž i konačno svoj položaj izgubio. (Smijeh i aplauz).

Ako analiziramo oktobarsku krizu, treba naglasiti slabost društva. Moguće ju je pojasniti i time da su svi centri pritiska na vlast bili u Partiji samoj. Pokret nije izgubio zato što je podupirao Gomulku, nego zato što se s njim identificirao i istovremeno poistovetio svoje interese s interesima nekog određenog partijskog aparata. I ako su ti ljudi konačno bili pobijeđeni, oni nisu bili pobijeđeni kao privrženici neke demokratske alternative i demokratskih promjena, već kao pojedinci koji su jedan za drugim postavljeni pred vrata aparata vlasti. To što su voditelji društvenog pokreta imali interese izjednačene s interesima aparata, još je jednom omogućilo da je demokratskom društvu nametnut jezik aparata vlasti. U raspravi nisu bili pojmovi konkretne realnosti, već ideološki pojmovi: da li bi socijalizam mogao biti bolji ili lošiji? Je li marksizam zatvoren ili otvoren? Ta vrsta sukobljavanja je lijevom krilu poljskoga oktobra onemogućila da točno formuliра svoj stvarni identitet.

Zašto Sovjeti 1956. godine nisu intervenirali?

Druga točka koja zahtijeva posebno brižnu analizu odnosi se na pitanje — zašto poljski oktobar nije doveo do sovjetske intervencije. Ovdje na to pitanje nije lako odgovoriti. Navodim jedno ishodište: vjerujem da to, prije svega, moramo zahvaliti stajalištu vodstva Partije i države, kao i velikog dijela vojnog aparata. O vodećim Sovjetima svako može misliti što hoće, ali jedno je sigurno: vode realističnu politiku. Stajali su tada pred alternativom: ili će pregovarati o kompromisu, ili će nasilno nametnuti svoj vlastiti model socijalizma. Imamo dovolj-

no uporišnih točaka što smo ubijedeni da je to bio stvaran problem o kojem se oštro raspravljalo. Ako se podsjetimo da su baština tog poljskog oktobra oslonci našeg današnjeg društva — Crkva i seljaštvo, lako ćemo razumjeti da Sovjeti svoj pristanak nisu dali bez škripanja zubima. I ako se danas pitamo da li je moguće utjecati na rukovodeće Sovjete, da li ih je moguće pripremiti na to da akceptiraju statute nezavisnih sindikata, ili to nije moguće, moramo odgovore tražiti u iskustvu oktobra. Mislim, moramo mi sami i cijelo društvo upravljati tako da u interesu Sovjeta bude da akceptiraju posebnost Poljske. Po meni — ublažavanje naših zahtjeva mora se temeljiti na odlučnosti našeg stajališta. Ako analiziramo fenomen »oktobar 1956«, vidimo da tada nisu zadovoljavajuće razotkriveni mehanizmi Staljinove moći, da tada nije postalo dovoljno jasno ono što smo naučili o aktivnostima službe bezbiječnosti, a političkim procesima, zatiranju pravde, kolektivizaciji seljaštva i diktaturi partije nad društvom. Zadovoljili smo se s nekakvim općim riječima žaljenja i potražili nekakve grešne jarce. Za krive su proglašeni ljudi, a ne mehanizmi: i s ljudima je bio izravnani račun.

»Mala apokalipsa«

14 godina vladavine Gomulke počelo je trijumfom snaga Partije bez primjera; završilo se masakrom bez primjera u gradovima priobalja. Došao je kraj dvjema temeljnim iluzijama: da put demokratizacije vodi kroz Partiju i da put nezavisnosti ide kroz Partiju. Gomulka je došao na vlast kao reprezentant onih koji su vjerovali da ih vodi u nezavisnost — inače bi to morala biti oktroirana nezavisnost. Često se govori o nemogućem karakteru Gomulke, o njegovom autokratizmu, njegovoj nesposobnosti da prizna pluralizam i argumente protivnika. Ako je to točno, on je bio, pak, produkt svoje okoline, njen vjerni izraz. Kakav je bio njegov program i što je postigao? Što je stvorio, vodilo nas je tome što je jedan pisac imenovao terminom »mala stabilizacija« — i što je jedan drugi, mnogo kasnije, imenovao terminom »mala apokalipsa«.

Pitanje granica

Njegov sistem se sastojao u tome da cijelo društvo ubijedi da je stabilizacija viša vrijednost prema kojoj se inoraju ravnati svi naši napori. Treba podsjetiti na to da nam je Budimpešta u plamenu pokazala da su promjene koje su bile potpuno moguće, zbog sovjetske prisutnosti u tom dijelu Evrope bile krajnje ograničene; temeljna pravila igre su s jedne strane određena sovjetskom prisutnošću, a s druge činjenicom da je Zapad situaciju akceptirao. Poziv u pomoć mađarskog predsjednika Imre Nagyja i muk Zapada bili su vrlo rječit znak da sporazumi na Jalti još uvijek vrijede i da nam nitko ne bi pomagao osim mi sami sebi. Sada je sebi moguće postaviti pitanje — koje granice nisu smjele biti prekoračene. Na to ne mogu odgovoriti, ali rado bih predložio radnu hipotezu koja se oslanja na iskustvo Budimpešte 1956. godine i Praga 1968. Mislim da su granice određene slijedećim elementima: prije svega, međunarodnom situacijom, tj. pripadnošću Poljske Varšavskom ugovoru. Svaki pokušaj da se to promijeni, lako je vjerovati da vodi k intervenciji. Drugo, poljskom političkom vlašću: jedini opunomoćenici i partneri koje Sovjetski Savez priznaje su komunisti. Društveni pokret mora danas pokušati ograničavati tu vlast, kontrolirati je i siliti na koncesije na području demokratskih sloboda, nikako je ne smije pokušati odstraniti. Znam da mi ta izjava neće donijeti nikakvu popularnost, ali je moja moralna dužnost da to ovdje izgovorim. Treći element je situacija u poljskim gradskim centrima: ako ovdje pobijedi anarhija i ono što se događa u gradovima nitko više ne mogne kontrolirati — to je za vodeće Sovjete — iz strateških razloga — znak za alarm. Zato moramo uvijek svim sredstvima zahtijevati svoja prava i ono što nam pripada. Također, uvijek moramo izričito isključiti sredstvo »ulice«. S ovim reskiram nepopularnost, ali ponavljam da destabiliziranje ulice vodi ukupnoj destabilizaciji i, konačno, u situaciju kojom nitko neće moći ovladati. Iskustvo govori da manja gomila ljudi na ulici lako prouzrokuje nepredvidljive posljedice.

Gomulkinovo razdoblje nije bilo samo iskustvo »male stabilizacije«, već i iskustvo koje je moguće označiti kao

nacionalističko. Bilo je to razdoblje nove generacije u aparatu vlasti, generacije koja nije imala nikakve veze s mentalitetom komunista iz predratnih vremena i vremena neposredno poslije II svjetskog rata, a ni s mentalitetom komunista staljinističkog internacionalizma koji su se oslanjali jedino na Sovjetski Savez i koji su komunizmu pristupili iz ideoloških razloga, a ne zato da bi došli na vlast. Taj aparat, koji se šezdesetih godina popeo na ključne položaje u ministarstvima i regionalnim partijskim komitetima, od svog početka je bio osuđen na shizofreniju: s jedne strane, bilo ih je strah da vladaju bez podrške Sovjetskog Saveza, budući da su znali da ne bi dugo opstali; s druge strane, željeli su dobiti — preko nacionalnog mita koji je povezan s poljskim društvom — legitimaciju tog društva. Ukratko taj aparat je istovremeno zahtijevao dvije legitimacije i osjećao se ugrožen s obje strane jednako. Nakon ovog sumarnog žurnalističkog uvoda konačno prelazim na 1968. godinu.

1968: »Tamno i uznemirujuće«

1968. godinu ovdje nećemo razmatrati s onog stanovišta koje je za mene najvažnije, sa stanovišta studentskih revolta i obrane apsolutnih vrijednosti, nego sa stanovišta sociologije moći. Što se to dogodilo s elitom vlasti da je posegla za parolama koje do tada nije nikada upotrebljavala? Doživljavamo novi pokušaj elite vlasti da se integrira u društvo. Godine 1956. pokušala se vratiti na poljsku demokratsku tradiciju — tada je to propalo. Te godine ta elita se pokušala povezati s onim što karakterizira poljsku dušu »tamnog i uznemirujućeg«, s onim dubinama koje su lako prihvatljive za egalitarnu, antiintelektualnu i ksenofobičnu propagandu, prihvatljivu također za podizanje nacionalnog jedinstva stvaranjem kolektivnog objekta mržnje. Štampa iz 1968. godine, a prije svega članci onih istih novinara koji danas sramote »protivsocijalističke sile«, nude značajan primjer za te nesklonosti nacionalne svijesti.

1968: to je bolno iskustvo čehoslovačkog eksperimenta. Bolno u dvostrukom smislu. Poljska vojska je

doprinijela tome da je jedan slobodan narod bio zatrt. To je, prije svega, lekcija za Poljake. Kako najbolje upravljati? Lako ćemo shvatiti ako analiziramo što je u čehoslovačkoj situaciji dovelo do sovjetske intervencije. Čehoslovačka situacija je egzemplaran model: elita vlasti koja se na demokratskoj i narodnoj osnovi pokušala identificirati s društvom, potpuno se emancipira od sovjetskog vodstva. Istovremeno se prestaje na bilo koji način zanimati za njega. Pouka koju možemo izvući je ta da je možda sreća što danas imamo druga Kaniu, a ne nekakvog Dubčeka ili nekog drugog liberala.

Da li moramo — moralno gledano — šutjeti u ime geopolitike i realizma dok u Čehoslovačkoj zatvaraju prijatelje Poljske, kao što su Vaclav Harel i Juri Lederer? S druge strane, možemo zaboraviti granice aparata vlasti koji, kako je rečeno, nije suveren i ne govori svojim vlastitim glasom, kakav nam treba kao što bolesniku povremeno treba gipsani zavoj zbog kojeg je svaki pokret neprijatan i otežan, ali koji mu je potreban da bi preživio.

1970: Nastup radničke klase

1970. godina bila je očigledno konsekvencija 1968. godine. Nakon 1968. godine vlast je prekinula posljednje veze preko kojih se informirala o događajima u društvu. Od tada su za nju ostala u tami opsežna područja, osim onih koja su bila osvijetljena posljednjim plamenovima buntovničkih partijskih komiteta. Radnička klasa je stupila na pozornicu poljske historije — naravno ne »radnici« koje su 1968. godine poslali da varšavske studente istuku pendrecima, već drugi — pravi radnici. Pokazali su svijest za realnost; za primjer su izabirali štrajkačke komitete i jednom zauvijek su vlasti oduzeli njenu proletersku legitimaciju. Godine 1970. svakome je bilo jasno da nije dovedeno u pitanje privredno vodstvo, već vlast i način na koji je ona upravljala društvom. Mora biti jasno da su događaji na obali razotkrili duboku društvenu krizu; bez dvojbe je da je poljska inteligencija isuviše dugo šutjela, dok su u međuvremenu pucali na radnike. Od velikih pisaca, umjetnika i »disidenata« nitko nije

podigao glas — pri tome, dakako, ne govorimo o Kuruonu i Modzelewskom. Nismo znali izreći nijedne riječi. To je djelomično bila posljedica 1968: još jednom su nam nametnuli jezik. Bojali smo se da bi naša prisutnost, prisutnost ljudi iz marta 1968. i studentskih pobuna, štetila radničkom pokretu i da bi ga naše ime kompromitiralo. Ipak, to je bilo posljednji put da smo bili podvrgnuti toj vrsti demagogije.

Pitanje jezika

Upravo su mi postavili pitanje — što sam, naime, mislio kada sam rekao da su Poljaci nakon 1945. dopustili da im se nametne jezik. Jedan primjer za to: u katoličkim časopisima i u časopisima nekomunističkog seljačkog pokreta bilo je moguće naletjeti na slijedeće misaone konstrukcije i pojmove: pitali su se, npr., o odnosima ove ili one individue prema vojnoj vlasti prije 20 godina, nisu se pitali o suradnji s komunističkom partijom koja je upravo bila na vlasti. Nije bila samo riječ o učinku cenzure, već je to jasno odslikavalo podvrgnutost pod neki stvarno nametnuti jezik. Drugi primjer je stajalište prema njemačkom pitanju. O Staljinovoj ulozi pri aneksiji ponovo osvojenih područja... (tj. zapadnih područja) ili pobjedi nad Nijemcima (o nedvosmislenoj ulozi) govorili su pozitivno. Prihvaćen je bio, dakle, kompromis u jeziku. O Staljinu su se mogle govoriti najrazličitije stvari, ali je to ipak bilo u jeziku formulirano na pozitivan način. Ljudi koji su sudjelovali u toj igri, npr. novinari, znali su da je riječ o igri i poznavali su njena pravila; ipak, čitaoci to nisu uvijek znali. Često je sa stavljanjem maske na lice maska postajala samo lice, koje je povremeno bilo stvarnije nego ono što je zakrivala. Mislim da je maska koja je zakrivala vlast, konačno pala u decembru 1970. godine i da je Gierek, prije nego što je na valu radničkih pobuna stigao na vlast, znao da našim društvom nije moguće vladati na dotadašnji način.

Stereotipi zapadnih ljevičara

Još jedno pitanje — da li je moguće reći da su ti događaji, koji među ljevičarima Zapadne Evrope pobuđuju vrlo raširene stereotipe, sažeti u slijedećem: taj »birokratski«, »državnokapitalistički«, itd. sistem stvorio je uvjete za nastanak radničke klase koja će, sa svoje strane, opet srušiti sistem? Mislim da takvi stereotipi trockista i određene skupine evrokomunista nisu potvrđeni. Istina je da su u industrijskim društvima radnički slojevi igrali determinirajuću ulogu, ali ipak iz toga nije moguće izvesti nikakve ideološke vizije etatističkog društva. Za mene je najbitnije da je vlast izgubila svoju legitimaciju. Tako kako su radnici podigli svoj glas i izveli svoj »*liberum veto*«, svoje pravo da kažu ne, tj. kako su bili sposobni da vlasti kažu svoje ne, tako se vlast morala ukloniti. Svjesno sam upotrijebio izraz »*liberum veto*«, budući da status radnika umnogome podsjeća na status »šijahte« iz 17. stoljeća, koja je lako blokirala rad skupštine i kraljevu politiku, mada nije raspolagala ni s jednom vlastitom institucijom koja bi joj omogućavala da dugoročno i konsekventno utiče na vlast.

Nova društvena pogodba

Nakon decembra 1970. u Poljskoj je zavládala, kako to naziva češki sociolog Antonin Liehm, neka nova društvena pogodba. To znači da su se vlast na jednoj strani i društvo na drugoj odrekli nečega. Vlast se odriče svoje želje da kontrolira sva područja društvenog života, a društvo se odriče pokušaja da ukine vlast i da je na svaki način stalno provocira. To je tiho sporazumijevanje — koje su sklopili organizirana vlast i neorganizirano društvo. Ovo sporazumijevanje, ako ga jedna od strana prekine, moguće je ponovno uspostaviti po cijenu dubljih promjena.

Prve godine Gierekove vlasti bile su posvećene ostvarenju dviju parola. Stanovništvu je rekao: obrađujte polja i radite; aparatu je rekao: bogatite se! To je stupilo na mjesto ideologije, to je bio kraj diskusije o marksizmu i komunizmu. Predmet diskusije je bila još samo produktivnost rada.

1976: Dezintegracija vlasti

1976. godine radnička klasa je konačno masovno upotrijebila svoje pravo veta. Od tog trenutka je moguće govoriti o totalnoj dezintegraciji vlasti: ona, naravno, još opstaje, ali od tada više nije sposobna da stvara i oblikuje socijalne situacije. Tolerantna je — to E. Giereku nećemo zaboraviti i uvijek ćemo mu to računati u dobro — mada ta tolerancija ne proizlazi ni iz kakve voljne odluke, već iz slabosti vlasti. To je početak neke od države neovisne društvene samoorganizacije. Društvo je postalo svoj vlastiti subjekt. Ta priča je poznata: prve nezavisne institucije KOR i ROBCIO (Pokret za zaštitu ljudskih i građanskih prava), Udruženje za znanstvene studije («Leteći univerzitet»), slobodni sindikati, izdavačke grupe, časopisi, slobodne revije, samozaštita seljaka... Na granici legalnosti, te institucije se sada sadržinski mijenjaju. Npr., klubovi katoličke inteligencije i katolička štampa: društvo očitavaju u nekoj drugoj realnosti i pišu o njemu u nekom drugom kontekstu. Od tada živimo u nekoj drugoj Poljskoj. To je moguće reći čak i za zvanične ustanove, kao što su PEN klub, udruženja pisaca, sociologa ili ekonomista. Razvija se nova problematika i svaki put natrag je nemoguć. Prema Lenjinovoj formulaciji, to je klasični historijski trenutak kada vladajući znaju da ne mogu dalje vladati na isti način, a oni kojima se vlada znaju da dotadašnju vrstu vlasti neće više tolerirati.

Pitanje koje se sada postavlja je pitanje — u kojoj mjeri su se potvrdile dijagnoze opozicijskih krugova u najširem smislu. Po mom mišljenju, potvrdile su se kako dijagnoze tako i prognoze. Posebno se potvrdila teza prema kojoj sistem vladanja vlasti i njen način vođenja ekonomije vodi u duboku krizu koja će se završiti socijalnom eksplozijom. A danas je ta eksplozija dobila takav oblik da je Bratkowski označava »revolucijom zdravog razuma«, za koju je sigurno da nije nastupila zahvaljujući vlasti. Ipak je riječ o revoluciji radnika — a ne, kao što sam prije nekoliko dana pročitao iz pera A. Werblana (člana CK PURP-a) u novinama, o revoluciji koju izvode »zdrave snage u Partiji«.

Uloga crkve

Kako da shvatimo odlučujuću ulogu katoličke crkve? Ta uloga nije direktno vezana ni za izbor Wojtyła za papu niti za njegovo putovanje u Poljsku. Pokušat ću na svoj način to formulirati drugačije, pošto je uloga crkve teška i kompleksna. Ako posmatramo društvene fenomene, nameće se uvjerenje da je ponuda crkve — ne neposredno, već dugoročno — najbolji, savršen model za koegzistenciju neke nezavisne socijalne formacije s vlašću. Taj model udružuje dva temeljna faktora: uvažavanje realnosti i konstantan pritisak na vlast. Posljednjih dana je ta pozicija bila podvrgnuta slučajnosti, ali to nije tako značajno. Odlučujući ostaje taj model upravljanja u nekoj realnosti koja nije bila ostvarena, model iz kojeg još mnogo moramo učiti.

Posjet pape je otkrio novo stajalište Poljaka, koje prevazilazi konfesionalni okvir. Danas je važno kakav oblik *»modusa vivendi«* s vlašću želi crkva. Da li će pokušati oko sebe izgraditi i voditi neku monolitnu političku instituciju? U takvom slučaju imali bismo, kako se boje zapadni promatrači, posla s *»iranizacijom«* Poljske: na jednoj strani šah kojem jedva uspijeva da se drži iznad vode, na drugoj strani moćni ajatolah koji samo misli na rušenje režima? Stvarno vidim u poljskoj crkvi takve tendencije. Ali vidim i druge, posebno tendenciju za *»pacifikacijom«*. U toj posljednjoj perspektivi dobila bi crkva za savez između oltara i vlasti velike konfesionalne slobode. Odgovor koji je moguće razaznati u govorima pape i duhovnika koji su blizu *»Solidarnosti«* je jasan: stalo im je do otvorene crkve u nekom pluralističkom društvu, do crkve koja se ne shvaća kao autoritarna, već crkve koja brani svoja prava kao dio cjelokupnih ljudskih prava. Opet naglašavam da to nije jedina tendencija koju pokušavaju nametnuti Episkopatu.

Mogućnost avgusta 1980.

U avgustu 1980. sklopljena je neka nova društvena pogodba. Ono što je do tada bilo doživljeno, sada je napisano crno na bijelo; što je bilo tada neuređeno, sada je

organizirano. I to je naša mogućnost — mogućnost koju nije lako konkretizirati. Nije više u pitanju samo kompromis između suverenog društva i vlasti s mršavom suverenošću, već kompromis koji društvo mora sklopiti samo sa sobom. Teško pogodena vlast je sada postala jedina meta. Svako zahtijeva povišice, a naše jedinstvo i solidarnost su fantastični — ipak to ne može dugo potrajati. Ta vrsta društvene pogodbe, u kojoj istovremeno zahtijevaju koliko je više moguće, stvarno nije nikakva društvena pogodba. Ovdje nikako ne želim — bože oslobodi — pobuditi utisak da sam protiv masovnih zahtjeva. Tako dugo dok nam vlasti ne daju nikakav realističan globalni program za ekonomske reforme, koji bi nas vodio iz krize, svi apeli da treba prestati sa zahtjevima su čista demagogija. To jest, dok opstaje limitirani budžet, treba odlučivati: što dobiva prioritet?

Područje zdravlja, obrazovanja ili stanogradnje? Ili treba odgovoriti zahtjevima seoskog stanovništva da se podignu cijene mesu, ili treba ispuniti zahtjeve gradskog stanovništva da se cijene mesu snize? Ovdje se vrlo teško odlučiti; zato društvena pogodba traži — neovisno od sporazumijevanja društva i vlasti — sporazumijevanje društva sa samim sobom.

Kakvo će biti stajalište vlasti? Ovo pitanje poslavljam sebi svaki dan, budući da je presudno. Ono što lako možemo utvrditi, to je njena totalna nesposobnost. Najbolja frakcija vlasti — frakcija koja zna da nije moguće vladati tako kao što se vladalo do sada — nije sposobna da formira novu vrstu vlade. Za nju je dokaz liberalnosti vlasti da opstaju dva politička protivnika — Leszek Moczulski i W. Ziembinski. Ona ne razumije da je ta djelatnost, unatoč tome, simboličan šamar koji je upravo toliko značajan koliko slučaj registriranja sindikata »Solidarnost«. Nakon 31. avgusta 1980. je moć principa »Solidarnosti« jednostavno prevelika u našem društvu da bi bilo moguće neku osobu zatvoriti zbog njenog političkog mišljenja. Nije slučajno da se među 21 točkom Gdanjskog sporazuma pojavljuju imena triju osoba koje treba pustiti na slobodu. Koristim se ovom prilikom da izrazim svoje žaljenje što nadležne vlasti ne shvaćaju da posljednji politički zatvorenici u zatvoru predstavljaju dva puta veću nesigurnost nego da su na slobodi.

Učenje koegzistencije s vlasti

Konflikt oko registriranja »Solidarnosti« je u biti jezički konflikt, pošto vlast ponovno pokušava isprazniti smisao Gdanjskog sporazuma i uvesti promjenjive, ras-tegljive pojmove koji ništa ne govore. Tako, konkretno, zahtijeva da se svugdje upiše rukovodeća uloga Partije. Smisao te formulacije nigdje nije određen. Što se mene tiče, da odobravam, da moram odobravati rukovodeću ulogu Partije? Za mene osobno to nije ništa drugo nego to da u našoj državi, s obzirom na geopolitičku situaciju u Evropi, mora vladati komunistička partija. Kako da znam da li sam orijentiran antisocijalistički ili prosocijalistički? Da me određuju kao antisocijalističku snagu, kako to u svom članku čini M. Tejchma, to nema nikakvog smisla dok mi ne pojasne što se podrazumijeva pod rukovodećom ulogom Partije. Neki partijski novinar je danas pisao u listu »Zycie Warszawy« da je rukovodeća uloga Partije u tome da inspirira. Slažem se! Da me inspirira... Jedva čekam na to! S tim nikako ne želim reći da stvarnost dovodim u pitanje. Ne, stvarno vjerujem da se moramo naučiti koegzistirati s vlasti. Moramo je naviknuti da koegzistira s nama — premda na drugačijoj osnovi od one kakva je bila ona koja je nastala prije 35 godina. Ona se temelji na formulama ala »antisocijalističke snage«, pri čemu se misli na one koji smetaju vlasti. Zašto koriste takve formulacije, dok istovremeno pišu da je poljski primas veliki patriot i divljenja vrijedan čovjek. Da li se ikada primas izjasnio za postojeći socijalizam? To je, naravno, besmislica.

Mislim da moramo ići putem realističkog kompromisa i upravljanja u kojem će se znati povezati građanska neposlušnost protiv vlasti i umjerenost društva, promišljeni zahtjevi i čvrsto stanovište.

Kakav kompromis?

Moje posljednje pitanje se odnosi na to da li poljski narod, koji živi na teritoriji između SSSR-a i Njemačke i koji ne može računati ni na čiju pomoć, može uspostaviti nekakav demokratski način egzistencije. Da li će

prevladati vrlina srčanosti ili strpljivost i spokojstvo? Da li će se učvrstiti u vještini dugotrajnog otpora protiv pritiska i manipulacije vlasti, koji su postojali, postoje i postojat će i dalje? Poljska nema ni perspektivu Čehoslovačke 1968. godine, gdje je državni aparat bio motor promjene, niti Mađarske u 1956. godini, kada su praktično bile uništene sve političke strukture. Ako bih potražio neki kompromis kao primjer za poljski put, onda bi to bio španjolski put: u zajedničkom naporu svih otvorenih elemenata unutar vlasti i unutar opozicije društvo je znalo voditi zemlju iz neke omražene i represivne diktature u demokratske oblike. Ne tvrdim da nema razlike..., npr., u geopolitičkom položaju. Taj primjer je vrijedan pažnje.

Naučimo se govoriti

Ono što se dogodilo u Poljskoj tako je izvanredno da to moramo odbraniti po cijenu važnog kompromisa. Pozor, govorimo o kompromisu, a ne o kapitulaciji. Gdanjski sporazum je bio kompromis koji je sadržavao ostvarenje institucionalnih oblika između vladajućih i onih kojima se vlada. To je točno taj tip kompromisa kojim se rukovodi naš zahtjev da jasno prikažemo mehanizme koji su vodili ka represiji nad studentima 1968, 1970. i 1976. godine. Taj princip bi morao dovesti do toga da se sruši imunitet onih koji su za represiju bili odgovorni — onih koji sada sjede u policijskom ili propagandnom aparatu. Brzozowski negdje kaže: „Naučimo se govoriti o onome što smo se drznuli stvoriti.“ Mislim da će to biti smisao naših rasprava ubuduće.

Zaključno želim reći da danas, dok „govorimo o tome što smo se drznuli stvoriti“, moramo upotrebljavati jezik stvarnosti. Jezik je područje na kojem je zabranjen svaki kompromis — dok smo se odlučili da ćemo ga akceptirati na političkom području. Ako taj kompromis prihvatimo na području jezika, izgubit ćemo vlastito pouzdanje. Zato stalno iznova moramo ponavljati da je neki kompromis — kompromis — a ne historija; da je neka kapitulacija — kapitulacija — a ne sporazumijevanje, da strah od tuđe intervencije nije bratska ljubav prema

nekoj drugoj državi. Želim zaključiti s izborom nekoliko redaka od svog obljubljenog pisca Georga Orwella. To su tvrde riječi koje su zapisane s gnjevom. Kao socijalista engleskih ljevičara, on je 1944. pisao — dok je u međuvremenu buntovna Varšava, koju su napustili saveznici i na Istoku i na Zapadu i koje se također odreklo javno mnjenje u Engleskoj, ginula u plamenu: »Pomanjkanje uspravnosti i uskogrudnost se neprestano svete. Ne vjerujte da godinama ostajući plazeći propagandist sovjetskog ili bilo kojeg drugog režima — zatim ponovo možete doseći svoje intelektualno poštenje. Tko se prostituira, bit će prostituiran.«

(I-12)

Wiktor Adam Sokotowski:

PRINCIPI SINDIKALNE DEMOKRACIJE

(Članak objavljen u Gdanjsku, u biltenu »Solidarnost«, broj 26, od 4. decembra 1980)

Zašto demokracija?

Sindikata mora biti nezavisan da bi mogao ispuniti svoju prvu funkciju — obranu radničkih interesa. Nezavisnost je nužan uvjet, a iskustvo službenih sindikata pokazuje kuda vodi »biti sluga režima«.

Princip nezavisnosti trebalo bi isto tako da vrijedi za državnu administraciju i za vladajuću Partiju. Sindikat ne negira vladajuću ulogu Partije u državi i ne dovodi u pitanje principe funkcioniranja političkog i ekonomskog sistema. Međutim, ukoliko želi ispuniti svoju funkciju, on ne može podrediti svoje aktivnosti ni partijskim ni administrativnim direktivama. Ako se striktno ne poštuje princip nezavisnosti, sindikat ne može ispuniti svoju osnovnu funkciju koja proizlazi iz njegovih statuta: obrana radničkih interesa. Sindikat mora biti apolitičan da bi se potpuno posvetio svojoj ulozi.

Tri partije, na čelu sa PURP-om, bave se političkim aktivnostima i raspolazu aparatom moći.¹

Sindikata priznaje postojanje i funkcioniranje takve strukture. On nije osnovan da se bavi političkim aktivnostima i vođenjem privrede, niti treba da se bavi tim pitanjima, jer nema ni dovoljno snage ni načina da ih rješava.

Snagu sindikata čine solidarnost njegovih članova i podrška naroda. Zato je nužno usklađivanje interesa raznih grupa unutar sindikata, kao i njihovo usklađivanje sa interesima naroda. Tu se čine i najveće pogreške, koje neprijatelji vješto iskorištavaju, a posljedice se vrlo teško ispravljaju. Sindikat mora razumno djelovati i ne smije donositi odluke naprečac. Svaka pogreška, posebno u prvom periodu organiziranja, kompromitira snagu i nezavisnost, što bi moglo potpuno uništiti teško ostvarene uspjehe, a narod bi izgubio nadu u bolju budućnost.

Sindikata može biti snažan i nezavisan jedino ako djeluje na demokratskoj osnovi. Demokracija je sve dosad postojala samo na papiru. U demokraciji se mogu uskladiti interesi vladajuće klase i naroda, te izbjeći pogreške koje su rezultat proizvoljnih odluka.

Što je demokracija?

Demokracija je vladavina naroda, a ne grupe ili pojedinca. Ideal demokracije se u praksi nikada ne može potpuno ostvariti. U povijesti su postojale različite forme demokracije, a danas je najčešći oblik »reprezentativna demokracija«, u kojoj je vlast u rukama predstavnika koje je izabrao narod.

Stupanj demokracije prepoznaje se po slobodi izbora, odnosno nezavisnosti birača od tuđe volje, te mogućnosti izbora najkompetentnijih osoba.

Takva ocjena je, međutim, pojednostavljena. Mogućnost slobodnog izbora je apsolutna nužnost, ali ona sama ne rješava problem. Pretpostavimo da je taj uvjet ispunjen, uz pomoć odgovarajućih metoda i znanja, te da su

¹ U orbiti djelovanja Komunističke partije (PURP-a) postoje dvije drugorazredne partije — Demokratska i Narodna.

za delegate izabrane najkompetentnije osobe. Problem se obično u toj točki smatra riješenim, a narod uvjeren da je učestvovao u demokratskom činu. Međutim, taj čin sam po sebi ne jamči demokraciju. Nakon izbora dolazi do perioda koji nema nikakve veze sa demokratskom vladavinom, barem u većini sadašnjih demokratskih sistema. Najčešći oblik takve vlade je vladavina pojedinca ili grupe, konstituirana više ili manje formalnim putem.

Demokratski izbori nisu, dakle, nikakvo jamstvo za demokraciju. Demokraciju ne određuje izabrana ličnost, već interesi u ime kojih ona vlada, te sredstva koja pri tom koristi. To se vrlo često zaboravlja, tako da i delegati izabrani na najdemokratskiji način smatraju da su mandatom ovlašteni da djeluju prema vlastitim procjenama i stavovima. Birači, međutim, vjeruju da će njihovi kandidati misliti i djelovati poput njih samih.

Upravo je tu razlika između prividne demokracije (gdje se pod nazivom demokracije često prikriva obična diktatura) i stvarne demokracije, u kojoj izabrani delegati podređuju vlastite interese interesima onih koje zastupaju. Izbor nekog kandidata je izraz povjerenja birača, koji vjeruju da će pri donošenju odluka kandidat voditi računa prvenstveno o njihovoj situaciji, mišljenjima ili stavovima, a da će vlastito mišljenje eventualno iznijeti posljednje. U takvoj demokraciji birači snose odgovornost za posljedice određenog načina vladanja. Kandidat, iznoseći svoj program, izražava također povjerenje prema biračima koji očekuju djelovanje u skladu sa svojim principima i mogućnostima.

Demokratske metode

Glasanje je osnovna metoda u demokraciji. Suprotno ustaljenoj praksi, nije nužno da se glasa u toku zбора. Okupljanje ljudi na određenom mjestu je primitivan oblik demokracije, atavizam naslijeđen iz vremena u kojem, osim podizanja ruku, pljeska, zvižduka, itd., nije bilo drugog načina za izražavanje mišljenja. Suvremena sredstva komuniciranja (štampa, mas-mediji) omogućuju jednostavnije i lakše metode, kojima se, štoviše, može brzo doprijeti do velikog broja ljudi. Zbor ipak ostaje oblik

koji olakšava razmjenu mišljenja i argumenata, te doprinosi boljoj organizaciji glasanja.

Uspjeh nekog zbora ovisi i o broju učesnika. Bitno je da svaki učesnik može govoriti sa svog mjesta, te da ga ostali mogu dobro čuti. Ako nema prikladnog ozvučenja, broj učesnika je ograničen na nekoliko desetaka osoba. Uz dobro ozvučenje, broj se može povećati na nekoliko stotina osoba. Iznad tog broja, učesnici postaju anonimna masa, bez vlastite volje, sa kojom se, vješto manipulirajući, može gotovo sve učiniti.

Glasanjem se izražava volja većine pri delegatskim izborima, te pri donošenju odluka u drugim sferama djelovanja.

Postupak biranja delegata je dovoljno poznat, a, kao što je već rečeno, demokracija se poistovećuje sa mogućnošću slobodnog izbora vlade. To je nužno uzeti u obzir pri izradi statuta, uredbi i drugih kodeksa.

Ovdje valja podsjetiti na izopačen oblik izbornog postupka u kojem se biračima ne nudi veći broj kandidata od broja koji se bira. Prividna demokracija je prepoznatljiva upravo po toj metodi. Njenom primjenom se navodno »olakšava život« biračima, dok im je zapravo onemogućen bilo kakav izbor, jer je već unaprijed učinjen u njihovo ime. Ta metoda je deformacija i računa s negativnim motivacijama birača, kao što su lične antipatije, mržnja, zavist, itd.

Metoda donošenja odluka je daleko važnija, ali je, na žalost, zanemarena. Tu bi glasanje trebalo dati potreban odgovor, ali pitanje mora biti nedvosmisleno. Zato je važno da pitanje počinje sa »Da li...?« Rezultat glasanja treba da dá tri broja: broj odgovora DA, broj odgovora NE, broj odgovora »Ne znam« ili »Uzdržavam se«. Uzdržavanje od glasanja, važan mehanizam u pravoj demokraciji, potcijenjeno je ili loše korišteno, a ono onemogućuje improvizirano ili lakomisleno glasanje. Veliki broj uzdržanih birača je dokaz da je rješenje problema nejasno i da donošenje odluke zahtijeva preciznije diskusije i pripreme. Uzdržavanje od glasanja je najbolji dokaz da su odluku donijeli oni koji dobro poznaju problem, jer su kategorički za ili protiv. Kad birači nemaju mogućnost uzdržavanja od glasanja, glasaju za ili protiv najčešće potaknuti drugim razlozima, a ne samim rješa-

vanjem problema. Uzdržavanje od glasanja, ukoliko se striktno i često primjenjuje, može bitno poboljšati tok diskusija. Zato je dovoljno usvojiti pravilo prema kojem se odluka usvaja kada je broj uzdržanih manji od određenog postotka — npr. od 10⁰/₀ glasova. U toku diskusije se, dakle, može često glasati.

Prednosti ove metode su slijedeće: moguće je brzo uočiti trenutak kada se u diskusiji može prijeći na slijedeće pitanje. Moguće je prekinuti vrlo živu ili prenapetu diskusiju, jer glasanje omogućuje smirivanje učesnika i novi pristup problemu.

Da li glasanje treba da bude tajno ili javno? Oba ova postupka imaju nekih prednosti. Tajnim glasanjem se izbjegava tuđi utjecaj, a glasači donose individualne odluke. Javno glasanje se lakše provodi, a moguće je utvrditi i pojedinačnu odgovornost u odlučivanju. U praksi se obično koristi ili jedan ili drugi postupak; međutim, oni se nužno ne isključuju. Moguće ih je objediniti tako da se glasa tajno, što je garancija za individualno odlučivanje, a zatim da se javno objave rezultati. Javno objaviti rezultate glasanja je važno za dobro funkcioniranje istinske demokracije. Prije svega, tom metodom se uvodi princip opoziva delegata. Jedino se javnim glasanjem može točno ocijeniti ponašanje delegata.

Javno objavljivanje rezultata glasanja omogućuje također utvrđivanje odgovornosti svakog pojedinca u sistemu »zajedničkog odlučivanja«. Time su oni koji su glasali protiv neke odluke, kao i oni koji su se uzdržali od glasanja, lišeni odgovornosti za tuđe pogreške, a »pobjednici« glasanja se ne mogu pozivati na veću podršku nego što je *de facto* imaju.

Valja, također, razjasniti pitanje »većine« pri glasanju. Smatra se, najčešće, da je princip odlučivanja »većine« najpravedniji, odnosno jedini mogući princip. Međutim, primjenom tog principa moguće je učiniti i velike zločine. U povijesti su poznati primjeri odlučivanja zakonske većine o sudbini manjina, koje su ipak bile integralni dio tog društva, što je dovelo do njihovog uništavanja.

Pravilo o odlučivanju »većine« može se utvrditi na nekoliko načina. Postoji »većina« za koju je dovoljan samo jedan glas više, zatim »apsolutna većina« za koju

broj glasova mora biti veći od polovine svih glasova, te konačno »jednoglasna većina« u kojoj je broj glasova veći od »apsolutne većine« (tj. 2/3 glasova).

Ove različite metode mogu se koristiti i pri donošenju odluka u drugim sferama djelovanja. Primjenljive su kod pristupa problemima sa više mogućih rješenja, gdje je moguće usporediti pojedino rješenje sa kandidatom za određenu funkciju. Primjena »normalnog« glasanja je u tim slučajevima otežana, jer postoji opasnost od potpunog iskrivljavanja stvarne volje glasača.

(1-1)

Jan Szczepanski:

TRAŽENJE RAZUMNOG IZLAZA

(»Polityka«, Varšava, 3. I 1981)

Poslije više od pet mjeseci društvenog gibanja, obilježnog stanovitim crtama revolucionarnog gibanja, ali prije svega gibanja sačinjenog od elemenata protesta, obračuna i težnji za reformama, Poljska se našla u situaciji koja zahtijeva brižljivu analizu i akcije koje bi stabilizirale dostignuća tog gibanja i održale ih u životu.

U ovom trenutku, tj. sredinom decembra 1980. godine, premda prirodni razvoj pokreta još uvijek sadrži u sebi različite mogućnosti, glavni su elementi unutrašnje situacije i situacije u poljskim međunarodnim odnosima utvrđeni, odnosno određeni toliko jasno da se može izići iz sfere pretpostavki i stati na tlo sigurnih predviđanja. Što se tiče unutrašnje situacije, može se odrediti obilježje spontanosti i organiziranih djelatnih snaga, mogu se odrediti njihove demografske i strukturalne osnovne, koje omogućavaju predviđanje glavnog usmjerenja njihova djelovanja. Naziru se i metode djelovanja raznih sastavnica gibanja, njihove idejne pozicije i bitna utemeljenja. Može se, dakle, s jedne strane poduzeti pokušaj sintetičnog određivanja društvenih snaga koje djeluju u tom gibanju,

suprotstavljenih društvenih snaga, mogu se odrediti stavovi i težnje masa stanovništva i drugih sastavnica situacije, kako bi se na toj osnovi pokušala utvrditi skica putova razumnog izlaza iz nastale situacije. Evo nacрта takvog pokušaja.

1.

Situaciju u poljskim međunarodnim odnosima dovoljno obilježavaju naslovi u svjetskoj štampi, kako u socijalističkim zemljama tako i u zemljama NATO-a, odnosno u zemljama trećeg svijeta. Prema tome, lako je shvatiti stupanj zainteresiranosti za situaciju u Poljskoj, zainteresiranosti nastale s obzirom na angažiranje mnogih političkih, ekonomskih odnosno vojnih faktora za promjene u međunarodnim odnosima, koje izaziva aktualno gibanje u Poljskoj i njegove moguće posljedice.

Prije svega, ekonomska situacija u Poljskoj izaziva nemir u socijalističkim zemljama koje su se obavezale da pomažu Poljsku i koje se nastoje odrediti prema načinu upotrebe te pomoći. Apeli Poljske za ekonomsku pomoć nailaze u kapitalističkim zemljama na lako shvatljiva pitanja. Navest ću neka na koja sam nailazio za vrijeme svoga nedavnog boravka u Sjedinjenim Američkim Državama i Francuskoj. Evo ih: Kakav ekonomski interes vidi porezni obveznik iz drugih zemalja u pomoći Poljskoj? Kakva ima jamstva da će njegov novac posuđen Poljskoj biti iskorišten na pravi način i da će biti iskorišten bolje od popriličnih kredita dodijeljenih u sedamdesetim godinama? Kada će se društvena i politička situacija u Poljskoj stabilizirati i kada će privreda početi raditi u skladu sa svojim punim mogućnostima? Kakav je politički interes Zapada u pomaganju Poljskoj — možda je u njegovu interesu da Poljska bankrotira? Kada će Poljaci racionalizirati svoju privredu, o čemu govore neprestano od 1956. godine, a ništa ne čine? Zašto je Poljska, koja ima znatne rezerve ugljena, bakra, sumpora i drugih sirovina, koja ima veliko prostranstvo oranica i klimu pogodnu za razvoj poljoprivrede — neprestano siromašna zemlja, koja ne može sama sebe prehraniti?

Tim se dvojbama, koje u svijetu izaziva kronično bolesno stanje naše ekonomije, priključuju i drugi činitelji. Prije svega, političko stanje Poljske izaziva osjećaj ugroženosti u drugim socijalističkim zemljama. SSSR se jasno izjasnio da je ostanak Poljske u bloku socijalističkih zemalja temeljni uvjet njegove sigurnosti. Poslije iskustva drugog svjetskog rata, u kojem je preko dvadeset milijuna sovjetskih građana izgubilo život, temeljna direktiva sovjetske vanjske politike iskazuje se tezom: to se može ponoviti. Vođen tom tezom osiguravanja vlastite sigurnosti, SSSR budno prati razvoj situacije u Poljskoj, zadržavajući pravo da brani svoje interese svim raspoloživim sredstvima. Treba, dakle, umjeti pogledati na međunarodne odnose Poljske očima naših susjeda, jer to je nužno radi pravog određivanja naših interesa i mogućnosti njihova ostvarivanja. Politika se, kao što je poznato, zasniva na primjeni sile u ostvarivanju svojih interesa. Može to biti vojna sila, ekonomska, sila koja proističe iz znanstvenog i tehničkog potencijala, sila koja proističe iz međunarodnog prestiža i uloge u međunarodnim odnosima, kao što je to, npr., sila male Švicarske, ili neke druge vrste sile. Poljska u sadašnjem trenutku ne raspolaže nijednom vrstom sile koja bi joj omogućavala samostalno rješavanje njenih političkih interesa. Otuda naša uloga u međunarodnim odnosima proističe iz naših saveza i iz pripadnosti taboru socijalističkih država.

Stanje naših međunarodnih odnosa tvori, dakle, jednu skupinu pretpostavki za razmatranje izlaska iz sadašnje krize.

2.

Drugu skupinu pretpostavki valja potražiti u jasnom definiranju unutrašnje situacije. Počnimo od pogleda na tok događaja u našoj unutrašnjoj povijesti poslije završetka drugog svjetskog rata. U godinama 1944—1945. ustalilo se uređenje narodne demokracije, koje je organizirala ljevica kao izrazita politička manjina poljskog društva. Ratom desetkovan i razbijen narod, ogroman postotak stanovništva otrgnut iz svoga ranijeg prebivališta, stanovništvo koje traži mir i povratak u normalan

Život prihvatilo je to uređenje. Godine 1948, poslije reakcije na »desna skretanja«, narodnu demokraciju je zamijenio program izgradnje socijalizma. Ali već su 1956. godine radnici Poznanja digli bunu protiv tog lika socijalizma, pobunu koju je u oktobru podržalo općenarodno gibanje. Obnova uređenja je ipak bila prekinuta i Partija se vratila ranijim metodama, premda u blažem obliku. Međutim, u zemlji su dorastala nova godišta, a odgojne metode su bile daleko ispod nužne djelotvornosti koja bi ih mogla pridobiti za novo uređenje. Verbalno prihvaćanje nije, razumije se, bilo stvarno prihvaćanje. Stoga su nemiri 1968. godine obuhvatili prije svega mladež, a u radničkoj pobuni iz 1970. i 1971. mladež je igrala bitnu ulogu. Pokušaj racionalizacije privrede i poretka, koji je bio poduzet 1971. godine, ponovo je bio prekinut, poredak se vratio na metode privređivanja i na metode vršenja vlasti koje su se razlikovale od obećane reforme i koje nisu nailazile na prihvaćanje kod širokih masa stanovništva. Omalovaženo upozorenje iz 1976. godine nije izazvalo veće promjene, i u ljeto 1979. godine započeo je novi pokret masovnog protesta, koji se brzo organizirao i koji traje do danas. Taj pokret »nosi« snažan demografski val godišta rođenih pedesetih godina, kad je prirodni priraštaj iznosio 19,5 promila.

Može se taj lanac događaja: 1948, '56, '68, '76, '80, razmatrati u svoj svojoj ekonomskoj, političkoj i društvenoj složenosti. Ipak smatram da je on demografski i sociološki utemeljen u liku stavova raznih redosljednih godišta i cijelih pokoljenja koja su ulazila u aktivan društveni, politički i privredni život u trideset šestogodišnjem razdoblju postojanja NR Poljske. Smatram da je ključno pitanje bio odgoj mladog pokoljenja i njegovo povezivanje s poretkom. Taj proces je iznevjerio očekivanja. Svako novo pokoljenje se udaljavalo od postojećeg oblika poretka razočarano, a to simbolizira činjenica da u političkoj emigraciji i u opoziciji unutar zemlje kolo vode ljudi koji su kao studenti bili »nada Partije« i vode partijske mladeži.

Držim, kad bismo proveli podrobnu sociološko-demografsku analizu, mogli bismo iz nje izvući mnogo zanimljivih zaključaka. Vrlo sažeto i pojednostavljeno to izgleda ovako: smanjuje se broj ljudi koji su u poratnim

godinama prihvaćali poredak i koji su nastojali raditi tako da unutar tog poretka osiguraju nacionalni razvoj. U narednim pokoljenjima i godištima, koja su svake naredne godine ulazila u aktivan život, postotak ljudi koji su spremni aktivno podržavati poredak, sustavno se smanjuje već neko vrijeme, a neuspjeli pokušaji obnove, poduzeti 1956. i 1971. godine, izazivaju nevjericu u mogućnosti inherentnog usavršavanja sistema. U godištima koja su nailazila, očitovalo se zapravo pasivno prihvaćanje zatečenog stanja, ali je i narastala težnja za promjenama. U sedamdesetim godinama su ušla u aktivan život godišta rođena u pedesetim, koja se nisu sjećala ni rata ni staljinskog razdoblja, kojima su čak i događaji iz 1970. godine poznati više iz povijesti nego iz života, godišta koja su energično zahtijevala reforme. Naredna godišta će te reforme zahtijevati još snažnije. Prema tome, demografski proces tvori društveno stanje koje određuje granice prihvaćanja tipa socijalističkog poretka. Drugim riječima, poredak mora voditi računa o tom društvenom stanju i o tome da će mlado pokoljenje i naredna godišta omladine imati svoje vlastito viđenje prihvatljivog socijalizma.

Ako je, dakle, ta demografska hipoteza točna, onda su reforme neizbježne i represija — u bilo kojem obliku — sadašnjeg gibanja dovela bi za nekoliko godina do nove pobune, znatno većih razmjera i intenziteta.

3.

Izlazak iz sadašnje krize valja tražiti uzimajući u obzir obje skupine pretpostavki, naime, ograničenja pokreta za reformama koja proističu iz stanja društvenih stavova, a prije svega stavova novih godišta koja ulaze u javni život. Prema tome, koje optimalne ciljeve može sebi postaviti aktualno reformatorsko gibanje u Poljskoj pošto iscrpi listu zahtjeva i okonča obračune?

Najprije nekoliko konstanti. Sasvim je sigurno da je socijalističko uređenje sa svojim temeljnim zasadama jedna od tih konstanti. Pri tome, socijalizam je područstveno vlasništvo sredstava za proizvodnju, kao što je to u Poljskoj. Dalje, socijalizam u našoj zemlji znači vođeu ulogu partije. Najzad, on označava hegemoniju rad-

ničke klase. Zatim, političku, gospodarsku, znanstveno-tehničku i kulturnu suradnju u okvirima SEV-a. Dalje, centralno planiranu privredu u kojoj Poljska komisija harmonizira ekonomske odluke koje se donose u nepodružljivim sektorima s odlukama područstvenog sektora pomoću svojevrstnog sustava ekonomskih mehanizama.

Međutim, u okviru tih načela mogu se i privreda i politika voditi racionalnim, meritorno djelotvornim metodama, a mogu se voditi i metodama proizvoljnosti, koje su dovele do sadanje katastrofe. Možemo imati bogat i sve napredniji socijalizam, ali može se imati i bijedan i beznadan socijalizam. Ako narod ne prihvaća bilo kakav socijalizam, a bez socijalizma nema opstanka, to znači da treba imati racionalan, djelotvoran i bogat socijalizam. S tim ćemo se lako složiti — ali kako to ostvariti?

Počnimo od Partije, na koju pada najveća odgovornost za stanje socijalizma, jer ona je upravljala njegovom izgradnjom. Smatram da je najveći događaj u povijesti PURP-a bio onaj kada je prije nekoliko godina Partija unesena u Ustav. Samo je malobrojnim koji su to zahtijevali i malobrojnim koji su se tome oštro protivili bila potpuno jasna dalekosežnost te činjenice. Smatram da unošenje partije u Ustav bitno mijenja društvenu situaciju. Partija izvan Ustava je izvan države i zakona, revolucionarna je snaga koja mijenja poredak države i kapitalističkog prava, koji je ne obavezuju. Partija se može upisati u Ustav samo onda kada su socijalistička država i pravo činjenica, i tada partija postaje dijelom države, preuzima na sebe ustavne, a ne revolucionarne obaveze i pravnu odgovornost za te obaveze. Prema tome, treba sada vodeću ili predvodničku ulogu Partije odrediti pravnim kategorijama, precizirati granice njezinih zadataka i granice pravne odgovornosti. Smatram da su samo malobrojni inicijatori unošenja Partije u Ustav očekivali povlačenje takvih konzekvencija.

Drugo područje političkih pitanja koje zahtijeva rješenje — jeste pitanje socijalističke demokracije, o kojem se stalno raspravlja. Drugim riječima, tu su u pitanju granice samostalnosti svih izbornih predstavničkih organa, počevši od Sejma, preko narodnih odbora, do samouprave u zadrugama, društvenim organizacijama, do sa-

mouprave u mjesnim zajednicama, itd. I ovdje je osnovno pitanje — jasno određenje odnosa tih tijela spram Partije i određenje u čemu se sastoji vodeća uloga Partije u tim organima. Da li Partija namjerava sačuvati za sebe odlučujući glas u svakom pitanju, da li želi i nadalje vršiti kontrolu kao disponent aparata represije, ili će htjeti poštivati volju većine svugdje gdje se ne narušavaju temeljna načela socijalizma?

Sedamdesetih godina je došlo i do bitne promjene u Partiji, naime — ostavimo po strani razloge — rukovodstvo je odustalo od primjene sile u gušenju društvenih tendencija koje nisu proizlazile iz njegove politike, ali nije umjesto toga stvorilo nikakve druge političke mehanizme upravljanja društvom i njegovim razvojnim procesima.

Međutim, značajan dio profesionalnih partijskih djelatnika nije podržavao tu politiku rukovodstva, koja je vodila ispoljavanju javnog mnjenja i političkih snaga spram kojih su se Partija i vlada ponašale ravnodušno, nisu o njima vodile računa i tako su omogućavale njihov razvoj. Velik dio aparata nije prihvaćao takav stav. Zato je u ljeto 1980. godine, kada je vlast bila iznenađena masovnim gibanjem, taj dio aparata, sekretara i aktiva smatrao da mu se treba suprotstaviti silom, jer nije poznao druge političke mehanizme i metode ponašanja u takvoj situaciji.

Ako, dakle, u sadašnjem trenutku Partija želi političku obnovu, onda mora odrediti svoju ulogu u pravnim kategorijama, mora odrediti svoje mjesto u sastavu demokracije i stvoriti političke mehanizme rukovođenja koji će biti nešto drugo, a ne izdavanje naloga. Već dugi niz godina traje u Partiji »kolegijalna« konceptija unutrašnje politike, koja se zasniva na uvjerenju da su jedina moguća opasnost po članove rukovodstva koji su na vlasti ostale kolege, koje također imaju stanovitu vlast, pa, prema tome, treba na sve važne političke položaje postavljati »dobre kolege«. Nije se predviđao nastanak takve snage kao što je »Solidarnost«, odnosno drugih društvenih snaga koje bi mogle praviti stvarne probleme. I kada je došlo do takvih stvarnih problema, partijski rukovodioci, vrlo vješti u vođenju »kolegijalne« politike, pokazali su se bespomoćnima i morali su otići.

Koje, dakle, ciljeve treba sebi da postavi Partija u sadašnjoj situaciji, sredinom decembra 1980. godine? Mora brzo izaći s programom obnove jedinstva Partije, mora stvoriti mehanizme političkog upravljanja društvom, mora brzo izabrati rukovodeće kadrove sposobne da upravljaju političkim metodama, sposobne da razgovaraju s ljudima i da rješavaju njihove probleme, mora zamijeniti partijske činovnike stvarnim djelatnicima, sposobnim da oblikuju materiju kolektivnog života psihološkim i sociotehničkim metodama. Mora imati rukovodstvo sposobno da reagira i da uspješno rješava probleme društva, a ne samo takvo koje je sposobno za personalne manipulacije.

Voditi narod može samo partija koja točno zna što hoće, koja umije taj program narodu predočiti na sugestivan način, tako da dobije za nj podršku, koja umije primjenjivati djelotvorne metode ostvarivanja tog programa. Prolazi, evo, četvrti mjesec od promjene rukovodstva, i pitanje programa i metoda djelovanja postaje goruće pitanje. Profesionalni partijski djelatnici ne smiju ostavljati dojam da pasivno čekaju na nečiju pomoć u vraćanju uvjeta koji ne bi pred njih postavljali zahtjeve iznad njihovih sposobnosti. Takvi uvjeti se neće vratiti ni u kojoj situaciji.

U Partiji dolazi i do promjene pokoljenja, te u rukovodeće kadrove ulaze ljudi između 35. i 45. godine života, koji lakše mogu razumjeti stavove i težnje mlađih pokoljenja, koja oblikuju narodnu psihu. Mogu lakše razumjeti i to da je zadržavanje, »zamrzavanje« društvenog gibanja u zemlji bez razrješavanja njegovih problema — samo odgađanje konflikata.

4.

Optimalan program za Poljsku, onako kako se on nazire u decembru 1980. godine, jeste program jačanja socijalizma, u kojem će ekonomsko planiranje biti razumno, u kojem će biti mjesta za inicijativu radnih ljudi, za iskorištavanje sposobnosti i ekonomskog potencijala, u kojem će Partija znati iskoristiti postojeće društvene snage i operirati njima politički djelotvornim metodama,

u kojem društveno, kulturno, znanstveno i tehničko stvaralaštvo neće biti sputavano ni nerazumnom cenzurom ni neinteligentnom represijom, ni lošom administracijom. Diskusija koja traje već nekoliko mjeseci, dala je dovoljan broj elemenata koji određuju takav socijalizam, tako da Centralni komitet sa svojim radnim timovima može iz tih materijala stvoriti razumnu i jasnu sintezu. Jer, u aktualnoj situaciji o sudbini Partije ne odlučuju personalni odnosi, nego prijedlozi za rješavanje nabujalih problema. Treba, dakle, promijeniti »personalističko« polazište u radu Partije u »problemsko«.

U društvu su se, naime, javile nove snage, izrazito političkog obilježja, premda obje izjavljuju da su nepolitičke: crkva i »Solidarnost«.

Crkva je religijsko društvo i na prvo mjesto postavlja svoje dušobrižničke zadatke. Ali činjenica da je za sve vrijeme postojanja NR Poljske crkva bila društvo neovisno o Partiji i izvan njezine kontrole, davala joj je političku težinu. U kriznim mjesecima 1980. godine crkva je bila prinuđena da vrši političke funkcije kao drugi u državi postojeći organizirani sustav kolektivnog života, i kada su država i Partija počele iznevjeravati očekivanja, crkva je bila jedini organizirani oblik od kojeg se očekivalo da popuni prazninu. Međutim, crkva već dugi niz godina ne želi biti politička snaga, pa zato ni ona 1980. godine nije raspolagala mehanizmima političkog djelovanja, smatrajući da je kriza poljskog društva prvenstveno moralna i religijska kriza. Istina, kada bi se svi katolici u Poljskoj pridržavali zasada crkvenog nauka katoličke etike, onda bi stanje našeg društva bilo posve drukčije, ali u aktualnoj situaciji političke krize crkva je bila primorana da djeluje političkim metodama, koje namjerno nije bila izgradila, i zato su ti događaji nadišli mogućnost crkve da upravlja njihovim razvojem.

Ipak, iskustvo crkvene hijerarhije, razumnost i miran pogled iz vjerske perspektive uspostavljaju crkvu u njezinoj ulozi činitelja stabilizacije, smirivanja i refleksivnog pogleda na pitanja nošena krajnjim emocijama. Glas primasa i Episkopata ponovo je važan politički činitelj u vrijeme traženja razumnog izlaza iz krize, unutar granica obilježenih bitnim elementima socijalističkog poretka i težnjama naroda. Društveno gibanje koje je za-

počelo julskim štrajkovima, ali koje vuče korijenje iz daleke prošlosti, dovelo je do stvaranja institucionalnih oblika u liku nezavisnih i samoupravnih sindikalnih saveza, među kojima »Solidarnost« igra temeljnu ulogu. Bit će to jednom uzbudljiva sociološka monografija, koja će duboko zadirati u proces razvoja poljskog društva u NR Poljskoj, koja će predočiti nastanak i razvoj tog gibanja — ali ostavimo to budućnosti. Kakve su mogućnosti i granice djelovanja »Solidarnosti«? Nju nosi demografski val godišta koja, da se poslužim riječima M. F. Rakowskog, više nemaju ukodiranog straha od terora, jer se ne sjećaju ni okupacije ni pedesetih godina. Ta godišta su se oblikovala u atmosferi štrajka, dakle, u osebujnom psihološkom raspoloženju, u kojem su emocionalne pojave karakteristične za gomilu, odigrale snažnu ulogu. Te psihičke pojave nisu prestale i traju još uvijek. Dalje, u tom gibanju su došli do izražaja snažni mesijanistički elementi, koji se očituju ne samo u naglašenoj religioznosti štrajkača, nego i u ideologiji pokreta, koji sebe smatra pokretom društvene, političke i kulturne obnove. Analiza preobrazbi tog pokreta od štrajkačkih, ekonomskih i socijalnih zahtjeva do isticanja političkih i kulturnih postulata bila bi vrlo zanimljiva. Snažan činitelj u tom pokretu bila je težnja za obračunom, parole da se pozovu na odgovornost ljudi koji su ili pridonijeli nastanku privredne i političke krize ili su izvršili pronevjere, odnosno obična krivična djela. Taj element pružio je mogućnost izivljavanja ne samo radničkim masama nego, prije svega, inteligenciji. Nije potrebno isticati ulogu nacionalnih činitelja u tom gibanju.

Granice djelatnosti »Solidarnosti« određene su u opisanim sporazumima i u legaliziranom statutu. Ali, pored onih obaveza prema kojima će »Solidarnost« biti samo sindikalni savez, istina s proširenim kompetencijama, slično kao i crkva sa svojom nezavisnošću i samoupravošću, postaje i ona činitelj političkog života, i ta politička uloga se jasno očitovala u vezi s pismom javnog tužioca. Ta granica između sindikalne i političke djelatnosti je jednako osjetljiva kao i granica između religiozne i političke djelatnosti crkve, ali »Solidarnost« ne raspolaže stoljećima utvrđenim iskustvom i discipliniranom hijerarhijom kakvom raspolaže crkva, a ni onom razum-

nošću i mirnoćom s kojom djeluje svećenstvo. Ako se »Solidarnost« bude dala skrenuti na kolosijek političke djelatnosti, ako njezini djelatnici počnu određivati načela funkcioniranja države, neizostavno će izgubiti osnovu postojanja kao sindikalna organizacija. Dodajmo da djelatnici i ideolozi »Solidarnosti« tek moraju sami učiti principe i tehnike djelovanja sindikalnih saveza, da će tek morati pretvarati svoju ideologiju pobune u svakidašnju rutinu otaljavanja životnih pitanja radnih ljudi.

»Solidarnost« je nastala iz gibanja obilježenog patriotsko-mesijanističkim karakterom. Preobrazba tog gibanja u organizaciju kritičan je prijelaz, pa zato djelatnici »Solidarnosti«, svjesno ili instinktivno, podržavaju taj karakter spontanog gibanja, nošenog valom emocija. Ali, doći će vrijeme kada će pod pritiskom mase svojih pripadnika djelatnici »Solidarnosti« morati sjesti za stolove i početi otaljavati sindikalna pitanja, morat će početi svakodnevnim, rutinskim rad koji obavljaju svi sindikalni savezi u industrijaliziranim društvima. Tada val emocija neće više igrati značajniju ulogu, tada će mjesto ideologa zauzeti organizatori i obični djelatnici, kvalificirani za tehničko rješavanje problema svojih članova. Taj proces pretvorbe reformatorskih i revolucionarnih pokreta u institucionalizirane oblike, promjene vodećih ličnosti i put od mesijanističkog pokreta do organizacije i rutine stručnog rada, od revolucionara do organizatora i specijaliziranih djelatnika — odavno je točno opisan u priručnicima sociologije, i svatko ga može tamo pročitati. »Solidarnost« neće u tome biti izuzetak, tim prije što će u sindikalnom radu imati snažnu konkurenciju u strukovnim sindikatima.

Sociolozi koji proučavaju organizaciju, govore o tzv. »organizacijskom imperativu«, nazivajući tako patetično jednostavnu pojavu koja se sastoji u tome da svaka organizacija, da bi mogla izvršavati postavljene zadatke, mora imati organizacijsku strukturu, specijalizirane stanice, utvrđena pravila i metode djelovanja, kao i sredstva za djelovanje. Društveno gibanje, da bi stalno djelovalo, također mora slušati organizacijski imperativ, i u tome vidim sociološke granice djelovanja »Solidarnosti«. Naime, pokretu pristupaju pristaše vođeni emocijama, a organizaciji — vođeni interesom. Prema tome, prijelaz od po-

kreta u organizaciju promijenit će prirodu »Solidarnosti«, koja još uvijek zadržava značaj pokreta i angažira se u pripremama zakona u ranoj fazi. Ali, kad rad na novim zakonima prijeđe u domen profesionalnih zakonodavaca, mjesto idejnih deklaracija zauzet će proučavanje unutrašnje neproturječnosti projekata, usklađenosti s Ustavom i pravnim sustavom, preciziranje namjera, značenja i tome slično, dakle, stručan i dosadan rad, koji emocionalno nimalo ne uzbuđuje.

Najzad, »Solidarnost«, sve šire sudjelujući u rješavanju problema, prelazi s pozicije kritike na poziciju suodgovornosti, što također mijenja njezin odnos prema vlasti i prema masi radnih ljudi.

5.

Pored Partije, crkve i »Solidarnosti«, naredni element društvenih snaga koje djeluju u Poljskoj i koje su neposredno angažirane u procesu promjena jeste inteligencija, i to prije svega stvaralačka inteligencija, novinari i znanstveni radnici. Ipak, to je snaga druge vrste, koja nalazi svoje polje djelovanja dijelom u Partiji, crkvi i »Solidarnosti«, ali i u svojim strukovnim savezima i u profesionalnom radu. Kao i obično, uloga inteligencije, isto onako kao i 1956. i 1970. godine, očitovala se u formuliranju mnjenja, artikuliranju programa, u davanju formulacija, u stručnim savjetima davanim svim snagama angažiranim u pokretu obnove, u formuliranju optužbe, itd. Osobito su neke strukovne kategorije, osjećajući potrebu za ispaštanjem i tražeći rehabilitaciju za svoje ponašanje u cijelom prethodnom razdoblju, nastojale što glasnije manifestirati svoje nezadovoljstvo i svoju potrebu za djelovanjem. Nije slučajno što su tendencije optuživanja i obračunavanja došle do najoštrijeg izraza među inteligencijom. Ali, po prirodi stvari, inteligencija je pozvana i da sastavlja nove programe, da priprema reforme, da upućuje na pravce izlaska iz krize i na rješavanja problema. Grupe eksperata odigrale su bitnu ulogu u nastanku »Solidarnosti«, u pregovorima, u formuliranju načela, statuta, nacрта zakona, itd. U traženju »razumnih rješenja« za nastale probleme inteligencija mora odigrati vodeću ulogu.

Ne govorim ovdje ni o radničkoj klasi ni o seljačkoj klasi, koje će u aktualnom stanju društva odlučiti o liku i sudbini naše zemlje, tj. o stanju njezine privrede i društvene strukture. To su, ipak, problemi koji zahtijevaju posebnu analizu. U svakom slučaju, radničko-seljački savez, u svome autentičnom obliku, oslanjajući se na stvarnu suradnju, ogromna je snaga, koja još čeka da bude pokrenuta.

Koji problemi čekaju na rješenje?

— Treba razraditi načela funkcioniranja socijalističkog društva s množinom djelatnih snaga, u kojima će se vodeća uloga Partije zasnivati na inspiraciji i određivanju pravaca razvoja, a ne na izdavanju neposrednih naloga. U tom društvu katoličke mase, shvativši svoju snagu i ulogu koju su odigrale u vrijeme krize, isto kao i sindikalni savezi, neće se htjeti nikada vratiti ulози pasivnih svjedoka; prema tome, novi model demokratskog socijalizma je neodgodiv zadatak.

— Treba razraditi načela planiranja i upravljanja privredom na razuman, stručan i djelotvoran način. Propise koji reguliraju privredu treba osloboditi od besmislica i idiotizama, koje su dovoljno jasno razobličili televizija, štampa i radio. Bit će to vrijednosni test za tisuće ekonomista koji rade u privredi i koji treba da razrade takva načela i da bdiju nad njihovom provedbom.

— Treba obnoviti volju za rad, organizaciju rada, etiku i kulturu rada, koje su oslobođene besmislica planiranja i upravljanja sedamdesetih godina, kao i arhaičnih tendencija u razdoblju emocionalne »levitacije« naroda. Izražavajući svoje ekonomske i socijalne zahtjeve, poljski svijet rada je odredio i svoje zadatke, jer očito je da ostvarenje tih zahtjeva mogu dati samo rezultati rada u cijeloj nacionalnoj ekonomiji.

— Treba stvoriti pravne garancije za dostignuća pokreta iz 1980. godine, što će zahtijevati intenzivan rad Sejma i svih institucija koje s njim surađuju. Sve ono što je razumno u tim stotinama ili tisućama postulata, zahtjeva, prijedloga, sugestija, memorija, peticija, otvorenih pisama, sporazuma, itd., ako se želi trajno sačuvati u funkcioniranju države, mora dobiti svoj pravni iskaz. Treba, dakle, da grupa specijalista izvrši i formu-

lira program zakonodavnih radnji koje se odnose ne samo na ona pitanja koja su već obrađena.

— Treba započeti proces obrazovanja i odgajanja cjelokupnog naroda za demokratsku djelatnost i ponašanje, koje nije ni zlatna plemićka sloboda, ni *liberum veto*, ni formalizam koji ponekad ima komična obilježja, nego je prije svega spremnost da se sluša ustanovljeno pravo, da se poštuje volja većine u javnom životu, disciplina u odnosu na izabrane upravljače, itd. Treba, također, objasniti da demokracija nije čarobni štapić koji razrješava sve probleme, jer sjećamo se da je 1926. godine narod odbacio parlamentarnu demokraciju videći u njoj izvor rasapa države i da je podržao prevrat Pilsudskog, u kojem je palo oko 400 ljudi, a oko 1 500 je bilo ranjeno.

Da li je država zaista slaba, tj. da li je zaista slaba organizirana snaga državne administracije, narodna milicija, služba sigurnosti, rezervna i aktivna vojska? Partijsko rukovodstvo odustalo je od upotrebe sile u rješavanju sadašnje krize, ali to ne znači da cijeli aparat vlasti potpuno prihvaća takvu politiku. Partija i vlada vodile su politiku u uvjetima koji su za njih bili kranje nepogodni, ali ipak tijekom tih pet i pol mjeseci nisu dopustili ugrožavanje interesa Poljske, ni dovođenje u pitanje bitnih vrijednosti poretka. Na to su zaboravljali ljudi koji nemaju iskustva u određivanju snage države i smatrali su da se u Poljskoj provodi revolucija usmjerena na uništenje poretka. Polagano djelovanje, odolijevanje situaciji, izbjegavanje brzopletosti, puštanje da se razne tendencije iskažu do kraja, mirno reagiranje spram histerije koja se digla u svijetu u vezi s mogućnošću intervencije susjeda — očitovanje je snage koja se radije suzdržala od djelovanja tamo gdje rezultat nije siguran. Na kraju će se, naime, oko ljudi koji su mirni i koji se umiju svladati, početi skupljati svi oni koji traže mir i sigurnost.

Program hitnog poboljšavanja privrede mora se započeti s početkom nove budžetske godine; program podizanja produktivnosti poljoprivrede je druga hitna neopходnost. Programi mobilizacije snaga ukidanjem administrativnih propisa koji sputavaju, također je uvjet za izlazak iz krize. Došao je trenutak ispisivanja ministara i

zamjenika predsjednika vlade iz vatrogasne čete. Imamo posebnog ministra za sindikat. Za rješavanje radničkih zahtjeva imamo uprave tvornica, odnosno arbitražne institucije. Nema potrebe da se sazivaju sastanci radi podjele, jer se više nema što dijeliti. Volja naroda manifestirala se na način razumljiv svima — narod je odredio granice društvenog stanja unutar kojih želi živjeti. Unutar tih granica nema podjele na »oni« i »mi« skupa s »njima«. Držim da je ta ljetošnja i jesenja kriza demonstrirala i jednu pozitivnu stvar: stvorila je uvjerenje o nužnosti složne suradnje svih snaga u vezi s problemima koje je podigao val nezadovoljstva i koji su krajnje jasno demaskirani. Sve društvene klase i svi slojevi, partije, društveno-političke organizacije, sve snage države, crkva, sindikalni savezi svih vrsta, svi radni ljudi narodne privrede, kućanice, stvaraoci — riječju, svi su razumjeli lekciju i položili ispit zrelosti. Neka na to ne zaborave prije nego što žig na njihovim svjedodžbama zrelosti izblijedi.

(I-7)

REVOLUCIJA KOJA SAMU SEBE OGRANIČAVA

(«Kultura», Varšava, 22. III 1981)

(Razgovor sa dr Jadwigom Staniszkis, sociologom organizacije rada, znanstvenim radnikom u Institutu za sociologiju Varšavskog sveučilišta)

— *Pitanje:* Nastanak »Solidarnosti« daje rijetku priliku za promatranje kako se rađa velika, masovna organizacija. Što se već danas može kazati o oblikovanju njezinih struktura?

— *Odgovor:* Teško je opisati ili objasniti pojave do kojih dolazi unutar tog pokreta, a da se ne pozovemo na obilježja političkog sistema unutar kojeg taj pokret izgrađuje svoje strukture. Izuzetna centralizacija našeg sustava vlasti razlog je što pregovore u ime »Solidarnos-

ti« vodi uska grupa ljudi iz njezine središnjice. Obilježje tih pregovora, koje vlada često prešutno naziva svojevrsnim »gentlemen's agreement« — u pravilu je polujavno, pa čak i tajno. Djelatnici regionalne razine informiraju se o toku pregovora na vrlo nekontinuiran način. Često ne razumiju njihove rezultate i nisu čak u stanju kazati tko je s kim pregovarao. Uvjeti u kojima djeluje pokret — neprestana ugroženost, potreba za mobilnošću, promjenljiva politika, neophodnost brzog odlučivanja o najčešće izuzetno važnim pitanjima — iznudaže mnoge odluke. Za konzultacije s običnim članovima nema vremena, a treba se konzultirati odmah, i tada silom prilika mora to činiti mala grupa ljudi.

Drugi problem koji ukazuje na to da struktura »Solidarnosti« na nimalo utješan način odražava stanovita obilježja izvanjskog sustava, sastoji se u tome što je loše formalizirana podjela kompetencija između pojedinih razina. Još uvijek se pravo ne zna kakva su ovlaštenja kad su u pitanju odluke Predsjedništva Zemaljske komisije, koju tvori jedanaest članova, kakve plenuma, odnosno radnih grupa. Ne zna se dokle mogu ići radne grupe u pregovorima, a da se ne obrate KKP (Zemaljska komisija za sporazumijevanje), ili čak cijelom savezu kako bi se o pitanju prodiskutiralo. Isto tako nisu osobito jasne podjele kompetencija unutar regije između Predsjedništva i plenuma (tamo gdje on postoji). Isto se može reći i o informacijskim vezama — one su vrlo neodređene i neustaljene. I tu nastaje opći problem — može li nastati demokratski pokret u nedemokratskoj sredini? Svakako je to vrlo teško. Zato je za »Solidarnost« tako važna promjena drugih struktura: demokratizacija Partije i stvarno izvršavanje ustavnih funkcija Sejma i narodnih odbora.

— P: Pojavi centraliziranja odluka unutar »Solidarnosti« vjerojatno pogoduju ne samo vanjski uvjeti. Robert Michels, istaknuti sociolog politike, formulirao je poznati zakon koji kaže da je imanentno obilježje svih velikih organizacija — bez obzira na to koliko su demokratske njihove početne strukture i ideje koje zastupaju njihove vođe — tendencija oligarhizacije. Bar za sada većina masovnih organizacija pruža dokaze za dje-

lovanje tog zakona. Zašto »Solidarnost« ne bi bila naredna potvrda tog pravila?

— O: Nadam se da neće! Drugi sociolog politike, Seymour Lipset, formulirao je tezu o prirodnom autoritarizmu radničkog pokreta. Lipset je isticao da su ti pokreti izrasli na velikoj potrebi mobilizacije, jedinstva i povjerenja, a rjeđe s osloncem na demokratske predodžbe, na uvjerenje da je potrebno stvoriti jamstvo za kontrolu vođa »odozdo«. Sigurno je »Solidarnost« u svojoj prvoj fazi bila upravo takav pokret. U ime povjerenja prenosilo se pravo na pregovore i na odluke na vrlo malu grupu ljudi. Povjerenje u njih bila je temeljna stvar. Zapravo, nije ih se htjelo kontrolirati. Razumnije se, na početku, za vrijeme ljetnih štrajkova, bilo je tamo mnogo javnosti, pregovori su u pravilu bili neposredno prenošeni kolektivima u štrajku. Ipak, već su se i tada pojavili prvi elementi nejavnosti. U radnim grupama, koje su imale teorijski interpretirati radničke zahtjeve, nastajali su prvi kompromisi, i njih plenum nije kontrolirao.

U drugoj fazi pokreta počela su dolaziti do izražaja obilježja koja su specifična i koja ne potvrđuju Lipsetovu dijagnozu. Ljudi koji su odgojeni u centraliziranom političkom sustavu, paradoksalno su osjetljiviji na svaki oblik manipulacije odozgo. Posljedica loših iskustava je glad za obaviještenošću i sumnjičavost — čak i prema vlastitim vođama. Ta pojava otupljuje prirodni autoritarizam, koji je prema Lipsetu tako karakterističan za masovne radničke pokrete.

Ljudi ne osjećaju potrebu za parolama mitingaškog tipa, nego upravo za hladnim tehničkim opisom. Radnici su tako zreli da se zaista ne može njima manipulirati. Zato izazivaju nemir — a u regijama nailaze na protivljenje — pokušaji manipuliranja do kojih dolazi u organizacijama KKP čiji su članovi imenovani. Kao primjer mogu poslužiti situacije kada prividno neutralan »dnevni red« koji eliminira stanovite probleme ili ih prebacuje među one točke u kojima se ne donose odluke, postaje stvar arbitrarnog i članstvom nekontroliranog stava KKP o prioritetima u djelovanju pokreta.

Osim toga, što je također karakteristično za pokret »Solidarnost« — ona je neka vrsta kulturne revolucije do

koje je kod nas došlo. Poslije toliko godina prisilne šutnje ljudi žele govoriti u vlastito ime i žele imati neku mogućnost utjecaja na ono što se događa. To izražava, primjerice, parola koja je visila za vrijeme štrajka krajem novembra u Željezari u Varšavi. Ona je glasila: »Moramo najzad učiniti nešto što zavisi o nama s obzirom na to da se događa toliko toga što ne zavisi ni o nama.«

Ta težnja prema neposrednom sudjelovanju i potreba poznavanja kako taj pokret funkcionira, tvore, po mome mišljenju, sigurnu garanciju da će se ljudi boriti kako bi taj pokret bio demokratski. Članovima »Solidarnosti« nije dovoljan pluralizam elita na centralnoj razini i eventualno šira regrutacija za te elite (npr., proširena vjernicima). Naš pokret teži širokoj građanskoj emancipaciji cijelog društva.

— *P:* Da li je već došlo do nekih konflikata u vezi s monopolističkim i ne posve jasnim donošenjem odluka u KKP?

— *O:* Već dugi niz tjedana regionalni djelatnici i obični članovi zamjeraju vođama saveza što se mnoga pitanja javno ne obznanjuju. Napetosti s tim u vezi vrlo su jasne, premda se one često javljaju u svojevrsnom obliku supstitutivnih konflikata, jer svi se uzroci napetosti ne nazivaju pravim imenom.

Na primjer, oštar, možda isuviše osjelljivo izražen stav prema problemu slobodnih subota bio je, zapravo, reakcija na dva pitanja: na nejasan status sporazuma u Jastžebiju i na suviše sporo ostvarivanje društvenog dogovora, te upravo na način pregovaranja između KKP i vlasti. Upravo su regionalni djelatnici primorali Walesu i druge članove Zemaljske komisije da onako odlučno reagiraju na taj problem. U znatnoj mjeri proistjecalo je to iz frustracije izazvane ranijim načinom pregovaranja, ali i decembarskim prigušivanjem pokreta s vrha u situaciji kada dogovori nisu još bili potpuno realizirani.

— *P:* Koji još činitelji bitno određuju djelatnosti saveza?

— *O:* Ono što se u ovom trenutku vrlo jasno vidi — ogroman je radikalizam sindikalnog »prizemlja«. Sve veći radikalizam i brza politizacija radničkih masa vezani su za otvaranje slavine informacija i za nailazak na izvore informacija u koje se ima pravo povjerenje. S tim je

u tijesnoj vezi još jedan činitelj koji uvjetuje ono što se sada događa u »Solidarnosti«, naime sveopće uvjerenje običnih članova da je usko shvaćena formula saveza suviše tijesna za taj pokret.

— P: Što podrazumijevate pod »suviše tijesnom formulom saveza«?

— O: »Solidarnost« je posve izuzetan sindikalni savez. Svoj cilj ne vidi samo u predstavljanju sindikalnih interesa, nego i u izražavanju građanskih aspiracija. Već se, zapravo, od avgusta pokušavao suziti domet njegova djelovanja na striktno sindikalne zadatke. Dobro je određenje za tu pojavu — proces revolucije koja samu sebe ograničava. Neobično radikalna na početku, sindikalni pokret je brzo počeo, pod pritiskom vanjske situacije, tražiti formulu koju bi vlast nekako mogla prihvatiti.

Prvi korak na tom putu je stanovita selekcija postulatata, još za vrijeme trajanja štrajkova, još prije nego što su započeli razgovori; zatim — teško i puno napetosti dopuštenje stanovite političke formule tog pokreta, najzad — momenat kada KKP ocjenjuje da se postulati s kojima su izišli štrajkači u Bjelsko-Bjaloj i u Jelenjoj Gori kose sa Statutom. Tu imamo pred sobom vrlo zanimljivu pojavu; to ograničenje te revolucije ide odozdo, od centralne sindikalne razine, uz veliki radikalizam »prizemlja«. Najveću cijenu za taj proces plaćaju regionalni djelatnici.

— P: Zašto upravo oni?

— O: Do toga dolazi zbog različitih razloga: regionalna razina je, s jedne strane, transmisija ograničavajućih preporuka koje dolaze iz KKP; s druge pak strane, radnici zaista previše očekuju od svojih regionalnih djelatnika. Oni se nadaju da će ti djelatnici izraziti sav radikalizam tog pokreta. Smatraju da će djelatnicima poći za rukom da tako izgrade strukturu saveza i da tako formuliraju njegove operativne ciljeve kako bi se sve težnje »prizemlja« smjestile upravo u tu sindikalnu formulu.

Treba iskreno kazati da je to gotovo nemoguće. Unatoč tome što se već sada u nekim regijama traže neštrajkački oblici očitovanja građanskog radikalizma — npr., u kontaktima sa skupštinskim poslanicima s terena. Teškoća u pronalaženju načina da dođu do izražaja radikalne građanske aspiracije razlog je što je regionalna razina

osuđena na neku vrstu simboličnog politikantstva — da istodobno i prema svome članstvu i prema rukovodstvu šalje znakove vlastitog radikalizma. Jedini je to način da sačuva autoritet u toj revoluciji koja samu sebe ograničava.

— P: Da li biste to mogli potanje objasniti?

— O: To simbolično politikantstvo sastoji se, pored ostalog, u tome što se biraju savjetnici koji, s obzirom na etikete koje su im prilijepljene — upravo prije etikete nego stvarni nazori — predstavljaju i u očima vlasti i u očima članstva simbole radikalizma. Sastoji se to i u tome što se poduzimaju akcije koje su u skladu s predodžbama što ih mase članstva imaju o egalitarizmu ili o pravdi. Kao ilustracija, može tu poslužiti borba s lokalnom korupcijom. To je, uostalom, sfera u koju regionalni djelatnici najradije ulaze. Vrlo težak položaj regionalnog rukovodstva proizlazi i iz činjenice što »Solidarnost« još uvijek djeluje u stanovitom pravnom vakuumu. Propisi nisu promijenjeni. Još uvijek nema novog zakona o sindikalnim savezima. Direktori poduzeća, sputani ogromnom količinom uputa, zabrana itd., u pravilu nisu u stanju zadovoljavati radničke zahtjeve, a da ne krše propise. U sličnoj situaciji nalazi se i upravna vlast.

U vezi s tim, da bi sindikalni pokret uopće mogao funkcionirati, većina odluka na regionalnoj razini mora biti iznuđena od državne i privredne administracije. A to je moguće samo uz podržavanje više temperature kojom se izražava društveni, popularni osjećaj pravednosti, koji pravnici nazivaju materijalnom zakonitošću. U trenutku kada se snižava ta temperatura, direktori, odnosno upravna vlast, gube osnovu, opravdanje za popuštanje radnicima. Ako nema pritiska, nema ni mogućnosti da se ostvare zahtjevi. Regionalni djelatnici nužno, dakle, moraju održavati minimalnu razinu temperature sindikalnog pokreta, takvu koja upravo omogućava ostvarivanje zahtjeva. A to je, s druge strane, moguće spomenutim supstitutivnim akcijama, kao što je, npr., nešto oštija reakcija na stanovite postupke vlasti nego što je akcija koja nakon toga slijedi. Podržavanje tog »žarenja« je pretpostavka djelotvornosti, ali je istodobno vrlo teška djelatnost u uvjetima prigušivanja pokreta i u uvjetima opasnosti od polarizacije i konfrontacije s vlašću.

Napetosti te revolucije koja samu sebe ograničava i koja nastoji da se smjesti unutar sindikalne formule, nužnost da se održi visoka temperatura pokreta, najzad frustracije vezane za odraz obilježja šireg političkog sistema, tvore, sve u svemu, činitelje koji određuju dileme tog pokreta na regionalnoj razini. One su se izuzetno oštro očitovale u posljednje vrijeme u Bjelsko-Bjaloj i Jelenjoj Góri.

— *P:* »Solidarnost« tvore vrlo različite regije s obzirom na broj članova. Posotje ogromna, višemilijunska središta, kao što je Gdanjsk ili Jastžebije, i mala, koja broje jedva nekoliko tisuća ljudi, kao što su Opočno ili Prudnik. Da li takva situacija stvara neke probleme?

— *O:* Svakako to Zemaljskoj komisiji otežava koordinaciju pokreta. Prije nekoliko tjedana središnjica je inicirala reorganizaciju. Ona bi se sastojala u stvaranju brojčano sličnih središta, koja bi odgovarala manje-više upravnim jedinicama. Počeli su pokušaji da se ta reorganizacija provede, unatoč otporima kako mladih (po uzrastu članstva — op. prev.) tako i velikih mjesnih sindikalnih komisija.

— *P:* Otkud ti otpori?

— *O:* Oživotvorenje te inicijative povećalo bi kontrolu »odozgo«, ali, s druge strane, narušilo bi prirodne društvene odnose i karizmatiku poziciju lidera iz razdoblja štrajka. Valja, naime, imati na umu da upravo oni ulaze u sastav današnjih mjesnih komisija u regijama.

— *P:* Posljednji štrajkovi nisu naišli na podršku »odozgo«. Da li činjenica što regionalna razina nije postupila u skladu s nekim preporukama KKP dovodi u pitanje koherentnost sindikalnog saveza?

— *O:* Taj pokret je tako snažna reakcija na društvenu segmentaciju na kojoj su se temeljile tehnike vlasti u sedamdesetim godinama, da će po svaku cijenu nastojati da sačuva jedinstvo. Uostalom, vlast ga svojim postupcima stalno nanovo konsolidira. »Solidarnost« značajno sjedinjuje i karizma vođe. Zanimljivo je da je ona izuzetno neuhvatljiva. Odluke s vrha o prigušivanju stanovitih akcija često ne nailaze na odobravanje. Samo je fizička prisutnost Lecha Walese uspijevala promijeniti raspoloženje. Osim toga, ljudi iz središnjice drukčije se ponašaju i govore drugim jezikom kada se nađu u regijama, nego kada izdaleka odlučuju o nekim pitanjima.

Sve u svemu, razlike u pogledima između pojedinih razina u vezi s protestnim ponašanjem do sada su se nekako usaglašavale.

— P: Ipak, govori se o maloj trpeljivosti prema drukčijim mišljenjima unutar »Solidarnosti«.

— O: Već sam kazala da ta pojava postoji. Uostalom, i ona još jednom potvrđuje sličnost između novog sindikalnog pokreta i šireg političkog sustava. Možemo je objasniti onom neprestanom ugroženošću, situacijom opsjednute tvrdave. To donekle opravdava nespремnost da se učine javnima unutrašnji konflikti i razlike u pogledima. Ali, bez njihova obznanjivanja nema mogućnosti da se razriješe problemi, a skrivene napetosti mogu nagristi autoritet sindikalnog rukovodstva, dezintegrirati sindikalnu strukturu, pa i voditi u konflikte. Vjerojatno je to opasnije po jedinstvo pokreta nego da se stvari nazovu pravim imenom.

— P: Što se može reći o ljudima koji tvore rukovodstvo »Solidarnosti«? Imaju li neke zajedničke osobne ili sociološke crte koje ih izdvajaju?

— O: Ogroman je to aktiv, koji, kao što je poznato, tvore uglavnom mladi ljudi. Osobito je zanimljiva regionalna razina; to su radnici koji su prvi put otkrili u sebi umijeće glasnog govorenja o stvarima o kojima se puno godina šutjelo. Oni su uspjeli preskočiti jezičnu barijeru vezanosti za ono što je konkretno, tako očito u ranijim eksplozijama protesta i koja je silno ograničavala značaj zahtjeva i ustupaka. Otkrili su u sebi umijeće da se služe simbolima na istoj onoj razini općenitosti na kojoj i vlast, i zato su mogli zahtijevati opće ustupke koji su se odnosili na cijelo društvo. Pored solidarnosti, to je glavni izvor uspjeha Avgusta 1980. godine.

— P: Radi potreba razdoblja relativne stabilizacije, ne bi li dobro došli drukčiji djelatnici od onih koji su odigrali glavnu ulogu u vrijeme pobune?

— O: To se usklađuje izborima koji se provode izuzetno demokratski. U ovom trenutku u radnim organizacijama mnoge vođe iz štrajkačkog razdoblja ne prolaze na izborima.

— P: Što mislite zašto se to događa?

— O: Pretpostavljam da su u pitanju vrlo različiti razlozi. Često su se trenutačne vođe, one koje su se znale

popeti na stol i mobilizirati ljude da ne napuštaju tvornicu, umorile suviše dugotrajnom, demokratskom izborom procedurom ili nemaju kvalifikacija potrebnih za svakodnevno rvanje s malim tvorničkim problemima. Ili, naprosto, nemaju više volje. Događa se i da ne uspijevaju odgovoriti na tako velika očekivanja u dužem razdoblju. Ponekad im ne odgovara ni spomenuta revolucija koja samu sebe ograničava.

— P: Izbori se na regionalnoj razini bar zasad odgađaju. Što mislite o tome?

— O: Zaista, koliko mi je poznato, nigdje nisu održani izbori na razini regionalnih rukovodstava. Oni se odgađaju, ali odvija se to u skladu sa Statutom i veže se s općom situacijom ugroženosti: teško je mijenjati prokušane ljude u situaciji kada neprestano dolazi do novih konfrontacija. Zvuči paradoksalno — ali čitava ta situacija pomalo podsjeća na početke nastajanja struktura vlasti u četrdesetim godinama. U nekim regijama stanovitu ulogu odigrava i nedostatak posrednih organa. Tamo gdje nije bilo dugih štrajkova i pregovora, nije se formirao plenum mjesne sindikalne komisije koji bi posredovao između tvorničkih komisija i predsjedništva. Članovi sindikata signaliziraju potrebu stvaranja takvog organa shvaćajući da se bez njega ne može formirati svojevrsna »kontraelita«, a u situaciji kada bi se, npr., izgubilo povjerenje u dio aktiva regionalne razine. Nedostatak zajedničkog sastajališnog foruma onemogućava delegatima tvorničkih sindikalnih organizacija da se međusobno upoznaju. Zato — plašeći se slučajnosti izbora — ponekad radije ostavljaju u predsjedništvu regionalnog rukovodstva djelatnika koji je već poznat, premda nema autoriteta.

Profesor Hutchison, istaknuti zapadni znalac sindikalnih problema i dugogodišnji sindikalni djelatnik, koji je nedavno bio u Varšavi, nazvao je tu pojavu u razgovoru sa mnom »*non elective structure*«. U pitanju je struktura unutar koje se praktički ne može demokratski birati, premda postoje demokratske procedure. Gore spomenuti nedostatak posrednih instanci između radnih organizacija i regionalnog rukovodstva pogoduje, naime, ostavljanju na rukovodećim mjestima onih djelatnika koji

se već tamo nalaze i povećava bespomoćnost i pasivnost mase članstva.

Situaciju otežava još i činjenica što su regionalna sindikalna glasila pod kontrolom mjesnih sindikalnih komisija. To se ne odnosi na regije s istorodnom industrijom, gdje djeluju jake strukovne komisije, koje su poligon čestih horizontalnih kontakata i koje predstavljaju neku vrstu posrednog organa između tvornica i mjesne sindikalne komisije.

— *P:* Koje je metode otkrivanja potreba ljudi dosad razradila »Solidarnost«?

— *O:* Toliko je evidentnih problema — socijalni minimum, zadržavanje dohodovnih razlika, pristup sredstvima masovne informacije, itd. — da nije neophodno specijalno traganje za informacijama o onome što je potrebno. Zahtjevi koji se odnose na pojedine radne organizacije, evidentiraju se u sindikalnoj komisiji »Solidarnosti«, a na regionalnoj razini to se rješava, između ostalog, na otvorenim skupovima. Npr., lista zahtjeva koji su se javili za vrijeme posljednjeg štrajka u Jelenjoj Góri, nastala je kao rezultat triju velikih skupova u kazališnoj dvorani. Sigurno će novi val zadataka sindikata stvoriti privredna reforma. Njezino će ostvarivanje biti društveno vrlo skupo; pojedine alternative rješenja će zahtijevati široku konzultaciju.

»Solidarnost« će, prije svega, morati riješiti kako da se pravedno podijele troškovi krize, a ne — kako da se dijele viškovi. Jer njih neće biti. U takvoj situaciji izuzetno važno postaje kako će naš savez zadovoljiti aspiracije radnika u odnosu na zajedničke potrebe, kao što je, npr., podruštvljavanje radnog procesa.

— *P:* Kako biste definirali zadatke i sudjelovanje savjetnika u radu »Solidarnosti«?

— *O:* Ja mislim da u pokretu sada ima premalo savjetnika u onom uskom tehničkom smislu, specijalista koje bi se pozivalo budući da su najbolji stručnjaci na svome području. Odnosi se to osobito na razinu strateških izbora. Savjetnici središnjice su prilično zatvoren krug ljudi koji prate taj pokret od početka. Oni često precjenjuju svoju univerzalnost.

Drukčije je na regionalnoj razini. Tamo se prihvaćaju svi koji žele surađivati. Nije nimalo slučajno što zanimljivi projekti obično nastaju upravo na toj razini.

Savjetnici vrše ulogu svojevrsnog informacijskog filtra. Oni odlučuju koje će informacije doprijeti do ljudi u KKP i posredno — postavljanjem sekretara KKP — o dnevnom redu zasjedanja, koji često odlučuje o načinu reagiranja (ili o nereagiranju) »Solidarnosti« na probleme i opasnosti koje se pojavljuju.

— *P:* Da li se može reći da zadatak savjetnika nije formuliranje ciljeva, nego samo načina realizacije ciljeva koje određuje »prizemlje«?

— *O:* Tako bi trebalo biti, ali to nije tako jednostavno. Da bi se problem formulirao, treba ga najprije uočiti, a za to je potrebno stanovito znanje. Npr., često se događa da sindikalni djelatnici ne vide u stano vitim zakonskim potezima vlasti ili u privrednoj reformi neku opasnost za interese radnika. U pitanju je prividno neutralan tehnokratski jezik kojim su formulirane teze o reformi. On prikriva potencijalne konflikte i ne pobuđuje simboličnu maštu pokreta. Tu je zadatak savjetnika da ukažu na napetosti i opasnosti koje se kriju u stano vitom rješenju.

— *P:* Ne predstavljaju li savjetnici, koji raspolazu tako velikom vlašću, opasnost za demokraciju unutar organizacije?

— *O:* Uz veću neutralnost savjetnika, uz zaziranje kao od vatre od manipuliranja i uz mnogo bolju informiranost unutar pokreta, savjetnici ne bi mogli ugrožavati demokraciju. Ali, to je uvijek određeni problem. jer, bar za sada, oni imaju monopol nad znanjem. Prema tome, nužno je neprestano obrazovanje radničkih djelatnika — to je zadatak radničkih sveučilišta.

— *P:* Podsjećajući na početak našeg razgovora, ne plašite li se da će »Solidarnost«, isto kao i svaka velika organizacija, prije ili kasnije podleći Molohu birokracije?

— *O:* Za sada se, naprotiv, može samo govoriti o nedostatku birokracije. Nedostatak uhodanog ureda jako

otežava djelatnost sindikata. Svim pitanjima koja ne zahtijevaju odlučivanje, nego samo koordiniranu djelatnost, trebalo bi da se bave činovnici u dobrom smislu te riječi.

U središnjici »Solidarnosti« valjalo bi formirati razvijen, uhodan i stalan sekretarijat, u kojem bi sjedili najneutralniji stručnjaci, koji bi skupljali informacije i signale koji dolaze »odozdo« i koji bi pripremili za svaku sjednicu KKP listu problema. Na regionalnoj razini trebalo bi da bude nekoliko pravnih savjetnika s punim radnim vremenom.

Uredi koji dobro vrše svoju dužnost, također su uvjet demokracije, jer povećavaju propusnu informacijsku moć. Potcjenjivanje pozitivnih strana ureda u radničkoj sredini vezano je za stanovitu sumnjičavost spram činovnika, koja se zasniva na lošem iskustvu.

— *P:* Da li se u bliskoj budućnosti planira dopuna Statuta »Solidarnosti« pitanjima koja su se počela utvrđivati nakon njegova potvrđivanja, kao što je, npr., pitanje kompetencija KKP i njegovih nominiranih organa?

— *O:* Ako se ništa izuzetno ne dogodi i ako se sve bude razvijalo normalno, onda će se najkasnije za dva do tri mjeseca sazvati kongres delegata. Oni treba da razmotre strukturalne probleme pokreta, ali i često ključnu ulogu ljudi koji nisu izabrani, a koji djeluju u »Solidarnosti«: npr., ulogu savjetnika. Rezultat te diskusije sigurno će biti ne samo statutarni ispravci nego i opće preispitivanje situacije našeg pokreta. Delegati koje je izabralo članstvo pokreta morat će sami odrediti ciljeve »Solidarnosti« i otvoreno prodiskutirati dileme revolucije koja samu sebe ograničava.

Ako se ta pitanja prekriju šutnjom, može doći do dezintegracije »Solidarnosti« i pada autoriteta djelatnika raznih razina. Može također doći — a već postoje neki znakovi — do antiinteligencijskih raspoloženja, budući da članstvo pokreta i regionalni djelatnici za manipulaciju strukture, odnosno za usku formulaciju sindikata optužuju savjetnike koji su došli izvana. U prilog stvaranja raspoloženja te vrste govori činjenica da se savjetnicima događa da interpretiraju taj pokret na način koji često

nije u skladu sa simboličnom predodžbom i radikalizmom njegova članstva.

Mislim da je ono što je nastalo u Avgustu bilo tako važno i lijepo da ga ne bismo smjeli upropastiti.

(I-7)

PRAVCI DJELOVANJA SINDIKATA U SADAŠNJOJ SITUACIJI U ZEMLJI

(Tjednik »Solidarnost«, broj 3, 17. IV 1981. godine)

TEZE ZA DISKUSIJU

Zemaljska komisija za sporazumijevanje Nezavisnog samoupravnog saveza sindikata »Solidarnost« dala je Centru za društveno-strukovne radove da izradi teze za općesindikalnu diskusiju o programu aktivnosti »Solidarnosti«. Programsko-konzultativni odbor je četiri slijedeće sjednice posvetio radu na pripremi dokumenta. Tekst koji je nastao, razaslan je svim mjesnim sindikalnim komisijama. Prije toga je početna verzija, koju su izradile grupe autora, bila predmet diskusije na zasjedanju Zemaljske komisije za sporazumijevanje 25. II 1981.

Objavljujemo cijeli tekst dokumenta u uvjerenju da on mora postati predmet pažnje i diskusije u svim podružnicama našeg sindikata. Na taj će se način utvrditi program Sindikata u toku sveopće diskusije, u kojoj tjednik »Solidarnost« najavljuje svoje aktivno učešće.

I. OSNOVNE VRIJEDNOSTI

Naš sindikat je nastao prije nepune pola godine kao rezultat borbe radnika koju podržava cijela zemlja. Na nas smo velika društvena snaga, okupljamo više milijuna članova. Zahvaljujući tome, sav radni narod Poljske može napokon dostojanstveno i efikasno istupati za svoju zajedničku stvar. Stvorio nas je protest protiv nepravda.

ponižavanja i nepravilnosti. Nezavisni smo i samoupravni sindikat radnih ljudi svih regija i svih struka. Branimo prava, dostojanstvo i interes cijelog radnog naroda.

Želimo život u našoj zemlji organizirati prema idealima patriotizma, društvene pravde i građanske demokracije. Kao strukovni sindikat, nemamo namjeru zamjenjivati državnu vladu u njezinim zadacima, nego želimo pred njom reprezentirati interese radnih ljudi. Branit ćemo, dakle, zakone, čovjeka, građanina i radnika. Istovremeno se ne uklanjamo od odgovornosti za sudbinu našeg naroda i države.

1. Najbolje narodne tradicije, etička načela kršćanstva, politički izazov demokracije i socijalistička društvena misao — to su četiri glavna izvora naše inspiracije.

Gajimo duboku privrženost prema nasljeđu cijele poljske kulture, uronjene u evropsku kulturu. povezane snažno s katolicizmom, ali koja u sebi povezuje i različite religijske i svjetonazorne tradicije. Živi u nama osjećaj povezanosti s pokoljenjima Poljaka koji su se borili za nacionalnu slobodu i društvenu pravdu, koji su nam ostavili u nasljeđe tradicije tolerancije i bratstva, te građanske odgovornosti za Republiku i jednakost pred zakonom. Zbog toga među nama ima mjesta za sve, bez obzira na pogled na svijet, narodnost ili političko uvjerenje.

2. Ideja udruživanja radnih ljudi visoko postavlja vrijednosti koje proističu iz zajedničkog djelovanja. Te su vrijednosti solidarnost, od koje smo uzeli naziv našeg sindikata, a također kolegijalnost, sposobnost za posvećivanje i podnošenje žrtava kako u ime sindikalne zajednice tako i u ime šireg društvenog interesa. Napokon, takva vrijednost treba da bude ideja bratstva radnih ljudi u njihovoj zajedničkoj borbi protiv eksploatacije, bez obzira na to kakvim je parolama ta eksploatacija maskirana.

3. Naš osnovni sindikalni zadatak — zaštita radnih ljudi — temelji se na načelu poštivanja društvene pravednosti. Težit ćemo tome da to načelo bude temelj djelatnosti države, njezinih ureda i institucija, da leži u temeljima svih rješenja iz oblasti društvene politike i organizacije zajedničkog života.

Društvenu pravednost temeljimo na načelu urođenog dostojanstva ljudske ličnosti, dostojanstva radnog čovjeka i njegovog rada. Želimo da načelo čovjekova dostojanstva prožme sav život našeg sindikata i da bude temelj izgrađivanju odnosa u novom društvu.

Iz načela društvene pravednosti, iz ljudskog dostojanstva proizlazi da su u svojoj najdubljoj biti ljudi međusobno jednaki. Dakle, težit ćemo realizaciji društvenog egalitarizma.

Priznajemo načelo nagrađivanja ovisno o kvaliteti i kvantiteti, te težini i štetnosti rada (svakome prema radu) i težit ćemo izjednačavanju neopravdanih razlika u tom smislu. Ali prvenstvo pred tim načelom ima načelo podmirivanja socijalnog minimuma. Ono ne znači samo podmirenje elementarnih potreba iz oblasti prehrane, odijevanja i stanovanja, nego također podmirenje svih onih društvenih i kulturnih potreba koje omogućavaju dostojan život, život koji omogućava razvoj čovjekove ličnosti.

Boreći se za pravedno nagrađivanje rada, istovremeno ćemo od sebe zahtijevati savjestan profesionalan rad, visoku radnu etiku, solidarnost i dobar rad. Loš rad, proizvodnja proizvoda s greškom, odnosno nekurentne robe vrijeđa dostojanstvo radnika i nanosi štetu društvu.

Iz načela jednakosti proizlazi da se u javnom životu mora poštovati potpuna demokracija. Samo ćemo se u zaista demokratskom sistemu moći efikasno boriti za naše sindikalne i radničke interese. Samo se u takvom sistemu može realizirati načelo autentičnog sudjelovanja radnih ljudi u društvenom i javnom životu zemlje. Zbog toga ćemo težiti širenju oblika društvenog sudjelovanja u javnim odlukama i kontroli djelatnosti vlasti.

4. Naša sindikalna djelatnost zahtijeva poštivanje građanskih sloboda zapisanih u Konstituciji NR Poljske, to znači prava na izražavanje vlastitih pogleda, slobode riječi i štampe, prava na poštenu informaciju, prava na okupljanje i prava slobodnog udruživanja. Branit ćemo ljude gonjene zbog korištenja tih sloboda, smatrajući da takve represije predstavljaju narušavanje zakonitosti. Zbog tih razloga ćemo zahtijevati ukidanje ograničenja udruživanja, kao i ograničenja koja su povezana s djelatnošću cenzure, naročito onih koja nisu povezana s nad-

ređenim javnim interesom, nego proizlaze iz manipulacija kojima je cilj zaštita tekućih interesa ekipa na vlasti.

5. Naš sindikat nastavlja tradiciju radničkog pokreta, oživljavajući one niti tradicije koje će nas učvrstiti u idealima društvene pravednosti, demokracije, slobode i nezavisnosti. Obogatit ćemo te tradicije uspomenom na istupanja poznanjskih radnika 1956. godine, na krvave žrtve na Baltičkom primorju 1970. godine i na pobunu radnika Radoma i Ursusa 1976. godine.

Ulogu posebnog simbola ima praznik Prvi maj. Moramo tom prazniku dati nov sadržaj i nov oblik, jer je to naš praznik, praznik radnih ljudi, a ne praznik državnog poslodavca. To znači, praznik bez podjele na tribine i povorku; praznični susret u krugu solidarnih i međusobno jednakih radnih ljudi.

6. Nacionalne vrijednosti prihvaćamo kao dragocjen i živ dio naše grupne svijesti i smatramo da je patriotizam Poljaka nezamjenljiva platforma integracije i društvene požrtvornosti za korist Domovine. Smatramo da nacionalne vrijednosti tvore osnovnu sponu našeg društva u suvremenom svijetu i predstavljaju krajnje objašnjenje naše nezavisnosti i državne suverenosti. Društveni štrajkački protest ljeta prošle godine, koji se nalazi u početku našeg sindikata, bio je usmjeren i protiv istiskivanja naših nacionalnih vrijednosti iz društvene svijesti.

7. Naš sindikat je organizacija ljudi koji imaju različite poglede na svijet i otvorena je kako ljudima svih vjeroispovijesti tako i ateistima, ali ogromna većina njegovih članova, kao i većina našeg naroda, odgojena je u kršćanskoj religiji. Kršćanska inspiracija bila je jedan od temelja idejnih vrijednosti koje uključujemo u naš program. Križ pokraj orla što visi u mnogim sindikalnim prostorijama, podsjeća naše članove na njihov moralni rodoslov i ispravnost naše stvari. Nastavljat ćemo tu struju inspiracije nimalo ne odustajući od svejtovnog karaktera naše organizacije.

II. POLITIČKI IZVORI KRIZE

Moramo svi zajednički prevladati privrednu krizu, koja nam prijete katastrofom. Nećemo to uspjeti ako ne

otkrijemo i ne uklonimo njezine političko-društvene uzroke. U osnovi krize nalazi se gubljenje demokratskih institucija i s tim povezana duboka podijeljenost između društva i vlasti u dosadašnjem sistemu javnog života. Do krize su dovele i pogrešne doktrinarne koncepcije i odluke koje su se odnosile, između ostalog, na poljoprivredu (eliminacija seljačkog individualnog vlasništva), preferiranje industrije sredstava za proizvodnju, uz potcjenjivanje područja privrede koja podmiruju potrebe stanovništva i preuzimanje zadruga i male privatne privrede od strane državnog aparata.

1. Dominantna osobina tog sistema je nedostatak demokratskih mehanizama u donošenju odluka, nedostatak odgovornosti za odluke i nemanjanje osoba na rukovodećim položajima. Odluke koje se tiču cijelog društva donosili su partijski i administrativni organi izuzeti iz društvene kontrole. Tim odlukama ne prethodi slobodna diskusija u toku koje bi se mogle pojaviti različite varijante rješenja problema: nema mjesta za mišljenje nezavisnih eksperata, nema pristupa neophodnim informacijama o stanju države i privrede. Društvo je, dakle, isključeno iz procesa donošenja odluka. Odlučuje ovaj ili onaj član birokracije.

2. Birokratske metode vladanja onemogućavaju korišćenje grešaka. Često je nemoguće čak samo signalizirati katastrofalne posljedice pogrešne odluke. To onemogućavaju, prije svega, cenzura i rašireno načelo državne, privredne ili službene tajne, ali onemogućava i cijeli sistem koji je usmjeren na borbu protiv svih pokušaja obrade alternativnih programa, nezavisnih ocjena i analiza. Tom blokadom su obuhvaćena ne samo pitanja političkog i društvenog značaja, nego i privredni ili čak tehnički problemi. To uzrokuje gubitke koji se penju na stotine milijardi zlot.

3. U birokratskom sistemu vladanja zemljom i rukovođenja privredom formirala se zatvorena klasa ljudi na vlasti koji ne potpadaju pod kontrolu onih kojima vladaju. Ljudi aparata vlasti donose odluke više s obzirom na svoj lični interes, materijalne privilegije i karijeru, nego s obzirom na društveni interes. Pogrešne investicione odluke (npr., izgradnja željezare u Katovicama)

i upropašteni inozemni krediti često su bili rezultat različitih međusobno povezanih ili suprotstavljenih interesnih grupa koje su djelovale u vladinom aparatu.

Privredna birokracija je u velikoj mjeri u godinama 1976—1979. onemogućila poduzimanje koraka koji bi mogli spriječiti izbijanje krize. U pravilu je birokratski aparat bio i protiv svih promjena i reformi koje bi mogle smanjiti njegove pozicije, dohodak i utjecaj.

4. Sve je to dovelo do toga da u Poljskoj nije bilo šansi za društveno-privrednu reformu i za spasavanje od krize. Postojeći politički sistem nije bio sposoban i nije u sebi imao snage da se sam poboljša. Tek su teška privredna kriza, provala društvenog protesta i nastanak »Solidarnosti« otvorili put reformi i obnovi.

Iz toga proizlazi važan zaključak: da privredna reforma u Poljskoj ne može uspjeti i donijeti očekivane privredne i društvene rezultate ukoliko istovremeno ne bude provedena duboka reforma vršenja vlasti, koja će otkloniti uzroke krize koji se nalaze u društveno-političkom sistemu i stvoriti garancije da se raniji sistem neće vratiti.

III. PRIVREDNI PROBLEMI

1. »SOLIDARNOST« O PRIVREDNIM KRIZAMA KOJE SE PONAVLJAJU

Duboka privredna kriza u našoj zemlji se uglavnom očituje u ogromnoj i rastućoj disproporciji između ponude robe i usluga i potražnje i obuhvaća sve oblasti privrede. Ta kriza nije nastala ni posljednjih mjeseci niti posljednjih godina, nego je rasla postepeno tokom desetljeća. Ona je proistekla iz duboke degeneracije proizvodnog aparata, nesposobnog da podmiri potražnju kako u količini tako i u asortimanu. Ta kriza neposredno utiče na životni standard društva, na uvjete rada i visinu realnih dohodaka radnih ljudi. Sada, uz krizu koja se produbljava, stojimo pred realnim snižavanjem tog niskog dohotka.

Kriza privrede NR Poljske odnosi se na njezinu strukturu, privrednu politiku i sistem. a posljednjih godina došlo je i do nepovoljnih konjunkturnih pojava.

a) Greške u privrednoj strukturi su neposredan uzrok teškoća

Strukturalni karakter krize izražava se kroz stalnu i rastuću disproporciju između onog dijela privrede koji podmiruje potrebe stanovništva i onog dijela koji je usmjeren na proširenje sredstava za proizvodnju. Prevelik dio privrednog potencijala zemlje usmjeren je na proizvodnju strojeva i uređaja za proizvodnju novih strojeva i uređaja, a proizvodnja predmeta široke potrošnje je u toj strukturi sporedan posao. Naročito je poljoprivreda, dakle grana privrede koja podmiruje osnovne potrebe stanovništva i zapošljava 1/4 stanovništva, gurnuta na sporedno mjesto u narodnoj privredi. Očito je da privreda s takvom strukturom ne može zaposlenima osigurati čak ni skromnu dobrobit.

b) Trajne greške privredne politike

Strukturalne disproporcije u privredi rezultat su dugotrajne privredne politike, vođene na volunтарistički način od strane uske grupe ljudi i institucija koje nisu podlijegale društvenoj kontroli. Koncentracija odluka u glavnim centrima vlasti, nedostatak privrednog računa i kaos cijena činili su svaku društvenu kontrolu sasvim nemogućom. Bilo je to, dakle, stanje potpune privredne samovolje i neodgovornosti, uslijed čega su donošene ekonomski štetne odluke, vršene gigantske investicije bez dovoljnog opravdanja i bez osiguranja uvjeta njihovog funkcioniranja (transport, energija, kooperacija). U okvirima te volunтарističke politike, posebnoj diskriminaciji je podvrgnuta individualna poljoprivreda, ograničavana upravo u oblasti dodjele deficitarnih sredstava za proizvodnju i u oblasti cijena.

Neefikasnost sistema i neefikasnost privredne politike pokušane su kompenzirati sve većim inozemnim kreditima. Kapitalistički bankari trebalo je da financiraju ekonomsku nemoć državne privrede planirane iz centra. Kredite ipak treba vraćati, a i kamate plaćati, što je moguće samo uz rentabilnu privredu. Prema tome, ta metoda kompenzacije nije se mogla dugo primjenjivati;

obrnuto, postala je dodatni faktor kraha. Njezin konačan rezultat je ogroman dug — više od 24 milijarde dolara, ne računajući kratkoročne kredite i perspektive daljnjeg zaduživanja. Zemlja mora odvojiti za plaćanje kamata i otplatu rata kredita više nego što iznose prihodi od izvoza. To znači da cijeli uvoz mora biti temeljen na dodatnim kreditima. Te dodatne kredite je sve teže dobiti i sve su lošiji uvjeti (visina kamata i rokovi otplate) koje nam nude inozemne banke. Jednostavno nas ocjenjuju kao bankrotere i tako nas tretiraju.

U toj situaciji ne može se našoj privredi osigurati dovoljan uvoz robe sa Zapada. Ograničava se uvoz sirovina, materijala, pa čak i rezervnih dijelova — a to, prije svega, odlučuje o nepotpunoj iskorištenosti proizvodnih sposobnosti privrede.

c) Sistemski faktori

Najdublji uzroci krize imaju sistemski karakter. Sve privredne odluke monopoliziraju glavni centri vlasti, koji pojedininim poduzećima izdaju naređenje što, koliko i kako treba da proizvode. To se zove rukovođenje privredom direktivno-distributivnim sistemom.

U toj situaciji poduzeća nemaju nikakvu slobodu u određivanju programa proizvodnje i u izboru proizvodnih metoda, pa je vođenje ekonomske računice na razini mnogih poduzeća bespredmetno. Ekonomsku računicu ne vodi ni centralni planer, jer za to nema odgovarajućih informacija u obliku pravih cijena. Situaciju pogoršava težnja poduzeća da maksimaliziraju vrijednost ulaganja, do čega dolazi zbog interesa poduzeća da kvalitetno ispunje plan, između ostalog, putem povećanja troškova. Sve veća koncentracija odlučivanja napokon je prouzrokovala potpunu neiskorištenost motivacionih mehanizama kod pojedinaca i grupa. Sve to zajedno dovelo je do velikog propadanja ljudskog rada i zaliha. Dovoljno je reći da za stvaranje jedinice nacionalnog dohotka moramo upotrijebiti znatno više sirovina, energije, transportnih usluga i rada nego francuska ili zapadnonjemačka privreda.

d) Slučajni faktori

Pojavili su se i neki konjunkturni faktori, koji su posljednjih godina opteretili našu zemlju, kao što je, npr., loša žetva 1980. godine. Pri njenom procjenjivanju ipak

treba uzeti u obzir da svaka privreda mora biti pripremljena na pojave loše konjunktura i mora imati rezerve, da ne bi popustila pod njenim utjecajem. Ako, pak, popušta pod utjecajem prolaznih nepovoljnih okolnosti, to već nije objektivni razlog, nego rezultat pogrešnog privrednog sistema, loše politike i duboko neuravnotežene privredne strukture.

Kao rezultat djelovanja svih tih faktora, privreda NR Poljske loše funkcionira. Izraz toga je bila stopa porasta narodnog dohotka koja se smanjivala, a unatrag dvije godine nagli pad tog dohotka. Zbog toga zemlja proživljava duboku krizu, koja prijete potpunim krahom nacionalne privrede.

2. »SOLIDARNOST« O PRIVREDNOJ REFORMI

a) Podržavanje reforme je uvjet za njezin uspjeh

Provedena analiza pokazuje da sadašnji privredni sistem ne odgovara društvenim i ekonomskim potrebama. Jedini način trajnog prevladavanja krize i izvođenja naše privrede na put stabilnog razvoja je duboka reforma sistema, koja će ukloniti izvore kriznih napetosti koje stalno iskrsavaju. Naš sindikat potpuno podupire privrednu reformu smatrajući da je ona u interesu njegovih članova i cijelog društva.

Naša podrška reformi se mora izraziti, između ostalog, u širokoj diskusiji o njezinim pretpostavkama i u jasnom definiranju njezinih pravaca, oblika i ciljeva. Definirajući u diskusiji poželjni oblik reforme, spriječit ćemo njezina izopačenja. »Solidarnost« ipak neće izići sa svojim projektom reforme, smatrajući da, u krajnjoj liniji, oblik reforme valja odrediti diskusijom o već postojećim projektima. Može se ipak postaviti pitanje — nije li »Solidarnost« dužna da se aktivnije uključi u pripremu i realizaciju reforme, npr. da obradi svoje projekte rješavanja za ključna pitanja.

Reforme moraju biti rezultat slobodne i javne diskusije specijalista, a treba da ih provodi državna vlada koja kontrolira cjelokupnu nacionalnu privredu. Međutim, zadatak Sindikata je da se brine o tome da predložene reforme dovedu do poboljšanja položaja radnih ljudi.

Sindikati će, dakle, podržati one privredne reforme koje će biti suglasne s načelima pravedne društvene politike i koje će istovremeno pružati najveće šanse trajnom, a ne samo privremenom, popravljaju privredne situacije zemlje. Definirajući uvjete koji moraju biti ispunjeni tokom reformi, shvaćamo da za dalekosežno i stvarno popravljnje treba često žrtvovati trenutne interese. Takav rizik možemo preuzeti samo onda ako se o svim odlukama koje se odnose na reformu provede konzultacija s nama i sa cijelim društvom, ako nam bude predložen potpuni račun gubitaka i dobitaka koji proizlaze iz pojedinih rješenja, te kada budu s nama dogovorena osnovna načela društvene politike kojih će se država pridržavati.

b) Karakter očekivanih promjena

Privredna reforma mora na nov način formirati strukturu i funkcioniranje centralnog planiranja, glavnih centara vlasti nacionalnih poduzeća i ostalih elemenata privrednog sistema.

Centralno planiranje mora izgubiti direktivno-adresni karakter, što znači da ne može prenositi svoje zadatke na poduzeća pomoću naredbi i zabrana. Oruđe za prenošenje odluke na poduzeća treba da budu ekonomski instrumenti (npr., cijene, porezi, itd.).

Centralni planovi moraju imati strateški, a ne operativni karakter i moraju se određivati za period od nekoliko godina. Zadaci centralnog plana koji odlučuju o pravcima razvoja privrede, moraju se određivati u procesu podružtvljenog planiranja. Udio društva u procesu planiranja i njegova kontrola moraju biti osigurani javnošću odlučivanja i diskusije u Sejmu, u samoupravnim i društvenim tijelima i u sindikatima. Kontrola se mora odnositi na glavne pravce razvoja, stope porasta privrede, na podjelu nacionalnog dohotka na investicije i potrošnju, odnosno na osnovne pravce društvene potrošnje. Društvena kontrola mora, također, osigurati zaštitu samostalnih podružtvljenih poduzeća i porodičnih gospodarstava od naredbodavnih ograničenja privredne i društvene administracije. Posredne karike između poduzeća i centralnog rukovodstva, kao što su ministarstva pojedinih grana i grupacija, moraju se u znatnoj mjeri dokinuti.

Podruštvljena poduzeća moraju dobiti samostalnost u oblasti određivanja programa proizvodnje i definiranja metoda proizvodnje. U vezi s tim treba ograničiti i u dogledno vrijeme likvidirati dijeljenje iz centra sirovina i drugih proizvodnih faktora. Djelatnost poduzeća treba da se temelji na samofinanciranju, što znači na pokrivanju svojih izdataka svojim prihodima. Poduzeća ne treba ocjenjivati za izvršeni plan, nego za ekonomske efekte. Poduzeće mora slobodno raspolagati privređenim sredstvima i uz ostalo namjenjivati ih investicijama, a posebno racionalnom održavanju sredstava za proizvodnju. Način funkcioniranja poduzeća, stupanj njegove samostalnosti i način društvenog rukovođenja njime ovisi o njegovoj veličini i karakteru. Uvjet pravilnog djelovanja poduzeća u novom sistemu je demonopolizacija tržišta i pojavljivanje, u izvjesnoj mjeri, konkurencije proizvođača.

Promjene sistema cijena bit će ozbiljna dilema za »Solidarnost«. Te promjene će biti potrebne za ispravno djelovanje poduzeća, ali mogu biti teške za provođenje onda kada se budu odnosile na maloprodajne cijene. Zahtijevat će to rekompensacije plaća i uvjeravanje cijelog Sindikata i javnog mnjenja u njihovu svrsishodnost. To zahtijeva široku diskusiju.

Razni oblici vlasništva nad sredstvima za proizvodnju moraju imati jednake pravne i ekonomske uvjete razvoja u novom sistemu. Poduzeća općedruštvenog, zajedružnog, komunalnog i individualno-porodičnog vlasništva moraju se jednako tretirati u oblasti tržišnih cijena, snabdijevanja, te kadrovske i porezne politike. Naročito treba otkloniti sva ograničenja u razvoju porodičnih poljoprivrednih gospodarstava i porodičnih obrtničkih i uslužnih poduzeća.

Konzekventna realizacija programa prehrane naroda vlastitim snagama poljske poljoprivrede jedan je od najvažnijih privrednih zadataka koji se nalaze pred zemljom. Osnovni elementi tog programa moraju postati: puno poštovanje vlasništva zemlje individualnih poljoprivrednika, njihovo znatno intenzivnije snabdijevanje poljoprivrednim strojevima, alatom, umjetnim gnojivom i drugim proizvodima neophodnim za jačanje poljoprivredne proizvodnje.

Funkcioniranje takve plansko-tržišne privrede uzrokuje pojavu stanovitih društvenih problema, prema kojima naš sindikat mora zauzeti jasan stav. Sindikat prihvaća da će poduzeća imati pravo određivati stupanj zaposlenosti prema svojim potrebama, ali državna vlast će nadalje biti odgovorna za realizaciju politike pune zaposlenosti. Tom politikom više neće moći opterećivati poduzeća, nego treba da stvori odgovarajući centralni fond za obezbjeđivanje novih radnih mjesta i za pokrivanje troškova prekvalificiranja i preseljavanja osoba koje prelaze iz industrije i administracije u druge grane privrede i druga zanimanja. Samofinanciranje poduzeća može, također, dovesti do njihovog ograničavanja i likvidacije. U tim slučajevima će Sindikat zahtijevati prethodnu zaštitu interesa radnih ljudi tih poduzeća.

Djelotvorno učešće radnih ljudi u profitu poduzeća može probuditi diferencijaciju dohodaka radnika zaposlenih u raznim poduzećima. I taj problem mora biti predmet diskusije u našem sindikatu. Razvijena samostalnost poduzeća i temeljenje privrede na tržišnom sistemu može naići na privredne i društvene poteškoće (porast cijena, teškoće sa zapošljavanjem, itd.). Tok reforme će, dakle, zahtijevati pažljivo praćenje u svrhu otklanjanja nastalih anomalija.

Osamostaljenje područstvljenih poduzeća omogućuje i istovremeno čini neophodnim nastanak autentičnog radničkog samoupravljanja. Naš sindikat smatra da je nastajanje radničkog samoupravljanja u poduzećima neophodan element privredne reforme. Samoupravljanje u poduzećima mora imati kompetencije koje mu omogućavaju djelotvorno odlučivanje o djelatnosti poduzeća, mora, dakle, imati pravo da raspolaže sredstvima poduzeća, mora odlučivati o usmjeravanju proizvodnje i prodaje, o metodama proizvodnje i usmjeravanju investiranja. Mora, također, odlučivati o podjeli dohotka poduzeća. Pojedina rješenja mogu, između ostalog, ovisiti o dimenziji i specifičnosti poduzeća. Upravo je neophodno učešće radničkog samoupravljanja u postavljanju i smjenjivanju direktora (imenovanje, ocjenjivanje i organizacija konkursa). Problem radničkog samoupravljanja mora biti predmet široke sindikalne diskusije.

Naš sindikat će biti društveno zaleđe radničkom samoupravljanju i pružit će mu punu podršku. Ali, kompetencije samoupravljanja i sindikalne organizacije u radnoj organizaciji moraju biti jasno razlučene, pri čemu će kriterij podjele biti načelo da Sindikat, prije svega, brani interese radnika koji ostvaruju dohodak, a samoupravljanje reprezentira i odgovara za proizvodno-privredne interese poduzeća. U svim problemima podjele dohotka poduzeća koji se tiču radnih ljudi, samoupravno tijelo se mora konzultirati sa sindikalnom organizacijom.

Sindikat smatra da se privredna reforma mora provesti što je moguće brže, potpuno i na demokratski način. Naročito smatramo da se ne može čekati sa provođenjem reforme dok naša privreda postigne potpunu stabilnost. Zbog toga je potrebna brza priprema programa zaustavljanja tendencije pada privrede, da bi se moglo pristupiti reformi rada i pronalaženju područja stvarne suradnje u oblastima kao što su poboljšanje ekonomije poduzeća, traženje najpogodnijih oblika samoupravljanja, suzbijanje alkoholizma, itd.

3. SINDIKAT I OSNOVNI PROBLEMI DRUŠTVENE POLITIKE

Postoji opasnost da se položaj stanovništva pogorša u 1981. godini. Prije svega, situacija u vanjskoj trgovini će se dalje pogoršavati. Nema garancije da će naša zemlja ove godine dobiti 10—11 mld dolara neophodnih dodatnih kredita, od čega je 6—7 mld potrebno za vraćanje kredita, 3—4 mld za kamate na kredite i 1 mld za pokriće tekućeg deficita. Ako te kredite ne dobijemo, pad proizvodnje može biti vrlo velik i odrazit će se neposredno na potrošnju. Mogućnosti povećanja potrošnje pomacima u podjeli nacionalnog dohotka u korist potrošnje vrlo su ograničene. Ne mogu se dalje ograničavati neproizvodne investicije u oblastima kao što su: stambena privreda, zdravstvena zaštita ili prosvjeta.

Postoji opasnost od potpune dezorganizacije tržišta robe široke potrošnje. U 1981. godini dohoci stanovništva će porasti u odnosu na 1980. godinu, ali će isporuke industrijskih proizvoda biti nedovoljne. Ni u poljoprivredi

1981. godina ne može biti dobra, jer obnova broja grla stoke smanjenog u 1980. godini još neće biti moguća. To praktično znači da cijeli godišnji porast dohotka stanovništva neće imati pokriće u robi.

a) Načelo odgovornosti države za troškove
krize i reformi

Sindikata smatra da odgovornost za posljedice krize predložene reforme leži na državi, neovisno o tome da li će predložena privredna reforma stvarno osigurati samostalnost poduzeća i u kojoj će formi do toga doći. Jer država je u praksi neposredni organizator privrednog života u Poljskoj. Zbog toga, također, neovisno o djelatnosti raznih sindikata, organizacija i društvenih udruženja, upravo država i njezini organi imaju obavezu da zaštite stanovništvo od posljedica krize i za to će Sindikat pozivati na odgovornost državne organe.

Vlada nije iznijela program kako da zemlja izađe iz krize. Plan za 1981. godinu, koji je Sejm nedavno prihvatio, ne dodiruje ključne probleme. Još uvijek nema odavno obećanog stabilizacijskog plana. Javno mnjenje i naš sindikat nisu do sada dobili čak ni izvještaj o stanju privrede. Ta neaktivnost mora dovesti do produbljenja krize. Vlada mora odmah predložiti program izvođenja zemlje iz krize i dati ga na općenarodnu diskusiju. Zbog pasivnog stava vlasti, naš sindikat je primoran da istupi s vlastitom inicijativom. Nemamo namjeru zamjenjivati vladu. Želimo samo ukazati na osnovne pravce privredne i društvene politike koji su bitni s točke gledišta radnih ljudi, a istovremeno odlučuju o mnogim elementima privredne situacije zemlje.

Sindikata „Solidarnost“, shvaćajući da je privredna situacija zemlje stvarno očajna, neće 1981. godine isticati prevelike zahtjeve u oblasti dohotka i socijalnih programa, očekujući da će:

— načela privredne politike vlade — naročito u oblasti koja Sindikat neposredno interesira — biti dogovorena sa Sindikatom,

— vlada će se obavezati na dosljednu realizaciju programa reformi koje u budućnosti garantiraju relativno brz i harmoničan razvoj privrede (opća načela tih reformi ćemo predočiti u slijedećem poglavlju),

— privredna politika vlade će stvarno, a ne samo deklarativno, poštivati načelo zaštite prosječne razine realnih dohodaka stanovništva i priznavati prioritet ekonomski slabijim grupama.

b) Načelo dobrog tržišta

Nakon 7 mjeseci od potpisivanja postštrajkačkih sporazuma glavna poteškoća radnih ljudi je očajno stanje tržišta, koje se stalno pogoršava. Prazne police u trgovinama dovode u pitanje povišice plaća koje smo izborili. Redovi za robu koji se produžavaju i »crna burza« koja se pojavljuje, dezorganiziraju život naših porodica. Povećanje snabdjevenosti tržišta robom široke potrošnje je u takvoj situaciji neophodno i treba to učiniti. Ipak, brzo poboljšanje snabdjevenosti svim živežnim namirnicama još nije moguće. U toj situaciji treba razmotriti i prodiskutirati dva prijedloga hitnih rješenja. Jedan od njih dopušta mogućnost reglementacije tržišta (bonovi), drugi se kategorički suprotstavlja uvođenju i održavanju tog sistema.

Prvi prijedlog shvaća potrebu zdravog tržišta, a naročito rentabilnost poljoprivrede, što zahtijeva promjene cijena otkupa i maloprodajnih cijena. Ipak tretira »kartice« kao nužno zlo. U situaciji znatnog deficita osnovnih dobara novac ne može biti jedini regulator distribucije robe. Bez »kartica« će biti teško osigurati minimum snabdjevenosti osnovnim artiklima upravo onima koji manje zarađuju.

Drugi prijedlog se suprotstavlja širenju »kartica« na druge artikle i pretpostavlja najbržu moguću likvidaciju postojeće reglementacije. Jer uvođenje »kartica« uzrokuje nepotrebne rezerve u jednim i nedostatke u drugim domaćinstvima i potcjenjuje ulogu plaće kao impulsa za dobar rad. Prema tom prijedlogu, znatno bolji način je upotreba mehanizma cijena, što u svakom slučaju treba da dobije društvenu podršku.

Oba prijedloga moraju biti predmet široke sindikalne diskusije.

c) Načelo socijalnog minimuma

Zahtijevamo u 1981. godini punu realizaciju svih u sporazumima definiranih obaveza vlade u oblasti plaća i

socijalne politike. Naročito očekujemo što je moguće brže uvođenje u praksu formiranja dohodaka prema načelu socijalnog minimuma u oblasti plaća, penzija i renti, povećanje porodičnih pomoći i uvođenje produženih porodijskih dopusta. Međutim, ne ističemo zahtjeve za novo regulisanje plaća.

Troškovi reforme ne mogu ni u kom slučaju opterećivati najsiromašnije stanovnike naše zemlje. Treba odrediti minimalne potrebe prosječnog građanina ovisno o njegovoj dobi i porodičnom stanju, a odgovarajući društveni minimum mora se kontrolirati i modificirati ovisno o promjeni snabdjevenosti tržišta, cijena robe i strukture potrošnje. Ne može se dozvoliti proširenje društvene zone neimaštine i treba nastojati da društveni minimum bude zagarantiran od strane države svima u Poljskoj, neovisno o tome da li rade ili ne rade, ako to nije njihovom krivicom. Treba, također, nastojati da svatko tko živi ispod tog minimuma ima od države osiguranu finansijsku i materijalnu pomoć. Sindikat će sa svoje strane kontrolirati kako visinu minimuma i kriterije njegovog određivanja, tako i realizaciju državnog programa osiguranja društvenog minimuma svim građanima.

Svjesni smo da će čak i realizacija tako skromnog programa dodatno povećati novčane zalihe stanovništva koje neće nalaziti pokrića u robi. Po našem mišljenju, te odluke se ipak moraju donijeti, jer će se samo zahvaljujući njima popraviti materijalna situacija grupa stanovništva koje se nalaze u najtežoj situaciji. Procjenjujući tu težnju, treba imati na umu da dodatno povišenje životnog standarda ljudi koji danas žive ispod socijalnog minimuma, politika povećanih porodičnih prihoda i produženih porodijskih dopusta, te sistem revalorizacije renti, penzija i sl., premda predstavlja značajan iznos, ipak je samo mali dio novčane kvote koja će biti u posjedu stanovništva i neće imati pokriće u robi. Odustajanje od toga programa bi, dakle, samo malo pridonosilo poboljšanju ravnoteže tržišta, a postiglo bi se na račun ljudi koji se nalaze u najtežoj situaciji. Naš sindikat se nikada neće složiti s tom vrstom štednje.

U praksi pravilna primjena načela socijalnog minimuma zahtijeva aktivno prilagođavanje javnog mnjenja tome načelu. Sa problemom minimuma je povezan i pro-

blem maksimuma. Neophodno je definirati razinu prihoda čije se prekoračenje neće tolerirati. U vezi s tim zahtijevamo, između ostalog, anuliranje dekreta iz 1972. godine u vezi s visokim penzijama i приходima za privilegirane osobe i njihove porodice, koji se razlikuju od općih načela.

d) Načelo proporcionalnog opterećenja troškovima krize

Društvena pravda zahtijeva da troškovi krize i neophodnih reformi budu ravnomjerno raspoređeni između svih građana. Ravnomjerno, to znači proporcionalno njihovim primanjima. Poljska je zemlja sa znatnim rasponom dohodaka pojedinih društvenih grupa. Zato troškovi krize treba u većoj mjeri da opterećuju bogatije ljude nego ljude koji manje zarađuju, što mora biti na odgovarajući način uzeto u obzir u sistemu povišica plaća i poreza. Nitko — neovisno o položaju koji zauzima u državi — ne može biti isključen od djelovanja tog načela, a njegovo ostvarenje zahtijeva kontrolu od strane Sindikata i drugih društvenih organizacija. To zahtijeva detaljnu diskusiju u svjetlosti potreba, aspiracija i tradicija pojedinih profesionalnih sredina. Riječ je, prije svega, o tome da se, ispravno primjenjujući načelo, visokokvalificirane profesionalne grupe koje predano rade, ne liše osjećaja vlastite vrijednosti i motiva za pojačan proizvodni napor.

Troškovi programa ponovnog uspostavljanja ravnoteže treba, u prvom redu, da opterete najbogatije grupe, naročito ljude koji koriste privilegije povezane s vršenjem vlasti. Takvu politiku Sindikat mora mirno, ali odlučno forsirati, jer je u 70-im godinama došlo do snažnog porasta društvene nejednakosti, a u još većoj mjeri do razgranatih privilegija ljudi koji su na vlasti. Istovremeno je upravo ta grupa ljudi neposredno odgovorna za sadašnje stanje u kome se nalazi naša zemlja. Održavanje privilegija za predstavnike vlasti društveno je opasno, a u sadašnjoj situaciji duboko nemoralno. Ljudi koji su na vlasti, privilegijama su odijeljeni od realija života običnih građana, isključeni su iz društva i nisu u stanju razumjeti njegove probleme.

Uzimajući u obzir privrednu situaciju i zahtjeve društvene pravde, moramo od vlade tražiti:

— uvođenje obaveznih, progresivnih izjednačavajućih poreza, koji se plaćaju kada ukupni prihod po članu porodice prelazi visinu prosječne mjesečne plaće,

— oporezivanje luksuzne imovine (luksuzni automobili, vikendice, itd.),

— ograničenje neopravdanih materijalnih privilegija aparata vlasti (stanovi, službeni automobili, specijalna zdravstvena zaštita, itd.), te javnost dohodaka i imetka osoba koje zauzimaju položaje u aparatu vlasti.

Ovdje predloženi pomaci redistribucije, kao i sistem rekompensacije dohodaka stanovništva zbog porasta cijena — koji pretpostavlja punu rekompensaciju samo za stanovništvo koje se nalazi u teškoj materijalnoj situaciji — isto tako će omogućiti smanjenje nejednakosti, koje društvo ne prihvaća, kao i financiranje najneophodnijih socijalnih programa. Poduzimanje svih tih mjera zajedno omogućit će, također, uspostavljanje tržišne ravnoteže.

Sindikati su svjesni da se tržišna ravnoteža mora uspostavljati postupno, ali što je moguće brže. Znamo, također, da se to ne može postići isključivo poticanjem porasta proizvodnje i tržišnih isporuka. Neminovan je i porast cijena. Svjesni smo toga. Ali, povišice cijena mogu dovesti do pada realnih dohodaka. U toj situaciji pred našim sindikatima stoji zadatak da zauzme stav o tome. Potpuna rekompensacija porasta troškova života zbog porasta cijena mora se odnositi na one koji najmanje zarađuju, a istovremeno oni koji najviše zarađuju ne treba uopće da dobiju rekompensaciju. Ali, kada su u pitanju oni koji srednje zarađuju, koji predstavljaju većinu, treba razmotriti mogućnost dvaju rješenja: ili će se rekompensirati porast životnih troškova djelomično, popravljajući na taj način ravnotežu tržišta, ili će se potpuno rekompensirati porast životnih troškova, pogoršavajući situaciju na tržištu i otežavajući izlazak iz krize. Oba rješenja moraju biti široko prodiskutirana u Sindikatu.

Sigurno ne treba primjenjivati rekompensaciju kod povišica cijena luksuznih artikala, te duhana i alkohola. Problem rekompensacija za porast cijena treba da bude kompleksno riješen, suglasno s odgovarajućom točkom

postštrajkačkih sporazuma. Sistem tih rekompencija mora se detaljno dogovoriti sa Sindikatom i podvrgnuti javnoj diskusiji, jer od izbora odgovarajuće varijante obračuna i isplaćivanja rekompencije ovise njihova efikasnost i društveno prihvaćanje.

e) Opće pravo na red

Već se pojavljuju prve poteškoće na tržištu rada i treba očekivati da s porastom kriznih pojava može doći do nezaposlenosti u nekim regijama i u nekim grupama stanovništva. Treba, također, računati da će u prvom periodu uvođenja privredne reforme taj problem biti izvor posebnih poteškoća i da će zahtijevati angažiranje Sindikata u tijesnoj suradnji s rukovodstvima radnih organizacija i s centralnim privrednim vlastima. Problem zapošljavanja zahtijeva podjelu zadataka između poduzeća i centralnih privrednih vlasti pri čemu, u ime efikasnog privređivanja, poduzeća moraju imati pravo na promjenu razine zaposlenosti ovisno o svojim potrebama, a centralne vlasti su odgovorne za punu zaposlenost svih radnika aktivnom politikom stvaranja radnih mjesta i društvenim fondom koji pokriva troškove promjena radnih kvalifikacija i obuhvaća pomoć radnicima koje poduzeća otpuštaju. Istovremeno treba pokrenuti programe stručne readaptacije koju će financirati država, a odobravati i kontrolirati Sindikat.

Važno je i vrlo teško pitanje osiguravanje odgovarajućih radnih mjesta za apsolvente svih vrsta škola. To zahtijeva analize korištenja radnih kvalifikacija, zamjenu onih koji nemaju odgovarajuće obrazovanje, premještaje izvršene na razuman način, osiguranje veće mobilnosti radnika unutar zemlje, itd. Naročito je u tekućoj godini i u godinama koje dolaze teška situacija mladeži koja završava fakultete.

Navedene aktivnosti, koje mogu biti izvor ozbiljnih napetosti, pa čak i društvenih nepravdi, moraju se na vrijeme razmotriti i prodiskutirati u pojedinim sindikalnim sredinama, ovisno o težini teškoća zapošljavanja koje se mogu pojaviti u stanovitim oblastima rada. Sindikat, također, mora imati na umu potrebu, a možda i neophodnost da sam organizira široke i dugotrajne akcije profesionalne adaptacije.

f) Poboljšanje uvjeta rada

Privredna reforma usmjerena osamostaljenju poduzeća i njihovom oslobađanju od naredbodavno-direktivnog sistema mora ići usporedo s aktivnošću u korist bitnog poboljšanja uvjeta rada radnih ljudi. Danas znatan dio radnih ljudi radi u teškim i po zdravlje štetnim uvjetima. Poduzeća se moraju obavezati da će po odluci samoupravnih tijela izdvajati određeni postotak fonda amortizacije i fonda za razvoj poduzeća u svrhu poboljšanja uvjeta rada, pri čemu mora biti zakonski određena minimalna količina sredstava.

U vezi s brojnim slučajevima kršenja normi o zaštiti zdravlja u radnim organizacijama (toksične materije, prašina, buka, mikroklima, itd.) koje je ustanovila sanitarna kontrola, treba zahtijevati da Poljska ratificira konvenciju Međunarodne organizacije rada broj 148 od 1977. godine u vezi sa zaštitom radnika od opasnosti izazvanih zagađivanjem zraka, bukom i vibracijama, kao i da se precizno usaglase poljski propisi o zaštiti na radu sa zahtjevima te konvencije.

Važan faktor pravilnog organiziranja rada poduzeća i cijele narodne privrede je uvođenje skraćenog radnog vremena kao faktora koji može stvoriti snažne impulse za racionalizaciju organizacije poduzeća i motivirati radnika za produktivan rad. Treba zahtijevati da u okvirima pregovora o realizaciji druge etape skraćivanja radnog vremena, rukovodstva poduzeća i privredna administracija pripreme konkretne planove organizacionih racionalizacija i tehničkih mjera za rekompensaciju smanjenja broja radnih sati.

IV. GARANCIJE BUDUĆNOSTI

1. ZAKONITOST

Smatramo da je od osnovnog značaja obnova pune zakonitosti u odnosima između vlasti i društva i građana, daljnjeg samoupravljanja i javnosti u javnom životu. Ostvarivanje zakonitosti neophodno je za normalnu suradnju između »Solidarnosti« i karika državne vlasti, za

izlazak iz političke i privredne krize u kojoj se Poljska nalazi.

Zakonitost znači da zakoni treba da budu izraz interesa i volje društva, da svojim odlukama treba da povezuju vladu i građanina. Nitko ne može stajati iznad i izvan zakona. Zakonske vlasti treba da vladaju aparatom državne vlasti i administracijom, privrednim aparatom. Njima se podređuju građani i njihove organizacije. Pred zakonom svi treba da budu jednaki. Zakon treba da bude jedan, pravedan prema svakome, bez obzira na društveni ili državni položaj koji zauzima.

Treba vratiti visoki ugled sudovima kao organima koji su pozvani da rješavaju sporove ne samo između građana nego i između građanina i njegovih organizacija i državnih organa, budući da sudove, koji su nezavisne institucije, smatramo prirodnom garancijom zakona i građanskih sloboda.

Pravosuđe zahtijeva prema općim postulatima dalju izgradnju:

1. širenjem kompetencija administrativnog sudstva na izricanje kazni u pitanjima narušavanja političkih prava građana (udruživanje, okupljanje, sloboda riječi i štampe, itd.);

2. organiziranjem ustavnog sudstva sa svrhom da Ustav postane živ zakon sa autoritetom;

3. organiziranjem Državnog sudskog vijeća za suđenje osobama koje su, zauzimajući najviša mjesta, dozvolile da dođe do njihove zloupotrebe, izložile državu opasnosti ili velikim štetama. Podržavamo glasove javnog mnjenja koji zahtijevaju sudsku presudu prilikom primjene hapšenja kao preventivnog sredstva. Smatramo, također, da treba pojačati nadzor tužilaštva nad organima gonjenja u cilju propisne zaštite prava osumnjičenog, neovisno o proceduralnom osiguranju zaštite u početnim stadijima postupka. Smatramo da tužilaštvo treba da ostane unutar sudstva i samim tim da bude podložno, kao i vlada, kontroli Sejma.

Zastupamo neuklonjivost sudaca, a samim time smo protiv izbora sudaca Vrhovnog suda na određeno vrijeme, što narušava načelo nezavisnosti sudaca i što je naišlo na opću kritiku. Pretpostavka te nezavisnosti su i odgovarajuće birani porotnici za razne vrste sudova. Sadašnji

način poslovanja porotnika ne garantira ispravnost njihovog izbora. Mišljenja smo da porotnici treba da budu birani na općim izborima zajedno s odbornicima osnovnog i vojvodskog stupnja.

Pravosuđe mora biti svima dostupno, pa zato treba ukinuti dohodovni karakter sudskih taksa i težnju da se po svaku cijenu preko pravosuđa ostvari priliv u državnu kasu.

Zakonitost, osim sudske kontrole, zahtijeva i društvenu kontrolu djelatnosti organa reda i javne sigurnosti. Sejm i narodni odbori moraju sistematski provoditi javne i opće debate o radu tih organa. Treba, također, osigurati društveni uvid u uvjete izdržavanja kazne i kontrolu Sindikata nad uvjetima rada zatvorenika.

Zahtijevamo da se u zakon upiše pun opseg sindikalnih sloboda, te prava na štrajk i druga sredstva kojima radnici postižu prava priznata ratifikacijom odgovarajućih konvencija. Također zahtijevamo nenarušivost porodičnog vlasništva u poljoprivredi.

Ako — kako tvrdimo — zakon treba da bude izraz interesa i volje društva, onda predstavnički organi, sa svojim zakonodavnim kompetencijama i kompetencijama u donošenju odluka, treba da proizlaze iz autentičnih izbora. U vezi s tim, smatramo neophodnim određivanje nove uredbe o izborima za Sejm i narodne odbore, koja bi garantirala slobodno prijavljivanje kandidata za poslanike i odbornike od strane organizacija i grupa građana; između njih bi birači slobodno vršili izbor svojih predstavnika.

2. JAVNOST JAVNOG ŽIVOTA I PROBLEMI CENZURE

Efikasna zaštita interesa radnog naroda — kao i drugi oblici građanske aktivnosti — nije moguća bez obvezatnog načela javnosti u našem javnom životu. To se, s jedne strane, odnosi na slobodu kritike i izjašnjavanja, a s druge strane, na slobodu pristupa građana dokumentima državne administracije, te mogućnosti izražavanja i objavljivanja svojih pogleda. Javnost aktivnosti vlade je neophodna da se ne bi iz prošlosti ponovila

praksa prikrivanja štetnih, egoističnih, bespravnih ili čak delinkventnih odluka iza paravana uredske tajne. Ograničenja tih sloboda i javnosti mogu biti uvjetovana samo zaštitom ustavom definiranih osnovnih općedruštvenih vrijednosti i interesa, kao npr. izražavanje stavova koji vrijeđaju moralne i vjerske osjećaje stanovništva, osiguranje državne tajne i izražavanje pogleda koji vrijeđaju međunarodne saveze.

Neophodno je zakonom definirati dozvoljene granice ingerencija cenzure, njihovu podređenost sudskoj kontroli i uvođenje načela naznačavanja ingerencija cenzure u tekstu. Ograničenje cenzure mora ići zajedno s osiguranjem društvenog pristupa državnim sredstvima javne komunikacije, kao što su radio, televizija ili izdavačke organizacije, zajedno s omogućavanjem sredstava neophodnih za samostalnu izdavačku djelatnost svim udruženjima koja djeluju u skladu sa zakonom. Sredstva masovne komunikacije, naročito radio i TV, moraju biti podvrgnuta društvenoj kontroli.

3. NAČELA IZBORA KADROVA

Kadrovska politika dosad nije osiguravala *pravi izbor* ljudi na rukovodeća mjesta, koja su gotovo isključivo bila rezervirana za članove Partije, čiji aparat ima odlučujući glas pri popunjavanju tih mjesta. To stanje predstavlja ograničenje građanskih prava, jer je na taj način ogromna većina građana diskriminirana u pristupu rukovodećim mjestima, a društvo nema utjecaja na njihovo popunjavanje. Mnoga rukovodeća mjesta zauzimaju ljudi koji za to nisu sposobni i nemaju autoriteta među radnicima. Otuda proizlaze veliki gubici i za široko shvaćenu kultru i za narodnu privredu.

U toj situaciji je neophodno, što je moguće brže, omogućiti pristup rukovodećim mjestima svim građanima s odgovarajućim stručnim kvalifikacijama, uz osiguravanje društvene kontrole popunjavanja tih mjesta. U vezi s tim, rukovodeća mjesta moraju se popunjavati ljudima kompetentnim i takvima koje prihvataju radne organizacije. Načelo imenovanja može se primjenjivati samo u vezi s političkim položajima.

4. SAMOUPRAVLJANJE — NARODNI ODBORI

Podržavamo akcije u korist stvarnog samoupravljanja. Naročito podržavamo akcije u korist sudske samouprave, koja je uvjet nezavisnosti sudova, i akcije kojima je cilj autonomija visokih škola i samouprava naučnih položaja, što je uvjet nesmetanog razvoja naučne misli i nesmetanog obrazovanja novih pokoljenja specijalista. U nezavisnom studentskom pokretu vidimo autentičnu društvenu snagu koja će aktivno djelovati na demokratski oblik budućnosti. Sindikat izražava podršku težnjama stvaralačkih, naučnih, društvenih, kulturnih, regionalnih i drugih udruženja da potpuno samostalno djeluju.

Poseban je problem — od velikog značaja za sav narod — osiguranje poljskim poljoprivrednicima punih prava na nezavisnost i samoupravni sindikalni pokret koji uživa ista prava kao i naš sindikat. Podržavat ćemo poljoprivrednike u borbi za njihova prava i davati im svestranu pravnu, organizacijsku i drugu pomoć.

Napokon, važan oblik samoupravljanja su zadružne organizacije, koje u našoj zemlji imaju dugu tradiciju. Zadrugarstvo mora opet biti dostojno svog imena. U dosadašnjoj praksi građani nisu imali utjecaja na sastav predstavničkih organa narodnih odbora. Izbor je u velikoj mjeri fiktivan. Odbornici se ne moraju truditi da zasluže podršku birača, pa, prema tome, ne reprezentiraju kako treba njihove interese. Dosadašnji narodni odbori ne samo da nisu istupili dovoljno aktivno u korist interesa stanovništva datog područja, nego su u mnogim slučajevima tolerirali korupciju, nelegalne privilegije, krađu i rasipništvo.

Naš sindikat, rukovodeći se najbolje shvaćenim interesom radnih ljudi, mora se obratiti vlastima radi promjene takvog stanja stvari. Posebno mora zahtijevati:

— izmjenu Izbornog zakona za narodne odbore, na taj način da birači stvarno biraju jednog od nekoliko kandidata,

— prihvaćanje načela da se svatko može kandidirati za izbore za narodne odbore ako dobije podršku odgovarajućeg broja građana,

— provođenje prije isteka ove godine novih izbora za narodne odbore na temelju demokratiziranog izbornog zakona.

V. ŽIVOT SAVEZA SINDIKATA

1. TERENSKA I SINDIKALNA STRUKTURA SAVEZA

Naš sindikat još nije izgradio potpunu organizacijsku strukturu, ali se već danas može reći da se, kao njezino načelo, potvrdila osnovna regionalna veza koja osigurava uzajamnu pomoć i solidarnost među radnim ljudima raznih zanimanja i raznih radnih organizacija. Terenska struktura Sindikata najbolje garantira zaštitu radničkih interesa i osigurava najbolje uvjete za pregovore s vlastima i administracijom na nivou države, regije, na lokalnom nivou i nivou radne organizacije.

Sindikat također razumije da pojedine strukovne grupe i grupe pojedinih grana privrede imaju vlastite potrebe. Zbog toga se u okviru terenske strukture stvaraju sekcije grupacija. Te sekcije obuhvaćaju sindikalne organizacije poduzeća određenih grana privrede, ili međuvornička sindikalna udruženja. Oni arbitražno formiraju odbore ili komisije regionalnog nivoa, na čiju inicijativu se formiraju sekcije državnog nivoa. Na taj način treba da se štite interesi i potrebe pojedinih kategorija radnika u odnosu na teritorijalne sindikalne podružnice. Podređivanje komisija grupacija i strukovnih komisija terenskim i zemaljskim sindikalnim vlastima osigurava zaštitu zajedničkih interesa radnih ljudi.

Pred Sindikatom stoji veliki problem sređivanja strukture tih sekcija i komisija i pronalaženja pravih relacija između osnovnih sindikalnih vlasti, kao što su regionalne i zemaljske vlasti — i sekcija pojedinih grupacija i strukovnih sekcija.

U osnovne zadatke sekcije spada priprema projekata grupnih radnih dogovora i drugih akata povezanih s problemima koji se tiču radnika zaposlenih u određenoj grani, a pored toga, iniciranje drugih poslova koji se tiču, npr., stručnih kvalifikacija, ugrožavanja zdravlja, HTZ, itd. U stanovitim situacijama terenske vlasti mogu, tako-

der, stručnim sekcijama i sekcijama pojedinih grupacija povjeriti vršenje drugih funkcija. U svakodnevnoj sindikalnoj praksi problematika struke i grane vrlo se živo osjeća, što proizlazi kako iz tradicije ranije strukture strukovnih sindikata pojedinih grupacija, tako i iz tekućih potreba. Zbog toga pitanja koja se odnose na pravilan odnos sekcija prema vlasti Sindikata, na podjelu i opseg njihovih zadataka, na načine formiranja rukovodstva u strukovnim sekcijama i sekcijama pojedinih grupacija, itd. — hitno traže široku diskusiju.

2. OSNOVNA NAČELA DEMOKRACIJE I SINDIKALNE DJELATNOSTI

Zelimo da naš sindikat bude nezavisan i znamo što to znači. Zelimo da bude samoupravan i demokratski, da zrači demokraciju na javni život u cijeloj zemlji. Zakoni i sindikalna praksa dozvoljavaju da se ukaže na načela koja definiraju karakter naše sindikalne demokracije i aktivnosti.

Prvo — svi su članovi jednaki. Svaki član Sindikata ima ista prava i samo jedan glas, kao i pravo slobodnog izjašnjavanja o sindikalnim pitanjima. Nema boljih i gorih članova Sindikata, bez obzira na funkciju koju vrše, uz koju mogu biti povezana privremena ovlaštenja za donošenje odluka u ime ostalih članova.

Drugo — rukovodstvo u Sindikatu ima uslužni i predstavnički karakter. Svatko tko vrši funkciju u Sindikatu, samo je od birača ovlašten predstavnik koji ima da služi njima i cijelom Sindikatu. Otuda proističe obaveza stalnog i potpunog informiranja svojih birača o usvojenim odlukama i njihovim razlozima. Otud, također, proističe mogućnost opozivanja s funkcija vršenih u Sindikatu u slučaju kada je takva volja birača. Efikasnost djelatnosti Sindikata je nemoguća bez osiguranja neophodnog plaćenog osoblja i odgovarajuće tehničke i stambene opremljenosti. Teška materijalna situacija zemlje i Sindikata, te loša iskustva s bivšim Centralnim odborom strukovnih sindikata nam sugeriraju da se ponašamo krajnje skromno u zadovoljavanju tih potreba. Neophodna je štedljivost u raspolaganju finansijskim sredstvima

Sindikata. Plaće radnika zaposlenih u Sindikatu ne smiju biti veće od drugih plaća u nacionalnoj privredi.

Treće — sindikalni život se temelji na načelu javnosti. Jednakost i uslužni karakter sindikalnih funkcija dobivaju stvarno značenje samo pod uvjetom javnog djelovanja podružnice Sindikata. Naročito na javan način moraju biti provedeni svi pregovori s vladom, s predstavnicima poslodavaca. Član Sindikata mora imati mogućnost uvida u dokumente sindikalnih vlasti i njihovih organa. Ove, opet, moraju na sve načine najšire moguće informirati mase članova o aktualnim problemima i poduzetim akcijama. Posebnu ulogu tu treba da odigraju sindikalna organizacija i podružnica kojoj nije zadatak da samo informira o stajalištu sindikalnog rukovodstva, nego i o stajalištu pojedinih organizacija i da aktivno djeluje u svrhu što je moguće potpunije informiranosti o sindikalnom životu.

Četvrto — Sindikat djeluje u skladu s načelom solidarnosti. U tome leži smisao pripadanja pojedinih samoupravnih organizacija u poduzećima u opću zajednicu solidarnosti radnih ljudi. To se najjasnije vidi na primjeru štrajkova, u kojima se pojedine radne organizacije ili regije izmjenjuju ili uzajamno pomažu. Taj opći savez solidarnosti daje poseban pečat našem sindikatu. U našem vlastitom interesu donosimo, dakle, odluke koje odgovaraju interesima drugih. Održavanje te solidarnosti zahtijeva stalnu suradnju i izmjenu informacija između organizacija raznih grupacija i raznih regija, neovisno o teritorijalnim organima sindikalne vlasti.

Peto — članovi Sindikata su povezani uzajamnim sporazumima. Statut Sindikata ili odluka sastanka sindikalne organizacije u poduzeću obavezuje sve članove organizacije, čak i onda ako su glasali protiv. Treba se prilagoditi demokratski donesenim sporazumima čak i onda kada bi zauzimanje drukčijeg stava donijelo brzu korist. Unutar Sindikata je zakonitost — a Statut i razne odluke upravo tvore naš sindikalni zakon — neophodan zahtjev za efikasnost djelovanja i za demokraciju. To ne isključuje kritiku i konflikte. Upravo suprotno, kritika i konflikti su unutrašnji znak zdravlja Sindikata. Potrebna je stalna kritička kontrola djelatnosti Sindikata i njegovih

pojedinih podružnica, ali promjene koje proizlaze iz te kritike moraju se provoditi prema demokratskim načelima.

Pridržavanje navedenih načela u našem sindikalnom životu nije jednostavna stvar. Neophodnost zajedničkog djelovanja u situaciji stalne opasnosti i nesigurnosti često može dovoditi do toga da zahtjevi za efikasno djelovanje prevagnu nad načelima sindikalne demokracije. U stvarnosti je ipak demokratičnost Sindikata njegova snaga. Nema bolje discipline djelovanja od jedinstva onih koji sami imaju aktivan udio u zajedničkom donošenju odluka. Ne možemo, dakle, dozvoliti da nam se nametne mišljenje u uvjetima opsjednute tvrdave. U suprotnom slučaju, sami ćemo prihvatiti one greške javnog života protiv kojih se želimo boriti.

I napokon, šesto — sindikalna organizacija primjenjuje razne oblike borbe za realizaciju radničkih pitanja, npr. interveniranje u slučajevima konflikata između radnika i poslodavaca, isticanje postulata poslodavcima i vlastima, organiziranje i rukovođenje protestnim akcijama radnih ljudi, itd. Posebnu ulogu igra štrajk. Ne zaboravimo da je on ne samo krajnje sredstvo, nego i provjera sindikalne razboritosti i solidarnosti; mora, dakle, imati opravdan — po društvenom mišljenju — uzrok. Povod za štrajk mora također biti proporcionalan društvenim troškovima koje će štrajk izazvati.

Pri tome se treba rukovoditi s nekoliko načela:

a) štrajk mora biti efikasan, a istovremeno da što manje košta,

b) mora iza sebe imati društvenu podršku, s čime je povezana potreba širokog informiranja društva o uzrocima štrajka,

c) važno je selektiranje zona štrajka; izbor takve točke koja je najosjetljivija za državnog poslodavca, a što je moguće manje bolna za narod. Štrajk mora štedjeti ona područja privrede koja rade neposredno na zadovoljavanju potreba stanovništva.

Važan faktor sindikalne borbe su i štrajkački pregovori (s direktijom ili vlastima). Za takve razgovore treba od početka biti pažljivo pripremljen i znati što se želi. Najvažnije je da u mnogim slučajevima neizbježni kompromis ne izazove konflikte u sindikalnoj organiza-

ciji, nego da je ujedinjuje u pripremi za daljnju borbu za svoju stvar.

Moramo sindikalnu demokraciju osigurati raznim institucijama i formama djelatnosti. Štampa i sindikalna izdavačka poduzeća ne mogu se u oblasti sindikalnih pitanja podvrgavati cenzuri od strane sindikalnih vlasti. Treba da budu stalni izvor potpune informacije o životu Sindikata i kritike nedostataka koje sigurno nećemo izbjeći. Moramo također brinuti o višesmjernom protoku informacija unutar Sindikata, što znači o stalnom, brzom i detaljnom informiranju nižih podružnica i masa članstva o odlukama i radu viših foruma, a također i o stalnom informiranju viših foruma o potrebama i mišljenjima članova. Neophodno je i prenošenje informacija između pojedinih organizacija u poduzećima i raznih regija.

3. OSNOVNE FUNKCIJE ORGANIZACIJA U PODUZEĆIMA

Osnova sindikalnog života je samoupravna organizacija u poduzeću, a više razine sindikalne organizacije treba da reprezentiraju interese tih organizacija i da donose demokratske odluke u stalnom dogovoru sa sindikalistima pojedinih radnih organizacija. Regionalna ili zemaljska rukovodstva donose odluke samo o onim pitanjima koja su predmet interesa svih članova Sindikata.

Svaka organizacija u poduzeću mora, dakle, izraditi svoj vlastiti program aktivnosti. U tom programu se nalaze četiri osnovne grupe problema.

1) Aktivnost za zaštitu prava, dostojanstva i interesa radnika na području radne organizacije. To je povezano s kontrolom djelatnosti rukovodstva radne organizacije i njegovih pojedinih službi. To zahtijeva stalnu kontrolu uvjeta rada i uvid u odluke koje se tiču plaća, napredovanja u službi, premještaja, nagrada, pomoći ili odmora. Radna organizacija brani svoje članove i interese svih radnika, neovisno o sindikalnoj pripadnosti. Nastoji, također, da se između radnika formiraju drugarski odnosi i da se angažiraju u dobroj organizaciji rada poduzeća.

2) Zadovoljavanje društvenih i duhovnih potreba članova organizacije i njihovih porodica. Sindikalna organizacija mora predstavljati živ organizam u kome se poduzimaju razne aktivnosti usmjerene na jačanje sindikalne solidarnosti i razvoja ličnosti članova Sindikata. U suradnji s ostalim organizacijama u poduzećima i specijaliziranim službama Sindikata treba razvijati sportsku, rekreativnu, prosvjetnu i kulturnu djelatnost. Zajednički doživljaji zblžavaju ljude i pripremaju ih za zajedničko djelovanje u situaciji opasnosti, onda kada je vrijeme za energičnu borbu za obranu svojih prava.

Svaka organizacija u poduzeću, u okvirima samoupravnosti koja joj pripada, mora sama razraditi načine realizacije tih zadataka. To su stvari jednako važne kao i obrana ekonomskih interesa. Naš sindikat preda se postavlja zadatak razvoja ličnosti radnih ljudi, želi pomagati u produbljivanju duhovnog života, želi pomagati porodični život svojih članova. Mora, dakle, razvijati amaterski sportski i kulturni pokret, učešće u djelatnosti radničkih univerziteta sa što je moguće širom lepezom tema, zajedničko provođenje slobodnog vremena, turizam i izlete, razne oblike grupnih proslava sindikalnih praznika.

3) Pitanje načina nagrađivanja aktivista u sindikalnim organizacijama poduzeća zahtijeva svestranu diskusiju. Svi oni (ili dio njih) mogu biti nagrađivani od strane radne organizacije, koja je na temelju Ustava obavezna da od profesionalnog rada oslobodi radnike da bi vršili sindikalne poslove. To rješenje može za Sindikat predstavljati znatnu uštedu izdataka i može biti silom zakona izvršeno od strane radne organizacije. Drugo rješenje je pokrivanje svih ličnih izdataka sindikalnih organizacija iz budžeta Sindikata, što bi naglašavalo potpunu nezavisnost Sindikata. Radnici poduzeća zaposleni u sindikalnoj organizaciji poduzeća dobivali bi u poduzećima besplatne dopuste.

U slučaju da se prihvati prvo rješenje — da sindikalna organizacija koristi pravo na određen broj radnih mjesta u poduzeću, valja riješiti da li treba da ta mjesta budu iskorištena isključivo za aktiviste Sindikata (sekretarice, knjigovođe, pravni savjetnici, itd.), ili bi mogla biti korištena i za aktiviste koji podliježu izboru.

4) Kontrola aktivnosti širih sindikalnih podružnica i suradnja s drugim organizacijama u poduzećima. Zadatak je svakog člana Sindikata da stalno pazi na to da njegovi predstavnici djeluju sukladno interesima članova i načelima sindikalne demokracije, a u slučaju nepravilnog ponašanja neophodna je kritika, pa čak i opozivanje s funkcije onog funkcionera Sindikata koji se ne ponaša adekvatno.

VI. KRAJ

Solidarnost je glavni jamac procesa obnove. Ne postoji druga društvena snaga u Poljskoj koja bi je mogla zamijeniti u tom zadatku. Koračajući putem obnove, moramo biti odlučni i spremni na podnošenje žrtava. Ili će »Solidarnost« preoblikovati svoju društvenu sredinu, ili će joj dosadašnji sistem nametnuti svoje norme i ciljeve, paralizirati naše napore i na kraju nas apsorbirati, brišući nadu u preporod.

Nema povratka s puta koji smo izabrali. Možemo ići samo naprijed do potpune obnove zemlje.

(I-7)

OSNIVANJE SEOSKE SOLIDARNOSTI

(Sa Janom Kulajem, predsjednikom Seoske solidarnosti, razgovara Wiesław Kecik, militant KOR-a)

W. Kecik: Zanima me kako su se odvijali sporazumi i kako je 18. februara u Żešovu zaključen sporazum?

J. Kulaj: U dogovoru sa Seoskom solidarnosti djelovali smo kao Seljački štrajkački komitet u kojem su se nalazili predstavnici cijele Poljske. Pregovori su bili dugotrajni i mukotrpnji. Strajkali smo već nekoliko dana, a nitko nije došao na razgovor. Nakon dužeg vremena i tek nakon što ga je obavijestila Nacionalna komisija Solidarnosti, došao je ministar Ciosek da se upozna sa zbi-

vanjima. Bilo je kritičnih trenutaka. Čvrsto smo odlučili da ne popustimo dok se ne potpišu sporazumi kojima će se priznati sindikat nezavisnih poljoprivrednika. U početku, ministar Ciosek nas nije ni saslušao, čak ni nakon naših vrlo oštih izjava. Izjavili smo da vlada ne smije biti elita, da vlada bez nacije nema razloga za postojanje, te da ne namjeravamo stvarati i uzdržavati parazite. Bili smo nepokolebljivi.

Nakon tih pregovora i nakon odluke Solidarnosti kojom nam pruža punu podršku, ministar Ciosek je otišao. Kraće vrijeme boravio je u Sjedištu Nacionalnog vijeća vojvodstva, a zatim smo telefonom obaviješteni o datumu pregovora sa vladinom komisijom u Općinskom vijeću Žešova. Sutradan smo otputovali vladinim avionom.

Najprije je trebalo da razgovaramo o pitanju sindikata poljoprivrednika, zatim o slobodnim subotama, te konačno o monopolu u sredstvima informiranja. Bilo je očito da se vlada boji istine i da ne želi pregovarati o pitanju sindikata. Pregovori o slobodnim subotama, te da nam se otvori pristup sredstvima informiranja, trajali su 5 sati. Mi sami smo zatim razmatrali pitanje sindikata individualnih poljoprivrednika i diskutirali o štrajku u Žešovu. Vladina komisija je donijela odluku da Seoska solidarnost kao takva ne može postojati. Obrazloženo je da nam sindikat nije potreban budući da već imamo Udruženje poljoprivrednika. Pregovori su trajali od 20.30 do 4 ujutro. Štrpljenje nam je bilo pri kraju. U jednom trenutku zamjenik prvog ministra Pinkowski je počeo čitati novine. Tada sam lupio šakom po stolu i izjavio da sigurno još ima neriješenih problema u zemlji, te da nam nisu potrebni ljudi koji čitaju novine za vrijeme sastanka u Općinskom vijeću.

W. Kecik: Tko je od poljoprivrednika sudjelovao u tim pregovorima?

J. Kulaj: Sudjelovali su Jozef Sliz iz Žešova, Władysław Mazur iz vojvodstva Pżemisle i Edward Malecki iz Skjernjevice. Mazur je bio jedan od najodlučnijih predstavnika i davao mi punu podršku. Svi smo, uostalom, bili nepokolebljivi u stavovima, svjesni da smo u pravu, te odlučni da riješimo zajednički problem. Mi smo bili samo predstavnici poljoprivrednika i morali smo

časno izvršiti taj zadatak. Na čelu vladine komisije je bio zamjenik ministra poljoprivrede Andrzej Kacala. Na samom početku pregovora izjavio je da vladina komisija nije kompetentna da pregovara o priznavanju sindikata individualnih poljoprivrednika. Prof. Stelmachowski i drugi pravници su nam pomogli sa već pripremljenim primjedbama na točku 1, kojom se jamči sigurnost štrajkača, njihovih suradnika i obitelji. Samo o točki 1. su vođene diskusije puna 4 dana. Zatim je objavljeno na radiju i u štampi (Trybuna Ludu) da u Žešovu vladina komisija pregovara o priznavanju sindikata poljoprivrednika. Shvatili smo ovu neuobičajenu vijest, koju cenzura ne bi inače propustila, kao znak da nas se ne uzima dovoljno ozbiljno. Tada smo odlučili da se pregovori obustave. S druge strane, mislili smo, ako se otvoreno iznosi da vladina komisija pregovara o priznavanju Seoske solidarnosti, to znači da u zemlji postoje osobe kompetentne za pregovore. Iznio sam to mišljenje vladinoj komisiji i zatražio od ministra Kacale što hitnije okupljanje kompetentnih osoba i nastavak pregovora. Konačno, kao zamjenik ministra poljoprivrede, Kacala je trebalo da shvati opravdanost naših zahtjeva.

Poznato je kako su se pregovori dalje odvijali, kao što je poznata i naša ustrajnost.

Sa drugovima Kazimierskim i Chruszczylom otišao sam u Gdanjsk u Nacionalnu komisiju Solidarnosti i izvijestio o situaciji. U početku članovi Nacionalne komisije Solidarnosti (KKP) nisu namjeravali diskutirati o problemima poljoprivrednika. Nastojali su taj problem drugačije riješiti. Međutim, u potpunosti su nas podržali, te pokazali spremnost za razgovore u kojima bi se utvrdio zajednički cilj. Zatim smo, zajedno sa Janom Rulewskim i drugim članovima, izradili rezoluciju u kojoj se proklamira apsolutna podrška KKP i Solidarnosti i zahtijeva hitan dolazak vladine komisije u Žešov. Članovi KKP su smatrali da ne treba da pregovaramo o točki 2, koja se odnosi na zakonsko registriranje sindikata poljoprivrednika, jer će je oni uključiti u pregovore o dekretu o sindikatima. Složili smo se s tim, imajući povjerenja u KKP.

U Žešovu su ponovo počeli pregovori, ali nisu dali definitivne rezultate. Dosta značajan je bio i odlučan

stav ministra Kacale, koji je nastojao da se dođe do rješenja, što se vjerojatno nije svidjelo ostalim članovima vladine komisije. Oni su, također, bili zaprepasteni kada su vidjeli da imam samo 23 godine.

W. Kecik: Nisu bil iznenađeni samo oni. Izgledaš kao da nemaš ni 23 godine.

J. Kulaj: Vladina komisija je tada shvatila ozbiljnost cijele situacije, vidjevši da i mladi i stari jednako reagiraju. Naša snaga je, u stvari, u jedinstvu.

W. Kecik: Tko je bio najstariji štrajkač?

J. Kulaj: Bio je to jedan poljoprivrednik iz okolice Zešova, star 86 ili 87 godina, koji je štrajkao 47 dana.

W. Kecik: Možeš li nam nešto reći o sudjelovanju žena u štrajku?

J. Kulaj: U štrajku je sudjelovalo i mnogo žena. Nepravde na selu tiču se svih. Očito je, dakle, da nije u pitanju samo pokret muškaraca, već je riječ o jedinstvenom i zajedničkom pokretu.

W. Kecik: Čuo sam dosta o gospođi Wladzia. Možeš li nam nešto ispričati?

J. Kulaj: Gospođa Wladzia je učestvovala u štrajku od samog početka, te ohrabivala ljude u najtežim trenucima. Budući da su se svakodnevno održavale mise, pazila je da se sačuva kršćanski duh.

W. Kecik: Imali ste i vlastite novine. Tko ih je pravio?

J. Kulaj: Ljudi koji su se bavili izdavanjem štrajkačkih novina bili su vrlo odgovorni ljudi: Janusz Szkutnik, Kaminski iz Jastżebija, te Janek Narozniak, štampar sindikalista.

W. Kecik: Janek ima bogato iskustvo. Djelovao je u Solidarnosti u Mazovšu, a i u Gdanjsku za vrijeme štrajka.

J. Kulaj: Njegovo iskustvo nam je bilo dragocjeno. Kad je on počeo raditi, novine su postale zanimljivije, te su se ljudi sve češće okupljali pred našom zgradom.

W. Kecik: Kako su se odvijali sami pregovori? Nisu bili objavljeni ni na televiziji ni na radiju.

J. Kulaj: Najprije ću vam ispričati slučaj s intervencijom milicije. Bilo je to ponižavajuće za cijelu naciju. Poznato je da ljudi zaposleni u miliciji i organima sigurnosti dolaze uglavnom sa sela. Nije nam zato jasno

otkuda onda kod njih taj neprijateljski stav prema selu, tako reći, prema roditeljima i braći. Dakle, kad smo potpisali prvu točku sporazuma kojom se jamči sigurnost štrajkača, zahtijevao sam da se odluka objavi u sredstvima informiranja, jer su nas vlasti progonile. Zlostavljanje članova Solidarnosti i Seoske solidarnosti u posljednje vrijeme je bio jasan znak da smetamo vlastima. Objavljivanje 1. točke Sporazuma je, dakle, nužno, barem zato da je svatko može imati napismeno, u ruci — iako u miliciji ima nepismenih. Smatralo se da pretjerujem, jer da danas u Poljskoj nema više nepismenih. Onda sam naveo incident u Novom Saću, kad je milicija provalila vrata jednog pomoćnog izlaza u Sjedištu Nacionalnog vijeća vojvodstva, a vrata je trebalo samo gurnuti, jer je s druge strane, na fasadi iznad vrata pisalo: Ulaz.

W. Kecik: Reci nam nešto o vašem putovanju u Čenstohovu?

J. Kulaj: Nakon potpisivanja Sporazuma seljaci su izradili križ od 3 metra i odnijeli ga u crkvu u Farni. Ja sam također odnio u crkvu željezni križ koji smo imali za vrijeme štrajka, te ga je svećenik blagoslovio. Svi su bili duboko uzbuđeni. Prolaznici su nam se neprestano pridruživali, tako da svi nisu ni mogli ući u crkvu, iako je ona prilično velika. Nakon izlaska iz crkve ljudi su prodrli u zgradu WRZZ (Vojvodskog vijeća Saveza sindikata) i pitali što dalje učiniti. Tada sam ja donio odluku o hodočašću u Čenstohovu, da bismo odnijeli tekst Sporazuma i zahvalili se Crnoj Bogorodici. I ranije smo već nosili tamo svoje zahtjeve da bi bili pod zaštitom Crne Bogorodice.

W. Kecik: Reci nam nešto ukratko o Kongresu u Poznanju, na kojem ste sudjelovali nakon sklapanja Sporazuma u Žešovu.

J. Kulaj: Do Kongresa u Poznanju je došlo zahvaljujući upravo Sporazumu u Žešovu, bez kojeg se tri seljačke sindikalne organizacije ne bi nikad ujedinile u jednu — u »Nezavisni i samoupravni sindikat individualnih poljoprivrednika« (NSZZRI). U delegaciji u Žešovu su bili ljudi različitih mišljenja, a neki čak nisu ni bili članovi Seoske solidarnosti. Jedinstvo je bilo neophodno. Cilj Kongresa u Poznanju je bio ujedinjenje raznih grupacija i stvaranje jedinstvenog pokreta. U Žešovu je

sporazume potpisao »Sindikata individualnih poljoprivrednika«, a to znači da nas se priznalo kao poljoprivrednike, a ne kao antisocijaliste ili kontrarevolucionare. Poznanj je građevina načinjena od raznih materijala. Različite tendencije uglavnom su nestale. Još uvijek ima i nezadovoljstava, ali i ona će s vremenom nestati. Sporazumi u Žešovu su svakako faktor ujedinjenja, tako da su se u Poznanju mogli održati izbori na najdemokratičniji način. Smatram da bi rezultati Kongresa u Poznanju i Sporazuma u Žešovu mogli dati vlastima jasnu sliku o seljačkom pokretu, čiji je cilj da seljak bude čovjek sa svim građanskim pravima, kao što bi i trebalo da bude u jednoj slobodnoj zemlji.

Varšava, mart 1981.

(I-1)

Jacek Kurczewski, Marcin Krol i Jan Olszewski:

SOLIDARNOST I DEMOKRACIJA

Ovu diskusiju, vođenu u martu 1981, tjednik »Solidarnost« je objavio u maju, upozoravajući na njeno značenje: »Na temelju ove diskusije je, ipak, teško izvesti krajnje zaključke. Oni će ovisiti o našim budućim iskustvima.« Osim problema demokratskog utroštva sindikata, važno je istaći i raspravu o definiciji »internog pluralizma«. Razmimoilaženja u mišljenjima J. Kurczewskog, koji smatra bitnim suprotstavljanje društvenih interesa, i Marcina Krola, koji naglašava važnost programa, nisu samo akademske prirode. Na regionalnim kongresima u junu i julu 1981. došlo je do kontradiktornih programa rada i izbora na kojima je broj izabranih delegata bio proporcionalan broju sindikalnih rukovodstava. Sve se to zbivalo u zemlji u kojoj je sve dosad izborni sistem bio određen principom nomenklature. Marcin Krol je filozof i urednik u krakovskom katoličkom tjedniku »Tygodnik Powszechny«. Jacek Kurczewski je sociolog, a nadležan je za kontrolu izbora u sindikatu. Jan Olszewski je pravnik i prvi autor statuta kojima se utvrđuje ustrojstvo i djelovanje »Solidarnosti« od septembra 1980.

Redakcija časopisa »Alternative« zahvaljuje na suradnji pariškom komitetu »Solidarnost sa Solidarnošću«, koji nam je dozvolio da prenesemo dijelove ove diskusije.

Marcin Krol: Imao sam priliku da pratim izbore u jednom velikom poduzeću, koje ima 37 000 članova »Solidarnosti« i 30 sektora, dakle, u prosjeku oko 1 000 članova po sektoru. Na razini sektora postoji, na neki način, neposredna demokracija, jer se kandidati međusobno poznaju. Na jednoj višoj razini kandidati se međusobno ne poznaju. Smatram da treba glasati za programe, a ne za osobe, ukoliko se želi izbjeći mehanički reizbor prethodno izabраниh sindikalnih predstavnika. Umjesto o manama i kvalitetama pojedinaca, treba diskutirati o programima koje te osobe mogu ostvariti. Na početku je bilo neophodno uzimati u obzir osobine pojedinca, ali ako se nastavi tom metodom, bit će je teško promijeniti, pa čak i demokratskim izborima.

J. Kurczewski: Izbori su najvažniji element demokracije, premda nisu i jedini. Čak i kad bi postojala mogućnost neposrednih izbora na svim razinama i za sva zaduženja, izabrani rukovodioci bi se mogli, tokom dvije godine, odvojiti od baze. Zato je vrlo važno kontrolisati rukovodioce nakon izbora. Potrebna je društvena kontrola, kao i kontrola utvrđena statutima. Naravno, delegati ne mogu neposredno rukovoditi. Rukovođenje ovisi o izvršnom organu, koji biraju delegati. Delegati bi trebalo da se sastaju redovno, npr. jednom mjesečno, da kontroliraju rad izvršnih organa i da im ujedno upute potrebne kritike. Delegati imaju pravo opozvati rukovodioce ako ne izvršavaju svoje dužnosti, ako krše statute, ili ako su odluke izvršnih organa loše. Grupe delegata imaju pravo ne samo izabrati predsjedništvo, već i kontrolirati njegove aktivnosti. U društvenim organizacijama je potcijenjen rad kontrolnih komisija. Njihova dužnost nije samo financijska kontrola u sindikatu, već i nadzor nad radom organa vlasti, njegova usklađenost sa statutima, te kontrola nad odlukama delegata. Bilo bi dobro da je država uređena u skladu sa istim principima koji jamče demokratsko ustrojstvo i djelovanje sindikata: jasnoćom, samoupravljanjem i poštivanjem zakona.

Svi dokumenti sindikata treba da budu dostupni svakom članu, a pregovori treba da se odvijaju javno. U toj sferi djelovanja ne bi smjelo biti tajni. U sindikalnoj štampi ne bi trebalo da postoji autocenzura, pa čak i kad se objavljuju mišljenja manjina. Konačno, treba poštivati statute i odluke donesene demokratskim putem. Informiranje bi trebalo biti ne samo vertikalno (odozgo prema dolje, i obrnuto), već i horizontalno — između različitih struktura u poduzeću.

Bez sukoba nema zdrave demokracije

(Kurzewski): Nadalje, rotacija rukovodećih osoba je nužna. U svakoj organizaciji rukovodeći aparat nastoji sačuvati svoju moć, odlagati izbore, kooptirati nove članove i osigurati sebi nove funkcije u sindikatu. To je prirodno, ali se tome treba suprotstaviti. U statutima to nije utvrđeno, ali bezuvjetno treba da protekne određen period između dva mandata.

Također se postavlja pitanje interesa raznih udruženja i struka u sindikatu. Regionalna međustrukovna struktura ima nedostatka, ali i jednu prednost — ona doprinosi jačanju sindikata nasuprot snažnom gazdi — državi.

Zastupam jednu »ukrštenu strukturu«, u kojoj bi svatko trebalo da sudjeluje u radu nekoliko međusindikalnih organizacija čije se aktivnosti podudaraju. To su, npr., tvornička organizacija i strukovna organizacija. Nesuglasice u interesima strukovnih udruženja i međustrukovnih organizacija su primjer korisnog sukoba, jer stvarna demokracija ne može postojati bez konfliktata. Oni stvaraju jednu vrstu napetosti koju nije potrebno definitivno razriješiti, opredjeljujući se samo za jedne interese. Ta napetost je korisna pod uvjetom da delegatska skupština nadzire strukture sekcija, struka i regija.

Važno je, također, da u okviru organizacije poduzeća (tvorničke organizacije) bude 70% nadležnosti sindikata, npr., financije i njihova raspodjela, samoupravljanje, te ciljevi djelovanja. Ti izbori mogu biti različiti. Sindikatu je potrebna različitost, koja, međutim, ne bi trebalo da postoji na razini regije, jer bi time izgu-

bila svoju efikasnost. Ali u poduzećima, gdje nastaje sindikat, ta različitost je neophodna, isto kao i pravo na osnivanje frakcija i opoziciju. Klasičan primjer takve demokracije u kojoj postoji »dvopartijska« struktura, tj. dvije grupe koje se bore za birače, jeste američki sindikat štampara.

Povijest statuta

Jan Olszewski: Statute »Solidarnosti« je, na osnovi teorijskih razmišljanja, izradila grupa varšavskih advokata u trenutku kad je započinjao štrajk u Gdanjsku. Izrada statuta budućeg sindikata je bila, na neki način, privatna inicijativa. Oni su bili zamišljeni za trenutačne potrebe, kao pomoć štrajkačima u regiji Gdanjska.

Zato njihova struktura ima dvije razine: organizaciju u poduzeću (tvorničku organizaciju) i regionalno rukovodstvo, te princip neposrednih izbora, bez ograničenja broja kandidata.

Gdanjskim sporazumom su predviđene dvije sindikalne strukture: strukovna i regionalna. Bio je to stav i vlade i radnika. U trenutku potpisivanja sporazuma nismo predvidjeli da će se, u roku od samo nekoliko dana, osnovati novi sindikat u cijeloj zemlji. U septembru, na sastanku novih komiteta, pokazalo se da postoji snažna želja za zajedničkim djelovanjem, što je zateklo MKZ (Međutvornički osnivački komitet samoupravnih sindikata) iz Gdanjska. Cijelu organizaciju je, dakle, trebalo rekonstruirati, jer se pojavilo pitanje centra — kao treće razine — što je promijenilo strukturu, funkcije i probleme sindikata. Promjene su izvršene na osnovi prvobitnih statuta, koje su prihvatili gotovo svi MKZ Statuti su se, na taj način, počeli primjenjivati u organizaciji struktuiranoj drugačije, nego što smo u početku predvidjeli.

Prioritet bazi

(Olszewski): Smatram da se statuti pravilno primjenjuju s obzirom na njihov nastanak, i to zahvaljujući, prije svega, jednom osnovnom principu: prva karika u

lancu o kojoj ovisi postojanje sindikata je poduzeće. Organizaciji na razini poduzeća je, prema statutima, omogućena potpuna autonomija. Međutim, sigurno će zaprepatiti činjenica da se ustalila praksa koja ne odgovara statutima, npr., poništenje izbora od strane MKZ. U statutima nije predviđena takva mogućnost. Ako osnovna organizacija izabere svoje rukovodioce i ako članovi te organizacije ne dovedu u pitanje legitimnost izbora, nijedna organizacija na višoj razini nema pravo da poništi izbor. Poništenje nije utvrđeno statutom.

U toku prvih šest mjeseci pri primjeni statuta su se pojavile tri značajne poteškoće:

Prvo, snažno neslaganje između interesa strukovnih udruženja i interesa regionalne međustrukovne strukture.

Drugo, proturječnost između strukture sindikata na dvije razine (na razini poduzeća i na razini regije) i masovnog karaktera pokreta.

Treće, Nacionalna komisija je, prema statutima, koordinativno tijelo koje nema zakonodavnih prava, a njena ovlaštenja proizlaze iz društvenog autoriteta.

U stvari, između organizacije poduzeća i regionalne organizacije postoji više razina, koje su spontano nastale zbog zajedničkih interesa malih regija (npr., na razini grada, gradske četvrti i vojvodstva, ukoliko se regija sastoji od nekoliko vojvodstava). S tim u vezi, u statutima je učinjen propust koji se pokušava riješiti na različite načine.

Postoji, također, i neslaganje između velikih poduzeća i onih drugih.

Regionalna sindikalna rukovodstva nastoje onemogućiti rad strukovnih sindikata, jer ih shvaćaju kao opasnost za opstanak sindikata. Međutim, takva težnja je prirodna i nemoguće ju je suzbiti. Pokušali smo to riješiti tako da smo u statutima predvidjeli strukovna udruženja na svim razinama sindikata. Namjerno im nismo htjeli odrediti formu, funkcije, prava i obaveze. U sadašnjem trenutku ta strukovna udruženja djeluju stvaralački i spontano. Problem strukovnih udruženja može se riješiti njihovim diferenciranjem. Postoje struke i grupe radnika koje neće moći dokazati opravdanost svojih interesa i izgubit će se u regionalnoj strukturi ako ne budu organizirani (npr., učitelji). Udruženje učitelja ili

trgovaca ne predstavlja opasnost za sindikat. Sasvim je druga stvar ako se, npr., osnuje udruženje tekstilnih radnika, što je sad slučaj u Lođu, koje ima jednak ili čak veći utjecaj nego MKZ. Nema opravdanja za odbacivanje svih strukovnih udruženja. Potrebno je stvoriti takvu organizaciju koja će omogućiti strukovnim udruženjima da brane svoje interese, a da istovremeno ne predstavljaju opasnost za primarnu regionalnu strukturu.

Sindikalna štampa

(*Olszewski*): Problem intelektualaca u sindikatu se svodi na stručnjake i štampu.

Uloga stručnjaka nije definirana statutima, i ubuduće bi je trebalo razraditi. U ovom trenutku to nije hitno, budući da u sindikatu stručnjaci djeluju uglavnom na regionalnoj i centralnoj razini. Njihova moć djelovanja nije rezultat izbora, već se pojavljuje prilikom štrajka u avgustu 1980. i u trenutku spontanog osnivanja sindikata. Prilikom izbora za rukovodeća tijela, kad se bude normalizirao proces sindikalne demokratizacije, statutima će trebati definirati nadležnosti, prava i ulogu stručnjaka.¹

Vrlo je teško nešto više reći o ulozi sindikalne štampe, koja se tek počela organizirati, ali čiji značaj je već sada ogroman. Ona je najvažniji faktor integracije radnih ljudi u sindikat i najvažniji posrednik između sindikalnih rukovodstava i brojnog članstva.

Dokle sežu granice njene autonomije? Da li bi ona sama trebalo da odredi svoju ulogu i svoj odnos prema težnjama sindikata? U bazi, kao i u sindikalnim rukovodstvima, postoji ideal slobodne štampe. Službena štampa i njeni dometi su nam dobro poznati, te smatramo da kvalitetna štampa može postojati samo u potpunoj slobodi. Međutim, takav model je samo privremeno rješenje. Uloga sindikalne štampe je suviše značajna da bismo

---

¹ Za sindikalnu demokraciju ovo pitanje je postalo bitno nakon incidenta u Bidgošću (mart-april 1981), te je donesen pravilnik koji precizno utvrđuje ulogu stručnjaka. Oni su samo savjetnici, i ne mogu zamijeniti već izabrana rukovodstva "Solidarnosti".

je prepustili sadašnjim redakcijama, sastavljenim od dobrotoljaca, i ostavili je izvan svake kontrole i demokratskih izbornih načela. Takva situacija bi mogla postati patološka. Unutar jedne demokratske strukture ne smiju postojati elementi koji su joj strani, a istovremeno preuzimaju važnu ulogu međusindikalnog posrednika. U budućnosti bi trebalo razlučiti službena izdanja velikih sindikalnih organizacija i potpuno slobodnu sindikalnu štampu, posredno povezanu sa sindikalnom strukturom. Ovdje mislim na sindikalne biltene koji direktno posreduju između sindikalnih instanci, odnosno između organa u poduzeću i regionalnih rukovodstava, između strukovnih udruženja i njihovih baza. Sindikalne publikacije namijenjene širokoj distribuciji izvan sindikata ne vrše takvu posredničku funkciju.

Bez internog pluralizma nema demokracije

Marcin Krol: U povijesti su »savjeti« (a štrajkački komiteti su neka vrsta »savjeta«) ostvarili najviši stupanj demokracije, koja je zatim ograničena. Takav proces se može prevladati različitim metodama. Prvo, organizacijskim i pravnim metodama; drugo, društvenim i političkim metodama (u ovom slučaju naročito društvenim, ali isto tako i političkim metodama u smislu međusindikalne politike). Očito je da ne može postojati demokracija ako ne postoji interni pluralizam. Strukovno i regionalno struktuiranje stvara različitost, ali to nije pluralizam. Pluralizam je rezultat različitih stavova prema nekom problemu i različitih pretpostavki za njegovo rješavanje, a ne samo skup različitih grupa koje vrše pritisak i koje se međusobno ne slažu, iako neminovno ne moraju željeti drugačiji program rada.

U toku razgovora je naveden primjer takvih izbora na kojima se nekoliko malih poduzeća udružilo protiv velikih. Međutim, ni to nije pluralizam, već samo jedan oblik borbe za vlast i utjecaj. Pluralistička demokracija je borba između grupa koje predlažu različite programe, od kojih treba biti izabran najbolji, ili onaj koji se takvim smatra. Čini mi se da tu prijete opasnost od rutinskog rada, koji će potisnuti diskusije o bitnim pitanjima.

Takve diskusije nisu dosad bile poželjne, ali će ih trebati pokrenuti, pa makar samo zato da se dokaže kako se neslaganja mogu ticati i bitnih pitanja. Sasvim je sigurno da postoje i pravi sukobi mišljenja, ali sve nesuglasice o kojima smo dosad raspravljali su ili samo borba za vlast, ili preispitivanje snaga između raznih grupa, ili problem nekog poduzeća koje ima poteškoća i želi ih riješiti. Sve te nesuglasice su sebične prirode i ne bi smjele postojati u jednom demokratskom sistemu. Ako se pokaže da je pluralizam nemoguć, dajem prednost jednoj »solidarnoj« budućnosti. Sam naziv »Solidarnost« je nedemokratski, pa čak i antidemokratski. Solidarnost (zajedništvo) je bila nužna u trenutku osnivanja nezavisnog sindikata, ali ne treba da postoji bezuvjetno i uvijek, u svim međusindikalnim aktivnostima, niti da bude poput bedema jedne opkoljene utvrde. Sa demokratske točke gledišta, svi pokreti koji su nastali iz sukoba sa nekom vanjskom silom, doživjeli su neuspjeh. Zato bi bilo nužno razmisliti o pravnim rješenjima koja bi pomogla »Solidarnosti« da uspješno riješi takvu konfliktnu situaciju.

Jasno je da u sindikatu ne možemo uspostaviti više-partijski sistem, a niti ga odrediti statutima. Ipak, možda bi mogla postojati jedna sindikalna organizacija koja bi neku diskusiju postavila na različite razine; međutim, to nitko ne čini.

Mjerilo demokratskog sistema neke države ili neke manje važne organizacije je uvijek stupanj demokratizacije na najnižoj razini. Da bi organizacija na najnižoj razini djelovala istovremeno i demokratski i efikasno, njene nadležnosti treba da budu točno određene. Na isti način potrebno je točno odrediti i nadležnosti organizacija na višim razinama, uključujući i najvišu razinu, da bi cjelokupna aktivnost bila produktivna. U glavnim crtama mi je poznato porijeklo i nužnost statuta, koje je objasnio Olszewski. Međutim, ne bih želio da se aktivnosti KKP (Nacionalne komisije »Solidarnosti«) zasnivaju samo na njenom autoritetu. Njene nadležnosti bi, također, trebalo da budu pomno definirane.

Treći važan problem za svaki demokratski sistem je poštivanje autentičnosti pokreta u njegovom početku, te očuvanje uvjeta za postojanje demokracije kao sistema. Ljudi moraju osjećati da je njihov rad društveno potre-

ban i koristan. To je teško ostvarljivo, ali je ipak moguće pod uvjetom da ljudi imaju sva prava, i to od najniže razine, pa sve do mogućnosti utjecaja na vlast.

Sa tog stanovišta, vrlo je opasno birati kandidate samo sa jedne liste, jer pri takvom glasanju mala poduzeća nemaju nikakvih izgleda za uspjeh. Npr., ako je istovremeno predloženo 30 kandidata Nove Hute, a samo jedan za deset malih i nepoznatih poduzeća, bit će izabran kandidat Nove Hute, što je sasvim prirodan proces.

Demokratski principi se moraju bezuslovno poštivati na svim razinama, ali istovremeno treba sačuvati autentičnost i spontanost koje su pratile osnivanje »Solidarnosti«.

Zato je čak važnija neposredna demokracija, tj. demokracija na razini baze, od efikasnosti sindikalnog djelovanja. Sindikalne aktivnosti mogu se i dalje uspješno odvijati ako se osnovne funkcije prenesu na višu razinu. Neposredna demokracija može se primjenjivati mnogo češće nego što se vjeruje, može joj se povjeriti mnogo više dužnosti i mnogo češće potaći njena suradnja.

Ako prihvatimo činjenicu da je »Solidarnost« velika nada za demokratski odgoj svih građana i ishodište demokratizacije društvenog života, onda je vrlo važno prevladati kompleks opkoljene tvrđave. Treba razgovarati otvoreno i nazvati stvari njihovim pravim imenom, tj. formulirati način glasanja, program rada, prioritetne zadatke, hijerarhiju ciljeva, te odnos između pokreta i demokratske svijesti općenito, u okviru nacije i cijelog društva. Štoviše, vidimo kako su nerazjašnjena važna pitanja za pokret negativno utjecala u nekim konfliktnim situacijama (Jelenja Gora, Bjelsko Bjala, Lođ).

Treba odrediti što je najvažnije za ustrojstvo i djelovanje »Solidarnosti« sa društvenog stajališta. Što smatramo bitnim za očuvanje nezavisnosti sindikata? Da li bi trebalo da se usredotočimo na probleme nacije u cjelini, ili samo na unutrašnju situaciju pokreta? Jedino ako krenemo od ovih pitanja, možemo ljudima objasniti prioritetne zadatke.

Borba protiv oligarhije

J. Kurczewski: Moglo bi se raspravljati o mnogim stvarima. Problemi demokracije u nekom sindikatu su, u suštini, isti kao i u nekoj državi. Jedan od izgleda za uspjeh i istovremeno jednu od garancija za demokraciju u našem pokretu predstavlja činjenica da je on nastao iz demokratske pobune, a ne radi obrane uskih ekonomskih interesa. To ujedno obavezuje sve njegove aktiviste na još veće angažiranje. Statutima se može samo naznačiti put prema demokraciji, ali se ne mogu propisati sva pravila djelovanja. Istovremeno je očigledno da postoje tendencije prema oligarhiji.

U vezi s primjedbama M. Krola o nužnosti ideološkog sukoba u sindikatu, te o ideološkoj polarizaciji kao jamstvu za demokraciju, htio bih istaći da postoje dva tipa demokratske kulture, najčešće spominjana kao anglo-američki i evropski.

Za demokraciju angloameričkog tipa su karakteristične borbe interesa, a ne ideološka polarizacija. Smatram da je za naš sindikat taj tip demokracije prikladniji, jer je lakše očuvati demokratski duh u jednom takvom sistemu nego u ideološkim sukobima. Ali, ni ideološke sukobe ne treba sasvim odbaciti, te bi čak i statuti trebalo da priznaju pravo na frakcije. Nadalje, sindikalna demokracija nije moguća bez sukoba struktura. U organizaciji »Solidarnosti« mogli bismo usporediti regionalne strukture sa Labour Party, a strukovna udruženja sa Trade Union Congress, tako da možemo zaključiti da je »Solidarnost« istovremeno i društveni pokret svih radnih ljudi predstavljen regionalnim strukturama, i pokret struka.

Sukobi između velikih i malih poduzeća će postojati uvijek, te su moguća samo privremena kompromisna rješenja.

Borbe interesa između aktivista na regionalnoj razini i aktivista na nacionalnoj razini su i važne i korisne. Nezadovoljstva dovode do neslaganja sa radom na nacionalnoj razini, te do osnivanja opozicijskih grupa, koje se politički uvode u sindikalni rad. Nije li problem svakog sindikata upravo formiranje novih ekipa, osposobljenih da zamijene stare?

Također postoji i sukob oko različitih ekonomskih aktivnosti sindikata, značajan zato jer je povezan sa društvenim faktorom sindikalne demokracije. U budućnosti će on biti izraženiji nego sada, zbog konkurencije strukovnih udruženja. Problem demokracije u sindikatima na Zapadu sastoji se u činjenici da se oni uspješno bore za ekonomske interese svojih članova. Zadovoljni ostvarivanjem tih interesa, članove više ne zanima mnogo sam rad sindikata. Takav ekonomski stav će se pojaviti u strukovnim udruženjima. Međutim, valja pripaziti i na različitost sindikalnog djelovanja ne samo na nacionalnoj razini, već i na razini poduzeća. Treba poticati razne oblike zajedničkih aktivnosti u poduzećima (npr., sportske i kulturne manifestacije), koje stvaraju osjećaj društvene povezanosti, te omogućuju rad i živu demokraciju. U suprotnom, ljudi neće biti emotivno vezani za sindikalne aktivnosti.

Nadalje, postoji problem slobodne sindikalne štampe. Izgleda da je osnovna tendencija u sindikalnom pokretu Zapada odgovornost rukovodilaca, što često dovodi do eliminacije slobodne štampe. Svako izrugivanje oligarhiji je povezano sa slobodnom sindikalnom štampom. Ona, u stvari, treba da bude zajedljiva i uznemiravajuća za sindikalni aparat. Npr., štampari, zbog prirode svog posla, tiskaju mnoštvo biltena i novina koji potpuno izmiču kontroli sindikalnog rukovodstva.

Uloga statuta: zaštita sindikalne demokracije

J. Olszewski: Pokušao bih opravdati statute. Oni su, u stvari, privremeni i pretpostavljam da će zadatak prve nacionalne skupštine »Solidarnosti« biti donošenje novih statuta. U statutima postoje četiri principa koja djeluju kao »sigurnosni ventili« za očuvanje demokratskog karaktera sindikalnih aktivnosti. To su: prvo, usvajanje principa opoziva svih organa; drugo, ograničenje mandata; treće, značajnija uloga kontrolnih komisija; četvrto, usvajanje potpune autonomije osnovnih organizacija.

Pokušat ću objasniti na koji način sada funkcioniraju ta četiri principa. Počet ću od autonomije osnovnih organizacija, jer tu imamo i najviše iskustva. Sada je zavr-

šena kampanja za organizaciju izbora sindikalnih rukovodstava u osnovnim organizacijama. To je vrlo pogodan način za kontrolu demokratskog djelovanja u sindikatu. U odnosu na rokove predviđene statutima, kasni se sa izborom rukovodstava, ali ne zato što ta rukovodstva odbijaju izbornu verifikaciju, već zbog izvjesnih poteškoća i neiskustva u vezi sa samim organiziranjem. Usprkos tome, u nekoliko regija osnovne organizacije, a posebno radničke organizacije, su element koji vrši pritisak i pospješuje izbore. One su odbile da izruče fondove za regiju, uz obrazloženje da će nakon završenih izbora predati novac novim rukovodstvima. Kao što se vidi iz ovog primjera, autonomija osnovnih organizacija je izvršila svoju funkciju »sigurnosnog ventila«.

Premalo iskustva s kontrolnim komisijama

Princip opoziva se sada vrlo često provodi, ali ne na sasvim demokratski način, te zato dovodim u pitanje njegovu opravdanost. Nije li se, možda, pretjeralo s primjenom tog principa? O opozivu odlučuju komisije u poduzećima, a ne koristi se nužno izborni postupak, niti opoziv izražava uvijek mišljenje cijele ekipe. Kontrolna komisija u poduzeću, koja u sadašnjoj situaciji zamjenjuje uobičajeni izborni mehanizam, opoziva regionalne delegate toliko često da otežava rad na razini regije. Svjedoci smo stalne smjene delegata, naročito u strukovnim udruženjima. Statutima bi trebalo precizirati princip opoziva, jer trenutno nije utvrđen nikakav konkretni postupak za njegovu primjenu.

U vezi s produženjem mandata, sindikalni aktivisti, nakon dva mandata, trebalo da se vrati na svoj prijašnji posao, barem u trajanju jednog mandata. U suprotnom, prijeti opasnost od prelaska delegata na neko drugo zaduženje, a na taj način on postaje »stalni član« aparata.

Pokrenuto je i pitanje o nedefiniranom karakteru strukovnih udruženja. Svjesno nismo željeli nametnuti nikakva ograničenja, jer u trenutku donošenja statuta nismo još dovoljno poznavali snagu i formu pokreta. Dakle, sasvim svjesno smo prepustili da se karakter udru-

ženja definira kroz praksu, ili da o njemu odlučuju pojedine regije ili Nacionalni komitet. Regije mogu same donositi odgovarajuće pravilnike za pojedino udruženje. Na temelju svih dosadašnjih iskustava, prije kongresa bi trebalo da donesemo zaključke u vezi sa statutima.

Valja istaći još i problem sindikalnog aparata i njegovog odnosa sa brojnim članstvom. Sukob i tu može biti koristan, ali se bojim da bi u sadašnjoj situaciji, i uzevši u obzir izvjesne navike, mogao štetiti pokretu. S jedne strane, vlada uvjerenje da mogu raditi samo oni koji su plaćeni, a da ostali članovi samo predlažu projekte ili kritiziraju. S druge strane, postoji strah od manipulacije. Ljudi se boje da ih se zavarava i da se radi protiv njih, ukoliko se djeluje u njihovo ime. Iako u sadašnjem trenutku još ne postoji sindikalni aparat u pravom smislu, sukobi već postoje. Ne vidim tu za sada nikakvo rješenje, osim promjene mentaliteta; međutim, to je dugotrajan proces. Statutima bi trebalo ili ograničiti ulogu aparata, ili omogućiti javnosti uvid u njegov rad, ili zajamčiti posebne oblike kontrole, koju bi vršila sindikalna tijela. U svakom slučaju, nužno je pronaći neko rješenje, jer je to jedna od najvećih opasnosti za pokret.

Priredila: Jolanta Strzelecka
(Tjednik »Solidarnost«, broj 7, 15. V 1981)

(I-1)

PROGRAM NSS »SOLIDARNOST«

usvojen na I zemaljskom kongresu delegata

(Tjednik »Solidarnost«, 16. X 1981. godine)

21 zahtjev Gdanjskog međutvorničkog štrajkačkog komiteta (MŠK)

1. Da se odobre slobodni sindikati, nezavisni od partije i poslodavaca, a koji proističu iz Konvencije

broj 87 Međunarodne organizacije rada, koju je ratificirala NR Poljska.

2. Da se garantira pravo na štrajk i bezbjednost štrajkača i lica koja im pomažu.
3. Da se poštuje sloboda govora, štampe i objavljivanja, garantirana Ustavom NRP, a samim tim i da se ne sprovede represije nad nezavisnim izdavačima i da se sredstva masovnog informiranja učine dostupnim za sve vjeroispovijesti.
4. Da se povrate ranija prava:
  - a) ljudima otpuštenim 1970. i 1976. godine,
  - b) studentima udaljenim s fakulteta zbog uvjerenja.

Da se oslobode politički zatvorenici: E. Zadrozinski, J. Kozlovski i M. Kozlovski.
5. Da se u sredstvima informiranja objavi informacija o osnivanju MŠK i da se objave njegovi zahtjevi.
6. Da se poduzmu realne mjere za izvođenje zemlje iz krizne situacije putem: objavljivanja potpune informacije o društveno-ekonomskoj situaciji i omogućavanja svima da sudjeluju u diskusiji o programu reformi.
7. Da se svim štrajkačima isplati naknada za period štrajka, kao za godišnji odmor, iz fonda Centralnog vijeća sindikata.
8. Da se osnovna zarada svakog radnika poveća za 2 000 zlota mjesečno, kao rekompensacija za dosadašnji porast cijena.
9. Da se garantira automatski rast plaća, paralelno s rastom cijena i padom vrijednosti novca.
10. Da se ostvari potpuna snabdjevenost unutrašnjeg tržišta prehrambenim artiklima, a da se izvoze samo viškovi.
11. Da se uvedu bonovi za meso i mesne preradevine — bonovi za namirnice (dok se ne sredi situacija na tržištu).
12. Da se ukinu komercijalne cijene i prodaja za devize u tzv. unutrašnjem izvozu.
13. Da se uvedu principi izbora rukovodećeg kadra po osnovi kvalifikacija, a ne po osnovi partijske pripadnosti i da se ukinu privilegije Narodne

milicije, Službe bezbjednosti i partijskog aparata putem:

- izjednačavanja porodičnih dodataka,
  - ukidanja specijalne prodaje, itd.
14. Da se uvede penzioniranje poslije odrađenih 35 godina, skraćujući starosnu granicu za žene na 50, a za muškarce na 55 godina.
  15. Da se izjednače stare i sadašnje invalidske i starosne penzije.
  16. Da se poboljšaju uvjeti rada zdravstvene službe, što će obezbijediti potpunu zdravstvenu zaštitu radnih ljudi.
  17. Da se obezbijedi odgovarajući broj mjesta u vrtićima i jaslicama.
  18. Da se uvede trogodišnje plaćeno porodiljsko odsustvo.
  19. Da se skрати vrijeme čekanja na stan.
  20. Da se povećaju dnevnice sa 40 na 100 zlota i dodatak za odvojen život.
  21. Da se uvedu sve slobodne subote; radnicima u neprekidnom procesu rada, u sistemu od četiri smjene, nepostojanje slobodnih subota nadoknaditi povećavanjem odmora ili plaćenim slobodnim danima.

Gdanjsk, 16/17. avgusta 1980.

I. Tko smo i čemu težimo

NSS »SOLIDARNOST« je nastao iz štrajkačkog pokreta 1980. godine — najvećeg masovnog pokreta u historiji Poljske. Taj pokret, rođen među radnicima velikih radnih organizacija u raznim regionima naše zemlje, imao je svoj prelomni momenat u avgustu 1980. godine na primorju. U toku jedne godine on je zahvatio sve sredine radnog svijeta: radnika, seljaka, inteligencije i zanatlija.

Početak našeg sindikata bio je jednostavno izraz potreba običnih ljudi naše zemlje, njihovih patnji i razočaranja, nadi i čežnji. Naš sindikat je izrastao iz bunta poljskog društva koje je, u toku više od tri decenije, is-

kusilo kršenje ljudskih i građanskih prava; iz bunta protiv diskriminacije pogleda na svijet i ekonomske eksploatacije. On je bio protest protiv postojećeg sistema vršenja vlasti.

Swima nama je bilo stalo ne samo do uvjeta života, mada se živjelo loše, a radilo se teško i tako često bez rezultata. Historija nas je naučila da nema kruha bez slobode. Bilo nam je stalo i do privrede, demokracije, istine, ljudskog dostojanstva, slobode uvjerenja i oporavka Republike, a ne samo do kruha, putra i kobasica. Sve elementarne vrijednosti su bile suviše pogažene da bi se moglo povjerovati da će se bez njihovog preporoda bilo što izmijeniti nabolje. Ekonomski protest je istovremeno morao biti i društveni protest; društveni protest je istovremeno morao biti i moralni protest.

Taj društveni i moralni protest nije nastao odjednom. Ima u njemu naslijeđene krvi poznanijskih radnika iz 1956. godine i decembra 1970. na primorju, u njemu su bunt studenata iz 1968. i patnje Radoma i Ursusa iz 1976. godine. U njemu je nasljeđe nezavisnih akcija radnika, inteligencije i omladine i napora Crkve za očuvanje vrijednosti, nasljeđe svih borbi za ljudsko dostojanstvo u našoj zemlji. Naš sindikat je izrastao iz tih borbi i ostat će im vjeran.

Mi predstavljamo organizaciju koja u sebi spaja crte sindikata i velikog društvenog pokreta. Spajanje tih crta odlučuje o snazi naše organizacije u životu cjelokupnog naroda. Zahvaljujući stvaranju moćne sindikalne organizacije, poljsko društvo je prestalo da bude usitnjeno, dezorganizirano i izgubljeno; ujedinjujući se pod parolom solidarnosti, dobilo je snagu i nadu. Stvoreni su uslovi za stvarni nacionalni preporod. Naš sindikat, najšira reprezentacija radnih ljudi u Poljskoj, želi da bude i bit će stvaralačka snaga tog preporoda.

NSS »Solidarnost« spaja u sebi mnoge društvene struje, povezuje ljude različitih pogleda na svijet i različitih političkih i vjerskih uvjerenja, nezavisno od nacionalnosti. Ujedinio nas je protest protiv nepravde, zloupotrebe vlasti i monopolizacije prava na određivanje i izražavanje težnji cjelokupnog naroda. Ujedinio nas je protest protiv stanja u kome država tretira građanina kao

svoje vlasništvo i protiv lišavanja radnih ljudi prava na pravog predstavnika u konfliktima s državom; protiv blagonaklonosti onih koji vladaju, koji bolje znaju koliko slobode treba udijeliti onima kojima se vlada, protiv nagrađivanja bezuslovne političke poslušnosti, umjesto inicijative i samostalnosti u djelovanju. Ujedinilo nas je odbacivanje laži u javnom životu i neslaganje s rasipanjem rezultata teškog i strpljivog rada naroda.

Mi nismo samo snaga sposobna za protest, već i snaga koja želi da gradi Poljsku pravednu za sve, snaga koja je okrenuta zajedničkim ljudskim vrijednostima.

U osnovama djelovanja mora da stoji poštovanje čovjeka. Država treba da služi čovjeku, a ne da vlada nad njim; državna organizacija treba da služi društvu, a ne da se poistovjećuje s jednom političkom partijom. Država mora da bude stvarno zajedničko dobro cijelog naroda. Rad je za čovjeka — o smislu rada odlučuje njegovo približavanje čovjeku i njegovim potrebama.

Osnova našeg nacionalnog i društvenog preporoda mora biti ponovno uspostavljanje pravilne hijerarhije tih ciljeva. U određivanju svojih težnji »Solidarnost« koristi vrijednosti kršćanske etike, našu nacionalnu tradiciju i radničku i demokratsku tradiciju radnog svijeta. Novi podsticaj za djelovanje za nas je enciklika o radu Ivana Pavla II. Kao masovna organizacija radnih ljudi, »Solidarnost« je i pokret za moralni preporod naroda.

Narodnu vlast smatramo principom od kojeg se ne smije odstupati. Narodna vlast ne može biti vlast grupa koje se stavljaju iznad društva i koje sebi pripisuju pravo da određuju potrebe i zastupaju interese društva. Društvo mora imati mogućnost da govori punim glasom i da izražava raznolikost društvenih i političkih mišljenja; mora imati mogućnost organiziranja na način koji će svima obezbijediti pravedno učešće u materijalnim i duhovnim dobrima naroda i oslobođenje svih njegovih mogućnosti i stvaralačkih snaga. Želimo stvarno podružljavanje sistema upravljanja i privređivanja. Zato težimo samoupravnoj Poljskoj.

Druga nam je ideja slobodne i neokrnjene nezavisnosti. Podržavat ćemo sve što učvršćuje nacionalni i državni suverenitet, sve što pogoduje slobodnom razvoju

nacionalne kulture i prenošenju historijskog nasljeđa. Smatramo da naš nacionalni identitet mora biti potpuno poštovan.

Naš sindikat, koji je nastao i djeluje u tako teškim uvjetima, ide putem koji nitko nije utro. Od početka su mu prilazili i prilaze svi oni kojima na srcu leže važna poljska pitanja i koji nigdje drugdje ne nailaze na razumijevanje i oslonac. Nema, valjda, oblasti u kojoj se od Sindikata ne bi nešto očekivalo, računajući na njegovu snagu i društveni i moralni autoritet. Moramo se istovremeno boriti i za postojanje našeg sindikata i organizirati se na svim nivoima i učiti se, nerijetko na vlastitim greškama, pravilnom postupanju i metodama borbe za naše ciljeve.

Naš program je program borbe za ciljeve koje smo sebi postavili, program koji odražava želje i težnje našeg društva, program koji iz tih težnji izrasta. To je program koji teži dugoročnim ciljevima, putem rješavanja prećih pitanja. To je program našeg rada, borbe i služenja.

II. Prema današnjoj situaciji u zemlji

Osnivanje »Solidarnosti«, masovnog društvenog pokreta, iz temelja je izmijenilo situaciju u zemlji. Ono je stvorilo mogućnost za razvoj raznorodnih, nezavisnih društvenih institucija, kako novih tako i onih koje su, donekavno zavisne od državnih vlasti, sada stekle samostalnost. Rađanje organizacija nezavisnih od državnih vlasti treba shvatiti kao činjenicu od osnovnog značaja za promjene koje se događaju u društveno-političkim odnosima naše zemlje. Zahvaljujući njima, društvo može brinuti o realizaciji svojih težnji i efikasno braniti svoja prava.

Time su izmijenjeni uvjeti vršenja vlasti. Da bi se ona efikasno sprovodila, trebalo je uvažavati volju društva i djelovati pod njegovom kontrolom, u skladu sa principima sadržanim u društvenim sporazumima iz Gdanjska, Ščećina i Jastžebija. Trebalo je izvršiti privrednu reformu, reformu države i njenih institucija. Imali smo pravo da očekujemo od državnih vlasti da će takve promjene izvršavati.

Dosadašnji način upravljanja zemljom, zasnovan na svemoti centralnih partijsko-državnih institucija, vodio je zemlju u propast. I pored toga što se više nije moglo upravljati na stari način, više od godinu dana su sprečavane promjene, što je ubrzalo taj proces i što nas brzim koracima približava katastrofi. Poslije drugog svjetskog rata nigdje u Evropi nije došlo do tako velikog pada privrede u uslovima mira. I pored premorenosti i razočaranja, društvo je u posljednjih godinu dana pokazalo ogromno strpljenje, a u isto vrijeme i odlučnost. Ali, postoji opasnost da će se premorenost i razdraženost na kraju pretvoriti u slijepu razornu snagu ili će nas dovesti do rezignacije i bespomoćnosti. Mi kao društvo ne smijemo izgubiti nadu da je izlaz iz krize moguć.

Pred opasnošću od nacionalne tragedije, »Solidarnost« se više ne može ograničavati na čekanje i vršenje pritiska na vlast da bi ona ispunila obaveze koje proističu iz sporazuma. Mi smo za društvo jedini garant tih sporazuma. Zato naš sindikat smatra svojom osnovnom obavezom poduzimanje svih mogućih neodložnih i dalekosežnih mjera za spasavanje zemlje od propasti, a društva od bijede, malodušnosti i samouništenja. Jedini put ka tom cilju je reorganizacija države i privrede, zasnovana na demokraciji i svestranoj društvenoj inicijativi.

Potpuno smo svjesni toga da poljsko društvo očekuje od nas da mu služimo na način koji će omogućiti da ljudi žive u miru. Narod nikome neće oprostiti izdaju ideala radi čijeg je ostvarenja »Solidarnost« i nastala. Narod nikome neće oprostiti, čak ni u najboljoj namjeri poduzete, akcije ako one dovedu do prolivanja krvi, do uništenja naših duhovnih i materijalnih dostignuća. Svijest o tome nam nalaže da naše ideale ostvarujemo postepeno i na takav način da svaki idući prijedlog naiđe na podršku društva.

Odgovornost nam nalaže da stalno imamo u vidu sistem snaga u Evropi koji je nastao poslije drugog svjetskog rata. Djelo velike promjene, koje smo mi započeli, želimo ostvarivati bez narušavanja međunarodnih saveza. Oni mogu dobiti solidnije garancije nego do sada. Naš narod, ponijet dubokim osjećanjima dostojanstva, patriotizma i svoje tradicije, može biti dragocjen partner samo onda kada obaveze preuzima samostalno i svjesno.

Današnja situacija u zemlji nam je nametnula potrebu da izradimo kompleksan program. To najprije mora biti program brzih akcija neophodnih za prolazak kroz teški period zime koja nas očekuje, a istodobno to mora biti i program privredne reforme, koja se ne može odložiti za kasnije, program društvene politike i reorganizacije javnog života zemlje — program puta ka samoupravnoj republici.

III. Sindikat u odnosu na krizu i privrednu reformu

Izvori sadašnje krize nalaze se duboko u ekonomskom i političkom sistemu i u privrednoj politici koju provode vlasti koje su, omalovažavajući osnovne interese društva, blokirale sve pokušaje reforme i upropastile ogromne inozemne pozajmice. Velika kriza je rasla od polovine 70-ih godina i posljednje godine je došlo do njenog naglog zaoštavanja, uglavnom zbog nesposobnosti vlasti da izvrše duboke promjene.

Na pomolu privredne katastrofe zemlje, vlada je podnijela program svladavanja krize i privredne stabilizacije. Sindikat ne podržava taj program, jer on ne aktivira mnoge važne privredne rezerve i ne nailazi na društveno povjerenje. Po našem mišljenju, brži izlazak iz krize je moguć samo ako se odlukama vlasti da puna pouzdanost. Zato tražimo da se osigura društvena kontrola nad vladinim antikriznim odlukama. Za njihovu pouzdanost je potrebno da se na rukovodeće položaje u narodnoj privredi postave ljudi koji uživaju stručni i društveni autoritet.

TEZA 1 — Zahtijevamo uvođenje samoupravne i demokratske reforme na svim nivoima upravljanja, novi društveno-ekonomski poredak koji će povezivati plan, samoupravljanje i tržište.

Sindikat zahtijeva reformu, ona mora ukinuti privilegije birokracije i likvidirati mogućnost njihovog obnavljanja. Reforma mora dovesti do općeg oslobođenja radne

inicijative.* Zato ona ne može biti privredna. Reforma će za sobom povući društvene troškove i njeno uvođenje će zahtijevati posebnu zaštitu nekih grupa stanovništva, o čemu će Sindikat brinuti.

1. Mora se ukinuti direktivno-distributivni sistem rukovođenja privrednim životom, koji onemogućava racionalno privređivanje. U tom sistemu je ogromna privredna vlast koncentrirana u rukama partijskog i birokratskog aparata. Organizaciona struktura privrede koja služi direktivnom sistemu, mora se razbiti. Treba odvojiti organe privredne administracije od političke vlasti. Treba prekinuti službenu zavisnost direktora poduzeća od ministra i ukinuti naimenovanja zasnovana na partijskoj nomenklaturi. Reforma će biti realizirana samo onda ako bude masovni pokret kolektiva. Primjer takvog pokreta je mreža tvorničkih organizacija NSS »Solidarnost« u vodećim radnim organizacijama.** Djelatnost mreže je pokrenula široki samoupravni pokret.

2. Treba izgraditi novu organizacionu strukturu privrede. Osnovna organizaciona privredna jedinica treba da postane društveno poduzeće kojim upravlja kolektiv kojeg predstavlja radnički savjet, a operativno rukovodi direktor koga, putem natječaja, postavlja savjet, koji ga i opoziva.

Društveno poduzeće će raspolagati općenarodnom imovinom koja mu je povjerena, u interesu društva i vlastitog kolektiva. Ono će obavljati samostalnu djelatnost na principima ekonomskog računa. Država treba da utiče na njegovu djelatnost putem propisa i ekonomskih mjera — cijena, poreza, kamata na kredite, deviznih tečajeva i sl.

3. Moraju se ukloniti birokratske barijere koje onemogućavaju djelovanje tržišta. Centralni organi privredne administracije ne mogu poduzecima rajona i djelokruga djelovanja nametati niti određivati isporučiocce i primaoce. Poduzeća će moći slobodno djelovati u unutrašnjem prometu, s izuzetkom oblasti koje zahtijevaju koncesije.

---

* Taj prijedlog je razrađen u dokumentu broj 1 aneksu.

** Pod pojmom tvorničkih organizacija podrazumijevaju se organizacije »Solidarnosti« u svim oblicima radnih organizacija, a ne samo u tvornicama.

Djelatnost u oblasti vanjske trgovine također mora biti direktno dostupna svakom poduzeću. Sindikat uvažava značaj izvoza rentabilnog za kolektive i zemlju.

Težnji poduzeća ka stjecanju privilegiranog položaja na tržištu moraju se suprotstaviti antimonopolističko pravo i potrošačke organizacije. Prava potrošača mora štiti zakon. Cijene većine robe treba da budu određene ponudom i potražnjom.

4. Reforma mora učiniti planiranje društvenim. Centralni plan mora odražavati društvene težnje i društvo treba da ga odobri. Zato su nužne javne diskusije o centralnom planu. Treba obezbijediti mogućnost iznošenja svih planova u varijantama koje su također obrađene na društvenu i građansku inicijativu. Zato je potrebna široka dostupnost privredne informacije. To zahtijeva uspostavljanje društvene kontrole nad Centralnom statističkom upravom (CSU).

TEZA 2 — Zima koja dolazi zahtijeva hitne mjere u energetici. Sindikat proglašava stanje pripravnosti za sve ljude dobre volje.

Dolazi zima koja, zbog stanja u privredi, može ugroziti društvo. Postoji bojazan da vlasti neće izaći na kraj sa tom opasnošću. Bit će potrebno da se organizira društvena samopomoć. Naš sindikat proglašava stanje pripravnosti za ljude dobre volje.

1. Hitne mjere u privredi:

a) Vlasti Sindikata moraju tražiti od vlade da ih upozna s njenim programom o tome kako preživjeti zimu.

b) Sindikat će zahtijevati da vlasti bezuvjetno obezbijede dovoljno zagrijavanje i osvjetljenje stanova u gradu i selu i pokrivanje potreba u osnovnoj potrošnoj robi (topla odjeća, hrana).

c) Tvorničke komisije treba:

— da prate kako se koriste dobra proizvedena u slobodne subote i u dodatnoj proizvodnji, a naročito potrošna roba;

— da se sporazumijevaju oko podjele tih dobara i da ih upućuju na najugroženija mjesta;

— da prilagode organizaciju proizvodnje energetskim ograničenjima i da surađuju sa regionalnim vlastima Sindikata, kao i s elektrodistribucijom u zimskom razdoblju.

2. Društvena samopomoć:

Sindikatska treba na regionalnom, lokalnom ili tvorničkom nivou da organizira hitnu sindikalnu ili društvenu zimsku pomoć koja će:

— u suradnji s izviđačima i NUS (Nezavisno udruženje studenata) pobrinuti se za snabdijevanje nemoćnih lica hranom i ogrjevom u zimskom razdoblju;

— organizirati u radnim organizacijama ekipe za brzo otklanjanje kvarova u stanovima lica obuhvaćenih zaštitom i za njihovo osiguranje od izuzetno teških posljedica zime;

— oslanjajući se na tvornički i privatni prijevoz, obezbijediti, po potrebi, prijevoz do škola, liječnika i sl.;

— pomoći gradskom stanovništvu u snabdijevanju krumpirom, povrćem i voćem;

— organizirati raspodjelu inozemne pomoći.

Tvornička hitna pomoć treba da se uključi u savladavanje teškoća oko snabdijevanja na okružnom i regionalnom nivou.

TEZA 3 — Odbrana životnog standarda radnih ljudi zahtijeva kolektivno suprotstavljanje padu proizvodnje.

Osnovni problem danas jest zaustavljanje pada proizvodnje. Za to je potrebno poboljšanje snabdijevanja putem povećanja sredstava za uvoz sirovina, repromaterijala i rezervnih dijelova. Njihovo dobijanje zavisi od efikasnosti našeg programa izlaska iz krize i reforme, povećanja proizvodnje i mogućnosti dobijanja kredita s Istoka i Zapada.

Smatramo da vlada treba da ispita uvjete za povratak naše zemlje u MMF i Međunarodnu banku za obnovu i razvoj i da ih prezentira javnosti.

Istovremeno moramo učiniti sve što je moguće za ostvarenje maksimalne proizvodnje na osnovi onih rezervi kojima zemlja raspolaže.*

1. Treba ograničiti proizvodna investicijska ulaganja i uštedene materijale usmjeriti na preradu u postojećim tvornicama.

2. Suvišne rezerve materijala, mašina i uređaja treba, putem olakšica, prodavati inozemstvu i privatnim proizvodnim firmama. Potrebno je ukinuti ograničenja koja sada tim firmama otežavaju djelatnost.

3. S obzirom na izuzetan značaj uglja i drugih sirovina, nužno je da se, po principu prioriteta, obezbijede brz porast zapošljavanja i potpune tehničke snabdjevenosti rudnika i stvaranje uvjeta za povećanje eksploatacije u budućnosti. I pored vrlo teške situacije u mnogini područjima zemlje, treba obezbijediti prioritetno snabdjevanje rudničkih rajona hranom i higijenskim sredstvima. Treba da se utvrde stimulansi za štednju uglja, prije svega u poduzećima, ali i u domaćinstvima.

4. Treba iz osnova povećati učešće individualnih poljoprivrednih proizvođača u raspodjeli sredstava za proizvodnju, a naročito mašina i poljoprivrednog alata, gnojiva i sredstava za zaštitu biljaka i stočne hrane, naročito one bogate bjelančevinama. To će omogućiti povećanje proizvodnje hrane, budući da je individualna poljoprivredna proizvodnja efektivnija od društvene.

5. Zbog velikog deficita sirovina i energije, postoji potreba da se u narednim mjesecima obustavi rad u nizu radnih organizacija. O tome treba da odluče kriteriji ekonomske efektivnosti. Takve odluke ipak moraju biti ograničene na neophodan minimum i odnositi se isključivo na slučajeve kada ne postoje racionalne mogućnosti za prestrukturiranje proizvodnje.

6. U mnogim granama radno vrijeme sada nema odlučujući značaj za obim proizvodnje. Ipak, shvaćajući potrebe krizne situacije, možemo se suzdržati od zahtjeva za uvođenje povećanog broja slobodnih subota u 1982. godini. Prihvaćanjem dodatnog rada u slobodne subote, ukoliko za to postoje mogućnosti, treba da zavisi od volje kolektiva.

---

* Detaljni prijedlozi iz te oblasti sadržani su u dokumentu broj 2 aneksa.

7. U razdoblju krize izdaci za naoružanje treba da budu ograničeni na apsolutni minimum, a oslobođena sredstva i snage iskorišteni za povećanje proizvodnje.

TEZA 4 — Nužnost ponovnog uspostavljanja tržišne ravnoteže Sindikat prihvaća u okvirima odgovarajućeg antikriznog programa, usklađenog sa svrsishodnom reformom i uz zaštitu najugroženijih grupa stanovništva.

Glavni način za ponovno uspostavljanje tržišne ravnoteže mora biti porast proizvodnje i ponude. Ali, brzo vraćanje tržišne ravnoteže neće biti moguće isključivo tim putem.* Nužno je i smanjenje tržišne potražnje. To se može ostvariti slijedećim metodama:

a) postepenim povećavanjem cijena, s tim da se u prelaznom razdoblju zadrže bonovi za osnovnu potrošnu robu;

b) jednim povećanjem cijena, uz istovremeno uklanjanje sistema bonova;

c) novčanom reformom povezanom s reformom cijena.

U okviru tih općih metoda i njihovih kombinacija postoje mnoga rješenja. Neke konkretne prijedloge su njihovi autori stavili na razmatranje članovima Sindikata u aneksu. To ne isključuje druge prijedloge.

Uvjet za efikasnost navedenih metoda je prethodno ili istovremeno ostvarenje porasta proizvodnje. Ako se ne primijeni nijedna od spomenutih metoda, bit će neizbježno uvođenje općeg sistema bonova za svu robu. Opći sistem bonova ne vraća ravnotežu, vodi ka rasipanju, izaziva vještačke deficite, širenje birokracije i crne burze, isključuje motiviranost za dobar rad i ne garantira zaštitu realnih prihoda stanovništva.

O tome koji će pravac vraćanja ravnoteže biti prihvaćen, treba poslije javne diskusije da odlučuje društvo putem općenarodnog referenduma. Sindikat će to zahtijevati. Što prije o tome odlučimo, to će društveni troškovi vraćanja tržišne ravnoteže biti manji.

---

* Detaljni prijedlozi o tome su sadržani u dokumentima 2 i 3 aneksa.

TEZA 5 — Borba protiv krize i ekonomska reforma moraju se realizirati pod društvenom kontrolom.

Uvjet za efikasnu borbu protiv krize nije samo sastavljanje programa prihvaćenog od društva, već i društvena kontrola njegove realizacije. Sindikat se nada da će ubuduće tu kontrolu vršiti preporođeni Sejm i narodni savjeti, kao i radnička samouprava.

Ali, institucije društvene kontrole se ipak moraju uvesti već sada. Jer, iskustva, ne samo iz 60-ih i 70-ih već i iz posljednje godine, nepobitno dokazuju da odsustvo društvene kontrole dovodi do pogrešnih odluka i ide na ruku nesposobnosti i partikularnim interesima. Zato Sindikat zahtijeva osnivanje društvenog savjeta narodne privrede. U njegovu nadležnost treba da spadaju: ocjena privredne politike vlade, ocjena privredne situacije i privrednih pravnih akata i iniciranje neophodnih poteza u tim oblastima. Savjet treba da ima pravo da predlaže nacрте zakona. Društveni savjet narodne privrede treba da djeluje potpuno javno, a njegovi članovi moraju imati pravo sporazumijevanja sa društvom preko sredstava masovnog informiranja.

TEZA 6 — Sindikat će misliti na sve ljude, a posebnu brigu posvetit će najsiromašnijima.

Od posljedica krize ćemo, prije svega, braniti one koji najteže žive. U skladu s Gdanjskim sporazumom, zahtijevat ćemo uvođenje dodatka na skupoću, proširenje dječijih dodataka i daljnje povećanje obiteljskih dodataka već u 1982. godini, kao i prihvaćanje socijalnog minimuma kao smjernice dohodovne politike.

Sindikat će se u svojoj politici rukovoditi principom da kompenzacije moraju garantirati očuvanje nivoa realnih prihoda dijela stanovništva slabijeg materijalnog stanja. Da bi se taj princip ostvario, nužno je:

— priznati kompenzacije radnicima (starosnim i invalidskim penzionerima) i svim članovima obitelji koje oni izdržavaju;

— prilikom povećanja cijena adekvatno povećati obiteljske i dječije dodatke, starosne i invalidske penzije, stipendije i druga društvena davanja;

— da u većoj mjeri rastu stope prihoda određene za dodatke, stipendije i druga davanja, kao i budžeti domova za djecu, domova staraca, bolnica i sl.;

— zalaganje Sindikata za opći princip priznavanja jednakih kompenzacija na plaće.

Vidimo potrebu utvrđivanja liste osnovne robe i usluga čije će se povećanje cijena morati kompenzirati. Povećanje cijena i principi i visina kompenzacije se moraju usklađivati sa Sindikatom.

Tražimo znatno povećanje sredstava za društvenu pomoć.

Sindikat će poduzeti mjere za ublažavanje neizbježnog porasta troškova života. U tom cilju ćemo:

— kontrolirati pokazatelje troškova života,

— podržavati društvene inicijative za kontrolu kvalitete robe i opravdanosti njene cijene,

— zahtijevati stvaranje fondova za dotacije koje će omogućiti ograničenje odobrenih maloprodajnih cijena, naročito cijena važne robe i usluga (mlijeko, udžbenici, dječija odjeća i sl.).

TEZA 7 — Snabdijevanje hranom je danas najvažniji problem; bonovi moraju imati puno pokriće, a raspodjela hrane mora biti stavljena pod društvenu kontrolu.

Zbog velikog deficita osnovnih prehrambenih i industrijskih proizvoda, Sindikat je prinuđen da se do njegovog prevazilaženja zalaže za racioniranje te robe, kako bi se svakom građaninu obezbijedio neophodni minimum potrošnje.

Sadašnja raspodjela putem bonova, prije svega mesa, ne obezbjeđuje zadovoljavajuću ishranu zbog nedostatka proizvoda za zamjenu i dopunu (riba, mliječni proizvodi).

Sindikat zahtijeva od vlade da poduzme energične mjere za garantirano dobivanje hrane na bonove, a, prije svega, za davanje stimulansa poljoprivrednicima da isporučuju stoku za klanje i razvijaju stočarstvo.

Norme racioniranih proizvoda moraju se povećavati prema rastu proizvodnje i isporuka. Tražimo poboljšanje organizacije trgovine i sistema racioniranja, kako bi građani mogli kupovati za bonove bez čekanja u redovima.

Ishranu naroda tretiramo kao prvorazredno pitanje.

Sindikata neće biti pasivan prema sadašnjoj situaciji u snabdijevanju. Nužno je u cijeloj zemlji organizirati mrežu sindikalnih komisija za pitanja tržišta i hrane, koja bi imala jedan koordinacioni centar. Te komisije treba da saraduju s teritorijalnim jedinicama NSS individualnih poljoprivrednika »Solidarnost«.

Moramo se istovremeno suprotstavljati tendencijama jačih radnih organizacija ka trgovini putem trampe, jer to podriva našu solidarnost.

TEZA 8 — Sindikat će se suprotstavljati rastućim socijalnim razlikama između radnih organizacija i regija.

Privredna reforma je povezana s opasnošću od velikih disproporcija plaća i socijalnih nejednakosti između radnih organizacija i između regija. Moramo stvoriti uvjete za njihovo ublažavanje.

U tom cilju ćemo nastojati:

1. Da autentične teritorijalne samouprave preuzmu socijalno organiziranje radnih organizacija i da razvijaju socijalnu djelatnost koja je do sada bila u nadležnosti poduzeća.

2. Da se osnuju zemaljski socijalni fondovi koji će biti pod društvenom kontrolom i koji će omogućiti protok sredstava za ublažavanje međuregionalnih razlika.

Sindikata će u tom smislu već sada poduzeti mjere koje se zasnivaju na:

1. Izmjeni načina financiranja socijalne djelatnosti od strane radnih organizacija. U reformiranom poduzeću veličina socijalnih fondova treba da zavisi, prije svega, od broja zaposlenih radnika, a ne od veličine fonda plaća.

2. Na tome da se socijalna baza radnih organizacija učini dostupnom stanovništvu datog područja (jaslice, domovi kulture, prijevozna sredstva i sl.).

3. Na osnivanju mješovitih komisija, uz učešće predstavnika naselja i kvartova, kao začetka teritorijalnih samouprava koje odlučuju o pravicima korištenja i razvoja socijalne baze.

IV. Zaštita rada kao osnovni zadatak Sindikata

Osnovna djelatnost Sindikata će biti osiguranje prava radnika na rad, njegovog poštovanja od strane poslodavca, uvjeta rada koji su bezbjedni i nisu štetni po zdravlje i pravednog nagrađivanja.

TEZA 9 — Pravo na rad se mora poštovati, a sistem plaća treba reformirati.

Zalažemo se za opće pravo na rad, a protiv nezaposlenosti. Shvaćajući nužnost promjene sistema zapošljavanja, Sindikat smatra da se ona može izvršiti tako da se ne dozvoli nezaposlenost. U radnim organizacijama u kojima su predviđene redukcije, tvorničke komisije treba da razmotre mogućnost takvih izmjena unutar organizacija da radnici mogu preći na drugo radno mjesto ili da rade sa skraćenim radnim vremenom bez smanjenja plaće.

Sindikat smatra da treba stvoriti pravne mogućnosti i druge uvjete za dobrovoljno napuštanje rada u društvenom sektoru i zapošljavanje u privatnom sektoru. Nužno je da se pravno regulira pitanje odlaska na rad u inozemstvo. Zemaljska komisija će, u vezi s tim, uspostaviti kontakte s inozemnim sindikatima radi sindikalne zaštite poljskih građana koji se zapošljavaju u inozemstvu.

Sindikat će se odlučno suprotstavljati svakom smanjenju radne snage koje ne bude praćeno socijalnim garancijama za osobe koje privremeno ostaju bez posla (rješavanje njihovog statusa, visina naknade, određivanje principa prekvalifikacije).

U oblasti osiguranja rada »Solidarnost« će posebnu pažnju posvetiti hranionicima obitelji, samohranim majkama, radnicima pred penzijom i hendikepiranim osobama.

Regionalne uprave će osnovati specijalne službe za pitanja zapošljavanja.

Potrebna je reforma sistema plaća koja će svakom garantirati odgovarajuću zaradu i jednako nagrađivanje za rad jednake vrijednosti. U uvjetima privredne reforme to treba da znači da će država, u dogovoru sa sindikatima, utvrditi nivo garantiranih plaća, koji će u cijeloj zemlji biti isti za iste profesije i radna mjesta, nezavisno od ekonomskih rezultata poduzeća. U reformi platnog sistema težit ćemo:

- ka izjednačavanju dodataka na plaće,
- ka jačanju stimulativne funkcije plaća,
- utvrđivanju minimalne plaće na nivou prosječne plaće, ali ne manje od socijalnog minimuma,
- oporezivanju previsokih plaća (varijanta prijedloga),
- dodatku na osnovne plaće za opasan, težak ili rad opasan po zdravlje, ali tako da ti dodaci ne koče mjere za poboljšanje uvjeta rada,
- ukidanju plaća po sistemu norme.

Izjašnjavamo se za to da se postepeno, u okviru kolektivnih ugovora o radu, realiziraju do sada sklopljeni granski sporazumi, uz zadržavanje prvenstva za one profesionalne grupe kod kojih se javlja deficit radne snage. Kongres smatra da se treba uzdržati od sklapanja novih kolektivnih ugovora o radu, sve dok Zemaljska komisija ne utvrdi principe ponašanja u toj oblasti. To ne isključuje mogućnost tekućih konzultacija sa poslodavcem.

Težit ćemo utvrđivanju jedinstvenih metoda određivanja plaća, koje osiguravaju slobodu formiranja plaća u poduzećima. Ako se neka profesionalna grupa pojavi u nekoliko granskih sporazuma, osnovne plaće, prihvaćene kolektivnim ugovorom, zasnivat će se na prosječnoj plaći za tu grupu.

Zemaljska komisija će osnovati komisiju za plaće, čiji će hitan zadatak biti izrada nacрта reforme sistema plaća i kolektivnih ugovora.

TEZA 10 — Treba obezbijediti uvjete rada koji su sigurni i nisu opasni po zdravlje.

1. Sindikat predlaže poduzimanje mjera za proizvodnju mašina, uređaja i alata u skladu sa zahtjevima koji osiguravaju valjane uvjete rada. Sindikat će se zalagati za ukidanje opasnog, izuzetno teškog i rada štetnog po zdravlje.

2. Sindikat će ubrzano (na novim principima) raditi na osnivanju institucije sindikalne inspekcije rada. Djelovanje Sindikata u oblasti uvjeta HTZ koordinirat će specijalna služba pri Zemaljskoj komisiji.

U njene zadatke će, između ostalog, ulaziti:

— izrada i izdavanje zbirke propisa HTZ, koji će obvezivati tvorničke komicije,

— pravno reguliranje pitanja uvjeta i sigurnosti rada, a naročito:

a) pravno reguliranje pitanja u vezi s odštetom za nesreću na radu i sa sistemom osiguranja,

b) ratificiranje Konvencije MOR-a o sudjelovanju sindikata u utvrđivanju normi dozvoljenog opterećenja na radu.

3. Sindikat će koristiti svoja statutarna ovlaštenja — izdavanje zabrane rada za svoje članove u slučajevima izuzetnog zapostavljanja uvjeta sigurnosti i higijene rada. Tvorničke komisije su obavezne da stalno kontroli-
raju poštivanje normi maksimalno dozvoljene koncentracije i maksimalnog opterećenja.

4. Zemaljska komisija poduzet će neodložne mjere da se u I kategoriju zaposlenosti svrstaju sva ona radna mjesta (a ne profesije) na kojima su uvjeti rada izuzetno teški, štetni i opasni.

5. Zemaljska komisija poduzet će i mjere za izmjenu propisa o zaštiti radnika koji su usljed povrede na radu ili profesionalnog oboljenja izgubili sposobnost obavljanja svog dotadašnjeg posla. Novi propisi treba da obavezuju radnu organizaciju na stalno isplaćivanje razlike u zaradi.

6. U samoupravnim poduzećima koja se sama financiraju Sindikat će zahtijevati takvo ekonomsko i finansijsko planiranje koje će uvažavati i potrebu za poboljšanjem uvjeta rada. Sindikat će kontrolirati realizaciju tih planova i ulaganja u HTZ. Neophodna je koordina-

cija djelovanja svih službi u radnoj organizaciji nadležnih za HTZ (sindikati, zdravstvena služba, služba za HTZ, za socijalno osiguranje i druge).

TEZA 11 — Radno pravo treba da zaštiti društvene i radne interese građana.

Sindikat smatra da je nužno izvršiti duboku reformu radnog prava i sistema socijalnog osiguranja a naročito:

- ukidanje svih ograničenja slobode izbora posla;
  - izjednačavanje prava i obaveze potpisnika ugovora o radu;
  - da Sindikat dobije pravo na zakonodavnu inicijativu u oblasti radnih odnosa i socijalnog osiguranja; Sindikat mora imati pravo prigovora na nacрте pravnih propisa iz oblasti radnih odnosa i socijalnog osiguranja;
  - omogućavanje sklapanja kolektivnih ugovora o radu za pojedine grupe profesija, grana i radnih organizacija;
  - da sporove iz oblasti radnih odnosa rješavaju posebni, drugostepeni sudovi;
  - da se ne primjenjuju disciplinske kazne koje ograničavaju prava radnika u oblasti plaća, odmora i osiguranja;
  - uvođenje obaveza osnivanja odjeljenja ili zaštitnih radnih mjesta za trudnice;
  - obuhvaćanje rada zatvorenika pravnom zaštitom.
- Sindikat će, preko sindikalne komisije za pitanja reforme radnog prava i socijalnog osiguranja, dati svoje prijedloge za odgovarajuća rješenja.

V. Solidarno društvo — društvena politika

TEZA 12 — Sindikat nastoji da inicijativu, probuđenu u društvenom protestu, usmjeri na zadovoljavanje potreba neposredne okoline.

Centralistički sistem društvene politike se pokazao neujednačenim i neefikasnim. On izaziva u društvu osjećanje dubokog nezadovoljstva i u isto vrijeme čini da ljudi pasivno čekaju na davanje koje dijeli država. Društvena politika se mora podvrgnuti stvarnom područjavanju.

Sindikata prihvaća slijedeće principe društvene politike:

1. Djelovanje sindikata treba da bude prilagođeno specifičnostima sredine, grane i regije. Sindikat će utvrđivati glavne pravce djelovanja i hijerarhiju akcija, odbacujući sheme dosadašnjih rješavanja (npr., Sindikat neće pripremati detaljne instrukcije za tvorničke komisije).

2. U radnim organizacijama tvornička komisija pazi, prije svega, na uvjete rada, plaće i zapošljavanje. Drugi zadaci će se rješavati u mjestu stanovanja. Tvornička komisija će uspostaviti suradnju s društvenim organizacijama u svojoj neposrednoj okolini; podrška od strane snažnih tvorničkih komisija će ići na ruku razvoju lokalnog samoupravljanja.

3. Rajonske samouprave građana, razna lokalna udruženja i društvene inicijative treba da pomažu teritorijalnoj samoupravi koja donosi odluke o problemima šireg značaja i koja usklađuje proturječne interese kolektiva.

4. Odluke koje se odnose na probleme cijelog društva i usaglašavanje različitih interesa regija i grana treba da podliježu kontroli društvenih tijela (npr., treba povratiti značaj Savjeta za kontrolu zavoda za socijalno osiguranje).

5. Ostvarujući ideju društvene samopomoći, Sindikat istovremeno inzistira na osnivanju i brzom razvoju društvenih stručnih službi i podržava, osobito, stručno obrazovanje socijalnih radnika.

TEZA 13 — Sindikat štiti prava porodice na zadovoljavanje osnovnih potreba i na jačanje osjećanja sigurnosti.

Zadatak obiteljske politike je da osigura odgovarajuće zdravstvene, materijalne i odgojne uvjete za razvoj mladog pokoljenja i za život obitelji. Tvorničke komisije i druge sindikalne instance će poduzimati mjere za:

1. Ukidanje noćnog rada za žene, u skladu s Konvencijom broj 89 MOR-a.

2. Uvođenje kliznog radnog vremena i omogućavanje zapošljavanja sa skraćenim radnim vremenom majki i trudnica.

3. Izvršavanje obaveze premještanja trudnica na zaštićena radna mjesta i omogućavanje dobijanja porodiljskog dopusta od sedmog mjeseca trudnoće, bez skraćivanja 98-dnevnog odsustva poslije poroda.

4. Izdvajanje proizvodnje zaštićenih artikala (za odojčad, djecu, hendikepirane i stare ljude i sl.) i njihovo garantirano stalno isporučivanje tržištu. Tu je nužna inicijativa vlasti i stalna kontrola Sindikata.

Sindikata će podržavati:

— lokalne inicijative samopomoći i samoodbrane obitelji; npr., pokret »Obiteljska solidarnost«;

— obiteljska i predbračna savjetovaništa;

— stvaranje takvih uvjeta obiteljima i samohranim majkama koji ne bi navodili žene na odluku o prekidu trudnoće;

— djelatnost rajonskih zaštitnika obitelji.

Osim toga, Sindikat će zahtijevati:

1. Izjednačavanje principa određivanja obiteljskih dodataka za sve profesionalne kategorije (pri tome i seljaka-radnika), a u skladu sa sporazumima sklopljenim poslije štrajkova. U narednim godinama ti dodaci treba da predstavljaju jedan od elemenata za ograničavanje oskudice i zato oni treba da budu izdiferencirani zavisno od primanja obitelji.

2. Odobravanje dječijeg i porodiljskog dodatka svim majkama, a ne samo zaposlenim, i to za razdoblje od najmanje 3 godine.

3. Proširenje mreže vrtića i izmjenu oblika dječije zaštite u jaslicama i vrtićima. Treba osnovati Korčakove vrtiće i stvoriti mogućnost da jaslice i vrtiće vode časne sestre.

4. Racionalizaciju kreditnog sistema.

5. Ratifikaciju Konvencije MOR-a kojom se zabranjuje noćni rad za žene u industriji.

TEZA 14 — Sindikat će štiti prava starih i hendikepiranih lica i neizlječivih bolesnika.

Sindikata očekuje od države: Ć

1. Da uvede jedinstveni, opći invalidsko-mirovinski sistem sa jednakim kriterijima za određivanje davanja, zavisno od nagradenosti staža i uvjeta rada.

2. Da uvede socijalnu naknadu koja će osiguravati minimum egzistencije licima koja su zbog starosti ili bolesti nesposobna za rad, a koja nemaju prava na penziju ili invalidninu.

3. Da ukine stari invalidsko-mirovinski sistem.

4. Da uvede specijalne povlastice za starosne i invalidske umirovljenike (popusti na željeznici i sl.).

5. Da se komisija za invalidska i pitanja zapošljavanja odvoji od Zavoda za socijalno osiguranje.

Sindikata će inicirati razvoj kućnih usluga za stara i hendikepirana lica, kao i organizaciju i osnivanje domova za privremeni boravak.

Sindikata će podržati društvene inicijative za osiguranje pomoći neizlječivim bolesnicima.

Sindikata će, preko tvorničkih komisija, voditi brigu o radnicima koji odlaze u mirovinu, pomagati im u prilagodavanju novim uvjetima i stvoriti im mogućnost održavanja veze sa radnom organizacijom.

Sindikata će se boriti protiv diskriminacije hendikepiranih lica na slijedeće načine:

1. Iniciranjem i organiziranjem njihove resocijalizacije i profesionalne rehabilitacije.

2. Zahtijevanjem takvog projektiranja prijevoznih sredstava i zgrada koje će hendikepiranim licima olakšati njihovu upotrebu.

3. Podržavanjem izgradnje novih centara za rehabilitaciju i razvoja proizvodnje opreme za rehabilitaciju i drugih uređaja za hendikepirana lica; ostvarenje tih ciljeva će olakšati Međuregionalni invalidski fond »Solidarnost«.

4. Pomaganjem radnicima invalidskih zadruga u rješavanju rehabilitacionih zadataka zadruga.

5. Akcijama tvorničkih komisija za povećanje broja zaštićenih radnih mjesta. To će omogućiti uključivanje hendikepiranih lica u normalan život.

TEZA 15 — Zbog biološke ugroženosti naroda, zdravstvena zaštita je područje izuzetnog interesa Sindikata.

Društvena očekivanja u oblasti zdravstvene zaštite prevazilaze sadašnje mogućnosti zdravstvene službe. Nedostaju lijekovi, medicinska oprema, kadar, prostorije, prijevozna sredstva i sl. Takovo stanje pogoršava i manjkava organizacija zdravstvene službe.

Spašavanje zdravlja i otklanjanje biološke ugroženosti naroda zahtijevaju koncentraciju sadašnjih ograničenih sredstava i određivanje glavnih smjerova djelovanja. Takvim smjerovima Sindikat smatra:

1. Zaštitu materinstva i zdravlja djece i omladine.
2. Mjere za osiguranje potpune snabdjevenosti lijekovima i drugim medicinskim sredstvima nužnim za direktno spasavanje života i zdravlja i za osiguranje odgovarajućih sanitarnih uvjeta u zdravstvenim ustanovama. Nastavit će se djelatnost banke lijekova »Solidarnost«.

3. Mjere za zaštitu psihičkog zdravlja, a naročito stvaranje humanih uvjeta u psihijatrijskim ustanovama; izradu takvog zakona o zaštiti psihičkog zdravlja koji će onemogućiti njegovo korištenje za kršenje građanskih prava.

4. Mjere za resocijalizaciju alkoholičara i narkomana; mjere koje potpomažu društvene inicijative u borbi protiv alkoholizma i narkomanije, naročito kod omladine, kao i pomoć njihovim obiteljima.

5. Mjere za poboljšanje zdravstvene zaštite starih ljudi i za njeno povezivanje s društvenom pomoći.

Sindikat smatra da je za pravilan rad zdravstvene službe neophodno:

1. Povjeriti odluke i kontrolu u oblasti zdravstvene zaštite i Narodnog fonda za zdravstvenu zaštitu teritorijalnim samoupravama.

2. Promjena strukture zdravstvene službe i principa njenog financiranja putem izmjene sistema socijalnog osiguranja u okviru privredne reforme.

3. Obezbeđivanje dostupnosti i odgovarajuće korištenje svih zdravstvenih službi (uključujući industrijske i resorne).

Zdravstvena služba u industriji treba da se usredsredi na profilaksu, a funkciju liječenja (uz uvažavanje specifičnosti radnih organizacija) treba da poduzme adekvatno organizirana zdravstvena služba na području stanovanja.

4. Povjeriti podjelu svih sanatorijskih mjesta isključivo zdravstvenoj službi.

5. Mjere za podizanje profesionalne etike zdravstvene službe. Za to je potrebno profesiji vratiti odgovarajući nivo, između ostalog, putem izmjene sistema nagrađivanja i reaktiviranjem samoupravnih liječničkih komora.

Od vlasti zahtijevamo da brzo podnesu izvještaj o stanju zdravstvene zaštite, da pripreme popis osnovnih nezadovoljenih potreba i izrade program mjera za bližu i dalju budućnost.

TEZA 16 — Sindikat se bori za efikasnu zaštitu čovjekove okoline.

Zaštita okoline zahtijeva:

1. Prihvatanje važnosti društvenih ciljeva iznad ciljeva proizvodnje.

2. Javnost procesa odlučivanja i stvaranje uvjeta za društvenu kontrolu u tom području.

3. Uvođenje u privredu ekonomske računice koja će, obuhvaćajući cijenu zagađivanja okoline, sprečavati uništavanje prirodnih bogatstava i primoravati na uvođenje čiste tehnologije i proizvodnje bez ostataka.

4. Aktivnu zaštitu prirode čišćenjem zagađene okoline i izmjenom principa funkcioniranja nacionalnih i prirodnih parkova.

U vezi s tim zahtijevamo:

1. Pridavanje odgovarajućeg značaja problemu zaštite okoline u postavkama i realizaciji privredne reforme.

2. Utvrđivanje odgovarajuće visine fonda za zaštitu čovjekove sredine u državnom budžetu, financiranje fonda i njegovo stavljanje na raspolaganje teritorijalnim samoupravama.

3. Da se izvršni zakoni i propisi o zaštiti čovjekove okoline niveliraju tako da ih Sindikat može sprovoditi.

4. Osiguranje učešća predstavničkih organa svih nivoa, predstavnika društvenih organizacija i udruženja koja djeluju u oblasti zaštite čovjekove okoline.

5. Premještanje tvorničke proizvodnje opasne po čovjekovu okolinu. Naročito je potrebno odmah izraditi i primijeniti projekte čišćenja voda (morske i kopnene) i ugraditi filtre u komunalnim i industrijskim objektima.

6. Uvođenje obaveza objavljivanja potpunih informacija o stupnju ugroženosti čovjekove okoline i narodnog zdravlja i da se u školske programe uvede predmet Zaštita čovjekove okoline.

U cilju ostvarivanja tih zadataka, preporučuje se:

1. Poduzimanje, od dotičnih radnih organizacija, mjera kao što su: kontrola ispravnosti i optimalnog korištenja zaštitnih uređaja, kontrola poštovanja tehnoloških propisa i modernizacija radnih organizacija.

2. Stavljanje čovjekove okoline pod regionalnu kontrolu. Stimuliranje otvaranja poduzeća raznih tipova (npr., zadružnih) čija je djelatnost usmjerena na zaštitu čovjekove okoline, kao i pokretanje proizvodnje na bazi sekundarnih sirovina u postojećim poduzećima.

3. Ocjenjivanje vladinih planova i priprema pravnih akata od strane Sindikata.

TEZA 17 — Sindikat zahtijeva poštovanje osnovnog prava čovjeka na vlastiti stan i učestvuje u oblikovanju stambene politike.

Da bi se uklonio dugogodišnji nemar u stambenoj i komunalnoj politici, potrebno je:

1. Stvarati mogućnosti za ostvarivanje inicijative u stambenoj izgradnji, naročito zadružnoj; ubrzati uređivanje građevinskog zemljišta; za stambenu izgradnju koristiti prerađivačku moć industrijske izgradnje; pružati svestranu pomoć proizvođačima građevinskog materijala, poduzećima i ustanovama uključenim u stambenu izgradnju; odgovarajuću kvalitetu rada osiguravati, između ostalog, ukidanjem norme i poboljšanjem uvjeta rada.

2. Omogućiti osnivanje i razvoj komunalnih, zadružnih i privatnih građevinskih poduzeća i malih tvornica građevinskog materijala.

3. Vratiti autonomiju stambenim zadrugama, odustajući istovremeno od izgradnje od strane patronata i radnih organizacija. Sindikat je dužan ostvarivati pravo na registraciju novih samostalnih stambenih zadruga.

4. Stvoriti mogućnost za racionalan razvoj individualne izgradnje (u gradu i na selu), osiguravajući financijsku, materijalnu i tehničku pomoć.

5. Zabranjivati izgradnju naselja na klizištima i primjenu materijala opasnog po zdravlje.

6. Modernizirati i proširivati komunalnu i uslužnu djelatnost u gradovima, mjestima i na selu.

7. Ukinuti sve propise koji koče mogućnost zamjene stanova, bez obzira na karakter i tip stambenih površina.

8. Normirati kirije u cilju zaštite stambenog fonda, obezbijediti sredstva za održavanje stanova i osigurati naknade za stanarine grupama stanovništva s najslabijim materijalnim stanjem. Tvorničke komisije treba da mijenjaju pravce i da uvode nove oblike korištenja stambenog fonda: naknade za stanarinu za najsiromašnija lica, povećanje pomoći invalidskim i starosnim umirovljenicima i povećanje plaćanja troškova velikih popravaka i sl.

Regionalne uprave će staviti pod društvenu kontrolu realizaciju stambene politike i pravilnost prostornog planiranja i osigurati društvenu kontrolu projektiranja i izgradnje novih stambenih naselja.

TEZA 18 — Sindikat će nastojati da svakom radniku osigura nužno slobodno vrijeme i mogućnosti njegovog korištenja za kulturno uzdizanje.

1. Radi osiguranja istinski slobodnog vremena svakom radnom čovjeku, Sindikat će poduzeti mjere za utvrđivanje najbolje organizacije radnog vremena i za stvaranje uvjeta koji će omogućiti slobodan izbor oblika odmora i zabave.

2. Sindikat će nastojati da se ozakoni princip 5-dnevnog radnog tjedna za sve zaposlene i da se taj princip ostvaruje postepeno, zavisno od poboljšanja stanja privrede. Sindikat treba paziti da se rad subotom i nedjeljom, potreban društvu, u komunalnoj, trgovinskoj, uslužnoj, kulturnoj, zabavnoj i sportskoj djelatnosti, nadoknadi slobodnim vremenom u toku tjedna, mjeseca ili godine.

3. Sindikat će se zalagati za omogućavanje pravilnog korištenja godišnjeg odmora:

— putem finansijske pomoći iz socijalnih i sindikalnih fondova, na način koji garantira društvenu jednakost u mogućnostima korištenja odmora;

— razvijanjem mreže centara za tzv. specijalizirani odmor sa rekreativno-zabavnim programom;

— stvaranjem uvjeta za razne oblike turističkih i specijaliziranih putovanja.

4. Sindikat će tražiti revindikaciju centara za odmor koji su ostali u nadležnosti strukovnih sindikata. Ti centri, zajedno sa svim resornim i odmaralištima radnih organizacija, treba da se postepeno prenose u nadležnost specijaliziranih lokalnih i službi od značaja za cijelu zemlju. U prijelaznom periodu Sindikat će nastojati da učini dostupnim ta odmarališta radnicima najsiromašnijih radnih organizacija.

5. Sindikat inicira i podržava osnivanje međutvorničkih i rajonskih klubova fizičke kulture, u kojima će se organizirati oblici aktivnog odmora, rekreacije, rehabilitacije i sporta.

VI. Samoupravna Republika

TEZA 19 — Društveni, politički, kulturni i pluralizam pogleda na svijet treba da bude osnova demokracije u samoupravnoj Republici.

1. Javni život u Poljskoj zahtijeva duboke i sveobuhvatne reforme koje treba da dovedu do trajne samoupravnosti, demokracije i pluralizma. Zato ćemo težiti kako reorganizaciji strukture države, tako i osnivanju i pomaganju nezavisnih i samoupravnih institucija u svim oblastima društvenog života. Samo će takav pravac promjena osigurati suglasnost organizacije javnog života sa potrebama čovjekove ličnosti, težnjama društva i nacionalnim aspiracijama Poljaka. Te promjene su nužne i za savladavanje ekonomske krize. Pluralizam, demokratizacija države i mogućnost optimalnog korištenja ustavnih sloboda tretiramo kao osnovnu garanciju da napor i odricanja radnih ljudi neće ponovo biti uzaludni.

2. Naš sindikat je otvoren za suradnju sa raznim društvenim pokretima, a, prije svega, s drugim sindikatima koji su nastali poslije avgusta 1980. i pripadaju zajedničkom pokretu „Solidarnosti“ — NSS individualnih poljoprivrednika, NSS zanatlija i NSS vozača privatnog

transporta — i sa nezavisnim samoupravnim sindikatima onih radničkih grupa koje se, s obzirom na važeće propise, nisu mogle naći u »Solidarnosti«. Ti propisi zahtijevaju izmjenu. Danas su u Poljskoj od osnovnog značaja sloboda udruživanja u sindikate i sloboda radnika da izabere sindikat. Zato pridajemo najveći značaj Zakonu o sindikatima. On treba da garantira tu slobodu.

3. Naš sindikat je tijesno povezan s Nezavisnim udruženjem studenata, »Patronatom«, nezavisnim pokretima izviđača i drugim organizacijama koje doprinose realizaciji sporazuma iz avgusta i statutarnih zadataka »Solidarnosti«.

Te organizacije i udruženja nailaze na teškoće u svom djelovanju i u registriranju. Zato smatramo da je nužno usvojiti novi zakon o udruženjima koji će osigurati punu slobodu udruživanja građana.

4. Smatramo da principi pluralizma moraju obuhvatiti politički život. Naš sindikat će podržavati i štiti građanske inicijative kojima je cilj predstavljanje društvu različitih političkih, ekonomskih i društvenih programa i organiziranje radi sprovođenja tih programa u život.

Međutim, mi se protivimo tome da statutarne vlasti našeg sindikata osnivaju organizacije koje bi imale karakter političkih partija.

5. Naš sindikat priznaje princip pluralizma u sindikalnom pokretu i vidi mogućnost za korektnu koegzistenciju s drugim sindikatima.

6. Pluralizam će uvijek biti ugrožen ako ne izvršimo globalnu reformu krivičnog prava, koja će obuhvatiti kako opće principe kažnjavanja, tako i (naročito) one propise iz Krivičnog kodeksa i drugih zakona o kažnjavanju koji su bili ili mogu biti korišteni za gušenje građanskih sloboda.

TEZA 20 — Autentično radničko samoupravljanje će biti osnova samoupravne Republike.

Sistem koji povezuje političku i ekonomsku vlast, zasnovan na stalnom miješanju partijskih faktora u funkcioniranje poduzeća, glavni je uzrok krize u kojoj se nalazi naša privreda. To je i uzrok nedostatka jednakih

mogućnosti u profesionalnom životu. Partijska nomenklatura onemogućava svaku racionalnu kadrovsku politiku i milione vanpartijaca čini radnicima druge kategorije. Danas je jedini mogući put za izmjenu te situacije stvaranje autentičnih radničkih samouprava koje će kolektive učiniti stvarnim gospodarima radnih organizacija.

Naš sindikat traži povratak samoupravnog karaktera zadruga. Potrebno je usvojiti novi zakon koji će štititi zadruge od administrativnog miješanja države.

TEZA 21 — Pravno, organizaciono i imovinski samostalne teritorijalne samouprave moraju biti stvarni predstavnici lokalnog društva.

Osnova autentične teritorijalne samouprave mora biti njeno formiranje na slobodnim izborima. Oni treba da osiguraju mogućnost kandidiranja lica koja su predložile društvene organizacije, kao i grupe građana. Nikakve izborne liste ne mogu imati preferencije. Potrebno je osigurati uvjete za provođenje izborne kampanje u čijim okvirima će konkurirati različiti programi i različiti kandidati. Slijedeći izbori za narodne savjete treba da se održe u skladu s navedenim principima. NSS „Solidarnost“ će se zalagati za to s punom odlučnošću. U tom cilju će, do 31. XII 1981. godine, biti pripremljen nacrt novog zakona o izborima koji će, poslije diskusije među članovima Sindikata, biti podnjet Sejmu.

Organi teritorijalne samouprave moraju dobiti ovlaštenja za odlučivanje o svim lokalnim problemima. U toj oblasti oni mogu podlijevati samo zakonski reguliranom nadzoru državnih organa radi kontrole poštovanja zakona. Rješavanje sporova između samouprave i organa administracije treba da bude u nadležnosti suda. Teritorijalne samouprave moraju imati pravo na obavljanje privredne djelatnosti. Nužna je i mogućnost sklapanja sporazuma među samoupravama. Radi ostvarivanja svojih ciljeva, samouprave moraju imati status javno-pravnog lica i pravo na samostalno sticanje finansijskih sredstava (lokalni porezi).

Prvi kongres NSS „Solidarnost“ obavezuje Zemaljsku komisiju da izradi nacrt zakona o teritorijalnim samoupravama kojim će se regulirati navedeni principi.

On će biti stavljen na istu diskusiju kao i nacrt zakona o izborima, a zatim će biti podnijeti Sejmu.

NSS „Solidarnost« će podržavati i samoupravne inicijative, a naročito akcije samopomoći u borbi protiv rastuće krize.

TEZA 22 — Samoupravne organizacije i tijela treba da dobiju predstavništvo u najvišim državnim vlastima.

1. Potrebno je sindikatima priznati pravo na zakonodavnu inicijativu.

2. Zalagat ćemo se da Sejm dobije ulogu najviše vlasti u državi i da izmijenjeni zakon o izborima, koji svim političkim partijama, društvenim organizacijama i grupama građana omogućava slobodno isticanje kandidata, povrati Sejmu općepriznati predstavnički karakter.

3. Smatramo svrsishodnim razmatranje potrebe za osnivanjem tijela samoupravnog karaktera (doma samoupravljača ili društveno-privrednog doma) u najvišim državnim vlastima. Njegov zadatak bi bio nadzor nad realizacijom programa privredne reforme i ekonomske politike i nad sličnim institucijama na nižim nivoima.

TEZA 23 — Sistem mora garantirati osnovne građanske slobode i poštivati principe jednakosti prava svih građana i svih institucija javnog života.

To zahtijeva:

1. Realizaciju principa i odluka međunarodnih konvencija koje je ratificirala Poljska, a naročito međunarodnih sporazuma o pravima.

Garanciju za to vidimo u tome da NR Poljska ratificira Fakultativni protokol Međunarodnog sporazuma o građanskim i političkim pravima, koji predviđa međunarodnu kontrolu nad izvršavanjem odluka Sporazuma.

2. Jasno utvrđivanje principa jednakosti građana u Ustavu, bez obzira na njihova ubjeđenja, političke poglede i organizacionu pripadnost.

3. Pravno reguliranje svih faktora javnog života, a naročito političke i društvene organizacije. To znači da

su nužne izmjene ustavnih odredaba koje se odnose na pravni status tih organizacija, kao i nedvosmisleno definiranje njihovog pravnog odnosa prema Sejmu i drugim organima administrativne vlasti.

4. Osnivanje nezavisnog ustavnog suda (ili odgovarajuće komisije Vrhovnog suda) čiji će zadatak biti ocjenjivanje ustavnosti zakona ili zakonitosti akata nižeg stupnja. Treba da se ispita usklađenost unutrašnjeg prava sa ratificiranim konvencijama i međunarodnim sporazumima o pravima.

5. Nivelizaciju propisa o okupljanju, udruženjima i o pasošima (Zakon o pasošima treba da obuhvaća i pravo na slobodan izbor mjesta stanovanja izvan granice). Odluke koje ograničavaju građanske slobode treba staviti pod kontrolu suda.

6. Uvođenje sasvim otvorenog obavještanja javnosti, za što je jedan od uvjeta dostupnost dokumenata administrativnih vlasti građanima.

TEZA 24 — Sudstvo mora biti nezavisno, a aparat za gonjenje stavljen pod društvenu kontrolu.

Da bi se to ostvarilo, potrebno je:

a) Uvesti potpunu sudijsku samoupravu koja bi, između ostalog, imala odlučujući glas u postavljanju na sve sudijske položaje i u naimenovanju predsjednika suda.

b) Poštovanje principa nepovezivanja funkcije suca s bilo kojom drugom javnom službom, naročito u političkim organizacijama; da se suci ne premještaju i ne smjenjuju i da mogu biti opozvani samo putem disciplinskog postupka ili zbog bolesti.

Te garancije treba unijeti u novelisani Zakon o uređenju općih sudova i u Zakon o Vrhovnom sudu.

Osim toga, ti zakoni treba da osiguraju mogućnost opozivanja sudaca na prijedlog Generalne skupštine sudaca u prelaznom razdoblju od jedne godine od stupanja zakona na snagu.

Uz to, u Vrhovnom sudu je potrebno ukinuti postavljanje sudaca na razdoblje mandata.

c) Biranje porotnika i članova kolegija za prijestupe putem neposrednih izbora, radi povećanja učešća društva u pravosuđu.

2. Ukidanje institucije Državne privredne arbitraže i stavljanje privrednih sporova u sudsku nadležnost.

3. Osiguravanje institucionalne garancije za pravilno funkcioniranje organa pravosuđa:

a) Vraćanjem institucije nezavisnog istražnog suca koji ulazi u sastav određenog suda; provođenje istrage i donošenje odluka, između ostalog, o primjeni privremene zatvora, treba da budu isključivo u njegovoj kompetenciji.

b) Reformom Javnog tužilaštva kojom će se njegova uloga ograničiti na ulogu tužioca i kojom će on biti podređen ministru pravosuđa. Javnim tužiocima treba garantirati nezavisnost u donošenju odluka u slučajevima koje vode.

c) Osiguravanjem potpune nezavisnosti i samoupravnosti advokature. Branioci moraju imati pravo učešća u istražnom postupku, nezavisno od suglasnosti istražnih organa.

d) Izuzimanjem slučajeva kojima prijete kazna zatvora ili kazna ograničenja slobode iz nadležnosti kolegija za prekršaje i njihovim prenošenjem u nadležnost općih sudova; kontrolu nad kolegijima treba da vrši ministar pravosuđa.

4. Donošenje zakona o Narodnoj miliciji, koji će joj dati karakter organa zaduženog za održavanje javnog reda i koji ne zalazi u oblasti političkog života građana. Spajanje tih funkcija je dovelo do velikih izopačenja u djelovanju milicije. Treba donijeti poseban zakon o Službi sigurnosti.

Ti zakoni treba da odrede djelokrug kompetencija tih organa i način vršenja društvene kontrole nad njihovom djelatnošću.

5. U oblasti izvršnog krivičnog prava zahtijevamo posebno reguliranje statusa političkih zatvorenika i da se kaznene institucije stave pod društvenu kontrolu. Centri za društveno prilagođavanje bezuslovno se moraju ukinuti.

TEZA 25 — U Poljskoj, zasnovanoj na zakonima, nitko ne može biti gonjen za uvjerenja, niti primoravan na djelovanje koje je u suprotnosti sa savješću.

Polazeći od točke 4. Gdanjskog sporazuma, Sindikat izražava svoju spremnost da istupa u odbranu lica progonjenih zbog iznošenja političkih uvjerenja. Zahtijevat ćemo realizaciju odluka onog dijela Varšavskog sporazuma koji se odnosi na oslobađanje političkih zatvorenika i izdavanje akta o obustavljanju postupka za one ljude protiv kojih se vodi krivični postupak zbog opozicione djelatnosti.

U slučaju represivnih mjera protiv sindikalnih aktivista, za odbranu tih ljudi upotrijebit će se sva raspoloživa sredstva.

U okviru nužnih izmjena u Krivičnom kodeksu i Kodeksu o krivičnom postupku, zalažemo se za ukidanje propisa koji služe gušenju, putem represivnih mjera, idejne i političke misli koja nije u skladu s pogledima koje su lansirale Partija i vlada.

Vrijeme pritvora treba smanjiti na 24 sata, a opravdanost njegove primjene staviti pod kontrolu istražnog sudije, kako bi se izbjegli slučajevi njegove primjene kao sredstva za represiju.

U Poljskoj, koja se zasniva na zakonima, nitko ne može biti primoran na djelovanje suprotno njegovim uvjerenjima. Licima kojima uvjerenje ili vjera zabranjuje služenje vojnog roka s oružjem u ruci, treba pružiti mogućnost rada u nekoj drugoj javnoj službi.

Sindikat će braniti one koji budu gonjeni zbog sindikalne, političke i građanske djelatnosti.

TEZA 26 — Lica kriva za dovođenje zemlje do ivice propasti moraju snositi punu odgovornost.

Tražimo objašnjenje okolnosti i objelodanjenje krivaca za pucanje u radnike i progone u Poznanju 1956. i na primorju 1970. godine, kao i za brutalne akcije milicije prema studentima 1968. i građanima Radoma i Ursusa 1976. godine. To se odnosi i na vinovnike provoka-

cije u Bidgošću. Lica kriva za kršenje zakonitosti treba da snose zakonom predviđenu krivičnu i disciplinsku odgovornost.

Tu odgovornost treba da snose i oni koji su svojom djelatnošću u periodu od 1970. do 1980. godine doveli zemlju do privredne propasti. Te odgovornosti se ne mogu osloboditi ni lica koja vrše najviše rukovodeće funkcije u Partiji i državi.

Princip ravnopravnosti, elementarno osjećanje pravde i potreba vjerovanja u sadašnje promjene primoravaju Sindikat da kategorički traži ispunjavanje tog zahtjeva. Ako se do 31. decembra 1981. godine ne pokrenu krivični postupci za spomenute slučajeve, Zemaljska komisija će osnovati društveni sud koji će, poslije javne rasprave, osuditi i žigosati krivce.

TEZA 27 — Poljskom mladom pokoljenju moraju se osigurati odgovarajući uvjeti fizičkog, psihičkog i moralnog razvoja.

Odgaj naše djece mora biti u našim rukama. Sindikat će se odlučno suprotstavljati podređivanju odgojno-obrazovnog sistema političkim, ekonomskim i ideološkim interesima državnih i partijskih vlasti. Borit ćemo se za dostupnost nacionalne i svjetske kulture djeci i omladini, za jednake mogućnosti razvoja za svako dijete i za odgoj u duhu istine i poštovanja ličnosti.

Sindikat će podržavati:

— mjere za potpuno zadovoljavanje potreba djece iz porodica s niskim prihodima i za lakše osamostaljivanje omladine koja potiče iz prosvjetno zapostavljenih slojeva i regiona;

— mjere za poboljšanje sistema zaštite nezbrinute djece i djece kojoj je potrebna specijalna njega;

— inicijative za usavršavanje preventive i borbe protiv patoloških društvenih pojava, kao što su, na primjer, alkoholizam, narkomanija i pušenje kod omladine;

— samoupravni pokret omladine i njeno organiziranje u slobodna i nezavisna udruženja i saveze;

— sve nezavisne inicijative za otvaranje novih odgojno-obrazovnih centara koji služe zadovoljavanju stvarnih društvenih potreba;

— Sindikat će se boriti za stvarni utjecaj roditelja na ciljeve, sadržaj i načine obrazovanja i odgoja u sredstvima masovnih komunikacija.

Pri Zemaljskoj komisiji i regionalnim upravama treba da se osnuju službe za pitanja omladine.

TEZA 28 — Kultura i prosvjeta moraju biti dostupne svakome; one zahtijevaju zaštitu i pomoć Sindikata.

1. Kultura i prosvjeta se ne mogu koristiti za nameatanje jednoobraznih uvjerenja i za formiranje pokornih i pasivnih ličnosti.

2. »Historija našeg naroda je pokazala da je on, više puta osuđivan na smrt, opstao i sačuvao svoj identitet ne zahvaljujući fizičkoj snazi, već isključivo oslanjanju na svoju kulturu« (Ivan Pavao II). Zato se mora izmijeniti dosadašnja politika vlasti, koja je kulturu i obrazovanje dovela do katastrofalnog stanja.

Cilj privrednih i društvenih reformi mora biti ne samo poboljšanje materijalnih uvjeta, već i razvoj kulture i obrazovanja društva. Želimo ne samo jesti, već i živjeti naprednim životom, dostojnim čovjeka.

3. Zbog štete nanijete kulturi i obrazovanju i zbog rastuće ekonomske krize, Sindikat mora izraditi plan akcija kojima će biti cilj:

a) Donošenje novih zakona Sejma, adekvatnih potrebama društva, o narodnom obrazovanju, visokom školstvu, štampi i izdavačkoj djelatnosti.

b) Odustajanje od postojećih i štetnih pravno-organizacionih rješenja (npr., dekreti o programu desetoljetke, centralno upravljanje u prosvjeti i kulturi, mijenjanje namjene školskih zgrada).

c) Podržavanje svih inicijativa za aktivno učešće u kulturi i za približavanje kulture najzapostavljenijim sredinama.

d) Dobivanje odgovarajućih sredstava za obrazovanje, kulturu i nauku u globalnoj raspodjeli nacionalnog dohotka i stvaranje izvora njihovog financiranja drugačijih od državnih dotacija. Kulturne institucije i centri treba da se sami financiraju, ukoliko je to moguće i ukoliko ne ide nauštrb društva.

e) Osnivanje društvenog fonda nacionalne kulture (koji će nastavljati tradiciju Fondacije Mjanovskog).

4. Ovaj plan mora biti dio šireg društvenog programa spasavanja kulture i prosvjete, sastavljenog u suradnji s radničkim i teritorijalnim samoupravama, društvenim organizacijama i udruženjima stvaralaca i naučnika. Sindikat će podržavati preuzimanje uloge pokrovitelja kulture i umjetnosti od strane lokalnih i radničkih samouprava.

5. Sindikalne akcije u oblasti kulture i obrazovanja koordinirat će sindikalni savjet za kulturu i sindikalni savjet za narodno obrazovanje, koje će osnovati Zemaljska komisija.

TEZA 29 — Sindikat će podržavati i štiti sve nezavisne poduhvate koji teže samoupravnosti u kulturi i obrazovanju.

Jedan od najozbiljnijih uzroka sadašnje krize u kulturi i obrazovanju je državni monopol u tim oblastima. Društvo mora postati gospodar vlastite kulture i obrazovanja.

Društvo treba da osigura pravne, finansijske i organizacione uvjete potrebne za ostvarivanje ciljeva i vrijednosti koje društvo stvara i priznaje.

1. Sindikat će podržavati i štiti društvene i nezavisne poduhvate u oblasti obrazovanja, kulture i umjetnosti i nastojanja raznih grupa i organizacija da osnuju vlastite kulturne, umjetničke, prosvjetne i odgojne centre. Sindikat će surađivati sa samoupravnim udruženjima znanstvenika i drugih stvaralaca.

2. Sindikat smatra da je radničkim samoupravama u kulturnim i obrazovnim centrima potrebna stvarna autonomija i da je potrebna društvena kontrola nad njima.

3. Bitan elemenat obnove narodne kulture je podizanje nivoa tehničke kulture putem oslobađanja stvaralačke aktivnosti i inženjera i tehničara. Sindikat će podržavati osnivanje i djelatnost nezavisnih udruženja inženjera i tehničara i racionalizatorskog pokreta.

4. Određivanjem kulturne i obrazovne politike i raspodjelom fonda u te svrhe treba da se bave autonomni društveni organi odgovarajućih nivoa (kao, npr., Dru-

štvena komisija za narodno obrazovanje ili Društveni savjet za kulturu), oformljeni na način koji prihvati cijelo društvo. Administracija treba da ima samo izvršnu ulogu.

5. Sindikat će osnivati vlastite kulturne, obrazovne i naučne centre. On će osnovati i vlastitu izdavačku kuću, koristeći štamparsku bazu bivšeg Centralnog vijeća Saveza sindikata, i izvršiti pripreme za osnivanje vlastitog nezavisnog sveučilišta.

TEZA 30 — Sindikat će podržavati slobodu naučnih istraživanja i samoupravnost naučnih sredina.

Podređivanje nauke političkim ciljevima onemogućilo je njeno efikasno suprotstavljanje društvenoj i ekonomskoj krizi.

Sindikat očekuje od naučnih sredina stručnu i savjesnu pomoć u ostvarivanju njegovog programa. Zato će on podržati nastojanja naučnih sredina:

1. Da se nauci osiguraju samoupravnost i nezavisnost od administrativnih i političkih faktora.

2. Da se stvore uvjeti za primjenu rezultata istraživačkog rada u društvenom, kulturnom i privrednom životu zemlje.

3. Da počnu ispitivanja ugroženosti života i zdravlja ljudi u radnim organizacijama i u području stanovanja.

Osim toga, treba tražiti mogućnosti za održavanje naučnog potencijala (kadar, oprema, časopisi i naučne knjige), ugroženog sadašnjom krizom i troškovima privredne reforme.

TEZA 31 — Sindikat će se boriti protiv obmanjivanja u svim oblastima života, jer društvo želi i ima pravo da živi u istini.

Govoriti i pisati istinu je nužno za razvoj društvene svijesti i za očuvanje nacionalnog identiteta. Za izgradnju bolje budućnosti moramo znati istinu o našoj suvremenosti.

1. Cenzuru u sredstvima masovnog informiranja smatramo zlom koje prihvaćamo samo povremeno i samo iz nužde. Ne prihvaćamo cenzuru u nauci i umjetnosti.

Cenzura ne smije povređivati pravo naroda na poznavanje historije i književnosti. Zloupotreba cenzure će svaki put nailaziti na otpor Sindikata.

2. Opasno oruđe laži je sam jezik propagande koji šteti našem svakodnevnom načinu izražavanja misli i osjećanja. Sindikat će nastojati da povrati društvu poljski jezik, koji omogućava pravo sporazumijevanje među ljudima.

3. Sindikat će podržavati razvoj nezavisnih izdavača, budući da je njihova djelatnost jedan od načina širenja istine i prevazilaženja ograničenja koja postavlja cenzura.

4. Pretrpjeli smo velike gubitke zbog laži i prešutkivanja u znanosti, historiji i književnosti. Obaveza Sindikata je pomaganje svih akcija koje doprinose učenju istine o našoj historiji i kulturi.

5. U nama dostupna sredstva za širenje istine o nama samima spadaju prosvjeta i sindikalna izdanja. Posredstvom njih ćemo obogaćivati znanja i upoznavati javnost sa sadržajima koji su zaobilaženi ili falsificirani u državnom sistemu učenja.

6. Sindikat će podržavati nezavisne boračke inicijative kojima se teži postići očišćenje nacionalne historije od laži i priznanje stvarnih zasluga ljudima koji su svoje zdravlje i život posvetili borbi za nezavisnost i suverenost Poljske.

TEZA 32 — Sredstva za društveno komuniciranje su vlasništvo društva i moraju služiti cjelokupnom društvu i biti pod njegovom kontrolom.

Borba Sindikata za pristup sredstvima masovnog informiranja je borba u interesu svih društvenih sredina, borba za prava cijelog društva.

Sindikat zahtijeva poštovanje ustavnog principa slobode govora i razmjene mišljenja. Zato:

1. Sindikat smatra da je nedopustivo sprečavanje prijema informacija ometanjem radio-emisija, zadržavanjem rasturanja publikacija, skidanjem plakata i sl.

2. Sindikat će uzeti učešće u pripremi društvenog nacрта zakona o objavljivanju, koji treba da obuhvati sva sredstva društvenog komuniciranja. Kongres obave-

zuje vlasti Sindikata da odlučno podrže nacrt zakona koji društvo prihvaća.

3. Sindikat će se dosljedno zalagati za to da vlasti priznaju pravo građanima i njihovim organizacijama na vlastita izdanja i na pristup radiju i televiziji. Sindikat će se zalagati i za ostvarivanje tog prava. Kod organizacija to učešće ovisi od njihove veličine i stvarnog društvenog značaja. Potrebna je društvena kontrola nad podjelom papira, štamparskim kapacitetima, vremenom emitiranja i pristupom tehničkim sredstvima radija i televizije.

4. Sindikat se protivi svim oblicima monopolizacije informacija. Sindikat zahtijeva ukidanje monopola državne administracije na raspolaganje radiom i televizijom kao suprotnog Ustavu NRP, a samim tim i izmjenu Zakona iz 1960. godine o Komitetu za pitanja radija i televizije. Sindikat će poduzeti mjere za uspostavljanje stalne društvene kontrole nad radiom i televizijom putem osnivanja upravno-izvršnog tijela koje će predstavljati vladu, političke partije, sindikate, vjerske zajednice, društvene organizacije, stvaralačke sredine i samoupravu radnika koji priređuju i emitiraju program. Taj organ će imati odlučujuću riječ u rješavanju programskih pitanja radija i televizije.

5. Dosadašnje mjere Sindikata u oblasti tekućeg pristupa NSS »Solidarnost« sredstvima društvenog komuniciranja nisu bile dovoljne. Treba postići što bržu realizaciju odluka, koje je ratificirala Zemaljska koordinaciona komisija NSS »Solidarnost«, o sredstvima društvenog komuniciranja. Istovremeno zahtijevamo osnivanje samostalnih redakcija »Solidarnosti« u strukturi radija i televizije u centrali i ekspoziturama.

6. Sindikat će pružiti zaštitu svojim članovima zaposlenim u institucijama društvenog komuniciranja i novinarima koji poštuju principe vjerodostojnosti i profesionalne etike. Priznajemo pravo redakcijskih kolektiva na učešće u odlučivanju o naimenovanjima i opozivima glavnih urednika. Problemima savjesnosti i stručnosti svih novinara i samoupravnosti redakcijskih kolektiva baviti će se Udruženje poljskih novinara, čije će napore na tom polju Sindikat podržavati.

7. Sindikat će otvarati vlastite informativne, fotografske, magnetoskopske, filmske i fonografske agencije i novinarske, izdavačke kuće. Vlasti Sindikata treba da se zauzmu za osnivanje centralne novinarske i informativne agencije Sindikata na općima principima.

8. Treba osnovati savjet za pitanja sredstava društvenog komuniciranja pri Zemaljskoj komisiji.

9. U skladu sa čl. 83. Zakona 2. Ustava NRP, Sindikat traži mogućnost pokretanja vlastitih radio-stanica i osiguranje mogućnosti emitiranja vlastitih programa.

10. U borbi za pristup radiju i televiziji i za reformu sredstava društvenog komuniciranja Sindikat će upotrijebiti sva Statutom predviđena sredstva.

VII. Naš sindikat

Fundament života Sindikata jest demokracija zasnovana na potčinjavanju volji većine, uz očuvanje poštovanja mišljenja manjine. Potčinjavanje odlukama sindikalnih vlasti, donetim u skladu s tim principom, garantira jedinstvo djelovanja. Osnovni dokument kojim se reguliraju pravila demokracije u Sindikatu je Statut. Prilikom njegove praktične interpretacije, smatramo da je dozvoljeno i ono djelovanje koje nije njime izričito zabranjeno. To omogućava obogaćivanje sindikalnog života novim oblicima.

Poštujući principe tolerancije prema različitim pogledima, vlasti Sindikata i svi njegovi članovi su u isto vrijeme dužni da se odlučno suprotstavljaju kršenju statutarnih odredaba.

Demokracija u unutrašnjem životu, disciplina u djelovanju i poštenje članova Sindikata izvor su njegove snage.

TEZA 33 — Članovi našeg sindikata imaju pravo na nesputano izražavanje mišljenja i volje i na slobodno organiziranje radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva.

Efikasno djelovanje Sindikata zavisi od raznorodnih veza koje spajaju njegove članove. One uvećavaju broj

sredstava i oblika djelovanja, garantirajući autentičnost našeg pokreta i doprinoseći postizanju društvenog reda. Uspostavljanje tih veza zahtijeva slobodnu razmjenu mišljenja i usaglašavanje stavova.

1. Region:

Osnovne veze među članovima Sindikata uspostavljaju se u radnim organizacijama. Radne organizacije se povezuju u regione u skladu s principima definiranim u Statutu. Reorganizacija regiona treba da se vrši na demokratskim principima i pod nadzorom Zemaljske komisije, tako da se dođe do stvaranja teritorijalno povezanih regiona koji se, po mogućnosti, poklapaju s administrativnim granicama.

Treba težiti ka stvaranju tako snažnih regiona koji bi mogli predstavljati odgovarajuću organizacionu i tehničku bazu za radne organizacije udružene u njih. Treba izbjegavati podjelu vojvodstava, budući da to onemogućava efikasan utjecaj Sindikata na administrativne vlasti.

2. Posredne jedinice:

Praksa sindikalnog života je dovela do nastanka raznorodnih posrednih jedinica između radnih organizacija i regionalnih vlasti. Sindikalne vlasti su dužne da pomažu djelatnost tih jedinica organizaciono, finansijski i tehnički. Glavni zadatak posrednih jedinica je pružanje pomoći tvorničkim komisijama u oblasti informacija, savjetodavne i obrazovne djelatnosti i sl., kao i u otvaranju centara sindikalnog života, odbrani interesa lokalnog stanovništva i uticaju na lokalne organe vlasti i administracije.

3. Strukovne, granske i druge sekcije:

Sekcije pomažu i dopunjavaju djelatnost sindikalnih vlasti u odbrani interesa raznih grupa radnika i članova. To ne smije ići nauštrb interesa drugih grupa. U osnovne zadatke sekcija spadaju:

a) iniciranje i koordiniranje rada u okviru njihove problematike, a naročito u oblasti kolektivnih ugovora;

b) istupanje pred državnom administracijom po ovlaštenju tih vlasti.

Iz dosadašnje prakse proističe da je u rješavanju problema određene sekcije od strane vlasti Sindikata potrebno šire učešće njenih predstavnika nego do sada.

4. Sporazumi:

Sporazumi između tvorničkih komisija, grupa članova i pojedinih članova, koji izlaze iz okvira Statutom predviđenih oblika organizacije, doprinose ostvarivanju statutarnih principa Sindikata i proširivanju njegovih inicijativa. Oni mogu djelovati kao grupe programskih, privrednih, društvenih i sl. inicijativa. Stvarajući nužne uvjete za postojanje i djelovanje raznih sporazuma, vlasti Sindikata ne treba da istupaju u ulozi njihovog organizatora.

5. Sredstva za izražavanje i formiranje mišljenja:

Sredstva sindikalnog informiranja su glavni put za širenje neiskrivljenih predstava o ciljevima i metodama djelovanja Sindikata i za formuliranje stavova sindikalista prema aktualnim društvenim, ekonomskim i političkim problemima. Zato su vlasti Sindikata dužne naročito se brinuti o organizaciji i tehničko-materijalnoj bazi informiranja i obezbjeđivati odgovarajuće uvjete za rad informativnih službi. Treba nastojati da sindikalni sistem informiranja po obujmu postane konkurentan sredstvima informiranja u kojima monopol drži partijsko-državni aparat.

Sada su najvažniji zadaci u tom području:

- a) povećanje tiraža nedjeljnika »Solidarnost« na oko jedan milion primjeraka;
- b) pokretanje jednog dnevnika za cijelu zemlju;
- c) izdavanje regionalnih časopisa prema mogućnostima;
- d) izdavanje internog dnevnika i tjednika u svakom regionu;
- e) osiguravanje odgovarajućih tehničkih uvjeta za razvoj općepoljskog sistema protoka informacija (dnevni informativni servis i izbor publicističkog materijala), uz oslanjanje na postojeće centre (BIPS, AS) i na mrežu regionalnih informativnih biroa;
- f) poboljšanje kolportaže u regionima (npr., na osnovi sistema ABC) i drugih sistema veza;

g) otvaranje biblioteka pri regionalnim upravama i tvorničkim komisijama.

U tekućoj djelatnosti informativna odjeljenja, štampa i izdanja »Solidarnosti« teže samofinanciranju.

Boreći se za slobodu govora, Sindikat mora poštivati taj princip i u vlastitim sredstvima informiranja. Zato se instance Sindikata kojima su redakcije časopisa i drugih izdanja organizaciono podređene, ne smiju miješati u njihov tekući rad, ostavljajući im slobodu na području uređivačke politike, s izuzetkom centralnog rukovođenja u razdobljima izuzetne ugroženosti Sindikata (protestne akcije, štrajkačka pripravnost, štrajk).

Prosvjetno-nastavni rad univerziteta je nužan Sindikatu. Ciljevi djelovanja univerziteta su: iznošenje činjenica oslobođenih laži i prešutkivanja, proširenje znanja aktivista, podizanje građanske svijesti, buđenje društvene aktivnosti i samoobrazovanje. Univerziteti su dužni primjenjivati izdiferencirane metode djelovanja: predavanja, obuku, seminare, inicijativne klubove, čitaonice i izdavačku djelatnost. To će im omogućiti da dopru u sve sredine, a naročito u radne organizacije. Zadržavajući raznolikost prezentiranih programa i metoda, univerziteti se sporazumijevaju o razmjeni iskustava i informacija. Djelatnost univerziteta financiraju regionalne uprave ili tvorničke komisije.

Izgrađivanje sistema uspostavljanja veza između svih članova Sindikata, njegovih vlasti i ispostava je glavni zadatak informativne, prosvjetno-nastavne i stručno-savjetodavne djelatnosti. Te veze će ići naruku principima raznolikosti, na kojima počiva čitav život naše organizacije, uz istodobno jedinstvo djelovanja.

TEZA 34 — Odluke i djelovanje sindikalnih instanci moraju se zasnivati na punom poznavanju mišljenja i volje članova Sindikata.

Članovi Sindikata moraju imati odlučujući utjecaj na djelovanje njegovih vlasti. Taj utjecaj se ostvaruje putem izbornog mehanizma i iznošenja mišljenja o svim pitanjima koja se tiču Sindikata. Za pravilno formiranje mišljenja potrebni su protok informacija i javnost sindikalnog života.

1. Odluke i djelovanje sindikalnih vlasti:

Sindikalne vlasti se u pokrenutim akcijama moraju rukovoditi stavom većine. Radi osiguravanja javnosti života Sindikata, vlasti i revizione komisije svih nivoa dužne su informirati članove o svom radu objavljivanjem dokumenata, a naročito završnih dokumenata sa svih zvaničnih razgovora i pregovora.

Zemaljske i regionalne vlasti su obavezne surađivati sa centrima za društveno-profesionalni rad i s granskim i strukovnim sekcijama. Članovi sindikalnih vlasti imaju obavezu da se redovno sastaju sa svojim biračima.

2. Organizacija programskog rada:

Pravilno funkcioniranje predstavničke demokracije uslovljeno je poznavanjem mišljenja što šireg kruga sindikalista od strane vlasti Sindikata. Odgovarajuću cirkulaciju tih mišljenja i njihovu sintezu mora osigurati organizirani programski rad. Pri Zemaljskoj komisiji, regionalnim upravama i tvorničkim komisijama treba da djeluju programske tematske grupe (npr., za pitanje plaća, uvjeta rada, zapošljavanja), koje su sastavljene od sindikalnih aktivista i eksperata.

Istovremeno su potrebni osnivanje i razvoj centara za društveno-profesionalni rad, čiji zadatak će biti studijski radovi, ekspertize i izrada programa za Sindikat. Ti centri treba da djeluju samostalno, pod kontrolom programskih savjeta sastavljenih od uglednih naučnika, ljudi iz prakse i aktivista koje su izabrale sindikalne vlasti.

Na osnovi postulata i koncepcija koje upućuju pojedine radne organizacije i materijala koje šalju centri za društveno-programski rad, programske grupe treba da formuliraju pitanja i da ih upućuju članovima Sindikata.

Na osnovi dobijenih odgovora, te grupe:

— informiraju vlasti Sindikata o popularnosti pojedinih koncepcija i o primjedbama koje konzultirani stavljaju na razna pitanja;

— formuliraju preporuke koje se odnose na sindikalno informiranje i propagandu;

— podnose prijedloge programskih rješenja predstavničkim tijelima.

Tako organiziran programski rad treba da:

- poveća meritornu vrijednost prihvaćenih rješenja;
- zainteresira radne organizacije za programski rad.

3. Ispitivanje mišljenja radnih organizacija:

Isto tako važan oblik djelovanja je ispitivanje sindikalnog mnjenja u regijama, kao i na nivou cijelog Sindikata, metodom reprezentativnih sondiranja. Za ta istraživanja treba koristiti centre za društveno-profesionalni rad. Istaživanja te vrste su nužna za točno i detaljno upoznavanje stavova sindikalista prema svim bitnim problemima, uvjetuju točnost i brzinu u donošenju odluka i jačaju položaj Sindikata u pregovorima.

Zemaljska komisija dužna je da osigura nužna sredstva za ispitivanje sindikalnog mnjenja.

4. Neposredna demokracija:

Uz Statutom određene oblike predstavničke demokracije, u Sindikatu treba da se primjenjuju i neki oblici neposredne demokracije. Među njima posebnu pažnju zaslužuje referendum, s obzirom na mogućnosti njegovih dometa, pa znači i na značaj odluka ili na stav koji se na referendumu zauzme. Taj oblik može se koristiti na raznim nivoima Sindikata, pri čemu se on uvijek, a naročito na općem sindikalnom nivou, mora primjenjivati vrlo pažljivo. Odluke o provođenju referenduma na nadregionalnom nivou donosi Zemaljska komisija. Provođenju referenduma mora prethoditi informativna kampanja koja garantira prezentaciju različitih stavova i koja omogućava javnu diskusiju o pitanjima za referendum.

Kada vlasti Sindikata žele da se, prije donošenja odluke, obrate sindikalnom mnjenju, treba svaki put precizno da navedu od koga i na koji način žele dobiti dato mišljenje. Isto tako treba biti precizan i pri pozivanju na mišljenje sindikalista.

TEZA 35 — Glavni način realizacije radničkih i građanskih interesa je put usaglašavanja i sporazumijevanja, a kada oni otkazu, protestne akcije.

1. U akcijama za zadovoljavanje potreba članova Sindikata, sindikalne vlasti treba, u prvom redu, da prijenjuju ona sredstva koja ne narušavaju društveni mir. Osnovni način djelovanja je prezentiranje mišljenja i prijedloga članova odgovarajućim instancama privredne i državne administracije, a u spornim pitanjima — pokušaj usaglašavanja stavova putem uzajamnih konzultacija, radnih sastanaka i sl. Kada važeći propisi ne garantiraju utjecaj članova Sindikata na odluke koje se njih tiču, sindikalne vlasti su obavezne pokrenuti inicijativu za izmjenu tih propisa.

2. Sindikalne vlasti su obavezne stupati u pregovore s odgovarajućim organima privredne ili državne administracije u konfliktnim situacijama koje se nisu mogle riješiti putem usaglašavanja. Za te pregovore sindikalne vlasti formiraju grupu za pregovaranje i određuju njene zadatke i kompetencije. Pregovaračka grupa treba da ima ovlaštenja isključivo za parafiranje sporazuma koji kasnije potvrđuje sindikalna vlast odgovarajućeg nivoa. Pripreme za pregovore treba da obuhvate, između ostalog, upoznavanje s mišljenjima zainteresiranih članova, određivanje predmeta, ciljeva i taktike, kao i utvrđivanje rezultata pregovora. Sindikalna strana treba da inzistira na javnosti pregovora. U pregovorima mogu sudjelovati eksperti, čija ovlaštenja određuje pregovaračka grupa. Svaki sporazum treba da sadrži točan termin, način i uvjete ispunjavanja obostrano prihvaćenih obaveza.

3. Kada propadnu pokušaji sporazumijevanja, vlasti Sindikata mogu organizirati manifestacije i protestne akcije. Karakter tih akcija (ekonomski, ekonomsko-politički, politički) proističe iz razloga koji su ih izazvali i ne zavise od onoga na koga su one adresirane.

Svaka akcija treba da ima jasno određene ciljeve i solidarnu organizacijsku pripremu u kojoj treba predvidjeti i moguće teškoće u njenom provođenju.

Kolektivne akcije mogu imati karakter manifestacije stavova (kao oblik pritiska u cilju započinjanja ili nastavljanja pregovora, ili ostvarivanja ranije potpisanih sporazuma) i karakter protestnih akcija (kao otpor nezadovoljavajućim odlukama ili neizvršavanju sklopljenih sporazuma).

Kod protestnih akcija upozorenja, moraju se odrediti termini ispunjavanja zahtjeva i termini eventualnih pravih akcija kada upozorenje ostane bez rezultata. One treba da predstavljaju izraz odlučnosti i društvene podrške zahtjevima. U tu vrstu akcija spadaju, pored ostalih, bojkoti i štrajkovi upozorenja.

Prave protestne akcije su, prije svega, štrajkovi. S obzirom na ekonomske gubitke, štrajkovi su posljednji oblik protesta. Svaki štrajk treba da ima točno određene uvjete njegovog prestanka. Zemaljske vlasti treba da se pobrinu za hitnu izradu priručnika i pravilnika o pregovorima i protestnim akcijama. Osim toga, vlasti na svim nivoima treba da razrade organizacione preporuke i instrukcije za kratkoročne i dugoročne oblike djelatnosti Sindikata u opasnim situacijama, kao što su vanredno stanje ili vanjska intervencija.

4. Odluke o pokretanju pregovora i protestnih akcija, o vrsti i veličini zahtjeva i o uvjetima završnog sporazuma moraju se zasnivati na točnom poznavanju mišljenja zainteresiranih članova. U toku pregovora i protesta nužne su i stalne konzultacije sa članovima, kako bi odluke pregovaračkih grupa i vlasti Sindikata bile u skladu sa stavovima i raspoloženjem članova. Vlasti Sindikata su obavezne svestrano informirati članove o stavovima obiju strana i o rezultatima daljih faza protesta ili pregovora.

Informativna i propagandna djelatnost, naročito u razdobljima napetosti, treba da bude okrenuta ne samo članovima Sindikata, već i cjelokupnom društvu. Rukovodeći se društvenim interesima, Sindikat je dužan zalagati se za opće razumijevanje i odobravanje ciljeva za koje se bori.

5. Sve članove Sindikata povezuju osnovni ciljevi. Zajedništvo ciljeva je garancija složne koegzistencije i suradnje sindikalnih instanci. Ako ipak dođe do sporova ili konflikata, treba ih rješavati sporazumijevanjem i mirenjem. Izbjegavanje administrativnih i disciplinskih rješenja je u pravilno shvaćenom interesu Sindikata i svih njegovih članova.

TEZA 36 — Kontrola i kritika sindikalnih instanci su pravo i obaveza svakog člana »Solidarnosti«.

Djelatnost svih vlasti Sindikata podliježe kontroli. Uvjet za to je javnost svih akcija koje pokreću vlasti. Odluke sindikalnih vlasti i izvještaji revizionih komisija moraju se objavljivati i brzo stizati do svih zainteresiranih.

Svi članovi Sindikata imaju punu slobodu u kritikovanju vlasti Sindikata. To pravo oni koriste na skupovima i u štampi.

Kritikovani imaju pravo na odgovor.

Članovi i predstavnička tijela kontroliraju djelatnost sindikalnih vlasti putem interpelacija, izglasavanja nepovjerenja i izglasavanja povjerenja. Na interpelaciju treba odgovoriti u predviđenom roku. Ako po mišljenju podnosioca interpelacije odgovor nije zadovoljavajući, on može dati prijedlog za glasanje o povjerenju. U slučaju izglasavanja nepovjerenja, član ili organ vlasti podnosi ostavku. Predstavnički organ može da ne prihvati ostavku i da istovremeno odredi vrijeme i način za rješavanje problema koji je bio razlog izglasavanja nepovjerenja. Predstavnička tijela mogu osnivati i specijalne komisije radi razjašnjenja problema koji izazivaju sporove.

Kontrolu djelovanja sindikalnih vlasti vrše i revizione komisije u skladu sa Statutom. Njihov rad se osniva na prikupljanju informacija, ukazivanju na nepravilnosti u djelovanju i na načine njihovog ispravljanja, kao i na davanju mišljenja za predstavnička tijela.

VIII. Novi društveni sporazum

TEZA 37 — »Solidarnost« zahtijeva novi društveni sporazum.

NSS »Solidarnost« je garant društvenih sporazuma iz 1980. godine i zahtijeva njihovu dosljednu realizaciju. Nema drugog puta za spas zemlje osim ostvarenja ustavnog principa suvereniteta naroda.

Naš sindikat definira svoj program u trenutku kada zemlji prijete katastrofa. Ne možemo se privikavati na život u krizi, već iz krize moramo izaći.

Antikrizni sporazum

Antikriznim sporazumom se društvu mora osigurati opstanak u predstojećim teškim zimskim mjesecima. On mora ukazati na pravce izlaska iz krize. On mora biti prva provjera suradnje vlasti i društva.

Sporazum o privrednoj reformi

Sporazum o privrednoj reformi zahtijeva suradnju vlasti i društva radi radikalne izmjene dosadašnjeg ekonomskog poretka. Reforma treba da garantira upravljanje radnim organizacijama od strane kolektiva, u privrednom sistemu koji povezuje zakone tržišta s društvenim planiranjem.

Stotine sporazuma koje je potpisala vlada, ostale su mrtvo slovo na papiru. Obćanja koja su vlasti dale radnim ljudima, moraju se ispuniti.

Sporazum o samoupravnoj Republici

Sporazum o samoupravnoj Republici mora utvrditi pravce i načine demokratizacije institucija javnog života: prosvjete i sl. Realizacijom tog sporazuma uspostaviti će se pravilni odnosi između građana i države. Put ka samoupravnoj Republici je jedini put da Poljska, snažna iznutra, postane pouzdana kao ravnopravan partner drugim narodima.

Novi društveni sporazum Sindikat tretira kao povezanu i neraskidivu cjelinu.

Program djelovanja NSS »Solidarnost« je, prije svega, obaveza koju Sindikat preuzima prema zemlji. Računamo s tim da će ga društvo prihvatiti i da se nikakvi pojedinačni ili grupni interesi ne mogu stavljati iznad interesa zemlje. Ne smatramo da imamo monopol na istinu. Spremni smo voditi pošten i korektan dijalog s vlastima i tražiti prava rješenja, koja bi najbolje služila zemlji i koja bi zadovoljavala radničke i građanske interese radnih ljudi.

Neka ovo bude sporazum o onome što je narodno, demokratsko i ljudsko, o onome što nas ne smije dijeliti.

NSS »Solidarnost« je garant društvenih sporazuma iz 1980. godine i zahtijeva njihovu dosljednu realizaciju. Nema drugog puta za spas zemlje osim ostvarenja ustavnog principa suvereniteta naroda.

KONGRES DELEGATA

Gdanjsk, 7. oktobar 1981. godine

(I-17)

TKO SU BILI DELEGATI KONGRESA SOLIDARNOSTI?

Nakon Prvog nacionalnog kongresa Solidarnosti postalo je sasvim jasno da se od avgusta 1980. u poljskom društvu dešavaju revolucionarne promjene. Nezavisan i samoupravni sindikat, osnovan u štrajkovima na baltičkom području, stekao je snagu, iskustvo i sposobnost organiziranja bez presedana. U toku 18 radnih dana (od 5. IX do 10. IX 81. i od 26. IX do 7. X 81) razrađen je program, demokratski statuti i izabrano nacionalno rukovodstvo. Delegati za Kongres su izabrani nakon dugih izbornih priprema, najprije u poduzećima, a zatim u re-gijama. Kandidati su delegirani na osnovu programa, a održavali su veze sa biračima. Svaki delegat zastupao je oko 10 000 radnika, od čega 95% radnika u industriji. Svi su učestvovali u tematskim komisijama koje su se sastale u 12-ak gradova između dvaju zasjedanja. Na taj način je u stvaranju nacionalnog programa sudjelovalo oko 400 delegata. Informiranje o toku Kongresa je bilo potpuno: dnevnik »Głos wolny« je objavljivao izvještaje iz prethodnog dana, slobodne komentare i vijesti iz zemlje.

Tko su bili delegati?

Ukupno 896 delegata Kongresa odgovorilo je na dvije ankete. Prva anketa je napravljena prije Kongresa, a odgovore je dao 701 delegat. Druga anketa je napravljena između dvaju zasjedanja, a odgovorilo je 896 delegata. Obje ankete dale su slijedeće rezultate:

1) Porijeklo delegata:

- 47⁰/₀ — radničko (od toga 71⁰/₀ za Gornji Šljonsk)
- 32,8⁰/₀ — intelektualno
- 14,4⁰/₀ — seljačko
- 5⁰/₀ — razno (obrotnici, seljaci-radnici, itd.)

2) Žene delegati: 7,7⁰/₀

3) Starosna dob:

- 50,5⁰/₀ do 35 godina
- 30,6⁰/₀ 36—45 godina
- 16,8⁰/₀ 46—55 godina
- 1,6⁰/₀ ispod 25 godina

4) Zanimanje

Prema podacima prve ankete (ukupno 701 delegat):

- 22,1⁰/₀ radnici u industriji ili industrijskim službama
- 13,1⁰/₀ poslovođe i šefovi ekipa
- 7,4⁰/₀ inženjeri i tehničko osoblje
- 4,6⁰/₀ službenici bez funkcija
- 5,2⁰/₀ službenici sa funkcijama

5) Stupanj obrazovanja

Prema podacima druge ankete, od 896 delegata

- 86,4⁰/₀ ima srednju ili višu stručnu spremu; od toga:
- 50,7⁰/₀ završenu višu školu,
- 35,7⁰/₀ završenu srednju školu.

Od delegata sa nižom stručnom spremom njih 9,9⁰/₀ ima stručne kvalifikacije, a 2,6⁰/₀ je završilo samo osnovnu školu.

6) Zaposlenost po sektorima

Prema prvoj anketi, zaposlenost po sektorima je slijedeća:

- 43,2% proizvodna industrijska poduzeća, rudnici
- 7,3% zdravstvo
- 6,7% obrazovanje
- 5,7% građevinarstvo
- 4,4% transport

7) Veličina poduzeća prema broju zaposlenih

Prema podacima druge ankete, od 896 delegata:

- 31% radi u poduzećima sa manje od 500 zaposlenih
- 38% radi u poduzećima sa 500—3 000 zaposlenih
- 31% radi u velikim industrijskim poduzećima — sa više od 3 000 zaposlenih (od toga 7% poduzeća ima više od 10 000 zaposlenih)

8) Političke i sindikalne aktivnosti

Prema rezultatima druge ankete, od 896 delegata:

- 48,2% je učestvovalo u štrajkovima koji su prethodili osnivanju Solidarnosti
- 10,5% je bilo na čelu tvorničkih štrajkačkih komiteta
- 12,6% su bili članovi štrajkačkih komiteta
- 6,3% su bili članovi predsjedništva međutvorničkih štrajkačkih komiteta
- 3,2% su bili delegati za međutvorničke štrajkačke komitete
- 29% su bili predsjednici osnivačkih komiteta i tvorničkih komisija Solidarnosti
- 40,4% su bili članovi tvorničkih komisija prije delegatskih izbora
- 16,1% su bili predsjednici ili članovi Predsjedništva MKZ prije delegatskih izbora
- 29,8% su sadašnji predsjednici tvorničkih komisija
- 39% su sadašnji članovi tvorničkih komisija
- 51% su članovi sadašnjih regionalnih rukovodstava
- 8,6% nije imalo nikakvu funkciju u sindikatu prije delegatskih izbora

9) Članstvo u partijama

Prema podacima prve ankete, od 701 delegata:

- 9,4% su članovi PURP-a
- 1,7% su članovi Demokratske partije (SD)
- 0,6% su članovi Seljačke partije (ZSL)
- 9% su članovi Saveza socijalističke omladine Poljske
- 7,1% su nekad bili članovi PURP-a (u različito vrijeme)

(I-1)

DEKLARACIJA O RASPUŠTANJU KOR-a

(Govor Edwarda Lipinskog)

Održao sam već mnoge govore, ali nikada još nisam imao takvu tremu kao danas (pljesak). Vjerojatno je to zbog okolnosti u kojima govorim...

Odakle početi?

Godina 1976. Radničke pobune, proganjanja policije i snaga sigurnosti, masovna otpuštanja s posla u Radomu, Ursusu i drugdje.

S rađanjem ideje o samoobrani i obrani žrtava represije, osniva se Komitet za obranu radnika — KOR, koji zatim postaje Komitet za društvenu samoobranu — KSS.

Međutim, nakon 1976. situacija se promijenila. Sada postoji velika društvena snaga: Solidarnost. Kongres Solidarnosti je događaj bez presedana u toku ovih posljednjih decenija. Situacija koja je definirala rad KOR-a, nije više ista. S obzirom na postojanje novih uvjeta i novih društvenih snaga, vrijeme je da KOR prestane djelovati.

Dozvolite mi, dame i gospodo, da vam pročitam deklaraciju KOR-a, koja je ujedno i njegov testament.

(Prof. Lipinski čita deklaraciju):

Deklaracija o raspuštanju KOR-a

Pokret za podršku radnicima, žrtvama represije zbog učestvovanja u štrajkovima u junu 1976. počeo je u ljeto te iste godine. 23. septembra 1976. osniva se KOR — Komitet za obranu radnika. Osnovala ga je grupa ljudi sa različitim političkim i filozofskim stavovima. Međutim, zajedničko nam je bilo uvjerenje da je najbolji način suprotstavljanja samovolji vlasti solidarnost naroda i osnivanje nezavisnih institucija, koje bi izražavale volju socijalnih grupa, te efikasno branile građanska prava. Naše djelovanje se zasnivalo na principu neotuđivosti ljudskih prava, te na uvjerenju da se cijelo društvo mora braniti od nasilja. U toku 1977. godine pružali smo materijalnu, moralnu i medicinsku pomoć hiljadama uhapšenih, maltretiranih i otpuštenih radnika.

U septembru 1977, prilikom oslobađanja posljednjih zatvorenih radnika iz Ursusa i Radoma, KOR je smatrao nužnim da, u skladu sa svojim ciljevima, proširi djelovanje, te pruži podršku žrtvama represije u svim sredinama i svim društvenim slojevima. Tada je KOR promijenio naziv u Komitet za društvenu samoobranu (KSS-KOR) i formulisao četiri osnovna cilja:

- borba protiv političke, filozofske, vjerske i rasne represije, te podrška žrtvama represije;
- borba protiv kršenja zakona i pomoć tim žrtvama;
- borba za institucionalizaciju građanskih prava i sloboda;
- obrana i podrška svake društvene akcije čiji je cilj ostvarenje građanskih i ljudskih prava.

Snaga našeg pokreta zasnivala se na solidarnosti. Materijalna pomoć odanih branitelja ljudskih i građanskih prava, u Poljskoj i inozemstvu, a posebno pomoć poljskih emigranata, omogućila nam je podršku žrtvama represije, kao i poduzimanje akcija širih razmjera.

Međutim, naše djelovanje ne bi bilo moguće bez demokratskog sudjelovanja hiljada i hiljada militantata i simpatizera. Oni su, prezirući izazove i represiju svake vrste — premetačine, hapšenja i fizičke sukobe, šapirografirali i distribuirali naše dokumente i zahtjeve, sakupljali i prenosili informacije, organizirali i izdavali neza-

visnu štampu: Informativni bilten, Informativni bilten Donjeg Sljonska, Glas (Glos), Kritiku (Krytyka), Puls (Puls), Radnik (Robotnik), te osnovali slavnu izdavčku kuću »Nowa«. Distribuivali su stotine hiljada tekstova da bi narodu ukazali na nužnost obrane od samovolje policijskih i pravosudnih organa. Razvijali su i ostvarivali bezbrojne veze sa radnicima, seljacima, studentima i intelektualcima. Zbog takvog djelovanja, vlast ih je pozivala pred suce za prekršaje, ali, naravno, pod optužbom za vandalsko ili parazitsko ponašanje.

Njihovom zaslugom osnovali smo Ured za intervencije, koji je pružao pomoć u cijeloj Poljskoj. Njihovom zaslugom organizirali smo informativnu centralu i srušili zid tišine i laži koji je štitio nezakonito djelovanje Države, potpisnice međunarodnih sporazuma o ljudskim i građanskim pravima. Konačno, jedino uz njihovu pomoć mogli smo izvršiti zadatke kojima smo se posvetili kao Komitet za društvenu samoobranu. Također, nismo se ekstremno sukobili sa vlastima upravo zato jer je narod podržavao naše djelovanje.

Mnogo dugujemo pokojnom kardinalu Stanislawu Wyszynskom, primasu Poljske katoličke crkve, koji je u više navrata ustao u našu obranu, kao i mnogim drugim ličnostima neospornog autoriteta iz područja nauke i kulture. Duboko smo vjerovali da kršenje zakona može spriječiti i okončati samo otvoreni izazov, samo cijelo društvo ujedinjeno u obrani svojih članova od represije.

Nezavisne društvene institucije su danas snažna sredstva društvene samoobrane. Sindikat »Solidarnost«, autentični predstavnik našeg društva, jedna je od najvažnijih takvih institucija.

Kada smo, prije pet godina, započeli našu otvorenu i neravnopravnu borbu, nismo zamišljali da će se naše viđenje društva tako brzo ostvarivati. Bilo je to viđenje jednog društva koje se zasniva na ravnopravnosti, samoupravljanju, pravdi, kontroli nad ekonomskim sistemom i nad odlukama vlade, demokraciji i legalnosti u političkom životu, slobodi mišljenja i govora, te slobodi u sredstvima informiranja. Delegati milijuna članova Solidarnosti će pregovarati o tim pitanjima sa najvišim predstavnicima vlasti — naravno, ukoliko vlast bude poštovala potpisane sporazume.

»Solidarnost« je osnivala i još uvijek osniva komisije koje će preuzeti dosadašnje nadležnosti KOR-a. Nekolicina članova i suradnika KSS-KOR-a su danas u »Solidarnosti«, neki kao stručnjaci, neki naprosto kao iskusni borci.

Smatramo da svi oni koji su se solidarizirali sa ciljevima i djelovanjem KSS-KOR-a treba danas, u okviru vlastitih mogućnosti i kompetencija, da pristupe »Solidarnosti« kao članovi ili da je podrže kao simpatizeri.

Poljsko društvo je danas zrelo da poduzme transformaciju zemlje uništene totalitarizmom, korupcijom i samovoljom vlasti. Solidarnost, u ovom značajnom trenutku Kongresa i prvih slobodnih izbora, treba da nastavi borbu za reformu poljske Res Publicae.

Danas, na petogodišnjicu osnivanja KOR-a, smatramo da više nema razloga za njegovo postojanje i daljnje djelovanje. Ovu odluku nismo donijeli pod prisilom ili pritiskom poljske i strane propagande, već su nam je diktirali poštenje i istina, vrijednosti koje su oduvijek bile naše.

U KOR-u su djelovali ljudi različitih generacija, starosne dobi i različitih političkih uvjerenja. Međutim, povezivala nas je solidarnost prema svim žrtvama nepravdi i nasilja, a pružajući im podršku, nismo vodili računa ni o vlastitoj sigurnosti, ni o političkoj taktici, niti o ličnosti žrtve. Osnovni uvjet za mir među ljudima i nacijama jest poštovanje ljudskih i građanskih prava. Duboko smo uvjereni da »pravedna Evropa ne može postojati bez pravedne i nezavisne Poljske«.

U skladu s našom svijesti i građanskim pravima, branili smo slobodu Poljske i Poljaka. Vodio nas je ideal slobodne i nezavisne Poljske, kao što je to tradicionalno bila u povijesti. Takva Poljska je domovina Poljaka, Bjelorusa, Ukrajinaca, Litvanaca i Židova, domovina svih građana, bez obzira na nacionalnu, jezičnu ili rasnu pripadnost.

Mi sami ne možemo donositi sudove o svom radu. Željeli smo jedino da naše djelovanje bude doprinos velikoj nacionalnoj borbi za nezavisnu, pravednu i demokratsku Poljsku.

Komitet za društvenu samoobranu — KOR

Potpisnici:

Jerzy Andrzejewski, Stanislaw Baranczak, Konrad Bielinski, Seweryn Blumsztajn, Bogdan Borusewicz, Celinski, Mirosław Chojecki, Ludwik Cohn, Jerzy Ficowski, Ks. Zbigniew Kaminski, Anka Kowalska, Jacek Kuron, Edward Lipinski, Jan Jozef Lipski, Jan Litynski, Antoni Macierewicz, Adam Michnik, Halina Mikolajska, Ewa Milewicz, Piotr Naimski, Janusz Onyszkiewicz, Antoni Pajdak, Zbigniew Romaszewski, Jozef Rybicki, Aniela Steinbergowa, Jozef Streniowski, Maria Wosiek, Henryk Wujec, Ks. Jan Zieja.

(I-1)

GOVOR W. JARUZELSKOG, 13. XII 1981.

(Tekst objave ratnog stanja)

Državljanke i državljani Narodne Republike Poljske!
Obraćam vam se danas kao vojnik i kao šef poljske vlade. Obraćam vam se u vezi s pitanjima koja su krajnje značajna. Naša domovina se našla na rubu propasti. Dostignuća nekoliko generacija i poljski dom, podignut iz pepela, propadaju. Državne strukture više ne funkcioniraju. Privreda, koja sahne, dan za danom dobiva nove udarce. Životne prilike pritišću ljude sve većom težinom. Svaku radnu organizaciju i mnoge poljske domove sijeku linije bolnih raskola. Atmosfera beskonačnih sukoba, nesporazuma i mržnje prouzrokuje duhovno pustošenje i krnji tradiciju strpljivosti. Sinoć su mnoge javne zgrade bile okupirane. Čuju se pozivi na fizički obračun sa »crvenima«, s ljudima drugačijih nazora. Sve su češći primjeri terora, prijetnji i moralnih linčeva, te neposrednog nasilja. Državom se širi val drskih prekršaja, napada i provala. Morskim psima privrednog podzemlja narasta milionsko bogatstvo. Kaos i demoralizacija su se porazno razbujali. Narod je dotjeran na rub strpljivosti. Mnoge

ljude je obuzelo razočaranje. Blizina zajedničke ljudske katastrofe ne mjeri se danima već satima. Poštenje nalaže da se postavi pitanje — da li je do toga moralo doći? Kada sam preuzimao dužnost ministarskog predsjednika, vjerovao sam da će nam uspjeti pridignuti se. Ipak, da li smo sve uradili da bismo zaustavili spiralu krize? Povijest će ocijeniti naše djelo. Nije išlo bez spoticanja. Iz njih se učimo. Minuli mjeseci su za vladu, prije svega, vrijeme rada i sukobljavanja s velikim teškoćama. Narodna privreda se, na žalost, pretvorila u arenu političke borbe. Pakosno torpediranje vladinih akcija je krivo što učinci nisu srazmjerni trudu i našim ciljevima. Nije nam moguće odreći dobru volju, umjerenost i strpljivost. Ponekad je toga bilo možda i previše. Vlada je poštovala državne sporazume, to se ne može previdjeti. Išli smo i dalje. Pokušaj velikog nacionalnog sporazuma su podržali milioni Poljaka, postojala je mogućnost za jačanje sistema narodne vlasti, za širenje sistema reformi. Ti eksperimenti su nam se izjalovili. Za zajedničkim stolom nije bilo vodstva Solidarnosti. Riječi izrečene u Radomu i na savjetovanju u Gdanjsku su nedvosmisleno razotkrile prave namjere njenih rukovodećih krugova. Te namjere u širim dimenzijama potvrđuje svakidašnja praksa, narastajuća agresivnost ekstremista i javna težnja ka potpunom rušenju poljske socijalističke državnosti. Kako dugo je moguće čekati na otrežnjenje? Kako dugo će se ruka ispružena ka suradnji sretati sa stisnutom pesnicom? To govorim teška srca i s neizmjernom gorčinom. U našoj državi je moglo biti drugačije i mora biti drugačije. Produžavanje sadašnje situacije bi neminovno vodilo u katastrofu, u potpunu pometnju, u bijedu i stradanja. Oštra zima može povećati gubitke i odnijeti sa sobom brojne žrtve, osobito među najslabijima, među onima koje najviše želimo zaštititi. U takvoj situaciji bi pasivnost bila zločin protiv naroda. Treba takvoj situaciji reći »Dosta!«, treba je spriječiti, zaustaviti put konfrontacije koju su otvoreno nagovještavali voditelji Solidarnosti. To moramo reći upravo danas, kada je poznat datum skorih masovnih političkih demonstracija, među kojima su i one ovdje, u središtu Varšave, demonstracija koje su sazvane na obljetnicu decembarskih događaja. Ondašnja tragedija se ne može ponoviti. Ne smijemo,

nemamo prava dopustiti da nagoviještene demonstracije postanu iskra koja bi lako mogla upaliti cijelu državu. Nagon za samoodržanjem naroda se mora uvažiti. Avanduristima treba vezati ruke, prije nego što državu povuku u bezdan bajke o spasu.

Državljanke i državljani,

Veliko je breme odgovornosti koje pada na mene u ovom dramatičnom trenutku poljske povijesti. Moja dužnost je da tu odgovornost prihvatim. Riječ je o budućnosti Poljske za koju se moje pokoljenje borilo na svim bojištima i dalo najljepše godine svoga života.

Objavljujem da je na današnji dan osnovan Vojni savjet nacionalnog spasa. Državni savjet je noćas, u skladu s odredbama Ustava, uveo ratno stanje na području cijele države. Želim da svi shvate motive i ciljeve našeg koraka. Ne stremimo vojnom udaru, vojnoj diktaturi. Narod je dovoljno snažan i dovoljno mudar da razvije pravilan demokratski sistem socijalističke vlasti. U takvom sistemu će oružane sile ostati tamo gdje je njihovo mjesto — u kasarnama. Ni jedan od poljskih problema nije moguće dugoročno riješiti silom. Vojni savjet nacionalnog spasa ne zamjenjuje ustavne organe vlasti. Njegova jedina uloga je osiguranje pravnog reda u državi i stvaranje izvršnih garancija koje će omogućiti da se vrati red i mir. To je posljednja mogućnost da se država počne izvlačiti iz krize i zemlja spašavati pred rasulom. Komitet za obranu zemlje je imenovao opunomoćenike — vojne komesare na svim razinama državne uprave i u nekim privrednim jedinicama. Ovlašteni komesari imaju prava da nadgledaju rad organa državne administracije, od ministara do općina. Objava Vojnog savjeta nacionalnog spasa i odluke koje su danas objavljene detaljno određuju norme javnog reda u razdoblju u kojem će trajati ratno stanje. Vojni savjet će biti raspušten kada u zemlji zavlada vlast zakona, odnosno kada u zemlji zvladaju prilike za normalno djelovanje civilne uprave i predstavničkih tijela. Usporedo sa stabilizacijom unutrašnje situacije smanjivat će se ili ukidati ograničavanje slobode u javnom životu. Neka nitko ne računa sa slabošću i kolebanjem. U ime narodnih interesa, preventivno je internirana skupina osoba koje ugrožavaju si-

gurnost države. U toj skupini su ekstremni aktivisti »Solidarnosti« i nezakonitih protivdržavnih organizacija. Na preporuku Vojnog savjeta, internirano je nekoliko desetina ljudi koji su sedamdesetih godina doveli do duboke krize države i zloupotrijebili službeni položaj za vlastitu korist. Među njima su, pored drugih, E. Gierek, P. Jaroszewicz, Z. Grudzien, J. Inkaszewicz, J. Szidlak, T. Wrzaszczyk i drugi. Cjelokupni spisak bit će objavljen. Poljski život ćemo dosljedno oslobađati zla, bez obzira gdje se ono rađa. Vojni savjet će osigurati uvjete za beskompromisno zaoštavanje borbe protiv zločinstva. O djelovanju zločinskih bandi sudovi će suditi po brzom postupku. Osobe koje se bave špekulacijama velikih razmjera, koje stiču dobit na nezakonit način i krše pravila zajedničkog društvenog života, bit će gonjene i kažnjavane sa svom strogosti. Imetak stečen na nezakonit način bit će zaplijenjen. Osobe na rukovodećim položajima koje snose krivicu zbog nemarnosti na poslu, rasipanja i partikularizma, zloupotrebe vlasti i pasivnog odnosa prema problemima državljana, bit će, na prijedlog ovlaštenih vojnih komesara, po disciplinskom postupku odstranjene s položaja. Potrebno je ponovo stvoriti poštivanje ljudskog rada i garantirati poštivanje zakona i reda. Potrebno je osigurati osobnu sigurnost svakom tko želi na miru živjeti i raditi. Odluke posebnog dekreta predviđaju oslobađanje od nekih prestupa i prekršaja protiv državnih interesa koji su bili učinjeni prije 13. decembra ove godine. Ne zahtijevamo kazne. Tko je skrivio, ne po svojoj volji, već možda zato što su ga ponijeli osjećaji, što je podlegao lažnom nadahnuću, lako može iskoristiti ovaj prijedlog.

Državljanke i državljani,

Poljski vojnik je vjerno služio i služi domovini, uvijek u prvom redu, za svaku društvenu potrebu. Tako će danas opet časno ispuniti svoju dužnost. Naš vojnik ima čiste ruke. Ne pozna osobni interes, zna samo za strogu službu. Nema drugog cilja do dobra naroda. To da se traži pomoć od vojske, mora imati i ima samo prolazan, vanredan karakter. Vojska neće zamijeniti normalne mehanizme socijalističke demokracije. Demokracija se, međutim, lako izražava i razvija samo u čvrstoj i zakonitoj

državi. Anarhija je negacija, neprijatelj demokracije. Mi smo tek kap u rijeci poljske povijesti. Tu povijest ne čine samo slavne strane. Ima tu i tamnih strana — *li-berum veto*, posebni interes, a za njim pad i poraz. Taj začarani krug jedanput treba prekinuti. Ne možemo ponovno raditi popravni ispit iz povijesti. Želimo veliku Poljsku. Veliku po svojim dostignućima, kulturi, oblicima društvenog života, po svom položaju u Evropi. Jedini put do tog cilja je socijalizam koji bi prihvatilo društvo i koji bi neprestano obogaćivao životno iskustvo. Takvu ćemo Poljsku graditi. Takvu ćemo Poljsku braniti. Pri tome izvanrednu ulogu imaju ljudi Partije. Partija, usprkos učinjenim greškama i gorkim porazima u procesu historijskih promjena, i nadalje je aktivna i stvaralačka snaga. Ako hoće da uspješno vrši svoju rukovodeću ulogu i da saraduje sa savezničkim snagama, mora se oslanjati na poštene, skromne i srčane ljude. Mora se oslanjati na takve ljude koji bi u svakoj sredini zaslužili naziv borca za društvenu pravdu i za dobro zemlje. To će, prije svega, odlučivati o autoritetu Partije u društvu. To je njena perspektiva. Vječno žive izvore naših ideja očistit ćemo od deformacija i izopačenja. Čuvat ćemo univerzalne vrijednosti socijalizma, neprestano ćemo ih bogatiti nacionalnim elementima i tradicijom. Na takav način će se socijalistički ideal približiti većini naroda — radnim ljudima koji nisu članovi Partije, mladom naraštaju, te također zdravoj, osobitoj radničkoj struji »Solidarnosti«, koja je vlastitim snagama i u svom vlastitom interesu odbacila od sebe proroke konfrontacije i kontrarevolucije. Mi tako shvaćamo ideju nacionalnog sporazumijevanja. Mi tu ideju podržavamo, poštujemo pluralizam svjetonazora i cijenimo rodoljubno stajalište Crkve. Postoji najviši cilj koji ujedinjuje sve razumne i odgovorne Poljake — to je ljubav prema domovini. To da hitno treba jačati tako teško stečenu nezavisnost, poštivanje vlastite države — to je najčvršći temelj za pravo sporazumijevanje.

Državljanke i državljani,

Kako nema drugog puta do socijalizma, tako nema ni povratka na pogrešne metode i praksu prije avgusta 1980. godine. Danas prihvaćene mjere služe obrani pretpostavki socijalističke obnove. Nastavit će se sve značajne

reforme u uvjetima reda, konstruktivne diskusije i discipline. To se odnosi i na privrednu reformu.

Ne želim davati obećanja. Pred nama je teško razdoblje. Da bi nam sutrašnjica bila bolja, danas moramo prihvatiti surovu stvarnost i shvatiti koliko je važno žrtvovati se. Želim postići mir. To je temeljni uvjet i od njega počinje bolja budućnost. Mi smo suverena država. Iz te krize se moramo postepeno izvući vlastitim snagama. Vlastitim rukama moramo otkloniti sve nesigurnosti. Sadašnjim pokoljenjima povijest ne bi oprostila ako bismo prokockali ovu mogućnost. Na daljnju degradaciju međunarodnog položaja naše države moramo staviti točku. Trideset šestomilionska zemlja u srcu Evrope ne može beskonačno dugo ustrajati u ponižavajućoj ulozi prosjaka. Ne smijemo previdjeti kako opet oživljavaju podrugljiva mišljenja o Poljskoj koja živi u anarhiji. Treba uraditi sve da takva mišljenja završe u arhivi povijesti.

U ovom teškom trenutku se obraćam našim socijalističkim saveznicima i prijateljima. Vrlo cijenimo njihovo povjerenje i neprestanu pomoć. Poljsko-sovjetsko savezništvo je i bit će kamen temeljac poljskih državnih interesa i jamstvo nenarušivosti naših granica. Poljska je i ostat će stalna član Varšavskog ugovora i povjerenja vrijedan član socijalističke zajednice naroda. obraćam se također našim partnerima u drugim državama s kojima želimo razvijati dobre, prijateljske odnose. obraćam se cjelokupnoj svjetskoj javnosti. Apeliram na razumijevanje vanrednih prilika koje su nastale u Poljskoj i za razumijevanje vanrednih mjera koje su bile nužno potrebne. Naše mjere ne ugrožavaju nikoga i imaju samo jedan cilj — otkloniti unutrašnju nesigurnost, te također, u vezi s tim sklopljene dogovore i sporazume namjeravamo ispunjavati. Želim da riječ Poljska svugdje pobuđuje poštovanje i simpatiju u Evropi i u svijetu.

Poljakinje i Poljaci, braćo i sestre,

obraćam se svima vama kao vojnik koji se dobro sjeća surovosti rata. Neka se u ovoj umornoj zemlji, koja je iskusila toliko poraza i toliko trpljenja, ne prolije ni jedna kap poljske krvi! Ne postavljajmo barikade tamo gdje je potreban most! obraćam se vama, poljski radnici

— odrecite se radi domovine svog neotuđivog prava na štrajk, u razdoblju koje će biti presudno za savladavanje najvećih teškoća. Moramo stvoriti sve da plodovi vašeg teškog rada ne bi bili upropašteni. Obraćam se vama, braćo seljaci — ne dozvolite da vaši zemljaci stradaju. Postarajte se za poljsku zemlju, da bi svakog među nama mogla prehraniti. Obraćam se vama, državljani starijih pokoljenja — spasite od zaborava stvarnost o godinama rata i teškim vremenima obnove. Prenesite je svojim sinovima i unucima. Govorite im o svom vatrenom patriotizmu i o tome kako ste spremni žrtvovati se u korist rodne zemlje! Obraćam se vama, poljske majke, žene i sestre — potrudite se svim snagama da bi se obranio mir poljske obitelji. Obraćam se mladim Poljakinjama i Poljacima — pokažite državljansku zrelost i duboko razmislite o svojoj budućnosti i budućnosti naše domovine. Obraćam se vama, učitelji, znanstvenici, znanstveni i kulturni stvaraoci, inženjeri, zdravstveni radnici i publicisti — neka na toj nesigurnoj okuci naše povijesti pobijedi razum nad raspaljenim osjećajima, intelektualno objašnjenje patriotizma nad lažnim mitovima. Obraćam se vama, moji drugovi po oružju, vojnicima poljske vojske, aktivnim i rezervnim — ostanite vjerni zakletvi koju ste dali domovini da ćete joj biti odani u dobru i u zlu. Od vašeg današnjeg stajališta zavisi sudbina zemlje. Obraćam se vama, funkcioneri narodne milicije i državne sigurnosti — čuvajte državu od neprijatelja, radne ljude od bespravlja i nasilja. Obraćam se svim državljanima — došao je trenutak teškog iskušenja. Tom iskušenju ne smijemo podleći i moramo dokazati da smo vrijedni Poljske.

Zemljaci, radi cijelog poljskog naroda i radi cijelog svijeta, želim ponoviti one besmrtno riječi: »Poljska još nije propala dok mi živimo!« (Početak poljske državne himne, op. prevodioca).

(I-6)

NEKI REZULTATI ANKETNIH ISTRAŽIVANJA

(Izvodi iz knjige »Polacy 80«,* Poljska akademija nauka
— Institut za filozofiju i sociologiju, Varšava, 1981)

A. Ocjena općepoljske aktivnosti NSS »Solidarnost«, te nade vezane za nju u sferi odbrane interesa zaposlenih**

Ovu ocjenu pokušali smo dobiti pitanjem koje je formulirano na sljedeći način: »Da li podržavate dosadašnju djelatnost NSS »Solidarnost« imajući na umu cijelu zemlju?« Imajući pet mogućnosti za izbor, ispitanici su odgovorili ovako:

— Odlučno podržavam	57,9 ⁰ / ₀
— Uglavnom podržavam	31,2 ⁰ / ₀
— Uglavnom ne podržavam	3,3 ⁰ / ₀
— Odlučno ne podržavam	1,2 ⁰ / ₀
— Ne mogu se opredijeliti	5,6 ⁰ / ₀

Većina ispitanika, dakle, odlučno podržava općepoljsku djelatnost sindikata »Solidarnost«. Stanovište koje manje-više ne odobrava ovu djelatnost, u sumi dijeli 4,5⁰/₀ ukupne populacije ispitanika.

Stanovišta podržavanja ili neodobravanja dosta se razlikuju, zavisno od činilaca kao što su sindikalna pripadnost i odnos prema religiji.

Radnička klasa u cjelini, a posebno visokokvalificirani radnici među njima, pokazuje se kao glavna socijalna snaga koja podržava općepoljske akcije »Solidarnosti« (66,9⁰/₀ odgovora), srednji stupanj podrške iskazuju individualni poljoprivrednici (54,9⁰/₀), te stručnjaci sa sred-

---

* Anketno istraživanje je provedeno u prvom dijelu decembra 1981. Osnovna tema istraživanja je velika društveno-politička kriza poljskog društva. Reprezentativni uzorak je obuhvatio 2 500 osoba iz cijele Poljske, iz sela i gradova različite veličine, različitog spola i dobi. Ovdje prezentiramo strukturu odgovora na 2 od 28 pitanja. (Opaska priređivača dokumenata).

** Vidi str. 20—23.

njim obrazovanjem (54,2⁰/₀), dok relativno najslabiju podršku (47,1⁰/₀) tim akcijama pružaju stručnjaci s višim obrazovanjem.

Sličan je i utjecaj obrazovanja: odlučnu podršku »Solidarnosti« izražavaju ljudi s osnovnim i stručnim obrazovanjem (59,0—61,8⁰/₀), rjeđe sa srednjim (52,3—52,8⁰/₀), a najrjeđe (45,6⁰/₀) sa punim ili nedovršenim višim obrazovanjem. Visokoškolorani istovremeno iskazuju određenu sklonost ka otvorenoj kritici općepoljskih akcija iniciranih od NSS »Solidarnost« (7,7—8,6⁰/₀ odgovora).

Razmatrani stavovi najoštrije se polariziraju u vezi s tri činioca: odnos prema religiji, sindikalna pripadnost i partijska pripadnost. Relativno najviši stupanj podrške za ono što je do prve trećine decembra 1980. uradila »Solidarnost« bilježimo među onima koji su se deklarirali kao ateisti. 34,4⁰/₀ među njima je izrazilo stav odlučne podrške, a 13,3⁰/₀ je akcije ocijenilo negativno. Među članovima granskih sindikata i »ostalih« odlučnu podršku »Solidarnosti« davalo je 43,5⁰/₀ ove kategorije istraživa-nih, dok 10⁰/₀ među njima nije odobravalo te akcije. Očigledno je da su najveći izvor snage »Solidarnosti« sami njeni članovi. 3/4 među njima je podržavalo, bez ograda, općepoljsku djelatnost svoga sindikata, dok samo 1,6⁰/₀ nije te akcije odobravalo. Izrazito slabija od prosječne je podrška »Solidarnosti« među članovima PURP-a (44,9⁰/₀ »odlučno podržavam«, a 9,8⁰/₀ »uglavnom ne« i »odlučno ne podržavam«).

Da li se nastanak nezavisnog sindikalnog pokreta u liku NSS »Solidarnost« veže za nade da će on bolje nego stari sindikati braniti interese zaposlenih? Na tako formulirano pitanje dobiveni su sljedeći odgovori:

— da	57,9 ⁰ / ₀
— uglavnom da	31,2 ⁰ / ₀
— uglavnom ne	2,4 ⁰ / ₀
— ne	0,6 ⁰ / ₀
— ne mogu se opredijeliti	7,9 ⁰ / ₀

Kako se može vidjeti, velika većina ispitanika očekuje od »Solidarnosti« efikasniju reprezentaciju i obranu interesa zaposlenih. Tko su ti koji polažu nade, a tko oni koji radije sumnjaju u njihovu realnost?

Općenito, može se ustvrditi da od »Solidarnosti« najviše očekuju one društvene grupe koje su joj pružile najveću podršku. Tako su to najčešće (66,2⁰/₀) kvalificirani radnici, zatim stručnjaci s višim i srednjim obrazovanjem (59,5⁰/₀ i 56,6⁰/₀), te poljoprivrednici i činovnici (54,6⁰/₀ i 51,2⁰/₀). S obzirom na obrazovanje, najviši nivo očekivanja od »Solidarnosti« (63,4⁰/₀) iskazuju apsolventi stručnih škola. Može se pretpostaviti da u toj kategoriji ima relativno najviše mladih radnika, koji najviše na vlastitoj koži osjećaju situaciju u kojoj nisu zadovoljene egzistencijalne potrebe, posebice stambene.

Dok 71,8⁰/₀ članova »Solidarnosti« veže s tom organizacijom nade za bolju odbranu interesa zaposlenih, među članovima granskih sindikata i članovima PURP-a ta očekivanja su znatno manja (46,4⁰/₀ i 47,3⁰/₀ odgovora). Istovremeno, u ovim dvjema kategorijama su najzastupljeniji oni koji izražavaju sumnje (7,8⁰/₀ i 6,4⁰/₀) u to da će »Solidarnost« bolje djelovati nego prijašnji sindikati.

B. Vizije društvenog poretka*

Ispitanicima je postavljeno pitanje čiji je cilj bio njihovo viđenje, odnosno vizija društvenog poretka i temelja društvene organizacije. Pitanje je glasilo: »U posljednje vrijeme se mnogo diskutira o promjenama u upravljanju privredom i u društveno-političkom životu zemlje. Predstavljamo vam listu različitih principa na kojima se u osamdesetim godinama može temeljiti organizacija života u Poljskoj. Želimo vas pitati u kojem stupnju podupirete, odnosno odbacujete niže navedene principe.« Bio je to, u suštini, veliki blok pitanja koji se generalno odnosio na dvije stvari: na način vršenja vlasti — predlažući principe monocentrizma i policentrizma, te na vizije društvene pravde — ističući principe egalitarnosti i neegalitarnosti (zapravo, »efikasnosti«).

1. Modeli vršenja vlasti i društvene pravde

Kako se može vidjeti u tabelama 1, 2, 3. i 4, u okvirima svakog od dvaju pitanja koja se tiču pitanja načina

* Vidi str. 102—110.

vršenja vlasti i društvene pravde, predložena su kontrastna rješenja. Već sama analiza rasporeda odgovora navodi na interesantne zaključke.

Pogledajmo prvo odgovore na pitanja o modelu vršenja vlasti (tabele 1. i 2). Može se zaključiti da je odnos ispitanika prema samoupravno-policijskom modelu izrazito pozitivan, dok odnos prema monocentričnom modelu varira, s tim da se može reći da je u generalnoj tendenciji taj odnos negativan. Zanimljivo je da široka podrška principima društvene samoorganizacije, oscilirajući između 80—90 i više posto, postoji uporedo s manje izrazitim (ali prisutnim) poricanjem monocentrične vizije, koja je suprotnost policijskoj viziji... Evo kako izgleda odnos istraživanih prema dvama kontrastnim principima društvene pravde, koje smo grupirali u egalitarni i neegalitarni (»efikasni«) model.

Prvi zaključak koji se nameće iz usporedbe rezultata u tabelama 3. i 4. je da ispitanici, u osnovi, jednaku podršku daju principima egalitarnosti, s jedne, i efikasnosti, s druge strane.

Treba primijetiti da ova dva modela društvene pravde nisu međusobno u cijelosti protivurječna, kao što je slučaj s prethodno navedenim. Moguće je zamisliti društveni sistem koji je i egalitaran i efikasan. Vjerojatno su na takvom stanovištu oni ispitanici koji su podjednako bili opredijeljeni za »osiguranje manje-više jednakih dohodaka svim građanima« i za »nagrađivanje prema produktivnosti i kvaliteti rada«. Koegzistencija tih dvaju stanovišta sadrži pretpostavku da svi rade jednako produktivno...

Zanimljivo je nepostojanje pozitivne korelacije između drugih dviju tvrdnji koje su ponuđene, a koje bi mogle biti u suprotnosti: »zatvaranje poduzeća koja ne donose dobit« i »ostvarenje politike pune zaposlenosti«. Ovdje je na djelu slaba, negativna korelacija između ponuđenih tvrdnji... Ovdje se jasno nameće jedno objašnjenje: iako podjednako prihvaćanje egalitarnog kao i »efikasnog« poretka upućuje na hipotezu da ispitanici naravno žele »dobar« društveni poredak u kojem će istovremeno biti mjesta i za ideale egalitarizma, duboko usađene u društvenu svijest, kao i za načela efikasnosti i produktivnosti, ... gesla »plaća prema radu« ili »puno

zapošljavanje« i »ograničavanje zarade onih s najvećim primanjima« uvijek su, a posebno poslije avgusta 1980, budila u ljudima pozitivnu emotivnu reakciju. To je nezavisno od činjenice koliko je te principe moguće učiniti okosnicom konstrukcije jednog društvenog sistema.

Pokušavajući rezimirati ovaj dio razmatranja rezultata istraživanja o modelima vršenja vlasti i modelima društvene pravde, želimo skrenuti pažnju na još jednu pojavu. Pitanje u odnosu na koje su pogledi ispitivanih bili relativno najviše nejedinstveni (mada s izrazitom prevagom negativnih ocjena), odnosilo se na monocentrični način vršenja vlasti — odnosno u velikom stupnju — na postojeći sistem.

Sve ostale pozitivne vizije — tzv. policentrični način vršenja vlasti, egalitarizam i efikasnost — ocijenjene su naglašeno pozitivno. Ako odbacimo ili ograničimo mogućnost dominacije ispitanika koji bez refleksije radije govore »da« nego »ne«, to bi se pod utjecajem tih odgovora u ovom trenutku nametalo slijedeće objašnjenje: Poljaci 1980. godine imaju više negativan odnos prema postojećim principima organizacije društvenog života u zemlji, a manifestiraju *odlučnu* podršku za one principe organizacije koji su vrlo poželjni (egalitarizam, efikasnost, samoorganizacija), a koji do tada nisu bili ostvareni. Govoreći drugačije: pogledi se razlikuju, a dominantno su negativni u odnosu na postojeće stanje, dok su odlučno pozitivno ocijenjene sve one vrijednosti koje do sada nisu bile ostvarene.

PRILOG — TABELE

TABELA 1. PRINCIPI VRŠENJA VLASTI — PLURALISTIČKI MODEL (BROJ ISPITANIKA = 2411)

Tvrdnja	Odlučno podržavam	Uglavnom podržavam	Uglavnom odbacujem	Odlučno odbacujem	Ne mogu se opredijeliti	Bez odgovora
Povećanje udjela crkve u javnom životu naroda	52,8	26,5	10,1	3,7	3,2	1,8
Povećanje udjela nečlanova Partije u vršenju vlasti	72,4	10,3	2,5	1,8	3,9	6,2
Uvođenje punog samoupravljanja u poduzeća	57,0	28,7	7,6	1,6	4,9	6,2
Povećanje kontrole društva nad vlašću	70,8	21,6	2,9	0,8	2,6	6,3
Povećanje slobode riječi i kritičkih mišljenja u odnosu na vlast	58,4	24,7	7,8	3,1	5,8	6,2
Odlučivanje o najvažnijim stvarima od strane lokalnih vlasti, uz ograničenje uloge centralne vlasti	48,3	31,3	7,9	4,4	7,8	6,3

TABELA 2. PRINCIPI VRŠENJA VLASTI — MONOCENTRIČNI MODEL (BROJ ISPITANIKA = 2500)

Tvrdnja	Odlučno podržavam	Uglavnom podržavam	Uglavnom odbacujem	Odlučno odbacujem	Ne mogu se opredijeliti	Bez odgovora
Ograničenje udjela crkve u religioznim pitanjima	28,1	18,8	23,2	19,3	5,7	1,9
Jačanje uloge Partije u vršenju vlasti	11,4	21,2	28,7	26,6	11,4	6,7
Povećanje kontrole vlasti nad društvom	25,1	23,4	21,7	21,4	7,9	6,5
Ograničenje širenja kritičkih mišljenja u odnosu na politiku vlasti	10,2	14,4	25,4	42,6	7,1	6,3
Odlučivanje snažne centralne vlasti o svim najvažnijim pitanjima	22,2	18,7	26,8	23,8	8,1	6,4

TABELA 3. EGALITARNI MODEL (BROJ ISPITANIKA - 2 500)

Tvrđnja	Odlučno podržavam	Uglavnom podržavam	Uglavnom odbacujem	Odlučno odbacujem	opredijeliti Ne mogu se	Bez odgovora
Ograničenje zarada onih koji najviše zarađuju	70,6	19,0	5,1	3,4	1,8	—
Ostvarenje politike punog zapošljavanja	50,3	27,1	9,8	5,4	7,0	—
Osiguranje manje-više istih dohodaka za sve građane	44,9	25,1	18,2	8,1	3,8	—

TABELA 4. »NEEGALITARNO-EFIKASNOSNI MODEL« (BROJ ISPITANIKA - 2 500)

Tvrđnja	Odlučno podržavam	Uglavnom podržavam	Uglavnom odbacujem	Odlučno odbacujem	Ne mogu se opredijeliti	Bez odgovora
Oslobađanje od rada neradnika	68,5	21,8	4,9	1,3	3,2	0,3
Zatvaranje poduzeća koja ne donose dobit	62,4	22,7	7,1	1,6	5,8	0,4
Surove kazne za loše gospodarenje i rasipanje društvene imovine	92,6	6,3	0,3	0,2	0,6	—
Nagrađivanje strogo prema produktivnosti i kvaliteti rada	82,3	14,6	1,2	0,3	1,5	0,1
Osiguranje različitih dohodaka zavisno od kvalifikacije i položaja	25,8	28,1	25,1	14,2	6,5	0,3

IZVODI IZ OPĆEPOLJSKOG ISTRAŽIVANJA STAVOVA ČLANOVA NSS »SOLIDARNOST«

(Središte društvenih istraživanja NSS »Solidarnost«,
Varšava, regija Mazovše, avgust 1981)

1. Uzorak istraživanja

Istraživanjem je obuhvaćeno 1 000 članova »Solidarnosti« iz cijele zemlje. Ispitanici su brižljivo ždrebani između svih članova »Solidarnosti« u Poljskoj. Vodila se briga o tome da se u toku istraživanja ne odstupa od uzorka određenog na taj način. Zahvaljujući tome, 1 000 istraživanih osoba u potpunosti čine reprezentativni uzorak za gotovo 10 miliona članova »Solidarnosti« u cijeloj Poljskoj.

Istraživanje su proveli visokokvalificirani i iskusni anketari, koji su detaljno instruirani i obučeni, s naglasakom na tome da ne podliježu nikakvom utjecaju, sugestiji u vezi s odgovorima ispitanika. Istraživanje je provedeno u avgustu 1981. godine. Anketari su istraživanje provodili u poduzećima, a tek u malom broju slučajeva (penzioneri i invalidski penzioneri) u stanovima ispitanika.

2. Tema istraživanja

Ako preskočimo pitanja koja se tiču osobe ispitanika, kao što su dob, obrazovanje i ostala, u anketi su postavljena dva pitanja plus dvadeset i jedno pitanje. Ta dva pitanja su bila:

a) »Zašto pripadate 'Solidarnosti'?«

b) »Što je za vas, zapravo, 'Solidarnost'?«

Dvadeset i jedno pitanje odnosilo se na različite važne aktualne probleme u vezi s kojima je postavljeno nekoliko pitanja u duhu slijedećih: Kako značajnim ocjenjujete određeni problem? Koliko je na određenom području u Poljskoj postignuto u posljednjoj godini? Kakve

su u tome bile zasluge ili propusti »Solidarnosti«? Da li »Solidarnost« treba što prije da razrješava te probleme ili da se drži po strani? I, napokon: Kojim sredstvima »Solidarnost« treba da razrješava određeni problem? Obuhvaćeni problemi bili su različiti: od HTZ na radu do suvereniteta zemlje, što ćemo detaljno opisati u tekstu koji slijedi.

(Opaska prireditelja: u daljnjem prijevodu odabrali smo samo onaj dio teksta koji prikazuje odgovore na spomenuta dva pitanja).

3. Zašto ljudi pripadaju »Solidarnosti«?

Pri ovom pitanju ispitanicima smo ponudili 9 razloga koji su mogli biti odsudni pri upisu u naš sindikat. Pilot-istraživanje je pokazalo da tih 9 razloga iscrpljuje gotovo cjelokupnu listu razloga koji se pojavljuju. Svaki ispitanik je mogao od tih devet navesti onoliko razloga koliko je htio. Ako je navodio više od jednog, bio je zamoljen od anketara da naznači redosljed važnosti.

Obrađujući statistički rezultate, razlikovali smo tri mogućnosti:

- a) ispitanik ističe određeni razlog na prvo mjesto (kao najvažniji),
- b) ispitanik navodi određeni razlog kao razlog manje važnosti,
- c) ispitanik uopće ne navodi određeni razlog.

Dobivene rezultate prikazujemo po redosljedu učestalosti prvog odgovora:

1. zato što vjerujem da će zahvaljujući »Solidarnosti« biti ljepše	49,7%
2. pripadam »Solidarnosti« zato što je to nezavisni samoupravni sindikat	22,4%
3. zato što je jedan od ciljeva »Solidarnosti« nezavisnost naše zemlje	7,2%
4. zato što je to poštena organizacija poštenih ljudi	5,8%
5. zato što »Solidarnost« ima bolji program za budućnost naše zemlje nego PURP	5,1%

6. zato što »Solidarnost« usko surađuje s Crkvom	2,5%
7. »Solidarnost« pruža istinsku mogućnost za istinsko djelovanje	2,1%
8. zato što je »Solidarnost« ogromna snaga	1,8%
9. zato što većina društva pripada »Solidarnosti«	1,8%

4. Što je to »Solidarnost«?

Najviše ispitanika zaokružilo je odgovor — »savez sindikata«; 47,7% ispitanika je navelo ovaj odgovor na prvom mjestu. Daljnjih 38% spomenulo je ovu kvalifikaciju na nekom od narednih mjesta. 13,8% ispitanika se uopće nije opredijelilo za taj odgovor. Sa 99%-tnom vjerodostojnošću možemo tvrditi da najmanje 83% članova »Solidarnosti« u cijeloj zemlji vidi u toj organizaciji savez sindikata. S druge strane, najmanje 11% članova »Solidarnosti« smatra da je ta organizacija nešto drugo, a ne savez sindikata.

Na drugom mjestu po učestalosti odgovora našlo se određenje — »društveni pokret«. 19,5% ispitanika taj aspekt vidi kao bitan u »Solidarnosti«, a daljnjih 40% spominje ga kao jedan među ostalima. Iz navedenog slijedi da u cijeloj zemlji najmanje 57% članova »Solidarnosti« tretira ovu organizaciju i kao društveni pokret.

Na slijedećem mjestu našlo se određenje — »organizacija Poljaka«. 19,3% gleda na »Solidarnost«, prije svega, na takav način. Ovaj aspekt spominje narednih 40% ispitanika. Tako se u zaključku može tvrditi da najmanje 56% svih članova »Solidarnosti« u zemlji ovu organizaciju, između ostalog, definira kao »organizaciju Poljaka«.

Na izrazito nižem mjestu po popularnosti našlo se određenje — »društveno samoupravljanje«. Ovo određenje je u prvi plan istaknulo 4,7% ispitanika, dok ga je daljnjih 41% spomenulo također kao bitno, ali u drugom planu. Odatle možemo ustvrditi da najmanje 49%, a najviše 57% članova »Solidarnosti« u cijeloj Poljskoj smatra da njihova organizacija kao važnu ili manje važnu ima karakteristiku »društvenog samoupravljanja«.

Na posljednjem mjestu našlo se određenje — »politička partija«. Za jedva 1% ispitanika je ovo određenje bilo bitno za »Solidarnost«. Daljnjih 15% ispitanika spomenulo je ovo određenje kao dodatno. S garancijom od 99% možemo formulirati zanimljiv zaključak: najmanje 81% članova »Solidarnosti« u cijeloj Poljskoj toj organizaciji apsolutno ne pripisuje ulogu bilo kakve političke partije. S druge strane, u cijeloj zemlji najmanje 13% članova vidi u »Solidarnosti«, u manjem ili većem stupnju, organizaciju tipa političke partije.

(I-14)

Jacek Kurczewski:

»SOLIDARNOST« IZNUTRA, 1981.

(Izvodi iz rezultata istraživanja o socijalnom i profesionalnom sastavu članstva NSS »Solidarnost«)

Ovdje želimo predstaviti procjenu karakteristika socijalnog sastava članstva NSS »Solidarnost« na temelju podataka istraživanja. Na temelju ovih podataka i procjene možemo se uvjeriti koliko je po socijalnom sastavu sindikat »Solidarnost« raznorodan, te da li se i po čemu razlikuje od sastava ukupno zaposlenih.

Riječ je o istraživanjima koja su tokom 1981. godine, na reprezentativnim uzorcima, proveli: Središte za istraživanja pri RTV Poljske i Središte za društvena istraživanja »Solidarnosti« za regiju Mazovše.

Takvi podaci, čak ako samo potvrđuju svakodnevne pretpostavke, ispunjavaju potrebu za statističkim portretom članova Sindikata.

Pripadnost sindikatu je manje-više podjednaka među ženama kao i među muškarcima, odnosno muškaraca je nešto više budući da ih je nešto više i među ukupno zaposlenim u društvenoj privredi. Sindikat je najpopularniji među ljudima između 20 i 29 godina života, te nešto manje među starijima od njih. Ljudi u »pensionerskom«

vijeku su s malim udjelom članovi ovog sindikata. »Solidarnost« ima najviše članova u mjestima s više od 20 000 stanovnika. Također je značajan udio članova saveza sa sela (oko 20⁰/₀). To su tzv. seljaci-radnici, odnosno seljaci-činovnici.

Rezultati iz dvaju citiranih istraživanja razlikuju se ponešto kada je riječ o obrazovanju i društveno-profesionalnoj pripadnosti članova »Solidarnosti«. Neovisno od tih razlika, čini se nedvojbenim da se u Sindikatu nalazi onaj dio svijeta rada koji je obrazovaniji. Prosječna razina obrazovanja među članovima Sindikata je viša od razine obrazovanja u društvu uopće, kao i od razine među zaposlenima u društvenoj privredi.

Prosvjetna djelatnost unutar »Solidarnosti« treba da bude usmjerena na upotpunjenje i obogaćenje dosta jednostranog znanja kakvo je karakteristično za osnovne škole i škole učenika u privredi. Upravo raznorodnost socijalnog sastava Sindikata, te visok udio ljudi iz nauke i kulture omogućava različite oblike kulturalnog razvoja kroz izdavaštvo i druge oblike djelatnosti...

Većina članova Sindikata (oko 75⁰/₀) pripada običnim radnicima, oko 20⁰/₀ zauzima srednji položaj, a 4⁰/₀ obavlja upravljačke funkcije nižeg ili višeg ranga. Sindikalna pripadnost ljudi s upravljačkim funkcijama povremeno je predmet sporova. Direktor se nedvojbeno nalazi u dvoznačnoj situaciji u slučaju štrajka u poduzeću, iako je u centraliziranom privrednom sistemu štrajk, prije svega, usmjeren protiv opće administracije, koja je rukovodilac i za direktora...

Značajna različitost rezultata istraživanja u vezi sa socijalno-profesionalnom pripadnosti članova Sindikata onemogućava prezentaciju detaljnijih podataka na tu temu. Sigurno je samo da najbrojniju kategoriju u članstvu Sindikata (42—58⁰/₀) čine kvalificirani radnici, dok drugu kategoriju po brojnosti čine intelektualni radnici bez višeg obrazovanja (23—29⁰/₀). To odgovara profesionalnoj strukturi među ukupno zaposlenima u društvenoj privredi. Čini se, također, da s jedne strane nekvalificirani radnici, te s druge — intelektualni radnici s višim obrazovanjem pokazuju manju sklonost za pripadanjem Sindikatu od ostalih. Nešto manji utjecaj »Solidarnosti«

na intelektualne radnike s višim obrazovanjem moguće je tumačiti time da ta kategorija obuhvaća većinu aparata birokracije...

»Solidarnost« je sindikat vrlo različitih ljudi, u različitoj dobi, u različitoj životnoj situaciji, s različitim dohocima i s različitim obrazovanjem. Njihova zajednička karakteristika je zavisnost od državnog poslodavca ili, egzaktno, od partijsko-državne administracije u privredi, kulturi, nauci, zdravlju, prosvjeti i javnom životu...

Jedna ili dvije »klase«?

Kakve klase? O »klasama« je moguće pitati na dva načina. Jednom je definiramo kao klasu određenu nekim karakteristikama nezavisno od toga da li su ljudi koji pripadaju toj grupi svjesni zajedničkog karaktera svih karakteristika. Klasu možemo shvaćati i kao osjećaj određene zajednice kojoj se pripada. Ta dva kriterija mogu se preklapati, ali i ne moraju.

Članovi Sindikata se ne dvoje u svom klasnom samoodređenju i opredjeljuju se za dvije tradicionalne kategorije. Na pitanje: »U koju društvenu klasu sebe ubrajate?« — 62% u regiji Mazovše i 74% u regiji Katovice je odgovorilo da pripada klasi radnika, a 26% u regiji Mazovše i 13% u regiji Katovice da pripada inteligenciji. A po čemu se razlikuju njihovi članovi? Pogledajmo to na primjeru sindikalista iz Mazovša.

Među »inteligencijom« koja pripada Sindikatu većinu čine žene (63%), a među »radničkom klasom« muškarci (61%). »Inteligencija« u cjelini ima svršenu srednju školu, dok »radnici« u 17% slučajeva imaju maturu, a u 37% osnovno obrazovanje. U »radničku klasu« ubraja se 84% fizičkih radnika i 16% intelektualnih radnika, a u »inteligenciju« ni jedan fizički radnik i 77% intelektualnih radnika. Ostali se ne ubrajaju ni u jednu od »klasa«, ili navode malobrojne druge, npr. »seljačko-radničku«. Među članovima Sindikata »radnička klasa« je, dakle, popularnije određenje nego »inteligencija«... Kao rezultat, »radnička klasa« se sastoji od 81% fizičkih radnika, 8% fizičko-intelektualnih (kao što su poštar, službenica u ekspeditu i sl.) i 9% intelektualnih radnika, dok se »inteligencija« sastoji od 3% fizičko-intelektualnih

radnika i 96⁰/₀ intelektualnih radnika. »Inteligencija« češće zauzima upravljačke funkcije (7⁰/₀) i srednje (20⁰/₀), u odnosu na radnike (2⁰/₀, tj. 12⁰/₀). Dohodak po članu porodice također se razlikuje u korist »inteligencije«.

Među »radničkom klasom« katolicizam je snažniji nego među »inteligencijom«, što je moguće zaključiti na temelju toga da se religioznom određuje 66⁰/₀ pripadnika »radničke klase« i 46⁰/₀ »inteligencije«. Ali, zato se ne razlikuju svojim političkim ponašanjem, budući da 13⁰/₀ pripadnika »radničke klase« kao i 13⁰/₀ pripadnika »inteligencije« — inače članova »Solidarnosti« na Mazovšu, pripada Poljskoj ujedinjenoj radničkoj partiji.

U Sindikatu zato »inteligenti« češće vrše različite funkcije. Od običnih članova »Solidarnosti« koji ne vrše nikakvu funkciju, a pripadaju »radničkoj klasi« je 91⁰/₀, te 65⁰/₀ među onima koji pripadaju »inteligenciji«.

Može se postaviti pitanje — kakve su objektivne kategorije društvenog razlikovanja među članovima »Solidarnosti«. Tada ispada da treba opozvati podjelu na »fizičke« i druge radnike, kakvu smo spominjali prethodno, budući da tek djelomično odgovara podjeli na »radničku klasu« i »inteligenciju«. Osim toga, rezultati potom ne podliježu nikakvoj bitnoj promjeni. Među fizičkim radnicima srećemo više muškaraca, a među intelektualnim više žena; među fizičkim ima više mladih nego među intelektualnim radnicima. Među fizičkim radnicima 42⁰/₀ ima osnovno obrazovanje, a među intelektualnim svega 2⁰/₀. Među fizičkim radnicima 89⁰/₀ zauzima »bazično« radno mjesto, a među intelektualnim 68⁰/₀. Fizički radnici su u prosjeku lošije materijalno situirani. 25⁰/₀ među fizičkim radnicima i 9⁰/₀ među intelektualnim ima dohodak manji od 2 000 zlotu po članu porodice. Nikakvu funkciju u Sindikatu ne vrši 9⁰/₀ među fizičkim i 70⁰/₀ među intelektualnim radnicima. Što se tiče članstva u PURP-u — 14⁰/₀ fizičkih i 15⁰/₀ intelektualnih radnika su članovi ove partije. Religioznih je među fizičkim radnicima 68⁰/₀, a među intelektualnim 51⁰/₀.

Usporedba zaposlenih »fizičkih« s »intelektualnim« radnicima — članovima Sindikata, dovodi manje-više do iste slike kakvu nam daje usporedba samoodređenja sebe kao pripadnika »radničke klase« ili »inteligencije«.

Postavljam ovdje pitanje »klasa« zato što se od vremena do vremena mogu susresti rasprave o razlici interesa između »radničke klase« i »inteligencije«. U »Solidarnosti« su predstavnici obiju tih sredina, i van svake sumnje je da one mogu imati različite poglede i interese. To je tek jedna od mnogih razlika koje se u Sindikatu mogu susresti. Radnici na Šljonsku zarađuju više od radnika na Mazovšu, ali da li to znači da oni čine dvije različite »klase« ili »sloja«? Zato se vraćam uporno na tezu: ako se uopće govori o klasama, to je moguće u kategorijama osnovnog konflikta, u postojećim uvjetima — konflikta između aparata vlasti i onih koji su tom aparatu neposredno podređeni u tvornici, rudniku, projekt-nom birou ili u višoj školi... U tom smislu »Solidarnost« je upravo organizacija jedne klase za obranu od klase vladajućih, klasni sindikat u čistom smislu te riječi.

(I-14)

PRAVCI DJELOVANJA »SOLIDARNOSTI« U NAREDNOJ GODINI

(Stavovi članova NSS »S«, oktobar 1981. godine)

Od 5. do 20. VI 1981. Središte za društvena istraživanja »Solidarnosti« regije Mazovše provelo je istraživanje na reprezentativnom uzorku, odnosno anketu u kojoj su tražene ocjene različitih promjena koje su na djelu u našoj zemlji od avgusta 1980. Postavili smo pitanja o tome koji problemi treba da budu za »Solidarnost« najvažniji u slijedećoj godini, kako Sindikat treba da se ponaša u odnosu prema vlastima, i sl.

Tvrđnja da je ovo ogledno istraživanje reprezentativno znači, grubo govoreći, da bi rezultati bili isti ili slični rezultatima naše ankete kada bismo je proveli među svih milion članova Sindikata u regiji.

Anketom smo htjeli dobiti informacije o tome kako članovi Sindikata vide pravce djelovanja Sindikata u dužoj vremenskoj perspektivi, kako danas formuliraju

program ne samo za danas već i za sutrašnjicu, a posebno kako vide i ocjenjuju odnose između čisto sindikalnih ciljeva »Solidarnosti« i širih aktivnosti — građanskih — koje se često imenuju političkim.

Ocjena prošlosti

Program i utvrđivanje ciljeva djelovanja zavise često od toga kako se ocjenjuju sadašnja situacija i neposredna prošlost. Zbog toga smo našim sugovornicima postavili pitanje — kako ocjenjuju promjene u našoj zemlji od avgusta 1980. nadalje i koje smatraju najvažnijima. Prezentirali smo listu takvih promjena, a istraživanjem utvrdili koje od njih su najvažnije. Pokazalo se da su četiri (između ukupno 12) promjena okarakterizirane kao najvažnije:

- početak razobličavanja osoba koje su učinile pronevjere i narušile zakon,
- povišica plaća, penzija i invalidskih penzija,
- poboljšanje odnosa između crkve i vlade,
- povećani utjecaj društva na odluke vlasti.

Za navedene promjene kao najvažnije opredijelilo se od 40% do 55% ispitanika. Iza ovih, visok rang među odgovorima su zauzeli:

- nagovještaj privredne reforme (39%),
- oživljavanje djelatnosti Sejma (36%),
- poboljšanje informacija u sredstvima masovnih komunikacija (36%).

Najmanje ispitanika je, s druge strane — i to svega 13% — nastanak pokreta obnove u PURP-u ocijenilo važnom promjenom.

Način vladanja

Članovi »Solidarnosti« su ocijenili promjene do kojih je u Poljskoj došlo posljednjih mjeseci. Postavili smo pitanje u kojem tražimo od ispitanika njihovo mišljenje o tako bitnom elementu današnje stvarnosti kakav je način vladanja.

Ocjene ispitivanih članova Sindikata bile su izrazito negativne. 40% je tvrdilo da sadašnji sistem vladanja zahtijeva cjelovitu promjenu, a 31% da zahtijeva djelomičnu promjenu, ali koja je dalekosežna. 20% je smatralo

da nisu potrebne nikakve promjene, dok je 20% ustvrdilo da eventualne promjene ne treba da idu isuviše daleko.

Takve ocjene o sadašnjosti i važnim činjenicama nedavne prošlosti široko su rasprostranjene među članovima našeg saveza. Moguće ih je komparirati s mišljenjima o pravcima djelovanja Sindikata u perspektivi naredne godine. Da bismo mogli to učiniti, zamolili smo članove »Solidarnosti« da nam kažu koju važnost Sindikat treba da prida određenim problemima u slijedećoj godini.

Program za 12 mjeseci

Dvije stvari su izbile u sam vrh. Zakonitost: da zakon bude pravedan, da svi budu ravnopravni pred zakonom (58%), te razobličavanje odgovornih za pronevjere, korumpiranih i kompromitiranih osoba (45%). Ostali problemi, za koje ne postoji tako visok konsenzus, redom su slijedeći: skratiti čekanje na stan; djelatnost organizacije, poboljšanje suradnje između različitih sindikalnih kružoka (jedinica); privredna reforma; materijalni interesi članova saveza (zbirni ugovori, povišice plaća); povećanje uloge Sejma, Narodnih odbora i demokratske izmjene u izbornom zakonu; ograničenje cenzure; uvjeti sigurnosti i higijene na radu; socijalna djelatnost (pomoći, odmor, menza, sanatoriji).

Gornju listu mogućih odgovora pripremili su autori ankete, dok su ispitani članovi Sindikata rangirali ponuđene odgovore prema važnosti. Ocjena važnosti bi mogla biti i nešto drugačija kada bismo na listu stavili druge probleme. Pored toga, čini se da rezultat ankete ukazuje na dosta bitnu tendenciju.

Na samom kraju liste odgovora po važnosti našli su se tipični »sindikalni« problemi: sigurnosno-higijenska zaštita na radu i usko shvaćena socijalna djelatnost. Da li to znači da članovi Sindikata smatraju da Sindikat ne treba da se bavi tim stvarima budući da one nisu važne? To ne stoji. U ispitivanju provedenom dva tjedna ranije (vidi list »Novosti dana«, broj 132) na pitanje o tome čime se u najbližoj budućnosti sindikalne jedinice »Solidarnosti« treba da pozabave, sindikalisti su rekli — ekonomskim i društveno-egzistencijalnim pitanjima. Da li

je riječ o protivrječnosti? Čini se da nije. Možda je riječ o tome da kada pitamo o problemima »za danas«, za najbližu budućnost — sugovornici navode goruće probleme, teške boljetice svakodnevice, socijalne i egzistencijalne probleme. S druge strane, ako ih pitamo za probleme važne u narednoj godini, u fokusu pažnje počinju bivati opći problemi, takvi od kojih ne zavisi samo današnjica već i sutrašnjica. Danas članovi Sindikata smatraju da je to razobličavanje onih koji su izvršili pronevjere i kršili zakonitost. To, dakako, nisu klasični sindikalni zahtjevi, koje nije moguće okarakterizirati kao čisto »političke«.

To su problemi od kojih se sastoji program revindikacije zakona i pravednosti. Mogu biti dva razloga tome što ovakav program izbija u prvi plan. Prvo, u situaciji nastupajućih nestašica i prijetnje glađu raste društvena frustracija; članovi Sindikata, slično cijelom društvu, traže odgovorne i krive za postojeće stanje stvari. Drugo, u trenucima kada raste siromaštvo, može narastati i težnja da vlada bude poštena, pravedna, da djeluje u skladu sa zakonitostima i da ima čiste ruke. Drugim riječima: već se dešavalo da naš dom bude siromašan, važno je da »makar siromašan — bude čist«.

Odmah iza problema zakonitosti našlo se pitanje »skraćivanja čekanja na stan«. Zasigurno, da su autori ankete spomenuli poboljšanje snabdijevanja namirnicama, to pitanje bi zauzelo slično, čak i više mjesto u hijerarhiji problema kojima »Solidarnost« treba da se pozabavi. To nisu — što treba pamtiti — klasični sindikalni problemi, ali važnost koju im pridaju članovi Sindikata svjedoči o tome da oni od svoje organizacije očekuju da ona doprinese *zadovoljenju njihovih osnovnih potreba, i to potreba koje nisu vezane samo za rad, već su jedinstavno ljudske* (stan, prehrana).

Iz opisane liste moguće je izvući još neke zaključke. Prvo, organizacijsko stanje Sindikata, prema mišljenju članova, nije zadovoljavajuće. Poboljšanju suradnje između raznih kružoka Sindikata pridaje se gotovo jednaka važnost kao i skraćivanju čekanja na stan. Drugo, tri problema su ocijenjena jednako važnim: borba za materijalne interese članova Sindikata, privredna reforma i demokratizacija izbornog zakona. Ovo može svjedočiti o tome

da borba za povećanje plaća, u očima članova Sindikata, kada je riječ o programu za slijedećih 12 mjeseci, nema toliki značaj kao navedeni problemi koji se tiču privredne i političke reforme.

»Solidarnost« i privredna reforma

Tko i koliko treba da plati, u društvenom smislu, za provođenje neophodne privredne reforme? Kakvo u tom pitanju treba da bude stanovište našeg sindikata? Da li se i, ako da, kako član Sindikata treba angažirati u toj reformi? Takva pitanja sebi postavljaju rukovodioci Sindikata, njegovi eksperti, a nisu tuđa ni širokom članstvu.

Sugovornicima smo prezentirali dva suprotna pogleda o stanovištu Sindikata u vezi s pitanjem privredne reforme. Pokazalo se da je 44% izabralo mišljenje prema kojem »Solidarnost« treba da se bori za to da reforma donese trajno poboljšanje u funkcioniranju privrede, čak kad bi to poboljšanje bilo popraćeno i visokim povećanjem cijena. Za suprotno stanovište — da »Solidarnost« u vezi s privrednom reformom treba da se bori za to da reformu prate najmanja moguća povećanja cijena — opredijelilo se 55% ispitanika.

U pitanju samoupravljanja u poduzećima, 39% je izabralo stanovište da »Solidarnost« treba, prije svega, da se bori da radničko samoupravljanje u poduzećima ima najveći mogući utjecaj na izbor uprave, dok se 60% opredijelilo za stav da »Solidarnost«, prije svega, treba da se bori za to da u osamostaljenom poduzeću ne dolazi do nezaposlenosti.

Suprotni pogledi su namjerno i s ciljem formulirani tako oštro. Na jednoj strani su se našle konkretne i lako predočive »cijene reforme«, kao što su povećanje cijena i nezaposlenost. Na drugoj strani — formulirani dosta apstraktno — su ciljevi i mehanizmi (utjecaj na izbor uprave, popravljanje funkcioniranja privrede) koje je teže dovesti u vezu s »dobitima« koje bi iz reforme moglo imati društvo. I pored toga, u oba primjera značajan dio članova »Solidarnosti« se opredijelio za takav angažman Sindikata u reformi koji je usmjeren i protiv vlastitih, tekućih — proizvođačkih i potrošačkih interesa.

»Solidarnost« i izbori

Kao što već znamo, članovi Sindikata kritički ocjenjuju postojeći način vladanja i pridaju dosta važnosti oživljavanju Sejma. Postavili smo pitanje — kakvo stajnište »Solidarnost« treba da zauzme u pitanju izbora za Sejm i Narodne odbore. Odgovori su bili slijedeći:

— »Solidarnost« treba da surađuje s Frontom narodnog jedinstva i njegovim posredništvom da oglašava kandidate za Sejm i Narodne odbore — 9⁰/₀.

— »Solidarnost« treba da se bori za korisne promjene u izbornom zakonu i tek ako one budu realizirane, da surađuje s FNJ i da njegovim posredništvom oglašava kandidate — 16⁰/₀.

— »Solidarnost« treba da se bori za temeljne izmjene izbornog zakona, tako da bi ne samo FNJ već i sve organizacije i grupe građana mogle ravnopravno oglašavati kandidate za poslanike i odbornike — 71⁰/₀.

— »Solidarnost« uopće ne treba da se bavi izborima — 2⁰/₀.

Na taj način 96⁰/₀ članova saveza smatra da »Solidarnost« treba nešto da uradi u vezi sa izborima, a 71⁰/₀ odgovara da valja provesti radikalnu promjenu izbornog zakona. To je pitanje koje sugovornici ocjenjuju važnim ne toliko »za danas«, već za budućnost. Podsjetimo da je na listi pitanja važnih u slijedećoj godini pitanje predstavničkih tijela i izbornog zakona zauzelo mjesto u sredini liste.

Kako se boriti

Vrlo važna stvar u programu saveza je taktika i metoda borbe za realizaciju naznačenih ciljeva. Sindikat može biti ocjenjivan od svojih članova ne samo u vezi s programom već i načinom njegove realizacije. Odabir određene taktike suodređuje u određenoj mjeri ono što se naziva »političkom linijom«.

Za kakvu taktiku i kakvu »političku liniju« se izjašnjavaju članovi NSS »Solidarnost« regiona Mazovše? U anketi smo postavili pitanje — kako često u situaciji kada nije neposredno ugrožena sigurnost Sindikata, treba pribjegavati različitim formama djelovanja. Za češću »štraj-

kačku pripadnost« nego do sada opredijelilo se 8⁰/₀ su-
govornika, za zadržavanje postojeće norme — 37⁰/₀, dok
46⁰/₀ smatra da ovaj oblik djelovanja treba primjenjivati
rjeđe. Slični su odgovori i na pitanja o »opominjućem
štrajku«. Za njegovu češću primjenu bilo je 9⁰/₀, za jed-
naku kao do sada 32⁰/₀, a za rjeđu 49⁰/₀.

— 34⁰/₀ članova »Solidarnosti« se suprotstavlja gene-
ralnom štrajku u Regionu u situaciji kada sigurnost Sind-
dikata nije neposredno ugrožena,

— 17⁰/₀ smatra da taj oblik pritiska treba koristiti
rjeđe nego do sada,

— 29⁰/₀ da treba zadržati postojeću mjeru, ~

— 3⁰/₀ da nju treba primjenjivati češće.

Kako se vidi, različiti oblici štrajkačke djelatnosti
ne nalaze podršku u očima članova Sindikata ako one
nisu opravdane posebnim okolnostima (npr., atak na
savez).

Postoje oblici djelatnosti Sindikata u odnosu prema
vlasti o kojima članovi Sindikata sude da ih treba češće
primjenjivati nego do sada.

— 53⁰/₀ smatra da su to sporazumi, pregovori i uvje-
ravanja vlasti,

— 61⁰/₀ smatra da treba češće nego do sada sura-
divati sa partijskim organizacijama u poduzeću i na taj
način utjecati na odluke upravljača u toj partiji,

— 87⁰/₀, pak, smatra da se valja češće susretati s
poslanicama i odbornicima i obavezivati ih na pozicije
koje su korisne sa stanovišta »Solidarnosti«.

Da li su navedeni stavovi dokaz prisutnih tvrdnji da
je »Solidarnost« omekšala, da se daje »umontirati« u
postojeće političke strukture? Ništa slično tome! Iz ispi-
tivanja stavova proizlazi da članovi sindikata »Solidar-
nost« postavljaju vrlo radikalne ciljeve, te da je njihov
odnos prema PURP-u i FJN odlučno kritičan.

Treba skrenuti pažnju na još dvije stvari:

1. Članovi Sindikata veće nade polažu u nove oblike
djelovanja (kontakti i suradnja s poslanicama, od-
bornicima i »bazom« PURP-a u poduzećima) nego
u tradicionalne metode sporazuma (većina njih je
pokazala svoju jalovost).

2. Češći kontakti s poslanicima i odbornicima privlače veću pažnju od češćih kontakata s partijskim organizacijama PURP-a u poduzećima.

Vidljivo je da se članovi Sindikata opredjeljuju za »neštrajkačka« sredstva pritiska. Ali to nije sve. Rezultati ispitivanja pokazuju da članovi »Solidarnosti« očekuju od svojih rukovodstava određene vještine u političkoj borbi za njihove interese, i to ne samo putem sporazuma već i stvaranjem pritiska na sve elemente sadašnje političke strukture, koristeći današnji »poljski raspored snaga«.

Ludwik Dorn

(I-14)

POGOVOR

Osnovni cilj ovog pogovora — komentara Zbirke dokumenata o idejnim strujanjima i društvenim pokretima u Poljskoj u razdoblju 1956—1981. je da pruži objašnjenja i tumačenja odabranih dokumenata s namjerom da se poveća njihova informacijska vrijednost i da se omogućí njihovo bolje razumijevanje.

Pojašnjenja različitih elemenata konteksta nastajanja dokumenta (vrijeme, subjekti — artikulatori — autori, raspored socijalnih snaga i stanje ideja u određenom trenutku, kao i po dokumente eksplanatorno značajni događaji, način nastajanja, posljedice i utjecaj i sl.), ocjenjujem, mogu biti od koristi čitaocu. Vrijednosti dokumenata mogu također doprinijeti i određena objašnjenja koja dokumenti sami po sebi ne sadrže, a koja su u specifičnoj poljskoj situaciji po njihovu jasnoću relevantna.

Pogovor ne sadrži autorsku interpretaciju dokumenata. Cilj Zbirke i pogovora — komentara je da prezentira *gradu* i omogućí njeno razumijevanje, te da time ostvari znanstvene pretpostavke za autorske interpretacije koje će u toj građi očitavati ono na što ih teorijska polazišta, konceptualni aparat i neizbježne ljudske težnje upućuju.

1.

Događaji u Poljskoj u razdoblju 1956—81. predstavljaju opći okvir za razumijevanje kako Zbirke u cjelini tako i pojedinih dokumenata.

U poljskom društvu je već decenijama, još i od prije 1956. godine pa sve do danas, na djelu sukob etatizma kao vladajućeg društvenog odnosa i protivstava etatizmu koji on stalno iz samog sebe generira. Taj sukob je permanentan i latentan. Kada je postajao manifestan, na razini cijele zemlje dolazilo je do temeljnih potresa. To se gotovo ciklički dešavalo 1956, 1968, 1970, 1976, te 1980—81. godine.

Ako se obrati pažnja na dužinu trajanja, prostorni domet, organizacijski oblik i metodu »savladavanja« tih kriza i eruptivnih zbivanja, htjeli-ne htjeli, nameće nam se zaključak o kontinuitetu, te o narastanju i zrenju protivstava postojećem etatizmu, odnosno zaključak o radanju društvenog pokreta. Naime, poznanjski događaji su 1956. trajali relativno kratko. U poljskom društvu se pamte kao »crni četvrtak«. Sukob radnika i vlasti na Baltiku decembra 1970. ostao je u sjećanju poljskog naroda pod nazivom »decembarski događaji«. Sukobi 1976. u Radomu i Ursusu trajali su kratko. Štrajkovi u ljeto 1980. trajali su dva mjeseca, a cjelokupno razdoblje legitimnog djelovanja društvenog pokreta koji je tragao za alternativom etatizmu, potrajalo je punih 15 mjeseci.

Prostorni domet radničkih istupa, gledano u razdoblju 1956—1981, također se povećavao. Godine 1956. oni su obuhvatili samo Poznanj, 1970. baltičke gradove i Ščećin, 1976. Radom, Ursus i još nekoliko poduzeća u Plocku i drugim gradovima, 1980. su sva velika industrijska središta i gradske aglomeracije u zemlji bili poprište štrajkova. Društveni pokret kojem je srž bila novonastali sindikat »Solidarnost«, djelovao je u razdoblju 1980—81. na području, doslovce, cijele Poljske.

U Poznanju su radnici demonstranti uspjeli samo nekoliko sati sačuvati red i mir, da bi kasnije izgubili kontrolu nad masom na ulici. Manje ili više slično, sa izuzetkom grada Ščećina, protekli su i događaji na Baltiku 1970, te u Radomu i Ursusu 1976. Za događaje u ljeto 1980. je karakteristično da su štrajkački komiteti od samog početka vladali situacijom, da je udružena snaga protivstava bila locirana u radnim organizacijama, a ne na ulicama. Ti komiteti, koji su se ujedinili do razine gradova, predstavljali su radnike u pregovorima s vlašću, čuvali su društvenu imovinu, kontrolirali ekscese i sl.

I, napokon, sukobi 1956, 1970. i 1976. završili su se upotrebom oružane sile. Sukob u ljeto 1980, bez obzira na daljnji slijed zbivanja, završio se, kako su to Poljaci nazvali, »društvenim ugovorom«.

1980. godine, mada je nukleus inicijalnog protesta bio radnički, nastajućem društvenom pokretu su se pri družili gotovo svi slojevi društva (osim, naravno, etatis-

tičke elite i njenih viših i srednjih, te dijela nižih službenika). U tom smislu, to nije bio pokret hegemonije jedne klase, već masovni društveni pokret. Došlo je do suradnje inteligencije i radništva. U konfliktnim događajima prethodnih godina nije bilo suradnje radništva i inteligencije. 1956, 1970. i 1976. radnici su nastupali usamljeni. 1968. inteligencija, posebno studenti i profesori, također su bili usamljeni. U prethodnim godinama ne može biti riječi o (opće)društvenom pokretu.

Zajedničko obilježje svih tih istupa sastojalo se u tome da su zahtjeve za poboljšanje društveno-životnih uvjeta pratili društveno-politički zahtjevi. Radnici su stalno iznova zahtijevali demokratizaciju odnosa u društvu i autentično sudioništvo u vlasti i istupali kao zastupnici općedruštvenih i općenacionalnih interesa. Ti zahtjevi i istupi, kako su priznali u tim trenucima i novonadolazeći partijski sekretari, nisu bili usmjereni protiv socijalizma, nego protiv njegovih iskrivljavanja.*

Permanentnost sukoba etatizma i protivstava etatizmu *činjenica* je koja neizbježno utiče na formiranje referentnog okvira za očitavanje pojedinih dokumenata. Oni su najčešće i sami produkt tih sukoba, ali njihov sadržaj i smisao može se do kraja shvatiti tek ako se ima na umu stalnost, karakter, te dubina i razmjeri naznačenog sukoba.

2.

U kontekstu istočnoevropskog socijalističkog etatizma, poljsko iskustvo iz 1956 (a *de facto* već od 1939. nadalje!) utjecalo je na iskustvo, na praksu i ideje narednih godina. Poljsko iskustvo iz svih proteklih godina, sve lekcije koje je radništvo i cjelokupno društvo dobivalo od vlastite države i etatističke elite u manifestnim sukobi-

---

* W. Gomułka je u govoru stanovnicima Varšave 24. X 1956. rekao: »Radnici nisu protestirali protiv socijalizma, već protiv izopačavanja osnovnih principa socijalizma, protiv zla koje se široko razraslo u našem društvenom sistemu.« (Vidi časopis »Nove drogi«, oktobar 1956). S. Kania je 4. X 1980. na VI plenumu PURP-a ustvrdio da je tada posrijedi bio »masovni radnički protest ne protiv socijalizma, već protiv narušavanja njegovih principa«. (Vidi dnevnik »Zycie Warszawy« od 5. X 1980).

ma, ali i tokom drugih, naoko tihih, ali »poučnih« godina, utjecalo je na ideje, praksu i karakter događaja 1980—81. godine.

U Poljskoj je očigledno na djelu velika učionica historijskog iskustva. Prilikom čitanja dokumenata taj specifični, aktivni, kolektivni, spoznajni, socijalni proces nezostavno treba imati na umu. Naime, svojevrsno objašnjenje pojedini dokumenti, pojedini stavovi u njima mogu se utemeljiti samo na onom što se desilo, a što memorija i usmena predaja poljskih ljudi čuvaju živim, pa makar i nigdje ne bilo zapisano.

Za pretpostaviti je da se Poljaci nakon 1981. godine nisu »ispisali iz škole«, iz velike učionice vlastitog historijskog iskustva. Ako je ta pretpostavka točna, za pretpostaviti je također da će daljnje učenje iz vlastitih iskustava imati i neke nove rezultate.

3.

U pogledu odnosa dokumenata i konteksta u kojemu su oni nastajali ocjenjujem korisnim dati neke napomene.

Dokumenti su, posebno oni u užem smislu, nastajali u određenim trenucima, na određeni način i određenom logikom. Budući da su to pretežno dokumenti protivstava etatizmu, to je njihovo nastajanje, posebno u pedesetim i šezdesetim godinama, bilo stalno represirano i autorstvo se ponekad plaćalo dugim godinama sužanjstva.

U tom smislu rekonstrukcija društvenih odnosa i ideja u Poljskoj, odnosno idejnih strujanja i društvenih pokreta u znaku novih tendencija koja se oslanja samo na dokumente ima, metodološki gledano, svoj ograničeni domet. Ovo, dakako, ne ističem da bih umanjio vrijednost dokumenata, već da bih ukazao na njihove granice.

U razdoblju 1956—1975. artikulirani društveni pokret protivstava etatizmu ne postoji. Iza radničkih i studentskih »previranja«, »nemira«, »pobuna«, »protesta« ne ostaju brojni pisani tragovi i dokumenti. Ostaju tek opisi nacionalnih i pojedinačnih tragedija i gorka sjećanja. Idejna strujanja bila su živa za svih tih dvadeset godina. Intelektualci, poput A. Schaffa, Bienkowskog, L. Kola-kowskog, O. Langea, W. Brusa, Kurona, Modzelewskog, Z. Baumana i drugih, su u vrlo uskim krugovima, u svo-

jim autorskim tekstovima problematizirali krizu etatističkog sistema u Poljskoj i predlagali programe promjena, suptilne analize temelja ćorsokaka u kojem se društvo nalazi, i sl.

Toj produkciji valja dodati i produkciju grupe oko poljskog studentskog časopisa »Po prostu«, koja je bila izuzetno živa, zapanjujuće žilava i kritička u odnosu na tadašnji postojeći sistem pedesetih i šezdesetih godina.

Upuštati se u kontekstu bogatih događaja i pratećih dokumenata u cjelokupnom razdoblju 1956—81. u odabir autorskih tekstova kritički, pretežno marksistički orijentiranih intelektualaca, te u odabir tekstova iz časopisa »Po prostu«, zanimljivog u istočnoevropskim razmjerima, naravno nije bilo moguće.

Uloga tih idejnih strujanja, tih ranih klica za kasnije idejne artikulacije i društvenu praksu je neosporna. Očigledno iznenadna i razgranata artikulacija ideja u godinama nakon 1976. nije iznikla ni iz čega, već su joj prethodile refleksije navedenih i drugih autora, kao i društvena praksa, od koje je za to razdoblje najrelevantnija praksa pokreta radničkih savjeta 1956—58.

U razdoblju 1976—1979. pojavio se niz asocijacija, grupa, organizacija i pokreta koji su problematizirali krizu poljskog društva. Protivstav etatizmu počeo je idejno i djelatno bujati, te se može pratiti i preko niza dokumenata. Oni su dostupniji budući da su bliži današnjem trenutku, a posebice 1980. godini, kada su se ovi dokumenti počeli vaditi iz arhiva, sabirati na raznim stranama i interpretirati najčešće kao klice, kao period pripreme onog što se desilo 1980. godine. Ovo razdoblje obiluje nizom pisanih tragova, od kojih jedan za temu relevantan odabir ovdje prezentiram.*

Rečeno je da su društvena zbivanja 1980—81. porasla od radničkog u masovni općedruštveni pokret. U pogledu pisanih tragova došlo je do prave eksplozije. Što zbog posebnog značaja tih zbivanja, što zbog relativno visoke artikulacije ideja protivstava etatizmu, što zbog pluralističke situacije u pogledu subjekata unutar sindi-

* U jugoslavenskim razmjerima solidnija zbirka dokumenata iz ovog razdoblja prezentirana je u tematskom broju slovenačkog »Casopisa za kritiko znanosti«, pod naslovom »Poljska«, 16b, 1981/82. Suizdavači su bili Mladina, Tribuna i Radio-student.

kata — pokreta »Solidarnost«, odnosno u poljskom društvu u cjelini, a što zbog relativne blizine tih zbivanja — posao odabira dokumenata iz ovog razdoblja je nezahvalan. Odatle su na prezentirani izbor mogući prigovori kako u pogledu opsega, tako još više u pogledu eventualno izostalih, a — prema određenom stanovištu, dakako, relevantnih dokumenata. No, ipak, ako se izuzmu autorski članci, različiti intervjui i slično, odabir dokumenata može izdržati zahtjeve svake seriozne analize društvene prakse i ideja iz razdoblja 1980—81.

4.

Pitanje radničkih savjeta u poslijeratnoj historiji Poljske posebno je značajno i indikativno za antibirokratske i antietatističke demokratske društvene pokrete i idejna strujanja u razdoblju sve od 1944. pa do danas. Ako se ono interpretira kao pitanje načina upravljanja poduzećima, dakle kao pitanje tipa društvenog odnosa u bazi društva, ono je od krucijalnog značaja za stalni (poljski) sukob države s vlastitim društvom.

U tom smislu dokumenti iz razdoblja 1956—75, pod naslovom »Zakon o radničkim savjetima«, 1956. i »Zakon o radničkoj samoupravi«, 1959, zahtijevaju detaljnije objašnjenje konteksta u kojem su nastali, socijalnih snaga koje su se zalagale za radničke savjete i snaga koje su radile na njihovom zamiranju.*

Prvi spontani pokret tvorničkih savjeta nastao je 1944, da bi bio legaliziran i potom skršen staljinizacijom. Godine 1956. pokret radničkih savjeta u uvjetima privremene demokratizacije je ponovo nastao odozdo, da bi ponovo bio legaliziran i potom zagašen etatističkim društvenim odnosom na razini sistema. Obnova ideje radničkih savjeta i borba za njihovu obnovu u praksi usli-

---

* Ovdje se zadržavam samo na osnovnim informacijama o nastanku, karakteristikama i sudbini ideje i prakse radničkih savjeta u Poljskoj. Poblize o tome vidjeti, npr., knjigu Janka Klikovca: »Radnički savjeti u Poljskoj«, Institut za međunarodni radnički pokret, Beograd, 1971.

jedile su stupanjem na scenu društvenog pokreta »Solidarnost« 1980—81. godine.*

Od značaja je ukratko podsjetiti se na način nastajanja radničkih savjeta i na njihovo zamiranje.

Prvi oblici učešća radnika u upravljanju poduzećima pojavili su se neposredno nakon oslobođenja Poljske 1944. godine. Spontano su stvarani savjeti kolektiva koji su se brinuli o zaštiti imovine poduzeća, osposobljavanju za proizvodnju i sl. Taj pokret je nastao odozdo, a nosioci su mu bili radnici, najčešće aktivisti radničkog pokreta (članovi Poljske partije socijalista, Poljske radničke partije, raznih sindikalnih organizacija, uključujući i one grupacije koje nisu bile spremne surađivati s komunistima).

Savjeti kolektiva, tj. tvornički savjeti su zakonski sankcionirani kao legalna forma organiziranja radnika, donošenjem »Uredbe o tvorničkim savjetima« 6. II 1945. Dana 16. I 1947. ta uredba je izmijenjena i dopunjena. Mada formalno ni Uredba ni sami savjeti nisu nikada ukinuti, uvođenjem sovjetskog tipa centraliziranog državnog upravljanja privredom oni su ograničeni na vršenje zaštitnih funkcija, poput klasičnih funkcija sindikata. Kontekst takove sudbine tvorničkih savjeta bila je nastupajuća staljinizacija poljskog društva pod rukovodstvom »novonastale« (1948. godine) Poljske ujedinjene radničke partije.

1956. u Poljskoj dolazi do prolazne demokratizacije, u kontekstu koje se ponovo pojavio spontani pokret radničkih savjeta. Krvavi sukobi vlasti i radništva u Poznanju ubrzali su promjene u rukovodstvu PURP-a (V. Gomulka na čelu Partije). Ubrzali su i stvaranje partijske formalne podrške inicijativi radničkih savjeta. Međutim, novo rukovodstvo je od samog početka na cijeli pokret i zahtjeve za uvođenje radničkog samoupravljanja i već

---

* Vidi dijelove o radničkim savjetima i organima upravljanja poduzećima iz »Prijedloga zakona o poduzećima u društvenom vlasništvu« koji je podnijela »Solidarnost« i »Zakona o samoupravljanju privrednim poduzećima« koji je usvojen u Sejmu 25. IX 1981. koji su prezentirani u spomenutom tematskom broju »Gledišta«, 5—6/1981. a koji su pripremile Sonja Liht i Radmila Nakarada (str. 143—151). te Program »Solidarnosti« u Zbirci dokumenata.

nastale radničke savjete gledalo sa rezervom, samo kao na eksperiment koji tek treba da dokaže svoju opravdanost.

U javnoj društvenoj diskusiji iskristalizirale su se dvije orijentacije: jedna je išla na proširivanje materijalnih i finansijskih prava i samostalnosti poduzeća, dok je druga bila za demokratizaciju načina upravljanja poduzećem. U poduzećima se rađaju razni radnički organi, što predstavlja jasnu indikaciju radničkog raspoloženja. U toj atmosferi na plenumu CK PURP-a u oktobru 1956. donesena je odluka o donošenju Zakona o radničkim savjetima. Zakon koji je donesen krajem 1956, bio je kategoričan u stavu da »radnički savjet u ime kolektiva upravlja poduzećem koje je općenarodna svojina«.

Takvi »upravljajući« radnički savjeti živjeli su u poduzećima (ne svim!) do 1958. godine.

Početakom 1958. godine političko rukovodstvo je pripremilo novu koncepciju o radničkom upravljanju. V. Gomulka istupa protiv ideje »sistema savjeta« i ustvrđuje da »radnički savjeti nisu organi političke vlasti radničke klase«. Takav stav je značio kategoričko odbacivanje zahtjeva koji su dolazili od mnogih poduzeća za proširivanje prava radničkih savjeta i za njihovo organiziranje na višim razinama.

Rukovodstvo predlaže novu instituciju — Konferenciju radničkog samoupravljanja. Kao i prilikom ukidanja fabričkih savjeta 1948/49, tako je i sada sindikat predstavljao platformu za likvidaciju radničkih savjeta kao organa radničkog upravljanja u poduzeću. Navedenu novu instituciju čine sindikalni odbor, partijski komitet i radnički savjet.

Najbitnija karakteristika Zakona o radničkoj samoupravi, kojim je početkom 1959. godine sankcioniran taj projekt partijskog rukovodstva, u tome je što se u njemu govori o »saučestvovanju u upravljanju« i o »pravu kontrole i nadzora nad djelatnošću poduzeća«, dok se u Zakonu o radničkim savjetima iz 1956. godine govori o »neposrednom učešću radničke klase u upravljanju poduzećem«. Nadalje, osnovna razlika između tih dvaju zakona je u tome što je ideja radničkih savjeta potekla »odozdo«, a ideja o stvaranju tzv. Konferencije radničke samouprave — »odozgo«.

Ukratko, radnički savjeti pojavili su se kao alternativa sistemu totalitarnog, birokratskog odlučivanja u poduzećima, koji je 1956. godine u Poljskoj zapao u krizu. Političko rukovodstvo nije prihvatilo takav »savjetski« put razvoja društvenog sistema. Pretpostavke za afirmaciju savjeta u formi potrebnih i najavljenih promjena u privrednom sistemu i politici državnih i partijskih organa nisu ostvarivane. Položaj poduzeća u privrednom sistemu ostao je u suštini isti, ona su ostala poput ribe na suhom. Djelujući u neadekvatnim uvjetima, radnički savjeti su počeli da se pretvaraju u formaliziranu organizaciju. Sociološke ankete iz vremena 1956—58. pokazivale su opadanje entuzijazma koji je pratio nastajanje radničkih savjeta, porast ravnodušnosti, pa čak i porast nepovjerenja prema njima.

Radnički savjeti su se počeli prilagođavati etatiškom sistemu upravljanja privredom i društvom, izgubivši tako u očima radništva snagu alternative. Kontekst takvog procesa bilo je odustajanje od proklamacija na orijentaciju demokratizacije, koja je tek kao proljetno sunce ozarila nade milijuna Poljaka: formiranje »konferencija radničke samouprave«, ideološki »izum« političkog rukovodstva praktično je značio usporeno gašenje te iste radničke samouprave. Međutim, u svijesti ljudi ostala su mnoga uspješna samoupravna rješenja koja su inicirali radnički savjeti iz tog doba.

U sukobu društva i države 1980—81. godine iskustvo radničkih savjeta punom snagom se vratilo na društvenu scenu. U diskusijama o koncepciji samoupravljanja u poljskim poduzećima pitanje radničkih savjeta je, npr., bilo okosnica sukoba »Solidarnosti« i vlade u ljeto 1981. godine. Argumenti obiju strana u sukobu bili su u osnovi isti. Kao da se ništa, mada je prošlo četvrt stoljeća, nije u međuvremenu desilo!

5.

U razdoblju od 1976. godine upozorenja da se društvo i nadalje ne slaže sa etatiškim načinom organizacije društva i života ljudi, a posebno od 1980. u ljeto i nadalje, karakter sukoba između države i društva, naroda i vlasti počeo se mijenjati. Postalo je očigledno da akteri

etatističkih oblika proizvodnje društvenog života tvrdokorno ne žele nikakove suštinske promjene. Obećanja Gomulke 1956. i Giereka 1970/71. ostala su, naravno, samo obećanja.

Uzroci krize poljskog društva nisu bili samo privremeni i povremeni. U osnovi su joj socijalne i ekonomske protivurječnosti koje imaju korijen u prirodi proizvodnih odnosa, u područstvu društvenog života u otuđujućem obliku općeg podržavljenja. Ova spoznaja počela se probijati široko u svijest naroda i socijalnih slojeva koji su trpjeli posljedice »vladavine etatizma«.

Etatistički despotizam i nasilje 1956, 1968, 1970. i 1976. nije, dakako, u suštini ništa promijenio. Problem — a on je *u tome da etatizam kao društveni sistem (sa svim svojim »operacionalizacijama« u sferi materijalnih uvjeta života i sferi ljudskih sloboda i međuljudskih odnosa) ne odgovara većini ljudi nad kojima se upražnjava* — je ostajao! Ovaj problem je izuzetno živ — u to se može ubijediti svaki, čak i površni promatrač društvenog života »na terenu« u Poljskoj — i danas.

Očigledno, prinuda nad društvom od strane etatističke elite i njenih službenika da živi u takvim općim uvjetima ne može ni imati za posljedicu ništa drugo do permanentne napetosti, sukobe i razdor najširih razmjera. K tome, konfliktna »prehistorija« stalno hrani svijest otpora, snagu protivstava. Latentnost te svijesti i snage, to je već više nego očigledno, ne znači njeno odsustvo. Usavršavanje sistema unutar postojećih institucija, taktičke promjene radi malih utješnih poboljšanja krajem sedamdesetih godina prestajale su biti ubjedljive metode »unapređenja života« za najšire slojeve u Poljskoj.

U godinama nakon »narodne pobune« u Radomu i Ursusu uslijedilo je u različitim društvenim sredinama nastajanje grupa, institucija, organizacija, udruženja građana i sl., koja su sami njeni sudionici i akteri okarakterizirali kao društveni pokret za samoorganizaciju društva.

Cjelokupna strategija većine razmišljanja, idejnih priprema promjene postojećeg etatističkog društvenog odnosa i društvene prakse* (uz stalnu punu svijest o geo-

---

* U ravni svakodnevne društvene prakse taj pokret se u svim svojim intelektualnim, studentskim, seoskim, radničkim i

političkoj poziciji i interesima Sovjetskog Saveza) počela se — kako se čini — okretati od promjene unutar sistema na evolucionu, ali suštinsku promjenu sistema. Među tim traganjima zadominirala je opća orijentacija samoodređnja uvjetima života i reprodukcijom društva, orijentacija napuštanja koncepta političke revolucije kao jednostranog projekta koji, u krajnjoj liniji, reproducira novi sistem dominacije, orijentacija — dakako još maglovita — na dugotrajnu evolutivnu rekonstrukciju društvenog totaliteta u smjeru »samoupravne republike«, odnosno »alternativnog društva« uopće.*

Iz dokumenata čitalac može pomnom analizom zaključiti o kakvoj je generalnoj orijentaciji ili, bolje, orijentacijama u kategorijama klasičnog aparata mišljenja — riječ.

Dokumenti iz razdoblja 1976—79, te 1980—81. rječito i opsežno sami za sebe govore o novim idejnim orijentacijama i oblicima društvene prakse. To tim više što je način, a i stupanj artikulacije ideja u tim dokumentima relativno visok, što su analize poljske krize krajem sedamdesetih godina pisane jasnim »jezikom istine«, a ne ideologijskim jezikom fikcija, opsesije normativizmom i mimikrije društvene zbilje.

6.

Broj pojedinačnih i kolektivnih autora i aktera dokumenata u razdoblju od 1976. do 1980. tako je velik, a profil ideja koje zastupaju je tako razuden da se lako može izgubiti orijentacija u odgovoru na pitanje »tko je tko« na općoj, alternativnoj društvenoj sceni u Poljskoj u tom razdoblju. Ne ulazeći u karakterizaciju tih autora

---

drugim ograncima, ličnim primjerom odvažnih ljudi, borio za uklanjanje straha ljudi pred sistemom nasilja, za uklanjanje nepovjerenja u efektivnost djelovanja, protiv nesposobnosti ljudi da međusobno kontaktiraju, za faktičku, živu ljudsku solidarnost. Sigurno je da rekonstrukcija empirijskog načina nastajanja masovnog društvenog pokreta »Solidarnosti« 1980—81. čija je snaga bila upravo u udruživanju ljudi — ne bi mogla zaobići onu presudnu inicijalnu fazu stvaranja jezgara budućeg pokreta.

* Moguće viđenje o općim inovacijama društvenog pokreta u Poljskoj vidi u spomenutom članku Zage Golubović: »Istorijske pouke socijalnog pokreta u Poljskoj 1980—81.«

i aktera koja bi imala karakter vrednovanja, ovdje bih dao nekoliko korisnih napomena:

Poljsko društvo ima niz specifičnosti,* koje imaju svoje duboke historijske korijene. One se temelje na geopolitičkoj poziciji Poljske, na sudbini podređenosti velikim silama i dijeljenju od strane njih, ali istovremeno na velikoj vlastitoj historiji, konfliktima koje je takva sudbina derivirala, na široko rasprostranjenom katoličanstvu i jakoj katoličkoj crkvi, kao i na jakoj nacionalističkoj tradiciji. Veći dio tih specifičnosti čitaocu je poznat iz opće kulture.

Brojnost i široki idejni dijapazon autora i aktera dokumenata u tom razdoblju korijeni se upravo na nizu poljskih specifičnosti. Očitavati ove dokumente samo pomoću jugoslavenskog referentnog okvira, bilo bi, bez dvojbe, u najmanju ruku nedostatno, ako ne i pogrešno.

Riječi socijalizam i marksizam se u ovim dokumentima najčešće izbjegavaju. To je dosta dosljedno provodila i sama »Solidarnost«. U poljskoj prosječnoj svijesti te riječi se, prije svega, povezuju sa staljinizmom. Stoga njihovo izbjegavanje od društvenih pokreta koji teže privući ljude nije nerazumljivo. Također se ne koristi isuviše ni termin samoupravljanje.

Nadalje, simboli radničkih protesta (npr., zastave, grbovi i sl.) u Poljskoj bili su, prije svega, nacionalni i katolički, a rijetko klasično proleterski — komunistički. Na I kongresu »Solidarnosti« salom u Gdanjsku, npr., dominirao je veliki križ.

Budući da je prosječna društvena svijest Poljaka takova kakova jest, to se društveni pokreti koji imaju ambiciju da se omasovljuju i zbiljski djeluju moraju na nju nužno referirati i respektirati je. Ne bi bilo pretjerano ustvrditi da većina članova poljskog društva živi u svom unutrašnjem simboličkom svijetu, koji nema isuviše veze sa zvaničnim, ideološkim svijetom i vrednotama realnog socijalizma kakav je na djelu. Filmski režiser A. Vajda je u tom smislu čak govorio o kolektivnoj, moralnoj »shizofreniji poljskog naroda«.

* Jedno viđenje i pokušaj sistematizacije tih specifičnosti vidi, npr., kod Zorana Vidakovića u knjizi: »Marks i savremeni svet«, »Partizanska knjiga«. Ljubljana, OOUR Izdavačko-publistička delatnost — Beograd, Beograd, 1981, str. 733—736. u glavi broj 24, pod naslovom »Poljska lekcija«.

Izvanjske manifestacije te »shizofrenije« bile su u poslijeratnoj historiji veoma brojne, raznorodne i maštovite. U trenucima konflikata, a posebno u razdoblju 1980—81. godine, taj zatamljivani unutrašnji svijet simbola i vrednota izbio je eruptivno na javu i postao socijalna, masovno rasprostranjena činjenica.

Inteligencija je bila, dakako, glavni nosilac artikulacije ideja, bez obzira da li je neposredno bila autor stvaranja dokumenata iz pripremnog razdoblja, a potom i u razdoblju 1980—81. Za razumijevanje idejnog dijapazona ovih dokumenata od koristi može biti citiranje tipologije kritičke inteligencije, koju je u navedenoj knjizi prezentirao Z. Vidaković. On ustvrđuje da su se u sedamdesetim godinama u Poljskoj iskristalizirale četiri struje kritički orijentirane inteligencije:

»1. militantna opoziciona s marksističkim prefiksom, inspirisana i novim strujanjima u evropskom komunističkom i radničkom pokretu, koju su predvodili prvaci revolta iz 1968. godine. Adam Michnik i Jacek Kuron; 2. kritička marksistička struja, koja je obnavljala idejni i kulturni uticaj u političkom prostoru komunističke partije, a pristupili su joj brojni istaknuti publicisti i stručnjaci s uticajem u javnom mnenju (istraživačka grupa »Iskustvo i budućnost«); 3. leva katolička struja, sa hrišćansko-socijalističkom orijentacijom, inspirisana i idejno-političkom radikalizacijom sličnih struja u evropskom radničkom pokretu; i najzad 4. nacionalistička struja, koja se poziva i na socijaldemokratiju, s antikomunističkim stavovima, a koja je ostala i najviše politički izolovana u javnosti.«

Intelektualna produkcija ovih struja, čija je opća karakteristika tolerantni idejni pluralizam, zastupljena je u Zbirci i lako će se moći prepoznati.

Valja još napomenuti da je iz uzajamnog utjecaja strujanja u radničkoj klasi i strujanja u redovima kritičke inteligencije idejno i praktično krajem sedamdesetih godina rođena ideja autonomnih radničkih organizacija, koja je u razdoblju 1980—81. u obliku sindikata — pokreta »Solidarnost« postala organizacioni temelj i glavni društveni generator i uporište proizvodnje antibirokratskih i antietatističkih ideja, društvene kritike i društvene prakse.

7.

Izbijanjem štrajkova u ljeto 1980. započela je ona faza događaja u Poljskoj koju karakterizira zreli, artikulirani, organizirani i napokon čak i legalizirani pokret, kojem je okosnica postao Nezavisni samoupravni sindikat »Solidarnost«, a koji se iz niza razloga — što je iz dokumenata vidljivo — ne može nikako smatrati samo sindikalnim pokretom, a još manje klasičnim sindikatom.

Zbog mnoštva dokumenata za razdoblje 1980—81, čitaocu predlažem da posebno obrati pažnju na slijedeće:

1. »21 zahtjev«, nastao u danima avgusta 1980. u Gdanjsku.

2. Protokole sporazuma između vladine komisije i međutvorničkih štrajkačkih komiteta zaključenih krajem avgusta/početkom septembra 1980. u Gdanjsku, Ščecinu i Jastžebiju na Šljonsku.

3. Statut NSS »Solidarnost« iz oktobra 1980.

4. Dokument pod naslovom »Pravci djelovanja sindikata u sadašnjoj situaciji u zemlji«, koji je nastao u aprilu 1981.

5. Program NSS »Solidarnost« s aneksima, usvojen na I zemaljskom kongresu delegata NSS »Solidarnost«, u oktobru 1981. godine.

Također skrećem pažnju na rezultate socioloških istraživanja javnog mnjenja, koji su prezentirani na kraju Zbirke.*

8.

U ljeto 1981. održan je IX vanredni kongres PURP-a. U maju 1981. objavljena su Programska načela za taj kongres.** U partijskoj štampi govorilo se o obnovi soci-

* Istraživanja su na uzorku poljske populacije obavili sociolozi iz Instituta za filozofiju i sociologiju Poljske akademije nauka, a na poljskom uzorku članova »Solidarnosti« tokom 1980/81. sociolozi — aktivisti u Središtu društvenih istraživanja

** Prikaz tog programa, jedno viđenje, vidjeti u tekstu sindikata »Solidarnost«, region Mazovše (Varšava), pod vođstvom Bohdana Ofierskog.

J. Urbana: »Otvoreno«, »Kulturni radnik«, broj 3/1981, Zagreb, str. 123—133.

jalizma u Poljskoj, o tendencijama obnove PURP-a, o nacionalnom sporazumijevanju i dijalogu. U razdoblju između dva dijela I kongresa sindikata »Solidarnost« u ljetu 1981. održan je IX vanredni kongres PURP-a. Da li je on donio nešto bitno novo, prekretničko u smislu utjecaja na globalne, konfliktne društvene procese u toku? Ako je suditi po daljnjem toku događaja — ne! Čini se da Partija naprosto nije bila snaga koja je ovladala događajima.

Od obilja partijske građe držim instruktivnim za položaj Partije u cjelokupnim zbivanjima u razdoblju 1980—81. godine citirati izvode iz govora M. Rakowskog na IX plenumu CK PURP-a, koji je održan 4. IV 1981.* Rakowski je tada rekao:

»Uvjeren sam da se nad našu domovinu nadvila velika opasnost. Zemlja je uvučena u političku i privrednu krizu. Strukture vlasti podložne su eroziji zbog raznih razloga, prije svega, uvjeren sam, zbog naše nespremnosti, a i nesposobnosti da odbacimo tradicionalne metode upravljanja i raznoraznih otpora koji ne dopuštaju da se pomirimo sa stvarnošću.

Glavna crta te stvarnosti je neobično duboka kriza povjerenja društva u Partiju, kriza koja se i dalje održava. Postoji kriza povjerenja u njene rukovodeće organe u svim razinama, uostalom ne samo u odnosu na Partiju. Ta kriza ne pojavljuje se u odnosu na socijalizam općenito, već u odnosu na metode koje su se primjenjivale u upravljanju društvenim i privrednim razvojem zemlje...

... Neki drugovi koji ovdje sjede u dvorani, a možda i izvan nje, skloni su da vide sve nesreće u »Solidarnosti«. Možda je i tako, ali treba pamtiti da je to organizacija koja okuplja milijune radnih ljudi, milijune mladih radnika, stvarno prekrasnih ljudi. U njenim redovima su članovi Partije, računa se nekoliko stotina tisuća. Oni se ne razlikuju od ostalih članova — našli su se u »Solidarnosti«, jer su došli do zaključka da će samo tako moći govoriti punim glasom o tome što ih boli, što ih brine. U tom trenutku nije važno koliko se ta očekivanja ispunjavaju, važno je, međutim, to da u našoj politici

* Vidjeti u tematskom broju »Kulturnog radnika«, broj 3/1981 (»Socijalizam obnove u Poljskoj«), tekst na str. 118—122, pod naslovom »Prekrenuti fatalni tok događaja«.

ne možemo prelaziti preko te činjenice ili je omalovažavati.

Ne smijemo ne vidjeti da već nekoliko dana neprekidno dolaze u CK rezolucije i proglašeni zajednički potpisani od sekretarijata osnovnih partijskih organizacija, tvorničkih komiteta i »Solidarnosti«, koji između ostalog traže puno i objektivno osvjetljavanje toka događaja u Bidgošću. Po prvi put od septembra, po mom uvjerenju, nastupilo je takvo masovno povezivanje ozbiljnih dijelova Partije s organizacijama »Solidarnosti«...

... Glavni uzrok nevolje je to da i partijska baza, kao i ozbiljni krugovi društva imaju stanovite, dosta značajne, sumnje u pogledu vjerodostojnosti naših riječi i djela. Ne vjeruju nam da stvarno iskreno hoćemo realizirati program obnove. O tome je ovdje riječ i svi mi valjda to dobro znamo, a ako netko to ne zna, onda je on u zabludi. Jer, kako spriječiti nedolazeću nesreću, buru, koja će nas odnijeti, a narod osuditi na patnje i drame. Ključ za vraćanje fatalnog toka događaja nalazi se u Partiji, nalazi se također u ovoj dvorani...

... konstatiram s punim osjećajem odgovornosti: rukovodstvo naše partije koje je na čelu od junsko-julskih kriza ne uspijeva, na žalost, uspješno prevladati ogroman broj novih i, priznajem, neobično kompliciranih procesa koji stoje pred našom partijom i pred poljskim narodom...

... Ali imam istodobno utisak da postoji neka, rekao bih, snaga koja zaustavlja ofenzivnost Političkog biroa i da Biro ne izrađuje na vrijeme taktiku i strategiju djelovanja, koja je potrebna Partiji, koja je potrebna svima nama koji moramo tu liniju, moramo u smislu političko-povijesne potrebe, realizirati. I zbog toga imam ne toliko primjedbe, koliko osjećam žalost što nam se, i pored spremnosti za realizaciju linije sporazumijevanja, linije dijaloga, ta linija nekako ne ostvaruje. Kada je to tako, treba se zapitati — zbog čega se ona ne ostvaruje. Zbog čega je tako veliki ponor između partijske baze i rukovodstva. *Ne može biti da ta baza uopće nije u pravu.*« (Potcrtao L. V.).

9.

Crkva je u ovom razdoblju imala također opsežnu produkciju dokumenata, kojoj u Zbirci također nismo posvetili posebnu pažnju. U osnovi, njena pozicija je bila određena stavom očuvanja nacionalne nezavisnosti Poljske i zalaganjem za demokratizaciju na način koji ne bi ugrozio prethodni cilj. S obzirom na značajan utjecaj na dijelove sindikata »Solidarnost«, posebno na dijelove rukovodeće ekipe ovog sindikata — pokreta, profil stavova crkve može se djelomično sagledati i kroz dokumente ovog sindikata — pokreta. Rekonstrukcija idejnih strujanja unutar crkve i uloge tih strujanja u pokretu samoorganizacije društva zahtijevala bi dodatnu zbirku opsega koji bi zasigurno prevazišao okvire ovdje prezentirane.

10.

Zvanična politika PURP-a bila je za dijalog sa »Solidarnosti« i za program obnove socijalizma u Poljskoj. A kakva je bila partijska praksa u to vrijeme? Deklarirana politika »Solidarnosti« bila je dijalog sa vodećom Partijom. U tom smislu su Partiji stalno upućivani nestrpiljivi apeli i pozivi na dijalog.

Pregled jugoslavenske štampe iz razdoblja avgust 1980 — decembar 1981. ukazuje na tenzije i niz pokušaja pregovora dviju sukobljenih strana. U bazi društva mnogobrojni članovi PURP-a bili su istovremeno članovi »Solidarnosti«, i obrnuto. A što se dešavalo u vrhovima, posebno u vrhovima »vladajuće, radničke partije«? U toku pregovora između vlade (M. Rakowski) i »Solidarnosti« (L. Walesa) u noći između 6/7. VIII 1981. čini se da je definitivno došlo do rascjepa. Šanse za nacionalni, opći sporazum, čini se da su zbog razlika u polazištima potonule. Na terenu je članovima PURP-a naređeno da izađu iz »Solidarnosti«. Ukoliko to ne učine, bit će izbačeni iz PURP-a, rečeno je. Taj vid idejne i praktične integracije ljudi u bazi, koji je poprimio vrlo široke razmjere, na taj način je nasilno, odlukom partijskog rukovodstva kidan.

Tako je rascjep na »mi« i »oni«, koji je u kristalnom obliku iskrsnuo u ljeto 1980, a koji je neko vrijeme za-

mijenjen integracijama ljudi u bazi, ponovo počeo da jača imajući za posljedicu oštriju polarizaciju snaga u sukobu.

11.

Vladajuće snage etatističke elite potražile su izlaz iz nastalog ćorsokaka u uvođenju ratnog stanja 13. XII 1981. Dakako, tom akcijom smirivanja trenutno uzavrelog konflikta, dugoročno i sistemski gledano, ponovo ništa nije riješeno.

Društveni pokret za samoorganizaciju društva, koji je sociolog A. Touraine u svojim analizama Poljske nazvao totalnim, budući da su u njemu sjedinjene tri razine djelovanja — sindikalna, nacionalna i demokratska, prekinut je u svojim traganjima za alternativom etatizmu. Pokušaj rekonstrukcije društvenog života odozdo je skršen. Pri tome je iskorišteno doista posljednje sredstvo — poljska armija. Ona u proteklim godinama nije upotrebljavana u sukobima države i društva, posebno radništva, i na određen način ima patriotsko povjerenje vlastitog naroda.

U obračunu snaga etatizma i snaga protivstava (koje su u razdoblju 1980—81. zahvatile gotovo cjelokupno društvo) — etatizam je opet »pobijedio«. Uzroci takvog ishoda predmet su budućih analiza. Međutim, ono što poljsko društvo hoće i nadalje, sada nakon najnovije lekcije možda još i intenzivnije, nije ono što mu nudi poljska država, tj. poljska etatistička elita. Sukob ostaje — samo nije manifestan. *Quo vadis*, ostaje u Poljskoj otvoreno pitanje.

12.

Budući da je malo tko u našoj sredini poznavalac poljskog jezika, to su poljski izvori i refleksije o događajima u Poljskoj našem čitaocu uglavnom nedostupni. Zainteresirane u tom smislu upućujem na poljski sociološki časopis »Sisyphus«, koji izlazi na engleskom, a izdaje ga Institut za filozofiju i sociologiju Poljske akademije nauka. Riječ je o broju 3/1982, koji nosi naslov »Crises and Conflicts, the Case of Poland 1980—81.«

Mnogobrojni tekstovi izvan Poljske o Poljskoj, bilo iz pera poljskih autora ili zapadnoevropskih, inostranih, a na nekom od svjetskih jezika, zbog naše domaće informacijske blokade, također nisu, na žalost, dostupni većini čitalaca.

O jednom dijelu domaćih časopisa (posebno tematskih brojeva) i knjiga koji su posvećeni »slučaju Poljska«, informirao sam u fusnotama. Od preostalih naveo bih samo neke. To su:

1. »Pota Poljske« (sadrži autorske tekstove grupe autora i dokumente), izdavač »Komunist«, Ljubljana, 1980, 208 str.

2. »Krizu pod železnim pokrovom (Pota Poljske II)«. (sadrži također autorske tekstove i dokumente), izdavač »Komunist«, Ljubljana, 1982, 370 str.

3. Povodom događaja u Poljskoj, CDI Predsjedništva CK SKJ, Beograd, 1981, 520 str.

4. Dragoljub Milivojević: »Poljska raskršća«, Ninove sveske — 15, Beograd, novembar 1980, 126 str.

Vladimir Lay

PODACI O IZVORIMA

1. Časopis »L'Alternative« (Pour les droits et les libertés démocratiques en Europe de l'Est), numero special, Paris, 1981.
2. Bilten »Istok« (natpis na ćirilici), (Revue libertaire sur les Pays de l'Est), broj 2, septembar 1980, Paris.
3. Dokumentacija, broj 1/1981, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1981.
4. Janko Klikovac: Radnički savjeti u Poljskoj, Institut za međunarodni radnički pokret, Beograd, 1971, Prilozi, str. 211—229.
5. »Kontakt«, časopis na poljskom jeziku, broj 2/1982, Paris.
6. »Križa pod železnim pokrovom (Pota Poljske II)«, tekstovi grupe autora i dokumenti, Komunist, Ljubljana, 1982.
7. Časopis »Kulturni radnik« (tematski broj — »Socializam obnove u Poljskoj«), broj 3, 1981, Zagreb.
8. Časopis »Labour Focus on Eastern Europe« (A Socialist Defence Bulletin on Eastern Europe and USSR), London, brojevi 3, 4, 6/1979. i 1—3/1980.
9. Redazione di Dissenso est/Ovest: Operai e Studenti di Polonia 1968—1977, Perugia, 1978.
10. Poljska akademija nauka — Institut za filozofiju i sociologiju, Varšava, 1981.
11. Statut NZZS »Solidarność«, poljska brošura u izdanju Krajowa Agencija Wydawnicza, Varšava, 1981.

12. »Poljska« (tematski broj), Časopis za kritiko znanosti, u suradnji s listovima »Mladina«, »Tribuna« i suradnicima Radio-studenta, broj 16b iz 1981/82, Ljubljana.
13. Polen — Freie Gewerkschaften im Kommunismus? Hrsg. v. Droos Armin, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbeck bei Hamburg, 1980.
14. Poljski šapirografirani tekst, izdavač Osrodek Badan Spolecznych, NZZS »Solidarność«, region Mazovše, Varšava, 1980—81.
15. Strajkowy Biuletyn Informacyjny »Solidarność«, Stocznia Gdanska, od 23. VIII 1980. do 31. VIII 1980, brojevi 1 do 12.
16. The Strikes in Poland: August 1980, Radio Free Europe Research, München, oktobar 1980.
17. Tygodnik »Solidarność«, broj 20, 1981, Varšava.
18. Centar za društvena istraživanja Predsjedništva CK SKJ, sveska 16, Beograd, 1980.

Dodatne napomene:

Neki dokumenti konzultirani su iz više izvora. Najčešće je bila riječ o poljskom izvoru, te o nekom zapadnoevropskom izvoru paralelno. U takvom slučaju naveden je onaj iz kojeg je vršen prijevod. Ukoliko je bila riječ o dokumentu koji je preveden na naš jezik, prijevod je uz provjere u paralelnom izvoru naprosto preuzet.

Tekstove sa francuskog jezika prevela je Vlatka Crnković, sa talijanskog Slobodan Drakulić, a sa njemačkog Vjeran Katunarić. Tekstove sa poljskog, slovenačkog i engleskog preveo je Vladimir Lay.

SADRŽAJ

Uvod 5

Spisak dokumenata 8

Dokumenti

I 1956—1975. 13

II 1976—1979. 61

III 1980—1981. 167

Pogovor 436

Podaci o izvorima 455

